

આય ધર્મ પ્રકાશ.

સ્તક ૫ અં.

અષાઢ, સપ્ત ૧૯૩૩.

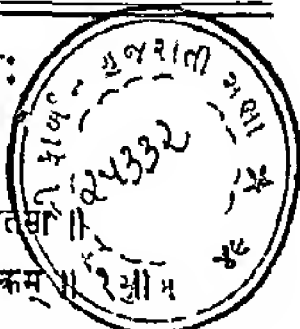
અક ૯ મો.

ધર્મો રક્ષતિ રક્ષિતઃ

॥ શ્લોક ॥

અયનિજ પરોવેતિ ગણનાલયુચેતસા ॥

ઉદારચરિતાનાતુ વસુધેવકુટુમ્બકમ્ ॥

અર્થ—હલકા અને તુચ્છ વિચારવાળા માણસો આ મારે છે, અને આ પારે છે, એ રીતની ગણના કરે છે પણ ઉદાર પરાક્રમવાળા પુરો-
પોને તો આખી પૃથ્વી પોતાનું કુટુંબ છે

॥ પદ ॥

॥ રાગ ધોલ ॥

૦૫૬
૨૫/૬/૩૩

(ગમ બહુમણ વનમા સિનાવતા એ પ્રભાણે)

પરથમ વરણાશ્રમ ધમ પાલતા,

ક્રોધા જપ વ્રત દાન અનેક—જીવ્યુ ધા તૈદનુ. ૧.

તેથી હરિ ભક્તિ ડર ઝપની,

જાણ્યો સાચો સ્વામી એક—જીવ્યુ. ૨.

તેણે સોત્ર વૈરાગ્ય ગઢ થયો,

ગઈ મોગ વાસના દૂર—જીવ્યુ. ૩.

તડ ચૈતન્ય શુદ્ધ વૈવેકથી,

જાણ્યા જૂજવા જમ તમ સૂર—જીવ્યુ. ૪.

જ્ઞાન દ્વિયો જેણે વશ ફેરી,

નિત્યા મન વૃદ્ધિ નિત અચાર—

તરી
થી બધો
૪૫ જેના વિચાર

ઉપરતી પામ્યું મન સર્વદા,
નકરે કાંઈ વિષય વિચાર—જીવ્યું. ૬.

સુખથી ઝહરંગ ન મન ધરે,
ભય દુઃખથી ન પામે લગાર—જીવ્યું. ૭.

વિશ્વાસ ગુરુ વેદાંતનો,
દઢ કરી ચિત રાખે ઠાર—જીવ્યું. ૮. (અધુ)

મનોહરસ્વામી.

વિ દુ ર ની તિ .

(સાંધણુ ગયા અંકના પૃષ્ઠ ૧૦૯ થી.)

યથાશક્તિચિકીર્ષંતિ યથાશક્તિચકુર્વંતે ॥

નક્તિંચિદ્ધવમન્યંતે નરાઃપંડિતવુદ્ધયઃ ॥ ૨૧ ॥

અર્થ—જે માણસ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે કામ કરવાની ઇચ્છા કરે અને પોતાની શક્તિ મુજબ કામ કરે છે. તેમ પોતે ડોહનું પણ માન કરતા નથી; એ રીતના જે પુરૂષો છે. તેઓ પંડિત, બુદ્ધિ હોવાય છે. ॥ ૨૧ ॥

ક્ષિપ્રંવિજાનાતિચિરંશૃણોતિ વિજ્ઞાયચાર્યંભજતેનકામાત્ ॥

નાસંપૃષ્ટોહ્યુપયુકેપરાર્થે તત્પ્રજ્ઞાનંપ્રથમંપંડિતસ્ય ॥ ૨૨ ॥

અર્થ—કોઈ માણસ કંઈપણ વાત કરે તો તેનો અભિપ્રાય જાણી લે છે; અને જે ડોહ વાત કરતું હોય તે ઘણીવાર મન સ્થિર રાખી પોતાના મનમાં તે વાત ઉતરવા સાહે માંભળે છે. અને તેના અભિપ્રાય પર અમુકને કામ કરે છે. તથા અભિપ્રાય જાણ્યા વગર તે પોતે ઉત્તરવા કરતો નથી, તેમ ડોહ ડોકાણે પણ ખીજાએ કહ્યા વિના વાત પાછી ઉઠતો નથી તો તે પંડિતનું પ્રથમ ચિન્હ છે. ॥ ૨૨ ॥

નાપ્રાપ્યમભિવાંચ્છંતિ નષ્ટંનેચ્છંતિશોચિતું ॥

અપસુચનમુહ્યંતિ નરાઃપંડિતવુદ્ધયઃ ॥ ૨૩ ॥

તત્ત્વજ્ઞઃસર્વભૂતાનાં યોગજ્ઞઃસર્વકર્મણાં ॥

ઉપાયજ્ઞોમનુષ્યાણાં નરઃપંડિતઉચ્યતે ॥ ૨૭ ॥

અર્થ—સર્વ જગત તથા ઐશ્વર્ય નાશવાન છે એ રીતે જ જાણેછે, અથવા સર્વ ભૂત પ્રાણીમાત્રના રૂપને જ જોઈએછે. અને જ જ કામ કરવાં હોય તે તે કામ કરવાની રચનાની જુદી જુદી દ્રિયાઓને જાણેછે. અને તે તે જ રચનાઓ કરી; તેમાં આટલી તૈયારી અને આટલી સામગ્રી (પદાર્થ) જોઈએ; એ રીતે જ જાણવાની શક્તિ છે; તો તે માણસ પંડિત કહેવાયછે. ॥ ૨૭ ॥

પ્રવૃત્તવાક્ચિત્રકથ ઝહવાન્પ્રતિમાનવાન્ ॥

આશુગ્રંધાર્યવક્તાચ યઃસપંડિતઉચ્યતે ॥ ૨૮ ॥

અર્થ—જે પુરૂષ સમામાં અથવા હરેક જગાએ ભાષણ કરવામાં મુમર્થ છે. અને દુનિયાંદારીની ફેટલીક વાતોથી વઢિફગાર છે. તેમજ તે વાતો જ કરે તેમાં ફેટલાક વર્ક કરવામાં અને આગલ્યા માણસને મોહ થાય, તે રીતના વિચારો આપવાથી સંપૂર્ણ છે. અને જ સમજે જ વાતનો પ્રસંગ ચાલતો હોય, તે પ્રસંગને જોઈએ તેવા દાખલા નવા નવા જોના. મનમાં સત્વર સુઝી આવેછે. તેમ કોઈ પણ નવિન ગ્રંથ કોઈ પણ માણસે આવીને આપ્યો, કે જોતાંજ તત્કાળ તેનું વ્યાખ્યાન કરેછે. એવા જ પુરૂષ છે, તે પુરૂષ પંડિત કહેવાયછે. ॥ ૨૮ ॥ (અર્થઃ.)

રાજ તરંગિણી સાર.

(સાંધણ પૃષ્ઠ ૧૦૩ મેથી.)

તરંગ સાતમાનો આરંભ.

સંગ્રામરાજ પોતે ક્ષમાવાન અને ગંભીર પ્રકૃતિનો હતો, તેથી ઘણા શત્રુઓને તેણે છૂતી કીધા હતા. જે તુંગનો ભંગ રાજ્ય ગુજરી ગયા પછી બધો કારભારીઓ કરતા હતા, તેઓ તરફથી આ વખત તુંગનો ઉદય

યવા લાગ્યો “દેવની ગતીને દોણુ જાણી રહે છે?” ચંડાકર જો કે સર્વ અધિકારને લાયક હતો, શુરવીર હતો, અને શક્તિવાન હતો, પણ તે વખતમાં તેનું મરણ થયું. અને પુણ્યાકરના દીકરાઓ શુરવીર હતા, તે પણ તે વખત સાંત થઈ ગયા. આવી રીતે સમર્થ કારભારી ન હોવાથી પોતાની ઇચ્છા ન છતાં સંગ્રામરાજને દેવેશ્વરી તુંગનો પક્ષ લેવો પડ્યો. ફેરારને સહન કરવામાં કાયર સંગ્રામરાજે પ્રજાનો સર્વ ભાગ તુંગને સોંપી દીધો. એનું પુરું બીકણપણું બીજું શું પ્રકાશવું! આટલુંજ બસ છે કે, તેણે પોતાને લાયક નહીં એવા ઘોડો ગાયે સંબંધ કરી પોતાની યશની ખામીને સહન કરી, સંગ્રામરાજે સહાયને માટે લક્ષ્મીવાળો અને શુરવીર છે, એમ ગણીને દીદામઠના અધીકારી પ્રેમ નામના બ્રાહ્મણને પોતાની પુત્રી આપી. સર્વ ઘોડનું પાળન કરવામાં સમર્થ ડોહ કુલીન રાજ કુમારને લાયક રાજ પુત્રી ક્યાં? અને હમેશા પ્રતિગ્રહ લેવાથી ભીના હાથવાળો હલકા મનનો બ્રાહ્મણ તે ક્યાં? ત્યાર પછી તુંગાદીકને તોડી પાડવા માટે કેટલાક બ્રાહ્મણોને કારભારી કરી પરીહાસપુરમાં સભા કરી. બ્રાહ્મણ કારભારીઓના એક મતથી રાજ્યમાં અટપટ આવી, અને તુંગને કાઢી મેલવાનો બધાએ વિચાર કર્યો. તુંગને બહાર કાઢવાની લડાઈમાં, જે બ્રાહ્મણ મૃત્યુ પામશે તેને તુંગને ઘેર જઈને બાળશું, એવી એની પ્રતિજ્ઞા હતી. એ પ્રમાણે એકનું મરણ થાતાં ત્યારે તેના મુડદાને તુંગને ઘેર લઈ ગયા તે વખત કેશનો હોમ કરી તુંગે એક કૃત્યા ઠી કરીને તેની સાથે કેટલીક ફેજો મોકલી, તેને જોઈને બ્રાહ્મણ બધા ભાગી નિકળ્યા, ને તેઓને વિચાર આવનાર ગજકળશ બચથી પોતાના ઘરમાં પેશી ગયો, પણ તેની કુટિલતાની ખબર પડી જવાથી તેને સંગ્રામ કરવો પડ્યો. રાજકળશ ત્યારે જીતાઈ ગયો ત્યારે ત્રીધરના સાત પુત્રે લડાઈ રાઈ કરી, તેઓ મોટી લડાઈ કરી સંગ્રામમાંજ નારા પામ્યા. તેઓ મરી ગયા પછી તુંગ રાજકળશને બાંધી પોતાને ઘેર લાવ્યો. એક જુલીકળશ એવે નામે કારભારી હતો તેને પણ જીતી લીધો. જેથી તે પોતાના રાજક નામના દીકરાની સાથે સુરમઠમાં જઈને રહ્યો. પરીહાસપુરમાંથી જે દેરાની અટપટ આવી હતી, તે અટપટ દેવયોગથી તુંગના કલ્યાણને મરિ યઈ. ત્યાર પછી ગુણદેવ

નામના મંત્રીએ રાજને પ્રસન્ન કર્યો. એટલે ભીતીકળથ જે સુરમઠમાં રે-
 હેતો હતો. તે ગંગાદીક તીર્થમાં નાહીને રાજની પાસે આવ્યો. ફરીથી
 રાજના ધરમાં રહી તુંગને મારવા માટે રાજ પાસે દુતોને મોકલાવ્યા. આ
 વાતની તુંગને ખબર પડી જવાથી, રાજએ ભુતીકળથને દીકરાસોત
 ગાંમમાંથી કાઢી મુક્યો. ચંડાકરનો દીકરો જે કાંઈક ધીરજવાન હતો તે
 પણ મરણ પામ્યો. ચોડા દીવસ રાજ કન્યાનું સુખ ભોગવી રાજનો ઉપકાર
 કરનાર, લક્ષ્મીવાળો પ્રેમ નામનો દીદમઠનો અધિકારી, પણ મરણ પામ્યો.
 જે સંગ્રામરાજનો જમાઈ હતો. કેવળ તુંગ એક ભાઈ સહીત સુખ
 ભોગવવાને રહ્યો. એમ જે જે વૃત્તાંત તુંગના નાથને માટે બન્યાં હતાં
 તે તે વૃત્તાંત દેવની ઇચ્છાથી તેની વૃદ્ધીને માટે થઈ પડ્યાં, જે આઠ ઘણા
 કાળનું હોય જેના મૂળની ધરતી બધી અણાઈ ગઈ હોય, અને ફક્ત પોતાના
 મૂળ માત્રનો આશ્રય હોય તેને મજબુત ધરતીનાં આડવાંએ, એમ ધારે
 છે કે, આ આઠ આ ચોમાસામાં તણાઈ જશે; પણ બ્યારે ચોમાસુ આવે, ત્યારે
 નદીનું પુર એવા પ્રકારથી આવે છે કે મજબુત ધરતીવાળાં આડનાજ
 મૂળની માટી લઈ જે આડને પડવાની રાંકા ધારતાં હતાં તેનાજ મૂળમાં
 નાખે છે તેથી તેની મૂળની ભુમી દૃઢ થાય છે. તુંગ પોતે જે વ્યવહાર કરતો
 તે નીતીથી ઘણું નિર્મળ કરતો હતો. અને પ્રજાના આરાધનમાં તે તત્પર
 હતો, પણ પૂર્વના પુણ્યનો ક્ષય થવાથી ધીરે ધીરે તેની બુદ્ધિમાં ફેર પડ-
 વા લાગ્યો. સુખ્ય એની બુદ્ધિની ભુલ એ થઈ કે તેણે પોતાની સાહ્યને માટે
 ભદ્રેશ્વર નામના નિય કાયસ્થને પાસે રાખ્યો. જે કાયસ્થ પોતે વાડીમાં રહેતો,
 આટ્ટકીના જેવી ક્રિયા કરતો, અને લાકડાં વેચતો ઇત્યાદિ હલકા ધંધાએ
 કરતો; પણ તુંગ પોતે રાજનાં અનેક કાર્યની ચીંતાથી થાકી જવાને લીધે,
 તે કાયસ્થને સહાયમાં લઈ પોતાના ભાગ્યનો ક્ષય થયો તેને જાણતો ન હતો.
 તે પોતે ધર્મીય અને આરા મનનું માણસ હતો. તો પણ આ કાયસ્થના
 રાત્રીમાં તેના વિચારો બદલાઈ ગયા. એ દુષ્ટ કાયસ્થ દેવતાંએ, આત્મણ,
 પછી બધા અતીથી, અને રાજના આકરોની વૃત્તિ તોડી નાખી. મુડદાથી
 તે કપાળી પણ પોતાનાંએનું રક્ષણ કરે છે, પણ ભદ્રેશ્વર કાય-
 સ્થનો પણ જીવ લેતો. તુંગે ચૈત્ર માસમાં સર્વ અધિકાર ભદ્રેશ્વર-

ને આપ્યો, તેટલામાં સુગઢીસિંહ અપાઠ મહિનામાં તારા પામ્યો. આ
 પુત્ર તુમનો બાઈ થતો તેથી તુમે પોતાનું માથું કપાઈ ગયું એમ માન્યું.
 રાજાએ ત્રીલાચનપાળ નામના પાદશાહને સહાયતા લેવા માટે તુમને માગ-
 શર માસમાં તેના દેશમાં મોકલ્યો. કેટલાક રાજપુત્રો, કેટલાક કારભારી-
 યો, ને કેટલાક ઉમરાવો, સહીત મોટી ફોજ તુમની પછવાડે ચાલી. આ
 વાતની ત્રીલાચનપાળ પાદશાહને ખબર પડી તેથી સામા આવી તેનો સત્કાર
 કર્યો. અને પાંચ છ નીવસ પોતાના દેશમાં રાખ્યો. હમેશ ઉભગદેશ થવાથી
 પાદશાહે તેને કહ્યું કે ત્યાં સુધી તમે તુરસની સાથે લુહ કરવા માટે વિચાર
 નથી કર્યો ને આજસમાં છે. ત્યાં સુધી આ પર્વતની તોટીમાં રહે. આત્ર
 તે પાદશાહનું વચન તુમે માન્યું નહીં એટલામાં હમીર યોડી ફોજ લઈ
 તેની કોઝની ચરચા બણવા આવી પહોંચ્યો અને તેણે કેટલાક તેની
 ફોજનાં માણસો માર્યા. ત્રીલાચનપાળ પાદશાહ તો વારવાર ઉપર પ્રમાણે
 તેને કહેતો પણ તેનું વચન સગ્રામમાં ઉત્સાહવાળા તુમે માન્યું નહીં. ઘણું
 કરીને જોનો નારા નજીકમાં આવ્યો હોય તેને ઉપદેશ દઈએ તે નિષ્ફળ
 બન્યું. તુમની કોઝમાં ભગ પડ્યો અને પાદશાહની ફોજે કુતેહ ગંગની
 ત્રીલાચનપાળનો મહીમા કોણ કહી શકે ? જોને અસંખ્ય શત્રુ છતાં કોઈ
 જીતી શક્યો નહીં. તે સગ્રામમાં કરોડો શત્રુને જીતી, શત્રુના મકટથી નિક-
 જી ગયો. હમીર જો કે તેણે જય મેળવ્યો હતો તો પણ ત્રીલાચનપાળનું
 પરાક્રમ મભારી પોતે કહજ અહકાર કરતો ન હતો ત્રીલાચનપાળ એક
 દાથીની ફોજ લઈ પાછો જય મેળવવા આવ્યો. તેણે આવી લડાઈ કરી
 કે જેથી ગહાનું નામ પણ નારા થઈ ગયું. સ્વપ્નેપિયદસંભાવ્યંવત્રમન્નામનો
 રથાઃ હેલયાતદ્વિદધતોનાસાધ્યવિદ્યતેવિધેઃ ॥ અર્થ—૨૧ પ્રામાં પણ જે
 અસંભવીત હોય, જેમાં મનોરથ ભાગી ગયા હોય, એવું પણ કામ જો
 વિધાતા કરવા ચાહે છે તો રમત માત્રમાં કરી શકે છે, કારણ દેવને કાંઈ
 અસાધ્ય નથી એ પાદશાહનો દેશ કારભારી રાજાએ સામગ્રી સહીત
 જ્યાં હતો ? અને જ્યાં ન હતો ? તે હમણાં વિચારાય છે તુરસ્કોને પૃથ્વીમાં
 ઉતરવા દઈ પોતાનો ભંગ થવાથી તુમ સ્વદેશમાં આવ્યો. તુમ પરાબવ
 પામીને આવ્યો તે અપરાધથી રાજાએ ક્રોધ ન કર્યો; પણ તેને દેખવાથી

રાજાને એક લાગ્યો. વળી તુંગનો દીકરો કંદર્પસિંહ નામનો, લક્ષ્મી અને શુરવીરતાના ગર્વથી રાજાના જેવો વ્યવહાર ચલાવતો તેથી પણ સંગ્રામદેવને ઉદ્દેગ થાતો. તે વખતમાં વળી છાના લેખો લખી વિગ્રહરાજે તુંગને મારવામાં પ્રેરણા કરી. રાજાએ કોશરક્ષણાદિ તુંગનાં કામ જોવા માંડ્યાં, ત્યારે તેને લાગ્યું કે તુંગ મારવા લાયક નથી. અને જ્યારે છાનાં લખાણ કરનારના લખાણ સામી નજર કરે, ત્યારે એમ થાય કે તુંગને મારવાનું. આવી રીતે રાજાનું મન હીડોળામાં હીચકાતું હોય તે માફક થવા લાગ્યું. (અધુરું.)

એક જુલમી જમીનદાર.

નામરહા નગરીમાં મદાંધમતિ નામે એક જમીનદાર રહેતો હતો. તે ઘણો ધનવાન, જાતે બહુ ખારીલો, ગર્વીષ્ઠ, અને અદેખો હતો. એ સઘળો વખત સુખ વિલાસ અને પથારીએ પડી રહેવામાં ગાળતો. પોતાની સમૃદ્ધિનો મદ તેને ઘણો હતો તેથી એટલા તો બેહેકી ગયો હતો કે ગામમાં કોઈને ગણે નહીં. તથા ગરીબો ઉપર દયા રાખે નહીં. મનમાં જાણે કે આખી પ્રજાનો માંધાતા* તે હુજ છું. તેનું મન બહુજ નિર્દય હતું. કોઈનું દુઃખ જોઈને તેને અરે આવતી નહીં. તેનો જુલમ ગામમાં એટલા તો વધી પડેલા કે ગરીબ લોકો એનાથી ત્રાહ્ય ત્રાહ્ય પોકારતા. છ વરસનું નાનું છોકરું પણ તેનું નામ સાંભળીને રડતું જાનું રહેતું. પોતે બધા કરતાં મોટો ધનાઢ્ય અને માતખર એટલે ગામના તમામ લોકો એનાથી એટલા તો દબાઈ ગએલા કે તેને કોઈ ખાં કે ખાટું કશું પણ કહી શકે નહીં. એટલુંજ નહીં પણ એના જુલમ વિષે સરકારમાં કોઈ પણ ફરીયાદ કરવાને હિમ્મત ધરી શકે નહીં. તેથી એવો તો મસ્ત ખની ગએલો કે, ધરતી ઉપર પગ પણ મુકે નહીં. એના ધરના પછવાડે કોઈ એક મેહિનતુ ખરાદી રમકડાં ઉતારનાર ભાગી દુટ્ટી છાપરીમાં પોતાનાં બાળ બચાંને લેઈ રહેતો હતો. તે ઘણો ઉદ્યોગી અને મેહનતુ હતો રાત દિવસ ધંધો કરી પોતાના કુટુંબનું ભરણ પાપણ કરતો. તેની સાથે

* એવા નામનો એક રાજા અગાઉ થઈ ગયો.

તેને છેડ પડી. એ છેડ પડવાનું કારણ એ હતું કે, તે ઉદ્યોગી માણસને એવા નિયમ હતો કે, પોતાના ધધાને આઈ હમેશાં રાતના ત્રણ વાગ્યે ઉઠવું. તે આ જમીનદારને ગમે નહીં. કેમકે જમીનદાર ધણે જંધણુસો હોવાથી ખરાદી રમકડાં ઉતારતો તે સંધ્યાડોનો અવાજ તેની જંધમાં અલલ કરતો હતો. તે એને પસંદ નહોતું. એક દિવસ એવું બન્યું કે રાતના ત્રણ વાગ્યે આ જમીનદાર ખરી જંધમાં આવેલા તે વખતે ખરાદી પોતાના કામ ઉપર બેઠો તેથી તેના સંધ્યાડોનો અવાજ જમીનદારના કાન ઉપર જતાંજ તે અપ-કાને જાગી ઉઠ્યો. અને ખરાદી ઉપર ધણેજ ધુસ્તામાં આવી ગયો. કંઈ પણ ખીજો વિચાર નહીં કરતાં તેણે પોતાના તાપાના આકરોને, એકદમ હુકમ કર્યો કે આ ખરાદી રોજ રોતે ઉઠીને મારી જંધમાં હરકત કરે છે. માટે તમે જલદી તેની પાસે જાઓ અને તેનાં રમકડાં વિગેરે ઓળંગી ભાગી કુટીને ગામની નદીમાં નાંખી દો. એટલુંજ નહીં પણ તેને મારી સુડીને ગામમાંથી બહાર કાઢી મુકો. પોતાના ધણીનો આજ્ઞા હુકમ સાંભળી આકરોના મનમાં તો ઠીક લાગ્યું નહીં. પણ કહ્યું છે કે “ ચાકર વીચારા શું કરે કે મારા પરાયા લાય ” તેથી ધણીનો હુકમ ઉઠાવ્યા વિના છુટકો નહીં માટે પેલા ખરાદીને ત્યાં તાપડતોય ગયા અને એકદમ તેનાં સંધ્યાં રમકડાં અને રજી આવનાં જ ઓળંગી જ તેણે ધણીજ મહેનતે મેળવ્યાં હતાં, તે સર્વ ભાંગી નાખીને ચુરેચુરા કરી નાખ્યાં. ખરાદીએ નહીં ભાગવાને ધણા કાલાવાલા કર્યા અને મારો અપરાધ શું? એમ બહુજ છુમો પાડી. પણ સાંભળે કેણ? તમામ નારા કરી નાંખ્યું. અને તેને નદીમાં નાંખી, ખરાદીને અને તેનાં બેરાં છોકરાંને ભુંડા હવાલથી રાતે, કકળતે ગામ બહાર કાઢી મુક્યાં. ગામમાં ખરાદીના ઉપર આજી જુલમ થયેલા જોઈ મોટો ત્રાસ વર્ત્યો. પણ દોની માએ સવાશેર સુંક આધી હોય કે જમીનદારને કંઈપણ કહી શકે? આ વખતે પેલા ખરાદીને ઉચે આબ અને નિચે ધરતી રિતાય કોઈપણ આધાર હતો નહીં. ખરાદી મોટી પીડરમાં આવી પડ્યો. પોતાના છોકરાં એક તરફ બુખથી ટળવળે તે જોઈ. અને ખીજી તરફથી આ જમીનદારે કીધેલા જુવમથી તેને એટલો તો સતાપ થતા લાગ્યો કે, આ વેડના કરતા મરતુ માર. ગનમા

વિચાર કરે છે કે હવે કર્યું કેમ ? એવામાં એક ઝકઝર ભાઉ દાજી જોવા કોઈ દયાળુ અને હિંમતવાન પુરુષ તેને આવી મળ્યો. તેને જોઈ પેલા ખરા-દીનું મન ભરાઈ આવવાથી ઘણુંજ રડી પડ્યો. તેનું રડવું જોઈને તેનાં ખાયડી છોકરાં પણ ભુખથી અને દુઃખથી આકુળ આકુળ થઈ રહ્યાં હતાં; તે પણ રડી પડ્યાં. અને તેમની આંખોમાંથી ચોધારે આંસુની ધારા ચાલી રહી. આ જોઈને તે પુરુષને મોટું આશ્ચર્ય લાગ્યું; અને તેમને તેમના દુઃખની હકીકત શું છે ? તે પૂછવા માંડી. પણ પેલાં દુઃખીઓનું હૃદય ઘણુંજ ભરાઈ આવેલું તે કેમ કર્યાં રેતાં રહે નહીં. ચોડીવારે પેલા દયાળુ પુરુષે ઘણુંજ પ્રયત્નથી છાંનાં રાખ્યાં. ત્યારે જ બચું હતું તે અચતી તે ઈતી સુધી તેને કહી સંભળાવ્યું. ખરાદીના ઉપર અધઠીત અને હદ વગરના થયેલા જુલમથી, આ પુરુષને તેની દયામણી અને રનેવને હાલત ઉપર મનમાં ઘણુંજ કષ્ટ થયું. અને પેલા જુલમી જમીનદાર ઉપર તેને ભારે ખુબસ ભરાઈ આવ્યું. તેથી આ મહાન પુરુષે ધારણું કે આવા જુલમી અને ધાતકી જમીનદારને કાંઈ યોગ્ય શિક્ષાએ પોચાડાય તો એથી મોટું કશું પુન્ય છે નહીં. આમ વિચારી તેણે મોટી બહાદુરી ભીડવાનો મનસુખો કર્યો. અને ખરાદીને કહ્યું કે તમે મારી સાથે ચાલો. આ ઉપરથી આ દુર્દશામાં આવી પડેલુ કુટુંબ તે દયાળુના કેહેવા પ્રમાણે તેની સાથે ગયું. થોડે એક છેટે એક મોટું શહેર હતું ત્યાં આ પુરુષ તેમને લઈ ગયો. આ શહેરમાં ધનસાફને માટે સરકારી જાજની એક કોર્ટ હતી. અને તેમાં એક ભણે અને વિચારવંત ન્યાયાધીશ હતો. તેની પાસે આ કુટુંબને ઉભું કર્યું. અને સઘળો થયેલો તેઓના ઉપરનો જુલમ સવિસ્તર તેને વિદીત કર્યો. આથી જાજની મનને ઘણુંજ લાગ્યું; અને એટલી બધી કરુણાની અસર થઈ કે એજ વખત પેલા જુલમી જમીનદારને, તત્કાળ પોતાની હજીરના સિપાઈઓને મોકલી બાંધી મંગાવ્યો. અને તેની મુખજુબાની લીધી. જમીનદારે જાણ્યું કે હવે ભોગ મળ્યા માટે કોઈપણ પ્રકારે જીવું નહીં મૈલું તો આ જાજ મને છોડતાર નથી. તેથી તદ્દન જુલમ કર્યોની વાતથી નાચકર ગયો. પણ પાપ તે કેમ છાનું રહે ? તે જમીનદારના સિપાઈઓથી તાપ ભરવી શકાયો નહીં. તેથી તેમણે બધું કહી દીધું. ન્યાયાધી-

શની ખાત્રી થઈ કે આ જમીનદાર પોતાના પૈસાના મદમાં છટી ગમ્મિલા હોઈને, એક ગરીબ ખરાદીઉપર તેણે ધાતકી અને મેહદ જુલમ કરી ત્રાસ ઉપજાવ્યો. અને તેણે જુદું બોલી બચાવને વાસ્તે ફાંફાં માર્યાં છે પણ તેણે જે ચાલ ચલાવી છે; તેનો પુરેપુરો ગુનેગાર કરી ચુક્યો છે. વાસ્તે એની એવી ચાલને માટે તેને સખત શિક્ષા કરવી જોઈએ, આ મુજબ ધારણા બાંધીને પેલા નિર્દય અને દુષ્ટ જમીનદારના જુલમવિષે પોતાનો ફેમલો ઝાલેર ક્યો કે તે જે ગુનો કર્યો છે તે એવા તો છે કે, અને તારા ઉપર કાંઈજ દયા આવતી નથી. અને તે એક ગરીબ કુટુંબ ઉપર જે કેર વર્તીવ્યા છે; તેને માટે તને કાયદામાં જેટલી શિક્ષા લખી છે તેપણ બસ નથી. પરંતુ લાચાર કે તેમાં ઘણામાં ઘણી શિક્ષા ચઢેજ વર્ષની લખેલી છે. તેથી હું ખીજું કરી શકતો નથી એટલા સાર તારે ચઢે વર્ષ સુધી દેશ નિકાલ બોગવો. અને તે જે આ ગરીબને જુકસાન કર્યું છે. તે સઘળાની પુરેપુરી કૌમત તારી હાલની પુંજીમાંથી નહીં પણ હવે પછીની તારી જાત મેહેનત-માંથી મેળવીને, તારે ખરાદીને બરી આપવી. જ્યાં સુધી તું તેને તારી જાત મેહેનતથી કૌમત નહીં બરી આપે; ત્યાંહાં સુધી આ ગરીબ કુટુંબનું ખર્ચ તારી પાસે મેહેનત કરાવીને સરકારની મારફતે તેને આપવામાં આવશે. અને તેની સંભાળ તારા પદરને ખસેજ અરકાર સેષે આમ તેને હુકમ ફેર-માવી જમદ્ય સમુદ્રની નજીકમાં આવેલા એક ખરાબ ખેટમાં જ્યાં નિર્દય અને ચંડાળ સોડો વસતા હતા ત્યાં મોકલાવી દીધો. આ ખેટમાં ફક્ત ચણા. અને વનરપતીમાં ડોડી, એ શિવાય ખીજું કશુંએ પાકતું નહોતું. સોડો માંસાહારી હતા, અને ત્યાં ગુલામી ધધી ઘણા ચાતતો હતો. અહીં એવા ધારો હતો કે જે કોઈ નવો કેદી શરીરે રજપુષ્ટ વાળો આવે તેને જમીન ખેડવામાં જોતરતા. અને દુબજો પડે ત્યારે ખીજું કામ તેને સોંપતા. તેથી આ જમીનદારને જમીન ખેડવામાં બજદને ડોકાણે જોતર્યો. અને તેની પાસેથી સખત મેહેનત લેવા માંડી. શરીરની ચરખી ઘણીજ વધી ગમ્મિલી તેથી ચાલો શકાય નહીં. ખરેખર તો જ્યેજ્ય છુટું પણ કરે શું? ખાવાનો ખોરાક ચણાનો લોટ અને ડોડી. ધી યોઆ કે દાળ એ તો પાકે નહીં તો મળેજ ક્યાંથી? જે સારાં સારાં બોજન જમીલો અને મથરની-

તળીમાં સુતેલા તેને આ ભોજન મળવાં લાગ્યું; તેથી કેટલેક દિવસે શરીરની તમામ ચરખી સુકાઈ ગઈ અને દુખજો પડી ગયો. શરીર અસકત થઈ ગયું. ત્યારે આ ષેઠમાંથી કોઈ આ કરતાં સારા ઠેકાણે મોકલાવી દીધા. ત્યાં જંગલમાંથી લાકડાં કાપી લાવવાનું કામ તેને સોંપ્યું. ઘણા દહાડા સુધી આ કામ તેણે કર્યું. જે ઠેકાણે જંગલમાં લાકડાં કાપવા જતો હતો; ત્યાં કોઈએક હુન્નરી છાજથી છાએલો છાપરીમાં, પાસેના ખીડમાંથી ઘાસ લાવીને તેના સુંદર કંડીઆ બનાવતો હતો. અને તે કંડીઆ બનાવીને થોડે એક છેટે આવેલા શેહેરમાં વેચીને, તેના જે પૈસા આવતા, તે વડે પોતાનું ગુજરાન નભાવી આનંદમાં દહાડા નિર્ગમન કરતો, તે આ જમીનદાર રોજ લાકડાં કાપવા આવે તે જોતો. તે ઉપરથી તેના મનમાં થયું કે આવાજ એક ઉદ્યોગી માણસ ઉપર મેં જીલમ કરવાથી હું આ દરાને પામ્યા છું. અને મારા કરતાં આ ઉદ્યોગીની હાલત કેટલે દરજ્જે સારી છે? આમ તેના મનમાં પોતાના કરેલા કૃત્યથી ઘણો પરિતાપ થવા લાગ્યો, પછી એક દિવસ તેણે કંડીઆ વેચનારની પાસે જઈ વિનંતી કરી કે, રે ! ભાઈ ! હું એક જમીનદાર છું અને મેં તારા જેવાં એક ઉદ્યોગી અને મહેનતુ માણસ ઉપર અનહદ બળાત્કાર ગુજારવાથી આ હાલતમાં આવેલા છું. મને મારા કામનો હવે અત્યંત પશ્ચાતાપ થાય છે, અને હું ઘણોજ દુઃખમાં આવી પડ્યો છું, માટે મને કોઈ પણ છુટવાનો રસ્તો બતાવ તો તે મને જીવત દાન આપ્યા બરાબર છે. કંડીઆ બનાવનારને આવાં દીનતાનાં વચનો સાંભળીને ધણીજ દયા આવી. તેણે કહ્યું કે રે ! દુઃખી જમીનદાર તે મારા જેવા એક પ્રાણી ઉપર જે દુઃખનો વરસાદ વરસાવ્યો, તેથી તારે આટલું બધું દુઃખી થવું પડ્યું. પણ હવે તને તારા કૂર કર્મનો પશ્ચાતાપ થાય છે. ત્યારે તે જે કૃત્ય કર્યું હતું તે મારું યા નરસું હતું કે કેમ ? તેની હવે તને ખાતરી થઈ ચુકી હશે; અને તેથીજ તું મારી સલાહ અને આગ્રય માગવા આવ્યો છું તો શીકર નહીં કેમકે “સારા માણસોનો ધર્મ છે કે કોઈનું પણ મળું કરવું.” માટે હું તને તારા દુઃખમાંથી છુટવાનો એક ઉપાય બતાવું છું તે તારે કરવો. દરરોજ ભ્યારે બપોરના તને અડધો દલાક રજા મળે; ત્યારે તારે મારી પાસે આવવું. અને આ કંડી-

આ. ગુંથવાનો જે મારા ધંધા તે તારે શિખવવા. પછી હું તને જે પ્રમાણે ચાલવા કહું તે મુજબ તારે કરવું. એટલે એમાંથી તારું કંઈ નિવારણ થયે. અને તું દુઃખમાંથી ઝટ છુટી જશરા. એટલુંજ નહીં પણ તું આજસ નહીં કરતાં નિરાંતર આપણ કામમાં લક્ષ આપતો રહીશ તો તને તારા જન્મારા સુધીમાં પણ દુઃખનો દહોડો દેખવામાં આવશે નહીં. જમીનદારને તો એટલુંજ જોઈતું હતું. તેથી તેણે કચ્છ કચ્છ; અને કંડીઆ બનાવનારના કહેવા પ્રમાણે દરરોજ ત્યારે રજા મળે ત્યારે તેની પામે જઈ કંડીઆ ગુંથવાને શિખવા લાગ્યો. પ્રથમ તો આવડે નહીં; તેથી કંડીઓ આવે. પણ કંડીઆ વાળો ધણો બલ દીલનો માણસ હતો. તેને અમુકજ ન આવે તે મુજબ ધીરજ આપીને સરળ રીતે ગુંથવાનું કામ બતાવતો. તેને લીધે જમીનદારને હાંમત રહેતી. આ પ્રમાણે કેટલાએક મહીના સુધી આ જમીનદાર દરરોજ એ પ્રમાણે મંડ્યો રહ્યો. તેથી થોડી મુદતે ધણાજ સારા કંડીઆ બનાવતાં તે શિખ્યો. એક દહોડિ ખેડોરના જે વાગ્યે બંને જણ બેઠાબેઠા જાપરીમાં કંડીઆ ગુંથે. એટલામાં પાસેના કોઈ એક શેહેરનો રાજા જોઈ એક અરખી ઘોડા ઉપર સવારી કરેલી, હાથમાં તીર કાંમઠી, પીઠે ઢાળ અને કડમાં તરવાર આવી રહેલી અને ધમધમચો દોડતે ઘોડે શિકારને સારું નિકળે ત્યાં આવી અટક્યો. કંડીઆ બનાવનારને અને જમીનદારને ખમર નહીં તેથી નિચે માંચે પોતાના કામમાં મચેલા હતા. આ બંને જણને જોઈ રાજા કહેછે, હે! જંગલવાસી-ઓ! આ મોટા અરણ્યમાં તમે એકલા જંગલી જનવરોનો કંઈ પણ બચ નહીં રાખતાં નિર્ભયપણે કામ કરો છો. તે જોઈ હું મોટું આશ્ચર્ય પામું છું. કંડીઆ બનાવનારે તેના થાટમાટથી ધાર્યું કે કોઈ રાજવંશી છે. એમ જાણી કહેછે હે મહારાજ! આપ સરખા સમર્થ પૃથ્વીપતીનો ત્યાં ઉજવળ પ્રતાપ જગજગે છે. ત્યાં 'જંગલનાં જનવરો તો શું? પણ કોઈ પ્રાણી અમને ઉપદ્રવ કરવાને સમર્થ નથી. એટલું કહી પાસે એક સુશોભીત અને બહુજ કારીગરીથી બનાવેલા એક કંડીઆ પડ્યો હતો તે લેઈ આ રાજાને બેટ કર્યો. રાજા આ સુંદર કંડીઆથી અને તેના મધુર વચનો સાંભળવાથી એટલો તો પ્રસન્ન થઈ ગયો કે કંડીઆવાળાને કહેછે કે રે! કંડીઆ બનાવનારા હું તમને તમારા ઉદ્યોગમાં ખરી રીતે વળગેલા જોઈ અને તમારાં આવાં મારી પ્રત્યે માન ભરેલાં વાક્ય સાંભળીને અત્યંત

ખુશી થયો છું. માટે તમે આ વખતે જે કાંઈ માગશો તે આપવાને હું તૈયાર છું. કંડીઆ ખનાવનાર વિચાર કરવા લાગ્યો કે આપણે આટલી બધી રાજની મહેરબાની થશે એમ કાંઈ ધાર્યું ન હતું. એમ સંકલ્પ વિકલ્પ કરતો જમીનદાર પાસે બેઠો છે તેને કહે છે, જો ગામ માગુ તો મારા સ્વાર્થને અર્થે લોકો ઉપર જીલમ કરવો પડે. જો દ્રવ્ય માગું તો હું આજસુ અને દળીદ્રી થઈ જઈ, હવે માગવું શું? પણ જો કોઈ હુન્નર કળાનું કારખાનું કાઢવાનું માગુ તો ઉદ્યોગનો વધારો થાય અને ગરીબ ગરબાનો જીવારો ચાલે. આ સર્વ કરતાં ઉત્તમમાં ઉત્તમ છે. પેલો જમીનદાર તો કંડીઆવાળાના આવા વિચાર જાણીને પોતાની પૂર્વની બેવકુફાઈનો મનમાં ધણોજ ધીઃકાર કરવા લાગ્યો. પછી કંડીઆ ખનાવનાર રાજને કહે છે, હું એટલુંજ માગુ છું કે આપના નગરમાં એક સારા પાયા ઉપર હુન્નર કળાનું કારખાનું કાઢવું અને ગરીબ લોકોને કારીગરી શિખવવી, મને પણ તે કારખાનામાં આ મારી કળા શિખવવાને એક શિક્ષક ડરાવવો એટલું હું આપની પાસે માગુ છું. પણ તેની સાથે હું આપને વિનંતી કરું છું કે આ મારી સાથે જે માણસ બેઠો છે, તે ઘણું દુઃખી હાલતમાં આવી પડેલો છે. એ પ્રથમ તો એક મોટો જમીનદાર હતો; પણ કેટલી એક તેની માઠી ચાલથી આ સ્થિતીને પામ્યો છે. એણે મારા જેવા કોઈ એક મહેનતુ માણસ ઉપર જીલમ કર્યો હતો તેથી તેને શિક્ષા થઈ ગઈ છે. અને તેને તેથી ઘણું વધું પડ્યું છે. અહીં કેદી તરીકે હાલ આ જંગલમાં લાકડાં કાપવાનું કામ કરે છે. તે દરરોજ અડધો કલાક રજામાં મારી પાસે આવી કંડીઆ ખનાવતાં શિખ્યો છે અને મેં તેને આ સ્થિતીમાંથી ડોડવાનું એક વચન આપ્યું છે. માટે તેનું કષ્ટ નિવારણ થાય તોજ મારાથી આપના નગરમાં આવી શકાય વાસ્તે તે પ્રથમ થવું જોઈએ. કંડીઆ ખનાવનારની આ ભલામણ રાજએ કબુલ કરી તેને વચન આપ્યું. પછી રાજએ તેનું નામ, કામ, જાત, અને કેવા ગુનાથી કોણે શિક્ષા કરી છે તે પુછી લીધું. અને જે જલરના તાબામાં એ અહીં હતો તેના ઉપર એક મુદામ માણસને ચીઠી આપી મોકલ્યો તેમાં એવું લખ્યું હતું કે તમારો તાબામાં શિક્ષા થઈ ગઈ છે એ એક જીલમી જમીનદાર છે. જેને તમે જંગલમાંથી લાકડાં કાપવાનું કામ સોંપ્યું છે. તે ઘણી સારી કારીગરી શિખીને સ્વભાવે બહુજ મુધર્યો છે અને તેને તેની માઠી ચાલનો પશ્ચાતાપ

યાયછે માટે તેને હવે તંમે મારી બલામણ ઉપર વિશ્વાસ રાખી છોડ્યો તો તે પ્રજામાં એક મોટો ભયોગી થઈ પડ્યો. એટલુંજ નહીં પણ તે ને એક હુંનરીના હાથ નિચે થિપ્પોછે તેને મારા નગરમાં લેઈ જઈ એક માટી હુબર રાખા કાઢવાનો મેં ડરાવ કર્યોછે. માટે તેને છોડી તોજ તે હુબરી આવવા કબૂલ થાયછે માટે આવા દેશ કલ્યાણમાં હું ધારૂંછું કે તમે આના કાની કરશો નહીં. આવી રીતની રાજની ચીઠી જોઈ તે જલર તે ચીઠી ને આપાધીશ રાક્ષા કંડી હતી તેના ઉપર મોકલાવી દીધી ન્યાયાધીશ વાંચીને ધણીજ ખુશી થયો અને તેણે જે હેતુથી રાક્ષા કરી હતી તે હેતુ પુરણ થયો તેથી તેણે ધણી ખુશીની સાથે તેને છોડી પોતાની હજુર ખાંચે મોકલવા જેલર ઉપર લખ્યું. હુકમ પોચતાંજ તાબડોતોબ જેલરે જમીનદારને ન્યાયાધીશ તરફ મોકલાવી દીધા. ન્યાયાધીશે એવું સંધાન કરી રાખ્યું હતું કે પેલા ખરાદીને પણ આ જમીનદારના આવતા પહેલાં કોર્ટમાં રાખ્યો હતો. તેથી જોવા જમીનદાર ન્યાયાધીશની પાસે આવી હાજર થયો કે તેણે પેલા ખરાદીને ત્યાં જોયો. આ વખતે આ જમીનદારનું વલણ ફેવળ મારા પાયા ઉપર આવેલું હતું તેથી પોતે ને જીલમ ખરાદી ઉપર કર્યો હતો તે સાંભરી આવીને તેને ધણીજ ધરમ ઉપજી. પછી ન્યાયાધીશે તેને કહ્યું હવે મારી ખાત્રી થઈ કે તુ તારા નઠારા કૃત્યથી સારી પેઠે સમજ્યોછું અને તેનો તને મોટો ખેદ થાયછે વાસ્તે આશાછે કે તુ હવે સારી ચાલ ચલાવીને તારા ધનનો એવા તો ઉપયોગ કરીશ કે જેવા તુ નઠારા કહેવાતો તે કરતાં હજાર ધણા સારા કહેરાવીશ. એમ કહી છોડી મુક્યો. એવાજ મુગે મોટે શરમાતાં શરમાતાં બર કોર્ટ વચ્ચે પેલા ખરાદીના પગમાં માથું મુકી તેને નખી પડ્યો. અને શરમને દુર કરી જાળને વિનંતી કરી કે આ ખરાદીને મેં ને ઠેકાણેથી જીલમ કરી કાઢ્યો હતો એજ જગોએ તેને મકાન ખાંધી આપી રાખવા ખુશી છું એટલુંજ નહીં પણ મારી અડધી દોલત તેને આપુછું કે તે દોલતને હુબર કુળાના કામમાં ખરચી તેનો પ્રસાર જગતમાં કરે. ન્યાયાધીશે જમીનદારના આ શુભ ખેલો સાંભળીને તેની તથા તેને સુધારનાર કંડીઆવાજાની ધણીજ તારીફ કરી અને ખરાદીને પોતાની અમલ જગોએ જમીનદારના મહેદાશ્રયમાં તેની માગણી પ્રમાણે નિર્ભયપણે રહેવા જવાને કહ્યું તેથી ખરાદી પણ જાળના કહેરાથી આનાકાની નહીં

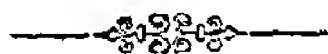
કરતાં તેમજ તેના ઉપર જે જીલમ થયો હતો તે વાત તદ્દન દૂર કરીને જમીનદારના આશ્રયમાં પાછો જઈ રહ્યો. અને તેની આપેલી પુંજીમાંથી હુન્નરનું એક માટું કારખાનું કાઢીને ઘણાજ લોકોને ધંધે લગાડ્યા. આથી જમીનદારની ભારે કીર્તી વધી પડી. એટલુંજ નહીં પણ જ્યાં સુધી જમીનદાર જીવ્યો ત્યાં સુધી ખરાદીનો મોત્ર થઈ રહ્યો. માટે આ ઉપરથી આપણા શ્રીમંતોએ શિખામણ લેવી જોઈએ કે તેમને ખાઈ પીને ખેશી રહેવાને અને ગરીબોને હલકા ગણવાને કાળે કે અભણ અને મુર્ખ રહીને ખાટલે પડી ખાવાને કાળે કે દુરાચારમાં કે એવાજ ખોટે રસ્તે ઉપયોગ કરવાને કાળે કાંઈ ઇશ્વરે લક્ષ્મીવાન બનાવેલા નથી. તમે જાણજો કે ઉદ્યોગીની કીંમત લક્ષ્મીવાન કરતાં વધારે છે. વાસ્તે તેમણે આ જમીનદારનો દાખલો ધ્યાનમાં લેઈ સારી પેઠે સમજવું જોઈએ. કેમકે દ્રવ્ય છે તે તો આજે છે અને કાલે નથી. પણ કંઈ દેશહિત કર્યું હશે તોજ નામ રહેવાનું છે.

પરચુરણ.

ભાદરવા મહીનામાં ભરજીવાનીમાં આવેલા અને એક વડના આશ્રય નિચે ઉઠેલા, ભીંડાના છોડે વડને કહ્યું કે, મારે ફાલવું છે, માટે મને તું માગ આપ. વડે વિચાર્યું કે, આ ભીંડાને પુરતું પોષણ મળવાથી, હાલ તેનું મગજ ફાટી ગયું છે. માટે ના કેહેવા કરતાં, કોઈ ચોગ્ય વિચાર કરી જવાબ દેજો તો ઠીક. એમ ધારી ભીંડાને કહ્યું કે રે! ભાઈ ભીંડા! મને કૃપા કરી, તું એક માસની મેહેતલ આપ. પછી હું તને જોઈશ તેટલો માગ આપીશ. ભીંડે વડનાં વિનય ભરેલાં વચન સાંભળી, તેને તેટલી મેહેતલ આપી. ત્યારે આસો મહીનો આવ્યો ત્યારે ભીંડાની ભરજીવાની સુકાવા લાગી; તે જોઈ વડે ભીંડાને કહ્યું કે રે! ભાઈ ભીંડા! તું જે જગા માગતો હતો તે હવે હું તને આપવાને તૈયાર છું, ભીંડે જવાબ દીધો કે ભાઈ વડ, હું તો સુકાઈ જાઈ છું હવે મારે જગાને કરવી શું? માટે એજ પ્રમાણે જે હલકા અને તુરંત માણસો છે !!! તેમને કદી અનાયાસે નહીં છાજતા લાભ મળે છે, તો તે જીરવી રાકતા નથી. કેમકે ઇશ્વરે તેવાઓનું યજ્ઞથીજ પેટ સાંકડું કરેલું હોય છે.

भाष्यनो भावार्थ.*

अरे मनुष्यो आ आश्चर्य जुओ के आ सूर्यरूपी
इंद्र रात्रिमां निद्रावश होवार्थी ज्ञानहीन प्राणीओने ज्ञानने
आपतो तथा अंवारा मां रेहेवार्थी रात्रिमे जेनुं रूप
न होतुं तेनुं रूप प्रकाश करतो पोतानां दाहक किरणो
साथे अथवा प्रातःकाल सहीत उदय पाम्यो ॥ ३ ॥

॥ चतुर्थी मृचमाह ॥

आदहं स्वधामनु पुनर्गर्भं त्वमेरिरे ।

दधाना नामं यज्ञियं ॥ ४ ॥

पदपाठः

आत् । अहं । स्वधां । अनु । पुनः ।

गर्भं । त्वं । आऽईरिरे । दधानाः ।

नामं । यज्ञियं ॥ ४ ॥

* आ जग्योये बीजी रीते पण अर्थ थायछे. ते ए रीते
के "मर्याः आ सबोधननु एकवचन करवु. अने सूर्यना अस्तने
पोताना (सूर्यना) मरण रूप ठराववो. पछि ए रीते अर्थ करवो के"
गया दिवसनी साजे मरण पामेला सूर्य तु, ज्ञानहीन प्राणीओने ज्ञानने
आपतो, तथा रूपहीन प्राणीओने रूपने आपतो, दाहक कीरणोयो
उत्पन्न थायछे, अथवा प्रातःकाल सहीत उत्पन्न थायछे."

माधव भाष्यं.

अत्रास्ति विशेष विनियोगः । चतुर्विंशंऽहनि प्रातःस
वने ब्राह्मणाच्छंसि शस्त्रआदह स्वधामन्विति द्वेऋचौ ।
इंद्रेण संहिदक्षस इत्येका । अयंतृचः षळहस्तोत्रिय
संज्ञकः । तथाच सूत्रितं चतुर्विंशे होताजनिष्ठेतिखंडे ।
इंद्रेणसंहि दक्षस आदह स्वधामन्वित्येका द्वेच । आ०
७।२। इति यद्यप्येते दैंद्र सूक्तंतथाप्यादहेत्यादिषु
पट्सु मरुतोवर्ण्यते । प्रायेणैंद्रे मरुत इत्यनुक्रमणिका
या मुक्तत्वात् । अ० परि० १।२। आदित्ययमानंतर्या
र्थनिपातः । अहेत्यवधारणार्थः । आदह वर्षर्तोरनंतर
मेव । स्वधामनु । इतः परं जनिष्यमाणं मन्त्रमुदकं वानु
लक्ष्यमरुतोदेवा गर्भत्वमेरिरे । मेघमध्ये जलस्य गर्भा
कारंप्रेरितवंतः । जलस्यकर्तारं पर्जन्यं प्रेरितवंतः । प्रति
संवत्सरमेवं कुर्वतीति दर्शयितुं पुनः शब्दः प्रयुक्तः । कीदृ
शामरुतः । यज्ञियं यज्ञार्हं नाम दधानाः । धारयंतः ।
सप्तसुगणेषु मरुता मीदृङ्गान्यादृङ्गेत्यादीनि यज्ञयोग्या
नि नामान्यत्राभ्यातानि । अंध इत्यादिष्वष्टा विंशतिसं
ख्याकेष्वन्धनामसूर्करसः स्वधेतिपाठितं । अर्ण इत्यादि
ष्वेकशतसंख्याकेषूदकनामसु तेजः स्वधाक्षरमिति
पाठितं ॥ आत् । अह । निपानावाद्युदात्तौ । स्वधा ।

स्वंलोकंदधातिपुष्पातीति स्वधा । आतोऽनु पसर्गेकः ।
 पा० ३।२।३। छदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं । अनुपुनः
 शब्दौ निपातावाद्युदात्तौ । गर्गस्यभावोर्गर्गत्वं । प्रत्य
 यस्वरः । एरिरे । अंतर्भावितण्यर्यादीरगता वित्य
 स्मादनुतात्तेतः परस्य लिटो झस्य । पा० ३।४।८१।
 इरेच् । चित्वादंतोदात्तः । सह सुपा । पा० २।१।४।
 इत्यत्र सुपेति योगविभागादाह सह तिष्ठः समासेऽपि
 समासस्य । पा० ६।१।२२३। इत्यंतोदात्तत्वं । इजा
 देश्च गुरुमतोऽनृच्छः । पा० ३।१।३६। इत्याम् नभवति
 मंत्रत्वात् । अहशब्दयोगान्निघाताभावः । तुपश्यपश्य
 ताहैः पूजायां पा० ८।१।३९। इति निषेधात् । दधानाः ।
 शानचश्चित्वादंतोदात्तत्वेप्राप्तेऽभ्यस्तानामादिः । पा०
 ६।१।१८९। इत्याद्युदात्तत्वं । यज्ञमर्हतियज्ञियं । यज्ञ
 त्विग्न्यां घ ख जौ । पा० ७।१।७१। इतिघप्रत्ययः ।
 आपनेयीनीपियः । फ ढ ख छ घां प्रत्ययादीनां पा०
 ७।१।२। इतीयादेशः । प्रत्ययश्चरेणेकार उदात्तः ॥ ४ ॥

(गुंजरातीमा.)

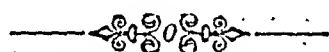
मंत्रनो भावार्थः.

॥ वर्षा ऋतु पृथी, यज्ञने योग्य नाम धारण करनारा
 मरुत देवोऽहवे पृथी उत्पन्न धवानुं अन्नं अथवा

पाणीने उद्देशीने जल उत्पन्न करनारा (पर्जन्य)
मेघने प्रेर्यो ॥ ४ ॥

भाष्यनो भावार्थ.

वर्षा ऋतु पछी, यज्ञने योग्य नाम धारण करनारा
मरुत देवोए हवे पछी उत्पन्न थवानुं अन्न अथवा
पाणीने उद्देशीने जल उत्पन्न करनारा (पर्जन्य) मेघने
प्रेर्यो ॥ ४ ॥

पंचमी मृचमाह.

वी॒लु चि॒द॒ारुज॒त्नुभिर्गु॒हा चिदि॒द्र
वहि॑भिः ॥ अवि॑द उ॒स्त्रिया॒ अनुं ॥ ५ ॥

पदपाठः

वी॒लु । चि॒त् । आ॒रुज॒त्नुऽभिः । गु॒हा ।
चि॒त् । इ॒द्र । वहि॑ऽभिः । अवि॑दः ।
उ॒स्त्रियाः । अनुं ॥ ५ ॥

माधव भाष्यं.

अस्ति किंचिदुपाख्यानं । पणिभिर्देवलोकाद्वावोऽप
लता अंधकारे प्रक्षिप्ताः । ताश्चंद्रोजरुद्धिः सहाजयदि

ति । एतच्चानुक्रमणिकायां सूचितं । अ० ८।६।१।
 पणिगिरसुरैर्निगूळहागा अन्वेष्टुं सरमां देवशुनीमिंद्रेण
 प्रहिता मरुद्भिः पणयोमित्रीयंतः प्रोचुरिति । मंत्रांतरे
 च दृष्टान्ततया सूचितं । निरुद्धा आपः पणिनेवगाव
 इति । तदेतदुपाख्यानमभिप्रेत्योच्यते । हेइंद्र वीळुचित् ।
 दृढमपि दुर्गमस्थान मारुजत्नुभिर्भजद्भिर्वन्द्भिर्वोढुभिर्
 न्यत्र नेतुं समर्थैर्मरुद्भिः सहितस्त्वं गुहाचित् । गुहाया
 मपि स्थापिता उस्त्रिया गा अन्वविंदः । अन्विष्य लब्ध
 वानसि । ओजः पाज इत्यादिष्वष्टाविंशतिसंख्याकेषु
 बलनामसु दक्षो वीळु च्यौत्नमिति पठितं नव संख्या
 केषु गोनामस्वर्ग्यो स्त्रोस्त्रियेति पठितं । वीळु । प्राति
 पदिकस्वरः । चित् । चादिरनुदात्तः । आरुजत्नुभिः ।
 रुजोभंग इत्यौणादिकः कत्नुच्प्रत्ययः । कित्वाद्गुणाभा
 वः । चित्त्वादन्तोदात्तत्वं । समासे छदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं ।
 गुहा । सप्तम्याडादेशः । ग्रामादीनां च । फि० २।१५।
 इत्याद्युदात्तः । वह्निभिः । वह्निश्चिश्चुपुद्गुलाहात्वरिभ्यो
 नित् । उ० ४।५२। इतिवहेर्निप्रत्ययः । नित्त्वादाद्युदात्तः ।
 अविंदः । शेमुचादीनां । पा० ७।१।५९। इति नुमा
 गमः । लुङ् लङ् लृङ् क्ष्वडुदात्तः । पा० ६।४।७१। वसंतो
 त्युस्त्रियाः । वसेः कर्तरिरिष्यक्प्रत्ययः । पत्वाभावश्च वा

हुलकादूहनीयः । उक्तंहि । यन्न पदार्थविशेषसमुत्थं
प्रत्ययतः प्रकृतेश्चतदूह्यमिति । इकारः प्रत्ययस्वरेणो
दात्तः ॥ ५ ॥

॥ इति प्रथमस्य प्रथम एकादशो वर्गः ॥

(गुजरातीमां.)

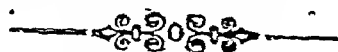
मंत्रनो भावार्थ.

हे इंद्र तें मजबुत जग्यानें पण भाजी नाखता
तथा गमे ते जग्याए लइ जनारा मरुत देवोनी साथे
गुफामां रेहेली गायोने पण शोधीने मेळवी ॥ ५ ॥

भाष्यनो भावार्थ.

एवी एक आख्यायिकाछे के पणी नामना दैत्योए
देव लोकमांथी गाइयो चोरी लइ जइ एक गुफामां
राखी. आ गाथाने अनुसरीने आ मंत्र छे. हे
इंद्र ! मजबुत (नहि जवाइ शके एवी) जग्याने पण भा-
जी नाखता, वहन करनारा एटले बीजी जग्योए लइ
जवाने समर्थ ओवा मरुत देवोनी साथे तें गुफामांथी
पण गाइयोने शोधीने मेळवी ॥ ५ ॥

इति श्री पेहेला अष्टकना पेहेला अध्यायनो
अगीयारमो वर्ग समाप्त थयो.

अ० १. अ० १. व० १३. - म० १. अ० २. सू० ६.

युञ्जन्तीति सूक्ते षष्ठांमृचमाह.

देवयन्तो यथा मतिं मच्छां विदद्वसुं गिरः ।

महा मनूयत श्रुतं ॥ ६ ॥

पदपाठः

देवयन्तः । यथा । मतिं । अच्छां विदद्वसुं
गिरः । महा । अनूयत । श्रुतं ॥ ६ ॥

माधव भाष्यं.

देवयन्तो मरुत्संज्ञकान् देवानिच्छन्तो गिरः स्तोतार
ऋत्विजो महां प्रौढ मरुद्गणमच्छां प्राप्नुमनूयत । स्तुवंतः ।
कीदृशं मरुद्गणं । विदद्वसुं । वेदयद्भिः स्वमहिमप्रख्या
पकैर्वसुभिर्धनैर्युक्तं । श्रुतं । विख्यातं । मरुद्गणस्य दृ
ष्टांतः । यथा मतिं । मन्तारमिदं यथा स्तुवंति तथेत्यर्थः ।
देवयतः देवानात्मन इच्छन्तः । सुप आत्मनः क्यच् ।
पा० ३।३।८। क्यचिच । पा० ७।४।३३। इतीत्वंमळ
त्सार्वधातुकयोर्दीर्घः । पा० ७।४।२५। इति दीर्घत्वंचन
भवति । नछंदस्यपुत्रस्य । पा० ७।४।३५। इत्यनेनकम
चि यत्प्राप्तमीत्वं दीर्घत्वंवा तस्य सर्वस्य प्रतिषेधात् ।

જાહેર ખબર.

આ ચોપાનિયા બાપત કોઈને કાંઈ લખવું હોય તો તેમણે બહાર કોઠમાં કાલકા દેવીના રસ્તાપર આર્ય ધર્મ પ્રકાશના મેનેજર જોગ લખી જણાવવું. નાટખેડ કાગળો લીધામાં આવશે નહીં.

આ ચોપાનીયાની કિમ્મત વર્ષ એકના અગાઉ રૂ ૧ ૮ ૦ એક રૂપેએ આઠ આના રાખી છે. દેશાવરતા ગ્રાહકોને ટપાલ ખર્ચ જુદો પડશે. દરારી વધારે નકલો મંગાવનારને ટપાલ ખર્ચ પડશે નહીં તથા એક ચોપાનીયું તેને મફત મોકલવામાં આવશે.

જે ગૃહસ્થો અમને લવાજમની ટીકેટો મોકલે તેમણે પોસ્ટની અરથા આનાવાળી મોકલવી.

મૂલ્ય ના.

આ ચોપાનિયું કેટલાએક કારણથી આજમુખી માડું વેહેલું બહાર પડું હતું. પરંતુ હવેથી દર હિંદુ પ્રતીમાસે પડવેને દહોડે બરાબર વખતે બહાર પડશે. અને તેની અંદર ઘણા સારા વિષયો દાખલ કરવામાં આવશે.

કોઈ પણ વિદ્વાન આ ચોપાનિયાને ઉપયોગી ઉત્તમ વિષયો લખી મોકલશે તો તે પસંદ પડેથી મોટા ઉપકાર સાથે ચોપાનિયામાં દાખલ કરવામાં આવશે. એટલું જ નહીં પણ જે તે ગૃહસ્થનો વિષય જે અંકમાં છપાયે તે અંકની નકલ તેમને યેવાની ખુશી હશે તો અમે તેમને તે અંકની એક નકલ મફત આપીશું. પણ વિષયમાં કાંઈ ફેરફાર કરે-યો અમને દુસ્ત લાગશે તો તે કરવાને હક અમને છે. તેમજ નાપસંદ પડેથી તે વિષય જોના હશે તેને પાછો મોકલવાને અમે અંધાતા નથી. કદાપી તે ઘણીને પાછો મંગાવે હશે, અને તેની ટપાલની ટીકેટો ખીડશે તો અમે ખુશીની સાથે પાછો મોકલાવીશું.

એડીટર.

आर्य धर्मप्रकाशः

ARYA DHARMA-PRAKASH:

पुस्तक पत्र

आशुष, सन्त १९३३.

अंक १० भा

॥ शतिलनिकाहित ॥

॥ यावत्तत्त्वमिदं शरीरमप्यजं यावज्जरादूतं ॥

॥ यावच्छेद्विद्यशक्तिरप्रतिरुपायास्तस्यो नाशुषः ॥

॥ आत्मन्वेपसितावदेव विद्याकायं प्रपन्नो महान् ॥

॥ संश्लेषे भवनेनुरूपजननप्रपन्नश्च फीटशः ॥ १ ॥

आर्य प्रगट कृतान्,
वेद धर्म संलौनी कार्यकार मडजो.

अंशभक्ष्ये,

आर्यपदल आणमानाभा आशु

सन् १९३३

૧ ૫૬	૧૪૫
૨ વેદ ધર્મની સર્વોત્કૃષ્ટ મહત્તાવિષે	૧૪૬
૩ સારાસાર વિચાર.....	૧૪૯
૪ હિંદુસ્તાનનો જાણવાબેગ હેવાલ	૧૫૪
૫ ત્રીમંતોના ધર્મવિષે	૧૫૬
૬ ગોસ્વામીશ્ચિના મંદીરમાં દર્શન કરવાની રીતિ	૧૫૯
૭ ઋગ્વેદ સંહિતા તથા તેનું જ્ઞાન અને તે બનેને શુભરા- તીમાં આરાંધ.....	૧૬૯

પરસ્ત્રી વિષે સમ કવિત્ત. બનાવનાર જાતી ખીમજી
વી. વલ્લભજી માંડવીના; એ ચોપડી ભેટ દાખલ અમને
મળીછે. નાના કદનાં પૃષ્ઠ ૮ અને કીંમત અડધો આનોછે.

જે ગૃહસ્થોની પાસે નાંણાં બાકી છે તે સાહેબોએ હવે
જલદી મોકલી દેવાં જોઈએ. ટપાલની અડધા આના વાળી
ટીકીટો પણ રાખવામાં આવશે. અને ટપાલ મારજો બરોબર
બંદોબસ્તથી મોકલ્યે, અમને પાંચ છે; તે સર્વેએ જાણવું.

आर्य धर्म प्रकाश.

पुस्तक ५ भुं.

श्रावण, संवत् १८३३.

अंक १० भा.

धर्मो रक्षति रक्षितः

॥ श्लोक ॥

सुवर्णं पुष्पिता पृथ्विम् विचित्रति जनास्त्रयः

शूरश्च क्रतुविदश्च पथजानाति सेवितुं ॥ १ ॥

अर्थ—सोनाना धुनेथी जरपू पृथ्वीने काष्ठ सधना लोभे शोधी, सपादन करी राक्षता नथी; पणु भव काममा साहमीक थरसीर, तथा अप्रती सद्विद्याज्मानुं भपादन करना, अने आकरी करी पोताना उपरीनु मन रोज राखवाने अज्जज्जि सुजित ज्ञानार. अ नए कुर्यो तेने (सोनाना धुनेथी जरपी पृथ्वीने) शोधे

॥ पद ॥

॥ राग धोल ॥

(राम लक्ष्मण वनमां सिधावता अ प्रभात)

निजकष जाणवा चित रहे,

एकाग्रपणे दीन रात—जीव्य धन्य तेदनु. ९.

एक मोक्षनी ईच्छा मन विषे,

बिज्जी काई ममे नही बात—जीव्य. १०.

सेवे श्रीगुरु देवने हेतथी,

करे निकट एकाते वास—जीव्य. ११.

करे श्रवण मनन वेदातनु,

निदिवासर एज अभ्यास—जीव्य. १२.

મહા વાક્ય વિચારતા મુઢીએ,

રહ્યું ચૈતન્ય સર્વા વાસ—જીવ્યું. ૧૩.

જીવે રૂંડ ઉપાધી પરહરી,

નીજરૂપ લહ્યું ટલો દાસ—જીવ્યું. ૧૪.

પાંચ કોશના પડદા ટાલિયા,

પામ્યો જલહલ જ્યોતિ પ્રકાશ—જીવ્યું. ૧૫.

પાંચ ભૂતનાં પુતલાં પરહર્યા,

જાળ્યો સુત્રાત્મા સુખ રાજ—જીવ્યું. ૧૬. (અધુરું.)

મનોહર સ્વામી.

વેદ ધર્મની સર્વોત્કૃષ્ટ મહત્તા વિષે.

(સાંધણ પૃષ્ઠ ૧૧૭ થી.)

“સત્ય” એ શબ્દ ધણેજ વપાણુવા લાયક છે. સંસારીક વ્યવહાર ચલાવતાં પણ સત્યને માટે સાવચેતી રાખવી એ મનનન પુરૂષોત્તમ કામ છે. આપણા આર્ય જનો સાચથી ઘણાં ઘણાં મોટાં કામો કરી અત્યંત સુખ સંપાદન કરી ગયા છે. હમેશાં કહે તેમ દગાબાજી ચલાવી દરેક કાર્ય કરવું તેથીજ લાભ મળેછે, એમ કોઈપણ વિવેકી કહી શકે તેમ નથી. આર્ય લોકોને માનવા લાયક મહાભારતમાં ભીષ્મ પીતામહે સત્યને ઘણું ઉત્કૃષ્ટ બતાવી આપ્યું છે. તે નીચેના અનુષ્ટુપ છંદના શ્લોક ઉપરથી જણાઈ આવશે.

સંયધર્મસ્તપોયોગઃ સંયંત્રહસનાતનં ॥

સંયજ્ઞઃપરઃપ્રોક્તઃ સર્વસયેપ્રતિષ્ઠિતં ॥

અર્થ—સત્ય એજ ધર્મ છે, સત્ય એજ તપ છે, સત્ય એજ યોગછે, સત્ય એજ અનાદી બ્રહ્મસ્વરૂપ છે, અને સત્ય એજ મોયમાં મોટો યજ્ઞ કહેવાય છે, એ રીતે સઘળું સત્યને વિષે રહેલું છે.

ટીકા—સત્ય એજ ધર્મ છે એમ કહ્યું તેથી એમ ન સમજવું. જોઈએ કે ખીજાં જે કાંઈ સારાં આચરણો કરવામાં આવતાં હોય તે છોડી

દેવાં. મતલબ એની છે કે ગમે તેવાં સારાં કામો કરવામાં આવતાં હોય તેની સાથે સાચપણુ આવડું જોઈએ. પરંતુ ગમે તેટલા દગાખાણની કાવી અંતઃકરણમાં ફોતરેલી હોય તો કોઈપણ જાનના ધર્મનાં કામો અથવા સદાચરણો કરી શકતાં નથી. માણસ માત્રને સાચપણુ ઉપરથી જ વખત વિશ્વાસ ઉઠ્યો તે વખત તેની ચીતમાત ચાલચલણ અને સંસારીક વ્યવહાર તદ્દન બદલાઈ જાય; એ વિચાર કરવાથી સજ્જનોના સમજવામાં આવી જશે.

મતલબે તપનુ રૂપ આપેલું છે, તે પણ યોગ્ય જ છે, એમ જાણવાને કાંઈ પણ હરકત જણાતી નથી. માટે માટે તપને તપનાર તાપસીએ જો પોતાનું પવિત્ર, સત્ય છોડી; અપવિત્ર, અસત્યનો આગ્રય કરે તો તેનાં તપનો પ્રભાવ કદીપણુ રહેવાનો નહીં તપનો જે કાંઈ પ્રતાપ છે, તે મતલબે આધારે રહેલો જણાય છે. માટે જેને તપ કરવાની ઈચ્છા હોય તેણે પ્રથમ સાચપણુનો પાસો પકડવો જોઈએ.

તપ તપવું તે તાપસ લોકોનો ધર્મ છે તોપણ આર્ય લોકોમાં પણ વ્યવહારને અનુસરીને સાધારણ સુખકારક તપો રહેલાં છે, અને તે હાલના જમાનામાં ફેટલાએકના કરવામાં આવે છે.

સાક્ષતા જમાનામાં ગાડીઆ ટોળાની માફક એટલે ગાડર જાતનું જાનવર ઉધું ધાંધીને એક સાથે તેની પાછળ ખીચી ચાલે, અને ખીચી ચાલે તેની પછળ ત્રીચું ચાલે એમ અનુક્રમે એક ખીજાની પાછળ આંખો વીચી ચાલ્યાં જાય છે. તેવીજ માણસોમાં પણ એવી ધરૂં રૂઢીઆ ચાલ્યાં કરે છે. દેખાદેખીથી જે કાઈ આચરણ કરવામાં આવે છે તેનો કોઈ પણ મતલબ સમજી કરવું હોય એમ જાણી શકાતું નથી; માટે જે કાંઈ તપ કરવું તે ચરીર અને ધર્મની રક્ષાકારક હોય તેજ પૂર્વાપર વિચારી કરવાને કોઈને અંદરો આવશે નહીં. તો પણ ખીચું ખાલવાનું બાકી રહે છે કે તપ એટલે ચરીરને દુઃખ દેવું એવો તેનો વખતે અર્થ થાય છે. માટે તે કામ સુધી લોકોનું છે વારંતે તે ગૃહસ્થ લોકોથી બની શકે નહીં તેથી મતલબે આધારે સંભારીક ચીતમા ચાલવું એટલે તપ તપવું તેના કરતાં તે સારું જણાય છે.

મતલબ છે જો “સાચ” એ શબ્દ ન હોય તો ગમે તે સારું કામ હોય તો પણ તે કર્યું એ ન કર્યું કહેવાને કાંઈ હરકત નથી. એ આસ્તાવાળા પુરોને જાણવાની જાના છે.

ગમે તેવી બડાઈથી યોગ સાધન કરતો હોય, માઠી સમાધી ચડારી ખેસતો હોય, તોપણ તે કર્યું કામનું નહીં. સત્ય વગર ઉપરની ક્રીયાઓ કાંઈ કામે લાગતી નથી. સદ્ગૃહસ્થ આર્ય લોકોએ સંસારીક વ્યવહાર અલાવતાં તેવા યોગ કરવા તે તેઓનું કામ નથી માટે તેઓએ “સાચ-પણ” સાચવવું એજ યોગસાધન રૂપ છે.

નક્કી. સમજવું જોઈએ છે જે જે સારાં કામો સાચથી થાય છે, અને થઈ ગયાં છે, તે તે કામો સાચપણ વગર ઢોઈનાથી થઈ શકશે નહીં એમ કહેવાને કશો સંદેહ લાગતો નથી. માટેજ સત્ય એ યોગ છે; એવી રીતે મૂળમાં લખેલું છે એમ અનુમાનમાં આવી શકે છે.

અનાદી જે અક્ષરસ્વરૂપ છે તેની સાથે સત્યને ચડાવી આપ્યું છે, એ કાંઈ થોડી વાત કહેવાય નહીં. જોતાં જણાઈ આવશે કે તે દરજ્જે તેને ઢોઈ પણ અણુધરતો કહી શકે તેમ નથી. “સાચ” એ એ અક્ષરના શબ્દમાં એવો ગુણ રહેલો છે કે તેને જે કાંઈ ઉપમા આપીએ તે યોગ્ય છે. જે સાચ-પણ ઉપર ચાલનાર આર્ય લોકો છે તેને અનાદી અક્ષરસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થઈ ચુકી એમ ધારી શકાય, માટે એ અમુલ્ય સાચને આંચ ન આવે એવી તજવીજ સ્વાભિમાની આર્ય લોકોએ રાખી જોઈએ. જેથી સત્યના રૂપને ન જાણનારા અમાની લોકો અનુક્રમે સર્વ રીતે જ્ઞાનવાન થાય; અને આર્ય ધર્મના માર્ગને ઉત્તેજન મળે.

સત્યને અક્ષરસ્વરૂપ સાથે સરખાવ્યું છે માટે જેને અક્ષરસ્વરૂપના સરખું સુખ લેવાની ઈચ્છા હોય, તેણે સત્યનો આગ્રય કરવો ઘટીત છે. વ્યવહારીઓને માટે એમ પણ વારતવિક લાગે છે કે સાચ રાખવું એજ અનાદી અક્ષરસ્વરૂપનું જ્ઞાન થવું એ એવ જરામર છે. મતલબ આર્ય લોકોએ “સાચ” એ શબ્દના અભિપ્રાયને અનુસરવું યોગ્ય છે.

સત્યે ચાલવાથી ઘણા લાભ પેદા થાય છે, વખતનું ખરચ તેમાં થતું નથી, વ્યવહારીક કામમાં તેથી કાંઈ અડચણ આવે એમ પણ નથી

અને હમેશાં મોટી કીર્તિ દેશે દેરાના ફેનાય છે એ અનુભવીત નામ
લાગ્યોથી સર્વના જોવામાં આવતું દર્શન

યમની સાથે સમ્યવેના મત્યન તેપણુ દરજ્જો યોગ્ય છે માટે
વાગવાર તે વિષે વિવેચન કરતું ઘટીત ન ધરતા બધે રાખવામાં આવે છે તો
પણુ મત્ય રા મનુ અને યમકર્મ કરતુ એ બેય બંદામર છે, એવા અભિ
પ્રાયના રાસ્ટ્રાદીકના વચનો ઉપર આપણા આર્ય લોકોએ આરતા રાખવી
જોઈએ યમોદીક કર્મ કરનારને તેથી મના કરેલી છે એમ કહી પણ
સમજવું ન જોઈએ, કેવળ સત્યનો દરજ્જો બતાવવાને મહાન કર્મો સાથે
મેળવ્યું છે, તે આર્ય છે એમ ધારવાને કાઈ હકુત જણાવી નથી એ
રીતે મૂળ સેવાદૃષ્ટ સરફત બાપામાં “ સર્વં સત્યે પ્રતિષ્ઠિત ” લખેલું વાક્ય
ફરી મત ધણાજ ગભીર અભિપ્રાયવાળું અને અત્યંત વખાણવા લાયક છે
એ સત્જન લોકોના મનજવામાં આવી ગયું હશે

આવી રીતે આર્ય લોકોના ધર્મને ઉત્તમન આપનારા વાક્યો ગેસુમાર
જોતા જાડિ આવે છે (અંક ૩)

સાંખ્ય વિચાર.

મુખ્ય દુ ખ જાણવાનું જ્ઞાન પરમેશ્વર પ્રાણીમાત્રને આપેલું છે.
પરતુ મનુષ્ય પ્રાણીને તેણે વિશેષમાં તર્કશક્તિરૂપી એક એવું તો
દયાઆર આપેલું છે કે તે વડે કરીને માણસ આ દુનિઆની અદર તે
જગત કર્તૃના સામર્થ્યસામે પણ ઘણીક વખતે બાધ ભીડે છે, અને દરેક
કાર્ય આગમતા પહેલાં તેમાંથી નીજલવાના પરિણામનું અનુમાન કરી
સકે છે, આ સાધનથી કરીનેજ મનુષ્યો પોતાની રિયતીમાં વાગવાર
ફેફાર કરી શકે છે ને રીતમાત્ર અને રિયતી કેટલીક સુદત ઉપર
જોવામાં આવી હોય તેમાં તે પછીથી નીગતર જુદી જુદી ઉપદેશ પથો
યતી ચાલી મોટો ફેફાર થતોજ જાય છે, તેનું કારણ માત્ર માણસોને પર
મેશ્વરે આપેલી તર્કશક્તિજ છે. બીજા પ્રાણીઓમાં ને નથી તેથી તેઓ
હમેશાથી જોની તેજ રિયતીમાં રહેત આવેલા છે જગત્કર્તા પરમેશ્વરની
પુણી અવૈરિક છે તેણે મનુષ્ય માત્રને તર્કશક્તિરૂપી એકજ જાણ

હથીઆર આપેલું છે. પણ તેમાં એવી તો ખુબી રાખેલી છે કે એકજ બાબત ઉપર જુદા જુદા માણસો અભિપ્રાય આપવા બેસે છે, ત્યારે એજ તર્કશક્તિ તે દરેક જણને તે બાબત અભિપ્રાય બાંધવાને જુદે જુદે રસ્તે ખેંચી લાય છે. એક ચોકસ કામનો આરંભ કરતાં પહેલાં તેના પરિણામ વિષે જુદા જુદા ધણીએ જુદા જુદા મત આપે છે. એક માણસ તે કામથી આપ્પા દેરાનું કલ્યાણ થવાનો અભિપ્રાય આપે છે, તો બીજો તેજ કામથી આપ્પા દેરાનું સત્યાનારા વળવાનો અભિપ્રાય આપે છે. એક કામ એક માણસના હાથમાં સોંપ્યું હોય તો તે માણસ તેની ધુજવાંણી કરી નાંખે છે, અને બીજો તેજ કામમાંથી અગણિત લાભ પ્રાપ્ત કરે છે એ બધું શાથી ? એ બધા પરમેશ્વરે માણસને આપેલી તર્કશક્તિના પ્રતાપના પરિણામ છે. તર્કશક્તિનું બળ જ્યેવું તેવું નથી. એજ તર્કશક્તિ છતાં એક માણસ પોતાનું એક એતર પણ સાચવી શકતો નથી તેજ તર્કશક્તિ વડે બીજો માણસ, રાજાને રંક અને રંકને રાજા બનાવી દે છે, આપ્પી દુનિઆમાં ઉથલ પાથલ કરી નાંખે છે, અને જળને ઠેકાણે સ્થળ કરી મુકે છે. ટુંકામાં એટલું જ કે એજ તર્કશક્તિના પ્રતાપે ધણી વખત મનુષ્ય પરમેશ્વરના પદને પામવાની બરોબરીનો દેખાવ દે છે.

દરેક મનુષ્યના વિચારો એકજ બાબત ઉપર જુદે જુદે રસ્તે દોડે છે, એ વાત ખરી અને તેનું પરિણામ છેવટ ગમે તેના વિચાર પ્રમાણે ઉતરે. પરંતુ એટલું તો ખરું છે કે તે દરેક જણ વિચાર આપતી વખતે પોત-પોતાના અભિપ્રાયને લાભકારક ગણે છે. હવે આપણે કહેવું જોઈએ કે દુનિઆમાં બધા વિષયોમાં ન્યુનાધીક પાણું રહેલું છે, અને તેજ માફક દરેક મનુષ્યની વિચાર શક્તિમાં પણ ન્યુનાધીક પાણું રહેલું છે એટલું જ નહીં; પરંતુ એકજ મનુષ્યની વિચાર શક્તિમાં પણ જુદી જુદી વખતે ન્યુનાધીક પાણું થતું જ આવે છે. અને તેનું કારણ એજ છે કે એક માણસના વિચાર અને કામમાં રહેલી ખામી તેના કરતાં વધારે તાર્કિક મનુષ્ય દેખાડી આપે છે અને તેને દુર કરવાના માર્ગ ખતાવી આપે છે, એજ પ્રમાણે એક બીજાના કામો અને વિચારોમાં રહેલી ખામી અને તેથી થનારા પરિણામ એક એકથી અધિક વિચાર શક્તિવાળા માણસો અજવાળામાં લાય છે.

અને તેથી કરી મનુષ્યો પોતાના વિચાર અને કાર્યમાં સાશસાર શુ છે તે વિચારી શકેછે, જાણી શકેછે, અને સમજી શકેછે.

આપણા દેશમાં આજથી સુમારે ૬૦૦ વર્ષ અગાઉ કોઈપણ પારકા દેશના અને પરધર્મના રાજાઓ આવી રાજ કરેલું નથી, તે વખતમાં રાજ પ્રકરણી બાબતમાં જે જે ઉધણ પાથલ થતી. તે તે માત્ર બરતખડની જૂમીમાં વસનારાઓમાંથીજ થતી. તેથી કરીને ધર્મનાં મૂળતવોની બાબતમાં, લોકોની રીતબાત અને વ્યવહારની બાબતમાં, દેશની અદતી અને પડતીની બાબતમાં, તથા દેશની સમૃદ્ધિના સબંધમાં, માત્ર રૂપાંતર ધિવાય બીજો એવો ફેરફાર થતો નહતો કે જે ફેરફાર આપણે વર્તમાન કાળમાં આપણી નજરે જોઈ અનુભવમાં આણતા જઈએ છીએ.

રાજ સત્તાની સામેની બાબત જોતા પ્રથમ પહેલાં પરદેશીઓમાંથી માત્ર પડોરાના પ્રાંતોના મુસલમાન સરદારોમાંના કોઈ કોઈ જુની જુની વખતે તક જોઈકેવળ દ્રવ્ય હરણુ કરી જવાની ધારણાથી આ દેશ ઉપર હુમલા કરતા હતા, અને જો કાબુ તો લુટ કરી જે મળ્યું તે લેઈ, હતા નોહોતા થઈ જતા. એ પ્રમાણે જેમ દુર્નિયાંના ઘણાક દેશોના તેવા બધા બરેલા બાગની નજીકના પ્રાંતોમાં વસતા લોકોને વેઠવું પડેછે. તેમ હિંદુસ્થાનની સરહદના પ્રાંતમાં વસતા લોકોને મહન કરવું પડ્યું. અને તેથી કરીને તેવા બાગને દ્રવ્યાદિક બામતોગા કેટલાંક પ્રકારની હાની થતી. પરંતુ તેવા સરદારોમાંના એક કુતમ્બહીન નામે સરદારે પોતાના ઘણીને નામે આ દેશમાંનાં ચાર મોટાં રાજ્યો છતાં સેઈ આગળ જતાં તક મળી ત્યારે પોતે સ્વતંત્ર થઈ રીક્ષામાં પોતાની ગજ ગાની રચાવી. ત્યારથી આ દેશમાં પરદેશી રાજાઓનો અમલ પેઠો અને પરદેશી રાજની સ્થાપના થઈ એમ જાણીએ તો ચાલે તો પણ હાલના ગળના પરદેશી ખજામાં, અને તે રાજાઓના પરદેશી પણામાં મોટો તફાવત રહેલો છે. અર્થે કોઈ કણ્ઠક કરશે કે, આપણે કોઈ પારકાને ઘેર જઈ તાંહાં આપણે આપણી પરાણાગત તે ધરખળીના કનીલા કરતાં વધારે ઉમદા થયે એમ ધારણા રાખીએ એ ખરૂં, પણ પરાણા કોને કહેછે કે જે અમુક દિવસમાં પાછો પોતાને ઘેરજ જવાનો હોય તેને પણ જોણે આપણા મેગા, આપ-

ણા ધરમાં, અને આપણા મુખ દુઃખમાં સાથેજ જોડવાની ઇચ્છા નીરંતરની રાખી હોય, પછી તેને પરોણા કહેવાય પણ નહીં, અને તે કદી પરોણાગત ઇચ્છે પણ નહીં. અને જે પ્રવાસીની બીજને તાંહાંજ પોતાનો સમાવેશ કરવાની ઇચ્છા હોયછે તે સામાં માણસ અને પોતા વચેની જીવદાઢ જેમ અને તેમ જલદી દુર કરેનો જાયછે. તેના કુટુંબ અને તેની સાથે દરેક પ્રકારે માયાળુ થઈ હજી જાયછે. અને છેવટ એટલુંજ કે જે તે સારાના અંતઃકરણ સાથે પોતાનું અંતઃકરણ મેળવી લેછે તોજ તે પારકાને પોતાના રૂપ કરી શકેછે. પણ જે તેથી ઉલટું એટલે સામા ધણી ઉપર પોતાની વડાઈનું, સત્તાનું અને વશીલાનું બળ વાપરી તેને પોતાનો કરવા ઇચ્છે છે; તો તે કદી પણ પોતાનો થતોજ નથી. કદી તે આપણા દાખને લીધે ઉપર ઉપરથી તે વખત તો આપણી મરજીને આધીન થાયછે. પણ જ્યારે તેને આપણા દાખની દરકાર રાખવાનું કારણ જતું રહેછે. ત્યારે એનું અંતઃકરણ જે આપણા અંતઃકરણ સાથે આપણે મેળવી શક્યા નથી. તે જીવદાઢ પોતાનું અંતરનું રૂપ, પ્રકાશી નીકળે છે અને આપણે અને તેને કાંઈ પણ લાગતું વળગતું નથી એવા દેખાવ થઈ સ્વાભાવીક રીતે એવા પ્રકારની મિલનસારી તેમજ જીવદાઈથી જ્યારે ત્યારે તેનું જે પરિણામ ભવિષ્યને વાસ્તે થયું પ્રાપ્તછે તે થાયછે.

સુમલમાનોએ પરદેશમાંથી આવી આ દેશમાંનાં દેટલાંક રાજ્યો જીતા પછી ઉપરનાં વિચાર પ્રમાણે આ દેશના વતનીઓ સાથે મળી જઈ, આ દેશનાજ થઈ રહેવામાં તેમણે પોતાનો મોટો લાભ વીચાર્યો હતો. એમાં તેમણે ઘણુંજ ડાહ્યાપણ વાપર્યું હતું એમાંતો સંભવ નહીં કારણ કે જે રાજ કરતી જાત પરદેશમાં પોતાના રાજનો પ્રજા સાથે એકવ પછે વરતે તેમાં તેનાં રાજની મજબુતીના એટલા તો લાભ રહેલા છે કે, તેના સામે સંકેટો જાતની બીજી અધીક ન્યુનતા દંકાઈ જવાનો સંભવ મળેછે. સુમલમાનોની આ દેશમાં ગાદી રથપાઈ ત્યારથી તેઓની સાથે સંબંધ ધરાવનારા, અને તેઓની જાતના બીજા હજારો લોકો, આ દેશમાં આવ્યા અને આવતા તે સર્વને આ દેશજ પોતાનું વતન કરી રહેવું પડ્યું. અને એ પ્રમાણે તેઓ આ દેશનેજ પોતાનું વતન કરી બેઠા અને તેમને ભવિષ્યમાં પ્રાપ્ત થનારાં મેદામાં મોટાં દુઃખોનો સંભવ દુર કરવાનાં યાંત્રો તેમજ હંદ્રતા

મરખાં સુખ મોગવસાનાં સાધનો એ સરવે હિંદુસ્તાનમાંથી જોઈએ તેટલાં મળી શકે એમ તેમણે વીચાર્યું. ખરૂં જ છે કે ભરતખંડ જેવા માતખર દેશ જેણે પોતાનો કસી લીધો હોય તેને જો કાંઈ વાતની ન્યુનતા રહી તો એમજ સમજવું કે તે છતી આંખે આંધળો છે. કે જે પોતાની આંખ આગળ પોડાં ઉપયોગી સાધવાને પણ જોઈ શકતો નથી અને તેને ઉપ-યોગમાં લેવાની અક્ષમતા અનુભવમાં આંધળો નથી. તેવાની, ન્યુનતા તો કસી પુરી થાય નહીં, એમાં આ દેશને માથે હોય રહેતો નથી.

(અધૂરું.)

શ્રી મંત્રોના ધર્મવિષે.

જે દેશમાં શ્રીમંતો ઐશ્વર્ય અને પરોપકાર દર્શાવાતા તે દેશમાં દેશ કલ્યાણનાં કામ ઘણાં થાય છે. દેશની આબાદની વધે છે. ઉદ્યોગનાં દ્વાર ખુલે છે. અને ગરીબ ગરમાની રાહ ધણી આવે છે. લોટા પોતાનો નિર્ધાર રહી ચીતે કસી શકે છે. જે દેશમાં શ્રીમંતોનો વસિત વિશેષ હતી નથી. અથવા તો શ્રીમંતો પરોપકારી અને ઉદાર મનના તેમજ કિલકલાજા નથી હતા તો તે દેશના હાલત બાગી ટુટી આવે છે. દેશમાં ઝાંઝા ધણી ઉછળતો હતો નથી. અને તે દેશ પણ તરમાં ગણાતો નથી.

આપણે જાણીએ છીએ કે દુનિયામાં હરેક કામ કરવામાં મુખ્યત્વે પૈસાની ધણી જરૂર હોય છે. અને પૈમાવિના કોઈ પણ કાર્ય બનવું એ ઘણું કઠિણ અને અશક્ય હોય છે. ત્યારે પૈસો મેળવના ક્યાંથી ? પૈસો ઉદ્યોગ વિના મળતો નથી. અને ઉદ્યોગના માર્ગ ખુલા કરવાને પ્રથમ પૈમાની મદદ તો જોઈએ તે મેળવવી ક્યાંથી ? આ બધા ઉપર લીધે દૃષ્ટી કરીએ છીએ તો એમજ માલમ પડે છે કે એ સાધનાં વાનાં અનુકૂળ થવાને દેશના શ્રીમંતો તે ધણા સારા વિચારના અને દેશની રાજ બાણનારા હોવા જોઈએ. અને તેમ હોય તોજ એ બધાં વાનાં બની શકે એમાં કાંઈ પણ મંરાય નહીં. કેમકે શ્રીમંત લોકો છે, એ જગતના શુભચંદ્ર ગણાય છે. માટે શ્રીમંત લોકોનો પૈસો અને ગરીબ લોકોની મહેનત એ બેનું સંકેતજનું થાય તોજ કોઈપણ કાર્ય સિદ્ધ કરવાને કદી તારૂંલાગે નહીં એ વિચાર અને ખરેખરી

ખીના છે. હવે આ ઉપરથી સૌના સમજવામાં આવ્યું તો હશે કે દેરાની સ્થિતિનું ખરેખરું બંધારણ અને તેની મોટાઇ તે ત્રીમંતો ઉપરજ રહેલાં હોયછે. ત્યારે જો તે પુરૂષો ઉમદા દિલના અને દેશહિતેચ્છુ શુદ્ધિના હોયતો દેરાને કેટલો ખધો ક્ષયદો થાય. પરંતુ તેઓ તેવા સદ્ગુણવાળા ના હોય તો તે દેરાની શ્રેષ્ઠતા અને સદ્વૃદ્ધિને માટે કેવી ઉમેદો રાખવી; એ જાણવાનું થયું જરૂરનું છે. આપણને માલમ છે કે હરેક દેશ કલ્યાણના કામમાં ત્રીમંતોની જોડલી જરૂર હોયછે તેટલી ગરીબોની હતી નથી. કેમકે પિણા કળા કે પછી આહો તે દેશીઓના લાભનું કામ હો, પણ તેમાં ધનની જે મદદ જોઈએ તે કામતો ત્રીમંતો શિવાય ખીજા કોઈનું નથી, આમ હોય ત્યારે તેવી મદદ જ્યારે કદી ન મળે અને તેવા લાભના કાંમનાં મૂળ, દેશમાં ન રોપાય ત્યારે લોકો ઉત્તમ પંડિતમાં તે પછી ક્યાંથી આવે? વાસ્તે એ વિષે વિચેચન કરવાની મોટી હાલ અગત્ય છે. એ અગત્ય એ છે કે દેશમાં કેળવણીનો પ્રસાર જોવા જોઈએ તેવા હજુ જોવામાં આવતો નથી. તેને લીધે લોકોના મન ઉપર જાણે એક પ્રકારનું આછાદન થઈ ગયેલું ના હોય! તેમ નજર પડેછે, વાસ્તે તેને કોરે કરવાની ઘણી જરૂર છે. પરંતુ આજ કાલ ત્રીમંતો એ વાતો આજસુ યનીને, મળેલા સુખમાં એટલા તો અંતરમાં ગયાછે કે, તેમને પોતાની ફરજો વેડે. કેટલું કરવાનું છે તે તેમના તરફ વિચાર કરતાં તેમને માલમ હોય એમ કહી શકાતુ નથી. દેશના વેપાર તરફ જોતાં જણાયછે કે હાલ વેપાર રાજગારનું ગાંડું ઘણુંજ મંદ હાલતમાં ચાલેછે. અને દેરાનો દોલત ધનધુકાર પ્રદેશમાં ધસડાતી જાયછે. તેની સાથે લોકોમાં અજ્ઞાનતાનું અને અનિતીનું ખજ પણ વધતું જતું જાયછે. તેથી આખરે પરિણામ ઓટો આવવાની મોટી ધાસ્તી ઉત્પન્ન કરેછે. એ હાલ તરત ઉંડા ઉતરીને ઘણુંજ વિચાર કરવા જેવું છે. પણ તેની તેઓ કાંઈ પરવા કરતા નથી; એ કેવું અને કેટલું ખયું દેરાને જુકરાત અને હાનીકારક છે ? કારણ કે જે પુરૂષો ત્રીમંતાઇ ભાગવેછે અને જે ત્રીમંત વર્ગમાં ખપેછે, તેમનો ધર્મ એવોછે, કે પોતે ઉત્તમ ગુણો ગ્રહણ કરી, પોતાના સ્વદેશી ભાઈઓની સંભાળ લેવી; તથા તેમને સારી હાલતે પોહિંઆડવા તેમજ કળા શાસ્ત્ર અને કસબ શરીરગરી દેરામાં વધે તેવું કરવાનો છે. પોતાના ધનને સુમાર્ગે ખર્ચીને

પ્રજામાં ઉપયોગી કામો ઉભા કરવાં, અને દેશની ઉજ્જવીમાં હોડે હોડે વધારા થતો આવે એવા ઉપાયો મોજવા એ તેમનું ખરું ખરું અને મૂખ્ય કામ છે. પણ તેથી ઉદ્ધુજી ત્યારે જોવામાં આવે ત્યારે એથી ખીજી અકસોસની વાત પછી કર્મજ કરેવાય નહીં

લખવાને મોટા એક ઉપજે છે કે વર્તમાન કાળમાં કેટલાક શ્રીમંતો એવા તો જોવામાં આવે છે કે તેમની રીતમાત જોતા મોટા દલગીરી પેસા યગાવિના રહેતી નથી. આપણા ધર્મ શું છે? અથવા આપણી ફરજ શું છે? તે ખીલકુંલ તેઓ જાણતા હોય એમ લાગતું નથી. આજકાલ આપણા દેશમાં આ વર્ગ વિદ્યાની બાબતમાં અને વિદ્યાને ઉત્તેજન આપવાની બાબતમાં એટલા તો પછાત જોવામાં આવે છે કે એ વિષે જોઈશું વર્ણન ન થઈ શકે તેટલું થોડું છે

કેટલોક બાગ એવા છે કે કેળવણી તે શું? અને લોક કલ્યાણ તે શું? તે પુરેપુરું અમજતો પણ બાયએજ હશે! ફરી કોઈ વિદ્વાન પ્રજાની ખાતર પરિશ્રમ વેડીને વિદ્યા હુબર કે ઇલિમનો ગ્રાહ પણ થયે ગુપ્તી બહાર પડે તો, કા તો તેના ગ્રંથનાં ગાંધીને ત્યાં પડીકા બધાંય કે, કા તો કૂપાઓ કાસી ખાય. પણ તેને સનાત ગ્રાહક મળેજ નહીં, ફરી કોઈ પરોપકારી પ્રરેષા થોડું ધણું ઉત્તેજન આપતા હશે, પણ ધણું બાગ કાનુસોનો એટલું પછી કેટલું શું? ધર્મ અથ તો એવા છે કે, કહ્યું છે કે “કસર પળ કુવળ કરે ઘણી જાણે જે ધન લૂટશે, સાંમલ્લ કહે તરુકર અધિ કે કોઈક હાકેમ લૂટશે, આમાં જાણ્યા પ્રમાણે તમ્કર અગ્નિ કે હકિમ લુટી ખાય તેહા પણ લોહાપયોગી કામમાં એક પાછ ગરુજોમાથી કાઢવી પડે તો છવને આવે, અને કેટલાક તો એવા છે કે જોઈ શીર્ણને મારૂ જિવા કે વરયોગ, રોગના નાચ અને એવાજ બીજા કામમાં પોતાના પિમાને ઉઝારી દેવામાં કમીપણ ખાજી મળતા નથી, અને કેટલાક મારા સાગ પ્રમ્નુતો કચી થી સાકરો ધીરડીને જરા ખાટવામાં થોળા માનેડે. પણ અઢોકાજ સુધી નિમાં શીર્ણ રહેવાનો લોખંડે તેજા લોકલિત કામમાં કંઈજ કરતા નથી ત્યારે જે પુરુષોથી આખા દેશનાં ચલતી પડતી અને સવતી મુગ ઉમરે નાંમલ થવાનું એક સાચું સાધન રહેવાય તે ત્યારે આજાજ જોવામાં આવેતો એથી ખીજી દલગીરી બરેનું કારણ તે માને કહેડું!

હમ્મરની માયા અકળીત અને બહુ નહી શકીએ તેવી છે. તેની ગતીનો પાર કોઈ પામ્યું નથી, રાજાને રંક અને રંકને રાજા તે બતાવી દે છે. કેમકે દેવ્યનું કાળચક્ર મનુષ્ય માત્રને માથે હમેશાં બમણું રહે છે. દેહ અને દોલત એ બે વાતો કોઈનાં અમર નથી. પણ તે નારાવંત છે માટે આ જગતમાં જન્મ પામીને કાંઈ પણ સાઈ કૃત્ય કર્યું હશે તોજ તેનું નામ રહેવાનું છે. સમૃદ્ધિ મળ્યા છતાં પર કલ્યાણ થયું નહીં, કે પ્રજામાં ઉપયોગી કામ કરીને જરા લેવાયો નહીં, તો તે પુરૂષોની નામના કદી થતી નથી. વિલા-યતમાં અને તેવા બીજા સુધરેલા દેશોમાં શ્રીમંત લોકો લાખો રૂપિયા પ્રજા કલ્યાણમાં આપી દેતાં એક ક્ષણવાર પણ લગાડતા નથી. માટિ માટિ પાકાણાઓ અને વાંચનશાળાઓ જેવાં વિદ્યા વૃદ્ધિના કામમાં ખારે ઉત્તરથી મદદ કરીને ઉભા રહે છે, એટલુંજ નહીં પણ પોતાના દેશની ઉન્નતી વધવાને ખાઈ મોટાં મોટાં ફંડ કાઢીને વિદ્વાન અને શુદ્ધિશાળી પુરૂષોને એકઠા મેળવી, અનેક કંપનીઓ અને સભાઓ ઉભી કરે છે, સારા સારા ગ્રંથોના તરજુમા કરાવી, અને સારાં સારાં જ્ઞાન મળે તેવાં નવનવાં પુસ્તકો રચાવી લોકોને બહુતા કરે છે. સારાં સારાં ભાષણો આપી લોકોના મનમાં સારીવાત ઉતારે છે. અને તરેહ તરેહના નવા નવા કુદરતી શોધો કરાવીને આખી આલમને ફાયદો કરી આપે છે. દાખલા તરીકે આગળ આપણામાં પણ જુઓ. મુંબઈમાં પણ પારશી શેઠમાં નામદાર સર જમશેદજી જીભાઈ ખારોનેટ, અને બાટિયા ગૃહસ્થમાં શેઠ ગોકળદાસ તેજપાળ વિગેરે કેટલાક શ્રીમંતો થઈ ગયા તેમણે માટિ ઉદારતાથી પ્રજા કલ્યાણમાં લાખો રૂપિયાનાં ફંડ કાઢ્યાં છે. એવા પુરૂષોનેજ આ જગતમાં ધન્ય છે ! જે પરોપકારી પુરૂષો હોય છે તે એવાજ હોય છે; અને તે એજ પ્રમાણે દેશને ફાયદો કરે છે. વાસ્તે જે શ્રીમંતો પોતાના દેશીભાઈઓના ભલાની આતર, પોતાનાથી બની રાકે તેટલી, પોતાના પૈસાની જે મદદ કરે છે તેજ ખરો શ્રીમંત કહેવાય છે. બાકી કુમારગે નિરર્થક પૈસા જે ઉડાવી દે છે, તે જેમ પાટડીના* અગરમાં અનાજનું વાવેતર કરવું અને કુમારગે

* અમદાવાદ જિલ્લાના વિરમગામ પ્રગણમાં જ્યાં વરાગડું મિઠું પાકવાનો અગર છે તે ગામનું નામ.

વાપરવા એ બે બરાબર છે, મારે અમારા શ્રીમતભાઈએને અમારી બલા-
મણ છે કે દેરાહિત જેવા રૂડાં કામમાં પેસો ખચ્ચો હશે, અને કાંઈ પણ
શુભ કાર્ય કર્યું હશે તો તેનું સુખ લેઈને હજારો લોકો તમને આશિર્વાદ
દેશે. એટલું જ નહીં પણ તમારા કરેલા કામથી આખા દેશને મોટો ફાયદો
થશે; અને તમારી કીર્તીનો કાંઈ પાર મહેશે નહીં. વાસ્તે તમારો ખરો
ધર્મ તો એજ છે કે દેશમાં જેમ બને તેમ વિદ્યાનો, કળાનો, અને નિતીનો,
પ્રસાર વધારે, યાચ તેમજ નવાં નવાં કારખાનાં ઉઠાં કરવાં અને પ્રજાને લાભ
કરવો અને પોતાનું નામ અમર રાખવું એ શિવાય બીજો કંઈ જ નથી.
વિદ્યાનો પણ તેમજ કહે છે.

ઉપજાતિવૃત્ત.

અરે રૂડો માનવ દેહ આવ્યો, બહુ પ્રતાપી પ્રભુએ બનાવ્યો.
તમે વિચારો હિત જો તમારું, કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૧.
સુકીર્તીનો સ્વાદ સદૈવ ચાખો, આ લોકમાં નામ અખંડ રાખો;
તો વાગશે નિર્ભયનું નગારું. કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૨.
જગતપતીને પ્રિય કામ જે છે, આ લોકમાં ઉત્તમ કામ એ છે;
બીજું બધું માલ વિના મિચારું, કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૩.
હેતે કરો પ્રણય ખવિત્ર હાથે, હાથે કર્યું તેજ સદૈવ સાથે;
બીજું નહીં એક મજે જુઝારું, કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૪.
આપુષ્પમાંથી પગ એછાં થાયે, મહામુખીતે નહિ મેળવાય;
જરૂર આ જીવન છે જનરું, કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૫.
મહીપતીએ પણ રાજ મેલી, ખપી ગયા જૂપર ખેલ ખેરી;
વિશેષ શું વર્ણન હું વધારું, કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૬.
નથી નથી નિશ્ચય દ્રવ્ય દેહ, નથી નથી નિશ્ચય નારિ નેહ;
અંતે થશે તે સધળું અકારું, કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૭.
સંસારનું સુખ સુખા સમાન, નિશ્ચે તમે માનિ રહ્યા નિરાન,
ખચીત થાશે અતિ એજ ખારું, કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૮.

॥ શાર્ફલવિક્રીડિત છંદ ॥

કોટ કામ કરો કૃપાળુ બનીને, સહ રાસ રાક્ષા કહે,

જેથી શ્રીજગદીશ રીસ તલિને, રાજી રૂદેમાં રહે;
આ રાક્ષા મુણિને સુખોંધ ગણિને, સસ્નેહ સંભારજે;
દાખે છે દલપતરામ દિલમાં, ધીરા જનો ધારજે.

**હિંદુસ્તાનમાં દેશી રાજ્યો અંગ્રેજ સરકારને ને ખંડણી
આપે છે એ વગેરેનો જાણવા જોગ હેવાલ.**

(સાંધણ પૃષ્ઠ ૧૨૭ મેથી.)

ગ્વાલીઝર.

મધ્ય હિંદુસ્તાન ખાતે આપેલાં દેશી રાજ્યોમાં ગ્વાલીયરનું રાજ્ય સર્વેથી મોટું અને આગેવાન ગણાય છે. એ રાજ્યનો મલિક જીઆજીરાવ સિંધીયા જી. સી. એસ. આઈ. કરીને હાલ છે. બલવાના હીંગામમાં સિંધીયાનું લગભગ સમ્રાજ્ય લશ્કર ત્રિટીથ સરકારની સામે થયું હતું; પણ જીઆજીરાવ પોતે બેવકૂદાર થયો ન હતો, જે વકૂદારીને મોટે આજે અંગ્રેજો તેના તરફ માનની નજરથી જુએ છે. અને સ્થાયી આફઘાનીયાના તાઈટામાં તેનું નામ પહેલી ટીપમાં આવેલું છે. મહારાજ સિંધીયા જાતે ઘણો બાહોસ અને સિપાહી છે, અને તેની પાસે જે લશ્કર છે, તે કયાંયદ અને ચાલાકીમાં ત્રિટીથ લશ્કરની ખરાબરી કરી રાકે તેવું છે. આ લશ્કરના સેનાધીપતીનો હેઠા મહારાજ પોતે ધરાવે છે. ગ્વાલીયરનું રાજ્ય સર દીનકરરાવ જેવા નામીયા રાજ્ય કારભારી આથી ઘણું મુશ્કેલી ગયું છે, અને તેની ઉપજમાં પણ મોટો વધારો થયેલો છે. એ રાજ્યની જમીનની વાર્ષિક મહેસુલ રૂપિયા ૭૮,૩૮,૬૦૦ ની તથા કસ્ટમની ઉપજ રૂપિયા ૧૪,૭૦,૨૦૨ ની છે. ગ્વાલીયરનો કીલ્લો ઘણો નામીયો ગણાય છે. મહારાજ જીઆજીરાવની ખાખતમાં જાણવાજોગ ખીના એ છે કે, તેને પેટે તેના આગલ્યા વડવાઓની પેઠે મરદ વારસ જીવતો નથી, આ ઉપરથી સને ૧૮૬૫ ના વરસમાં જીઆજીરાવે, ગણપતરાવ નામના એક રાહબંદને પોતાનો દત્તક કરી લીધો છે. ગણપતરાવ જીઆજીરાવ પછીનો ગ્વાલીયરની ગાદીનો વારસ ગણાય છે; પણ એવી ગોઠવણ કરવામાં આવી છે કે અગર જીઆજીરાવ

પોતાના પાછળ એકાદ પૂત્ર મુકી જાય તો ગણપતરાત્રિ ગાદી ઉતરથી પોતા-
નો દાવો છેડી દેશે અને રૂપિયા એક લાખના વર્ષાસનવાળી જગીર
ઉપર પોતાનું ગુજરાન કરવું મહારાજ સિંચીયાની વફાદારી તથા સિંચાલ-
ગીરી જોઈ નામદાર પ્રિન્સ આફ વેલ્સ હિંદુસ્તાનમાં મુઆફરીએ વધાર્યા ત્યારે
તેને પોતાના એક આમ મિત્ર તરીકે કબુલ રાખ્યો છે. મહારાજ સિંચીયાને
આગણીસ તોપોનું માન મળતું તે શહેનશાહી ઢોંગની વખતે જે તોપો
વધારીને એકરીમનું માન કરી આપ્યું છે. અને તે મહારાજને શહેન-
શાહી ગાજસમાના એક મુઆમદ ઠરાવ્યાં છે, તથા "હીમમ ઉમ મલતનત"
આવો કીતાબ બદ્યો છે.

દંદોર.

ગાલીયર પછી મધ્ય હિંદુસ્તાનમાં ખીજી અગત્યનું મગદી રાજ્ય ઇંદોરનું
છે એ રાજ્ય ઉપર તુકોશરાવ હોલકર શ્રી સા. એસ. આઈ. નામનો મહા-
રાજા અમલ કરે છે. બલવાના તોફાનમાં ઇંદોરના લોકોએ બ્રિટીશ મરકાર તરફ
ધણી ને વફાઈ દેખાડી હતી, અને એક વખતે એવા પ્રસંગ આવે આવી ગયા
હતા કે, ખુદ મહારાજા હોલકરને બલવામાં ભાગ લેવાની ફરજ તેના માણ-
સો પાડે, પણ મારા બાપએ તેમ બંધુ નહતું મહારાજા હોલકર અંગ્રે-
જોમાં મારું માન ધરાવે છે, અને સ્ટાર આફ ઇન્ડીયાના કિતાબનો તે
નાછટ છે. જે પ્રમાણે સિંચીયા લશ્કરી બાબતમાં ધણે આગળ વધેલા
અને આરચાગો છે તેમ હોલકર નથી એ મહારાજા પોતાના રાજ્યમાં
વેપાર ધંધો, વધારવામાં અને દોલત ભેગી કરવામાં એકીનડે. ઇંદોરનું રાજ્ય
પણ સાગ પાયા ઉપર ચાલે છે, અને તેને સાગ પાયા ઉપર લાવવાનું માન
મરદી માધવગવ નામના નામીયા દેથી રાજ્ય કારજથી જોડ્યો. દાન
ગાયકવાડ મરકારના પ્રતીનિધી છે તેમને ઘટે છે. તુકોશરાવ હોલકર જનને
ધણા નમ્ર સ્વભાવના માણસ છે, અને ફોર્ડ પણ પ્રકારની ખટપટ કે પંચા-
તીમાં તે પોતાની ટેવતને પડવા દેતા નથી એ મહારાજાને પણ આગ-
ણીમ તોપોનું માન મળતું તે શહેનશાહી ઢોંગની વખતે જે તોપો વધારી
એકરીમ કરી આપી છે અને તેમને "ઇમ્પીરીયલ" કોન્સિલના એક
મુઆમદ પણ ઠરાવ્યા છે.

(અધૂર)

ગોસ્વામિઓનાં મંદિરોમાં વસંતનાં દર્શન કરાવવાનો આલ તથા હોરીકી લાવના વિષે વિચાર.

(સાંધણ ગયા અંકનાં પૃષ્ઠ ૧૧૨ થી.)

જ્યોત્સ્નાએ કુરુને લલિતાની ગોદમાં આપ્યા એટલે તે લલિતાં
કૃષ્ણને લઈ દૂર ઉઠી રહી. પછી શ્રીસ્વામીની જીએ યજ્ઞોદ્ધને સારી પેઠે
છીરક્યા એટલે તેમણે તો તેથી પ્રસન્ન થઈ મેવા આપ્યા, નાના પ્રકારનાં
આભૂષણ સ્વામિની જીને અને સ્વામિની જીની સખીઓને પહેરાવ્યાં.
આ રીતે તરફ વૃષભાન ભણીના ગોપીએ નંદરાયને સારી પેઠે છીરક્યા ત્યારે
અતિ પ્રસન્ન થઈ તેમણે પણ તેઓને મેવા મીઠાં આપ્યાં અને આ ભૂષણો
પહેરાવ્યાં. ઇતનેમે લલિતાજીને શ્રીયજ્ઞોદ્ધાજીનો વિનતી કીયો જો
આજ શ્રીજયોદ્ધાજી વસંતનો પરમ ઉત્સવનો દિન છે તો તેને અપને પુત્ર-
નો દેહ તો વ્રજમે વસંત છેલે. ઓર તુમ્હારે પુત્રનો રંચક હુ શ્રમન
હોયગો એસી માંતિ રાખેગી કાહેતે ? યહ તિહારો પુત્ર તે હમારી પરમ
શોભાહે જાતે હમ તુમનો વિનતી કરત છે. શૃંગાર રસનું ઉદ્દીપન એ-
કાંત, વન ધત્યાદિક વિના થતું નથી એવું લલિતા કાં તો પોતે જાણતી હો;
કિંવા ડોકરાશ્વસ આ ગ્રંથના કર્તા હરિરાય જી જાણતા હો, પણ અરેખર
રસનું જનવિના કૃષ્ણને એકાંતે લઈ જઈ ત્યાં તેની સાથે યથેચ્છ વિહાર કર-
વાના વિચારની પ્રેરણા અન્યના મનને થાય નહીં. આવાં આવાં વચનોને
અનુલક્ષિને હાલના ઘણા ખરા પોતાના મંદિરોમાં તેવા લાભની
ઈચ્છાથી તેને લગતાં કેટલાંક સ્થળ એકાંત જ્યાં રાખેછે; એટલી
એકાંતથી પણ તેઓ સંતુષ્ટ નહીં થતાં જાણે તેઓના કામોદ્દીપનને માટે
તે એકાંત બસ ન હોય તેમ બહાર વાડી બંગલાઓ જ્યાં મકાનો પણ
કરી રાખેલાં હોય છે. ૨ ! પોતે છતી આંખે છોને ચાને કેમ સમજતા
નહી હોય કે “અંદ્ર પોતે મૃતકને સજીવન કરનારું કેવળ અમૃતનું જ સ્થાન
એવાં છે, પરંતુ તે દુરાચરણે કરી ક્ષય રોગનો ગ્રામ થયોછે અને જેનો
પાસે અમૃતની અને અનેક કલ્પવૃક્ષોની સંપત્તિ છે એવાં અંદ્ર પણ એવાજ
આચરણથી હજાર ભગ પામ્યોછે, તો તમે તે કોણ ? (અધુરું.)

२।४।७२। इति शपो लुकि प्रत्ययस्वरेण शतुरुदात्तत्वं ।
 बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वेन तदेव शिष्यते । गृणांति
 स्तुवंतीति गिरः । गृणातेः क्तिप्पृत इद्धातोः पा०
 ७।१।१००। इतीत्वं । रपरत्वं । धातुस्वरेणोदात्तत्वं ।
 महं । महान्तं । नकारतकारयोर्लोपश्छांदसः । प्रातिप
 दिकस्वरेणोदात्तत्वं । अनूपत । णुस्तुतौ । व्यत्ययेना
 त्मनेपदं । लुङि झस्यादादेशः । पा० ७।१।५। सिचि
 कुटादित्वेन । पा० १।२।१। डित्त्वाद्गुणाभावः । डड
 भाव उकारदीर्घत्वं च छांदसं । निघातः । श्रुतं । प्रत्य
 यस्वरः ॥ ६ ॥

(गुजरातीभा.)

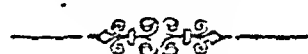
मंत्रनो भावार्थः.

मरुत नामना देवनी इच्छा राखता तथा स्तुती
 करनारा ऋत्विजो जेम ज्ञानवान इंद्रनी स्तुती करेछे,
 तेम तेओए (ऋत्विजोए) पोताना महिमा प्रगट कर-
 नार धनयूक्त प्रौढ तथा प्रख्यात मरुद्गुणनी पण तेम-
 ने पामवासारु स्तुती करी, ॥ ६ ॥

भाष्यनो भावार्थः.

मरुतनामनादेवनीइच्छागरखतातथास्तुतीकरनाग

ઋત્વિજો જેમ જ્ઞાનવાન ઇંદ્રની સ્તુતી કરેછે, તેમજ તેઓ (ઋત્વિજો) એ પોતાનો મહિમા ઉદારતાને લીધે પ્રગટ કરનાર ધનયુક્ત, પ્રૌઢ તથા પ્રખ્યાત મરુદ્ગણની પળ તેમને પામવાસારુ સ્તુતી કરી. જો કે માતિ શબ્દનો અર્થ સર્વત્ર 'જ્ઞાન' થાયછે; તો પળ આ પ્રસંગે લક્ષણા વૃત્તિથી જ્ઞાનવાન ઇંદ્રને લગાડવામા આવ્યો છે, અથવા માતિ એ વિશેષણ વાચક શબ્દ છે, અને તેની આગલ કોઈ વિશેષ્ય વાચક પદ નથી માટે માતિ એ ઇંદ્ર વાચક શબ્દ છે એમ પળ કહિએ તો ચાલે. ॥ ૬ ॥

સપ્તમી સૃત્તમાહ.

इन्द्रेण सं हि दक्षसे संजग्मानो अविम्युषा ।
मूढं समानवर्चसा ॥ ७ ॥

પદપાઠ:

इन्द्रेण । सं । हि । दक्षसे । संजग्मानः ।
अविम्युषा । मूढइति । समानवर्चसा ॥ ७ ॥

માધવ ભાષ્ય.

हे मरुद्वृणत्वमिन्द्रेणसंजग्मानः संगच्छमानः संदक्षसे हि । सम्यग्दृग्मैथाः खलु । अवश्यमस्माभिर्दृष्टव्य इत्यर्थः ॥

कीदृशेन्द्रेण । अविभ्युपा । भीतिरहितेन । कीदृशाविद्रम
रुद्रणौ । मंदू । निन्यप्रमुदितौ । समानवर्चसा । तुस्य
दीप्ती । पुरा कदाचिद्वृत्रवधदशायामिद्रस्य सखायः
सर्वे देवा वृत्रश्वासेनापसारिताः । तदानीमिद्रस्य वृत्र
संबधिसकल सेनाजयार्थं मरुद्भिः संगमोऽभूत् । सोऽय
मर्थो 'वृत्रस्य त्वाश्वसथादिति' मंत्रे संगृहीतः । इन्द्रो
वै वृत्रं हनिष्यन्निति ब्राह्मणे प्रपञ्चितश्च ॥ इन्द्रशब्दः
परमैश्वर्यवंतं मरुद्रणं वाभिधत्ते । तदानीमिद्रस्य संबो
धनं बाहिरेवाध्याहर्तव्यं । तथा चैयमृग्यारेकेन व्या
ख्याता । इन्द्रेण हि संदृश्यसे संगच्छमानोऽविभ्युपा
गणेन मंदू मदिष्णू युवां स्थोऽपि वा मंदुना तेनेति स्यात्स
मानवर्चसेत्येतेन व्याख्यातं । नि० ४।१२। इति ॥
संदृश्यसे । संपश्येथाः । दृशेऽथेति वक्तव्यं । पा० १।३।
२१।२। इत्यात्मनेपदं । दृशेर्लिङ्गर्थे लेट् पा० ३।
४।७। इति प्रार्थनायां लेट् । थासः से । पा० ३।४।८०।
लेटोऽडाटौ । पा० ३।४।९४। इत्यडागमः । सिब्वहुल
लेटि । पा० ३।१।३४। इति सिप् । संज्ञापूर्वको विधिर
नित्य इति गुणाभावः । वृश्वादिना पत्वं । पा० ८।२।
।३६। पढो कः सि । पा० ८।२।४१। इति कत्वं । आदेश
प्रत्ययोः । पा० ८।३।५९। इति सिपः । पत्वं । बहुलग्रहणा

त्सिपः परस्ताच्छबापि भवति । सिपा व्यवधानात्पश्या
 देशो न भवति । पा० ७।३।७८। शपः पित्त्वादनुदात्त
 त्वं । उत्तरस्य लसार्वधातुकानुदात्तत्वं । धातुस्वर एव
 शिष्यते । हिशब्दयोगात्तिङ्ङुतिङ् इति निधातो न
 भवति । हि च । पा० ८।१।३४। इति प्रतिषेधात् ।
 संजग्मानः । गमेः संपूर्वाच्छंदसि लुङ् लंङ् लिटः । पा०
 ३।४।६। इति वर्तमाने लिट् । समोगम्यृच्छिभ्यां । पा०
 १।३।२९ । इत्यात्मनेपदविधानाल्लिटः । कानजादेशः ।
 पा० ३।२।१०६। द्विर्भावः । पा० ६।१।८। हलादिशेषः ।
 पा० ७।४।६०। अभ्यासस्य चुत्वं । पा० ७।४।६२।
 गमहनेत्युपधात्लोपः । पा० ६।४।९८। कानचश्चित्वा
 दंतोदात्तत्वं । गतिसमासे कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं ।
 अंबिम्युषा । जिभी भये । पूर्ववल्लिट् । शेषात्कर्तरि
 परस्मैपदं । पा० १।३।७८। इति परस्मैपदं । कमुश्च ।
 पा० ३।२।१०७। इति लिटः कसुरादेशः । इतस्य कित्त्वा
 द्रुणाभावः । द्विर्भावः । अभ्यासस्य ऋह्रस्वजश्त्वे ।
 पा० ७।४।५१। ८।४।५४। क्रादिनियमात् । पा० ७।
 २।१३। प्राप्तइङ्ङुस्वेकाजाद्वसां । पा० ७।२।६७।
 इति नियमान्निवर्तते । नञसमासे तृतीयैकवचने
 भत्वाद्दसोः संप्रसारणं । पा० ६।४।१३१। इति वकार

स्योकारः । संप्रसारणाच्च । पा० ६।१।१०८। इति पूर्व
 रूपत्वं । शासिवासिघसीनां च पा० ८।३।६०। इति
 षत्वं । इयङादेशं बाधित्वैरनेकाचो ऽसंयोगपूर्वस्य । पा०
 ६।४।८२। इति यणादेशः । अव्ययपूर्वपदप्रकृति
 स्वरत्वं । पूर्वेणसह संहितायामोकारस्यैङः पदांता
 दिति । पा० ६।१।१०९। इति परपूर्वत्वे प्राप्ते प्रकृत्यांतः
 पादमव्यपरे । पा० ६।१।१११। इति प्रकृतिभावः ।
 मंडू । मदि स्तुतिमोदमदस्वप्रकांतिगतिपु । इदितो
 नुमधातोः पा ७।१।५८। इति नुमागमः । कुरित्यनुवृत्तौ
 खरुशंकुपीयुनीलंगुलिगु । उ० १।३६। इत्यत्रावि
 शक्तिक्कनिर्दशाद्धंतेर्हीगुरितिवद्धात्वंतरादपि कुरित्युक्तं ।
 प्रत्ययस्वरेणांतोदात्तः । द्विवचनमौ । प्रथमयोः पूर्व
 सवर्णः । पा० ६।१।१०२। तृतीयैकवचने चेत् सुपां
 सुलुगित्यादिना पूर्वसवर्णदीर्घत्वं । समानवर्चसा ।
 समानं वर्चो ययोरिति वा यस्ये तिवा बहुव्रीहिः ।
 द्विवचने सुपां सुलुगित्यादिनाकारादेशः । समानपादस्य
 प्रातिपदिकांतोदात्तत्वं । बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिसंस्वरेण
 तदेव शिष्यते । ७ ।

(ગુજરાતીમાં.)

મંત્રનો ખાવાર્થ.

હે મરુદ્ગણ તમે ઝયરહિત ઇંદ્રની સાથે રહિને અમને દર્શન આપોછો ; તમે તથા ઇંદ્ર વન્ને સમાન કાંતિમાન તથા હમેશ પ્રસન્ન રહોછો. ॥ ૭ ॥

ખાષ્યનો ખાવાર્થ.

હે મરુત્ત ગણ તમે ઝયરહિત ઇંદ્રની સાથે રહીને અમને દર્શન આપોછો, ઇટલે તમારાં દર્શન અમને ઇંદ્રની સાથે. જ થવાં જોઈએ. તમે તથા ઇંદ્ર સમાન કાંતિમાન તથા નિરંતર પ્રસન્ન રહોછો. પૂર્વે વૃત્રાસુરના વધની વચ્ચે વૃત્રાસુરેં ઇંદ્રના મિત્ર સઘળા દેવોને ફુક મારિને ડહાવી દિધા; ત્યારે ઇંદ્રે વૃત્રાસુરની સઘળી સેનાને જીતવા સારુ મરુદ્ગણ (વાયુના સમુહ) ની સાથે સંપ કર્યો. આ વાત “વૃત્રસ્યત્વાવસથા” એ મંત્રમાં લીધેલી છે, આવો અર્થ “ઇંદ્રોવૈવૃત્રં હનિષ્યાન્” એ રિતે શરૂ થતા બ્રાહ્મણમાં પણ વર્ણવેલ છે. ઇંદ્ર શબ્દ ઉત્તમ સામર્થ્યવાન મરુદ્ગણ વાચક પણ છે, માટે તે પક્ષમાં ‘હે ઇંદ્ર’ એવાં એક સંવો. ધનાંત પદનો અધ્યાહ્વાર કરી યાસ્ક મુનીના મત પ્રમાણે આવી રિતે અર્થ કરવો ; હે ઇંદ્ર તમે ઝયરહિત મરુદ્ગણની સાથે રહેલ જોવામાં આશ્નોછો વિગેરે. ॥ ૭ ॥

॥ अष्टमी मृचमाह ॥

अ॒न॒व॒द्यैर॒भिद्यु॑भि॒र्म॒खः सह॑स्वद॒र्चति॑ ।

गुणै॑रि॒न्द्रस्य॑ काम्यैः ॥ ८ ॥

पदपाठः

अ॒न॒व॒द्यैः । अ॒भिद्यु॑ऽभिः । म॒खः । सह॑स्वत् ।

अ॒र्चति॑ । गु॒णैः । इ॒न्द्रस्य॑ । काम्यैः ॥ ८ ॥

माधव भाष्यं.

मखः प्रवर्तमानोऽयं यज्ञोऽनवद्यैर्दोषरहितैरभि
द्युभिर्द्युलोकमभिगतैः काम्यैः फलप्रदत्वेन काम
यितव्यैर्गणैर्मरुत्समूहैः सहितमिन्द्रस्येन्द्रं सहस्वद्वलो
पेतं यथा भवति तथार्चति । पूजयति । अयं यज्ञो
मरुत इन्द्रं चान्तिशयेन प्रीणयतीत्यर्थः । यज्ञ इत्यादिषु
पञ्चदशसु यज्ञानामसु मखो विष्णुरिति पठितं । चतुश्च
त्वारिंशस्वर्चतिकर्मस्वर्चति गायतीति पीठितं ॥ न
विद्यतेऽवद्यं येषांतेऽनवद्याः । नञ्सुक्त्यामित्युत्तरपदां
तोदात्तत्वं । अभिगताद्यौर्यैस्ते ऽभिद्यवः । तैरभिद्युभिः ।
अभिःशब्दः प्रातिपदिकस्वरेणातोदात्तः । बहुव्रीहौ पूर्वपद
प्रकृतिस्वरेण स एव शिष्यते । मखः । प्रातिपदिक
स्वरः । सहो बलमस्मिन्नर्चने शर्मण्यस्तीति सह स्वत् ।

तसौ मत्वर्थे । पा० १।४।११। इतिअसंज्ञया
 पदसंज्ञाया बाधितत्वात्सकारस्य रुत्वाभावः । मादु
 पधायाश्च मतोर्वोऽयवादिभ्यः । पा० ८।२।१। इति
 वा झयः । पा० ८।२।१०। इति वा मतुपो मस्य वत्त्वं ।
 सहस्रशब्दोनाविषयस्यानिसंतस्येत्यादुदात्तः । मतुपः
 पित्वात्स एव शिष्यते । काम्यैः । कमेर्णिङ् । अत
 उपधायाः । पा० १।२।११६। इति वृद्धिः । जनी
 जृष् क्लसुरंजोऽमंताश्च । धा० पा० ११।६३।६७। इत्यमं
 तत्वेन प्राप्तस्य मित्रस्य न कस्यमिचमामिति प्रतिषेधा
 त् । धा० पा० ११।६१। मितां तृस्वः । पा० ६।४।१२।
 इत्युपधाह्रस्वत्वं न भवति । ण्यंतादचो यत् पा० ३।१।
 १७। णिलोपः पा० ६।४।११। तित्स्वरितमिति प्राप्ते
 यतोऽनावः । पा० ६।१।२१३। इत्याद्युदात्तत्वं ॥ ॥ ८ ॥

(गुजरातीमां.)

मंत्रनो भावार्थ.

आ यज्ञ दोषरहित स्वर्ग लोकमां रहेला तथा चाहवा
 लायक मरुद्गणं सहवर्तमान इंद्रनी ते (इंद्र) बलवान
 थाय तेवी रीते पुजा करेछे. ॥ ८ ॥

भाष्यनो भावार्थ.

आ चालतो यज्ञ दोषरहित स्वर्ग लोकमां रहेला

નીચે લખેલા સદ્ગૃહસ્થોના નાણાં અમને પહોંચ્યાં છે.

૨. આ પૈ.

મેહેરબાન રાવ બહાદુર મણિભાઈ જસભાઈ

દીનાનંદ સાહે ... ૪ ૧ ૦

મેહેરબાન હરિદાસભાઈ રિહારીદાસ ... ૦ ૧૩ ૦

મેહેરબાન બાપુભાઈ દયાગકર ... ૩ ૧૨ ૦

ગ. રા. માનચિહ્ન તખ્તેગમ કારભારી ... ૧ ૧૪ ૦

વકીલ કલ્યાણજી પુનરામ ... ૧ ૧૪ ૦

ગ. ગ. છોટાભાઈ વજેરામ ... ૦ ૭ ૬

કામરૂત મલ્લાદ સેવકરામ ... ૧ ૧૪ ૦

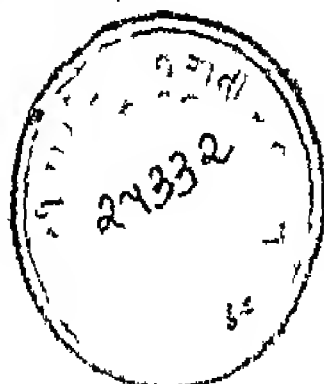
રા. રા. મણિરામ રવીંદત્ત ... ૦ ૧૫ ૦

સાંઈજેરીના, ગોમાઈ નારાયણ ભારથી જસવંત

ખા-ધી તરફથી ... ૩ ૪ ૦

નૃસિંહ પુત્રક શાળાના ... ૩ ૧૨ ૦

(અધિકાર)

મૂલ્ય ના.

વેદ ધર્મ સભા તરફથી પ્રસિદ્ધ કરી જાણાવવામાં આવે છે કે સદરહુ સભાએ કેટલીએક સુદૃઢથી એક સંસ્કૃત શાળા સ્થાપન કરેલી છે, અને અલ્યાસીઓને માટે એક સારા શાસ્ત્રી રાખવામાં આવેલા છે. તેમાં વ્યાકરણાદીક કાવ્યના ગ્રંથો, ધર્મશાસ્ત્ર, વૈદ્ય વિદ્યા, તેમજ દિવ ધર્મનું સંધ્યા અનુષ્ઠાનાદિક કર્મ અને પોતાના યજમાનોને ક્રિયમાણુ વિગેરે કેમ કરાવવું? એ સર્વ શિખવવામાં આવે છે, વાસ્તે જે-કેઈ મજકર શાળામાં અલ્યાસ કરવાની ઇચ્છા રાખતા હોય તેવા સર્વ પ્રાણીઓના દિકરાઓએ આવવું તેમને અલ્યાસ કરાવવામાં આવશે. જેઓ યજમાન પૂતિ કરનારા છે, એટલે પોકરણા, ગીરનારા, સારસ્વત અને બીજા, તેમને વિશેષે કરીને જાણાવીએ છીએ કે પોતાના યજમાનોને ક્રિયમાણુ વિગેરે કેમ કરાવવું તે સર્વ આ શાળામાં શિખવવામાં આવે છે માટે તેમણે ખસુસ કરીને પોતાના દિકરાઓને મોકલવાને ઇચ્છે. અલ્યાસ મદત કરવામાં આવે છે તેમજ કોઈ ગરીબ હશે તો તેને પુસ્તક પણ મદત ભણવાને આપવામાં આવશે સ્કુલમાં જતા વિદ્યાર્થીઓને પણ તેમને ચાલતી સંસ્કૃત બુકો પ્રમાણે શિખવવામાં આવશે પરંતુ એટલું સર્વેએ યાદ રાખવું કે હિંદુના છોકરા શિવાય બીજા કોઈને દાખલ કરવામાં આવશે નહીં.

બહાર ગામના કે શહેરના કોઈ પણ હિંદુ ઉમેદવારને શિખવું હશે તો શિખવવામાં આવશે.

आर्य धर्मप्रकाश.

ARYA DHARMA-PRAKASH

पुस्तक ५ मु.

ला० ५६, संपत् १८३३.

अंक ११ मे।

॥ शार्दूलविकीर्णित ॥

॥ यावत्स्वम्यमिदशरीरमरुद्धं यावज्जरादूरतो ॥

॥ यावत्तैर्द्रियशक्तिरप्रतिरूपायस्तपो नायुरः ॥

॥ आत्मश्रेयसितावदेव विदुर्गोपायप्रपन्नो महान् ॥

॥ संशोभे भवनेनुरुपपन्नं प्रपद्यन् कीदृशः ॥ १ ॥

छपाई प्रगट कृतम्,

वेद धर्म सत्तानी कार्यभागे अद्विष्टा.

मुंठाष्टमस्यै,

आशीयन्तल छापणाताभा छापु

सन्ने १८७७

૧ ૫૬	૧૬૧
૨ વિદુર નીતિ	૧૬૨
૩ દુષ્કાળ વિષે	૧૬૫
૪ હિંદુસ્તાનનો જાણવાજોગ હેવાલ	૧૭૨
૫ પરચુરણ	૧૭૪
૬ પુરતોટાની પહોંચ.....	૧૭૬
૭ ઋગ્વેદ સંહિતા તથા તે(વી) ભાષ્ય અને તે બંનેનો ગુજરા- તીમાં મારાંચ.....	૧૭૭

વિશેષ સુચના.

આર્ય ધર્મપ્રકારના સર્વે મજાજન ગ્રાહકોને વિનંતી કરવાની કે હવે આ ચોપાનિયાનું ચાલતું વર્ષ આવતાં મહીનામાં પુર થશે મારેજો સહિ-
બોના પાસે લગાજમના પૈસા હજી સુધી બાકી છે, તેમણે હવે જલદી
મોકલવા તસ્દી લેવી જોઈએ કેમકે ઘણા ખરા ગૃહસ્થોનાં નાણા પતિ ગયા
છે વાસ્તે જેમનાં આવ્યાં નથી તેમણે આવતા મહીનાનો આખર સુધીમાં
જેમ અને તેમ મોકલવા કે જેથી અમારે કાગળ લખવા ન પડે.

પોસ્ટની મારફતે ટપાલની અરધા આનાવાળી ટીકીટો આવશે તે
ને પણ અમે રાખીશું.

આર્ય ધર્મ પ્રકાશ.

પુસ્તક ૫ અં.

ભાદ્રપદ, સંવત ૧૯૩૩.

અંક ૧૧ મો.

ધર્મો રક્ષતિ રક્ષિતઃ

॥ શ્લોક ॥

વિરલા જાનંતિ ગુણાં વિરલાશ્ચાતંતિ નિર્ધનાન્નેહે;

વિરલાઃ પરકાર્યકરાઃ પરદુઃ સ્વેદુઃ સ્વિતા વિરલાઃ ॥ ૧ ॥

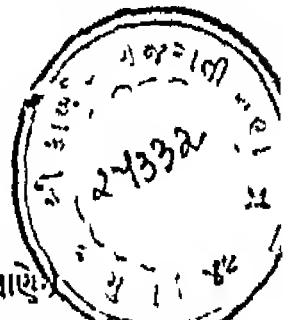
અર્થ—જેઓ ખીજના ગુણોને જાણે છે, જેઓ નિર્ધન એટલે ધન વગરનાં, આંધળાં, પાંગળાને અતરના સ્નેહથી પામે છે, જેઓ પરકાર્ય કરનારા છે, અને જેઓ ખીજનું દુઃખ જોઈ પોતાપર દુઃખ પડ્યું હોય, તેના યથા જાણે છે. એવા પુરુષો આ અવનીમા યોગ્ય છે.

॥ પદ ॥

॥ રાગ ધોલ ॥

(રામ લક્ષ્મણ વનમાં સિધાવતા એ પ્રમાણે)

ધ્યાતા ધ્યાન ધ્યેય વૃત્તિ પરહરી, રહ્યો ધ્યેય નિરંતર આપ;	જી. ૧૦
ગુણ વ્રણવના દવની એકતા, જાણ્યો બ્રહ્મ પ્રણવનો જાપ;	જી. ૧૮
પુણ્ય પાપના ત્રાજવો ત્રોડીયા, મેહેલો વધ ઘટનો વેપાર;	જી. ૧૯
કર્મ કાઢના કાટલા પરહર્યા, પામ્યો જ્ઞાન અલુટ મેંઢાર;	જી. ૨૦
લટ શાસ્ત્રના લોટા રાજવી, કાહાડ્યા કરતા કુઢા વાદ;	જી. ૨૧
ધાણું વેઠું વેદાત મુપાલનું, ડહ્યો અનહદ નોવત નાદ;	જી. ૨૨
હીઠે જ્ઞાન ગગનમા મલપતો, છુટો મોહ માયાનો પાશ;	જી. ૨૩
તુરીયા પદમા વરતે સદા, અજ્ઞાન થઈ ગયું નાશ;	જી. ૨૪
સંસાર સમુદ્રને શોષીયો, સુલ સાગર લહેર અપાર;	જી. ૨૫

વસે અઢસઠ તોરથ અંગમાં, દેવ ઓચરે જય જય કાર; જી. ૨૬
 પરાપાર તે વરતે પ્રેમમાં, મુલે વોલે વોલ અમુલ; જી. ૨૭
 અણસમજુના આલ ગણે નહોં, ડ્યમ કરિવર ઉપર ફૂલ; જી. ૨૮
 જેહનો કાલ તે ક્રિકર થઈ રહ્યો, મૃગ તૃષ્ણા જલ ત્રેલોક; જી. ૨૯
 મનોહર સ્વામી. (અધુરું.)

વિદુર નીતિ.

(સાંધણ ગપા અંકના પૃષ્ઠ ૧૩૨ થી.)

શ્રુતં પ્રજાનુગં यस્ય પ્રજા ચૈવ શ્રુતાનુગા

અસં મિત્તાર્ય મર્યાદઃ પંડિતાસ્થાં લભેત સઃ ॥ ૨૯ ॥

અર્થ—જે પુરૂષનું “ શ્રુત ” એટલે કોઈ પણ આર્ય લોકોના કારણે ઉપદેશો, મારીવાતો, મારાધર્મો અને ઇતિહાસ આદિકનું સાંભળવું; બુદ્ધીને આધીન એટલે તરત સાંભળતાં વેત બુદ્ધીમાં બેસી જાય છે. અને જે પુરૂષની બુદ્ધી સદુપદેશાદિક શ્રવણને અનુસરીને હોય છે. એટલે તે પ્રમાણે વર્તે છે. અને જે પુરૂષ મોટા લોકોની બાંધેલી રીતો, તેના કારણે ઉપદેશો અને મારાં આચરણોને લોપતો નથી. (તેને માન આપે છે) તે પુરૂષ પંડિત એવા નામને પામે છે. ॥ ૨૯ ॥

વિદુરજી, એ રીતે પંડીતોનાં લક્ષણો કહીને હવે મૂર્ખનાં લક્ષણો બતાવે છે.

અશ્રુતશ્ચ સમુન્નદો દરિદ્રશ્ચ મહામનાઃ

અર્વાશ્ચાઽકર્મણાપ્રેપ્સુ મૂઢ ઇત્યુચ્યે વુઘેઃ ॥ ૩૦ ॥

અર્થ—જે પુરૂષ મોટાના કહેલા ઉપદેશો, વેદના, શાસ્ત્રોના, અને પુરાણઆદીના નીચમો સાંભળતો નથી; જે પોતાના ગુણો અને અભીમા-

“ આ દેકાણે દુર્ધોષન મોટાનો ઉપદેશ માનતો નથી; પોતે અભીમા-
 નથી હોય છે; દરીદ્રો અને આગમુપણ છે; શક્તિ નહતાં મોટા
 વિચારો કરે છે; અને ગુગડું રમી મોટાની મતલબ તેણે મેળવી છે. માટે
 તે મૂર્ખ છે એમ વિવેકી વિદુરજીએ બતાવી આપ્યું છે.

નથી છોડેલા છે; જે હમેશાં નિર્ધન અને આળસુ છે; જેનું મન શક્તિ નહતાં
ગાઠા ગાઠા શેખસલીની પેઠે તુરંગો લાવી ધાટ ધડ્યા કરે છે; અને
જે જુગારું રમવું, ચોરીકરવી, છેતરવું, ઇત્યાદી અકર્મ ઝમટલે ખરાબ
કામોથી પોતાની મતલબ મેળવવાને ઇચ્છે છે; તે પુરુષને વિદ્વાનસાક્ષી
“મૂઢ” એવી રીતે કહે છે. ॥ ૩૦ ॥

સ્વમર્થે યઃ પરિચર્ય પરાર્થ મનુષ્ઠિષ્ઠિતિ

મિથ્યાચરાતિ મિત્રાર્થે યથ્થ મૂઢઃસ ઉચ્યતે ॥ ૩૧ ॥

અર્થ*—જે પુરુષ પોતાનું ધરખાર, રાજપાટ, વેપારધંધા, વિગેરે છોડી
દહને પારકાને ત્યાં જઈ પડી રહે છે. જે પોતાના મિત્રોને માટે ખાદી આલ
અલાવે છે, ઝમટલે ન કરવાનું કરે છે, તે પુરુષ “મૂઢ” એવી રીતે કહે-
વાય છે. ॥ ૩૧ ॥

અકામાન્કામયતિયઃ કામયાનાન્પરિચરેત્

વલલંતંચયોદ્દેષ્ટી તમાહુર્મૂઢચેતસં ॥ ૩૨ ॥

અર્થ*—જે પુરુષ પોતાને અંત કરણથી આહવારને આહાતો નથી;
જે પોતાને કદીપણ આહાતા નથી તેઓને પોતે આહે છે; અને જે પોતાથી,
ધનથી, કૌતવથી, જુદિથી, અને ઉચોગથી, ચડીયાતો હોય, તેની સાથે વેર
ખાંચે છે, તે પુરુષ દુનિયામાં “મૂઢ” જુદિવાળો કહેવાય છે. ॥ ૩૨ ॥

અમિત્રં કુરુતે મિત્રં મિત્રં દ્વેષ્ટી હિનસ્તિ ચ

કર્મ ચાર ભતે દુષ્ટં તમાહુર્મૂઢ ચેતસં ॥ ૩૩ ॥

* ધૃતરાષ્ટ્ર રાજાને સાજો શકુની પોતાનું રાજ પાટ છોડી પોતાના
અનેનીને ખારણે પડ્યો છે. ઇત્યાદી લક્ષણોથી તે (શકુની) “મૂઢ” છે એમ
આ ટેકાણે બતાવેલું છે.

† આ ટેકાણે દુર્યોધન પોતાને હમેશા આહવાર પાંડવોને પડતા ગુપ્તી
પોતાને ન આહવાર કર્યું શકુનીઆદીને હમેશાં ઇચ્છે છે; અને મર્ચરીતે
ખળગાન ગુપ્તીથી સાથે તેણે વેર ખાંચ્યું છે માટે તે “મૂઢ” છે એમ
બતાવી આપ્યું છે.

અર્થ*—જેમાં મિત્ર કરવા યોગ્ય ગુણો ન હોય તેની મિત્રાઈ કરેછે; અને મિત્ર કરવાને યોગ્ય હોય, અથવા મિત્ર થયો હોય, તેને દ્વેષથી હાની કરેછે; અને જે દુષ્ટ એટલે દુનિયામાં નિંદા કરવા યોગ્ય કામ કરેછે; તે પુરુષ “મૂઠ” બુદ્ધિવાળો કહેવાય છે. ॥ ૩૩ ॥

સંસારયતિ કૃત્યાનિ સર્વંત્ર વિચિકિત્સતે

ચિરં કરોતિ ક્ષિપ્રાર્થે સમૂહો ભરતર્ષભ ॥ ૩૪ ॥

અર્થ†—હૈ રાજા !! જે પુરુષ પોતાને કરવા યોગ્ય કામો આકર દ્વારાએ કરાવેછે; જે થોડાંક કામને માટે ઘણા વખત લગાડે, તે પુરુષ દુનિયામાં “મૂઠ” એવી રીતે કહેવાય છે. ॥ ૩૪ ॥

શ્રાદ્ધં પિતૃભ્યો નદદાતિ દૈવતાનિ નચાર્ચતિ

સુહૃન્મિત્રં ન લભતે તમાહુર્મૂઢ ચેતસં ॥ ૩૫ ॥

અર્થ‡—જે પિતૃને માટે શ્રાદ્ધ કરતો નથી; જે દેવતાઓનું પુજન કરતો નથી; અને જે સુહૃદ એટલે સારા સંબંધી મિત્ર પામતો નથી; તે પુરુષ મૂઠ બુદ્ધિવાળો કહેવાય છે. ॥ ૩૫ ॥

* આ ઠેકાણે દુર્યોધન સર્વ રીતે સંબંધ રાખવા લાયક પાંડવોને દ્વેષથી હાની કરેછે; અને સંબંધ ન રાખવા લાયક ધૃતરાષ્ટ્રના સાળા શકુની આ-દીની મિત્રાઈ કરી ખેઠેછે; અને પાંડવોને લાખના મેહેલમાં રાખી તે મેહેલ બાળી દીધા, એવું માટું દુષ્ટ કામ કરનાર છે; માટે તે “મૂર્ખ” છે એમ સમજાવી આપ્યું છે.

† એમાં દુર્યોધન પોતાને કરવાનું કામ આકર મારફત કરાવેછે; અને થોડાં કામને માટે ઘણા વખત કાઢી નાંખેછે માટે મૂર્ખ છે એમ બતાવવાનો અભીપ્રાય આવેછે.

‡ દુર્યોધન નાસ્તીક છે માટે પિતૃનું તર્પણ કે શ્રાદ્ધ કરતો નથી; અને દેવતાઓનું પણ પુજન કરતો નથી; તેમજ પાંડવો જેવા સારા સંગા મિત્ર ન મળતાં ખરાબ મિત્રો તેને મળ્યા છે; મતલબ કે જે મિત્ર કરવાને યોગ્ય છે તેની સાથે વેર બાંધેલું છે. માટે તે મૂઠ છે એમ બતાવી આપેલું પ્રસીદ્ધ જણાઈ આવેછે.

મનાહુતઃ પ્રવિશતિ અષ્ટોવહુ ભાષતે

અવિશ્વસ્તે વિશ્વાસિતિ મૂઢ ચેતા નરાધમઃ ॥ ૩૬ ॥

અર્થ*—જે પુરુષ આમંત્રણ કર્યા વગર સભામાં અથવા ખીલ જગ્યામાં જાયછે; જે કોઈના પુછ્યા વગર પોતાની મેજે બહુ બોલ્યા કરેછે; જે વિશ્વાસ કરવાને યોગ્ય ન હોય એવા માણસનો વિશ્વાસ કરેછે, તે મૂઢ બુદ્ધિવાળો અને માણસ માત્રમાં નિમ્ન સમજાયો. ॥ ૩૬ ॥

પરં ક્ષિપતિ દોષેણ વર્તમાનઃ સ્વયં તથા

યશ્ચક્રમ્બ્યમનીશાનઃ સચ મૂઢ તમો નરઃ ॥ ૩૭ ॥

અર્થ†—જે પુરુષ પોતે સર્વ દોષ દુર્ગુણથી ભરેલો હોય તોપણ ખીલને દોષથી ધીઃકાર્યા કરેછે; પણ પોતાનું સ્વરૂપ પોતે જાણતો નથી કે હું પોતે કેવાહું? ને જે પોતામાં કોઈ જાતની પોષ ન હોય તોપણ કોઈ કર્યા કરેછે, તે પુરુષ અત્યંત મૂઢ કેહેવાય છે. ॥ ૩૭ ॥ (અધૂરું).

— દુ કા ળ વિ ષે .

— ૩૧૫૯૫૯ ૮૧૨૧૫૦

“દુકાળ” એ રાખ્દ સાંભળતાંજ માણસોના શ્રવણો ઉતરી જાયછે. અને તરતજ ચીંતાને તાપ અંતઃકરણમાં બળવા લાગેછે. ઈશ્વર-રચ્યાથી એવો વખત આવેછે, ત્યારે એકે વાતની બાકી રહેતી નથી. શીઘ્રમનુના સખત તાપને લીધે જોઈએ તેવો પેટપુર આરોગ્ય નહીં મળે,

† આમંત્રણ ન છતાં સભામાં આવનાર, બોલાવ્યાવિના બકવાદ કરનાર, અને નહીં વિશ્વાસને રાખવા લાયક કર્ણ રાઘુનિઆદિનો વિશ્વાસ કરનાર, દુર્યોધન જડ બુદ્ધિવાળો ખગબ માણસ છે, એમ આ રચાનમાં બતાવી આપેલું છે.

† આ ઠેકાણે દુર્યોધન પોતાનામાં અનેક દુર્ગુણો બર્ષાછે તેને ન જાણતાં પાંડવોમાં દોષનો આરોપ કરી તેઓને તરછોડેછે અને પોતે તેઓને (પાંડવોને) પોષવાને અરાજક છતાં કોઈ અડચણે માટે તે અત્યંત “મૂઢ” છે એમ દેખાડી આપ્યું છે.

શરીરે સુકાઈ ગયેલાં પશુઓ વરસાદની વાટ જોઈ રહ્યાં હોય, તે વગડમાં રંઝળી રખડી ભુખે મરતાં પાછાં આવેછે. અને અનુક્રમે ચારે ન મળવાથી પોતાના પ્રાણેને સેહેજ વારમાં છોડી દેછે. સારાં સારાં મધુર ફળોને આપનારાં વૃક્ષો પણ વરસાદ વિના થોડા વખતમાં સુકાઈ જાયછે. ત્યારે પળવાર પાણી વગર ન રહે શકે, કે નહીં ઉછરી શકે એવા અનાજના છોડની ઉછરવાની આશા તો શાનીજ હોય? અને જ્યારે ન ઉછરે ત્યારે અનાજ પાકે ક્યાંથી? એ અનાજ ન પાકવાથી મોટામાં મોટી કેવી આપત્તિ આવી પડે છે! જે ધનવાન હોય છે તે બમણા ચોગણા પૈસા ખરચી ધાન્ય ભેગું કરી રાખે છે; અને ગરીબ લોકો બિચારાં અનાજ વગર હેરાન થાયછે. વખતે જ્યારે પૈસાવાળાને પણ અનાજ મળકું મુશ્કેલ પડેછે, ત્યારે ચાર આના કમાઈ વેચાતી લઈ હમણાં ખાતો હોય તેવા ગરીબ માણસને મુશ્કેલી વધવી પડે એમાં શું નવાઈ? કેટલાક વેપારીઓ કોઠીઓમાં અનાજે ભરી હોય તે પોતાને ખાવા કામ આવશે તેથી લાલચે, અથવા વધારે હોય તો ઘણા દિવસ રાખવાથી વધારે ભાવ આવે તે મોટે, કાઠતા નથી. અને કદી કાઢેછે તો તેનો ભાવ ચઢી જવાથી, ગરીબ લોકો તેટલા પૈસા પોતાની પાસે ન હોવાને લીધે લઈ શકતા નથી. અને તેથી તેવા કુંગાલ જનો ભુખે તરફડી મરી જાય છે. વખતે કંદ મૂળ ખાઈ માણસો પોતાના જીવ બચાવે પણ દુકાળના વખતમાં તો તે પણ કોઈકજ ઠેકાણે પાણીવાળી જગ્યા હોય ત્યાં મળે. કેવી! ઇશ્વરની માયા છે! કે જ્યારે વરસાદ નથી થતો ત્યારે મોટિ મોટિ નદિઓ, સરોવરોનાં પાણી સોસવાઈ જાય છે. વાવ અને કુવાઓ, ઊંડા જતા રહેછે, અને ક્રમે ક્રમે કરીને વખતે તદ્દન સુકાઈ પણ જાયછે. તે સમયે પાણીના પીપીયા પડેછે. એક પાણીનું ટીપું પણ આવા ખારીક વખતમાં મોતીના દાણા કરતાં બલકે વધારે કિંમતનું થઈ પડેછે. એટલુંજ નહીં પણ મેહેનત મજૂરી કરી પેટ ભરનારાં ગરીબ માણસો, જંગલમાં ફરી પોતાનું પેટ ભરનારાં જનવરો, અને વૃક્ષોની ગઠામાં રહેનારાં કોમળ પક્ષીઓ, ખુખમરાથી પોતાના વહાલા પ્રાણને એક ક્ષણવારમાં તજી દેતાં નજરે દેખવામાં આવેછે. કેટલાંક માણસો પોતાના પ્રાણથી પણ અત્યંત વહાલાં

અને ટળવળતાં નાનુક બાળકોને થોડા પૈસામાં વેચી જે પૈસા આવે તેમાથી મુજરાત ચલાવે છે, અને તે પણ થઈ રહે તો વખતે છેવટ આપઘાત કરીને પોતાના પ્રાણ છોડી દે છે.

“ભુખ” એ જાતનો રોગ ખૂબ ભુંડે છે. તેનું ઝોસડ અત્યંત, તે જે વખત નથી મળતું તે વખત માણસ જાત જેવું મમજી પ્રાણી પણ ગમે તે ન કરવાનું કામ ગભરાઈને કરે છે. અને ન સેવાના પદાર્થોને તેને શાંત પાડવાને કાળે વખતે ઉપયોગમાં લઈ નાંખે છે, આવી દુર્દશામાં મનુષ્યથી એવું જે કાંઈ થઈ જાય, એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય પણ નહીં. કેમકે ભુખનો સ્વભાવ એવો જ છે એક વૃદ્ધ માણસ પાસેથી માખણું છે કે “બાઈ” અમે ભૂખા આગળના વખતમાં કાળ પડતા ત્યારે બાફેલા ચણાથી મુજરાત કરી લેતા, અને વખતે બાફેલા ગાંજરોથી પ્રાણનું પોષણ કરતા વખતે અનાજ મળતું તે ઘરનાં બધાં માણસો ઝરખે ભાગે વેઠેલી ખાતા, અને વખતે એક બે કડાકા પણ થઈ જતા. આંગણે ઢોર હોય તેને પણ ગાંજર ખવડાવતા. અને ખજૂરના છાજિયા કાઢી તે પણ વખતે ખવડાવતા. કોઈ ઢોરને કદી છોડી મુક્યું હોય તો તે ભુખનું માર્ક મઠોડા આદીક ત્રીણા જીવનો ચારો કરી જતું. તેમ કેટલાંક ભુખે રમવાયાં થઈ રહેલાં લોકોનું ભૂખા અનાજનું નામ સંમજાય ત્યાં એકદમ આવી ધાડું પડતું અટલુજ નહીં પણ તેવા દુઃકાળમાં ઘણા ખરા કનિષ્ઠ વર્ગના લોકો તીડ નામનાં ત્રીણાં પ્રાણીઓ સરખાંનો ઉપયોગ કરવાને ચુકતા નહીં પરમ દયાળુ પરમેશ્વર જેવો વખત આવે તેવો સહન કરવો. ગમે તેવું માણસ જાતનું પ્રાણી બુદ્ધિવાન છે તો પણ હથરેચ્છા આગળ તેનું કાંઈ જોર ચાલતું નથી. અને ચાલતા જમાનાને સહુ આધીન થઈ રહે છે, જીવોને કેવી વાતો સંમજાય છે! કોઈ કહે છે કે મદ્રાસમાં માણસોનાં અનાજ ઉપર ધાડાં પડે છે; કોઈ કહે છે કે મુગમાં અનાજવાળાની બે દુકાનો લુટાઈ, કોઈ કહે છે કે દક્ષિણમાં એક ભૂખની મારી ઝીરતે પોતાના કોમળ બાળકને મારી બક્ષતું કરવાનો ઇરાદો કર્યો હતો, તે સરકારને જાહેર થતાથી તેને અટકાવી બાળકનો જીવ બચાવ્યો અર!! કેવી દુઃખની વાત? વળી કહે છે કે એક માસીએ તો પોતાને ગળે ચામડાં

કાપવાનું હથીયાર મારી મુંબઈમાંજ આપઘાત કર્યો એવું વર્તમાન પેપરો વાંચવામાં અને લોકોથી સાંભળવામાં આવ્યું છે. આવી અરેરાટી ઉપ-
જવનાર મિના એકજ વખત બની એમ નહીં પણ તેમ હમેશાં થયાજ
કરે છે; જેથી હજારો પ્રાણીઆ આ સંસારની મુસાફરીનો ત્યાગ કરી
પોતાના અસલ રૂઢાણને પોહોંચી જાય છે. ભોગ છે ખીચારા દક્ષિ-
ણનો કે ઉપરા ઉપર તેને માથે આવાં દુઃખનાં વાદળાં આવ્યા કરે છે.
ધન્ય પાસે એમો માગીએ છીએ કે એ દુઃખમાંથી તેને તરત છોડવાની
તું કૃપા કર. આ વખત બહુ વિષમ છે. જીએને સોલાપુર વિષે એવી
વાત ચાલે છે કે ત્યાં સ્ટેશન ઉપર માણસો ગાડીમાં અનાજ આવશે એમ
જાણી વાટ જોઈ ઉભાં રહે છે પણ તેમાંથી જ્યારે અનાજ નથી નિકળતું
ત્યારે લોકો નીરાશ થઈ ભુખથી તરફડી તરફડી મરી જાય છે. આ મરણ
પામેલાં મનુષ્યો ત્રીશ, ચાલીશ અને વખતે તેથી વધારે સંખ્યાબંધ
હાય છે; આવી વાતો એકજ વખત સાંભળી તથા એકજ વખત બની
એમ નહીં પણ તે વિષે ગણતી કરવા લાગીએ તો કેટલી ફેરી તેમ થયું તેની
સંખ્યા ઘણીજ વધી જાય છે. અને ભુખમરાથી અસ્થી પંજરરૂપ થઈ ગયે-
લા માણસો આવી પ્રાણીઓની કેટલી સંખ્યા પોતાના વાલામાં વાલા
પ્રાણને છોડી ચાલી ગઈ તેની સરાસરી કહાડવી મુશ્કેલ પડે છે. આ કેવો
કેડોડાટ! કાંઈની તરફ પણ એમજ મહાસંકટ સંભળાય છે. એ તરફ
પરમ દયાળુ પરમેશ્વર હવે તરત દયા દૃષ્ટી કરે, એમ ખરા અંતઃ-
કરણથી ચાહીએ છીએ. હાલમાં ગુજરાત પણ કાળના પંજની લગ-
ભગ આવી પોહોંચ્યું હતું પણ સાંભળીએ છીએ કે, કોઈ કોઈ ઠેકાણે
થોડો થોડો વરસાદ થયો છે. તેથી માત્ર મોઘવારીજ કહેવાય છે,
સારું છે કે મોઘવારી છે તો પણ અનાજ મળે છે તેથી કરીને સર્વ માણસો-
ના પ્રાણ ઉગરશે અને આઠ મહિના જેમ તેમ કાઢશે. ત્યાં વરસાદનો
વખત આવી જશે એટલે પછી લીલા લેહર થશે.

આવા બંધકર વખતમાં કમભાગ્ય માણસોના જીવ ઉગારવા અને
તેમનું સંરક્ષણ કરવું એ આપણી રાણી સરકાર અને આપણા દેશી રાજા-
ઓ તથા શાહુકારોનો ખરો ધર્મ છે. સાંભળીને ખુશ થઈએ છીએ

કે કાઠિઆવાડમાં આવેલા સંસ્થાન ભાવનગરના દરબારગ્રામી પોતાની પ્રજાને વાસ્તે પોતાના તરફથી ગરીબ સોઝિને અનાજ આપવાની પોતાના રાજધાનીના શહેરમાં દુકાનો કાઢી છે, વળી કેહે છે કે વઢવાણના ઠાકોરે પણ એક દાણાની ખાણ, પોતાની ગરીબ પ્રજાને માટે ખુદી મુકી છે. તેમ મુંબઈમાં કેરલાક રાહુકારોએ ઉધરાણું કરી દુકાળના ભાગ તરફ અનાજ મોકલાવ્યું છે. , અને ઘણે ઠેકાણે અગ્રેજ સરકારે -પણ મદદના ઉપાયો લેવા માંડ્યા છે તેથી લોકો તેમને અતરમાંથી કેટલી બધી આશીશ આપતાં હશે ? ધન્ય છે ! ભાવનગરના અને વઢવાણના દરબારગ્રામીને અને આપણી સરકારને, તેમ મુંબઈના પ્રીમત જનોને અને આ દાખલો બીજા દેશી રાજાઓને અને શાહુકારોને લેવા બહુમણ કરીએ છીએ.

સાંભળ્યું છે કે ઘણા દિવસનાં દુખીયા દક્ષિણ ઉપર ઈશ્વરે દયા કરી હ-મણા ચોડો ચોડો વરસાદ વરસાવ્યો છે એ ખુશીની વાત છે જ્યાં મુદલ પાણી નહોતું ત્યાં થોડક પણ પડ્યું તો તેથી પણ ઘણો ફાયદો થશે. જો કે વરસાદનો તાણ ચોડી ચોડી સધળે ઠેકાણે છે તો પણ હવે કંટકાટી બોલાવે એવા કાળની ધારતી જતી રહી છે માત્ર કાઠિઆવાડજ કમનસીબનું રહેલું લાગે છે જેમાં વરસાદની કેટલેક ઠેકાણે તાણ અને દાણના ભાવ મેંઘાછે. આ વખત ઈશ્વર પાસે તેવા દિવસો જતા રહેવાને પ્રાર્થના કરતી એજ ઉપાય છે.

મહા કોપ થયો કળી કાગમાં જો (એ રાગ.)

- જો જો ક્યો કડે ઝાટ ! કાળમાં જો,
પ્રાણ સરવે પડ્યાં દુઃખ જનમાજો. જો જો કે. ૧.
કોઈ ગરિબ બિચારાં બૈાજ પ્રાણમાં જો
તેનો દુઃખાજો અંત આજ આણિયો જો, જો જો કે. ૨.
આવાં પાપ કર્યાં હશે, શુ આગળે જો,
જેવિ કાળ દુઃખ ના લખાય કાગળે જો. જો જો કે ૩.
દેવ કોપથી મેઘગજ નાવિયા જો,
તેવિ માઠા પુકારો પડાવિયા જો. જો જો કે. ૪.
અગવિના અપડાય બહુ માણસો જો,
એનિ સધળો દયા દિલે પ્રમાણ્યો જો. જો જો કે. ૫

- બુધે મરતાં પડે અન પીઠમાં જો,
 પછી માર ખાય ખૂબ સહુ પીઠમાં જો. જો જો કે. ૬.
 કોઈ આપઘાત કરી પ્રાણ પરહરે જો,
 કોઈ નાકર્યાનું કર્મ રહેજમાં કરે જો. જો જો કે. ૭.
 કોઈ કાચું અનાજ ચાવિ ખાય છે જો,
 કોઈ બુખના દુખેંધડી સુકાય છે જો. જો જો કે. ૮.
 આરા અનની કરી રહેછ ટળવળી જો,
 પડે ત્યાહરે મળે ન ધરણી છળી જો. જો જો કે. ૯.
 માર ખાય પણ પેટ પૂર નામળેજો,
 પીઠ પેટ અન્ન વીણુ એકઠાં મળેજો. જો જો કે. ૧૦.
 આંખો જાડી જતી રહે વિના જળે જો,
 પેટમાંહિ જઠરામિ ઝળઝળ બળે જો. જો જો કે. ૧૧.
 અન્ન ભેળું કરે ધનીક ભાવથી જો,
 મળે તે નહીં ગરીબને કબાવથી જો. જો જો કે. ૧૨.
 ભાવ ચડી જાય છે બહુ વિના હદે જો,
 વિના નાણે ગરીબને કોણ દેજો. જો જો કે. ૧૩.
 જે જન લાવે કમાઈ તિરા પાછને જો,
 કેમ તેરણે ભરાય પેટ આપને જો. જો જો કે. ૧૪.
 આવિ આખરે અનાજ રાજથી વધુ જો,
 જોઈએ ખાવા પિવાને સહુને બધું જો. જો જો કે. ૧૫.
 એમ ધર્મી નિયમ ઉલટો જયેમ જો,
 નસિય પાતળે ઘટેછ આવડો તયે જો. જો જો કે. ૧૬.
 પશુઓ પાણી વિના તરયાં મરે જો,
 સુકલ પાદડાં ચરીને પેટને ભરે જો. જો જો કે. ૧૭.
 લોહિ જાય છે સુકાઈ સર્વનું અતી જો,
 અરર કેવી ખરાબ કાળની ગતી જો !! જો જો કે. ૧૮.
 ભારે બુખથી ખરાડ્યા જો કરે જો,
 ફેટલાંક તરત પ્રાણ ત્યાગને કરે જો. જો જો કે. ૧૯.

- ઢામળ પક્ષિયો વિના જળેયિ પક્ષમાં જો,
જોર રે નહીં જરાય તેનિ પક્ષમાં જો. જો જો કે. ૨૦.
- પડે તરફડી રવીના તાપથી જો,
ઉડી ચકેના જરાય દૂર આપથી જો. જો જો કે. ૨૧.
- એવા વખતમાં કોઈ કાળજો જડયો જો,
નકી જાણિયે ભુખેયિ તેપર પડ્યો જો. જો જો કે. ૨૨.
- ભોગ છે બધાય દેરા દક્ષિણ તણા જો,
દુઃખ પડવામાં કાંઈ ના રહી મણા જો. જો જો કે. ૨૩.
- તેમ શુભરાત આ સમે ખતો ગયું જો,
કાળ ચક્રથી બહુજ દુઃખીયું થયું જો. જો જો કે. ૨૪.
- જોઈ દુઃખ આ બધું પ્રભૂ દયા કરે જો,
તાપ પ્રાણિ સર્વના કૃપા કરી હરે જો. જો જો કે. ૨૫.
- આજ માગિએ મુખેયકીજ એકજુ જો,
દીન નાથ આપજો હવેયિ તેટલું જો. જો જો કે. ૨૬.
- ધનવાન કરે ધર્મ આસમા વિષે જો,
અજ ભાકલો દુકાળની દશા હશે જો. જો જો કે. ૨૭.
- આવે વખતે દયા ધરે દિલે અતી જો,
જીવને ઉગારવા સદા કરી મવી જો. જો જો કે. ૨૮.
- તેનું પૂણ્ય લખાય નવ કાગળે જો,
અન્ય પૂણ્ય તુચ્છ છેક આનિ આગળે જો. જો જો કે. ૨૯.
- અરે દૈવે કૃપા કોપ આ સમે જો,
તે તો સહન નયાય દુઃખથી ડયમે જો. જો જો કે. ૩૦.
- એમ જાણિ ધનવાન ધર્મ પાધરે જો,
દુખી પ્રાણિયો જીવાડવાને આદરે જો. જો જો કે. ૩૧.

હિંદુસ્તાનમાં દેશી રાજ્યો અંગ્રેજ સરકારને જે ખંડણી
આપે છે એ વગેરેનો બાણવા બોગ હેવાલ.

(સાંધણ પૃષ્ઠ ૧૨૭ મથી.)

બોપાલ.

મધ્ય હિંદુસ્તાન ખાતે મહમદીયન રાજ્યોમાં બોપાળનું રાજ્ય સુખ્ય છે. એ રાજ્ય ઉપર બેગમ રાહાબ્યાંહાંન રાજ્ય કરે છે. એ રાજ્ય મહમદીયન છતાં, બલવાની વખતે તેણે બ્રિટીશ સરકારને ઘીલાબનથી મદદ આપી હતી, જે વફાદારીને માટે એ રાજ્યની બેગમને સ્ટાર આફ ઇન્ડીયાના નાઇટનો કીતાબ આપવામાં આવ્યો છે, બોપાળનો રાજ્ય કાર-બાર ઘણાજ સારા અને સુધરેલા પાયા ઉપર ચાલે છે, અને બેગમ રાહાબ્યાંહાંન પોતાની રૈયતના સુખ તથા લાભોને માટે ઘણી તકેદારી રાખે છે. રાહાબ્યાંહાંનને પેટે સુલતાન બ્યાંહાંન નામે એકજ છોકરી છે, જે સને ૧૮૭૫ ના ફેબ્રુઆરી મહીનામાં મીર અમદઅલી નામના એક અફઘાન ઉમરાવ સાથે પરણી હતી. બોપાળનું રાજ્ય, મતરમી મદીની આખરમાં, એક અફઘાન ઉમરાવ નામે દોસ્ત મહમદખાને સ્થાપ્યું હતું. બેગમ રાહાબ્યાંહાંનને આગણીસ તોપોનું માન મળે છે.

ધાર.

ધારના રાજાએ રાજપૂતોની પવાર નામની એક આલાદથી ઊતરેલા ગણાય છે. જેઓ આજ સેકડો વરસ આગમચ માળવા ખાતે જન્મ વસ્યા હતા. એ આલાદને પહેલો રાજા શિવાજી પવાર ગણાય છે, જે પ્રથમમાં મુલતાન ખાતે એક પટેલ હતો. સને ૧૮૫૭ સુધી ધારનું રાજ બ્રિટીશ તકેદારી તળે ઘણાં સારા પાયા ઉપર ચાલવા પછી, એ વરસમાં તેનો રાજા મરણ પામ્યો, આ બતાવથી તેના એક સાવકા ભાઈ નામે આન-દરાવને ગાદીએ લાવવામાં આવ્યો ; પણ એ ઘણી ઉમર નાનો હોવાથી રાજનો કારબાર બગડવા લાગ્યો ; એવામાં હિંદુસ્તાનનો નાસકારક બળવા ફાટી નીકળ્યો. જેના તોફાનની ચીંંગારી એ રાજના લોકોમાં પડવાથી,

ત્યાં માટું તોફાન મચી રહ્યું, પણ એવામાં બ્રિટીશ સરકારે એ રાજ જમ કરી લીધું અને બલવાને દાખી નાખ્યોએ પછી સધળે સમાધાન થવા બાદ સરકારને એવી બલામણુ થઇ કે ધારનો રાજા હોમરે ઘણો નાનો હોવાથી બલવામાં તેણે કશો ભાગ લીધો ન હતો, અને તે તદ્દન નીરોદેશ હતો. મટિ તેને એ રાજ પાછું આપવું સરકારે આ વાત કબુલ રાખી, અને ખેરસી આનો જીલ્લો એ રાજને તામેથી એક શીક્ષા તરીકે છીનવી લઈ ભોપાળની બેગમને આપ્યો. અને આનંદરાવને પાછો ગાદીએ આણ્યો. આનંદરાવ જાતે ઘણો નર્મજો અને 'અંબણી' હોવાથી બ્રિટીશ સરકારને તેની ઘણી સંભાળ રાખવી પડી હતી, અને 'હમણું' પણ એ રાજાં ઉપર બ્રિટીશ સત્તા વાળાઓ તરફથી ઘણી મજબુત દેખાડે રાખવામાં આવે છે. એ રાજાને ૫૬૨ તોપોનું માન છે.

રેવા.

રેવાના હાલના રાજાનું નામ રાજસિંહ છે અને તે એ રાજની ગાદી ઉપર બતરીસમે રાજ ગણાય છે. એનો બાપ રાજા ખીસનાયસિંહ સને ૧૮૩૪ માં મરણ પામ્યો હતો. જેની પછી એ ગાદી ઉપર આવ્યો હતો. રાજરાજસિંહ, મારા વિચારનો અને હુશીઆર રાજકરતા છે. તેણે ૧૮૪૭ ના વરસમાં સતી વગેરેની કમકમાટી બરેલી ચીતને પોતાના રાજ મધ્યેથી તદ્દન દુર કીધી હતી. બલવાની વખતે આ રાજ બ્રિટીશો તરફ ઘણો વફાદાર હતો, જેના બદલામાં તેને બે જીલ્લા તથા રથાર આકૃષ્ટની આનો એતાબ આપવામાં આવ્યો હતો. આ રાજને સત્તર તોપોનું માન મળતુ તે શહેરનાહી દંડેરાની વખતે બે તોપો વધારીને આગણીશ તોપોનું માન કરી આપ્યું છે.

કોલાપૂર.

પશ્ચિમ હિંદુસ્તાનમાં કોલાપુરનું રાજ્ય, એ અસલ અને જાણીતું છે. તેમાં શિવાજી બોસલે નામના નામીઆ અને પ્રખ્યાત વંશથી ઉતરેલા એક પછી એક મહારાજાઓ એ રાજગાદી ઉપર રાજ કરતા આવ્યા છે. કોલાપુરના પ્રસિદ્ધ અને કેળવાયલા જુવાન મહારાજા રાજરામ યુરોપની સુસાફરી કરવા ગયેલા ત્યાં સુસાફરી કરતા સને ૧૮૧૯ ના વર્ષમાં ઇટાલીમાં આવેલા "ફ્લારેન્સ" શહેરમાં મરણ પામવા પછી તેમની રાજગાદી ઉપર

શિવાજીરાવ નામના મહારાજને તખ્તનશીન કરવામાં આવેલા છે. જેમને મરનાર મહારાજ રાજરામે દત્તક કરી લીધા હતા. શિવાજીરાવ હાલ નાની વયના હોવાથી ત્યાંનો રાજ કારભાર અંગ્રેજ સરકારની તરફથી મુકેલા એક અંગ્રેજી અમલદારની દેખરેખ નિચે ચાલે છે. મહારાજ શિવાજીરાવે દેખાવે સારા ધણા હુશિયાર અને ચંચળ છે, તેમને અંગ્રેજી અભ્યાસ સારી રીતે કરાવા ઉપર પુરતી સંભાળ અને તજવીજ રાખવામાં આવે છે. આશા છે કે આ મહારાજ મનમાનવી કેળવણી પામી આગળ જતાં ધણા દીપી નીકળશે અને પોતાની પ્રજાને મોટો સંતોષ પમાડશે, એમ તેમની હાલની ચાલાકી ઉપરથી અનુમાન કરી શકાય છે. આ મહારાજને આગળીસ તોપોનું માન મળે છે. (અધુરું.)

પરચુરણ.

मध्यहिंदुस्थानतरफथी एक खेडुतनी सहिथी लखाइ आवेला विचार हे मित्रो! કેમ તમે બચપામેછો, અને રોડો છો તમને ઉત્તર કરનારો ધધર સર્વદા તમારી પાસેજ છે. તમારો અભાવ તેની આગળ ખોલો, અને તેની આગળ પ્રાર્થના કરો, તે તમારા સર્વ અભાવ મોચન કરશે. વ્યાકુળ ચીત્તે તેની આગળ રોડો. તે તમારા ચીત્તને પવિત્ર કરશે. અને વિશુદ્ધ આનંદને આપશે જો કે સંસારરૂપ રણવગડામાં તમે રહ્યા છો. તો પણ તે તમારો પીતારૂપ, માતારૂપ, અને બાઈબંધરૂપ, પરમેશ્વર તમારી પાસે છે. તમારે વારંતે તેના હાથ હમેશાં ખુદ્દા છે તે તમારે માટે કલ્યાણનાં સાધનો કરેછે. જો આ સંસારરૂપ રણ ક્ષેત્રમાં તમારા બળીયા રાત્રુઆએ તમને ઘેરી લીધા હોય, તો તેની પ્રીતીનું દર્શન કરીને તેના આશીર્વાદને બળે બળીયા ધઈ, સંસારના શત્રુઆનો પરાજય કરો. બહાર અંધકાર છે પરંતુ અંતરમાં તે સત્ય જ્યોતી પ્રકાશ વાળોછે તે પરમ જ્યોતિને જોઈને અંધકારથી મુક્ત થાઓ. તમારામાં બળ ન હોય તો પ્રાર્થના કરો તે તમને બળ આપશે. આરોગ્યથી દુઃખના આરો તપી રહ્યા છો, માટે તેના પ્રેમને આખીને ઠંડા થાઓ. તે તમારી પરમ પામવાની જગ્યાછે. તે તમારી સંપત્તિ છે તેજ તમારો પરમ આનંદ છે. હે પિતા! અગા જો દેશમાં હોઈએ ત્યાં તમારો

પ્રેમ પથાર્ય અમારા બંધુના અતઃકરણમાં બદલ કરીને રાખ્યા અમા નેમ
અહીંઆં એકત્ર થઇને તમને આહીએ છીએ તેમ પરલોકમાં એક હૃદય
થઇને તમારું દર્શન કરશું, આરે કેવો આનંદ થશે.

લખનાર એક એકુત.

ગુજરાતમાં સાત દુકાળી કપી કપી સાલમાં પડી હતી તે.

૧. સત્યારિયો કાળ સંવત ૧૬૮૭ સને ૧૬૩૨ માં પડ્યો હતો.
૨. ચુભોતેરો કાળ સંવત ૧૭૭૪ ઇ. સ. ૧૭૧૮ માં પડ્યો હતો.
૩. અઠ્ઠાશિયો કાળ સંવત ૧૭૮૮ ઇ. સ. ૧૭૩૨ માં પડ્યો હતો
આ કાળનું વર્ણન વલ્લભ ભટ્ટે રચેલા કબી કાળના ગરખામાં
આવેલુ છે.
૪. તીસોતેરો કાળ સંવત ૧૮૦૩ ઇ. સ. ૧૭૪૭ માં પડ્યો હતો
૫. અડતાળો કાળ સંવત ૧૮૪૮ ઇ. સ. ૧૭૯૨ માં પડ્યો હતો.
૬. અગનોતેરો કાળ સંવત ૧૮૬૯ ઇ. સ. ૧૮૧૩ માં પડ્યો હતો.
આ દુકાળ મહો ભયંકર હતો. આ કાળની કેટલીક વાતો
ધરડા માણસોને મોઢેથી ઘણીવાર સાંભળીએ છીએ
આની કેટલીક હકીકત અમદાવાદના ઇતિહાસના બનાવ-
નારે પણ તેમાં દર્શાવી છે.
૭. એકાશિયો કાળ સંવત ૧૮૮૧ ઇ. સ. ૧૮૨૫ માં પડ્યો હતો.

નિમણની આયાત—સને ૧૮૭૬-૭૭ નાં મરકારી વરસમાં હિંદુસ્તા-
ન આતે જુદે જુદે ડેકાણેથી સધળું મળીને ૮૯૫૩૭૭ ટન નીમખ આયાત
થયું હતું, જે ઉપર સેવાયલી જકાત રૂપરૂા ૧૮૯૬૪ ની ઉપજ હતી. ગયાં
વરસમાં ૮૯૨૮૬૮ ટન નીમખ આયાત થયું હતું અને તેથી જકાત રૂપીઆ
૫૬૧૧૪૦૮૦ ની ઉપજ હતી.

હિંદુસ્તાનથી નીકાદ થઈલું રુ—ગયા અકટોબર મહીનાથી તે
ગયા એપ્રિલ માસની આખેરી સુધીમાં હિંદુસ્તાન આનેથી સધળો મળી

૨૨૭૩૮૯૧ હંડરવેટ ૩ જીદાં જીદાં બંદરેા ખાતે. નીકારા થયો હતો, જેની કિમ્મત ૬૧૫૨૦૩૨૦ રૂપીઆની હતી.

પુસ્તકોની પહેાંચ.

“છગનવિરહ” આનામની ચોપડી બાવનગર દરબારી પ્રેસમાં મેછા-રામ ઘેલા બાધ્યએ છાપેલી, તેના કર્તા અને પ્રસિદ્ધ કરનાર અંખા શંકર મહા-શંકર ભટ્ટ, તેની એક પ્રત અમને ભેટ દાખલ મળીછે. એમાં બાવનગરના પ્રખ્યાત દેસાઈ છગનલાલ સંતોષ રામના સ્વર્ગવાસ થવાથી રચનારે થયેલી દલગીરી કવિતારૂપે જીદા જીદા રાગમાં દેખાડીછે. એમાંના કવિતા સારી અને જે રસનુ પ્રાધાન્ય પાછુંછે તે રસ બનાવનારની મરજી પૂર્વકછે નાના કદનાં પૃષ્ઠ ૨૭ અને કીંમત એ આના છે તે ઉપકાર સાથે કબુલ કરીએ છીએ.

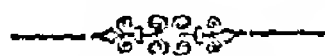
વેદાંતસ્તોત્રસહ નાખીજો. ભાગ પંડિત શ્રીજયકૃષ્ણની આજ્ઞાથી મુંબઈ મધ્યે શેઠ કલ્યાણ દાસ તથા જેઠીસન દાસે છપાવી પ્રગટ કરેલા અમને ભેટ દાખલ પહેાંચ્યો છે તેમાં શ્રી શંકરાચાર્યનું રચેલુ ૧ હરીમીડે સ્તોત્ર ૨ આત્મખોધ ૩ સાધનપંચક-અને ૪ ચતુઃશ્લોકી ભાગવત છે. અને તે બાળખોધ સારા અક્ષરથી છપાવી બહાર પાડ્યો છે.

આગળ વેદાંત સ્તોત્રનો પ્રથમ ભાગ છપાયેલોછે તેમ તેની બીજી આવૃત્તિપણ છપાઈ બહાર પડીછે આ બીજો ભાગ છપાયેલો જોઈ આનંદ ઉત્તમ થાયછે કે માણસોની હાલમાં વેદાંત ઉપર સારી નેશા બંધાયેલી છે. પુસ્તકની કીંમત માત્ર એ આના રાખેલીછે.

શ્રીમદ્ભાગવતનો સત્યાશીમે અધ્યાય નામે વેદસ્તુતી પંડિત પીતાંબરજીએ સંસ્કૃત અન્વય અને ગુજરાતી ટીકાથી સરલ કરીછે તેનું પુસ્તક અમને ભેટ દાખલ પહેાંચ્યુંછે. તે પુસ્તક જડા કાગળમાં સારા બાળખોધ અક્ષરથી છપાયેલુંછે જેમાં રૂપકથી વેદની કરેલી પરમાત્માની સ્તુતીછે. દસ આના કીંમત રાખેલું તે પુસ્તક મુંબઈમાં વડની ગાદી શેઠ ખટાણી મકન-જીના માળામાં જોશી લવજી પારપેયાને ત્યાં મળશે.

આ પંડિત પિતાંબરજી વિષે તેમનીજ કરેલી પંચદશીની. હિંદુસ્તાની ટીકામાં અમે વિચારેા આપેલાછે માટે આ ઠેકાણે વધારે જણાવતા નથી.

तथा फळ आपनारा होवार्थी चाहवा लायक मरुद्गणे
सहवर्तमान इंद्रनी ते (इंद्र) बलवान थाय तेवो रीते
पूजा करेछे. सारांश ए के आ यज्ञ इंद्रने तथा
मरुद्गणने संपूर्ण रीते तृप्त करेछे. यज्ञनां १५ नामोमां
'मख' ए नाम पण ऋणेलुंछे तेमज ४४ पुजनना
नामोमां 'अर्चति' ए नाम आपेलुं छे. ॥ ८ ॥

नवमी मृचमाह.

अतः परिज्मन्नागहि दिवा वा रोचना
दधि । समस्मिन्ऋजते गिरः ॥ ९ ॥

पदपाठः

अतः । परिज्मन् । आ । गृहि । दिवः ।
वा । रोचनात् । अधि । सं । अस्मिन् ।
ऋजते । गिरः ॥ ९ ॥

माधव भाष्यं.

हे परिज्मन् परितो व्यापिन्मरुद्गण । अतोऽस्मान्म
रुद्गणस्थानादंतरिक्षादागहि । अस्मिन्कर्मण्यागच्छ ।
दिवो वा । द्युलोकाद्वा समागच्छ । रोचनादधि । दीप्य
मानादादित्यमंडलाद्वा समागच्छ । अस्मदीयकर्मकाले

यत्र यत्र तिष्ठसि ततः सर्वस्मादागच्छेत्यर्थः । किमर्थं
 मागमनमिति तदुच्यते । अस्मिन्कर्माणि वर्तमानं ऋ
 त्विगिरः स्तुतीः समृजते । सम्यक् प्रसाधयति । ऋ
 जतिः प्रासाधनकर्मेति यास्कः । एताः स्तुतीः श्रोतुमाग
 च्छेत्यर्थः । यद्यप्यृत्विजा मंत्रस्य प्रयुज्यमानत्वादृजति
 धातोरुत्तमपुरुषेण भवितव्यं । तथापि परोक्षकृतत्वेन नि
 र्देशात्प्रथमपुरुषप्रयोगः । परोक्षकृतलक्षणं च यास्क
 आह । तास्त्रिविधा ऋचः परोक्षकृताः प्रत्यक्षकृता
 आध्यात्मिक्यश्च । तत्र परोक्षकृताः सर्वाग्निर्नामविभ
 क्तिभिर्युज्यन्ते प्रथमपुरुषैश्चाख्यातस्येति ॥ अतः पंच
 म्यास्तसिल् । पा० ५।३।७ एतदोऽश् । पा० ५।३।५।
 शित्वात्सर्वाद्वेशः । लितीति प्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वं । प
 रिज्मन् । अजः गतिक्षेपणयोः । अन्येभ्योऽपि दृश्यन्ते ।
 पा० ३।२।७५। इति मनिन् । अकारलोपच्छांदसः ।
 आमंत्रितनिघातः । गहि । गमेर्बहुलं छंदसि । पा० २।
 ४।७३। इति शपो लुक् । हेडित्वादनुदात्तोपदेशेत्यादिना
 पा० ६।४।३७। मलोपः । अतो हेः । पा० ६।४।१०।५।
 इति हिलोपो न भवति तस्मिन्कर्तव्येऽसिद्धवदत्रा
 भात् । पा० ६।४।२२। इति मलोपस्यासिद्धत्वेनानका
 रांतत्वात् । दिवः । ऊडिदमित्यादिना विभक्तेरुदात्तत्वं ।

वा । चादयोऽनुदात्ताः । फि० ४।१५। इत्यनुदात्तः ।
 रोचनात् । रुच् दीप्तौ । अनुदात्तेतश्च हलादेः । पा०
 ३।२।१४९। इति युच् । युवोरनाकौ । पा० ७।१।१।
 इत्यनादेशः । चिदित्यंतोदात्तः । अधि । अधिपरी
 अनर्थकौ । पा० १।४।९३। इति कर्मप्रवचनीयत्वेन
 सह निपातसंज्ञायाः । समावेशान्निपाता आद्युदात्ता
 इत्याद्युदात्तः । अस्मिन् । परिज्मन्नित्यादिष्टस्यैवान्वा
 देशादिदमोऽन्वादेशोऽशनुदात्तस्तृतीयादौ । पा० २।४।
 ३२। इत्यश् अनुदात्तः । शित्वात्सर्वादेशः । विभक्ति
 रनुदात्तौ सुप्पितौ । पा० ३।१।४। इत्यनुदात्तेति स
 र्वानुदात्तत्वं । ऋजते । ऋजि गृजी वर्जने । समित्यु
 पसर्गयोगात्प्रसाधने वर्तते । निघातः । गिरः । प्राति
 पादिकस्वरः ॥ ९ ॥

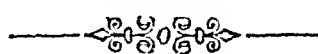
(गुजरातीमा.)

मंत्रनो भावार्थ.

हे सर्व व्यापक मरुद्गण। तमे अतरिक्षमांथी,
 अथवा स्वर्गमांथी, अथवा प्रकाशित सूर्य मंडळमांथी
 आ कर्मनी वखते आवो, कारण के ऋत्विजो (तमारी)
 स्तुति करे छे, ॥ ९ ॥

भाष्यनो भावार्थ.

हे सर्व व्यापक मरुद्गण ! तमें अंतरिक्षमांथी, स्वर्ग लोकमांथी, अथवा प्रकाशित सूर्य मंडळमांथी, आ कर्मनी वरवतें आवो. मतलब के अमारी क्रियानी वरवतें तमें जे ठेकाणे हो त्यांथी आवो. कारण के ऋत्विजो तमारी स्तुती करे छे. जो के मंत्रनो जोनार ऋत्विज छे; माटे "ऋजांति" ए क्रियापद उत्तम पुरुषमां जोईए तथापि प्रत्यक्षकृत, परोक्षकृत, अने आध्यात्मिकी एवी त्रण प्रकारनी ऋचाओ छे; तेमां आ ऋचा परोक्षकृत छे. माटे क्रियापद प्रथम पुरुषमां होवुं जोईए. परोक्ष ऋचानुं लक्षण यास्क मुनीए एवुं आपेलुं छे के; जेमां सघळां नाम सघळी विभक्तिओ तथा क्रियापदो प्रथम पुरुषमां होय तेने परोक्षकृत ऋचा कहेवी. ॥ ९ ॥

दशमी मृचमाह.

इतो वा सातिमीमहे दिवो वा पार्थिवा
दधि । इंद्रं मूहो वा राजसः ॥ १० ॥

पदपाठः

इतः । वा । साति । ईर्महे । दिवः । वा ।

पार्थिवात् । अधि । इंद्रं । मूहः ।

वा । रार्जसः ॥ १० ॥

माधव भाष्यं.

इंद्रं देवं प्रति साति धनदानमधीमहे । आधिक्येन
याचामहे । कस्माद्भोकादिति तदुच्यते । इतोस्मादभिष्ट
स्थमानात्पार्थिवात्पृथवीलोकाद्वा । दिवोवा । द्युलो
काद्वा । महो महतः प्रौढाद्रजसो वा । पक्ष्यादीनां रंजका
दंतरिक्षलोकाद्वा । अयमिन्द्रो यतःकुतश्चिदानीयास्म
भ्यं धनं प्रयच्छत्वित्यर्थः । सप्तदशसु यावच्चोक्तमस्वीमहे
यामीति पठितं ॥ इतः इदमशब्दात्पंचम्यास्तातिल् । इदम
इश् । पा० ५।३।३। इतीश् । शित्त्वात्सर्वादेशः । अत्रो
डिदमित्यस्यावकाशः । आभ्यां । एभिः । पा० ६।१।
१७१। लितीत्यस्यावकाशः । पा० ६।१।१९३। पचनं
पाचकः । उजावपि नित्यौ । तत्र परत्वाद्धिप्रतिषधे परं
कार्यमिति लितीतीकारस्योदात्तत्वं । पश्चात्तसेः प्राग्दि
शो विभक्तिः । पा० ५।३।१। इति विभक्तिसंज्ञकत्वा
दूडिदमित्यादिनाऽसर्वस्यानविभक्तेरुच्यमानमुदात्तत्वं ज्ञ

वति । सकृद्गतौ विप्रतिषधे यद्वाधितं तद्वाधितमेवेत्यू-
 ङिदमित्यस्य पुनरप्रवृत्तिरेवेति चेत् । नालक्ष्यानुरोधेन पुनः
 प्रसंगविज्ञानं चेति स्वीकारात् । नन्वेयं यतस्तत इत्या-
 दावपि परेण लिट्स्वरेण बाधितमपि सावेकाच इति
 तसिल उदात्तत्वं स्यादिति चेत् । न । यत्तच्छब्दयोः सा-
 ववर्णोत्तत्वे न गोश्वन्साववर्णेति । पा० ६।१।१८२।
 निषेधात् । न च पुनः प्रसंगविज्ञानं चेत्येतत्सार्वत्रिकं
 लक्ष्यानुरोधेन क्वचिदेव तदाश्रयणादिति । सार्ति ।
 षण दाने । धात्वादेशः षः सः पा० ६।१।६४। जावे क्तिन् ।
 जनसनस्वनां सन्द्भलोः । पा० ६।४।४२। इति नका-
 रस्यात्वं । तितुन्नतथसिसुसरकसेषु च । पा० ७।२।१।
 इति निषेधादिण न भवति । नित्स्वरे प्राप्त उदात्त इत्य-
 नुवृत्तावूति, यूति, जूति, साति, हेति, कीर्त्तयश्चेति निपात-
 नादंतोदात्तत्वं । ईमहे । इङ् गतौ । श्यनोऽपि बहुलं
 छंदसीति लुक् । अस्य धातोर्ङित्त्वात्तास्यनुदात्तेऽङिदृ-
 पदेशात् । पा० ६।१।१८६। इति लसार्वधातुकस्यानु-
 दात्तत्वे धातुस्वर एव शिष्यते । न च तिङ्ङितङ् इति
 निधातः । चवायोगे प्रथमा । पा० ८।१।५९। इति
 निषेधात् । उत्तरवाक्ययोरपि हि वाशब्दयोगादन्यथा
 वाक्यापरिपूर्तैस्तिङ्ङित्स्तेरवश्यमध्याहारात्तदपेक्षयैषा

प्रथमा । तिङ्ङिभक्तिरिति । दिवः । ऊडिदमित्यादिना
विभक्तेरुदात्तत्वं । पार्थिवात् । प्रथ प्रख्याने । प्रथत
इति पृथिवी । प्रथेः पिवत्संप्रसारणं च । उ० - १।११४ १।
इति पिवन्प्रत्ययः । पिद्वौरादिभ्यश्च । पा० - ४।१।४, १।
इति । ङीप् । प्रत्ययस्वरेणोदात्तः । शेषनिघातेनानुदात्ता
दिः पृथिवीशब्दः । पृथिव्या विकार इत्यर्थ ओरञित्यनु
वृत्तावनुदात्तादेश्च । पा० ४।३।१४, ०। इत्यञ् । य
स्येति च । पा० ६।४।१४ < । इतोकारलोपः । तद्धिते
ष्वचामादेः । पा० ७।२।११ ७। इत्यादिचृद्धी रपरत्वं ।
जित्पादिर्नित्यमित्याद्युदात्तः । अधि । निपातत्वादाद्यु
दात्तः । इंद्रं । रन्प्रत्ययांत आद्युदात्तः । महः । महत् इ
त्यस्याकारतकारयोर्लोपच्छांदसः सावेकाच इति विभ
क्तेरुदात्तत्वं । रजसः । न विषयस्यानिसंतस्येत्याद्यु
दात्तत्वं ॥ १० ॥

(गुजरातीमां.)

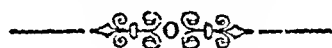
मंत्रनो भावार्थः.

आ भूलोकमांथी, स्वर्गलोकमांथी अथवा मोटा
अंतरिक्षलोकमांथी इंद्र पासे अमें घणा धन्ननी माग-
णी करिए छीए. ॥ १० ॥

भाष्यनो भावार्थ.

जे भूलोक अमें जोइए छीए तेमांथी यातो स्वर्गलो
कमांथी अथवा पक्षीआदीने आनंद पमाडनार विशाळ
अंतरिक्षलोकमांथी, इंद्रनीपासे अमें घणा धन्ननी याच-
ना करिए छीए. (इंद्र गमे ते ठेकाणेथी धन लई आवी
अमने आपो) याचना करवानां १७ नामोमां "ईमहे"
एवुं पण एक नाम छे. ॥ १० ॥

इति श्री पेहेला अष्टकना पेहेला अध्यायनो
बारमो वर्ग समाप्त थयो.

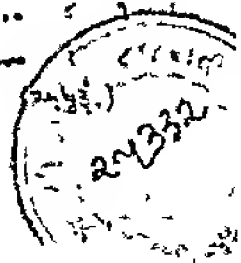
अ० १. अ० १. व० १३.

म० १. अ० २. सू० १.

इंद्रमित्यादिकं दशर्चं यत्सूक्तं तत्सुरूपकृत्तुमित्या
दिषु चतुर्थं । ऋषिच्छंदोदेवताविनियोगश्च पूर्ववत् ।
विशेषविनियोगस्तूच्यते । महाव्रते निष्केवल्यशस्त्रमिद्र
मिद्राथिन इति सूक्तं । तथाच पंचमारण्यके सूत्रितं ।
शिरो गायत्रमिद्रमिद्राथिन इति । तथा चतुर्विंशेऽहनि
ब्राह्मणाच्छंसिनः शस्त्र इन्द्रमिद्राथिन इति षळहस्तो
त्रियस्तृचः । चतुर्विंशे होताजनिष्ठेत्युपक्रम्यायाहि सु
षुमा हि ते इन्द्रमिद्राथिनो बृहत् । आ० ७।२। इति

નીચે લખેલા સદ્ગૃહસ્થોનાં નાંણાં અમને પહોંચ્યાં છે.

	રૂ.	આ.	પૈ.
ચેડા સાહેબ અયડિમાઈ મકનજી	૩	૦	૦
ચેડા સાહેબ દ્વારકાદામ તિસનજી, જ્યેષ્ઠીસ આવ પી પીસ	૩	૦	૦
ચેડા સાહેબ મોગરજી ગોકળદાસ, જ્યેષ્ઠીસ આવ પી પીસ	૩	૦	૦
ચેડા સાહેબ ઠાકરશી મૂળજી	૧	૮	૦
ચેડા સાહેબ નેરામ સીવજી	૧	૮	૦
ચેડા કરમનદાસ નેલુમી	૧	૮	૦
ચેડા ઠાકરશી રવજી	૧	૮	૦
શ. રા. ઝવેરીલાલ ઉમીયાશંકર, યામિક	૧	૮	૦
રાવ સાહેબ મયારામ શંભુનાથ, ડે. એ. ઈ., અમદાવાદ વિ...	૪	૧૦	૦
ચેડા બાનજી નદુ	૧	૮	૦
ચેડા ચેરીકુખાબ સાલેમહામદ... ..	૧	૮	૦
ચેડા હરિવલ્લભદાસ કલ્યાણદાસ	૧	૮	૦
ચેડા હરિવલ્લભદાસ બાળગોવિંદદાસ	૧	૮	૦
ચેડા કાનજી મેઘજી	૧	૮	૦
ચેડા તિરજી નેરામ	૧	૮	૦
ચેડા રણછોડદામ મોરારજી	૧	૮	૦
ચેડા રાનશી અયડિ... ..	૧	૮	૦
ચેડા લીલાધર હરિદાસ	૧	૮	૦
ચેડા જમનાદાસ દેવીદાસ	૩	૦	૦
ચેડા મોરારજી પુંજી	૧	૮	૦
ચેડા તીમજી પરસોતમ	૩	૦	૦
ચેડા ધારશી અધવજી	૧	૮	૦
ચેડા સૌભાગ્યચંદ ગલાનચંદ	૧	૮	૦
ચેડા વસનજી મનજી	૧	૮	૦
માસ્તર સાહેબ જાનિમાજ રણછોડદામ... ..	૪	૦	૦
મોની રામજી બગવાન	૧	૮	૦
ઉ. સદા ચુલુયાદક લાઠીએરી	૧	૧૦	૦
ડમોઈ લાઠીએરી	૦	૧૦	૦
ગ. રા. રાવપ્રસાદ અંબેલાલ... ..	૬	૧	૦
કર નેહા ચુલુયા...

आर्य धर्मप्रकाशः

ARYA DHARMA PRAKASH

पुस्तक ५ भु.

आश्विन, सप्तम १९३३.

अंक १२ भे।

॥ शार्ङ्गलविक्रीडित ॥

॥ यात्रस्तुस्थिप्ररोमस्तु यात्रजरादरतो ॥

॥ यात्रर्चिद्रिपैशक्तिरप्रतिहतापावत्तयो नामुपः ॥

॥ आत्मश्रेयसितावदेव विदुषाकार्यं प्रयत्नोमहान् ॥

॥ संदर्भे भवनेनूकूपवननप्रत्युद्यम. कीदृशः ॥ १ ॥

छपावी प्रगट्ट ३०१२,

वेद धर्म सत्ताली कार्यभाग भउणी.

सुंमहमह्ये ,

आरीकटल छापजातामा छायुं

सने १९३३.

૧ પદ	૧૭૭
૨ વેદ ધર્મની સર્વોત્કૃષ્ટ મહત્તાવિષે	૧૭૮
૩ સકાળ વિષે	૧૮૨
૪ રાજ તરંગિણી સાર.....	૧૮૬
૫ દેરાના વેપારની પડતી અને દેશી જનોની દુર્દશા.....	૧૮૭
૬ ઋગ્વેદ સંહિતા તથા તેનું બાહ્ય અને તે બંનેનો યુગ્ગરં- તી માં સારાંશ.....	૧૮૫

બાહ્યર ખબર.

અમારા મુખ્ય ગ્રાહકોને વિનંતીપૂર્વક ખબર આપીએ છીએ કે, હવે આર્ય ધર્મપ્રકાશ એપાનિયાં બાળતાના કાગળો, મુંમઈ બહાર ડોટ ભુલે-શ્વર નજીક ફીરંગીના દેવળ પાસે, પોર્ટુગીઝ ચર્ચ સ્ટ્રીટ, ધર નંબર ૩૫ માં સંસ્કૃત પાઠશાળામાં મેનેજર જોગ પહોંચે. એવી રીતે શીરનામું લખી મોકલવા જ્યાં તે અમાને પહોંચશે.

અગિયારાંકર મહાનંદ,

મેનેજર.

ચુકનો મુદ્રારો—ગયે વખતે શેઠ રણછોડદાસ મોરારજી તથા શેઠ લીલાધર હરિદાસ એમનો રૂપીઆ ડોટ પોચમાં ભુલથી છાપવામાં આવ્યો કે તેને બદલે ત્રણ રૂપીઆ સમજવા અને શેઠ જમનાદાસ દેવીદાસના ત્રણ રૂપીઆને ઠેકાણે ડોટ જાણવા.

“વિચારમાળા, સૂર્યપુગળ, કવિતરામાયણ, અદ્વૈતરામાયણ, હરિરત્ન,” આ ચોપડીઓની પહોંચ જગાની તંગાશને લીધે આ વખતે ચુકી નથી.

એડિટર.

आर्य धर्म प्रकाश.

पुस्तक ५ अं.

आश्विन, संवत् १८३३.

अंक १२ भा.

धर्मो रक्षति रक्षितः

॥ श्लोक ॥

सुलभाःपुरुषाराजन् सततप्रियवादिनः

अप्रियस्यचपण्यस्यश्रोताक्ताचदुर्लभः ॥ १ ॥

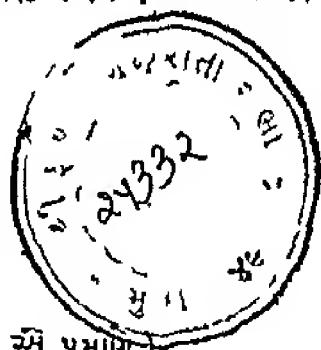
अर्थ—हे राज ! हमेशां साठं साठ मोली पुरा करनेर आ दुनियां-
मां धरु। पुरयो छे; परंतु हमेशां उपरधी अप्रिय लागे जेनां होय तो पण
हीतकारक वचनोने कहैनाइ, तेमए तेनां हीतकारक वचनोने सांजनाइ,
आ दुनियांमां होयकुल हथे.

॥ पद ॥

॥ राग धोल ॥

(राम लक्ष्मण वनमां सिधावता जे प्रमाण)

तेने चरणे ते शीश नमावता, टले त्रिविध ताप ऊर शोक;	जी. ३०
दाशी आशा पिशाची थइ रही, काम क्रोध ते कैदी लोक;	जी. ३१
भासे ब्रह्मकलोल ते सर्वदा, चार खान ने चौदे लोक;	जी. ३२
दुखरूप ते सुखसागर ययुं, भयो द्वेत् वृत्तीनो नाश;	जी. ३३
रविमा ज्यम तम भासे नहीं, भासे सघळे ते पूर्ण प्रकाश;	जी. ३४
दीसे देहवंत जड बुद्धिने, पोतैं त्रण देहने पार;	जी. ३५
दीसे खाता पिता बेलता, निखे छे निरंजन निराकार;	जी. ३६
जाणे सत्तो सलोणा तेहने, जेने होय छेलो अवतार;	जी. ३७

જગ પાવનકર તેઅવતર્યા, અન્ય માત ઉદરનો ભાર; જી. ૩૮
 તેહને ચૌદ લોકમાં વિચરતાં, અંતરાય કોયે નવ થાય; જી. ૩૯
 રિધિ સિદ્ધિયો દાસિઓ થઈ રહી, બ્રહ્માનંદ હૃદે ન સમાય; જી. ૪૦
 જાણે એક અલંકિત બ્રહ્મને, નવ દેહે તે માયા ગોલ. જી. ૪૧
 સચ્ચિદાનંદ બ્રહ્મરૂપે સદા, કરે આનંદ મૌજ કલોલ; જી. ૪૨

મનોહર સ્વામી.

વેદ ધર્મની સર્વોત્કૃષ્ટ મહત્તા વિષે.

(સાંધણ પૃષ્ઠ ૧૪૯ થી.)

અદ્રોહઃ સર્વં ભૂતેષુ કર્મણા મનસાગિરા

અનુગ્રહશ્ચ દાનંચ સતાં ધર્મઃ સનાતનઃ

અર્થ—મન, વચન, કર્મથી, પ્રાણીમાત્ર ઉપર દ્રોહ ન કરવો, સહુ ઉપર દયા રાખવી, અને દાન આપવું; એ સત્યરૂપોનો અસત્વી ધર્મ છે.

ટીકા—જરા નજર કરી જોવું જોઈએ કે આ ઠેકાણે કેવું સરસ શ્લોક રી રત નિકળી આવ્યું છે ! અને તે કેવા અતિ સરસ નિયમો બતાવી આપે છે !!

કીડીથી માંડીને તે માઠાં પ્રાણીઓ સુધી સર્વ પ્રાણીમાત્ર ઉપર મન, વચન, કર્મથી, કોઈએ દ્રોહ કરવો ન જોઈએ. મનથી અદેખાઈ કરી કોઈનું ભુકું આહવું તે મનપડે દ્રોહ કર્યો કેહેવાય. એવાં ઘણાં લોકો થાય છે, કે કાંઈ પણ કારણ વગર મનમાં ખીજનું ભુકું કરવાની ઇચ્છા કરે છે. આપણે કોઈપણ વિપત્તિમાં આવી પડ્યા હોઈએ, અને આપણી બરાબર આબરૂ ધરનાર સુખ્યેનથી રહેતો હોય, તેની સુખ્યેની જતી રહેવાને મનમાં ગોઠવણ કરીએ, એ શું દ્રોહ કર્યો ન કેહેવાય ? કોઈ પણ પ્રાણી પોતાને માર્ગે આહ્યું જતું હોય તેને નુકસાન પોચાડવા મનમાં કંપના કરીએ; એ શું દ્રોહ ન કેહેવાય ? કેહેવાયજ. કેમકે ધાર્યું-સદા

અધિનાશી ઈશ્વરનું ધ્યાન છે તોપણ વિચાર કરવો જોઈએ કે, આપણા ઉપર કોઈપણ મનમાથી દ્રોહ રાખવું હોય, તેની આપણને ખબર ન હોય પરંતુ જ્યારે ખબર પડે ત્યારે આપણને જે દુઃખ પેદા થાય છે, એની ખબર પડે છે. એમ સમજે કેકાણે અતરમા વિચારવું જોઈએ

કાળના યોગથી જેવી જાતનો ધર્મા, રાજગાર, મેહેનત, મજુરી સુખ દુઃખ પ્રાપ્ત થયા હોય તે, તેની અવધી સુધી ભોગવવા જોઈએ, અને મનથી કોઈનું માફ કરવા પ્રેરણા ન થવી જોઈએ, એનું નામ મનનો “અદ્રોહ” કેહેવાય

આપણા વચનવડે કોઈને હજારો લાખો રૂપયાનું નુકસાન કરીએ, આપણા વચનવડે કોઈ નિઃપરાધી પ્રાણીના પ્રાણ જોવાયીએ, આપણા વચનવડે કોઈને મળવાનો લાભ અટકાવી રાખીએ, આપણા વચનવડે કોઈની આલતી આજીવીકા તોડી નાખીએ, આપણા વચનવડે આજરુદાર આશામીને ખામી પોચાડીએ, આપણા વચનવડે સારે મારગે આલતા માણસોને પાંગ પાડીએ, અને આપણા વચનવડે કોઈનું સમારિક સુખ ક્ષણમાનમાં ઘાટ નાખીએ, ઈત્યાદિ અનેક દુર્થેણોનું નામ તે વાણીનો દ્રોહ કેહેવાય છે

અહાહા !!! જે માણસની વાણી આવા આવા નુકસાનો કરતી હશે, તેને ઈશ્વર કેવી જાતની શિક્ષા આપશે ? અને અહીં તેને કેવી જાતની ઉપમા આપવી ? એ કાઈ કહી શકતું નથી મોટે સદ્ગુણી માણસોએ કોઈ દિવસ અજાણતા પણ એનો અન્યાય ન બને તેને મોટે વિચાર રાખવો જોઈએ. જો બને તેમ બધો રીતે પારકાનું સારું કરવામાં વાણીને વાપરવી, તે સારામાં સારું છે જ્યારે નગરનું પેસા અને વગર મેહેનતે નાણીએનું બલુ થતું હોય ત્યારે એ ન કરવું એ એક જાતનો દુનિયાદારીનો લાભ આપણા હાથમાંથી, જાણી જોઈને જવા દઈએ છીએ, એમ કેહેવાને કાંઈ શકા રહેતી નથી મોટે સ્વધર્મી આર્ય લોકો !!! વાણીથી પણ કોઈનું જીવું થતું હોય, તેમ કરકું એ વાણીનો “અદ્રોહ” કેહેવાય, એ ખુબ તમાગ અત કરેણામાં કોતરી રાખો, જેથી પાણુ નિરમ ગણ થવાનું ટાળું કેવી અવિ નહી

વળી તેમજ આપણે જાણીશુછીને આપણા હાથની ક્રિયાથી દોષ પણ જાતનું દોષને નુકસાન પોચાડીએ તે ક્રિયાનો દ્રોહ કયો કેહેવાય.

દૂઠ માનવીએ એમ નથી વિચારતા કે કેટલા કષ્ટ આ દેહ રહેવાનો છે? તેને માટે આવાં અથોર કર્મ કરીએ છીએ. આ જમાનામાં કાળની દોષને ખચર પડતી નથી, માટે જેમ બને તેમ સારું કરવું જોઈએ, તેમ કતાં દોષ પારકાનું ઉચ્છેદન કરી નાખનાર પડ્યા હોય તેઓને, આર્ય લોકોએ પોતાના સદાચરણથી દેખાડી આપવું જોઈએ કે બાહ્યો! આપણા આ મોટા લોકોનો બાંધેલો સર્વ મુખને મેળવી આપનાર માર્ગ છે. તેને તમા જુઓ, અને તેને ગ્રહણ કરવાને ચુકો નહીં.

પોતાની ક્રિયાથી જેમ બને તેમ આ દુનિયામાં સમગ્ર બહું કરવું એ ક્રિયાથી “અદ્રોહ” કેહેવાય; લખનાર આ સ્થળમાં એવો અભિપ્રાય આપે છે કે, જોણે સર્વ પ્રાણીમાત્રનું મન, વચન, કર્મથી, સારું કર્યું તે ખરેખરે ધર્મશાંત કહીએ તો ચાલે; જે હમેશાં તેવી રીતે વર્તવા માહતાં હશે તેઓને કેટલા મુખનો લાભ થશે? અને તેઓ કેવા નામાંકિત થશે? તેનું માપ કરી રાકાતું નથી.

ધન્ય છે! આપણા આર્ય ધર્મોના બાંધનારને કે, જોણે આવી આવી મહાન સદાચરણની રીતિઓ બાંધી છે; પરંતુ તે રીતિઓનો વધારે પ્રસાર થવા કાળે, આર્ય લોકોના સમુદાયે મજબૂત મહેનત લેવી જોઈએ, અને તેમાં અંતઃકરણ પૂર્વક મમતા રાખવી જોઈએ કે, જોણે કરી અમૂલ્ય અને અનુપમ લાભો જલદી અને સહેલી રીતે મળવાને વાર લાગે નહીં.

સર્વ પ્રાણીમાત્ર ઉપર અનુગ્રહ કરવો એપણુ સત્પુરુષોનું કામ છે. અંતરમાંથી દયા લાવી દોષનું બહું કરવું, તે અનુગ્રહ કયો કેહેવાય છે; અને મન, વચન, કર્મ, એ ત્રણે ઇંદ્રીઓથી સર્વ ઉપર અનુગ્રહ કરી રાકાય છે.

જેની જેવી શક્તિ હોય તેણે તેવી રીતે સર્વ ઉપર અનુગ્રહ રાખવો જોઈએ. જે દોષ મનથી અનુગ્રહ કરે તે મધ્યમ લેખાય, મન અને વચન એ બેથી કરે તો તે ઉત્તમ લેખાય, અને મન, વચન, અને કર્મ એ ત્રણે ઇંદ્રીઓથી કરે તે ઉત્તમોત્તમ લેખાય; માટે જેમ બને તેમ શ્રીકૃષ્ણે માંડીને આપણા મુખી પોતાની શક્તિ મુજબ અનુગ્રહ રાખવો.

જોઈએ; મતલબ કે, આવેલા વખત ફરીને પાછો કદી પણ આવતો નથી.

ખીજાં આ દુનિયામાં અનેક માનસીઓ છે, ૫૦૦ અનુગ્રહનુ ૩૫ ઓળખવું તે આર્ય લોકોનુજ કામ છે; એમ મમજી અભિમાન રાખવામાં આવે તો આર્ય ધર્મના ધોરી રસ્તાને વધારે ઉત્તેજન મળે એમાં કાંઈ શક નહીં.

દાન દેવું એ પણ આર્ય લોકોનો ધર્મ છે. એ વાક્ય સાંભળી કોઈ આતિ લાભથી જમાતા ભાઈ ભડકી જાય તો તેણે નહીં ભડકતાં આગળની પીટી ઉપર તરત નજર પોઆડવી, એટલે તેઓના મનમાં કંઈ એકલું દ્રવ્ય અર્પણ કરી દેવું એટલે દાન થઈ ચુક્યું એમ આજુ હોય તો તેમ નથી, પણ આ દુનિયાનાં જુદા જુદા પ્રકારનાં ધણાં દાન (કોઈ પણ એક જાતનાં બક્ષીસ) કહેવા છે. તમે મોટા પૈસાવાળા છો તો એક માટિ વિદ્યારાગા બાધી, તેમાં અચ્છાનથી અંધ બાગકોને વિદ્યારથી ચક્ષુથી દેખતા કરો તો તે પણ એક દાન છે, અને તે ઉત્તમ જાતનુ દાન છે. કોઈના મનમાં એવી જાતની રાંઠા આવે કે, એવા કામ તો કરવાં એ પૈસાવાળાઓથીજ બની શકે, તો એ વિષે એટલાજ વિનંતી કે વિદ્યા આદિ દાનો છે તે મુદ્દલ પસા ન પડે એવી રીતે આવી શકાય છે; વળા તે દાન કરવું હોય તો તેનો ભડાર અખુટ છે આપણે જોઈશુ તો દુનિયામાં એટલી તો સદ્વિદ્યા ભરેલી છે કે તે ગણવા મેશીએ તો તેનો પાર આવે તેમ નથી. તમારામાં જે સારામાં સારું જ્ઞાન, સારામાં મારી વિદ્યા, અને સારામાં સારું હૃન્નર હોય, તે ખીજાને શિખવો, એટલે લખવાના અભિપ્રાય બરોબર વર્તિ ચુક્યા એમ કહેવાને કાંઈ પણ અડચણ રહેશે નહીં.

પોતાની શક્તિ જે દાન કરવામાં ન હોય તે અરે હાલ કોઈ શક્તિવાનને કહીને કરાવવું તો તેમાં પણ લાભનો ભાગ મળે છે.

કોઈ પણ જાતનો કળા પોતાના જાણવામાં હોય તે ખીજાને શિખવવી તો તે કળાની બક્ષીસ કરી કહેવાય; એવી રીત અનેક જાતનાં કેળવણી-ઓનું દાન વગર પૈસે દેવા આહુશો તો પણ તે દેવાઈ શકે તેમ છે.

હરકોઈ પદાર્થ પોતે રાજી થઈને ખીજાના બક્ષાને મટિ બક્ષીસ આપના અથવા કોઈ પાત્રેથી અપાવવો; તેનું નામ “દાન” કહેવાય છે.

માટે આર્ય લોકોને એટલીજ વિનંતી છે કે હજારે લાખો કલ્યાણનાં હલકાં અને ભારે દાનો છે, તેમાંથી જની જીવી શકિત હોય તે પ્રમાણે કરવાનાં ઉમેદ રાખતા જાઓ, જોયી એક બીજાની દેખા દેખીએ આપણાં લોકો વધારે આર્ય ધર્મને ઉત્તેજન દેનારા થાય. (અંકુરે)

સકાળ વિષે.
 સકાળ વિષે.

વર્ષાઋતુના વખતમાં ધનુષ કૃપાથી જ્યારે પૃથ્વીના ભાગોપર પુષ્કળ વરસાદ પડી તેને રસાળ કરે છે. અને તેથી કરીને નવા પાકને ઉત્પન્ન થવાની યોગ્ય દરજ્જે આશા અંધાય છે, ત્યારે તે વર્ષને લોકો “સકાળ” આપું વિશેષણ જોડે છે. અને એમ થાય છે, ત્યારે દરેક ખજારની સીંગે રહેતે ભાવે વેચાવા લાગે છે, અને તેના સખત ભાવમાં કેટલોક ઘટોડો થઈ જાય છે. અનાજના વેપારીઓ અનાજના ભાવમાં, ધી ગોળ આદિ રસકમના વેપારીઓ તેના ભાવમાં, અને શાક તરકારી વેચનારા શાક તરકારીના ભાવમાં, એ રીતે ઘટોડો કરીને સોંધે ભાવે આપવા માંડે છે. આ બધાનું મૂખ્ય કારણ બીજું કંઈજ નહીં પણ વરસાદજ છે. જ્યારે વરસાદનું આગમન નથી થતું અને અનાજહિં હોય છે. ત્યારે એ અર્થે કહેલાં વાનાંના ભાવ વેપારીઓ ધણાજ ચઢાવી મુકે છે. અને પછી તેને લીધે માંધવારી વધી પડે છે. નિરાધાર પ્રાણીઓ દુઃખની હાલ-તમાં આવી જાય છે, અને અનપાણી મનવાના માંસા થઈ પડે છે. શુભ-સતની જગી સર્વોત્તમ છે. અને તેમાં કૃપા વાવ આદિ જેવા પાણીના અવનના ઘણા છે, તેપણ વરસાદને આવતાં વાર થઈ તેટલામાં કેવી અને કેટલી બધી જીમ મચી રહી હતી? તો મારવાડ કે નગર પાકર જેવાં સ્થળોનો તો કો આશરો? સકાળના વર્ષમાં પણ પાણી મળવું કદાચ હોય તો આવી આપત્તિની વેળાએ કહેવું શું? જે સ્વપ્નામાં નહીં ધારણો એવો યોગ દિવસ ઉપર પણ આ તડોદો આપણેજ માથે આવી પડેલો આપણે નજરે જોયો. હિંદુસ્તાનના ઘણા ખગ્ગ ભાગોમાં “કાળ, કાળ” આગ એક અવાજે યોદ્ધાર પડી રહ્યો હતો, અને તેથી કરીને રાજ્ય પ્રજા સમગ્રના હજાર ઘણાજ શ્રીકરમાં આવી પડ્યા હતા.

દેશી રાજ્યો પણ આ વખતે પોતાના રાજની રેવતના ગુજરાતને માટે યોગ્ય ગોઠવણો કરવામાં, ગુથાયા હતા. કાઠિયાવાડમાં આવેલા સ-રથાન ગુનાગઢના નવાબ સાહેબે જ્યારે વરસાદની ચોતરફ ખુબ પડવા લાગી અને અનાજના ભાવ તણાયા અને ગરીબો ઘણા દુઃખી થવાની વાત જાણી ત્યારે પોતાની સૌરાષ્ટ્ર રેવતને માટે ઘણી સારી ગોઠવણ કરી પોતાના રાજ્યમાં આવેલા ગીરનો ભાગ જેમાં ઘાસ ઘણું થાય છે તે ઢોરોના ચારાને માટે ખુશો મુશ્યો અને લેવાતી જગ્યાત કાઢી નાંખી એટલુંજ નહીં પણ દુર્દશામાં આવેલા લોકોને વાસ્તે બાંધ કામ પણ ચલાવવાનો બંદોબસ્ત કર્યો. તેમ નવાનગરના મહારાજ જામ સાહેબે પણ પોતાની પ્રજાને સાફ લાયક બંદોબસ્ત કર્યો. તેજ રીતે બાવનગર, ધ્રાંગ-ધરા, પાલીટાણા, વઢવાણ ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ રાજ્યોએ પોતાના તાબામાં બચાવને કાળે વખાણવા લાયક વ્યવસ્થા કરી. આવા સંકટ સમયે જે રાજ્ય પોતાની કંગાલ પ્રજા ઉપર ખારની નીરાણી બતાવી તેને આશ્રય આપે એ કાંઈ એમીછી સંતોષકારક બીના કહેવાય નહીં; અને તેમજ આ વખત બન્યું છે. આવી રીતની રાજ્યોની પ્રજા પ્રત્યેની મમતા અને માયાળુ રાણી સરકારનો રેવત તરફના બચાવનો ચોંતા, એ બન્ને જોઈ શ્રદ્ધાત ઇશ્વરે સાદ્દ કરી એમ કહીશુ તો કંઈ હરકત નથી, જેથી દુકાળની ધાસ્તી તદ્દન જતી રહી છે. જે વખત આપણે સહન કર્યો પડ્યોજ. એમ ખરે ખપોરે તારા દેખાવાનો સમય નજીકમાં આવ્યાથી, આપણા મનને અફસોસની જાળે વેર્યું હતું પણ એ દુઃખદાયક કાળમક આપણે માથેથી એકદમ જગત્કર્તા અવિતાશીએ દુર કરી નાંખ્યું છે. તેની મહાન કૃતિથી સુધતી જગોએ અતિ વૃદ્ધી થવાથી પ્રજાની સર્વ ખુબ હાલ તરત તો ભાગી ગઈ છે, અને લીલાલેહેર થઈ ગયું છે, અને આગલ્યા અંકમા વર્ણવેલા દુકાળના લખાણને વૃદ્ધી થવાથી લંબાવવાનો વખત ઇશ્વરે આવવા નીધો નહીં એ ઘણીજ ખુશી ઉપજાવનાર બીના બની છે.

દયાળુ પરમેશ્વરે દુખિયારી દુનિયાંપર ધ્યા લાવી હાલ જે ઠેકાણે વરસાદની તાણ હતી ત્યાં કૃપા કરી સારા વરસાદ વરસાવ્યો, તેથી દુકાળનાં વાદળાં વિખેરાઈ ગયાં છે. જો કે અવસર યોગ્ય ઘણો વિતી ગયો છે, તો

પણ હજી તે વખતેજ પડ્યો છે, તેથી સાફ થશે એમ સહુને હાલ તો આશા ખંધાઈ ગઈ છે. જે કુટાણે વાવંટોળથી ધુળ ઉડતી તથા જે જમીન તરફ નજર કરતાં તાપે કરી ઝાંઝવાં બળતાં અને જેને જોઈ આપણું મન પ્રસન્નતા ન હોતું પામતું તે જમીન ઉપર આપને આનંદ આપનાર હરીયાળી* ઉગી નીકળવાથી તેની શોભામાં ફેટલો બધો વધારો થયો હશે ? એતીશરો એતરોની અંદર હુશ ભર્યા અનાજનું વાવેતર કરવાને ધમ-ધુકારે મંડવાથી નવરાજ પડતા નહીં હોય, અને ફેટલીક જગોએ તો વેહેલા કરેલા વાવેતરના રોપ હવે પાણીનું પુરતું પોષણ મળવાથી ઠટાર થઈ એકુતોના મનને વધારે ખુશી ઉપજાવતા હશે. જગપાળક પરમેશ્વરે ગુજરાત ઉપર અને તેની અંદરના કાઠિયાવાડ ઉપર કૃપા કરી વરસાદ વરસાવી તેને દુઃકાળના પંજમાંથી બચાવી લીધો એથી ત્યાંની વાસી પ્રજાનાં અંતઃકરણ ફેટલાં બધાં આનંદથી ઉભરાઈ જતાં હશે ? સઘળી ધાસ્તીઓ એક પછી એક જવા માંડી છે.

ધન્ય છે સકાળ ! તારું નામ સાંભળતાંજ લોકોના મોં ઉપર ગુર મડવા લાગે છે. ચીતમાંથી ચિંતાનો તાપ ઓછો થવા લાગે છે. પ્રાણીઓના શરીરમાં તરેહવાર શક્તિ આવવા લાગે છે, અને વેપાર આદિ ક્રિયાઓમાં માણસો હિમ્મતથી વધારે લાગવા માંડે છે. જે અનાજ કો-લિઓમાં દાખી રાખેલું તે હવે સસ્તે ભાવે વેચાવા લાગ્યું હશે. જે પાણીની કિંમત માતીના દાણા કરતાં મોંઘી હતી તે પાણી પૃથ્વીપર પડી પહોં જતું હશે. જે પ્રાણીઓ તાપથી તરફડીપ્રાણ ત્યાગ કરવાનો આણી ઉપર આવી ગયાં હશે. તે તેમાંથી બચી આનંદમાં મરાગુલ થઈ રહ્યાં હશે. પાણી વગર સુકાઈ ગયેલાં ઝોડો તાબાં થવા લાગ્યાં હશે; અનેક તિરના ઝરાઓ ચોતરફ જોડાઈ વેહેવાં લાગ્યાં હશે. નાના પ્રકારના છોડો અને ફુલઝોડો અંકુરીત અને પ્રકુલિત થઈ રહ્યાં હશે, અનેક જાતનાં પ્રાણીની ઉપત્તીથી સૃષ્ટીની સંખ્યામાં વધારો થવા લાગ્યો હશે. હરીયાળીની સેતરંજી પૃથ્વિના

* વરસાદ આવવાથી જમીન ઉપર જે ધોળી માફક ધાસ ઉગી નિકળે છે તે.

મેદાનમાં પથરાયેલી જણાતી હશે. અને દેખાવ રજીયામણો જણાતો હશે એડયા વગરની જમીન ઉપર ઊગેલું ઘાસ પથુઓના દિલને આનંદ પમાડતું હશે. વરસાદના પાણીમાં ઉત્પન્ન થનારાં જંતુઓના શબ્દો મેઘલી રાતમાં ઘણા રમણિય અને બચકર લાગતા હશે. પંથે પળનાના રસ્તાઓ પાણીથી ધોવાઈ જઈ તેમાં ઘાસ ઊગવા લાગ્યાં હશે અને સર્વ ઠંડાણે જોઈને ખુશી પેદા થાય તેવી લીલા થઈ રહી હશે. તેમજ એડુતો આત્માનંદે રાત દહોડો આજ ઊંઘાડવાને માટે મેહેનતમાં મગ્યા હશે. એ બધું દિન દયાળ પરમેશ્વરે દુનિયાંનું દુઃખ જોઈ આમી છાંટા નાંખ્યા તેથી જ થયું. નિકર સર્વ પ્રાણીઓની કેવી દરા! થઈ જતી? અને કેવા ભુંડા હાલ થાત. એ સંભારતાં કમકમાટી આવી જાય એવું છે. આ સમયે જગતના ત્રાટે માણસોની આરજ સાંભળી પોતાના “વિશ્વપાળક” એ નામને વધારે પ્રકાશિત કરી આપ્યું છે.

“યિર કરીને ઢાઢ આ ડામરે નથી રહેવાનું. કરી લ્યો કંઈ સારું કામ રહેશે કેહેવાનું” — એ રાગ

જગ પાળક ત્રીન દયાળ, ધન્ય પ્રભુ તમને,
ગુણ ગાવા તુજના આજ, સાત નથી અમને — ટેક.
સુખ કરનારા દુખ હરનારા, આપ્યા દિવસો આજરે;
માટે હૂરા ધરીને સર્વે, કરશે રૂડાં કાજ. ધન્ય. ૧
ગરિબ બિચારાં ભુખે મરતાં, કરતાં ધરતી બારેરે;
તેનું દુખ દેખીને દિલમાં, જુદર કરી આ વાર. ધન્ય. ૨
પ્રાણ તજે મહુ પ્રાણી રહેજો, તે જણી ત્રીપુરાસીરે;
જીવન દેવા જગમા સૌને, આપ્યું અગણિત વારી. ધન્ય. ૩
પશુ પક્ષી સઘનાં દુખિયારાં ભુખે મરતા રોજરે;
દિવસ કર્યો લીલા તે માટે, રાખી મનમાં જોજ. ધન્ય. ૪
અજબિના લોહો અથડાતાં, રાતાં નાંનાં બાજરે;
એ અવમરને દુર કરીને, ક્રીધા કાળ મકાળ. ધન્ય. ૫
હિંમત હારી ગયા હતા જો, મોટા મોટા વીરરે;
વરસાવી વરસાદ મરવને, આપી અદકી ધીર. ધન્ય. ૬.

ગરિબ તણી અરજી ઉર ધારી, રાખ્યા સઘળા તોપરે;
 ઘટતુ કીધું ઘટ ઘટ વ્યાપક, પાળક સહુનાં બાપ. ધન્ય. ૭.
 જો આપ તણી નહીં થતે તો, કૃપા જરાં જગરાય રે;
 તો શું થાત બધી દુનિયાંનું, એ નવ કહી રાકાય. ધન્ય. ૮.
 સારા અમને દિન સૌ દેખ્યો, રે'વા રાજી સદાય રે;
 જ્યો આપ તણી આ સઘળી, પ્રજા સુખી બહુ થાય. ધન્ય. ૯.
 વાંક હંજરો હોય અમારા, તે કરજો સહુ માફ રે;
 આપ તણી આગળ જગવ્યાપક, મુખથી કહિએ માફ. ધન્ય. ૧૦.
 પિતા થઈ પાળો છો સકુને, પ્રભુતા એજ તમારી રે;
 એજ સખ્યથી આપ્યું આજે, અલખેલા તે વારી. ધન્ય. ૧૧.
 દુષ્ટ દુકાળ ગયો વહિ આજે, થયો સકાળ સહાય રે;
 દુખ સઘળાં સહુ વિસરી પ્રાણી, આપ તણા ગુણ ગાય. ધન્ય. ૧૨.
 ગુણ દોષ અને રસ રાશિ ઉલટા, શ્રાવણ મુણજો માસ રે;*
 ગાંધ આ કવિતા કર જોડી, શુકર વાર અમાસ. ધન્ય. ૧૩.
 કેથવ એજ કૃપા નવ કોદી, કરશે ન્યારી અમથી રે;
 પાળક અન્ય પ્રભુ નહીં ખીજો, આ દુનિયાંનો તમથી. ધન્ય. ૧૪.
 કે. હ.

રાજ તરંગિણી સાર.

(સાંધણ પૃષ્ઠ ૧૩૬ થી.)

એક દિવસ તેણે પોતાના સલાહકારોને કહ્યું કે “જ્યારે તુંગ એકસા પોતાના પુત્ર સાથે જો વખત આવશે તે વખત જોવું કે શું થાય છે, જો આવો વખત મળવાવિના આપણે ઉતાવળા થઈ તેને મારવા જઈશું, તો તેજ આપણને મારી નાખશે” આવી રીતે તે વખત નિર્ગમન કરવા સલાહકારોને રાજાએ સમજાવ્યા. રાજાનાં ઉપરનાંજ વચ્ચેનાં ખીજરૂપ ગણી મનમાં રાખી વિગ્રહરાજ આદી સોદ્ધાએ તુંગને મારવાનો ઉદ્દેશ કરવા

માંડયો આ વાતને છ મામ થયા પછી એક દિવસ તુંગ પોતાના પુત્ર મહિત પોતાને ઘેરથી દરબારમાં આવ્યો, અને ઘણીવાર રાજા પાસે બેસી પામ્ય છ ચાકરો સાથે વિચાર મંડપમાં ગયો. તેની પછવડેજ રાજાને કહ્યા વગર વય અને રાકેર આદિ ચાકરો આવ્યા અને તેઓએ હથીયારોથી તુંગને મારી નાંખ્યો.

શુક્રવર્માનો મંત્રી જે મહારથ એવે નામે હતો તેના વંશનો સિંહચ એવે નામે વખણાએલ પુરુષ તુંગનો ચાકર હતો, તેની પાસે કાઠ પલ્લ શસ્ત્ર ન હતુ તો પલ્લ તુંગની રક્ષા કરવાને તેણે તુગના વાંસાની આડુ પોતાનુ રાશીર નાંખ્યુ; એવી રીતે તે તુગની અગાઉ મરણ પામ્યે. તુંગની આગળ એક પાંચ અને બીજા કંક, એવે નામે હાથુરી રહેતા તે બેધને તે વખત રેવ લાગ્યો અને મોંઘા આગળીં નાખી પશુની માફક બાગી છુટા અને રાસો ફેંટી દીધાં બીજા જે આભયતરના ચાકરો, આગાદી અને મંત્રીઓ પલ્લ પોતાની પાસે હથીયારો છતાં સ્ત્રીઓની માફક ચુપ કરી બેસી ગયા રાજાને એવો બય લાગવા માંડ્યો કે તુંગના જે ચાકરોને તુંગના મરણ વિષે ખબર નથી, તે ચાકરો આપણા ગૃહેરમાં આગ લગાડશે અથવા તે બચકર કતલ ચલાવશે, એવુ ધારી તુગનું તથા તેમના પુત્રનું માથુ તેના ચાકરોને મોખ્યુ. તુગના ચાકરો પોતાના ઘણીનુ મરતક દેખી કેટલાકે પોતાની અતિ નિમકહલાલી કરી, ચાકરપણાના હોદાને ચોખ્ખાએ અને કેટલાક બાગી નિકળ્યા. ત્યાં ત્રાય મહાયોદ્ધાઓ તુગની તરફનુ મોટિ લડાઈ કરી મરણ પામ્યા. પણ રાજે મોટિ લડાઈ કરી પણ તેને એક પલ્લ ધા વાગ્યા નહીં એમ તે નાકળો ગયો. કેટલાકે પોતાના સ્વામીના મરણનો તાપ તીર્થાત્રમે જઈ રાત કર્યો.

બીજાઓ બેધ લોકની રક્ષા કરવામા મિત્રરૂપ રાસ છોડી દેવા થયથી અને જીવીતથી જીજ્ઞા પડ્યા આવી રીતે અપાઠ શુદ્ધ ૧૨ ને દિવસે તુંગને તે દુટ લોકોએ કતલ કર્યો. (અધૂર.)

દેશના વેપારની પડતી અને દેશી જનોની દુર્દશા.

દેશ કાગ હવે દહાડે દહાડે એવો તો બગડતો જાય છે, કે, દેશમાયી

ઘણા દિવસનું જાળવી રાખેલું દેવાતન* તે ધિમે ધિમે જવા લાગ્યું છે. જાણે દેવ્યનું કાળચક્ર નજીકજ આવી, પોતાનો અમલ એકદમ કરવા વખતની વાટ જોતું હોય, તેમ ફેટલાંક કારણે દેખાતાં આવે છે. હિંદુ-સ્થાનના લોકો દરિદ્રી ઘણા થવા લાગ્યા. તેમનામાંથી શક્તિ ધટવા માંડી. અને છેક નિર્માલ્ય અવસ્થામાં આવવા લાગ્યા.

જાવિબ કાળને માટે વિચાર કરતાં નોટિ ધારતી ઉપજે છે, કે રખેને ધંધરની દેશીએ ઉપર અવકૃપાજ ના થઈ હોય ! જો આમ હોય અને આપણે આપણા સ્વદેશીએને હાલ જે હાલતમાં ધેરાએલા દેખીએ છીએ, તેજ હાલતમાં જો વધારે થતો ગયો. તો એતો ખચીતજ છે કે દેશમાંથી સંપત્તિનો નારા થઈ દેશ નિસ્તેજ થઈ જવાનો, એમાં કાંઈ પણ સંશય નહીં. આવી સ્થિતિ કાંઈ આગળનીજ ચાલી આવે છે, એમ નથી; પણ તે વિષે પુરી રીતે જ્યારે જાણ ઉતરી ખારિક વિચાર કરીએ છીએ, તો કારણ એજ જડી આવે છે કે, ધંધીશ લોકોનો ઉદ્ય થયા પછી, અને પેરાવાઈનો લય થયા કેડે, આ ઘાણુ દેશીએમાં પેહો હોય, એમ નિરાકરણ થાય છે. પ્રથમની જીનો વાતો જોળીએ છીએ તો તે દહાડામાં અને આજના જમાનામાં આપણને અરામાન જમીન જેટલો ફેર માલમ પડશે. હિંદુસ્થાનના દેશીએના વાડિલા જે જે થઈ ગયા તે આજની પેઠે આવા અપોચીયા, નિરદ્યમી, અને નાકોવત તથા શુસ્તાઈથી ભરેલા ન હોતા. પણ ઘણી એદકારક ખીના છે કે, આજ કાલની પ્રજા એવી તો નિવડી છે, અને નિવડતી જાય છે, કે, તેમાં કાંઈ પણ પરાક્રમનો લેશ જોવામાં આવતો નથી. જાણે એમજ ધારણા ધારી હોય કે યોડા ઘણા જ્ઞાનથી, જે કડકો દોર અનાયાસે અને વગર પરિશ્રમ મળી આવ્યું, તે ચાલી ખાઈ ધરના એક ખુણામાં પથારીએ પડી રહેવું એજ માટું મુખ. એમ સંતોષ માની પેડી હોય એમ અનુમાન થાય છે. પોતાને કેટલું કરવાનું છે તેનો કોઈ પણ દેશી, વર્તમાન કાળની રીત ભાત અને તેમના કાર્યોપરથી જોતાં સમજી શકતો હોય એમ દેખાતું નથી. પણ તેથી વિપરીત એટલે એવા તો અજ્ઞાનતાના પડદામાં અંતરાયા છે,

કે, તેમના અંતઃકરણ ઉપર તે અમાનતા રૂપ બળવાન અને જબરજસ્ત સત્ત્વે સત્ત્વર છાપ મારી છે. તેથી તેમને કંઈજ સુખ નથી.

પોતાના દેરાનું, પોતાના બાપદાદાઓએ પૂર્વે કીધેલા પરાક્રમનું, પોતાના અસખી ધર્મનું, પોતાના કસબ ધંધાનું, એ રીતે અભિમાન રાખનાર હિંદુસ્તાનમાં દેશી પ્રજામાંથી સૌમાં એક પણ પુરુષ બાલતા સમયમાં બાળીશું તો બાપમે જડી આવશે. ઇશ્વરી નિયમ એવો છે કે, કોઈ પણ પરાક્રમ અભિમાન વિના નિપજતુ નથી, હરેક બાબતમાં જો અભિમાન રાખી મેહેનત કરે તો, તે પાર ઉતરે; અને તેમાં જરૂર પડે પમાય એ બે શક છે. પરંતુ આપણા દેશીઓમાં બીજા દેરાના લોટાની પેઠે તેમ નથી તેથી ઘણાજ નમળા પડતા જાય છે. આ ઉપરથી કાંઈ એવું કહેવું નથી કે, પોતાનામાં શક્તિ નહીં છતાં એટું અભિમાન રાખવું પણ કહેવાની મતલબ એવી છે કે, તેવી શક્તિ મંપાદન કરવાને અથવા મેળવવાને ઉપાય કરી રાડગીવાન થવું જોઈએ. વિદ્યાની બાબતમાં, ધંધાની બાબતમાં અને એ વિગરે કેટલીક બાબતોમાં ચડસા ચડમો હોય તોજ તેથી આગળ વધાય છે. “કુળાણો મારા કરતાં આગળ છે અને મારા કરતાં વિરોધ ચડીમાંતો છે, મારે મારે તેથી વધવું” આવા પ્રકારનો એક ચડસ, એ હરેક પુરુષને જોઈએ. અને તેજ અર અભિમાન કહેવાનું છે, પ્રદેરાના લોટામાં આ વાત ઘણીજ ડસેલી છે. તેમ તેમાનું કાંઈ હિંદુસ્તાનના વતનીઓમાં જોવામાં આવતું નથી. આ બધાં વાનાં એકજ જણને નહીં પણ આખા દેરાને એક બારે હાની પોહાચાડનારાં અને દેરાને ક્રમાડનારાં છે. હરેક આપત્તિ આવતા પેહેલાં જો તેને ચેતીને અટકાવે તો, તેથી જો માફા પરિણામ બાગવવા પડે છે, અને નકારાં કળ ચાખવા પડે છે, તે કદી ચાખવા પડે નહીં. હિંદુસ્તાનના રહેવાસીઓ એમ કારે કે આપણા બાપદાદાઓ જોઈએ તેટલી યંજ સુકી ગયા છે, મારે આપણે શી શીકર છે. તો તેથી તેમણે ખુશી થવાનું નથી. એ ખુશી જો તેઓ દેખે છે તે જો તેઓ આ સ્થિતીમાંજ મગ રહ્યા તો તે આજા દહાડા ટકી રાકવાની નથી. એક રાજાનો ખાનનો મને તેટલા પૈસાથી બરપુર હોય પણ એક તગ્મથી તેની ઉપજને ખસેલ લાગે અને ખરચ ધમધુકાર થવું આવે તો તે ખાનનો જોમ આવક

વિના થોડા દિવસમાં ખાલી થઈ જાય છે. તેમ દેરામાં કદી અગણિત દોલત ભરેલી હોય પણ દેશના લોકો પડ્યા ખાઉ હોય તો તે ઝાઝા દહાડા ચાલી રાકે નહીં. દેરાની મજબુતાઈ, દેરાની ચઢતી પડતી, દેરાનો વૈભવ અને દેરાની સઘળી વાતની સરસાઈ દેરાના રોજગાર ઉપર ટકી રહે છે. એ પેલો પાયો દેરાની આબાદનીનો છે. એનું બંધારણ પાકું અને ઠીક જોઈએ. કાચું લુલું કે પેહાલ સ્થિતિમાં હોય તો દેરાની એકાદ અને મજબુતાઈ એ કંઈ જ લેખમાં ગણાય નહીં. એવા બંધારણવાળા દેરાની સાહેબીનો અંત ટુંકી મુદતમાં આવે છે; અને દેશ પાયમાલ થઈ જાય છે. માટે મનુષ્ય પ્રાણીને પરમ કૃપાળુ પરમેશ્વરે આજે જોડું, નેકો નુકસાન, લાભ અને ગેરલાભ સઘળાની તુલના કરવાને બુદ્ધિથી સદસાધન આપેલું છે. એવડે કરીને દરેક મનુષ્યે લાભ, અલાભનો ધોડો બાંધવો એ દરેક જણની ફરજ અને કામ છે. પણ તેને સાધવો મળ્યા છતાં પોતાને શું કર્તવ્ય છે, તે વાત ધ્યાન ઉપર ના લે તો તે જાણી બુજીને જ દુઃખનું વાદળ પોતાના શિરે ખેંચી લે છે; એમ કહેવાય. સાધવો તૈયાર છતાં તેને કામ નહીં લગાડી કંટાળો આણે તો તે અસમર્થમાં લેખાય. અને બુજે મરે; એમાં કાંઈ નવાઈ નહીં. જેમકે મુતેલા સિંહના માંમાં ઉદ્યોગ કર્યાવિના શિકાર આવવો નથી, તેમ દરેક લાભ ઉદ્યોગવિના પ્રાપ્ત થતા નથી. એ નિયમ સ્વાભાવિક અને જાણીતો છે. તથાપિ આપણા દેશી ભાઈઓ તો જાણે એ વાતથી કેવળ અજાણ્યા જ હશે. કેવી કંબખટી!! કોઈએ એમ સમજવું નહીં કે દુર્ભાગ વર્ગના આમ છે; પણ ખલકે એક ગરીબથી માંડીને તે ગૃહસ્થ લગી અને તેથી દિધિ દૃષ્ટી કરીને વધાએ, એટલે આગળ ચાલીએ, અને જોઈએ તો, દેશી રાજ સુધી તમામ વર્ગ અજમારા કરતાં, અને જોગ કરતાં, એવી જ રીતે નજરે આવે છે. આનું મૂખ્ય કારણ તો આરે તરફથી જોઈએ છીએ તો ખીજું કંઈ જ નહીં. પણ એ જ આજસ અને કાંઈ બેપરવાઈ, આ બે વાતે તેમનામાં ઊંડામાં ઊંડાં મૂળ ધાલી એક ઘર કર્યું છે. આ મૂળને ખણી નાંખી, તેનો નાશ કરી, તેને જડ મૂળમાંથી કાઢી નાંખવાને તેમની પાસે જોઈએ તેટલાં સાધનો જોગે તો તૈયાર છે. પરંતુ તેમનાથી તેને જોગવાને ઉદ્યોગ

યતો નથી, એટલે સધળાં સાધનો એક નકામાં અને વગર ઉપયોગનાં પડી રહી, કટાઈને ખરાબ થઈ જવા લાગ્યાં છે. આનાં કુળ મારાં તો નથીજ. પણ તેનો વિચાર કરવાની શુભેચ્છા કયા દેરાભિમાની પ્રજામાં છે? અને દોણ જાણે છે? અગમ્ય પરિક્ષા કરવાનું તેમનામાં ડહાપણ અને જ્ઞાન ક્યાં છે? દેશનો વેપાર રાજગાર પડી બાગવા લાગ્યો છે. આવદાની ધટવાથી અને ખર્ચમાં વધારો થવાથી, કેટલાક લોકો કરજમાં ડુબતા જાય છે, તેને લીધે વખત જતો જાય છે, તેમ તેમ કૃમિ કરીને અનેક શાહુકારો એક પછી એક દુટતા આવે છે, ઘણા ખરા મરી પો પરાણે પેટનું પોપણ કરતા દુષ્ટીએ પડે છે. અને કેટલાક તો એવી સ્થિતિમાં આવી ગયા છે, કે, તેમનાં વહાલાં છોકરાઓને પેટ પુર ખાવા પણ મજબૂત ઠહણ પડતું હશે. શું દેશનું દુરબ્બાપ!!! હિંદુસ્થાનને માથે જોડી નાજાશી છે, કે, પરદેશી લોકો પોતાની કળા કૌશલ્ય વગેરે દેશની હાલત એવી જાય છે. અને દેશીઓ બેઠા બેઠા ખગાસાં મારે છે. એ કેવું અને કેટલું બધું દલગીરી ભરેલું છે. જેમનામાં કાંઈપણ કરવાની શક્તિ રહેતી છે, એવા જનો “પોડામાં ક્યાં પડીએ” એમ માની પોતાનું જ ઘર સંભાળી બેસી રહી, કાળ ગાળે છે. પણ સ્પર્ધાની ચટતી કળા થવાગમ જે લક્ષ આપવું જોઈએ, તે લક્ષ કોઈ અમલમાં આણતા નથી. એ ધણીજ અકસોસ કારક બની છે.

દેશમાં દેશી કારીગરીને ઉત્તેજન આપનાર પરોપકારી જનોની અછત એટલે દેશી કારીગર તો કુંગાલીમાં આવી પોતાના ધંધામાં પછાત પડી ગયા, અને વધી રાક્યા નહીં. આમ થવાથી દુરદેશી પ્રજાને લાભ લેવાનો એક ધોરી રસ્તો ખુલ્લો થયો, અને તેમાં તેઓ ઘણુંજ ફાવતા ગયા. આજ કાલ આ પ્રાચીન હિંદુસ્થાનનું ખરું દેવત બોલી બોલીને અનેક રસ્તે એચતી જાય છે. પણ આપણા હિંદુસ્થાનના વતનાઓએ તો એવી કુંભકરણની પેઠે બાંધી લીધી છે, કે, તેમાંથી તેઓ જાગૃત ક્યારે થશે તે માલમ પડતું નથી. જેમ એક વહાણ મહામુદ્રમાં તેડાનથી ડુબવાની છેલ્લી ઘડી ઉપર આવી જોમાં ખાતું હોય તેમ દેશના વેપારની દુટ થવાથી દેશની હાલત થવા લાગી છે. તે છતાં તેના ઉપાય યોજતા નથી, અને

દેશના લાભ તરફ કશું વિચારતા નથી. પ્રાચિન કાળથી કિર્તીને પામલા દેશની દોલત અને તેમાં રહેલું ખર્ચ જુર, જે કાંઈ છે તે, તેને તદ્દન ખર્ચ ચેસવાની આણી ઉપર હવે આવ્યા છે. જે પ્રજાનો ઉદ્દય હાલ આપણે જોઈએ છીએ તે પ્રજા કાંઈ અસહ્યવારે સારી હાલતમાં ન હતી; પણ ઉદ્યોગ અને મેહેનતથીજ તે જગત પદ્ધતિમાં પોંચી છે. તો આપણે તેમનો દાખલો કેમ ના લેવો જોઈએ? હિંદુસ્થાન જેવા વિશાળ અને વિસ્તીર્ણ દેશમાં જે તેમનો પ્રકાશ દિપી નિકળ્યો એ શું? તે એજ કે, તેમની અગાધ કેળવણી અને બોહિણો વેપાર. આ વડે કરી તેમણે પોતાની ભુખ તરફને પૂર્ણ રીતે શાંત પાડી એટલુંજ નહીં પણ તેઓ શ્રેષ્ઠતાએ કરી સ્વતંત્રતાઈ પદ પામ્યા. આપણા પૂર્વજો આપણા કરતાં ઘણે દરજ્જે સારા હતા. તેની સાખ જીના ઇતિહાસો પુરે છે. આપણામાંથી તદ્દન દેશાભિમાન જતું રહ્યું. અને પડતીમાં આવવા લાગ્યા, ત્યારે આપણે આપણા ભલાને આતર મેહેનત કરીએ નહીં, તો પછી આપણે તે કઈ રીતે ઉત્તમ પંક્તિમાં આવવાના? માટે સઘળી દુર્દશામાંથી મોકળા થવાને અને આપણું કલ્યાણ ઇચ્છીએ તો ખરખર અને પેલું એજ કરવાનું છે, કે, ઉત્તમ પ્રકારની વિદ્યાએ શિખી તેમાં પ્રવિણ થવું. દરેક સારી બાબતનું અવલોકન કરવું, અને હિંમત અને મરદાઈ કરી આખી આલમને કાયદો થાય તેવા પરોપકારના કામમાં આગળ પડવું, અને દેશના વેપાર ધંધામાં સુધારો વધારો કરી તેને ચઢતી પાયરીએ આણવાને અહોનિરા તન, મન, ધનથી તેના પાછળ મંડવું જોઈએ. દેશી કારીગરોને ઉત્તેજન આપવું. મોટા મોટા વેપારી મંડળીએ થઈ દેશના દરેક બાગમાં અને દરેક શહેરમાં ઢાઠીએ ધાલવી જોઈએ. જેથી મેનમેસ્ટરના કાપડે અને વિલાયતથી આવતા સામાને જે આપણા દેશના વેપારને સ્પર્ધા હાર અવરાવી છે, તે પાછો ટટાર થઈ જાય પામે, દેશની સમૃદ્ધિમાં વધારો થાય. લોકોને ઉદ્યોગ પુષ્કળ મળે, અને દેશમાંથી આગસ અને દરિદ્રતાનો નાશ થાય. તથા રાજ્ય કારભારને પણ લાયકની કેળવણી મેળવી તેમાં તેમની સલાહ લેવાના હક જે આપણી ન્યાયી સરકાર, જેમ તેમની ખીજ પ્રજાને આપે છે તેમ તમો માગી લ્યો. આમ થાય તોજ દેશી જનોની સઘળી દુર્દશા જડ મૂળથી જશે.

सूत्रितत्वात् । अतिरात्रे प्रथमे पर्यायेऽच्छावाकशस्त्रि
 ऽयमेव तृचोऽनुरूपः । सत्रितं च । इंद्राय मन्त्रे सुत
 मिद्रमिद्राथिनो बृहत् । आ० ६।४। इति ॥ १०५१०

तत्र प्रथमा मृचमाह.

इंद्रमिद्राथिनो बृहदिंद्रमर्केभिरर्किणः । इंद्रं
 वाणीरनूपत ॥ १ ॥

पदपाठः

इंद्रं । इत् । गाथिनः । बृहत् । इंद्रं । अर्केभिः ।
 अर्किणः । इंद्रं । वाणीः । अनूपत ॥ १ ॥

माधवभाष्यं.

गाथिनो गीयमानसामयुक्ता उद्गातार इंद्रमिद्रं
 मेव बृहत् । त्वामिद्रिहवामहे । ऋ० वे० ४।७।२७
 इत्यस्यामृच्युत्पन्नेन बृहन्नामकेन साम्नानूपत । स्तुतवं
 तः । अर्किणोऽर्चनहेतुमंत्रोपेता होतारोऽर्केभिर्ऋग्यै
 मंत्रैरिंद्रमेवानूपत । येत्ववशिष्टा अध्वर्ध्वस्ते वाणी
 र्वाग्भिर्यजूरूपाभिरिंद्रमेवानूपत । अर्कशब्दस्य मंत्रपरत्वं
 यास्केनीक्तं । अर्को मंत्रो भवति यदनेनार्चति । नि०
 ५।५। इति श्लोकइत्यादिषु सप्तपंचाशत्सु । वाङ्मसु वाशी
 वाणीति पठितं ॥ गाथिनः । उपिकुपिगार्तिभ्यस्यन् ।

उ० २।४। इति गायतेस्थन्प्रत्ययः । निच्वादाद्युदात्तः ।
 गाथा एषां संतीति गाथिनः । ब्रीह्यादिभ्यश्च । पा० १।५।
 २।११६। इतीनिः । प्रत्ययस्वरेणोकारउदात्तः । स च
 साति शिष्टः । बृहत् । बृहता । तृतीयैकवचनस्य सुपां
 सुलुगितिलुक् । पृषद्बृहन्महज्जगच्छतृवत् । उ० २।८१।
 इत्यंतोदात्तो निपातितः । अर्कैभिः । अर्च पूजायां ।
 अर्च्येत एभिरित्यर्का मंत्राः । पुंसि संज्ञायां घः प्रायेण ।
 पा० ३।३।११८। इति घः । चजोः कु घिण्यतोः पा०
 ७।३।५२। इति कुत्वं । प्रत्ययस्वरेणांतोदात्तः । बहुलं
 छंदसि । पा० ७।१।१०। इति भिस ऐसादेशो न भवति ।
 अर्का स्तुतिसाधनभूता मंत्रा एषां संतीत्यर्किणः ।
 वाणीः । वृषादीनां च । पा० ६।१।२०३। इत्याद्युदात्तः ।
 दीर्घाज्जसि च । पा० ६।१।१०५। इति पूर्वसवर्ण
 दीर्घनिषेधस्य वा छंदसि । पा० ६।१।१०६। इति वि
 कल्पितत्वादीर्घत्वं । तृतीयार्थे प्रथमा । अनूषत् । णु
 स्तुतौ । णो नः । पा० ६।१।६५। इति नत्वं । लुङिभ्य
 त्ययेनात्मनेपदं । झस्यादादेशः । पा० ७।१।५। सिच
 इडभाव उकारस्य दीर्घत्वं च छंदसं । धातोः कुटादि
 त्वात् । पा० १।२।१। सिचो ङित्वेन । पा० १।१।५।
 गुणाभावः ॥ १ ॥

(गुजरगतीमां.)

मंत्रनो-भावार्थः-

गवाता सामे सहवर्तमान उद्गाताओ बृहत् नामना
सामवडें, अर्चनना मंत्रयुक्त होताओ रुचावडें,
तथा अध्वर्युओ यजुरूप वाणीथी, इंद्रनीज स्तुति
करता हता. ॥ १ ॥

भाष्यनो भावार्थः.

गवाता सामयुक्त उद्गाताओ "त्वामिद्विहवामहे"
(ऋ०वे० ४।७।२७) ए ऋचामां उत्पन्न थयेला साम-
वडें, इंद्रनी स्तुती करता हता, तेमज अर्चनना मंत्रयुक्त
होताओ ऋचारुपी मंत्रवडें, इंद्रनुं स्तवन करता हता.
ए वन्नेनी पछी अवशिष्ट अध्वर्युओ पण यजुरूप
वाणीथी इंद्रनीज स्तुती करता हवा. निरुक्तमां कहैलुं
छे के "अर्कथी अर्चन करेछे" माटे अर्क ए शब्द
मंत्रवाचक छे. ॥ १ ॥

॥ द्वितीया मृचमाह ॥

इंद्र इद्वर्योः सचा संमिश्र आ वचोयुजा ।

इंद्रो वज्री हिरण्यथः ॥ २ ॥

पदपाठः

इंद्रः। इत्। हर्योः। सचा। संमिश्रः। आ।
वचः। युजा। इंद्रः। वज्री। हिरण्ययः॥ २॥

माधव भाष्यं.

इंद्र इदिंद्र एव हर्योर्हरिनामकयोरश्वयोः सचा सह युग
पदा संमिश्रः सर्वतः सम्यग्मिश्रयिता । कीदृशोर्हर्योः।
वचोयुजा । इंद्रस्य वचनमात्रेण रथे युज्यमानयोः सु
शिक्षितयोरित्यर्थः । अयमिंद्रो वज्री वज्रयुक्तः ।
हिरण्ययः। हिरण्यमयः सर्वाङ्गरणभूषित इत्यर्थः ॥ हर्योः।
हरत इति हरी। इन्। निच्वादाद्युदात्तः। सचा। सहेत्युक्तं।
संमिश्रः। मिश्रणं मिश्रः। मिश्रयतेर्घञ्। पा० ३।३।१८
सम्यक् मिश्रो यस्यासौ संमिश्रः। लृत्वं छंदसं। सम्यक्
मिश्रयितेत्यर्थः। बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं। वचो
युजा। वचसा युज्येते इति वचोयुजौ। तयोः। पष्ठी
द्विवचनस्य सुपां सुलुगित्याकारादेशः। युज्शब्दो धातु
स्वरेणांतोदात्तः। छुदुत्तरपदप्रकृतिस्वरेण स एव शि
ष्यते। वज्री। वज्रमस्यास्ति। अत इनिठनौ। प्रत्यय
स्वरः। हिरण्ययः। ऋत्वावास्तव्यवास्त्वमाध्वीहिरण्य
यानि छंदसि। पा० ६।४।१७५। इति हिरण्यमयशब्दस्य

मकारलोपो निपात्यते । अकारः प्रत्ययस्वरेणोदात्तः ।
पूर्वेणानुदात्तेन सहैकादेश उदात्तेनोदात्त इत्युदात्तः ॥२॥

(गुणरातीमा)

मंत्रनो भावार्थः

वजनयुक्त तथा सर्व आभरणार्थी शोभायमान
इंद्रज, मात्र केहेवार्थी जोडाइ जता एवा तेना हरी
नामना घोडाने साथे जोडनार छे. ॥ २ ॥

भाष्यनो भावार्थः

वजनयुक्त तथा सर्व आभरणार्थी सुशोभित आ
इंद्रज, केहेवा, मात्रार्थी जोडाता एवा पोताना हरी
नामना वे, घोडाने (पोताने रथे) साथे-जोडनारछे ॥२॥

—ॐ—

॥ तृतीया मृचमाह ॥

इंद्रो दीर्घाय चक्षस आ सूर्य रोहयद्विवि ।
वि गोभिरद्रिमैरयत् ॥३॥

पदपाठः

इंद्रः । दीर्घाय । चक्षसे । आ । सूर्य रोहयत् ।
द्विवि । वि । गोभिः । अद्रि । ऐरयत् ॥३॥

माधव भाष्यं.

अयमिन्द्रो दीर्घाय प्रौढाय निरंतराय चक्षसे दर्श
 नाय दिवि द्युलोके सूर्यमारोहयत् । पुरा वृत्रासुरेण
 जगति यदापातितं तमस्तन्निवारणेन प्राणिनां दृष्टिसि
 द्धयर्थमादित्यं द्युलोके स्थापितवानित्यर्थः । स च सूर्यो
 गोभिः स्वकीयरश्मिभिराद्रिं पर्वतप्रमुखं सर्वं जगद्व्यैर
 यत् । विशेषेण दर्शनार्थं प्रेरितवान् । प्रकाशितवानित्यर्थः ।
 अथवा । इन्द्र एव गोभिर्जलैर्निमित्तभूतैराद्रिं मेघं व्यैर
 यत् । विशेषेण प्रेरितवान् । पंचदशसंख्याकेषु रश्मिनाम
 सु खेदयः किरणा गाव इति पठितं । त्रिंशत्संख्याकेषु
 मेघनामस्वाद्विभ्रावेति पठितं ॥ दीर्घाय । प्रातिपदिकस्व
 रेणांतो दात्तः । चक्षसे । चक्षेः सर्वधातुभ्योऽसुचित्यसुन् ।
 बहुलग्रहणात्ख्याजादेशाभावः । निच्वादाद्युदात्तः । सूर्यः ।
 सुवति प्रेरयतीति सूर्यः । षू प्रेरणे । धात्वादेः षः सः ।
 राजंसूयसूर्येत्यादिना । पा० ३।१।११४। क्यप्प्रत्ययः ।
 तस्य रुडागमश्च निपात्यते ॥ क्यपः कित्वाद्गुणाभावः ।
 पित्त्वादनुदात्तत्वं । धातुस्वर एव शिष्यते । रोहयत् ।
 रुहेर्ण्यताल्लाङि बहुलं छंदस्यमाङ्गयोगेऽपि । पा० ६।
 ४।७५। इत्यङभावो निघातश्च । दिवि । ऊडिदमित्या
 दिना विभक्तेरुदात्तत्वं । अद्रिं । अदिशदिभूशुभिभ्यः

કિન્ન । ૩૦ ૪૬૬ । इति किन्पत्ययः । अदंति पश
वस्तृणादिकमन्त्रेत्यादिः । निच्चादाद्युदात्तत्वं । ऐर्यत् ।
ईर गतौ । प्यंताल्लङ् । निघातः ॥ ३ ॥

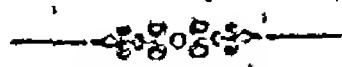
(गुत्तरातीમાં.)

મંત્રનો ખાવાર્થ.

આ ઇંદ્રે જગતમાં ઘણો પ્રકાશ પાઢવાસારુ આકાશ-
માં સૂર્યને સ્થાપ્યો, તે સૂર્ય પોતાના કિરણોવડે
પર્વત આદિ સમસ્ત જગતને પ્રકાશિત કર્યું. (અથવા
તે ઇંદ્રે જલ વરસાવવાસારુ મેઘને પ્રેરણા કરી.) ॥ ૩ ॥

ખાષ્યનો ખાવાર્થ.

પૂર્વે વૃત્રાસુરે આસ્વા જગતમાં અંધારું ફેલાવી દીધું
હતું તે ઠાઠવાસારુ આ ઇંદ્રે આકાશમાં સૂર્ય-સ્થાપ્યો
તે સૂર્ય પોતાના કિરણો વડે પર્વત આદિ સમસ્ત
જગતને પ્રકાશિત કર્યું. (અથવા તે ઇંદ્રે જલ વરસાવવા
સારુ મેઘને પ્રેરણા કરી) કિરણનાં પંદર-નામોમાં
“ગાવઃ” એ કિરણનું નામ છે. ॥ ૩ ॥

॥ चतुर्थी मृचमाह ॥

इंद्र वाजेषु नोऽव सहस्रप्रधनेषु च । उग्र
उग्राभिरूतिभिः ॥ ४ ॥

पदपाठः

इंद्र । वाजेषु । नः । अव । सहस्रप्रधनेषु ।
च । उग्रः । उग्राभिः । उतिभिः ॥ ४ ॥

माधव भाष्यं.

हे इंद्र ! । उग्रः शत्रुभिरप्रधृष्यस्त्वमुग्राभिरप्रधृष्या
भिरूतिभिरस्माद्विषयरक्षाभिर्वाजेषु युद्धेषु नोऽस्मानव ।
रक्ष । तथा सहस्रप्रधनेषु च । सहस्रसंख्याकगजाश्वा
दिलाजयुक्तेषु महायुद्धेष्वपि रक्ष ॥ वाजेषु । वृषादीनां
च । पा० ६।१।२०३। इत्याद्युदात्तत्वं । नोऽव । नसः
सकारस्य रुत्वोत्वगुणेषु प्रकृत्यान्तःपादमिति प्रकृति
भावो न भवति । अव्यपर इति निषेधात् । पा० ६।१।
११५। अव रक्षणे । तिरूतिङ् इति निघातः । यद्यपि
सहस्रप्रधनेष्वेत्यध्यात्तां क्रियामपेक्ष्य प्रथमायाः श्रुय
माणाया अवोति क्रियायाश्चवायोगे प्रथमा । पा० ८।
१।५९। इति निघातनिषेधः प्राप्तः तथापि वाजेष्वित्यत्र
चकारस्य लुप्तत्वाच्चादिहोपे विज्ञाषा । पा० ८।१।६३।

आर्य धर्म प्रकाश.

THE

ARYA DHARMAPRAKASH.

पुस्तक ५ भुं.

सं ५ त १ ८ ३ ३.

॥ शार्दूलविक्रीडित ॥

॥ यावत्स्वस्यमिदंशरीरमरुजं यावज्जरादूरतो ॥

॥ यावच्चैन्द्रियशक्तिरप्रतिहतायावत्तपो नायुषः ॥

॥ आत्मश्चेयसितावदेव विदुषाकार्यःप्रयत्नोमहान् ॥

॥ संदीप्ते भवनेतुकूपजननंप्रत्युद्यमः कीदृशः ॥ १ ॥

छपारी प्रगट करनार,

वेद धर्म सत्तानी कार्यभार मंडणी.

मुंजुष्ट भक्ष्ये ;

म्यारीयन्तल छापप्यातामां छापुं.

भने १८७७.

અનુક્રમણિકા.

૧ મંગળાચરણ	૨
૨ ૫૬	૧, ૩, ૬૫, ૮૧, ૯૭, ૧૨૬, ૧૪૫, ૧૬૧		
૩ વેદ ધર્મની સર્વોત્કૃષ્ટ મહત્તા વિષે	૨, ૧૮, ૩૬, ૫૦, ૬૬, ૮૨,				
	૯૮, ૧૧૫, ૧૪૬, ૧૭૮				
૪ રાજ તરંગિણી સાર	...	૭, ૪૫, ૫૩, ૬૯, ૮૪, ૧૦૧, ૧૩૨, ૧૮૬			
૫ હિંદુસ્તાનમાં દેશી રાજ્યોનો જાણનાજોગ હેવાલ	૧૧, ૨૮, ૫૫,				
	૭૫, ૮૯, ૧૦૯, ૧૨૪, ૧૫૪, ૧૭૨				
૬ પુસ્તકોની પહેાંચ	૧૬, ૩૦, ૧૭૬	
૭ જ્યેષ્ઠ સંહિતા અને તેનું બાળ્ય તથા ગુજરાતીમાં સારારા	૯૭,				
	૧૦૫, ૧૧૩, ૧૨૧, ૧૨૯, ૧૩૭, ૧૪૫, ૧૫૩, ૧૬૧, ૧૬૯, ૧૭૭, ૧૮૫				
૮ પ્રમુ પ્રાર્થના...	૧૭, ૧૧૩	
૯ કૌશિક શ્રાવણ અને ધર્મવ્યાધ	૨૩
૧૦ ભરતખંડ ચક્રવર્તીની વિકાસશિલા...	૩૪
૧ ધનુર્માસ (પોષ માસમાં) મહારાજોની દર્શન કરાવવાની રીતિ				૪૮, ૫૮, ૧૧૧, ૧૫૯	
૨ પરચુરણ	૧૫, ૪૮, ૬૨, ૮૦ ૧૨૭, ૧૪૪, ૧૭૪		
૩ વિદુરનીતિ	૭૨, ૮૬, ૧૦૭, ૧૩૦, ૧૬૨		
૪ ગોસ્થામિઆના મંદિરમાં, વસંતનાં દર્શન કરવાનો ચાલ તથા					
હોરીકી ભાવના વિષે વિચાર	૭૭, ૯૫		
૫ મંપ વિષે	૯૦
૬ પાત્ર અને કુપાત્ર વિષે...	૧૦૩
૭ કયા પુરષો નીતિને વળગી રહે છે	૧૧૭
૮ એક જીવમી જમીનદાર	૧૩૬
૯ સારાસાર વિચાર	૧૮૯
૧૦ આમંતોના ધર્મ વિષે	૧૫૬
૧૧ દુકાળ વિષે	૧૬૫
૧૨ સકાળ વિષે	૧૮૨
૧૩ દેથના વેપારની પડતી અને દેશી જનોની દુર્દશા	૧૮૭

જાહેર ખબર.

આ ચોપાનીયા બાબત કોઈ લખ્યું હોય તો તેમણે બહાર કોટ ભુલેશ્વર નજીક ફીરંગીના દેવળ પાસે પોર્તુગીઝ ચર્ચ સ્ત્રીઠ, ધર નંબર ૩૫ માં સંસ્કૃત પાઠશાળામાં આર્ય ધર્મ પ્રકાશના મેનેજર જોગ લખી જણાવ્યું. નાટપેડ કાગળો લીધામાં આવશે નહીં.

આ ચોપાનીયાની કિમ્મત વર્ષે એકના અગાઉ રૂ. ૧૦ એક રૂપિયા આઠ આના રાખીછે. દેશાવરના ગ્રાહકોને ટપાલ અર્ચ જુદો પડશે. દશથી વધારે નકલો મંગાવનારને ટપાલ અર્ચ પડશે નહીં તથા એક ચોપાનીયું તેને મફત મોકલવામાં આવશે.

જે ગૃહસ્થો અમને લવાજમની ટીક્ટો મોકલે તેમણે પોસ્ટની અરધા આનાવાળી મોકલવી.

સૂચના.

અમારા સત્જન ગ્રાહકોને સૂચના કરવામાં આવે છે કે સંવત ૧૯૩૩ ના આશ્વિન શુદ્ધ ૧૦ ને રોજ અમારું દવાખાનું, બહાર કોટ ભુલેશ્વર નજીક ફીરંગીના દેવળ પાસે પોર્તુગીઝ ચર્ચ સ્ત્રીઠ, ધર નંબર ૩૫ માનું અમારું ધર ત્યાં લઈ જવામાં આવશે, માટે તે દિવસથી સર્વે લોકોએ તે જગ્યા ઉપર આવવું અને દેશાવરના સાહેબોએ પણ કાગળો, તેથીજ રીતનું સરનામું કરી મોકલવા તસ્વી લેવી જ્યાં તે અમાને પહોંચશે.

પ્રભુરામ જીવનરામ,

आर्य धर्मप्रकाश.

ARYA DHARMA-PRAKASH

पुस्तक ६१.

अर्चिक, अथवा १८३४.

अंक १ ला

॥ गिरिवरिणी ॥

॥ अर्थाध्याचीनविद्येतयेतिपुन्यप्रथयति ॥

॥ प्रसतेसद्योन्नवनमप्रकलापलपयति ॥

॥ एतत्पज्ञानाध्यदिशतिपरमानंदपदधि ॥

॥ सतांसगःकल्पद्रुमःअकिंकरितनुते ॥ १ ॥

अथवा अथवा १८३४.

वेद धर्म सत्ताली कार्यमात्र मठणी.

मुंशाहमद्वे,

आरीकरल छायातामा छाया

अने १८७७ ७८ मसरी

૧ ઇશ્વર પ્રાર્થના	૧
૨ ગતવર્ષની સમાપ્તિ, અને નવા વર્ષનો પ્રારંભ	૩
૩ વેદ ધર્મની સર્વોદ્દૃષ્ટ મહત્તાવિષે	૪
૪ સ્વદેશાભિમાન વિષે	૯
૫ સ્ત્રિઓના નીતિધર્મ વિષે	૧૩
૬ ખુસ્તકોની પહેાંચ	૧૬
૭ ઋગ્વેદ સંહિતા તથા તેનું બાહ્ય અને તે બંનેનો ગુજરાતીમાં સારાંશ	૧૯૩

હરિગીત છંદ.

જો આર્યધર્મપ્રકાશની મન આરા રાખો માનવો ?
તો “આર્યધર્મપ્રકાશનો” ઉપદેશ સારો માનવો ;
આ આર્યદેશ સુધારવાને જો દયા દિલમાં ધરા,
તો આર્ય લોક તણો સુખંધ પડેલ દેખો પાધરા. ૧.

જો ગૃહસ્થો તરફથી અમને લવાજમનાં નાણાં હજીસુધી મળ્યા
નથી તેમણે કૃપા કરીને હવે જલદી મોકલી દેવાં જોઈએ.

વિશેષ સૂચના.

આ ચોપાનિયાનો આ અંક જે સભ્યનો ઉપર નવા ગ્રાહક તાપત
મોકલવામાં આવે તેમણે રાખવાની ખુશી ના હોય તો પાછો વાળત
વખતે એક આનાની ઠીકટ લગાવી બુક પોસ્ટ કરી મોકલવો. અ
પોતાનું નામ અને ઠેકાણું પણ કવરની બાજુએ જણાવવું કે કોત
તરફથી પાછો આવ્યો તે અમને માલમ પડે.

આર્ય ધર્મ પ્રકાશ.

પુસ્તક ૬૩.

કાર્તિક, સવત ૧૯૩૪.

અંક ૧ લા.

ધર્મો રક્ષતિ રક્ષિતઃ

આર્યા

ધિષ્ણાદપિધિષ્ણાવાન્પરદૂષણભૂષણયતઃકુરતે;

તસ્માદપ્યધિક્કરત્સ્વદૂષણયોવિજાનાતિ ॥

જે માણસ ખીજના દોષોને ઠાકી દઈ, તેજ દોષોને ખરેણુ રૂપ કરેછે, (મતલબ કે ખીજના અવશુણુ ઠાકીને તેને બદલે શુણુનો પ્રકાર કરેછે) તે દેવતાના ગુરુ અહસ્તપતિ કરતા બુદ્ધિવાન ગણાય છે. પણ જે પોતાના દોષોને ઝાંખખનાર છે. તે (અહસ્તપતી) કરતા પણ અધિક બુદ્ધિવાન ગણાય છે.

આ જગતમા ઘણા રતોનાળી પૃથિવ છે, માટે એવા પુરુષો પણ પડ્યા હશે કે, જે ખીજનામા દોષ એવ તેદોષને ઠાકી દઈ તેને બદલે તેના શુણુનો પ્રકાર કરેછે. પરંતુ પોતાનામા રહેલી ખામીને જાણનાર કોઈકજ હોય, કારણ કે, એવિ રીતે જાણવુ ઘણુજ મુશ્કેલ છે. સર્વના જોવામા પણ આવતુજ હશે, કે, કોઈ પણ માણસ પોતાનો કદી વાક, દોષ કે દુર્ગુણ હોય, તેને જાણતો નથી. કદી જાણે તોપણ તેમા વધારે વાય તેવિ રીતે તેને છુપાવીને પ્રયત્ન કરે. માટે પ્રથમ પોતાનો દોષ જાણવા એટલે તેને જાણીને છોડી દેવો જોઈએ, નેથી જાણ્યામા જાણ્યા વિરોધણુને લાયક થઈને, કેટલાક અલભ્ય લાભ અને સદ્ગુણોનો સ્વાદ સેવાને વખત મળે. તથાસ્તુ.

ईश्वर प्रार्थना.

નારાયણ છંદ

અરે દયાળુ નાય અર્જ આટની મુણી
તમારે નામ સત્ય રાખવા દિલે દયા ધરી

અજાણુ આર્યલોકનાં, અમાપ પાપને હરે;
અનાદિ નાથ આપની પ્રજા પરે કૃપા કરે. ૧.

થયેલ હોય જાણુથી અજાણુથી ચઢી મદે;
હજાર વાંક બાળકો તણા ધરે નહી રહે;
અનાથ આર્ય લોકના તમામ તાપને હરે;
અનાદિ નાથ આપની પ્રજા પરે કૃપા કરે. ૨.

અહીં તુ એક પાળનાર ધૃત લોક સૌ કહે;
“અરે પ્રભૂ ઉગાર” એમ સાહ્ય આપની ચહે;
સુણી સ્તુતી કુખે હજાર હોય તો હરી હરે;
અનાદિ નાથ આપની પ્રજા પરે કૃપા કરે. ૩.

અનેક આંખથી તમારે જોઈ સૃષ્ટિ શું કહું?
વિચાર સાગરે વિવેક જ્ઞાણ જાય ડૂબતું;
અખંડ જ્ઞાનનો બતાવે એક નેક દાદરો;
અનાદિ નાથ આપની પ્રજા પરે કૃપા કરે. ૪.

હરેકરે કરેછ કામ ધામધૂમથી બહુ;
ભૂલી ગયાછ તોય લોક માર્ગ આર્યનો મહુ;
સહુનિ બુદ્ધિમાં બતાવવા સુ પેય પાંધરો;
અનાદિ નાથ આપની પ્રજા પરે કૃપા કરે. ૫.

કવિત ઝંજીર છંદ.

આર્યધર્મપ્રકાશથી,^૧ આર્યધર્મપ્રકાશતોરે,
આર્યધર્મપ્રકાશના^૩, આશરેથી થાય છે,
આર્યધર્મપ્રકાશના^૪, લોભી લાભ લેવા મારે,
આર્યધર્મપ્રકાશના^૫, ગ્રાહક ગણાય છે,
આર્યધર્મપ્રકાશથી^૬, આર્ય અર્વાચિન સ્થીતી,

૧ આ ચોપાનિયું. ૨ આર્ય લોકોના ધર્મનો પ્રકાશ. ૩ ધર્મ. ૪ આ લોકોના ધર્મના પ્રકાશના. ૫ આ ચોપાનિયાના. ૬ આર્યધર્મના પ્રકાશવાદ

આર્યધર્મપ્રકારાની^૭, સાક્ષ્યથી પમાય છે,
 • આર્યધર્મપ્રકારમાં^૮, આર્યધર્મપ્રકારના^૯,
 માટે નાના પ્રકારના, ગુણુ તો ગવાય છે ૧
 આર્ય બધુ! આર્ય બાપા, આર્ય ધર્મ, આર્ય સીતી,
 છોડી આજે રાને માટે, પ્રાચીનને પાળે છે?
 આર્ય, આર્ય બાપાને ના! જાણે તો ક્યાં ધર્મ સીતી?
 શિષ્ય બાધ પુછનારા ?, પ્રત્યુત્તરને પામે છે,
 એવું જ્યારે જાણ્યું ત્યારે, સારા સારા શાહુકાડે,
 વેદધર્મ સભા સ્થાપો, સાક્ષ્યતા એ આપે છે
 તેથી તે તમારી શેવા, આર્ય ધર્મપ્રકારા આ,
 યથામતી યથા રાગી, બળવાને ધારે છે. ૨
 આર્ય ધર્મપ્રકારાને, વેદધર્મ સભા—શાળા,
 જાણેનો ઉદ્દેશ એક, વેદધર્મ ધારવા
 ધીમે ધીમે બીધ કરી, જુદી રાગી હોય તેને,
 ધર્મ મર્મ સમજાવી, પાપડ તળવવો;
 જુદા જુદા મતવાદી, તલુ સમાધાન કરી;
 સાચો મત સ્થાપી સૌને, માને તો મનાવવો;
 માટે આર્ય બધુએ, વિનયથી વિનવીએ,
 બારણા છે ? સાક્ષ્ય યાએ, જીતી લેએ માળવો. ૩. A.

ગતવર્ષની સમાપ્તિ, અને નવા વર્ષનો પ્રારંભ

હે જગતને ઉત્તમ કરનાર ઇશ્વર! આપનું સ્તવન કરવાને, જે જીવ્હા-
 વાળા પાતાળમાં રહેલા, શેષભગવાન નવા નવા સ્તોત્રોથી સ્તુતી કરેછે;
 તોપણ પાર પામ્યા નથી, એમ સાક્ષ્યથી અનુમાન થાયછે, ત્યારે સાધારણ

શુદ્ધિના માનવીઓ તે ક્યાંથીજ પાર પામી શકે? તથાપિ જે કાંઈ આપની સત્તાથી હૃદયમાં વિચારો આવે છે, તે વિચારોથી કરેલી, જેવી તેવી પ્રાર્થના ગમે તેવી હોય, તોપણ આપે આપના માયાજુપણા સામું જોઈને, પૂર્ણ રીતે માની લઈ સર્વને સારો રસ્તો આપો. એજ અમારી પ્રાર્થના છે. અને તેનીજ સાથે એટલું માગી લઈએ છીએ કે, અમારા સદ્ગૃહસ્થ સુચ સાહેબોને અને આ ઉછરતાં બાળક ચોપાનિયાને સારી સ્થિતિમાં આ-ણવામાં કૃપાકરીને દીર્ઘાયુષ્ય કરો.

અવિનાશિ ઇશ્વર! આપે આ વૃદ્ધિ પામવાને ઇચ્છનાર ચોપાનિયાને તેના સઘળા વિચારોમાં નિર્વિઘ્નપણે ગયા વર્ષમાં પાર પાડ્યું છે તેમજ આ નવું વર્ષ તેવિજ રીતે પાર ઉતરે અને આર્ય લોકોના મનમાં તેની ખરી મતલબની અસર થાય, જેથી તેઓ નીતિવાળા, વિવેકવાળા, દયાવાળા, સદ્ગુણી, સંપીલા, ધર્મીજી અને સાહસિક પુરૂષો બની આર્ય ધર્મના રસ્તાને સારી રીતે ઉત્તેજન આપે; અને આર્ય લોકોની પડતી સ્થિતિને ચડિયાતી કેહેવરાવે.

પરમ દયાળુ પરમેશ્વરની કૃપાથી અને અમારા સુચ ગુણીજન ગ્રાહકોની ગયેલા વર્ષમાં અમારાથી યથામતી પ્રમાણે બની તેટલી સેવા બજાવી છે, અને તેમાં કાંઈપણ વિઘ્ન નડ્યું નથી, એથી જગન્નાયક પ્રભુનો પાડ માની-એ છીએ. આ વખત એટલુંજ ખેલવાનું કે, તેજ ઇશ્વરની સાક્ષતાથી, જેવી રીતે સર્વ સાહેબોને બનતી દોશેશ કરી પ્રસન્ન રાખેલા છે, તેવીજ રીતે અમે આ આરંભ થતા વર્ષમાં પણ જેમ બનશે તેમ સર્વ સભ્યોની સેવા બજાવવાને ચુક્યું નહીં. અને આ અમારા ધારેલા શુભ હેતુમાં અમને ઇશ્વર મદદ કરો.

તથાસ્તુ.

વેદધર્મની સર્વોત્કૃષ્ટ મહત્તા વિષે.

(સાંધણ પૃષ્ઠ ૧૮૨ થી.)

આપણે કદી કોઈ બાપાનું માન મેળવી બાણેલા થયા, તેણે આપણી પિદ્ધતા કેહેવાય નહીં. અનેક સદ્ગુણોનું ગ્રહણ અને દુર્ગુણોનો ત્યાગ

થયો જોઈએ, ત્યારેજ મેળવેલું જ્ઞાન તે જ્ઞાન ગણાય. એ વિષે આર્યવેદમાં એક ઠેકાણું નિચે મુજબ અભિપ્રાય આપેલો છે.

યથાસ્વરથ્યંદનમારવાહીમારસ્યવેત્તાનતુચંદનસ્ય

एवंहिशास्त्राणिबहुव्यधित्वाचार्येषुमूढाःस्वरवद्वदन्ति ॥ ૧ ॥

અર્થ—ગધેડા ઉપર ચંદનનાં મુગંધી કાષ્ઠો બર્થા હોય છે, પણ તેનો ગુણ તેના જાણવામાં આવતો નથી. ફક્ત મારીપર બાર બરેલા છે. એટલુંજ તેને જ્ઞાનછે તેમજ ટાંક કદી વિદ્યાવાન થયો, તોપણ પોતાની મતલબ પાર પાડવામાં પરોવણેલાં, સારાસારને નજાણનાર, સાસ્ત્રાદિક ભણેલા હોય તોપણ તે ગધેડાની પેઠે બાર ઉપડેછે. એમ ગણાય.

જે તેવાછે તે સાસ્ત્રાદિકના ખરાહુકમોને, તેના ખરા અભિપ્રાયોને, અને તેની ખરી રીતમાતને જાણતો નથી. જે બાબત પોતાને ગમતી હોય તે ગમે તો સારી કે ગમેતો નરસી હોય, તો પણ તેને પ્રેમથી ગ્રહણ કરેછે. અને પોતાને અનુકૂળ ન પડતી બાબતો છોડી દેછે. તેટલુંજ નહીં પણ તેના સામી નજર કરવાને પણ ઇચ્છતો નથી. જાણતા હોઈએ કે, અમુક વાક્યનો અર્થ આવોછે, પણ તે ગમતો ન હોય, અથવા તેનો ખરો મર્મ જાણવામાં ન આવતો હોય તો, તેથી તેને અપમાન કરીએ, પછી આપણી વિદ્વત્તા શા કામની? પાપટપક્ષિની પેઠે કવિત કાંઈ ગોખી મેલોડે કરી કોઢ્યું હોય, તો તેથી કાંઈ વિદ્વત્તા ગણાઈ શકતી નથી.

પણ ખરા ખોટાનું વિવેચન કરવું અને સદ્ગુણોને સન્માન આપી મેળવેલું સારું જ્ઞાન, ઉપયોગમાં લેવું જોઈએ; ત્યારેજ વિદ્વત્તા ગણાયછે. સારાસારને જાણનાર વિવેકી અને સદ્ગુણને ગ્રહણ કરનાર થયાકે ભલે બાધા જ્ઞાન કદી એાછું રહ્યું તો તેથી કાંઈ વિદ્વત્તા એાછી ગણાયે નહીં. મદ્વિદ્યા અને ગદ્ગુણના ધરેણાથી જેવું માણસ શોભે છે, તેવું એકે અલકારથી શોભતુ નથી. ખીર્જા વ્યવહારિક ધરેણાંથી ઉલટું પોતાનું અમુલ્ય શરિર મહા સકડોમાં આવી પડે છે. પણ આ ધરેણાથી તો સંકટો ટળી જઈ અમુલ્ય લાભ પેદા થાય છે. એ એના અનુભવિએને સમજવામાં આવી ગયું હશેજ, બધા સુધી અમુલ્ય લાભ પેદા ન થયો, અને

સદ્ગુણાદિક આબૂપણો પ્રાપ્ત ન થયાં, ત્યારે તે બાણેલું તે ભારજ એમાં શી નવાઈ !

વિદ્યાવાવિનયાવાપ્તિવિનયાદ્યાતિપાત્રતાં

પાત્રત્વાદ્વનસંપ્રાપ્તિર્ધનાદ્ધર્મસ્તતઃસુખ ॥ ૨ ॥

એનો અર્થ એવો થાય છે, કે, વિદ્યાથી વિનય આવે છે, વિનયથી યોગ્યપણું આવે છે, યોગ્યપણાથી ધન પ્રાપ્ત થાય છે, ધનથી ધર્મ થાય છે, અને ધર્મથી છેવટ સુખ થાય છે.

એ ઉપરથી દોહને એમ શંકા થાય જ, વિદ્યા બાણવાથી એની મેજે વિનય આવે છે. તો તે વિચાર ભુલ ભરેલો છે. દોહ ઠેકાણે તેવું બની આવે છે, ખરું પણ બધે ઠેકાણે તેમ બનેજ નહીં. પ્રયત્ન કર્યા વગર વિદ્યાથી વિનય આવવો મુશ્કેલ, પ્રયત્ન વગર વિનયથી યોગ્યપણું આવવું મુશ્કેલ છે. પ્રયત્ન વગર યોગ્યપણાથી ધન મળવું મુશ્કેલ છે. ધન મળ્યા પછી પ્રયત્ન વગર ધર્મ થવો મુશ્કેલ છે, અને ધર્મ થયા પછી પ્રયત્ન વગર સુખ મળવું તે પણ મુશ્કેલ છે. જો કે અનુક્રમે એક પીળું એક પીળાને પેદા કરનારાં છે, તોપણ તેવાં યત્ન વગર થઈ શકનાર નથી.

મોટે વિદ્યા બાણને તેનો ખરોખર ઉપયોગ કરો, અને વિચારો તો સર્વગુણોસહિત વિદ્યા, વિનય, યોગ્યતા, ધન, ધર્મ, અને સુખ, એ બધું નજર આગળ આવી ઉભું રહે. અને એમ જ્યારે ન થયું, ત્યારે બાણેલું ભારજ આગળ કહેલું છે, તેનાં શું ગેરવાજબી ?

આ ઠેકાણે લખવાનું કે, વિદ્યા ત્યારેજ સંપાદ્ય કરી કેહેવાય કે, જ્યારે સઘળી જાતના દુર્ગુણો દૂર કરતાં, સદ્ગુણો નજરે જોવામાં આવે. અનેક રીતે વિવેકી આગળના વિદ્વાનોએ ખરો રસ્તો બતાવવામાં જરાય ખામી રાખી નથી. પછી આપણને ન મુજે એમાં દોહનો દોષ ગણાય નહીં. મોટે એવાં વિદ્વાનોનાં વચનો જ્ઞાન ઉપર લેવાને આદરવાન થયું જોઈએ.

જુઓ આ શ્લોક ઉપર ધ્યાન આપશે તો તેમાં કેટલી ખુબી રહેલી છે, તેજાણાઈ આવશે.

માતૃવત્પરદારેષુ પરદ્રવ્યેષુલોઽવત્

આત્મવત્સર્વભૂતેષુ યઃપશ્યતિસપશ્યતિ ॥ ૩ ॥

જેવી નિર્મળ નજર પોતાની માતામાં રહે, તેના જેવી પોતાની શ્વિ શિવાય પારકી શ્વિઓમાં રાખતી, જેવી નજર ધુન અને કાકરામાં નિરુપ્ત રહે, તેવી નજર પારકા દ્રવ્યમાં રાખતી જેવી નજર પોતાના સુખમાં અને લાભમાં રહે, તેવી સર્વ પ્રાણીમાનને માટે રાખતી એવીજ રીતે જે રાખે છે, તેજ આ દુનિયામાં દેખતો છે, એવા એક વિદ્વાનનો અભિપ્રાય છે

આવા અમુલ્ય ગુણો આર્ય લોકોને ગ્રહણ કરવા લાયક છે જે ખરે વિચાર કરીએ તો આગળના વિદ્વાનોના એવા વચનો છે કે, અંકેકા બોલમાં સઘના સદ્ગુણોનો સમાવેશ થઈ જાય જુઓ ને ઉપરના સ્વરૂપ શ્લોકમાં કયા સદ્ગુણોનો સમાવેશ નથી થતો

માટે આર્ય લોકોએ ગ્રહણ કરવા લાયક તેવા વાઙ્મોને સપાદન કરી, સદ્ગુણી થકુ જોઈએ, અને પોતે હોઈએ તો બીજાને કરવા જોઈએ

કેટલાક સમજી લોકો તે પ્રમાણે વર્તતા હશે, અને તેમ હોય તો ઉછરતી પ્રજાને સારા વાઙ્મોના બોધ આપી, સારે મારગે ચડાવવી, જેથી આર્ય ધર્મ અને આર્ય લોકનું ઉત્તેજન ચડીયાતુ થવા લાગે

મારે બોધ પામેલા આશામી પોતાની ધર્મ પત્નીમાંજ આસક્ત રહે, તેથી તે સ્ત્રીચારી પણાને પ્રાપ્ત થાય છે માટે એ ઉત્તમમાં ઉત્તમ રસતાથી આપણી જાતીનો કોઈપણ અજાણે પણ આડો ન જાય એ આર્ય લોકોએ યાદ રાખવું એમ છે

પોતાના પૈમાં પણ સારે રસ્તે વપરાયતો ઠીક અને તેમ નહીં થકુ તો તે પૈસો કાઈ ઉપયોગી ગણાઈ શકતો નથી. પણ આ ઠેકાણે પારકા ધનમાં તો ધુળની ખરેખર નજર રાખતી જોઈએ. જુઓને જે પારકા ધનમાં લાલચ રાખનારા સોબીએ છે તે કેવા દુખી થાય છે, અને તેઓના કેવા દુર્વેશ ફેલાય છે પારકું ધન અને પારકી શ્વિ એ ઝેર કરતા પણ તિફલું નારા કરનાર પદાર્થ છે એ યાદ રાખો. એ બે બાગતોથી

ધણા લોકો પોતાના અમુલ્ય પ્રાણને ખોઈ હેરાન થઈ ગયા છે. જેનો પાછો પત્તો પણ લાગ્યો નથી. માટે એ બાબત ઉપર સદ્ગુણી લોકોએ નજર પણ કરવી નહીં; શાસ્ત્રોના આધારે તેમાં નિસ્પૃહ થઈ રહેવું, એ સારામાં સારો સુખી થવાનો અને ધર્મની રીતોનો રસ્તો છે. તેને હૃદયમાં ઉતારી રાખવો જોઈએ.

એવો વિચાર રાખવો જોઈએ કે, જેવું દુઃખ આ દુનિયામાં મને થાય છે, અને જેવા ક્લેશ પામું છું, તેવું દુઃખ સર્વપ્રાણી માત્રને થતું હશે; અને તેવા ક્લેશને પામતાં હશે. તેમજ જેવું સુખ મને થાય છે, અને વધારે મેળવવાની ઇચ્છા રાખું છું, તેવું સઘળાને થતું હશે. અને વધારે મેળવવાની ઇચ્છા રાખતા હશેજ; માટે સહુ પ્રાણીપર દયા રાખી, જેવા પોતાપર વિચાર કરવો તેવાજ બીજા ઉપર કરવો જોઈએ. અને બને તેટલું કોઈનું ભલું કરવામાં દયા રાખીને ટેકા આપવાને તમર રહેવું જોઈએ.

ઉપર લખેલા (માતૃવત્પરદોરણુ) શ્લોક મુજબ જે વર્તનારા છે તેજ દેખતા છે; બાકીના એટલે તેમ જે નથી વર્તતા તે આંધળા છે. એવા એના કર્તાનો અભિપ્રાય જણાય છે; તે વાજબી ગણવાને કાંઈ હરકત જણાતી નથી. જેણે જાણી જોઈને પોતાના દેહને, યશને, જીવતરને, અને લાભને, હાની પોંચાડી તે દેખતાં પણ નથી દેખતો, એમ બેધડક કહી શકાય. અને જેણે ખરા અભિપ્રાયથી પોતાના દેહને, યશને, જીવતરને, અને લાભને, વખાણવા લાયક કરી, આર્ય ધર્મને ઉત્તમ માન આપ્યું, તે કદી આંખોપિનાનો હોય, તોપણ દેખતો ગણવાને કાંઈ હરકત જણાતી નથી. તેને હૃદયનું ચક્ષુ હોય એટલે જે શાસ્ત્ર જ્ઞાનથી ખરા રસ્તાને જાણતો હોય, તે આંખો વગરનો હોય તોપણ પ્રજ્ઞા ચક્ષુ એવું તેને વિશેષણ અપાય છે.

આવી સારી બાબતો વિષે સદ્ગુણી આર્ય લોકો જો કોઈ અજાણ હોય તેને આગળના મહાન પુરૂષોનાં વચનથી વાકેફ કરવા અને તેની મત-લબ્ધ મનમાં ઉતારવા પ્રયત્ન કરે તો ધિરે ધિરે મેહેનતનું ફળ ધન્યર તેમને આપ્યા વગર રહેનાર નથી.

(અધુરું.)

સ્વદેશાભિમાન વિષે.

॥ શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ ॥

દુઃખો દેશતણાં બધાં જન બિચારા મૂર્ખ માથે ખમ્મ,
રાજો તે અભિમાન અંકુર થકી આ દેશના-ઓ તમ્મ;
જાતીનું અભિમાન જો નવ અહો મિતે અતુરાધથી,
તો જાણો નળજા નકી સહુ થયા સે'જે ગરીબાધથી. ૧.

સ્વદેશાભિમાન શક્તિથી સર્વ લોકો સંપૂર્ણ લક્ષ્મી મેળવી શકે છે. જોડામા જોડાં કામો આરંભી અને પાર પાડી શકે છે. જાયામાં જાયા મનની શક્તિને ધારણ કરી શકે છે. કળા કૌશલ્યાદિ કરવામાં કુપેહ મેળવી જોયે દરબજે પહોંચી શકે છે, અને ઉત્તમમાં ઉત્તમ વિદ્યા સપાદન કરી શકે છે. પરંતુ કોઈ જાતના કમનસીબને લીધે, હાલમાં કેટલાંક આર્ય લોકોને એનાથી સદાયનો વિયોગ થયો છે, અને તેથી તેઓને જો જુકસાન થાય છે, તે જિંદગી, કરડનો પેટે જાણી શકતા નથી.

આર્યોવર્તના આર્ય લોકો! અભિમાન રાખ્દને કોઈ પ્રસંગે કાંઈ નિરસ્કાર કરીએ તે વાળ ખી છે. પણ તેની આગળ “દેશ” એવા જે અક્ષરનો વધારો કરવાથી તે એક જોડા કામતી અને સારા કાપડા દેખા-ડનાર થઈ પડે છે.

આપણે સઘળા પેસાથી ખાલી થયા, દુનિયામાં હારી ગયા, કળા કૌશલ્યની બાબતમાં છેક પછાત પડી ગયા, અને સદાયરણને રસતે ચઢવાની રીતિ તદ્દન વિસરી ગયા. એ બધું એક દેશાભિમાનના વિયોગથીજ. સાહે છે કે, સુખદાયક રાણી ચરકારનું રાજ્ય તપે છે, તેથી એના વિયોગનું દુઃખ જાણાતું નથી, નહીં તો કેવા પરિણામ નિપજતે તે નક્કી કરી શકાતું નથી.

દિનપર દિન સુધરવામાં આર્ય ભાઈઓ! જરા વિચાર કરો કે, આપણે ગમે તેમ આઈ યુગીમાં રહી, આવેલા પેસામાંથી ગુજરાન ચલાવીએ પણ આપણા ધર્મ, આપણી રીતભાત અને આપણા સ્વદેશાભિમાન ઉપર નજર નથી કરતા, તેથી ગમે એવા આપણે ડહા અને બહેલા દેહે-

વાઘએ પણ તેમાં કશું વળે નહીં, એટલુંજ નહીં પણ ખીજા દેશના દેશાભિમાનીએ પણ આપણી એ રીતનો ધિક્કાર કરી પોતાના સ્વદેશીયોમાં માહિમાંહે આપણી મજગ કરતા હશે.

આજ કાલના ઇંગ્રેજ શિખેલા કેટલાક જીવાનિયાએ ખુર, માળ પેહેરી ગજાને ફરતો રમાલ વેટી, કાળા ડગલા પેહેરી, હાથમાં એક નાજુક અને પાલેસ કરેલી ચળકતી લાકડી લઈ જે વખત મળ મારે છે, અને દરિયાની સુંદર હવા ખાવા નિકળી પડે છે, તે વખતે તેને દેશ, જાત, કે કુળનું જરાપણ અભિમાન મનમાં આવી, તેમના મનસ્વી સ્વભાવે કરી ક્ષોભ લાગતો નહીં હોય. ઘણા ખરા સ્વદેશીયો ધંધારાજગારવિના ભુખે મરે છે એવા પોતાના દુઃખ પામતા નજીકના સંબંધોનો વિચાર નહીં આવે ત્યારે તે વખત આ દેશનું અભિમાન તો ક્યાંથીજ હોય ?

કેટલાક પાટલુન પેહેરે છે, કેટલાક માયા ઉપર ટોપીએ ધાલવાની તજવીજમાં છે. કેટલાક મનસ્વીયો કહેછે કે, “દેશી ઢપથી તો આપણે કાઢ ગયા, જેમ શરીરને સાફ લાગે તેમ કરવું ; દેશી રીતને વળગી રહેવામાં જરાપણ ફાયદો નથી પણ નુકસાન છે ; જેને જેમ ખુશીમાં આવે તેમ વર્તે તેમાં વળી અભિમાન શાનું રાખવું ? અને કદી એકલા ડાહ્યા થવા જીવને ઠેઠે કરીએ તેથી શું થવાનું ? જે કાળમાં જેમ ખતવાનું હોય તેમ ખનેછે. તેમાં કોઈનાથી ફેરફાર થઈ શકતો નથી. આવા સંકલ્પ વિકલ્પ મનમાં કરે છે, અને ધારે છે કે આપણે એવા વિચારો કરીએ તેમાં કાંઈ વળે નહીં.” પરંતુ એમ કોઈએ અંતકરણમાં વિચાર્યું ? કે, અતિ સુધરેલા લોકો પોતાના દેશનું અને જાતનું જેટલું અભિમાન રાખે છે, તેનો શતાંશ પણ આપણને આપણા દેશનું કે જાતનું અભિમાન નથી. એ કેવું આશ્ચર્ય છે ! ખરા સુધરેલા ટોપી પેહેરનારા લોકો પોતાના દૂર દેશથી અહીં આપ્પા છતાં ટોપીના પેહેરવેશથી કદી નારાજ હશે, તો પણ પોતાના દેશના અપમાનની ખીકે, તે રીવાજ છોડી શકતા નથી. એટલુંજ નહીં પણ પીવાનું પાણીને ખાવાનો ખોરાક પણ પોતાના દેશનો વાપરવાને પ્રીતિવાન હોય છે. શું ? હવે તેને માટિ અડચણ આવી પડી ? પોતાની કુળ કૌશ-

ત્યમા અને વિદ્યા હુન્નરમા તેઓ કેટલું અભિમાન ધરાવે છે. અને તેથી કેવા અસખ્ય સુખને સપાદન કરી બેઠા છે? આપણે તો અધારણ સીજ વાપરતી હોય તેમા પણ આપણી દેવી સીજથી આપણી ગરજ સરે એવું હોય તે છતાં બીજા દેરાની સીજ, વપરાસમા લેઈએ છીએ આ ઉપરથી એમ અનુમાન થાયકે, કે જો આર્ય લોકોમાજ સ્વદેશાભિમાનનો અકુરે હોત તો નકી આર્યવર્ત દેરાની પડતી દરા જે જણાય છે તે જણાત નહીં. પણ ગમ્મ અને રેવત બન્નેમા તેનો કાંટો મુદ્દલ રહ્યો નહીં, પછી તેનો જે ચરિણામ યોગ્ય હોય તેજ થાય એમા નવાઈ શી?

તમારા દેશની ચદતી આખારી જે યધી તે તમારાજ હાથમા છે, ત્યારે એ અપૂર્વ લાભ થા માટે લેવો નહીં? કેટલાક મનસ્વી છોકલાઓ અધકચરી કેગવણી પામીને કહે છે કે, દેરાણુ સુવરેલ છે, અને આપણે પણ સુધરેલા છીએ, પરંતુ તેઓનો એ વિચાર તદ્દન બૂબ બરેલો છે

બુદ્ધ, મોક્ષ અને કાગા ડગલા પેટેરી, હાથમા રમાત ને લાકડી રાખી શકી ચાલતા આપડા અને અધકચરી ઇથેલ ભાષા બોલતા શિખ્યા, તેણે કે પાટલુન પેહેરતા શિખ્યા, તેણે સુધરેલા થયા એમ જાણુ નહીં પણ પોતે બહારથી માફ સાફ નહીં દેખાડતા અદરથી સુનરી બીજાઓને સુધારના પ્રયત્ન કરે અને દેગનુ હરેક રીતે બલુ કરવા ચાલે ત્યારેજ ખગ સુધરેલા જણાઓ પરંતુ જ્યાં સુધી એ વાત સમજ્યા નથી ત્યાં સુધી તો ચાલુ તેટલું દેખાડો પણ તેડોળ છે એમ લોકો કહ્યા વિના તમને રહેશે નહીં. હાનની મીતમાત મુજબ એવા વેરાને અગિકાર કરતા હો તોપણ જ્યાં સુધરનાની કાળજી રાખે અને તમાર પોતાનુ ને પોતાના દેરાનુ અભિમાન રાખે એટલે ધિરેધિરે સુવર્ણ કેહેવ ઓ.

તમે તમારા અનકુળમા ખૂબ દેશાભિમાનનો ચીતાર ઉઠાડો, દેશીઓના દુખો દેખી નિલમા દયા લાવો દેવીકાશીગરીને ઉત્તેજન આપો, અને અનગા જતીને એવી મોઢકાગક અને અસાકાગક કેગવણી આપો કે તેની મતની આ ગા આર્ય લોકોના તામને દેશાભિમાનપણથી પ્રકાશિત કરનારી થાય મનવ્યમ કહેવાની એટલોજ છે કે, તમે દેશાભિમાનથી

તમારામાં વધતા જાઓ, ઝેરો જોવી રીતે તમને ખીજનો અપ પડે છે. અને ખીજની રીત ભાત ચાહે છે. તેમ ખિજઓને તમારો અપ પડશે અને તમારી રીત ભાત તેઓ ચાહશે. એમ થવાથી તમે મોટા માનને પામશો અને તમારી શ્રેષ્ઠતામાં એકદમ વધારો થશે.

જુઓને એક સાધારણ પ્રાણી પણ જોના આપ્રય નિચે ઉછરેલું હોય છે, અને જેમાં પોતાનો જીવ બાંધી બેઠું હોય છે, તેના રક્ષણને માટે રાત દિવસ કાળજી રાખ્યા કરે છે. કદી કોઈ જાતની પોતાના પાળનાર પર આકૃત આવી પડે તો તે પોતાનો જીવ આપતાં સુધી પણ તે આકૃત નિવારણ કરે છે. ત્યારે સરસમાં સરસ બુદ્ધિવાળાં પ્રાણિઓ જે દેશમાં પોતે પેદા થયાં છે, અને જે દેશમાં પોતાનું જીવન છે, તેના રક્ષણને માટે જરા પણ અભિમાન ન રાખે એથી ખીજું એકારક શું છે ?

અરે ! હિંમત ધરીને આગળ પડો તો દેશાભિમાનથી આપ્તા દેશનો સુધારો થઈ શકશે. જે પુરૂષોના મગજમાં દેશાભિમાનનો નિશો ભરેલો હશે તેના વિચારો દેશને માટે ઘણાજ વખાણવા લાયક હશે. દેશને સુધારવાને તમા ઘણો વખત લાગે એવી ધાર્તીથી પાછળ નહીં પડો, કારણ કે જે મોટાં કામો છે તે ચોડા વખતમાં કદી થઈ શકતાં નથી અને વખતે તેમાં મોટાં સંકટો પણ આવી પડે છે. માટે તેવાં વિદ્યો દૂર કરતાં થોડે થોડે પરિણામને પોંચવાની ધૃત્તિ રાખશો તો તે કાંઈ ન થઈ શકે તેવું દુઃસહ નથી. કારણ કે મનુષ્ય પ્રાણી કાંઈપણ ન કરી શકે એવું નથી. હ-શ્વરે તેનામાં અત્યંત તીક્ષ્ણ બુદ્ધિ સુકી છે, અને અનેક સાધનો આપેલાં છે. તે બુદ્ધિનો અને સાધનોનો ઉપયોગ સુતાં સુતાં કે બગાસાં ખાતાં ખાતાં થઈ શકતો નથી. જુઓને તમારીજ નજરે કોઈ કોઈ નહીં બની શકે એવા અનેક તરેહના અમત્કારિક બનાવો મનુષ્યોના બનાવેલા જોવામાં આવે છે. એ રાક્ષસી હશ્વરની આપેલી નહીં ત્યારે કોની ? માટે તમારાજ મનમાં દેશાભિમાનથી દેશનું ભલું કરવાને, અને તમારું પણ રાખવા ચાહતા હો તો આરંભથી તે અંત સુધી વિચાર કરો. આપણા સ્વદેશની પૂર્વે સ્થિતી કેવી હતી ? અને તેની બાહોજલાતીથી કેટલાક

પરદેશી સાકો કેવા માહિત થઇને આ ઉત્કૃષ્ટ દેશની દોલતને હરણુ કરી લેવાને આવતા? પણ તેમનું કાંઈજ વળતુ નહીં, એ બધું દેશાભિમાન વિના ખીજી કાંઈજ નથી. (અધુરું.)

પ્રત્યક્ષે પ્રમાણ
હરિશ્ચંદ્રે
જીવે
પરદેશી

સ્ત્રિયોના નીતિ ધર્મ વિષે.

જે ધર્મ સર્વ સંપત્તિઓનું મૂળ છે, જે ધર્મ સધળાં સુખોને સંપાદન કરાવનાર છે, જે ધર્મ જૂતોકમાં ભારે યશને ફેલાવનાર છે, જે ધર્મ સ્વલોકાદિ પરલોકમાં જવાનું ઉત્તમ પગથીયું છે, જે ધર્મ આર્ય લોકોના ધર્મને અત્યંત ઉત્તેજન આપનાર છે, જે ધર્મ ઉત્તમમાં ઉત્તમ નીતિની નિશાની રૂપ છે, જે ધર્મ સંસારિક સર્વ શ્રેષ્ઠ રીતોને બતાવનાર છે, જે ધર્મ સર્વ સત્કર્મોમાં પહેલામાં પહેલો છે, જે ધર્મ આ દેશને જગ્યામાં જગ્યા સ્થિતિએ પોંચાડનાર છે, જે ધર્મ સર્વ ધર્મનાં આચરણનો આધાર રૂપ છે, જે ધર્મ સર્વ સલાચાર અને સદ્ગુણોનો ભંડાર છે, અને છેવટ એટલું કે જે ધર્મ ઉત્તમ કુળમાં ઉત્પન્ન થનારી સધળી સ્ત્રિયોને આ દુઃખ રૂપ અસાર સંસાર તરી જવાને વાહાણુ રૂપ છે, તેઓના જન્મને સફળ કરનાર અને કુટુંબમાં કહીએ તો તેઓનું સર્વ સ્વરૂપ છે.

સ્ત્રિ જાતિ રૂપ પરમાણુંએ હજારો પેદા થઈ ગયા છે, થશે, અને થાય છે, પણ તેમાં જેઓએ પોતાના ધર્મનો રસ્તો ખરાબર રીતે ખરા અતકરણથી રાખ્યો હશે તેજ ઉત્તમ, તેજ સર્વ સુખને સંપાદન કરનારી અને તેજ સ્ત્રિ એજ કુળનો ઉદ્ધાર કરનારી છે; એમ કહેતાં જરા પણ આંચકો આવે નહીં જોઈએ.

આટલી વાર સુધી નામ નહીં આપેલો તે એજ કે, સ્ત્રિધર્મ, તે હાલના ચાલતા વર્તિત મહારાજના પ્રતિ માર્ગના સપ્રદાયથી તદ્દન નાશ થઈ જવા આવ્યો છે, એથી ખીજું કયું એકારક છે? એથી ખીજું કયું દુર્લભોને હાસ્યકારક છે? એથી કયું ખીજું સત્જનોને દિલગીરી ઉપજાવનાર છે? એથી કયું ખીજું નિચી સ્થિતિમાં નાંખનારું છે? એથી કયું ખીજું નર્કના દ્વારને

ઉઘાડનારું છે? અને એથી કંઈ ખાજું ફળ, કીર્તિ, દ્રવ્ય, ભવિત પુણ્ય અને પરલોકનો નારા કરનાર કૃત્ય છે.

આચાર્યનો અધિકાર માની લઈ પોતાના ભવિત ઉપર અને કેટલીક વૃથા ભરમાએલી ભાગી સ્ત્રિયોના ધર્મ ઉપર ધુળ વાળી છે. એ સર્વ સંજ્ઞાઓના જાણવા બહાર નથી એટલે વધારે તે વિષે કાંઈ નહીં કેહેતાં ખરા રસ્તાને ઉત્તેજન આપનારા બોલો બોલવાને ઇચ્છા ધરી, અધર્મને પ્રવૃત્તાવનાર તથા આ દુનિયામાં મનુષ્ય પ્રાણી જેવો ઉત્તમ જન્મ પામીને જેઓ સારાસારનો કંઈ તોલ કરી જાણતા નથી. જેઓમાં ઉત્તમ કામ કરીને જગતમાં કીર્તિ લેવાની ઉલટ નથી. તથા જેમના હૃદયમાં સદ્ગુણ રૂપી અમૂલ્ય સ્ત્રોત્તે સ્થાન કર્યું નથી. અને હજારો દુર્ગુણથી ભરપૂર હોઈ તેમાં મનપણું માની રહી જેઓ ખીજાને રોડે ઉપદેશ મુદ્દલ કરતા નથી. તથા જેઓના આચરણ સ્વધર્મથી અને સંસારિક કર્મથી કેવળ ઉલટાંજ અને નિંદા કરવા જોઈએ, તેવા દુષ્ટ લોકોનો હજારો વર્ષ સુધી કલ્યાણ થવાનો અસંભવ રહ્યો. આવી રીતની કમકમાટ પામતા અંતઃકરણથી આશીરા આપતાં બે કલ્પો આગળ લખી જણાવું છું.

સ્ત્રિયોનો કેવો ધર્મ છે, એ વિષે આટું પુસ્તક રચવા બેસીએ તો પણ પાર આવે તેમ નથી. પરંતુ આ વખત સંક્ષેપથી કેટલીક હકીકત આર્ય લોકોની સેવામાં મુકું છું જેથી તે વાંચીને સહુ વાકેફગાર થશે.

કુળવાન કન્યા વિવાહ મેળવીને પોતાના પતિને સ્વાધિન થઈ ત્યારથી તેણે પીયરની પ્રીતિનો સંબંધ પૂર્ણ કરી, પોતાના સ્વામીની સાથે રહી, તેમની પ્રિતિ મેળવી, “તે મારા ઇશ્વર છે” એવું જુદિધી તેમના સર્વ હુકમ ઉઠાવવા જોઈએ. બે ઘડી રાત હોય તે વખત ઉઠી, હમેશાની સઘળી પોતાની ક્રિયા કરીને પછીથી સ્વામીને જગાડી તેમને દાતણ પાણી તથા સ્નાન શુદ્ધિ કરાવી, તેમની આચાર્યપૂર્વક ધરના કામકાજમાં પોતાનું ચિત્ત પરોવવું. રસોઈ કરવી, પોતાનાં બાળકોની સંભાળ રાખવી, ધરનાં સઘળાં માણસોની યોગ્ય રીતે ખવ્વર લેવી, અને પોતાના સ્વામીનાં કહેલાં કામોને તે બહારથી આવે તે પહેલાં કરી મુકવાં. સ્ત્રિઓ પોતાનો પતિ એજ પોતાનો ઇશ્વર એમ અંતઃકરણમાં ધારવું. પો

તાના સ્વામીને જમાડી પછીથી શ્રિયે જમવું. તેમણે કહેલી સારી શિખામણો વિષે મનન કરવું. નવરૂં નહીં બેસી રહેતાં જ પોતાના ધરનું કામ હોય તે કર્યા કરવું. પોતાના સ્વામીને ખનતાં સુધી ધરનું કોઈ કાજમાં દિલગીર થવું ન પડે તેમ કાળજી રાખવી. હમણાં તેઓની પ્રસન્નતા મેળવવાને ખંતી રહેવું. કોઈ વખત પોતાનો વાક થયો હોય તો નમ્રવચન વદી ઝાહેર કરી, તેમની પાસેથી તેની ક્ષમા માગવી અને તેઓને ગળી રાખવાને - હજારો પ્રયત્ન કરવા. હમણાં સર્વ મુખને આપનારા પોતાના પતિ પ્રત્યેનો જ પોતાનો ધર્મ તે જ શ્રિયે બાણ્યો નહીં તે શ્રિ દુર્ભાગ્ય વાળી બાણવી. તેણે અમુલ્ય મનુષ્ય દેહ ફોગટ થુમાની કશું બાણ્ય નહીં એમ સમજવું.

શ્રિયે પોતાના પતિ શિનાયના પીળા પુરૂષો છે તેમને બાઈ, બાપ વુલ્ય ગણી પોતાની મનેચ્છામાં કોઈપણ વિકાર આણ્યો નહીં. એમ શાસ્ત્રમાં કહેલું છે. પોતાની મતિ સદૈવ નિર્મળ રાખવી. આ પ્રમાણે જ સ્ત્રીની મતિ હોય છે, તેજ શાક્ષના માર્ગને પામીએ. અને અખિલ પ્રજ્ઞાંડના ઇશ્વરની તેજ પ્રસન્નતા મેળવેએ. જુઓ શ્રિયોના ધર્મ કેવા કલાં છે. તેમણે કેમ વર્તવું? તે વિષે મહાન જનોનાં વચનો પણ સાંખ પુરે છે.

છીનાચપતિદેવાનાંતચ્છુશ્રુવાડનુકૂલતા

તદ્વધુષ્વનુવૃત્તિશ્ચનિચતદ્વત્તધારણ ॥

મતલબ પોતાના પતિ એજ પોતાનો ઇશ્વર છે, એમ માની, પોતાના પતિની પાદસંતાન આદિથી પુજા કરવી, સર્વ બાબતમાં તેને સદાય બનુકૂળ રહેવું, તેના સખધીઓ ઉપર સ્નેહ રાખવો, અને હમેશા પોતાને સ્વના જો જો વૃત્તો તે કરવા.

આ શ્લોકમાં કલા પ્રમાણે પતિએજ શ્રિયોને પોતાનો ઇશ્વર છે. નાગશ કે પીળો કોઈપણ તેઓનો ઇશ્વર નથી. એમ નિશ્ચયથી લખેલું છે, અને તેજ માટે પતિના વિષે ઇશ્વર બાવથી વર્તવું એમ બતાવ્યું છે. તો પૂર્વે પતિવ્રતા ધર્મિણી શ્રિયોના અને મહાન પુરૂષોના વચનોના

દાખલા લેઈ હાલની સ્ત્રિઓએ તેઓના પેઠે સદાચાર ગ્રહણ કરવો જોઈએ અને તે પતિવ્રતા સ્ત્રિઓના જેવાં થવાને શાસ્ત્ર મર્યાદા મુજબ પોતાની નીતિ બળવવી એજ તેઓનો ખરો ધર્મ છે.

પુસ્તકોની પહોંચ.

“વિચાર માળા, સૂર્ય પુરાણ, તુલસીદાસ કૃત કવિતરામાયણ” આ નામની ત્રણ નાના કદની ચોપડીઓ હિંદુસ્થાની બાપામાં બાળમોઢ લીપીથી બાપુ હરશેઠ દેવજેકરના છાપખાનામાં છપાએલી, તે શેઠ તલકચંદ વામણજી તરફથી અમને ભેટ દાખલ મળી છે. પેહેલીમાં તેના કર્ત્તા સો સંપ્રદાયિ સાધુ અનાથદાસજીએ ગુરૂ શિષ્યના સંવાદ રૂપે સાધુનાં લક્ષણ, સતસંગ મહિમા, માન મોક્ષન વિગરે અષ્ટ પ્રકાર બતાવ્યા છે. અને છેલ્લે ગીરધર કવિ કૃત ૩૨ કુંડળીઓ છે. પાનાં ૨૩ અને કિંમત લખી નથી.

બીજીમાં પ્રથમ સૂર્યનો મહિમા, અને પેટા બાગમાં, ગણેશ પુરાણ, સ્નેહ લીલા વિગરે છે. પાનાં ૭૮ અને કિંમત છાપી નથી.

ત્રીજીમાં રામચંદ્રજીની કથા છે. પાનાં ૧૦૨ કિંમત જણાવી નથી. એ રીતે ત્રણ આવેલો ચોપડીઓ ઉપકાર સાથે કબુલ કરીએ છીએ. ત્રણ વ્રત અમને ભેટ મળ્યા શિવાય બીજી કેટલીક વધારે નકલો તે સાથે મળીછે, તે તેના બહતજનોને ધર્મોદ્ધાર આપી દેવા માટે છે માટે તેના વાંચવાને ચાહનાર કોઈને જોઈશે તો મફત આપવામાં આવશે.

તેમજ “અદ્ભુતરામાયણ” નામનો સંસ્કૃત બાણનો ગ્રંથ, તેની બે પ્રતો તેવિજ રીતે તે મજકુર શેઠ તરફથી બક્ષીસ મળેલી છે. તે પુસ્તકમાં સિતાજીનું શ્રેષ્ઠવર્ણન બતાવ્યું છે. અને હજાર માથાના ઐરાવણના વધ વિષેની વાત છે તેના બહા કાગળનાં પાનાં ૭૦ છે. કિંમત લખી નથી, અને તેની પાછળ કૃણ કર્ણામૃત નામનું પુસ્તક ત્રણસેંક શ્લોકની સંખ્યાનું પાનાં ૨૪ ને આશરેનું તેવાજ કાગળ અને અક્ષરથી છપાયેલું સાથે જોડેલું છે. તેમાં શ્રીકૃણ વિષેની કેવળ કથા છે.

इति निषेधस्य विकल्पितत्वादत्र निघातः प्रवर्तते ।
 सहस्रशब्दः कर्दमादीनां च फि० ३।१०। इति मध्ये
 दात्तः । सहस्रप्रधनेषु वाजेषु । बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृति
 स्वरत्वं । उग्रः । उच समवाये । चस्य गः । ऋज्वेद्रेति
 रन् । व्यत्ययेनांतोदात्तः । ऊतिभिः । ऊतिपूर्तीत्यादिना
 क्तिन्नुदात्तः ॥ ४ ॥

(गुणगतीमां.)

मंत्रनो भावार्थः.

हे इंद्र ! तूं उग्रछो माटे तारां उग्र रक्षणवडें युद्धमां
 अथवा जेमां हजारो हाथि घोडाओ मळी शके तेवां
 महायुद्धमां अमारुं रक्षण कर. ॥ ४ ॥

भाष्यनो भावार्थः.

हे इंद्र ! तूं उग्रछो माटे तारां उग्र रक्षणवडें युद्धमां
 अथवा जेमां हजारो हाथि घोडा मळी शके तेवां
 महा युद्धमां अमारुं रक्षण कर. ॥ ४ ॥

—ॐॐॐॐ—

॥ पंचमी मृचमाह ॥

इंद्रं वयं महाधन इंद्रमर्भं हवामहे । युजं
 वृत्रेषु वृजिणं ॥ ५ ॥

पदपाठः

इंद्रं । वयं । महाधने । इंद्रं । अर्भे । हवामहे ।
युजं । वृत्रेषु । वज्रिणं ॥ ५ ॥

माधव भाष्यं.

वयमनुष्ठातारो महाधने प्रभूतधननिमित्तमिंद्रं हवामहे । आह्वयामः । अर्भेऽर्भके स्वल्पेऽपि धने निमित्तभूते सतींद्रं हवामहे । कीदृशमिंद्रं । युजं । सहकारिणं समाहितं वा । वृत्रेषु शत्रुषु धनलाभविरोधिषु प्राप्तेषु तन्निवारणाय वज्रिणं वज्रोपेतं ॥ महाधनशब्दो यद्यपि संग्रामनामसु पठितस्तथापि महाधनवचनमत्र संग्राम इति बहुव्रीहित्वे सत्यंतोदात्तत्वासिद्धेर्नात्र तद्गृहीतं । महाधने महच्च धनं चेति समासस्येत्यंतोदात्तः । अर्भे । अर्तिगृभ्यां भन् । उ० ३।१५० । निच्वादाद्युदात्तः । हवामहे । हेज् स्पर्द्धायां शब्दे च । जित्वात्कर्त्रभिप्राये । पा० १।३।७२ । आत्मनेपदं । लटः स्थाने महिङ् । टितआत्मनेपदानां । पा० ३।४।७१ । इति टेरेत्वं । कर्तरि शप् । पा० ३।१।६८ । ह्वः संप्रसारणं । पा० ६।१।३२ । इत्यनुवृत्तौ बहुलं छंदसि पा० ६।१।३४ । इति संप्रसारणं । वकारस्योकारः । परपूर्वत्वं ।

गुणावादेशौ । अतो दीर्घो यजि । पा० ७।३।१०३।
 इति दीर्घत्वं । तिङ्ङुतिङ् इति निघातः । युजं ।
 युज समाधावित्यस्य क्पिप् । युजेरसमासे । पा०
 ७।१।७१। इति नुम् न भवति । स हि युजेरिति निर्दे-
 शादिकाररहितस्य न भवति । अनित्यमागमशासनमिति
 वा युजिर्योग इत्यस्यापि नुम् न भवति । वृत्रेषु । वृत्तु
 वर्तने । प्रतिकूलतया वर्तत इति वृत्राणि शत्रुकुलानि ।
 स्फापितं चीत्यादिना रक्प्रत्ययः । उ० २।१३। कित्त्वा-
 द्रुणाभावः । प्रत्ययस्वरः । व्रज्जिणं । अत इतिठनाविनीनः
 प्रत्ययस्वरः ॥ ५ ॥

(गुजरातीमां.)

मंत्रनो भावार्थ.

अमें घणां धनसारु तथा थोडां धनसारु पण
 शत्रुनो नाश करवामां वज्र धरनार इंद्रने बोलाविए छीए.

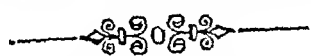
भाष्यनो भावार्थ.

धननो लाभ थवामां विरोधि शत्रुओंने दूर करवा
 वास्ते वज्रधारी इंद्रने घणां धनवास्ते तेमज थोडां
 धन वास्ते पण बोलाविए छीए.

आ ठेकाणे माहाधन शब्द पुद्गवाचक छे पण

बहुव्रीहिः समास होवाची " अंतो दात्त " न थइ शके
माटे उपर प्रमाणे अर्थ लीवोछे.

॥ इति प्रथमस्य प्रथमे त्रयोदशो वर्गः ॥

इंद्रमिद्रायिनइतिसूक्ते षष्ठीमृचमाह.

स नो वृषन्ममुं चरुं सन्नादावन्नपा वृधि ।
अस्मभ्यमप्रतिष्कुतः ॥ ६ ॥

पदपाठः

सः । नः । वृषन् । अमुं । चरुं । सन्नादावन् ।
अप । वृधि । अस्मभ्यं । अप्रतिष्कुतः ॥ ६ ॥

माधव भाष्यं.

हे सन्नादावन् । अस्मदभीष्टानां सर्वेषां फलानां
सह प्रदातः । अतो व्रीह्यादिनिष्पत्त्यर्थं हे वृषन् वृष्टि
प्रदेद्र नोऽस्मदर्थममुं दृश्यमानं चरुं मेघमपावृधि । उ
द्घाटय । तथैवास्मभ्यमस्मदर्थमप्रतिष्कुतः प्रतिशब्द
रहितः । यद्यदस्माजिर्याच्यते तत्र सर्वत्र नेति, प्रति
शब्दं नोच्चारयति । अतोऽस्मद्विषये कदाचिदप्यप्रति
स्खलितः । एतदेवाभिप्रेत्य यास्क आह । अप्रतिष्कु

तोऽप्रतिष्कृतोऽप्रातिस्वलितो वेति ॥ वृषन् । आमंत्रि
तनिघातः । अमुं । प्रातिपदिकस्वरेणांतोदात्तः । चरुं ।
चरतीति चरुः । शृमृशीतृचरित्सरितनिधनिमिमस्जि
भ्य उः । उ० १।७। इत्युप्रत्ययः । प्रत्ययस्वरेणांतो
दात्तः । सत्रादावन् । सत्राशब्दः संहार्ये । अग्निमत
फलजातं सकलं सह ददातीति सत्रादावा । आतो मनि
न्कनिब्रुनिपश्च । पा० ३।२।७४। इतिवनिप् । आमं
त्रितस्य चेत्युदात्तत्वं । पादादित्वान्न निघातः । अप ।
निपातस्य चेति दीर्घः । निपात आद्युदात्तः । वृधि ।
वृज् वरणे । लोटः सिंप् । तस्य सेर्धपिञ्च । पा० ३।
४।८७। इति हिः । स्वादिभ्यः श्रुः । पा० ३।१।७३।
तस्य बहुलं छंदसीति लुक् । श्रुशृणुपृकृवभ्यश्छंदसि ।
पा० ६।४।१०२। इति हेर्धिरादेशः । तस्य डित्त्वात्पूर्वस्य
गुणाभावः । निघातः । अस्मभ्यं । अस्मच्छब्दाद्भ्यसो
भ्यं । पा० ७।१।३०। इति भ्यमादेशः । शेषे लोपः ।
पा० ७।२।९०। इति दकारलोपः । बहुवचने झल्येत ।
पा० ७।३।१०३। इत्येवं न भवति । अंगवृत्ते पुनर्वृत्ता
वविधिर्निष्ठितस्येत्युक्तं । म० भा० ७।१।३०। प्रतिप
दिकस्वरेण स्मेत्यकार उदात्तः । भ्यसोऽभ्यमित्यभ्य
मादेशपक्षे शेषे लोप इति मपर्यंतशेषस्यास्मद्शब्दस्य

लोपः । तदोदात्तनिवृत्तिस्वरेणाभ्यमादेरकारस्योदात्तत्वं
 पा० ६।१।१६१। अप्रतिष्कृतः । केनचिदप्रतिशब्दितः ।
 कुङ् शब्दे । निष्ठेति कर्मणिक्तप्रत्ययः । प्रतेः । प्राक्प्रयो
 गः । पारस्करादेराकृतिगणत्वात्सुडांगमः । पा० ६।१।
 १५७। सुषामादेराकृतिगणत्वात्षत्त्वं । पा० ८।३।१८।
 नञसमासेऽव्ययपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं ॥ ६ ॥

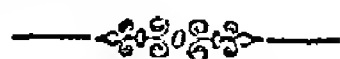
मन्त्रनो भावार्थः.

अमारां इष्ट फलने एकी वंरवते आपनार तथा दृष्टि
 करनार हे इंद्र ! आं मेघने अमारे वास्ते खुल्लो करो
 (वरसावो) तमे अमारी याचनानो भंग नहीं करो
 एवा छो. ॥ ६ ॥

भाष्यनो भावार्थः.

अमारां सकळ इष्ट फळने एकी वरवते आपनार
 तथा डांगर आदि अन्न निपजवासारु दृष्टिने आप-
 नार हे इंद्र ! तमे अमारेवास्ते आ दृष्टिएपडता मेघने
 खुल्लो करो (वरसावो). तमे अमारी याचनानो
 भंग नहीं करो एवा छो अथवा जे अमे मार्गीए ते
 आपवा तत्पर छो. “अप्रतिष्कृतोऽप्रतिष्कृतोऽप्र-
 तिस्खलितोवा” ए यास्क मुनिनां वचनथी “अप्रति

ष्कुतः" ए शब्दनो ना नहीं पाडनार तथा तत्पर एम
वन्ने रीते अर्थ संग्रहे छे.

सप्तमी मृचमाह.

तुंजेतुंजे य उत्तरे स्तोमा इन्द्रस्य वज्रिणः।
न विंधे अस्य सुष्टुतिं ॥ ७ ॥

पदपाठः

तुंजेऽतुंजे । ये । उत्तरे । स्तोमाः । इन्द्रस्य ।
वज्रिणः । न । विंधे । अस्य । सुऽस्तुतिं ॥ ७ ॥

माधव भाष्यं.

तस्मिन्तस्मिन्फलदातरि देवांतरे ये स्तोमाः स्तो
त्रविशेषा उत्तर उत्कृष्टाः सन्ति तैः स्तोमैः सर्वैरपि
वज्रिणो वज्रयुक्तस्येन्द्रस्य सुष्टुतिं योग्यां शोभनस्तुतिं
न विंधे । न विंदामि । इन्द्रस्यात्यंतगुणबाहुल्येन देवांतरे
पूतमत्वेन प्रसिद्धान्यापि स्तोत्राणि न पर्याप्तानीत्यर्थः॥
एतामृचं यास्क एवं व्याचष्टे । तुंजस्तुंजतेर्दानकर्मणः ।
दाने दाने य उत्तरे स्तोमा इन्द्रस्य वज्रिणो नास्य
तैर्विंदामि समाप्तिं स्तुतेः । नि० ६।१८। इति ॥ तुंजे ।

तुंजे । तुंजतिर्दानकर्मेत्युक्तं । ततः कर्तरि प्रचाद्यच्
 पा० ३।१।१३४। चित इत्यंतोदात्तत्वं । नित्यवीप्सये
 पा० ८।१।४ इति द्विर्भाविः । तस्य परमाश्लेषितं । पा
 ८।१।२। इति द्वितीयस्याश्लेषितसंज्ञा अनुदात्तं च पा
 ८।१।३। इत्यनुदात्तत्वं । दातरि दातरीत्यर्थः । निरुक्ते
 दाने दान इत्यर्थतो व्याख्यानं । उत्तरे । तृल्लवनतरा
 योः । भावे ऋदोरप् पा० ३।३।५७। उच्छब्द उत्कृष्टव
 नः । उत्कृष्टस्तरो यस्योति बहुव्रीहिः । उच्छब्दो निपात
 आद्युदात्ता इत्याद्युदात्तः । बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिर
 रत्वं । स्तोमाः । अर्तिस्तुस्वित्यादिना उ० १।१।१३।
 स्तोमशब्दो मनंतो निच्वादाद्युदात्तः । विंधे । विद्
 लाभे । लट् । स्वरितेत्त्वादात्मनेपदं । उत्तमैकवचनमि
 पा० ३।४।७८ । तुदादिभ्यः शः । पा० ३।१।७७।
 मुचादीनामिति नुम् । पा० ७।१।५९ । दकारस्य व्य
 येन धकारः । अस्य । प्रकृतस्येंद्रस्य परामर्शादन्वाते
 इदमोऽश् । पा० २।४।३२। शित्वात्सर्वादेशोऽनुदात्त
 सुष्ठुति । षुञ् स्तुतौ । धात्वादेः षः सः । पा० ६।१।६
 इति सत्वं । स्त्रियां क्तिन् । पा० ३।३।९४। इति क
 क्तिन् । स्विन्त्युदात्तेनोपसर्गेण प्रादिसमासः । उपस
 त्सुनोतीत्यादिना षत्वं । पा० ८।३।६५। अत्राव्ययपूर्व

નિચે લખેલા સદ્ગૃહસ્થોનાં નામો અમને પહોંચ્યા છે.

રૂ. આ. પૈ.

નામદાર શ્રી ૭ માટેન પેરતન ૭ ફગમ ૭ કામા...	...	૧	૮	૦
આનરેબલ જારિશ નાનાબાઈ હરિદાસ	૧	૮	૦
મહેરનાન માટેન કારિનાય ત્રિમક તોતંગ જારિશ	...	૧	૮	૦
મહેરનાન માટેન રામકૃષ્ણ ગોપાલ ભંડારકર પ્રેક્ષિત	...	૧	૮	૦
શ્રી ૭ વદ્રાવનદામ પુરુષોત્તમદામ	૧	૮	૦
શ્રી કલ્યાણદામ નરોત્તમદાસ	...	૧	૮	૦
શ્રી ગંગાદામ કિશોરદામ	...	૧	૮	૦
શ્રી રાવચંદ્ર પ્રેમ ૭...	...	૧	૮	૦
શ્રી નારાયણ ગવ ૭	...	૧	૮	૦
શ્રી મણિકુચદ ગુજમોદામ	...	૧	૮	૦
શ્રી દેવકરણ અમરચંદ	...	૧	૮	૦
શ્રી પરગોતમ તથા કુરુ ૭ ગવ ૭	...	૧	૮	૦
શ્રી ગ. જદુગમ નરસિંહ	...	૧	૮	૦
શ્રી પીતાંબર લાલ ૭	...	૧	૮	૦
શ્રી તાગચંદ ઈશ્વરદામ	...	૧	૮	૦
શ્રી નેરામ નારણ ૭	...	૧	૮	૦
શ્રી પ્રાગ ૭ ગુજમોદાસ	...	૧	૮	૦
શ્રી જામાસ ૭ હમુર ૭	...	૧	૮	૦
જેશી હમનવાન ગંગાગમ	...	૧	૮	૦
શ્રી પદમશી ગોવિંદ ૭	...	૧	૮	૦
નડિયાદ નેરિય લાઘવેરીનો	...	૩	૧૦	૦
શ્રી નાન ૭ ગોવિંદ ૭	...	૧	૮	૦
શ્રી રા. જરમેરામ રામચંકર	...	૧	૮	૦
શ્રી જેઠા જેનમ	...	૧	૮	૦
શ્રી રા. માહનલાલ ત્રિજવનદાસ ઇંદુનોપની ૧ કાકુન	...	૦	૧૫	૦
શ્રી દેવમર કુવરગા	...	૧	૮	૦
મહેત ૭ લકુમાઈ જેઠામાઈ...	...	૧	૧૮	૦
શ્રી પુરુષોત્તમ હવનદાસ	...	૧	૮	૦
શ્રી નરોત્તમ જેરામ.	...	૧	૮	૦
શ્રી સીતાપર હરિદાસ	...			

વિષય.	અનુક્રમણિકા.	પૃષ્ઠ.
૧ ઇશ્વરની રચના વિષે		૧૭
૨ વિદુર નીતિ.....		૧૮
૩ સ્વદેશાભિમાન વિષે.....		૨૨
૪ હિંદુરચાનનો જાણવાજોગ હેવાય.....		૨૮
૫ ઋગ્વેદ સંહિતા તથા તેનું જાણ્ય અને તે બંનેનો ગુજરાતીમાં સારાંશ.....		૨૦૧

હરિગીત છંદ.

જો આર્યધર્મપ્રકાશની મન આરા રાખો માનવો ?
 તો “આર્યધર્મપ્રકાશનો” ઉપદેશ સારો માનવો;
 આ આર્યદેશ સુધારવાને જો દયા દિલમાં ધરો.
 તો આર્ય લોક તણો સુખંધ પડેલ દેખો પાઘરો. ૧.

પરચુરણ.

સંસ્થાન શ્રી માંગરોલ.

અમને લખવાને અતિ આનંદ થાય છે કે, સદગુરુ સ્ટેટના મેહેરખાન શ્રેષ્ઠ શ્રીમહમદ બદરુદ્દીન સાહેબે રૂ. ૨૫ હાલ એક વર્ષના બક્ષીસ તરીકે આપીને હવેથી એજ પ્રમાણે દર વર્ષે બક્ષીસ તરીકે આપવાની ઉલટ ખતાવી છે. અને તેથી અમારા આ ચોપાનિયાને એક સાઈ ઉત્તેજન મળ્યું છે. એ વિષે આ ચોપાનિયાની કાર્યમાર મંડળી શેષ શ્રીમહમદ બદરુદ્દીન સાહેબનો મોટો ઉપકાર માને છે.

દેશી ગજવંશીયોમાં હવે થોડે થોડે સારાં સુ ચીન્ટો દેખાવા લાગ્યાં છે. એ ઘણી સંતોષ ઉપજવનારી બીના છે. આ સંસ્થાનના પાઠવી શાહાબદા મેહેરખાન હુનસેમીયાં સાહેબ રાજકુમાર ડોનેજમાં અભ્યાસ કરે છે. અને તેમણે ઇંગ્રેજી વિદ્યાનું જ્ઞાન સાઈ મેળવેલું છેલેવાય છે. માટે મોટી ઉમદ રખાય છે કે, મજકુર શાહાબદા સાહેબ પૂર્ણ કેળવણી લઈ ઉમ્મર લાયક થયે આ સ્ટેટને દીપાઆ વિના રહેશે નહીં. એટલુંજ નહીં પણ પોતાના કામથી પ્રબલનો પુરતો આર મેળવી. કીર્તિમાં વધારો કરશે.

તથાસ્તુ.

એડિટર.

આર્ય ધર્મ પ્રકાશ.

પુસ્તક ૬૬.

માર્ગશિર્ષ, સંવત ૧૯૩૪.

અંક ૨ જો.

ધર્મો રક્ષતિ રક્ષિતઃ

ધાર્યા

નીતિજ્ઞાનિપતિજ્ઞાદૈવજ્ઞાઅપિભવંતિશાસ્ત્રજ્ઞાઃ

કેચિત્પરાવરજ્ઞાઃસ્વાજ્ઞાનજ્ઞામિનોવિરલાઃ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—આ દુનિયામા જેમ નીતિને જાણનારાઓ, વ્યવહારને જાણનારાઓ, પ્રારબ્ધને ઓળખી કાઢનારાઓ અને શાસ્ત્રોને જાણનારાઓ હોયછે, તેમજ કેટલાક ભૂત ભવિષ્યને પણ જાણી શકે એવા હોયછે; પરંતુ એક પોતાના અમાનને ઓળખી શકે એવા કોઈકજ હોયછે.

સઘળી જાતનું જ્ઞાન હોય, પરંતુ જ્યાં સુધી પોતાનું સર્વ જાતનું અમાન મથ્યુ ન હોય, ત્યાં સુધી તે જ્ઞાન ઉપયોગી ગણાતુ નથી, અને તે જ્ઞાનથી જે કેટલાક ધર્મના કાયદા તેનો લાભ પણ લઈ શકાતો નથી. મોટે હમીશાં સુખ જનોએ પોતાના દોષો વિષે તથા પોતાના અમાન વિષે તપાસ કરી તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. જેથી સઘળી જાતનાં જ્ઞાનો તેમને લાભ કારક થાય.

ईश्वरनी रचना विषे.

वसत तिलका वृत्त.

તારી રચેલી રચના ધરા આ રૂપાળી,
જોતાં અતીથ ઉપજે મનમાં ખુશાળી;
સાદંત અત્ર લખવા ગતો મોરો થોડી,
મોટે હુ જૂજ લખિને તમુ હાય જોડી.—૧

સંસાર સાગર રચ્યો અદ્ભૂત આપે,
 તારા વિના ત્રિવિધિનાં દુખ કોણ કાપે ?
 સાચો સગો સહુ તણો તુજ છું મુરારી,
 સંપૂર્ણ સંકટ થકી લઉં તું ઉગારી.—૨
 પ્રાણી ભુમી તળ વિષે બહુ ભાવજાણ્યાં;
 ઝાડો અને જળ ઝરા ગૌરો સૌ બનાવ્યાં;
 તારા અને તિમર અંદર રવી પ્રકાસે,
 તે પૂજ્યા આસ રચના તુજનીજ ભાસે.—૩
 પુષ્પો રચ્યાં વિવિધ ચીત્ર વિચીત્ર રંગે,
 તે તે તમામ રીઝવે અમને ઉમંગે;
 કારીગરો પણ ધરે કદિ હામ તોયે,
 તારો ચિતાર ચિતરી ન શકેજ કોયે.—૪
 પક્ષી પ્રચંડ પ્રગટ્યાં વળિ વનિહ વાણ,
 તારા થકી જગતમાં સહુએ ધડાધું;
 છે તારી ન્યારિ ગતિ ગુણ દિસે દયાળુ,
 જ્યાં જોઉં ત્યાં તુજ વિના નહિ અન્ય ભાણું.—૫
 છાંના બનાવ છળથી પ્રગટેજ પાપી,
 તે તૂજથી નવ અબાણુ રહે કદાપી;
 તેને અથોર દુખના બહુ દંડ દેછે,
 અમાનિ તે અધમ કૃત્ય કર્યાયિ રહેછે.—૬
 તું દામને દમિ ધણું કસગાજ ક્યારે,
 ઝાઝાં જરે જગમાં દુખ નાંખુ ભારે;
 જો તેડગેન મનથી નિજ ધર્મ ધારે,
 તું નીજ દાસ ગણિને ચઢુ તેનિ બહારે.—૭
 વ્યાપીક છું વિમળ વિશ્વપતી ધિવાળા,
 તારી જપે જગતમાં સહુ બપ માળા;
 લીલા કથ્યે તુજ તણી કદિ પાર નાવે,
 છું તારનાર ભવનો બજતાં તુ બાવિ.—૮

વિદુરનીતિ.

(સાંધણ પૃષ્ઠ ૧૧૫ થી)

આત્મનોવલમત્તાય ધર્માર્થપરિવર્જિત ॥

અલભ્યમિચ્છન્નૈસ્કર્મ્યાન્મૂઢવૃદ્ધિરિહોચ્યતે ॥ ૩૮ ॥

અર્થ—ધર્મ અને અર્થ વગરનું પોતાનુજ્ઞ બળ તેને જાણ્યાવિના જે માણસ પ્રયત્નો વગર ન મળવાની વસ્તુને ઇચ્છે છે તે આ દુનિયામાં મૂઢ બુદ્ધિવાળો કેહેવાય છે. ॥ ૩૮ ॥

અશિષ્યંશાસ્ત્રિયોરાજન્યશ્ચશૂન્યમુપાસતે ॥

કદયૈભજતેયશ્વતમાહુર્મૂઢચેતસ ॥ ૩૯ ॥

અર્થ—હે રાજા ! જે માણસ શિષ્ય થવાને યોગ્ય ન હોય તેને શિષ્ય કરી ઉપદેશ આપે છે; જે કોઈને ખમર ન પડે તેમ છાતી ચીતે રાજાની સ્ત્રીઓ આદીની સેવા કરે છે, અને જે દાતાર ન હોય તેને બળે છે; તે માણસ મૂઢ બુદ્ધિવાળો કેહેવાય છે. ॥ ૩૯ ॥

• અર્થમહાતમાસાદ્યવિદ્યામૈશ્વર્યમેવવા ॥

વિચરત્યસમુન્નદ્વોયઃસપંડિતઉચ્યતે ॥ ૪૦ ॥

અર્થ—જે પુરૂષ કોઈ વિદ્યા, સંપત્તિ, અથવા પોતાની માટિ મતલબને મેળવીને, છુટ્ટો બની ગયા વિના ઝરખી ચીતે રહે છે, તે પંડિત એવિ ચીતે કેહેવાય છે. ॥ ૪૦ ॥

एकःसंपन्नमन्नातिवस्तेवासश्चशौभनं ॥

योऽसविभज्यभृत्येभ्यःकोनृशंसतरस्ततः ॥ ૪૧ ॥

અર્થ—જે પુરૂષ પોતે એકલો સારા સારા કપડાં પહેરીને, જે કાંઈ શ્રામ થયેલું હોય, તેમાંથી નજીકનાં માણસોને વેચી આપ્યા વિના ખાય છે, અને ખીજા ભોગોને ભોગવે છે; તો તથા ખીજો, તંદા કરવા લાયક માણસોથી પણ અત્યંત દુષ્ટ કોણ છે? કોઈજ નથી. ॥ ૪૧ ॥

एकः पापानि कुरुते कलं भुक्ते महाजनः

भोक्तारो विप्रमुच्यते कर्ता दोषेण लिप्यते ॥ ४२ ॥

અર્થ—કોઈ એક માણસ પાપ કર્મને કરે છે, અને તેનાં ફળો વખતે કોઈ મહાન પુરૂષને ભોગવવાં પડે છે. પરંતુ તે ખોટાં કામનો કરનાર તે પાપ કર્મથી દોષિત થાય છે, પણ તેનાથી થયેલાં ફળોને ભોગવનાર તે મહાન પુરૂષ તે તેથી મુક્ત થઈ જાય છે. ॥ ૪૨ ॥

एकं हन्यान्न त्राह्न्यादिषु र्मुक्तो धनुष्मत्

बुद्धिबुद्धिमतोत्सृष्टाह्न्या द्वाष्टं सराजकं ॥ ४३ ॥

અર્થ—કોઈ ધનુષના ધારણ કરનાર મુદ્ધલું એક ખાણ કોઈને હણે અથવા ન પાણ હણે, પરંતુ બુદ્ધિવાન પુરૂષોએ વાપરેલી એક બુદ્ધિ રાજ-મહિલ આપ્યા દેશને નારા કરી નાંખે છે. ॥ ૪૩ ॥

एकया द्वे विनिश्चि सत्रींश्चतुर्भिर्वशे कुरु

पंचजित्वा विदित्वा षट् सप्तहित्वा सुखी भव ॥ ४४ ॥

અર્થ—માટે હે રાજા! એક બુદ્ધિથી કરવાનું અને ન કરવાનું એ બેય વિચારી, મીત્ર, ઉદાસી, અને રાત્રુ એ ત્રણેને સામ, દાન, ભેદ, અને નિગ્રહ એ ચાર રીતોએથી વશ કરો. (મિત્રને સામ ભેદ એટલે સમજાવીને વશ કરો. ઉદાસીને સામ અને દાન એટલે કાંઈ આપીને વશ કરો. અને રાત્રુને સામ, દાન, ભેદ અને નિગ્રહ એ બધાય ભેદોથી વશ કરો.) અને પાંચે ઇંદ્રિયો (કાન, ચામડી, આંખ, જીભ, અને નાસીકા) ને જીતીને છ પ્રકારના સંધી તથા વિગ્રહ જાણીને સ્ત્રી,

❖ ખીજો અર્થ—માટે હે રાજા! એક બુદ્ધિથી નિત્ય અને અનિત્ય એ બેયનો વિચાર કરી કામ, ક્રોધ, અને લોભ, એ ત્રણેને શમ, દમ, ઉપરમ અને ત્રણ એ ચાર પ્રકારોથી વશ કરો. અને પાંચે ઇંદ્રિયોને જીતીને (વશ રાખીને) ખાતું, પીતું, શોક, મોહ, ઘરડપણ, અને મૃત્યુ એ છ વાતોને જાણીને, તેમ શત્રુ, તન્નુ, જીભ, અને દ્રાણ એ પાંચ ઇંદ્રિયો તથા મન અને બુદ્ધિ એ સાત પદાર્થોને મેલી દઈને સુખને ભોગવે. આ પ્રમાણે જ્ઞાનનો બોધ આપેલો જણાઈ આવે છે. ॥ ૪૪ ॥

મૃગયા, મદીરાપાન, કકણ વચન, તીક્ષ્ણ અને મોટા દંડ, અને અરાખ મતલબ, એ સાત વાનાનો ત્યાગ કરી સુખને ભોગવો. ॥ ૪૪ ॥

एकंविपरसोहतिशस्त्रेणैकश्ववध्यते

સરાષ્ટ્રસપ્રજંહંતીરાજાનમત્રવિશ્લવઃ ॥ ૪૫ ॥

અર્થ—ઝેર એકજ માણસને મારી શકે છે. અને હથીપાર એ એકજ પ્રાણીનો જીવ લઈ શકે છે, પણ રાજાઓનો બહાર પડિ ગયેલા છાનો વિચાર પ્રભ સહિત અને દેરા સહિત રાજાને નારા કરે છે. ॥ ૪૫ ॥

एकःस्वादुनभुंजीत एकश्चार्थान्नचितयेत्

एकोनगच्छेदध्वानं नैकःसुतेषुजागृयात् ॥ ૪૬ ॥

અર્થ—કાંઈ પણ સારુંસારું એકલા ખાવું નહીં, એકલાં ડોહ પદાર્થ આદિ દ્રવ્યાદિકના વિચારે કરવા નહીં, એકલાં, બહાર ગામ જતાં રસ્તે ચાલવું નહીં, અને સધળાં સુતેલાં હોય તેમા એકલાં જાગવું નહીં

एकमेवाद्वितीयं तद्वद्राजनावब्रुव्यसे

सत्यंस्वर्गस्यसोपानं पारावारस्यनैरिव ॥ ૪૭ ॥

અર્થ—હે રાજા !* સમુદ્રને તરીને પેલી પાર જવાને વહાણ એ એક જ એમ પગથીયાની માફક સાધન છે. તેમ સ્વર્ગે જવાને એકજ અદ્વિતીય “સત્ય” એટલે યાચું બોલવું એ આની લઈને સર્વે, આચાર, પગથીયાની બરોબર છે. તેને તમે જાણતા નથી (મતલબ એક પગથીએ પોંચ્યાવિના મૂળસ્થાનકને પમાવું નથી. ॥ ૪૭ ॥

एकःक्षमावतादोषो द्वितीयो नोपपद्यते ॥

यदेनंक्षमयायुक्त मशक्तमन्यतेजनः ॥ ૪૮ ॥

અર્થ—ક્ષમા રાખનાર પુરુષને, કોઈ શાધગણ માણસ, તેને અરાક્ષ

*ખીલે અર્થ—એ છે કે, હે રાજા ! સમુદ્રને તરી પેહેલી પાર પોંચવામાં વહાણ એ એક-પગથીયું છે. તેમ સંસાર સમુદ્ર તરી માક્ષને પામવાને પગથીયા ૩૫ એક અદ્વિતીય અસ્ત્વસ્વ૩૫ છે. તેને તમે ઓળખતા નથી. (મતલબ કે અંતસ્વ૩૫ને જાણ્યાવિના માક્ષ મળવો કંઈક છે.)

છે, એવિ રીતે ગણી કહાડેછે. એજ એક ક્ષમા રાખનારને અવશ્ય છે. બીજો કાંઈજ નથી. ॥ ૪૮ ॥

સોસ્યદોષોનમંતવ્યઃક્ષમાહિપરમંવલં

ક્ષમાગુણોદ્યશક્તાનાંશક્તાનાંભૂષણંક્ષમા ॥ ૪૯ ॥

અર્થ—અમાની માણસો ક્ષમા રાખનારમાં અશક્તપણાનો જે દોષ બતાવે છે. તે કદી માનવા લાયક નથી. કારણ કે “ક્ષમા” એ અતિ સુરસ બળરૂપ છે. કદી કોઈ અશક્ત પુરૂષો હોય તેને “ક્ષમા” એ ગુણ રૂપ થાય છે, અને શક્તિવાન પુરૂષો હોય તેને તે એક અધંકાર રૂપ થઈ પડે છે. ॥ ૪૯ ॥

ક્ષમાવશીકૃતિર્લોકેક્ષમયાકિંનસાધ્યતે

શાંતિલઙ્કાઃકરેયસ્યકિંકરિણ્યતિદૂર્જનઃ ॥ ૫૦ ॥

અર્થ—આ લોકમાં “ક્ષમા” એજ સૌને વશ કરનાર સાધન છે. મોટે એનાથી શું શું નહીં થઈ શકે તેવું છે? જે શુરવીર પુરૂષને શાંતિરૂપ શસ્ત્ર હાથમાં હોયછે; તેને દુર્જન કાંઈ પણ પરાબલં કરી શકતો નથી.

અતૃણેપતિતોવેહિઃસ્વયમેવોપશામ્યતિ

અક્ષમાવાન્પરદોષૈરાત્માનંચૈવયોજયેત્ ॥ ૫૧ ॥

અર્થ—ક્ષમા નહીં રાખનાર માણસ ક્ષમાવાન પુરૂષને દોષમાં નાખવા બળ તથાપિ તે તેને બદલે પોતે તેના દોષથી હુક્ત થઈ જાય છે. અને ખડ વગરની જગ્યામાં પડેલા અગ્ની જેમ પડીને પોતાની મેળે ફરી જાય છે. તેમજ અક્ષમાવાન માણસ પોતાની મેળેજ નિસ્તેજ થઈ જાય છે.

(અધુરું.)

સ્વદેશાભિમાન વિષે.

(સાંધણ પૃષ્ઠ ૧૮૨ થી.)

જો તમે તમારા મન સાથે આમ આપણે કરવું છે એવું નક્કી કરો, અને એક દૃઢ વિચાર કરી હિમ્મત કરો તો તે કામ જરૂર થાય છે, જે પુરૂષો

એ દેશનું બહુ કરેલું છે અને કરે છે તે એવાજ હોય છે. જુઓ શાસ્ત્રમાં પણ તે વિષે કહે છે.

અંગનવેદોવસુધાકુલ્યાજલધિઃસ્પલીચપાતાલં
વલ્મીકીશ્વસુમેદઃકૃતપ્રતિજ્ઞસ્પધીરસ્ય ॥

અર્થ—જે ધીર પુરુષે પ્રતિજ્ઞા લિધેલી છે. તેને આખી પૃથ્વી પોતાના આંગણા સરખી છે. મહાસાગર એક ખામેચીયા જેટલો છે, પાતાળ એક અરણુના ભાગ જેટલે જણાય છે, અને મેરુ પર્વત તેને માટીના રાફડા બરાબર છે.

એજ પ્રમાણે જો તમે ધીરજ અને પ્રતિજ્ઞા લઈને તમારું કામ કરવાને ચઢાશે તો કાંઈ પણ અસાધ્ય નથી. દેશાભિમાનથી દેશનું અને દેશિઓનું બહુ કરવું તેમાં ધિરજ અને પ્રતિજ્ઞાનું કામ છે. ત્યારે મોટા કામનો આરંભ કરીએ ત્યારે તેમાં ઘણો વખત જોઈએ છીએ. માટે તેમાં ધિરજ રાખવી જોઈએ.

જો તમે વિચાર કરો તો 'કશું તમારાથી નહીં બને તેવું નથી અને એમ છે ત્યારે શા માટે વિનાકારણે, હજાર કાળ સુધી પોતાના દેશને અને દેશીબાહુઓને, દુબળી સ્થિતિમાં ડુબાવી રાખવાના કારણે આપણે થઈએ? જુઓને અનાદિ કાળથી ઉપજતી યતા જગતમાં કેટલા કેટલા પુરુષો જાતિનું અને દેશનું બહુ કરવાને મહેનત કરી ગયાછે! હવે જો તેઓ પણ આપણીજ પેઠે ધિરજ અને ખીજનું બહુ કરવામાં ઇચ્છાવાળા ન હોત તો તેઓનું અમરનામ રહેત નહીં. માટે આપણે ત્યારે આ જગતમાં જન્મ લઈ અમુલ્ય આપો માણસ જાતિનો દેહ હથા શુભાચો અને સ્વદેશના હિતને સાર કાંઈજ કરી શક્યા નહીં, ત્યારે આપણે હાથે કરીને ગણતરી ન કરી શકાય તેટલો ગેરફાયદો દેશને કર્યો એમાં કાંઈ શક નહીં.

ક્રિમન્નચિત્રંયત્સંતઃપરાનુગ્રહતત્પરાઃ

નહિસ્તદેહશૈલ્યાયજાયંતેચંદનદ્રુમાઃ

મતઝય ચંદનનાં વૃક્ષો ખીજને ઠંડક ઉપજવનારાં છે. તેમ સજ્જન પુરુષો પણ ખીજની ઉપર અનુગ્રહ કરવાને તત્પર હોય છે. એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી.

આપણે મોટાં મોટાં એપિડેમિયાનાં થોથાં વાંચી પંડિતનું ડોળ ધાલ્યું લાગ્યા, પોતાના સ્મરથી દોસ્તોને ભેળા કરી મનગમતાં ભાષણો કરવા લાગ્યા અને જેમ બને તેમ મોટાઇનો ડોળ ધાલી સ્વચ્છંદ પણે વર્તવા લાગ્યા, તેથી કાંઈ સારા પણું ગણાય નહીં. સત્યુદ્ધોનાં લક્ષણો મેળવવાં ઘણાંજ સુશકેલ છે. સારામાં સારો એક-ગુણ પણ જે માણસમાં આવે તો તેથી તે ઘણું વખાણવા યોગ્ય વિશેષણને લાયક થાય છે. ત્યારે સર્વ સદ્ગુણોથી ધન હોય તેનું નામ અમ્મર રહેવાને તો આગળથીજ પાયાની માફક સંકરે બંધાઈ જાય છે. બીજાના અનુગ્રહને મોટે જે ઉપકાર કરે તે સત્યુદ્ધ ગણાય છે. મોટે તમારા દેશને અને દેશીઓને દુઃખમાંથી તારીને તમે સત્યુદ્ધોની સંખ્યામાં ગણાવાને તૈયાર થાઓ. આ વાત તમારા અંતઃકરણમાં ઉતારો અને જાતી અભિમાનનો તમારામાં ઉભરો લાવો. કેમકે દેશાભિમાન અને જાત્યાભિમાનનો નિકટ સંબંધ છે, અને તે દરેક પુરો જાળવી રાખવું જોઈએ, કારણ દેશાભિમાન અને જાત્યાભિમાન એ જાતનો એક નિશો એવા ટેકવાળાં માણસને કોઈ વખતે કોઈ જુદી જાતનો કાયદો આપના રાં થઈ પડે છે. જાતિનું અભિમાન જે વખત ગંદું તે વખત સઘળું જવા લાગે છે, અને દેશાભિમાન તેની સાથેજ રહેલું છે. મોટે જાતી અભિમાન પણ જોઈએ, જે જાતી અભિમાન ન હોય તો ન કાવાનું નીચ કામ પણ ઉત્તમ કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલું માણસ કરી નાંખે છે. આરે તમે તમારા પાછળના વડવાઓનો વિદ્યાને તેઓના હુન્નરોને, તેઓની કળા કૌશલ્યતાને, તેઓના દેશાભિમાન તથા જાત્યાભિમાનને વિચારી કરીને તે સઘળાંને ટેકો આપવાને ઈચ્છા કરો. જેથી તે તમારા વડવાઓની સાથે મોટી નિદ્રામાં પડેલાં પાછાં જાગૃં થાય. જુઓને દેશ અને જાતિના અભિમાનનો ખાતર હજારો આર્યાવર્ષનાં અલંકાર રૂપ ગુણવાન પુરુષો અનેક આપત્તિઓને ભોગવી ગયા છે. અતિ ઉપયોગી અમૂલ્ય દેહ સહેજવારમાં સુકી ગયા છે. સારાં સારાં કામો કરી પોતાનું અમ્મર નામ રાખી ગયા છે. સારા ધર્મોના ધોરી રસ્તાઓ બાંધી ગયા છે. મોટાં મોટાં કળા કૌશલ્યનાં કામો કરી ગયા છે. અતિ બચકર લલાઇઓના મેદાનમાં ઝઘુંમીને પોતાના પ્રાણોને આપી ગયા છે. હાલની -ઉત્તરતી. પ્રજાને ટેકો

આપનારો કીર્તિરૂપ સ્થળ રોડી ગયા છે. અને કેટલાક તેને માટે દુઃખ દાયક સ્થિતિમાં દેરા અને જાતિના અભિમાનથી વર્તિ ગયા છે. જે-વ્વોના અરિત્રો શાધાને વાંચવા લાગીએ તો ધણો વખત તેમાં વિતી જાય. એ બધું દેરા અને જાતિના અભિમાનથીજ થયું છે; એમ સમજવું. વાસ્તે એજ દેરા અને એજ જાતિના આપણે છીએ તથાપિ તે વિષે વિચાર ન રાખીએ ત્યારે એથી બિનશુ કયુ અજ્ઞાન વધારે ગણાય ? આંખાના ઝાડમાંથી હમણાં આંખાજ ઉત્પન્ન થવા જોઈએ એ વિષે ઈશ્વર સમજીને બદોમસ્ત રાખેલો છે. તેવિજ ગીતે એજ વૃક્ષના દૃષ્ટાંતથી કરવા ઈચ્છો તે શુ ન થઈ શકે ? કારણ કે, બુદ્ધિરૂપી ઈશ્વર જે માણસમાં એતન્મ મુકેલું છે, તે કોઈ અજ્ઞાનથીજ છે. અને એ વડે તમે ધારો તો થઈ શકે, પોતાના દેરાનો પુરૂષ જાતિ અને દેરાના અભિમાન સહિત વિદ્યા, કળા અને હુજારમાં આંધો ઉતરે નહીં પણ દાહડે દીવસે ચઢતો જાય. પરંતુ તેનું મૂળ દેશાભિમાનમા છુટી રહેલું છે. તેને આગબધ જોઈએ. જુઓ હજારો લાખો માણસો લગાઈના બચકર મેદાનમાં કપાઈ જાય છે. એ પણ એક જાતના અભિમાનને માટે છે, શું આગળના વિદ્વાનો એવા અણસમજી હતા ? કે તેવે રીતિએ વરતી ગયા અને યોગ્ય રસ્તાઓ બાંધી ગયા ? ના તેમ ન હોતા. તે તો સમજીજ હતા માટે આપણને આગળના નિર્મળ મનના આર્થ લોકોના વિચારો વાજખી ન લાગે તો એમ જાણવું જોઈએ કે, આપણીજ બુદ્ધિમાં ફેરફાર રહે લોએ; અને આપણે બરોમર જાણી શકતા નથી. કાઠના મનમાં એમ શંકા આવે કે, હમેશાં સર્વ ઠેકાણે ઉદય અને અસ્ત - યાજ કરેછે, માટે આપણા દેરા અને અભિમાનનો સર્વ રીતે અસ્ત થવાનો વખત છે તો તે તદન જીવું છે, કારણ કે, રાણી મરકારના હાથ નીચે રહેલા દેરાને અને દેશના અભિમાનને જે મેળવતાં આવડે તો જે વખત જાય છે, તે આપણા ઉદયનોજ વખત જાય છે, માટે જેટલો વખત ગયો, તેટલો તમારા લાભમાંથી આંધો થયો, એમ સમજવું જોઈએ, માટે તમો તમારે કલ્યાણ કરવા જે પ્રયાસ કરશો તે સફળ થઈશકે તેમ છે. પરંતુ એ મધ્ય જનનું સર્વના વિચારો અને સર્વની અકલ ઉપર આધાર રાખી ગયેલું છે. માટે સ્વજનની જાઠખી

તમે જરા નિષ્ચિનેા આશ્રય કરી, સારાસાર વિચારશે તો તમારી મેજે તમે તમારી અજ્ઞાનતાને દેખી શકશો અને તમને સઘળું તરતજ જણાઈ આવશે. આપણે જિંદગીમાં જિંદગી સ્થિતીના લેકિના વર્ગના છીએ તે જ્યારે સર્વ રીતે નિચી સ્થિતીમાં એટલે વિદ્યા, દ્રવ્ય, કળા, અને હુનરો આદીમાં પછાત રહીએ, ત્યારે એથી ખીજું કયું નામોશી ભરેલું અને શરમ ઉપજવનાર છે ? અને બિજાએને હસાવનાર છે ! જે લોકો તમારી રીતિ, તમારું દ્રવ્ય, તમારી વિદ્યા, અને તમારી કળા કૌશલ્ય પોતે સ્વાધીન કરી તમારી આગળની સ્થિતી કરતાં પણ જિયો દરજ્જે હાલ મોઝવે છે, તેઓની રીત ભાત, તેઓનું દ્રવ્ય, તેઓની વિદ્યા, અને તેઓની કળા કૌશલ્યતા જોઈને વર્તમાન કાળમાં તમારે ક્ષોભ પામવો પડે એ થોડું નીચું જોવાવનાર નથી ! માટે આર્ય બાંધવો ! એમ કહે કે, તમારી ગયેલી કળા કૌશલ્યતા જેની જેની પાસે હોય તેની તેની પાસેથી અફલ અને હુશીયારીથી સહુએ ગ્રહણ કરી લઈ પાછા તેવાને તેવા ચડિયાતા યાત્રી તો સંતોષકારક ગણાય. સાહે સાહે આવામાં કે, ઈચ્છા મુજબ વરતવામાં કે, મોહોડેથી ઝાટા ગપાટા મારવામાં જે કાળ ગુમાવો છો તે છોડી દો, અને તમારા અંતઃકરણરૂપ રાજ્ય મંદીરમાં અભિમાનરૂપ રાજાની પ્રતિષ્ઠા કરો. અને તેની આજ્ઞા પ્રમાણે વરતો એટલે તેના પ્રતાપથી સઘળું બની શકશે. અને એમ બનશે ત્યારેજ તમે તમારી સંતોષકારક અસલ સ્થિતીને મેળવવાને યોગ્ય થશો. મંત્રી સમજવું જોઈએ કે, જે બાબતનું પ્રયત્ન કરીએ તે બાબત પછી માણસ જાતથી દુર રહેતી નથી. ખરેખર ધારેતો તે તમારું પોતાનુંજ કામ છે, કારણ કે, જે દેશમાં તમે રહ્યા તે દેશ તમારોજ ગણાય. અને તે દેશમાં ઉત્પન્ન થનારા જાતિભાઈઓ પણ તમારા ભાઈઓ ગણાય. તમેજ જ્યારે તમારા કામમાં આગસુ યાત્રી તો પછી તમારો અમુક્ય લાભ તમને કેમ મળી શકે ? માટે દૃઢ હિંમતથી દેશના જલાને માટે દેશાભિમાન લાવી કસકસાવીને કેડ બાંધવી જોઈએ. આપણે જિંદગી જાતિના અને જિંદગી દેશના આદમી થઈને આપણા નામને બદ્દો ખેસાડીએ એ ધણુંજ ગેરવાજબી અને નુકસાનકારક છે, હાલ જે હાલતમાં આવી પડ્યા છીએ તે કરતાં પણ વધારે દુર્દશામાં આવી પડી દરીદ્રતાને ભોગવવાનો વખત આવી પડશે. માટે ઉત્તમ છે, ત્યારે ઉત્તમ થાવું.

વનોપોસિંહામૃગમાંસમાયોગી વુઝુમિતાનૈવ તૃણેચરંતે ।

एवंकुलीनाम्यसनाभिभूता वनोचक्रमाणिसमाचरंति ॥

મતલબ, મૃગનાં માંસને ખાનારા સાવળે જુએ મરતા હોય, તો પણ કોઈ દીવસ ધામ ખાતા નથી, તેમ કુળવાન પ્રયોનો પણાં દુઃખોથી પર-ભવ થાય છે, તોપણ તેઓ નોંચ કામને કરતા નથી.

વાસ્તે કાપર ધણે પોતાનો આરમાર્ગે ચલાવે રહેતો છોડીદેવો એ કાંઈ સારાં માણુમનું કામ નથી. માટે તમો દેશ, અને દેશીઓના બહાને મારે બંધુ કરવાને ઉત્તર લાવો, તેમાં કદી મારાં મારાં સકટ અવી ૫૩ તો પણ તેને સહન કરવા જોઈએ. કારણ કે, તેવિના ધારેલી મતલબ પર પાડી શકાતિ નથી. જુઓને એક જગલવાસો પ્રાણી સિદ્ધ પણ પોતાના ટેક ઉપર રહીને જુએ મરી જાય છે, તોપણ તે ધાસને ખાવાનો ઇચ્છા ન કરતાં મૃગલી-કનું માંસ જોગવવાને પ્રયાત કર્યા કરે છે. ત્યારે આપણને તો ઇશ્વર પ્રદિ-વાન માણુમની જાતમાં અને વર્ગમાં એક જ અર્થમાં અત્યાર આપોછે ત્યારે આપણું આપણે અભિમાન શા માટે નિસારી મુકવું?

માટે મુધરવાને ઇચ્છનારા બાઈઓ! તમરી નિર્મોલ્યતાને દૂર કરી તમારા નામને દિપાવવાને તન મન અને ધનથી મહેનત કરો અને માનને લાયક થાઓ.

માલિની વૃત.

અતિથય દુષ્ણિ ધાતા લોકના યોગ જાણી,

ફરિ ફરિ નય આવે જન્મ આવો પ્રમાણી;

ખડુ નજાણે દશામાં દુનતો દેગ તારો.*

સુખ સદ્ મગવાનો એક એ છે કિનારો. ૧

નિજ વડિલ તણી મારાઇને કાં નમવો ?

પર દિત વિણ શાને દેદ દિરો યુમનો ?

દુઝરપ દરિયામાં દુનતો દેગ તારો,

વખત ઉદયનો આ આવિયો છે તમારો. ૨

કે. જ.

હિંદુસ્થાનમાં દેશી રાજ્યો અંગ્રેજ સરકારને જે સ્વંદળી આપે છે એ વગેરેનો જાણવાજોગ હેવાલ.

(આંધ્ર પેલા પુસ્તકના પૃષ્ઠ ૧૫૯ થી.)

વડોદરા.

પશ્ચિમ હિંદુસ્થાનમાં આવેલાં હિંદુ રાજ્યોમાં વડોદરાનું રાજ્ય સર્વેથી
ઘાટું નામીયું અને વિસ્તાર વાળું ગણાય છે. ત્યાં ગાયકવાડ મહારાજના
વંશથી ઉતરેલા એક પછિ એક મહારાજાઓ રાજ કરતા આવ્યા છે. આ
વંશનું મૂળ પ્રથમ દામાજી ગાયકવાડ નામના એક પ્રતાપી પુરુષથી નં આ-
એલું છે. ઈ. સ. ૧૭૦૮ માં જ્યારે મરહૂમ મહારાજાઓના તખ્ત, સતારા-
ની ગાદીએ શાહુ મહારાજનો અમલ ચાલતો હતો. ત્યારે તે વખતે તેમના
લશ્કરમાં સેનાપતિની જગા ઉપર ખંડેરાવ દાભોડે કરીને એક બાણીતો પુરુષ
હતો. તેમનાથી ખીજી પદ્ધતિએ દામાજી ગાયકવાડ કરીને સરદારીમાં હતા.
તેમણે હિંમતમાં ઘણાં કામો કરવાથી તેમની હુશીયારીનાં કેટલાંક વખાણ
ખંડેરાવ દાભોડેએ શાહુ મહારાજ પાસે કર્યા. તેથી શાહુ છત્રપતિની તેમના ઉપર
અત્યંત પ્રસન્નતા થવાથી દામાજી ગાયકવાડને “સમશેરચંદ્રાદૂર” એવો ઇલ્-
કાબ આપીને તેમનું ઘણુંજ માન વધાર્યું. જ્યારે ઈ. સ. ૧૭૨૧ માં ખંડેરાવ
દાભોડે અને દામાજી ગાયકવાડ ગુજરી ગયા, ત્યારે ખંડેરાવ દાભોડેની જગા
તેમના દિકરા ત્રિંબકરાવને મળી અને દામાજી ગાયકવાડને કાંઈ પ્રજા ન
હોતી તેથી તેમના બાઈ ઝીંગોજીરાવના દિકરા પીલાજીરાવને તેમની જગા-
એ ઠેરાવવામાં આવ્યા.

શાહુ મહારાજના મૂખ્ય પ્રધાનની જગાએ ખાજીરાવ પેશવા કરીને
હતા. તેમણે ગુજરાતમાં દાભોડેના કારબારમાં પગ ધાલવા માંડ્યો; તેથી
પેશવા અને દાભોડેને એક-ચોટ લડાઈ ડમોઈ પાસે થઈ તેમાં પેશવાનો
જય થયો.

ત્રિંબકરાવ ગુજરી ગયા ત્યારે તેમની જગા તેમના દિકરા જસવંત-
રાવને મળી પણ ઉમ્મર નાની હોવાથી, સેનાપતિનું કામ તેઓ યોગ્ય થાય

લાંદા સુધી પીનાછરાવ કરે. એકું કમી રીત્તાછગવને મોખું એ વખતથી "સેનાવાસલેલ" એ ઇલકાબ "સમશેરવહાદૂર" માથે લેડાયો અને પછિ "સેનાવાસલેલ સમશેરવહાદૂર" આ પ્રમાણે આપ્પા હંલકાવનુ માન તેમને મળ્યું. પેશવાએ ગુજરાતની ઉપજમા પોતાને અડી હીસો પીનાછરાવ માથે નક્કા કરી, ગુજરાતનો મયગો રાજકાગ્યાર રીત્તાછરાવના હાથમા સોપ્યો આ સમયે પીનાછગવનુ પ્રથમ ગુજરાતમાં મળુ વધી પડ્યુ હતુ. તેથી દિલ્હીના પાદશાહે જોધપૂરના મહારાજા અનેગિહજીને પોતાની તાકુથી ગુજરાતમા સુખાની જગા ઉપર મોકલ્યો તેના જામુમે ઈ. મ. ૧૭૩૨ માં પીનાછગવને ગઢોરમાં* રગાથી મારી નાંખ્યા પીનાછરાવને ત્રણ દિવસ હતા. ૧ દામાછગવ ૨ નેમિહગવ. ૩ અડેરાવ તેમાંના પાટથી પુત્ર દામાછએ વોડેરાનો ગજધાનોનુ મુગ રાખ્યું નેમિહરાવને દિવસ હતો નહીં, પણ ખોગવને દામાછએ "હિંમત વહાદૂરનો" ઇતકામ આપી કડી મહાત્મ સુખ્યો દામાછ ગવ તમુ ગજીઓ પરણા હતા એકના કુવગ મુસરસાવ તથા માનાછ, એકના ગોવિંદગવ અને એકના સિયાછરાવ તથા કુતેમિહ, એ ચીતે પાચ કુંવર હતા. સિયાછરાવ જાતે સુનિયત સ્વભાવના હતા તેથી તેમની વતી કુતેમિહ મહારાજ રાજ્યનુ કામકાજ કરતા હતા, એવામા ગોવિંદગવ મહારાજે પેથવા સરકાર પાસે ફરીવાદ કરીને ગાદીનો હક મેજવવા વત કર્યો, તેથી રામરામી કરીને જે ન્યાયાધિગ હતા તેમણે એવો ફેમનો આપ્યો કે મોટિ રાણીના પુત્ર સિયાછગવ છે પણ ગોવિંદગવનો જન્મ પેરેવા થયો છે. મોટિ રાજ્ય ગાદી ગોવિંદરાવને મળી જોઈએ. આમ કમી તેમને રાજ્ય સોંપું ગોવિંદગવને ત્રણ પુત્ર હતા. આનંદગવ કુતેમિહગવ તથાસિયાછરાવ આનંદગવના વખતમા મહારાગવના કડી પ્રમણાનું બડ થકુ હતું. તેનુ સમાધાન ગાવકવાડ મહારાજ તાકુથી નદી યવાથી તેમજ પુનામા પાછગવ પેશવાનો અમલ થયાંએ એ રાજ્યની પડ સિયતી કહ માગી નેડોતી તેથી કરીને આ બંડને રામાવવામા અરોજ સગાગની તેમાં મદદ મેજવતી

* પીનાછરાવનુ મળું ગઢોરમાં આવા પ્રકારે થયાથી ગાવકવાડના વરા જે અધા પીસુધી પણ ગઢોર જતા નથી. એમ કહેવાય છે

પડીઅને તેમની તરફથી ઇ. સ. ૧૮૦૮ માં મેજર વાકર સાહેબે લશ્કર સાથે ચરાઇ કરીને બંડ રામાવી, મહારાસત્રને* પકડી લીધા અને કેદ કરીને સુબ-ઇ-તરફ મોકલાવ્યા હતા. આ કામના બદલામાં અંગ્રેજ સરકારને ગાયકવાડ મહારાજે લશ્કરની છાવણી રાખવાને માટે કેટલાંક પ્રગણાંતી બક્ષીસ કરીને તેમ કરવાને પરવાનગી આપી. આનંદરાવ મને ૧૮૨૦ માં મર્ણુ પામ્યા અને શિયાળરાવ રાજગાદીઉપર આવ્યાં એ અર્સામા પેશવાઇ રાજ્ય અંગ્રેજ સરકારે લેઇ લીધું, અને એ સમયે અંગ્રેજ સરકાર અને ગાયકવાડ મહારાજ એ બંનેને પરસ્પર મુલકની વેહેચણો થઈ અને બંનેના ભાગ નક્કી થયા. શિયાળરાવને ચાર દીકરીઓ અને પાંચ પુત્ર હતા. તેમાં બે પુત્ર નાનપણમાં જ મૃત્યુ ગયા હતા અને બાકી ગણપતરાવ મહારાજ, ખંડેરાવ મહારાજ અને મહારાવ મહારાજ એ રીંતે ત્રણ, તેમાંથી શિયાળ મહારાજની પછી ગણપતરાવ મહારાજ અને ગણપતરાવ મહારાજની પછી ખંડેરાવ મહારાજ અને ત્યાર પછી મહારાવ મહારાજને ગાદી અનુક્રમે મળી. છેલ્લા મહારાવ મહારાજની વખતમાં આ રાજ્યની સ્થિતિ વિષે એક ભારે પોકાર પ્રજામાં ઉઠ્યો હતો. વડોદરાની ગાદી ઉપર ધણાજ મહારાજાઓ થઇ ગયા પણ મહારાવ મહારાજે આ રાજ્યની તવારીખને ઉઘાડી પાડવાનો જોટલો મુખ્ય આપ્યો છે, તેટલો ખીજ કોઇ એ રાજ્યના મહારાજાઓએ આપ્યો નથી.

મહારાવ ગાયકવાડની કેટલીક નહારી વર્તણુક અને રાજ દાર-

* આ વખતથી વડોદરામાં અંગ્રેજ સરકારના લશ્કરસાથે, એક રેમીડેન્ટ રહેવાનો ઠરાવ થયો અને પેલવેલા રેમીડેન્ટના હોદ્દા ઉપર મેજર વાકર મહેબ ત્યાં નિમાયા.

† વેણીરામભાઇ દિવાન જે થઇ ગયા તે તેમની વખતમાં હતા.

‡ ગણપતરાવ મહારાજ મને ૧૮૪૮ માં ગાદી નક્કી થયા અને મને ૧૮૫૬ માં મૃત્યુ ગયા તેમના દિવાન ભાગી ત્રાંબેકર હતા.

§ ખંડેરાવ મહારાજ તા. ૧૨ મી ડીસેમ્બર મને ૧૮૫૬ માં ગાદીએ બેઠા અને તા. ૨૮ મી નવેમ્બર મને ૧૮૭૦ માં મૃત્યુ ગયા. તેમના દિવાન ગોવિંદરાવ રાઠોડા કરીને ઘણા હુશીયાર માણસ હતા. તે પછી ભાઈ સિંધિયાને દિવાનગી મળી હતી.

બાર ચલાવવાની એ ટી ગીતભાત, તેમજ ફેટલાં એક કાગળોને માટે એક વખત કમીરાનથી તપાસ થઈ હતી. પણ બીજીવાર રે સીડેન્ટ કમનલ ફેરને ઝેર દેવાની વાત ઉઠી તે સંબંધમાં માટે તપાસ ચાલી હતી. અને એક ખાસ મહારાણી સરકારતરફથી સને ૧૮૭૫ માં કમીરાન નેમવામાં આવ્યું હતું.* આ કમીરાનમાં તપાસને માટે મુખ્ય કમીરાનરમાં કલકત્તાની હાઇ કોર્ટના માજી ચીફ જસ્ટીસ સર રીચર્ડ ક્રાફ્ટ સાહેબને ઠેરાવ્યા હતા અને એ રિવાજ બીજા કમીરાનરે મેલવીલ સાહેબ જે હાલ વોડારામાં રે સીડેન્ટ છે, તે તથા સર રીચર્ડ મીડ સાહેબ તથા દેશીયોમાં મહારાજા જયજીરાવ સિધીયા જી. સી. એસ. આઇ. તથા જેધુરના મહારાજા ગમસિહજી જી. સી. એસ. આઇ. અને ખાનીયરના માજી પ્રવીનધી સર દિનકરરાવ એએને નેમવામાં આવ્યા હતા. આ કામનો મામનો ધણેજ બારે થઈ પડ્યો હતો અને વિવાદથી માટે ખર્ચ કરીને મહારાજા મહારાણે પોતાના બચાવ સર માર્જન્ટ જેલેટીયન નામના હુશીયાર ખારિસ્તરને આ કમીરાનની વખતે બોલાવ્યો હતો, તેમજ મુંબઈના ફેટલાક વકિલ ખારિસ્તરને પણ રેડયા હતા પણ છેવટે તેમને ગાદીએથી પદબ્રષ્ટ કરી રાજગાદી ઉપર એક જુવાન ગાયકવાડને ચુકી કાઢી રાજ્યનો માનેક બનાવ્યો છે. અને તે હાલ ગાદી ઉપર છે.

મહારાણેને લગતી એ ગડમડી વડેદરાનું રાજ્ય અને તેનો હતીહાસ, દૂર તેમજ નજીકના લોકોમાં એટલા તો જાણીતો થઈ ગયો છે કે, તે વીધે અતરે વધારે બોલવાની જરૂર નથી. આ રાજ્યની ગાદી ઉપર હાલ સિયાજીરાવ મહારાજા નામનો જે ગાયકવાડ રાજ કરે છે તે નાની ઉમરનો છે. અને તેથી એ રાજની દેખરેખનું કામ ધણું ખર્ચે બિટીરા સરકાર ચલાવે છે, સર ટી. માધવરાવ જેવા કામેલ પ્રધ-

* આ વખતે હિંદુસ્તાનના ગવરનર જનરલના અધીકાર ઉપર લાર્ડ નાર્થકુક અને વોડારના રે સીડેન્ટના હોદ્દા ઉપર સર. લુઈસ પેવી નામનો અમલદાર હતો.

दप्रकृतिस्वरत्वेन सोः प्राप्तमुदात्तत्वं बाधित्वा गतिकार
 कोपपदात्कृत् । पा० ६।२।१३९। इत्युत्तरपदप्रकृति
 स्वरेण धातोरुदात्तत्वे प्राप्ते तदपवादत्वेन तादौ च
 निति कृत्यतौ । पा० ६।२।५०। इत्यनंतरस्य गतिसज्ञस्य
 सोरेवोदात्तत्वेन भावितव्यं । तत्तु मन्त्रक्तिन्व्याख्यानश
 पनासनस्थानयाजकादिक्रीताः पा० ६।२।१५१। इत्यु
 त्तरपदांतोदात्तत्वेन बाध्यते । तथा च सुह्रवां सुष्टुती
 हुवे । ऋ० वे० २।७।१५। वृष्णे चोदस्व सुष्टुतिं । ऋ०
 वे० ६।५।२५। यास्ते राके सुमतर्यः । ऋ० वे० २।
 ७।१५। इत्यादावंतोदात्तत्वमित्याहुः । यथा तु मन्त्रक्ति
 न्नित्यादौ वृत्तावुक्त तथैव तन्न घटत इति लक्ष्यते । तत्र
 हि कारकादृतश्रुतयोरेवाशिषि । पा० ६।२।१४८। इ
 त्यतः कारकादित्यनुवृत्तेः पाणिनिकृतिरित्यादावेव मन्
 क्तिन्नित्यादिसूत्रमित्युक्त । कारकादित्येव प्रकृतिः प्र
 कृतिरिति प्रत्युदाहृतं । स्यादेतत् । स्तूयतेऽनयेति
 स्तुतिरिति क्तिना कारणभूतर्गभिधीयते । सुशब्देन च
 करणमेव विशेष्यते न धात्वर्थः । तथा च सुष्टुतिरि
 त्यत्र सुशब्दः कारकपर एव भाविष्यति । प्रकृतिः प्रकृ
 तिरित्यादौ तु प्रशब्दो धात्वर्थे विशेषणमेवेति तत्प्रत्यु
 दाहरणोपपत्तिरिति । न । एवं साति सुशब्दस्य क्रिया

योगाभावादुपसर्गाः क्रियायोगे । पा० १।४।५९। इ
 त्युक्ताऽउपसर्गसंज्ञा न स्यात् । तथा चोपसर्गात्सुनो
 तिसुवतीत्यादिना । पा० ८।३।६५। षत्वं न स्यात् ।
 ननु क्तिना करणमभिधीयते । क्रियासाधनं च करणं ।
 तथा च करणविशेषणस्यापि सुशब्दस्य करणांतर्गत
 क्रियायोगादुपसर्गता आविष्यतीति । न । तथा साति
 यत्क्रियायुक्तास्तंप्रत्युपसर्गसंज्ञका इति करोत्यर्थमेव
 प्रति सोरुपसर्गता न तु स्तुधात्वर्थं प्रतीत्यस्य षत्वं
 न स्यादेव । ननु स्तुधात्वर्थद्वारैव तत्करणस्य सुशब्दो
 विशेषणं आविष्यति । या हि शोभना स्तुतिस्तत्करणम
 पि शोभनमेवेति । एवं च स्तुधात्वर्थसंबंधात्तं प्रत्युपस
 र्गत्वेन षत्वमपि आविष्यतीति वृत्त्यविरोधेनैव मन्क्ति
 नादिसूत्रस्य सुष्ठुतिशब्दोविषयो आविष्यति । प्रकृतिः
 प्रवृत्तिरित्यत्र भावे क्तिन्निति प्रत्युदाहृते इति । न । त
 च प्रशब्दस्य करणपरत्वं । करणे क्तिनुदाहरणेऽपि
 धात्वर्थं मात्रविशेषणतैव विवक्षिता न तद्वारा प्रत्यया
 र्थविशेषणतापीति तत्प्रत्युदाहरणोपपत्तिरिति । सुष्ठु
 तिरित्यत्र पुनः क्तिनभिधेयकरणपर्यंतं सुशब्दस्य व्या
 पार इत्युदाहरणतैव न प्रत्युदाहरणतेति । न । कि
 मत्र सुशब्दः श्रुत्यैव प्रकृतिप्रत्ययार्थोभयविशेषणपरः ।

उत श्रुत्यैकं विशिनष्टि । अर्थादितरदिति । यदाप्युभयपरत्वं तदापि यौगपद्येन उत क्रमेणेति । आद्ये प्रति विशेष्यं विशेषणपदाद्यतिरिति प्रसंगः । द्वितीये विरम्य व्यापारापातः । न च शब्दबुद्धिकर्मणां विरम्य व्यापारः कस्यचिदृष्ट इष्टो वा । अतो न श्रुत्योभयपरत्वं । अथैकत्र श्रुत्या तात्पर्यं । अपरत्र त्वर्थादिति । तत्र धात्वर्थसंबंधस्यार्थिकत्वे पत्वासिद्धिः । प्रत्ययार्थसंबंधस्यार्थिकत्वे मन्त्रक्तिचित्यादिस्वरासिद्धिः । आर्थिकेनापि कारकसंबंधेनोदारणत्वाभिधानेन प्रकृतिः प्रकृतिरित्याद्युदाहरणं न स्यात् । श्रुत्या धात्वर्थमात्रसंबंधस्यापि प्रशब्दस्यार्थात्तत्करणसंबंधः केन वारयितुं शक्यत इत्येपादिक् । अत इह प्रत्यायार्थमात्रसंबंधपरत्वांगीकारेण स्वरः सिध्यतु पत्वंतु छांदसमस्तु । शोभना स्तुतिर्यस्यामिति बहुव्रीहिर्वा भवतु । एवं च नञ्सुभ्यां । पा० ६।२।१७२ । इत्यंतोदात्तं भाविष्याति । अथवा सुष्टु स्तुवंतीति सुष्टुतय इति करणभूता ऋचः स्तुतिशब्देनोच्यन्ते । क्तिच्त्तौ च संज्ञायां । पा० ३।३।१७४ । इति क्तिच्प्रत्यये सति चित्त्वादंतोदात्तता भाविष्याति । न च करणीभूतानामृचां कर्तृप्रत्ययेन क्तिच्चा कथमभिधानमिति । वाच्यं । काशानि पचं

તીતિવત્તાસામાપિ સ્વવ્યાપારવિવક્ષયા કરણત્વોપપ
ત્તોરિતિ ॥ ૭ ॥

(ગુજરાતીમાં.)

મંત્રનો ખાવાર્થ.

તે તે ફલોને આપનારા બિજા દેવોની સ્તુતિ કરવા
વાસ્તે જે ઉત્તમ સ્તોત્રો છે, તે સઘઠાં સ્તોત્રો વડે પળ
વજ્રધારી ઇંદ્રની સારી સ્તુતિ મને મળતી નથી. ॥૭॥

ખાષ્યનો ખાવાર્થ.

તે તે ફલોને આપનારા બીજા દેવોની સ્તુતીને
માટે જે ઉત્તમ સ્તોત્રો છે, તે સઘઠાં સ્તોત્રો વડે પળ
વજ્રયુક્ત ઇંદ્રની જેવી જોઈએ તેવી સારી સ્તુતી મને
મળતી નથી. સારાંશ એકે બિજા દેવોની સ્તુતીને
વાસ્તે જે ઉત્તમ સ્તોત્રો છે, તે સમગ્ર પળ ઇંદ્રમાં
બીજા દેવો કરતાં ઘણા ગુણો હોવાથી તેની સ્તુતી-
ને વાસ્તે બસ નથી. આ ઋચાનું વ્યાખ્યાન યાસ્ક
મુનિ નીચે પ્રમાણે કરે છે—(તે તે ફલો) આપનારા
(દેવોની) સ્તુતી વાસ્તે જે જે ઉત્તમ સ્તોત્રો છે, તે
વડે વજ્રધારી ઇંદ્રની સ્તુતિની સમાપ્તિને હું મેળવતો
નથી. ॥ ૭ ॥

॥ अष्टमी मृचमाह ॥

वृषां यूथेव वंसंगः कृष्टीरियुत्योर्जसा ।

ईशानो अप्रतिष्कृतः ॥ ८ ॥

पदपाठः

वृषां । यूथाऽइव । वंसंगः । कृष्टीः । इयति ।

ओर्जसा । ईशानः । अप्रतिऽस्कृतः ॥ ८ ॥

माधव भाष्यं.

रथा कामानां वर्षितेन्द्र ओजसा स्वकीयबलेनानुग्र
हीतुं कृष्टीर्मनुष्यानि यार्ति । प्राप्नोति । कीदृश इन्द्रः ।
ईशानः । समर्थः । अप्रतिष्कृतः । प्रतिशब्दराहितः । या
च्यमानं न परिहरतीत्यर्थः । इन्द्रस्य दृष्टान्तः । वंसगो
वननीयगतिर्दृष्टो यूथेव गीयूथानि यथा प्राप्नोति
तद्वत् ॥ रथा । कनिन्युरपितक्षिधन्विराजिद्यप्रतिदिवः ।
उ० १।१५५। इति वर्षितेः कनिन्प्रत्ययः । किच्वाद्गुणा
भावः । निच्वादाद्युदात्तः । यूथाऽइव । युवांति मिश्रीभवं
तीति यूथानि । यु मिश्रणामिश्रयोः । तियपृष्ठगूथयूथ
प्रोथाः । उ० २।१२। इति थप्रत्ययांतो निपातितः । नि
पातनाद्दीर्घत्वं । प्रत्ययस्वरेणाकार उदात्तः । शेश्छंदसि

बहुलमिति लुक् इवेन विभक्त्यलोपः पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं
 च वक्तव्यं पा० २।२।१८।१०। इति समासेऽपि स एव
 स्वरः । वंसगः । पृष्ठोदरादित्वादभिमतं रूपस्वरसिद्धिः ।
 पा० ६।३।१०। कर्षतीति कृष्टयः । क्तिच्क्त्तौ च संज्ञा
 यामीति क्तिच् । चित्त्वादंतोदात्तः । इयति । ऋ स
 गतौ । तिप् । शपः श्लुः । श्लाविति द्विर्भावः । अभ्यास
 स्योरदत्वहलादिशेषौ पा० ७।४।६६।६० । अर्तिपिपत्यो
 श्च । पा० ७।४।७७ । इत्यकारस्यऽइकारः । अभ्यासस्या
 सवर्णे पा० ६।४।७८ । इतीयङादेशः । अंगस्य गुणो
 रपरत्वं । ओजसा । उज्जेर्बले बलोपश्च । उ० ४।११३
 इत्यसुन् । तत्संन्धियोगेन वकारलोपः । लघूपधगुणः ।
 निच्त्वादाद्युदात्तः । ईशानः । ईश ऐश्वर्ये । लटः शानच् ।
 अदिप्रभृतिभ्यः शप इति शपो लुक् । चिदित्यंतोदात्तं वा
 धित्वानुदात्तेत्वाल्लसर्वधातुकानुदात्तत्वेन धातुस्वर एव
 शिष्यते । अप्रतिष्कृतः । अप्रतिशब्दितः । कुशब्दे कर्म
 णि क्तः । पारस्करादेराकृतिगणत्वात्सुडागमः । सुषामादि
 त्वात्षत्वं नउसर्मासः । अव्ययपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं ॥ ८ ॥

(गुजरातीमां.)

मंत्रनो भावार्थः.

समर्थ, याचनाने अंग नहीं करना, तथा कामना

पूर्ण करनारा इंद्र जेम मनोहर गतिमान बळद, पो-
तानां टोळां पासे जाय छे तेम लोको पासे तेमने
अनुग्रह करवा वास्ते जाय छे. ॥ ८ ॥

आष्यनो भावार्थ.

समर्थ, पाचनाने भंग नहीं करनारा, तथा काम-
नाओने संपूर्ण करनारा इंद्र, जेम मनोहर बळद,
पोतानां टोळां पासे जाय छे, तेम लोको पासे ते-
मनो अनुग्रह करवा वास्ते जाय छे. ॥ ८ ॥

नवमी मृचमाह.

य एकश्चर्षणीनां वसूनामिरज्यति ।

इंद्रः पंच क्षितीनां ॥ ९ ॥

पदपाठः

यः । एकः । चर्षणीनां । वसूनां । इरज्य

ति । इंद्रः । पंच । क्षितीनां ॥ ९ ॥

माधव आष्यं.

य इंद्रः स्वयमेक एव चर्षणीनां मनुष्याणामिर-
ज्यति । ईष्टे । तथा वसूनां धनानामिरज्यति स इंद्रः
पंच निषादपंचमानां क्षितीनां निवासाह्वाणां वर्णानां

मनुग्रहतितीति शेषः ॥ एकः । इण्गत्तौ । इएर्भाकोपा
 शल्यतिमार्चिभ्यः कन् । उ० ३ । ४३ । इति कन् ।
 बाहुलकात्कलोपाभावः । निच्वादाद्युदात्तत्वं । चर्ष
 णीनां । प्रातिपदिकस्वरेणांतोदात्तः । अंतोदात्तादित्यनु
 वृत्तौ नामन्यतरस्यामिति विभक्तेरुदात्तत्वं । वसूनां ।
 निदित्यनुवृत्तौ श्चस्वृस्निहित्रप्यासिवासिहानिक्लिदिवांधि
 मनिभ्यश्च । उ० । १ । १० । इत्युप्रत्ययः । नित्वादा
 द्युदात्तः । इरज्याति । कङ्गादिष्विरज् ईर्ष्यायां । अत्रैश्व
 र्यार्थः । कङ्गादिभ्यो यक् । पा० ३ । १ । २७ । प्रत्य
 यस्वरेणोदात्तः । पंच । पञ्चि व्यक्तीकरणे । पंचेश्वेति
 कनिन् । निच्वादाद्युदात्तः । क्षितीनां । प्रातिपदिकस्व
 रेणांतोदात्तः । नामन्यतरस्यामिति विभक्तेरुदात्तत्वं ॥
 आश्विनं शंसिष्यन्निद्रं वो विश्वतस्परीति जुहुयात् ।
 संस्थितेष्व्वाश्विनाय स्तुवत इति खंडे वएमहांअसि
 सूर्येति द्वाभ्यामिन्द्रं वो विश्वतस्परि । आ० । ६ । ५ ।
 इति सूत्रितं ॥ चतुर्विंशोऽहनि प्रातःसवने ब्राह्मणाच्छं
 सिन इन्द्रं वो विश्वतस्परीत्यारंजणीया । चतुर्विंश
 इत्युपक्रम्य ऋजुनीती नो वरुण इन्द्रं वो विश्वतस्परि ।
 आ० । ७ । २ । इति सूत्रितं । तामेतां दशमीमृच
 माह ॥ १ ॥

નિચે લખેલા સદ્ગૃહસ્થોના નાંણાં અમને પહોંચ્યાં છે.

				રૂ.	આ.	પૈ.
ચેઠ કરશનદાસ માધવદાસ	૧	૮	૦
ચેઠ હાકગશી નારણજી	૧	૮	૦
રા. રા. જીવણરામ ઘેહલાભાઈ મુખ્યકારભારી માહેમ કોટડા	૦	૧૫	૦
રા. રા. રામગણ મુખ્યગણ	૦	૭	૬
કવિ મોતિલાલ નાયજી	૦	૧૨	૬
રા. રા. રણછોડનાથ કૃણલાલ ચીડોંગ રૂમના સેક્રેટરી માહેબ	૧	૧	૬
રા. રા. જ્ઞેરાંકર નગસિંહરામ	૧	૧૪	૦
રા. રા. દલપતરામ દયારાંકર	૧	૧૪	૦
રા. ગ. પરમાનંદદાસ વંદ્રાવનદાસ હા મે. આણંદજી વાહાલજી	૧	૧૪	૦
ચેઠ વ્રજમીદાસ કરશનદાસ	૧	૮	૦
હકર લક્ષ્મીદાસ હરિદાસ	૧	૧૪	૦
હકર જીહા કાનજી	૧	૮	૦
હકર ગોવિંદજી સુધરજી	૨	૦	૦

જાહેર ખબર.

આ ચોપાનિયા બાપત કોષ્ટને કાંઈ લખવું હોય તો તેમણે બહાર કોઈ ભુવેશ્વર નજીક ફીરંગીના દેવળ પાસે પોર્તુગીઝ ચર્ચ સ્વીટ, ધર નંબર ૩૫ માં સંસ્કૃત પાઠશાળામાં આર્ય ધર્મ પ્રકારના મેનેજર જોગ લખી જણાવવું નાટપેડ કાગળો લેવામાં આવશે નહીં.

આ ચોપાનીયાની કિમ્મત વર્ષે એકના અંગાદિ રૂ ૧ ૮ ૦ એક રૂપેએ આઠ આના રાખી છે. દેશાવરના ગ્રાહકોને ટપાલ ખર્ચ જુદો પડશે. દેશથી વધારે નકલો મંગાવનારને ટપાલ ખર્ચ પડશે નહીં તથા એક ચોપાનીયું તેને મફત મોકલવામાં આવશે.

જે ગૃહસ્થો અમને લવાજમની ટીકટો મોકલે તેમણે પોસ્ટની અડધા આનોવાળી મોકલવી.

જે ગ્રાહકો ઠેકાણું બદલે તેમણે અમને લખી જણાવવું.

સૂચના.

આ ચોપાનિયાના સર્વે ગ્રાહકોને નમ્રતા પૂર્વક વિનંતી કરવામાં આવે છે કે, જે ગૃહસ્થોનું લવાજમ બાકી છે અને અમને મળ્યું નથી. તેમણે હવે કૃપાકરીને જલદી મોકલવું કેમ કે, જેથી અમને કાગળો લખવાની જરૂર પડે નહીં.

અડિટર.

आर्य धर्मप्रकाश.

ARYA DHARMA-PRAKASH.

पुस्तक सं.:

पौष, संवत् १९३८.

अं. ३ अ.

॥ शिखरिणी ॥

॥ भवौघे प्राचीन विद्यमानानुपपन्नमपि ॥

॥ प्रसूते गद्गदिनवनवकलांस्तपयति ॥

॥ तस्य प्राज्ञानां यदिति गमानं श्रद्धा ॥

॥ तत्तानां गच्छन्नुमावृत्तमिति श्रद्धा ॥ १ ॥

पृष्ठा १२३ १२४,

वेद धर्म सभा की आर्यधर्म संस्था.

गुणह भवः

आर्यधर्म संस्था

भने १९३८ म. म.

૧ આત્મબોધ	૩૩
૨ વેદધર્મની સર્વોત્કૃષ્ટ મહત્તા વિષે.....	૩૪
૩ આપણું હાલનું કેળવણી ખાતું.....	૩૬
૪ હિંદુસ્થાનની હાલત.....	૪૭
૫ ઋગ્વેદ સંહિતા તથા તેનું ભાષ્ય અને તે બન્નેનો ગુજરાતીમાં સારાંશ.....	૨૦૬

હરિગીત છંદ.

જો આર્યધર્મપ્રકાશની મન આરા રાખો માનવો ?
 તો “આર્યધર્મપ્રકાશનો” ઉપદેશ સારો માનવો;
 આ આર્યદેશ સુધારવાને જો દયા દિલમાં ધરો,
 તો આર્ય લોક તણો સુપંથ પડેલ દેખો પાધરો. ૧.

પરચુરણ.

લલિતા દુઃસ્વદર્શક નાટક.

રાજમાન રાજેદ્રી રણછોડભાઈ ઉદયરામનું રચેલું મદરહુ નાટક હમણાંજ ઉભી થયેલી ગુજરાતી નાટક મંડળીએ બહાર પાડ્યું છે. તે ધણું કચ્છા રસવાળું સ્વાભાવોક્તી ભરેલું અને રૂવાઈ ઉમાં કરે એવું થાય છે. એ વખત જેનું ધણું કઠણ હૃદય હોય તેપણ ગૂંચી ગયા વગર રહે નહીં. એવું અનુભવથી જાણાય છે. માટે સદ્ગૃહસ્થોએ અને કુળવાન સ્ત્રિયોએ એ અવશ્ય જોવા લાયક છે. જેથી એવાં દુઃખોનો આર્યગોષ્ઠાને કોઈ દિવસ અનુભવ કરવો નહીં.

આ નાટક મંડળીને કેળવતાં રા. રા. રણછોડભાઈએ જેટલી જોઈએ તેટલી મહેનત લીધાં છે, અને એથીજ તે પોતાના વિચારોને પાર પાડી શકી છે.

આર્ય ધર્મ પ્રકાશ.

પુસ્તક ૬ કું.

પોષ, સંવત ૧૯૩૪.

અંક ૩ બો.

ધર્મો રક્ષતિ રક્ષિતઃ

॥ શ્લોક ॥

યોવનં ધનસંપત્તિઃ પ્રભુત્વમશ્વેકતા

એકેકમપ્યનર્થાય ક્રિમુગત્તચતુષ્ઠય ॥ ૧ ॥

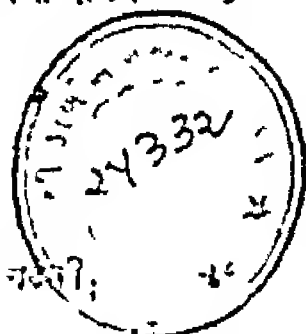
અર્થ—જીવાનીની અવસ્થા, નાણ મળુ, મમર્થપણું અથવા ઉપ-
શીપણું, અને નિર્વિષેકપણું, એમાંથી એક હોય તો પણ અનદ દ અનર્થ
ઉપજ કરનાર છે, તો જ્યાં ચારે માથે હોય ત્યાં તે શું ન કરે ?

શ્લોકમા કહેવા ચારવાના માટેનું એક પણ અનર્થનું કામ પણ યજ
પડે છે માટે જ્યાં તે પ્રાપ્ત થયું હોય તેણે વિચાર્યું જોઈએ કે
જરા પણ અનર્થનો વખત આપે નહીં. તેમા પણ જોને યોવન, ધન,
પ્રભુપણું અને અવિષેકીપણું એ ચારે વાના હોય, તેણે તો અવશ્ય વિ-
ચાર્યું જોઈએ જોયો તે ચાર જાતના નિરામા કામ પણ જોડુ કામ નહીં
યજ જતાં સારે રસે ચલાય બધાં કરતા યોવનને પ્રાપ્ત થતા પુરોગાએ
વાદ રાખ્યું કે, ઉપર કહેવા અનર્થકારક ચાર પદાર્થોમા યોવન એ પહેલા
નંબરનું છે માટે મુત જનોએ તેને અવશ્ય જાગવી તેનાથી ન કમ્પાનું
કાંઈ પણ કામ યજ ન જાય તેને માટે મણીજ સખાગ રાખવી અને જીવિના
બગથી તેના કપાડામાં આવ્યા વિના ઉપડુ તેને સન્માર્ગમાં જોડું
જોયો તે સર્થકમાં લેખાય

આત્મવ્રોધ.

(પદ ધોગનાટાગનું.)

આતનરંગ વનગોરે, વઝતિ ડહિ ગતે ગરેતી;

સગાં સહોદર સંગીરે, પાછલ્લથી જસે તને પટકી. આત૦ ટેક,
 કાચી માટી તળો કુંભ આ કાચો, તંતુના વાંધેલ તાર,
 પેસતાં અંદર પાળીરે, મુરખ ગઢી જશે મટકી. આત૦ ૧
 ઘટમાલ્લથી ઘાટ ઘડીને, ઘડી કરી ઘડિયાલ;
 ગમતાં યંત્ર અનુક્રમે ગોઠવી, ચક્રથી ચાલતી ચાલ,
 કુદરતિ કલ્લતો કઢાતારે, અચાનક ગતી જસે અટકી. આ૦ ૨
 કાયા વાડી ફલતી કરમાતાં, વિચરાતાં નહીં વાર,
 કાલ ક્રૂર તળા જતાં કરમાં, લાગ મલે ન લગાર;
 પંજામાં બિલાડીએ પકડીરે, છછુંદર જસે ક્યમ છટકી. આ૦ ૩
 કાંચ બિલોર તળો તન કૂંપો, પડી જતાં પરમાળ,
 ફટકરી અફલાઈને ફુટતાં, હરદમ વનશે હાળ;
 સાંપતાં નવ સંધાશેરે, કાંચ બિલોરની કટકી. આ૦ ૪
 પાણિ તળો પિંડ આ પરપોટો, મૂરખ મીથ્યા માન,
 જાલક નીર સમો જરી યાશે, પંથ પલાશે પ્રાણ;
 વાંસેથી ઉડશે વાનીરે, ધવાની મમીશ પછી મટકી. આ૦ ૫

વેદધર્મની સર્વોત્કૃષ્ટ મહત્તા વિષે.

(સાંધણ પૃષ્ઠ ૧૮૨ થી.)

“માતા પિતા અને ગુરુજન. પ્રત્યે.”

જો આપણે આર્ય વંશીએ છીએ એવિ જાતનું અભિમાન ધરાવી
 પોતે પોતાની મેળેજ ધર્મને ઉત્તેજન આપવા ઇચ્છા રાખીએ તો હજારો
 ઉપાય મળિ આવે તેમ છે, પરંતુ—

કિંકિનવિસ્મરંતીહમાયામોહિતચેતસઃ

અર્થ—માયામાં મોહ પામી ગયેલા પુરૂષો શું શું નથી ભુલતા ? મત-

લખે, બધું ભુતિ જાય છે તુ કોણ ? મારો ધર્મ શું ? મારે કેવો રીતે વર્ત-
વું જોઈએ ? સસાર માગરની મુસાફરીમાં પડ્યા પછી પરમિયાના કમા દુકામો
પાળવા જોઈએ ? કરવાનું અને ન કરવાનું શું છે ? મારે અને તારું શું છે ?
અને કઈ બાબત ગ્રહણ કરવાની તથા કઈ મેલી દેવાની છે ? હવે તો
વિષયોમાં અગણપણની માયા અથવા સ્ત્રી, છોકરાં ધરખાર માલ અજનો
મોટાં મોટાં મુખ્ય જીવવાની ઇચ્છા ઇલાહીમાં તુ મુખી દુ ખી, હું કંઈ
આ મારે, આ પારકું, એવું હાથવોધથી ખરા કર્તવ્યના અગણપણની
માયામાં મોહ પામેલાં (ખરા રસ્તાથી ચુકેલા અથવા બેમાન ઘઈ ગયેલાં)
અત કરેલોથી માણસો શુ શુ નથી ભુલતા ? મનયમ કે, બધું ભુતિ
જાય છે. જો કે, માયાના બંધનથી સદ્માર્ગ દોષવો ધણો કઠણ છે. તો
પણ કથા એવા દયાળુ છે કે, તેણે આપણને મોટે જાણી મારીએ તો
હજારો લાખો માધનો આપેલા છે એ એક મોટો ફાયદો છે પણ
તેને આપણે હાથે કરીને જવા દઈએ તેમાં કોને દોષ દેવા જોઈ છે.
હાથમાં આવેલી સાકરને મીચીને દોષસો લેવા મહે તો એથી ખીનું કંઈ
બાળકપાણ !!! મહામાગરમાં મુસાફરી કરતા વટાણામાં મુશ્કેલી કુદી
પડે એથી ખીનું નુકસાનકારક કઈ વિકળતા ? મોટે અરે આર્ય વર્ગીઓ !
તેમને ગમ પડે તેવો રીતનો વર્તણૂક ઉપર ધારે ધીરે ધ્યન તો આપતા
જાએ. મહામાગરમાં કહ્યું છે કે,—

માતાપિતૃૌર્ગુન્નાચપુત્રમહમતામમ

દદ્યુક્તોનરોલોકાન્યદાથમદદમૃતે

મતલબ માતા પિતા અને ગુરુ જનોની પુત્ર મહત્તા વખાણવા લાયક
મને લાગે છે, કારણ તેની પુત્ર કરનાર પ્રથમ લોકોમાં મોટા વગરને મળી
છે. જે માતા ગર્ભવાસમાં નવ મહીના સુધી બાર ઉપાડી જન્મ આપે
છે. ત્યાર પછી જે બીના મુકામાંથી બરતારી દુ ખ મહાડે છે, જે જે
પોતાના બાળકને ધનું દુખ વખતે વખત પોતાને માથે ખમીને બાળકને
સુખ કરવાને ઇચ્છે છે જે સારો મર્ગ બતાવવા અને મુખિયા કરવને
કાળજી રાખે છે, જે પોતાના બાળકની પીડા જલદી મટી જવાને કડવા જે

જેવાં ઝોઝો પોતાના પેઠમાં ધાલે છે, જે બાળકના બાળપણમાં તેની માર્ગને મારાં બાળકને કાંઈ દુઃખ થાયે; એવી ચિંતાથી જંબીને ખેસતી નથી, અને નિરાંતથી અનાજ પણ ખાતી નથી, અને જે જીવતાં સુધી એક સરખા પ્રેમથી, બાળપણથી માઠી ઉમ્મરનાં થતાં બાળકોને જેમ સુખ થાય અને દુઃખો જાય તેવિ યોજના કર્યા કરેછે; તેમજ પોતાના બાળકોને મારા ઉદયની વખતમાં અથવા કોઈ પડતી સ્થિતિમાં જોઈને જેના ખરા પ્રેમથી પોતાની આંખમાંથી હર્ષનાં અને ખેદનાં આંસુ પડેછે તે, માતાનો ઉપકાર કેમ બુદ્ધિવો જોઈએ? મનુષ્ય જન્મનાં તો શું પણ દેવતાના જન્મનાં સો વર્ષની આવરદા ભોગવિએ, તેટલા વખત સુધી તેના ગુણનો અદ્ભુત વાળ્યા કરીએ તો પણ તે વળી શકે નહીં ખરે-ખર એ માતા અને પિતાને, ધૃત્વરે એવિ ભાવનાથી તેમના પ્રત્યે ભક્તિ રાખવી જોઈએ, જેમ સતી સ્ત્રીયોને પોતાનો પતિ એજ પરમેશ્વર છે. તે વિના બધું શુન્ય છે. એમ જાણીને તેમને એક ભાવ અને ખરા અંતઃકરણથી એવે છે તેજ તેઓનો ખરા ધર્મ છે. તેમજ પુત્રોનો ધર્મ માતપિતા વિષે છે. એ ઉત્તમ ધર્મ જ્યાં સુધી જે માખાપનાં છો-કરાંએ જાણ્યો નથી તેઓએ કર્યો ધર્મ જાણ્યો નથી એમ ખેંચડક કહી શકાય છે.

માતા પિતાનો વિષય એક જુદોજ છે, એને અજગો રાખી સાસુ સસરા આદી માનવા લાયક માણસો પણ ગુરુ જન લેખાય છે, પરંતુ ગુરુ શબ્દ જે માનને આપનાર, વિદ્યા આપનાર, કળા કૌશલ્ય શિખવનાર, જનોઈ આપનાર અને છેવટ એકે બધી તરહેથી માનનો માર્ગ બતાવી ઉદયનું ચક્ષુ ઉઘાડે છે, તેને ગુરુ કહેવાય છે.

જુઓ મનુસ્મૃતિમાં કહેલું છે કે,—

निषेकादिनिकर्माणि यः करोति यथाविधि

सभावयति चान्नेन सविप्रोगुरुर्ब्रूयते ॥ ૨ ॥

જે બ્રાહ્મણ ગર્ભાધાનાદિક સંસ્કારને વિધિ પ્રમાણે કરેછે અને જે અન્નપેડે સંભાવના કરેછે તે ગુરુ કહેવાય છે. આવી રીતનાં પ્રમાણથી

ધણી જાતના ગુરુઓ પુજનીય છે. પરંતુ શિષ્યોને અવજો રહેતે ચડતી તેનું
 ધનદારાદીક સધળું હરણ કરી પોતાને કૃતાર્થ માને એવા ઢેંગીઓને
 કરી પણ ગુરુ કહિ શકાયજ નહીં. આ જગતમાં કાળે કરીને ધણા
 પંથના આચાર્યો આચાર્યનાં શું લક્ષણ છે તે જાણવા વિના ગુરુત્વવાણને ધાગણ
 કરી પોતે પોતાને જાને પોતાના ઉમડોળથી અંજામ મથેલા શિષ્યોને તેમ
 ભવના લાભમાંથી ચુકાતી નર્કના અધિકારી કરેછે, ગમે તેટલું અભિમાન
 તેઓ રાખતા હોય તોપણ તે કદીપણ ગુરુ કેહેવાય નહીં. એવા-
 ઓના પાશું પકડવાથી જેમ ગળે પાણી બાંધે મચુદ્રમાં તરવા પડિ-
 એ અને તે પાણીના બારથી (ગુરુત્વથી) છુટિ મરીએ તેમજ તે
 પોતાની મેળે ગુરુત્વ ધગવનારાઓથી ભવસાગરને તરતાં તેના ગુરુ-
 ત્વથી છુટિ મરીએ એવા. એનામાં ચમત્કારછે માટે તેમને મેલીને
 રામજમાં કહેલા ગુરુઓ અને ગુરુજનો ઉપરજ અમારી એવછે એમ
 સર્વ જનોએ ધાગ્યું જોઈએજ. જે શાસ્ત્રની અંદર વર્ણવેલાછે તેજ ગુરુજ-
 નોએ અને તેજ પરમેશ્વરની માફક પુજવા લાયકછે. જેને માતાપિતા
 અને ગુરુજનમાં ખરે બાવ અને ઇશ્વર બુદ્ધિ હોય તેને ખીજા
 દ્રાહની પુજની 'ઈર પડતી' નથી જુઓને તપણ નામના પુરૂષે
 પોતાનાં 'વૃદ્ધ અને આંધળાં માબાપની રૂચિ રીતે મેત્રા કરી-
 છે ! પરમેશ્વર કરતાં પણ તેમાં તેની વધારે બહિત હતી. પોતાના
 માબાપને અવરાખ્યા વગર ખાકું નહીં. પાણી પાયા વગર પીકું નહીં. તેની
 આજ્ઞા વગર કાંઈ કર્યું નહીં. તેના જ્ઞાતામાંથી બોલ પડે તે ત્રીપી સેવા
 અને ખાંધે કાવડમાં તેમને બેસાડીને તીર્થ યાત્રા કરાવતી. એ શું ચોરું
 કેહેવાય !! હાલના જમાનામાં દ્રાણ એવા સદગુણી છે, કે, ક્રૂર એક
 વાચ્યનું પણ ઉલ્લંઘન ન કરતો હોય ? આ વિજ રીતે ગુરુની મેવા કરનાર
 પણ જોતાં ધણાએ જડી આવેછે. મર્યાદા પુરૂષોત્તમ રામચંદ્રજીએ
 પોતાના પિતા કરતાં પણ ગુરુમાં વધારે બહિત રાખી હતી અને પોતે
 રાજવંશી છતાં માધારણ માણસની પેઠે કામ કરેલાં તેમ ગ્રીકણ
 ભગવાને સંદીપની ગુરુની મારી મેવા બજાતી હતી એ તો ઇશ્વર
 હતા પણ સોફાને બતાવવાને આવે રહેતે વર્તિ ગયા છે. (વારે મર્વ

જનોએ એવા પુરૂષોના આચરણો જોઈને આંગણે આવેલી ગંગાની પેટે માતા પિતા અને ગુરૂજનોની પુજા છે, તેનો લાભ લેવા શા માટે ચુકવું? જ્યારે નજરે દેખતા લાભને જાણતાં છતાં સુકી દહાએ ત્યારે એથી ખીજું અજ્ઞાન કયું વધારે ગણાય? એ કાંઈ કહી શકાતું નથી. ચાલતા કળિકુગના જમાનામાં એવા પણ પડ્યા હશે કે, જે માખાપ એ કેવી ચીજ છે તે જાણતા પણ નહીં હોય, પોતાના માખાપને ક્લેશ ઉપજવતા હશે, વીદ્યુ બાણસરખાં વાક્યોથી તેમના હૃદયને તાપ ઉપજવતા હશે, તેમની કલ્યાણકારક આચારને સ્વપ્નમાં પણ માનતા નહીં હોય; અને જેમ અને તેમ દુઃખ દીધા કરતા હશે તે ત્યાં સુધી કે, એએને પોતાનાં વેરી બરોબર ગણી પ્રહાર કરવાને પણ ચુકતા નહીં હોય. ઇશ્વરની માયા કેવિ છે, એ કાંઈ કહી શકાતું નથી. કારણ કે, તેવિજ જાતનાં છોકરાં જ્યારે કાળના અને નસીબના યોગથી ડોહા પણ બાળકનાં માખાપ થતા હશે; ત્યારે પોતાને પેટ પેડલાં બાળકોને તેના જન્મ પછી માઠાં થાય ત્યારે દ્રેષ લાવતાં હશે, પોતાનો અર્થ નહીં સરતો હોય ત્યારે વઢતાં હશે, મારતાં હશે, ગાળો દેતાં હશે, ખાવાનું નહીં આપતાં હોય અને સર્વ રીતે તેને નુકસાન પોચાડી તેનાજ દોષ નજરે જોયા કરતાં હશે!! અરે, પણ એટલું નહીં હૃદયમાં વિચારતાં હોય કે, છોકરાં છોકરાં થાય પણ માવતર કમાવતર થાય તો સંસાર ચાલેજ નહીં. જે વખત માણસો પોત પોતાના મનમાં ગુણ દોષનો વિચાર કરે તે વખત જો તે માણસજ હોય તો ધીરે ધીરે દુર્ગુણ જવા માંડે છે, અને સદ્ગુણો આવવા માંડે છે. પણ પ્રથમ એ સમજવું એજ ઘણું દરજ્જે સુશ્કેલ છે. એવાં પણ વખતે હશે કે, જેમણે પોતાનું ઘર ઉઘાડું રાખ્યું હોય, દીકરા કરતાં પણ વધારે માયા રાખતાં હોય, અને જે પોતાના સુખ દુઃખની વખતે સંબંધને લીધે સુખ દુઃખને પામતાં હોય એવાં સાસુ સસરાને માન આપવું તો આછું રહ્યું પણ તેની સાથે વર બાંધીને ખેસતા હશે. પણ એમ નહીં વિચારતા હોય કે, શાસ્ત્ર રીતિથી તે માનવા લાયક છે. અને સંબંધીની રીતિ એથી તેઓનો પાડ માનવા જોઈએ તેવાં

છે. આવી જાતની જે જે રાકાઓ થાય છે, તેવી જાતના અધર્મો કદી સમૂળા આપણા આર્ય લોકોમાં ન હોય તો એ જોયું એ કે બીજું ખુશી-કારક નથી. અને કદી તેમ હોય તો એ જોયું બીજું એ કે, એદકાગ્રક નથી માટે બનતાં સુધી આર્યનું અભિમાન ધરાવનારા પુરુષોએ. માતાપિતા અને ગુરુજન વિષે ઉત્તમ અને સોહાવા ધર્મને વધારે ઉત્તેજન આપવું જોઈએ એ ખરા ધર્મને ઉત્તેજન મળ્યું કે, ઈશ્વર પુજનની બરાબર રૂઠ આપનાર છે, એમાં કાઈ સંદેહ નથી અમારી પણ દીન દયાળ પરમેશ્વર પાસે એવી જાતની માગણી છે કે, તેવા સધળા ધર્મનો વિશેષ પ્રકાશ થાય અને અધર્મનો નાશ થાય જેથી બધું આપણે સંપાદન કરી રાક્યા એમ કેહેવાને કશો વાધો રહી શકતો નથી. (અધુરું)

આપણું હાલનું કેળવણી આતું.

દેશીઓની માફક અંગ્રેજો પણ ભુલ કરે છે ખરા અને તેથી તેમની અંગ્રેજી કેહેવત (Man is liable to err) પ્રમાણે માણસ ભુલ કરે છે. તે ખરી પેઠે છે, નહીં તો ફાણ નથી જાણવું કે, આપણા કેળવણી આતામાં ઉપગી અંગ્રેજો છે? આપણા લોકો તો હાલમા મનની કેળવણી પોતાનાં છોકરાને આપવા લાગ્યા છે, પણ વિદ્વાન અંગ્રેજો તો પોતાનાં છોકરાને મન અને તનની બંને કેળવણી સાથેજ આપે છે, તેવી સાથે વગી બીજી પણ કેળવણી આપવામાં તેઓ પગાડી રહેતા નથી. એમ જોઈએ કરવાનો શોખ હશે તેઓ અનુભવથી કહી રાકશે. કેમકે, તેઓએ વારંવાર અંગ્રેજોનાં નાંનાં છોકરાં કે, જમને પુર મોલતાં કે ચાલતાં પણ નહીં આવડતું હોય, તેમને તરેહવાર જાતની બેઠકા સહિત ઘોડાઉપર બેઠવાં જોયાં હશે અને ચાલતાં આવડતા છોકરાંને દસીઆ કિનારે કે? એનીજ બીજી ખુદી હવાની જગ્યાએ મહિમાહી તરેહવાર અંગ મહેનત કરતા જોયાં હશે તો આપણા દેશીઓએ શા સાર પગાડી રહેવું જોઈએ? તેનો વિચાર અમારા મનમા આવી શકતો નથી. શાણા અંગ્રેજો પોતાનાં છોકરાં સાથે આટલા ચાલક રહે છે, તો દેશીઓના છોકરાં સાથે શા

સાહેબે દરકાર રહેતા હશે ? તેઓ નથી જાણતા કે, મન, તનની કેળવણી
 સાથે કેટલો આધાર રાખે છે ? જાણતા તો હશેજ કેમકે, નહીં તો
 ઇંગ્લાંડમાં દરેક સ્કુલ અને કોલેજ સાથે કસરત શાળા રાખી શું કરવા
 તેમાં ખીત્તું લેરાનોની માફક કસરતનો કલાક જુદો નીમવામાં આવે ?
 હવે જો આ વાત ખરી કરે તો પછી જોઓએ એવી રીતે તન અને
 મનને સાથે કેળવણી આપેલી એવા કેળવણી ખાતાના અનુભવી ઉપરીઓ
 તેવી રીતની સગવડ અહીં દેશીઓને માટે કરવામાં શા સાહેબ બુલ કરે ?
 તે કહી શકાતું નથી. તેમની મરજી શું એવી હશે કે દેશીઓને મન
 કેળવણી આપવી પણ તન કેળવણી આપવી નહીં ? પણ એમ તો હોય
 નહીં. પછી તો કોણ જાણે. અમારા માની અંગ્રેજો ચોપડીઓમાં લખી
 ગયા છે કે, છોકરું બ્યારે સાત વર્ષનું થાયછે ત્યારે તેનું મન ખીલવા
 માંડેછે; અને ત્યાર બાદ તેના મનને કેળવણીમાં તેઓ નાંખે છે તો તેમ
 અમારા દેશીઓ કરતાં ક્યારે શીખશે ? તે જાણવું જરૂરનું છે; પણ જો
 તે બાબત વિચાર કરીએ છીએ તો માલમ પડેછે કે, હાલમાં હિંદુસ્તાનની
 સાથે તેની રૂયત પણ એટલી તો કંગાલ થઇ ગઇ છે કે, દરેક માબાપ
 મનમાં એમજ સમજે છે કે, ક્યારે છોકરો જલદી ભણી કમાતો થાય
 અને આપણને સુખી કરે, તેથી ખીચારાં તેવી ઉમેદમાં છોકરું જરા
 બોલતું ચાલતું થયું કે, તરતજ ગામઠી મહેતાંજીઓની નિશાંજે આંક ભણવા
 મોકલે કે બ્યાં છોકરાંની ઘોઘ પણ માવજત લેવાય નહીં, કારણ મહેતાંજી
 ખીચારો કમાવા આવ્યો હોય તે કોઇના એટલા ઉપર તેના છોકરાને
 ભણાવાનું કપ્પલ કરી કે પછી થોડું ઘણું બોડું આપી નિરાજ માંડે અને
 એટલો એટલો જમીન તો પંચર કે, ડોખાની હોયજ તેમાં વળી અમારા
 હિંદુઓના છોકરા નાંતપણમાં માત્ર અંગરખુજ પહેરે અને તે જલદી
 મેલું ન થવાની લાહે માબાપે ઉચું તો બાંધ્યું હોયજ તેવી અવસ્થામાં
 નાગાં નાગાં નિશાંજે જાય તો ત્યાં ઉપર કહેલી જગામાં ખેડવાનું હોય
 એટલે શરદી થતાં વાર શી ? તેમાં જો ભોગજોગે છોકરું મોડું ગયું હોય
 અને પરગાદના દહાડા હોય તો એક તો પલંગેલું હોય અને છોકરાંના
 જ આવથી ભીનારાવાળી જગામાં મહેતાંજી કેહેશે ખેરા કેમકે, જગા નાંત

અને છોકરાં વધારે પછી શું કરે? આછા બાકાની અને આટલે, આટલે કહેવુંજ શું? અને પછી છોકર માફ પડે તેમાં નવાઈ શી? પણ જો આટલેથીજ પતવું હોય તો ઠીક. પરંતુ હજી ઝાં? સવારના છ વાગતાં જવું તેમાં કલાકની રજા ખાવાને ખાર વાગ્યે મળે તેજ માફ બાકી પાછા જમીને આવવું પડે તે છેક સાંજના છ વાગ્યા સુધી ભાળાં ખાંચારા માંખાપ મારા દરજ્જાની અને સગવડ વાળી સ્કુલ કરતાં આછું બાણામણુ ભેંસે આટલે છોકરાંની દરકાર ક્યાં વગરજ તેવી ગામઠી નિરાજો-માં મોકલે અને છોકરૂં ખીચાર જો કોઈ દિવસ મારા જીવને મારું નથી કહી ઘેર રહે તો તેને નિરાજો જવાનું મન નથી, કહી પરાણે પણ તેવે ઢેકાણે સુકા આપે આટલે તનદુસ્તીમાં ઉપડે વધારે બગાડો થાય અમારે આ ઢેકાણે જણાવવું જોઈએ કે, એકલી ગામઠી નિરાજોમા આમ થાય છે, તેમ નથી પણ કેટલીક ખીજી ખાંતગી નિકળેલી સ્કુલોમાં પણ તેમજ આવે છે, અને તેને અમારા અમાની બંધુઓ મદદ આપ્યા વગર રહેતા નથી આની મુસાનો' માટે નિયમ એવો હોય છે કે, જેમ બને તેમ છોકરાંનાં માંખાપને રાજી રાખવાં અને તેઓને આડુ અવજી સમજાવી છોકરાં વધારવાં કે, જ્યાં પોતાને વધારે પેશા મળે, જ્યાં પેલાને બિચારાને જીવને સમજાવે કે, જીઓ સરકારી સ્કુલમાં છોકરાંની માસ્તરો બ-રોબર દરકાર રાખતા નથી. છોકરૂં ત્યાં વનેચર થઈ જાય છે, મરજી પ્રમાણે કરે છે, અને અમારે ત્યાંથી તો તમને ત્રણ ત્રણ મહીને છોકરાંના અભ્યાસનો રીપોર્ટ મોકલવામાં આવશે અને તે શીવાય જો આપ સવારના અથવા સાંજના છોકરાંને મોકલશો તો ત્યાં અમારો માસ્તર રહે છે તે તેનું લેસન પણ કરાવરાવશે અને ત્રણ મહીનામાં આપને અભ્યાસની ખબર પડશે આવી આવી વાતોથી બિચારાં ભાળા દીલનાં માંખાપ ભાળ-વાઈ જઈ પોતાનાં છોકરાં ધરમાં કંઈજો ન આપે આટલા મારું માસ્તરને કહેશે કે માસ્તર સાહેબ! આજે સવારથીજ મોકલીશુ અને એને તમે નવ વાગતાં ખાવાની રજા આપજો સાંજના છ વાગે ત્યારે ઘેર મોકલજો, બાકી લેમન ત્યાંજ કરાવજો, આપનો મોટો ઉપકાર થશે, અમા તમને આટલા રૂબરૂ પગાર આપીશુ માસ્તર કહેશે બહુ સાર, એમ કરી લઈ જાય અને

ખીજાં તેવાં છોકરાં હોય તેમની ભેગાં તેને બેસાડી કેહેશે તું તારું લેસન વાંચજે હું હમણાં આવીને લઉં છું, એમ કહી ઉપર રહેતા હોય ત્યાં જાય તે દસ વાગ્યે નિચે ઉતરે તેટલામાં જો કોઈએ મસ્તી તોફાન કર્યું અને ઉપરથી ઘાટો કાઢતાં છતાં ન માન્યું તો હાય ત્રણેક લાંબી નેતર લઈ ઉતરે નિચે, અને ન જીએ ગુનેગાર કે, ન જીએ ખીન ગુનેગાર “છીડે ચઢ્યો તે ચાર” કરી ક્યાં માંડું કે, ક્યાં વાગશે તેનો વિચાર કર્યો કારણ વગર દસ પાર ખેંચી કાઢે પછી વાંકની તપાસ. પણ તે વખત તો કસાઈની પેઠે આંખો મીચી દેવાજ માંડે, જોઈએ તો છોકરાની આંખ કુટો કે, જોઈએ તો આમડી જાએ તેની તેમને તે વખત દરકાર નહીં, પછી જો કોઈનાં માખાપ સારાં હોય અને ઠપકો આપે તો પરતાર્થ માફ માગે પણ પેહેલાં વગર વિચાર્યો ખેંચી કાઢે તે વાત ખરી. હવે હમો ખાંતગી સ્કુલો વિષે આટલું બોલી સરકારી સ્કુલમાં ચાલતું કેટલુંક અંધેરું અજવાળામાં લાવી છે વટ અમારો વિષય બંધ કરતાં પેહેલાં કેળવણી ખાતામાં ખામીઓ બતાવીશું. જે લોકોએ સરકારી સ્કુલોમાં અભ્યાસ કર્યો હશે અને છોકરાંને કરાવ્યો હશે તેઓ જાણતા હશે કે, ત્યાં કેવું ચાલે છે, છોકરાં સ્કુલના વખતે ત્યાં જાય તો માસ્તર આવ્યાજ ન હોય એટલે નજરમાં આવે તેમ કરે કોઈ અટકાવનાર નહીં; કેમકે, પેહેલા કલાસનાં છોકરાં એટલે ખીજા માસ્તરોને ગાંઠેજ શાંતા. કારણ કે, ઉપરી મહેતાજીએ ખીજાએને ગાંઠવાની ટેવ પાડી હોય ત્યાર કેની? અને જ્યારે ઉપરી એમ વખત-સર ન આવે ત્યારે ખીજા માસ્તરોને પણ તેમ કરવાનું સુએજ. તેમાં નવાઈ જેવું નથી અને તેમ થાય એટલે કામ શાંતું બરોબર ચાલે! અને કામ ન ચાલે ત્યારે છોકરાંએને લેસન કરવાનું પણ શાંતું મન થાય! એટલે આજસુ થાય તેમાંથી નવાઈ? પણ આજસુ પાછી આગળ પરિક્ષા વખત નેડે એટલે મમજી તો ચોતેજ પોતાના કલાસના સ્ટેન્ડર્ડ પ્રમાણે લેસન કરે પણ જે નાનાં અને કાચી સમજણનાં છોકરાં હોય તેમને બળાત્કારે કરાવવું પડે. નહીં તો પાછા કેળવણી ખાતાના ધારા પ્રમાણે વર્ગ બરોબર ન ઉતરે તો માસ્તરના ભોગ. માટે માસ્તર પોતાનો કલાસ સારો ઉતારવા સારૂ તેની પાછળ મચે; ન જીએ રાત કે ન જીએ દહાડો ન જીએ તેહેવાર કે ન જીએ

આડો દહોડો. છોકરાંઓને મોલાવીને વર્ષનું આપેલું બધું લેસન પુરું કરાવવાની વાત. છોકરાઓ આધુ હોય કે ભુખ્યાં હોય તેની તેમને દરકાર નહીં, સ્કુલમાં આવ્યેથી અને આપેલું લેસન કયેથી છુટકો તે શિવાય નહીં. છોકરાં બિચારાં માસ્તર સવારના બોલાવે તો ભુખ્યાં જાય પણ નિર્દય માસ્તરને પોતાના સ્વાર્થને અર્થે દયા ન આવે કે, આ છોકરાં સવારના પોહારમાં આવ્યાં છે તો આધુ ક્યાંથી હશે, માટે લાવ જરા વહેલાં મુકું તો આધ ક્યાસમાં આવે પણ તે તો મળે નહીં, જોઈએ તેટલા વાગો, રજની વાત નહીં હવે જો છોકરો દસ વાગ્યે ખાવા આવે તો નમર જાય અને નંબર ગયો કે, નામ નિચે આવે અને નામ નિચે આવ્યું કે, હુશીઆરી ઉપર પાણી ફેરે તો પછી પ્રેમીરાનની આસા ક્યાંથી? અને ત્યારે પ્રેમીરાન ન મળે ત્યારે ખીચારાની રાત દહોડો મેહેનત કરેલી બધી ફોગટ જાય અને સાથે માસ્તરનું પણ જીંધુ વળે કેમકે, તેણે પણ તેની સાથે પોતાની ગાંઠનું તેલ બાળી રાત વેઠી હોય. હવે જો આ બધી બાબત ધ્યાનમાં લઈ વિચાર કરીએ છીએ તો સરકારી સ્કુલ માસ્તરને છોકરાંઓને સવાર સાંજ બોલાવી મેહેનત કરાવવાનું કાંઈ પણ કારણ નથી, અને જો કારણ બતાવતા હોય કે, સ્ટેન્ડર્ડ (ધારણા) બારે અને વખત થોડો તેથી નીમલ વખતે નીમલાં પુસ્તકોનાં નીમલાં પાંના પુરા થઈ શકતાં નથી તેથી તેમ કરવું પડે છે, તો તેવાં નીમાતી વખતે તેઓએ તકરાર કરવી તે તેમની ફરજ છે કેમકે, છોકરાંઓની તરફથી બોલવાનો તેમનો હક છે, અને જો તે તેમનો તેવો હક બળવી તેવાં પાંનાંને નામતાર ઉપરીને જાહેર કરે તો અમે નથી ધારતા કે, ઉપરી તેમના બોલવા ઉપર ધ્યાન ન આપી પોતાનું કાવતું કરે અને જો કદાચ તેઓ (માસ્તર) પોતાના અચાનકમાં તેનું કાંઈ ન જણાવતા હોય તો નીમલા વખતમાં નીમલાં ધારણના, નીમલાં પુસ્તકોનાં નીમલાં પાંનાં પુરા ન થવામાં તેમની આજસ જણાઈ આવે છે કેમકે, તે શિવાય ખીજી કાંઈજ નહીં, તેઓ કદાચ છોકરાંઓનો વાંક કાઢે તો તે જોરો છે, કારણ કે, આપ્તા વર્ગમાં બહુ તો બે ત્રણ છોકરાં આજસ હોય કે, જો પોતાનો પાઠ કરીને ન લાગી શકે હવે જો કદાચ માસ્તરની આગમ્ય બિચારા મેહેનત છોકરાંઓને આટલું ખમવું પડતું હોય તો તેની

દાદ તેમણે ઉપરી પાઠેથી મળવથી જોઈએ પણ તેમ કરતાં તેમનાજ ભાગ. તેઓ બિચારા ડરે કારણ કે, પેલા દક્ષિણ દેશિજના વિદ્યાર્થીઓના જેવા હાલ થાય તો વળી નાહક માર્યા જાય માટે “ચીરની માટ્ટોઠીમાંમાં ધાલી રહે” એવું તેમને બિચારાઓને થાય પોતાની દાદ ક્યાં મળવથી તે તેમને ખબર પડતી નથી, ત્યારે લાચારીએ મુગે મોઢે બધું ખસે છે. હવે આપણા કેળવણી આતામાં જે આમીઓ અમારી નજરમાં આવે છે તે દરસાવી અમારે આ વિષય બંધ કરીએ છીએ. આપણે અગાઉના કેળવણી સખસોને પુછીશું તો તેઓ સાફ કેહેશે કે, અમારા વારમાં ચાલતી ખુટોની ખરાબરી તમારી હાલનો ખુટો કરી ચકશે નહીં, શું તે વખતનો ખુટો અને તેમાંનાં નિતી અને માન સંબંધી લખાણો? તો હવે અમારે આપણા કેળવણી આતાના ઉપરીને પુછવાનું કે, અગાઉનાં તેથી ખુટો કાઢી નાંખી હાલમાં નવી નવી દાખલ કરવાનું શું શુભ કારણ છે? તે જણાવશે? અમારા આ સવાલ ઉપરથી એમ ન માનવું કે, અમારે વિચાર બધો જુનીજ ખુટો રાખી નવી કાઢી નાંખવાનો છે, તોપણ એટલું તો ખરું કે, જો જુની એવી વખાણવા જેવી ચોપડીઓ હોય તો તે કાઢી નાંખી તેને બદલે નવી દાખલ કરવાનો અમારે વિચાર નહીં; કારણ કે, ન્યાયની નજરે જોશે તો એવી સારી ચોપડીઓ કાઢી નાંખી પોતાના લાગતા વળગતાઓને ખુશી કરવા તેમનાં પુસ્તક જો કે, દાખલ કરવા જેવાં ન હોય તો પણ કેળવણી આતામાં દાખલ કરવાં એ ઉલટું કેહેવાય. માટે જો જુનાં પુસ્તકો સારાં હોય તો તે રાખી બીજાં નવાં જો તેનાથી ઉતરતાં હોય તો દાખલ ન કરવાં એ ઉત્તમ છે. જો ઉપર બતાવ્યું તેમ માસ્તરોની ગફલતથી છાકરાઓને સોસવું પડતું હોય તો તેવાઓને દુર કરવા એ ઉપરીનો ધર્મ છે તે બજાવવામાં કદાચ પોતાના વાલેશરી મહેતાજીને માફું લાગે તેની દરકાર કરવી ન જોઈએ કારણ સોના કરતાં એકને નુકશાન થતું હોય તે વધારે સારું હાલમાં ધોરણોમાં દિનપર દિન વધારે થતો જાય છે તેનો અટકાવ થાય તો વધારે સારું કારણ કે આવાં બારે ધોરણેથી તેની સાથે તન કેળવણી ન હોવાથી છાકરાઓનાં મન ખરાબ થાય છે, માટે કાં તો ધોરણ બદલવાં જોઈએ યા તો તેની સાથે છાકરાઓને તન કેળવણી આપવી જોઈએ કે,

જેથી તન અને મન સરખી રીતે ખીલે કદાચ તન કેળવણીનો વધારો દરેક શાળા સાથે કરવાને નાંણાની જરૂર હોય તો તે માયાણુ સરકારને અરજ કર્યેથી ના કેહે તેમ નથી, અગર બીજી નકાસુ અરજ કેટલાંક ખાતામાં હોય છે, તે આશુ કરવેથી પણ તેવું નબી રોકે તેમ છે માટે તે આશુ કરી અચાવના પૈસાથી તન કેળવણીને ચાર્જ દરેક શાળા સાથે કસરત શાળા ઉઘાડવામાં કામે લગાડવા અને તેમાં દરેક છોકરાને કસરત કરવાની ફરજ પાડવી પણ જો બીજા પાઠની માફક તેનો પણ “હાઈમટેબલ”. માં વખત રાખ્યો હોય કે, આટલાથી આટલા વાગ્યા સુધી કસરત કરવી તો પછી ફરજ પાડવાની જરૂર પ્રડશે નહીં. સરકારી કોઈ કોઈ હાઈ સ્કૂલોમાં કસરત શાળા હોય છે પણ તેનો ઉપયોગ થતો નથી તે કુશાની ફરજ પાડવી જોઈએ. હવે કદાચ કસરતનાં જવામમાં એમ જણાવામાં આવે કે, તેમ કરવાને અડચણ નથી પણ દરેક સ્કુલ સાથે કસરત શાળા જોડતાં અરજ વધી જાય કારણ કે તેને ચાર નવો માસ્તર રાખવો જોઈએ અને વળી કોઈ કોઈએ તો માસ્તર મળે પણ નહીં, તો તેના જવાબમાં એટલું બસ છે કે ટ્રેનીંગ કોલેજમાંથી માસ્તરો બીજી સ્કૂલોમાં મોકલવામાં આવે છે તો એક કસરત શાળા ત્યાં સ્થાપવી જરૂરની છે, અને જેમ કોલેજમાં માસ્તરપણું શીખવવામાં આવે છે તેમ અહીં કસરત શીખવવામાં આવે તો પછી તેવા ‘માસ્તરનાં હાથ નીચેની સ્કુલમાં તેજ પોતે છોકરાઓને એક કલાક કસરત કરાવ્યાથી તેમને કાંઈ વધારે કરવું પડે તેમ નથી, કેમકે તેમ કરવાથી તેમના આખા દહાડાથી યાત્રી ગપલા મનને તન કસરતથી આરામ મળવે બાકી અલખત બિજી ધણી ખરી કચે જી સ્કૂલો જ્યાં હાલ માત્ર મનનીજ કેળવણી અપાય છે, ત્યાં તન કેળવણીની શાળા સ્થાપતાં અર્થ તો થાય તેમાં નવાઈ નથી, પણ જરૂરિયાત ઉપર આટલી રહેમ કરી મન કેળવણી આપવાને આટલો મોટો અર્થ કરે છે તે તન કેળવણી પાછળ તેથી ઘણેજ યોગ્ય અર્થ કરવાને ના પાડે એ માનવામાં આવતું નથી, માટે અમારો અમારો કેળવણી ખાતાનાં ઉપરીઓને તે બાબત વડી સરકારને લખવા બલામણુ કરીએ છીએ અને જગાની તંગામને લીધે અમારો આ વિષય આટલેથી અટકાવતા

એક અગત્યની બાબત ઉપર તેમનું ધ્યાન ખેંચવા માગીએ છીએ તે એ છે કે અમે ઉપર કહી ગયા તેવી સ્કુલે કાં તો તેમણે પોતાની દેખ-રૂપ નીચે લેવી અગર તો સરકારમાં લખાણ કરી તદ્દન બંધ કરાવવી કે જો છોકરાંના હકમાં ફાયદો થાય અને તે સાથે તેમનો પણ અભ્યાસ નિયમ રાખવો જોઈએ કે કોઈપણ સાત વર્ષની અંદરની ઉંમરના છોકરાને નિરાળમાં દાખલ કરવો નહીં, શાથી કે અમુક અમાન લોકો પોતાની અણસમજણને લીધે છોકરાનું મન ખીલતા પેહેલાં જ તેને નિરાળમાં ધાલે છે. માટે તે બાબત જ્યાં સુધી તેમની (કેળવણી ખાતેવાળાઓ) તરફથી બંદોબસ્ત નહીં થાય ત્યાં સુધી તેઓ અટકશે નહીં, વાસ્તે અમે આશા રાખીએ છીએ કે હાલના તેમના ઉગતા જીવાનીયાઓના શરીરની તરફ નજર કરી તેમને સારી હાલતમાં લાવવા સારું જરૂર ઉપર મુજબ કરવાને વિલંબ કરશે નહીં. કોણ નહીં કેહે કે હાલના જીવાનીયાઓનાં શરીર જે આપણે આઠલાં દુર્બળ જોઈએ છીએ તેનું મોટું કારણ હદ ઉપરાંતની કેળવણી છે. અમે એટલું ખાતરીથી કહીએ છીએ કે જેટલું કામ અગાઉના ધરડાં માણસો હાલ કરશે તેના પા બાજનું હાલના જીવાનીયાથી થશે નહીં, કારણ શરીર નિર્બળ, મનની કેળવણી સાથે તનની જરા પણ સંભાળ નહીં. તેનાં આ પરિણામ. હાલના જીવાનીયા કરતાં પાંચ ધણું ધરડા હાલ પણ ચાલી શકે, કારણ કે તન જોરાવર, માટે અમે હાલના ઉગતા વિદ્યાર્થીઓને બલામણું કરીએ છીએ. કે. જો તેઓ પોતાની જંદગી લાંબી કરવા માગતા હોય અને તનદુસ્ત રહી સારી કેળવણી લેવાની ઉમેદ રાખતા હોય તો તેમણે ખસુસ કરી પોતાના મનને છ કલાક તો તનને એક કલાક પણ કેળવણી આપવી અર્થાત કસરત કરવી અને તેમ નહીં તો છેવટ દરીયા કિનારે ચા ચીલી જ ખીણ ખુલ્લી હવા વાળી જગ્યાએ જઈ ત્યાં ફરી પોતાના શરીરને કસવું અને મનને તાજી હવાથી સાંત કરવું તો જરૂર તેમને ફાયદો છે.

હિંદુસ્તાનની હાલત.

જે દેશ, પૃથ્વીના ગોળકિપર વસેલા તમામ દેશોનો અધિરાજ ગણાતો હતો, જે દેશ શૂરવમાં સર્વથી સરસ જણાતો હતો, જે દેશ વિદ્વાનોનો વિદ્યાગુરુ હતો, જે દેશ ઉદ્યોગમાં અગ્રેસર હતો, જે દેશ ધર્મમાં પુરંધર હતો, જે દેશ પદ્માપકારની પ્રવિણતાથી પ્રખ્યાતિ પામેલો હતો, જે દેશ વિનયમાં, વિવેકમાં, અને વિચારમાં વખણાયેલો હતો, જે દેશ કળામાં, કવિતામાં અને કૌશલ્યતામાં બધાથી અદોઆતો હતો, જે દેશ સદાચારમાં, સૌશિલ્યતામાં અને એકતામાં ઘણોજ આગળ પડેલો હતો, અને ટુંકામાં કહીએ તો જે દેશની આગળ ધરીની, પ્રજા, મિસરના લોકો, અને ગ્રીસનાં એક સંત્રી રાજ્યો પણ કરી ગણતીમાં ન હતાં, તેથી તેઓ વિદ્યા ઊપાર્જન કરવા માટે તેજ દેશમાં આવતા અને તર્હીથી વિદ્યા સંપાદન કરી પોતાના દેશમાં તેનો પ્રસાર કરી ઉન્નતિની ઊંચી ટેકરી ઉપર ચઢવાનાં પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા તેનાં ફળ તેઓએ ઘણી મુદતે આપ્યાં; પરંતુ અફસોસ સાથે લખવું પડે છે કે આ દુનિયામાં રાત્રી ને દિવસ, બરતી ને ઝોઠ, સુખ ને દુઃખ, તેમજ ચડતી અને પડતી એ પણ વારા ફરતી આવ્યા કરે એવો એક ઇશ્વરી અચળ નિયમ જણાય છે. જે નિયમના પ્રમાણે ઉદયમથી પ્રમિદ્ધી પામેનાં જોનું વર્ણન ઉપર કર્યું છે તેજ આ આપણો આર્યવર્ષ દેશ પડતી સ્થિતિમાં આવ્યો એટલાપરથી કાંઈ નિરાશ થવાનું કારણ નથી, કેમકે ઇતિહાસોનું અવલોકન કરવાથી માંલમ પડે છે કે, તે વખત પુરોપખંડમાં નિવાસ કરતી પ્રજા માંહેથી ઝેર, જર્મન, અને અંગ્રેજ કે જેઓ તે વખત તમામ જંગમી હાલતમાં હતાં એટલુંજ નહીં પણ તેની માથે બીજી પ્રજાઓથી છેક નીચી પાયરીમાં ગણાતી હતી; તેજ પ્રજાને હવે હાલને સમે જોઈએ તો મર્વ દેશની સર્વ પ્રજાના સરદાર તરીકે ગણી શકાય, ઉપર લખેલાં પ્રમાણથી ઘણા કાળે આર્યવર્ષનો ઉદય થઈ શકે અથવા, પરંતુ હાલ આર્યવર્ષની અને આપણા આર્યસાહોની ફેરી માઠી સ્થિતિ થઈ તે ઉપર દીર્ઘ દૃષ્ટીથી જુઓ અને વિચાર કરો કે જો તેને તે પ્રમાણે આપણી હાલત

રહેતી જ્યે તો હું ધારું છું કે થોડા કાળમાં ચાલતા જમાનાના સુધરેલા લોહો તેઓને જંગલી દેશ ગણશે.

જ્યારે પોતાનો દેશ નિર્ધન થઈ ગરીબી હાલતમાં દિવસ ગુજારતો હોય ત્યારે તેને તેમાંથી સુક્ત કરવો તે શું તેમાં રહેલા રહીસોની પેહેલી અને ઘણી જરૂરની ફરજ નથી? વેપાર વણજમાં પડી ભાગેલા દેશને તેજી પર આણવો તે શું સ્વદેશ હિતેચ્છુ પુરૂષનો પેહેલો ધર્મ નથી? કારીગરીમાં પડી ભાગેલા દેશને તે બાબતમાં વધારવાની આ વખત શું અગત્ય નથી? ઉદ્યોગમાં આજસુ પોલાંઓને ઉદ્યોગી પુરૂષો શું ઉદ્યોગી કરવા નથી ધારતા? વિદ્યા હીનને વિદ્વાન પુરૂષો શું વિદ્વાન કરવા નથી ધારતા? અને ધર્મોપદેશો શું અધર્મે વર્તનારા માણસોને શુદ્ધ ધર્મમાં લાવવા નથી ધારતા? છેવટ હું નથી ધારતો કે એ લોહો તે બાબતમાં કાંઈ પણ કાળજી ન રાખતા હોય કારણ કે સર્વ પ્રાણી માનની પેહેલી ફરજ એ છે કે દેશી બાંધવાને વિદ્યામાં વધારવા, ઉદ્યોગમાં અગ્રેસર કરવા, ધર્મમાં ધુરંધર બનાવવા, તેમજ ચરચીરતામાં, સહાસમાં, વેપારમાં, દેવતમાં, હિમતમાં, કળા કૌશલ્યમાં, અને એ વિગેરે બીજી પણ ઘણીક ઉપયોગી બાબતોમાં આ આપણે હિંદુસ્તાન દેશ યુરોપ અને અમેરિકાના દેશોથી કેટલો બધો પછાત પોલો છે તે તો સર્વ ટોઈ જાણતાજ હશે, માટે હુંકામાં એટલુંજ કેહેવાનું કે આ ચોપાનિયાના વિવેકી વાંચનાર મદ્દગૃહસ્થો! આપણા દેશનાં સ્ત્રી, પુરૂષ અને છોકરાં દરીદ્રતાથી અરધો નાગી અપરસ્થામાં ચારે કોર હરતાં ફરતાં જોઈએ છીએ. દ્રવ્યતા સમૂહના સમૂહ આ દેશથી દરીયા વાટે તથા ખુરાકી વાટે બીજા દેશભણી જોમબરે તણાતા બંધ છે, જેથી જળવનાર જનોને ઘટે છે કે તેને જવા ન દેવા તેમાંજ ઉજવળ. યરાનો સમાય રહેલો છે, પોતાનો પરમ ધર્મ પણ તેજ માની રાકાય, સંસાર જન્મનું આકૃત્ય તેજ ગંધી રાકાય, અને ફરણા કરનાર કૃષાણુઓની કલ્યાણની કસોટી મારા ધારવા પ્રમાણે ત્યારેજ ધારી ચકાય, માટે જોડો જગૃત આઓ ને દેશહિતકારી ધર્મમાં યથામતિ ઉદ્યોગ કરી તમારું જીવન સફળ કરો. ન. લી.

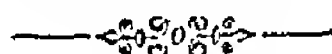
(ગુજરાતીમાં.)

મંત્રનો શાવાર્થ.

જે इंद्र પોતે એક છતાં સઘળાં મનુષ્યોઉપર તથા
ધનઉપર સ્વામીપણું ચલાવેછે, તે इंद्र પૃથ્વીઉપર રે-
હેવા યોગ્ય પાંચ વર્ણોનો અનુગ્રહ કરનારછે. ॥ ૧ ॥

શાપ્યનો શાવાર્થ.

જે इंद्र પોતે એક છતાં સઘળાં મનુષ્યોઉપર તથા
ધનઉપર સ્વામીપણું ચલાવેછે, તે इंद्र પૃથ્વીઉપર
રહેવાયોગ્ય બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રીય, વૈશ્ય, શુદ્ર અને નિપાદ
એ પાંચ વર્ણનો અનુગ્રહ કરનારછે. ॥ ૧ ॥

इंद्र वो विश्वतृस्पतिं हवामहे जनेभ्यः
अस्माकंस्तु केवलः ॥ १० ॥

પદપાઠ:

इंद्र। वः। विश्वतः। परि। हवामहे। जनेभ्यः।
अस्माकं। अस्तु। केवलः॥ १० ॥

માધવ શાષ્ટ્યં.

हे ऋत्विग्यजमानाः । विश्वतः सर्वेभ्यो जनेभ्यः परि
। उपर्यवरिथतामिद्रं वो युष्मदर्थं हवामहे । आहूयामः ।

अतः स इंद्रोऽस्माकं केवलोऽसाधारणोऽस्तु । इतरेभ्योऽप्यधिकमनुग्रहमस्मासु करोत्वित्यर्थः । इंद्रं । रन्प्रत्ययां तो निच्वादाद्युदात्तः । वः । अनुदात्तं सर्वमित्यनुवृत्तौ बहुवचनस्य वस्नसौ । पा० ८।१।२ १ । इति वस् । विश्वतः । लितीति प्रत्ययात्पूर्वमुदात्तं । परि । निपातत्वादाद्युदात्तः । संहितायां पंचम्याः परावध्यर्थे । पा० ८।३ ५१ । इति विसर्जनीयस्य सत्वं । हवामहे । वहेजः शापि बहुलं छंदसीति संप्रसारणं । परपूर्वत्वं । गुणावादेशौ । जनेभ्यः । जन्यंत इति जनाः । जनयतेः कर्मणि घञ् । जानिबध्यौश्च । पा० ७।३।३ ५ । इत्युपधाया वृद्धयभावः निच्वादाद्युदात्तत्वं । अस्माकं । अस्मच्छब्दोऽतोदात्तः । शेषे लोप इत्यंतलोपपक्षे साम आकं । पा० ७।१।३ ३ । इत्याकारेणैकादेश उदात्तः । टिलोपपक्ष उदात्तानिवृत्तिस्वरेणाकार उदात्तः । केवलः । वृषादेराकृतिगणत्वादाद्युदात्तः ॥ १० ॥

(गुर्जरातीर्षा.)

मन्त्रनो भावार्थः.

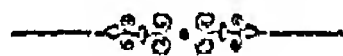
हे ऋत्विक् तथा यजमानो ! सघळा जनोना उपरी तरीके रहेला इंद्रने असे तमारे वास्ते बोलाविणुछिए माटे ते अमारी तरफ असाधारण रहो. ॥ १० ॥

भाष्यनो भावार्थः.

हे ऋत्विज तथा यजमानो ! वधा लोको उपर
उपरी तरिके रहेला इंद्रने अमे तमारे माटे बोलाविए
छिए माटे ते अमारी तरफ असाधारण रहो एटले
बिजाकरतां अमारी उपर अधिक अनुग्रह करो ॥ १० ॥

॥ इति प्रथमस्य प्रथमे चतुर्दशो वर्गः ॥

॥ इति प्रथमे मंडले द्वितीयोऽनुवाकः ॥

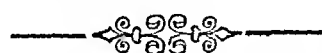

अ० १. अ० १. व० १५.

म० १. अ० ३. सू० ८.

तृतीयेऽनुवाके चत्वारि सूक्तानि । तत्रैंद्र सानसि
मित्यादिकं प्रथमं दशर्चं सूक्तं सुरुपकृत्नुमित्यादिषु
षट्सु पंचमं । ऋष्यादयस्तु पूर्ववत् । विशेषविनियो
गस्तु । महाव्रते निष्केवल्य औष्णिहृतृचाशीतावैंद्र
सानसिं रथिमित्यादिके द्वे सूक्ते । पंचमारण्यक औ-
ष्णिहृतृचाशीतिरिति खंडे शौनकेन सूत्रितं । सुरुपकृ-
त्नुमुतय इति त्रीण्येंद्र सानसि रथिमिति द्वे इति ॥
अतिरात्रे प्रथमे पर्यायेऽच्छावाकशस्त्र एंद्र सानसि
मिति सूक्तं । सूत्रितं च इंद्रमिद्राथिनो बृहदेंद्र सान
सिं । आ० ६ । ४ । इति ॥ दर्शयाग इंद्रयाजिनः सा-
न्नायस्यानुवाक्या । एंद्र सानसिं रथिमिति । उक्ता

देवता इत्यास्मिन्खण्डे इंद्र सानसिं रयिं प्र ससाहिषे
पुरुहूत शत्रून् । आ० १।६। इति सूत्रितं । तस्मि
न्सूक्तेतामेतांप्रथमा सूचमाह ॥

इंद्रं सानसिं रयिं सजित्वानं सदासहं ।
वर्षिष्ठमृतये भर ॥ १ ॥

पदपाठः

आ । इंद्र । सानसि । रयि । सजित्वानं ।
सदाऽसहं । वर्षिष्ठं । उतये । भर ॥ १ ॥

माधव भाष्यं.

हे इंद्र । उतयेऽस्मद्रक्षार्थं रयिं धनमाभर । आहर
। कीदृशं रयिं । सानसि । संभजनीयं । सजित्वानं ।
समानशत्रुजयशीलं । धनेन हि शूरान्मृत्यान्संपाद्य
शत्रवो जीयन्ते । सदासहं । सर्वदा शत्रूणामभिजवहेतुं ।
वर्षिष्ठं । अतिशयेन वृद्धं प्रभूतमित्यर्थः ॥ सानसि ।
वन पण संभक्तावित्यस्मादसिप्रत्ययो वृद्धिरंतोदात्तत्वं
च सानसिवर्णसीत्यादिना । उ०।४ । १०९ । निपात्य
ते । रयिं । प्रातिपदिकस्वरेणांतोदात्तः । सजित्वानं ।

समानानरीज्जेतुं शीलमस्य । अन्येभ्योऽपि दृश्यन्ते ।
 पा० ३।२।१५ । इति कनिष् । उपपदसमासः ।
 समानस्य छंदस्यमूर्द्धप्रगृह्युदकेषु । पा० ६।३।८४ ।
 इति समानस्य सभावः । छन्दुत्तरपदप्रकृतिस्वरेण धा-
 तुस्वर एव शिष्यते । वृद्धशब्दादतिशायने तमविष्ठ-
 नौ । पा० ५।३।५५ । इतीष्टन् । प्रियस्थिरेत्यादि-
 ना । पा० ६।४।१५७ । वृद्धशब्दस्य वर्षादेशः ।
 इष्टनो निस्त्वादाद्युदात्तत्वं । ऊतये । उदात्त इत्यनुवृत्ता-
 वूतियूतिजूतिसातीत्यादिना किन्नुदात्तो निपातितः ।
 अर । ह्यग्रहोर्भिश्छंदसि । पा० ८।२।३२।१ । इति
 हकारस्य भकारः । ते प्राग्धातोः । पा० १।४।८० ।
 इति धातोः प्राक्प्रयोक्तव्यस्याङ्गे व्यवहिताश्च । पा०
 १।४।८२ । इति छंदसि व्यवहितप्रयोगः ॥ १ ॥

(गुजरातीमां.)

मंत्रनो भावार्थः.

हे इंद्र ! अमारी रक्षानेवास्ते सारी रिते भजवायो-
 ग्य, बरावरिआ शत्रुओने जीतनार, हमेश शत्रुओ-
 ना पराभवनुं, कारण अने घणी वृद्धि पामेल एवां
 धनने लाव्य ॥ १ ॥

भाष्यनो भावार्थः.

धनं खरचवाथी नोकरो शूरवीर बनेछे अने तेवा नोकरोथी शत्रुओने जीती लेवायछे, माटे “शत्रुओने जीतनार” एवं धनने विशेषण आप्युंछे. ॥१॥

द्वितीया मृचमाह.

नि येन मुष्टिहृत्यया नि वृत्रा रुणधामहै । त्वोतासो न्यर्वता ॥ २ ॥

पदपाठः

नि । येन । मुष्टिऽहृत्यया । नि । वृत्रा । रु
णधामहै । त्वाऽउतासः । निऽअर्वता ॥ २ ॥

माधव भाष्यं.

येन धनेन संपादितानां भटानां नि मुष्टिहृत्यया नितरां मुष्टिप्रहारेण वृत्रा शत्रून्निरुणधामहै निरुद्धान्करवाम तादृशं धनमावहेत्यर्थः । त्वोतासस्त्वया रक्षिता वयमर्वतास्मदीयेनाश्वेन निरुणधामहा इत्यनुषंगः । पदातियुद्धेनाश्वयुद्धेन च शत्रून्विनाशयामेत्यर्थः ॥ मुष्टिहृत्यया । हनस्त च पा० ३।१।१०८ । इति

सुबंत उपपदे क्यप् । तत्संनियोगेन नकारस्य तका
रः । छदुत्तरपदप्रकृतिस्वरे प्राप्ते परादिश्छंदसि बहुलं ।
पा० ६।२।१११। इति बहुलग्रहणेन त्रिचक्रेणा
प्यंतोदात्तत्वाभिधानात् । पा० ६।२।१११।१। अं
तोदात्तत्वं । नि । आख्यातसंबंधस्यापि नेरुपसर्ग
स्य व्यवहिताश्चोति व्यवहितप्रयोगः । वृत्ता । शेश्छंद
सि बहुलमिति शैर्लोपः । नलोपः । रुणधामहै । आ
ट्संयोगेन पित्त्वात् । पा० ३।४।१२। शसोरह्योपः ।
पा० ६।४।१११। इत्यकारलोपो न भवति ।
पित्त्वादेव चाख्यातस्यानुदात्तत्वेन विकरणस्य श्रम
एवोदात्तत्वं शिष्यते । ननु तिङ्ङुतिङ्ङु इति निघातेन
भावितव्यं । न । द्वे द्व्यत्र तिङ्ङिभक्ती । निविड्या मुष्ट्या
निरुणधामहा इत्यत्र मुख्या श्रुतैका । अर्वता निरुण
धामहा इत्यत्रानुपक्ता द्वितीया । तयोः समुच्चयार्थश्च
कारो लुप्यते । तेन चादिलोपे विज्ञापा । पा० ८।१।
६३। इति प्रथमेयं तिङ्ङिभक्तिर्न निहन्यते । यथा ना
त्मना तृप्यति नान्यस्मै ददातीत्यत्र हि समुच्चयार्थ
स्य चशब्दस्य लोपात्तृप्यतीति प्रथमा तिङ्ङिभक्तिर्न
निहन्यते ददातीति द्वितीया तु निन्यत एव ॥ ननु
तत्र द्वे तिङ्ङिभक्ती श्रूयेते । इह पुनरेकैव श्रुता । सैवो

उत्तरत्रानुषज्यते नान्या श्रूयत इति द्वितीयाभावात्कथ
 मियं प्रथमा । न । अनुषंगलब्धद्वितीयापेक्षमापि प्राथ
 म्यमुपजीव्य निघातनिषेधदर्शनात् । पुरोडाशं चाधिश्र
 यत्याज्यं । च । प्रोक्षणीश्चासादयत्याज्यं चेत्यत्र ह्यधि
 श्रयत्यासादयतीत्याख्यातयोः प्रथमवाक्यद्वयश्रुतयोर्
 उत्तरवाक्यद्वयेऽनुषंगमपेक्षयैवप्राथम्यस्वीकारेण चवायो
 गे प्रथमा । पा० ८।१।५९। इति निघातनिषेधो
 दृष्ट इति । त्वयोता रक्षितास्त्वोतासः । प्रत्ययोत्तरपद
 योश्च । पा० ७।२।९८। इति सपर्यंतस्य त्वादेशे
 दकारलोपश्छांदसः । अवतेर्निष्ठायामिडभावश्च । ज्वर
 त्वरस्त्रिव्यविसवामुपधायाश्च । पा० ६।४।२०।
 इत्यूट् । एत्येधत्यूट्सु । पा० ६।१।८९। इति
 वृद्धयभावश्छांदसः । तृतीयाकर्मणि । पा० ६।२।
 ४८। इति पूर्वपदप्रकृतिस्वरेणाकार उदात्तः । एका
 देश उदात्तेनोदात्त इत्युदात्तः । अर्वता । अर्वति गच्छ
 तीत्यर्वा । अर्व गतौ । अन्येभ्योऽपि दृश्यंत इति वनि
 पप्रत्ययः । नेड्गशि कृति । पा० ७।२।८ । इतीट्
 प्रतिषेधः । लोपो व्योर्वलि पा० ६।१।६६। इति
 वकारलोप । अर्वणस्त्रसावनञः । पा० ६।४।१२७।
 इति तकारः । वनिपः पित्त्वाद्धातुस्वर एव ॥ २ ॥

નિચે લખેલા સદ્ગુહસ્થોતાં નાંણાં અમને પહોંચ્યાં છે.

રૂ. આ. પૈ.

શેઠ નયુ હંતરાજ	૧	૮	૦
મે. વજુભાઈ વિજયલાલ	૦	૧૫	૦
મેહરજીવન મોહન રામકૃષ્ણ ગોપાળ બગરકર	૧	૮	૦
શેઠ પ્રેમચંદ લલુભાઈ	૧	૮	૦
શેઠ હનનલાલ મગનલાલ	૧	૮	૦
જુનેશ લાહખેરી	૧	૮	૦
સ્વજાગી મુધારક મંડળો હરતે પંડ્યા શ્રીકૃષ્ણજી કાનજી ...	૫	૨	૦
હા. શ્રીમાધવજી આણંદજી મુનિસીપલ ખાતાના દરોર શ્રીપર	૧	૧૪	૦
શેઠ શ્રીલક્ષ્મી દેવજી	૩	૧૨	૦
મે રેઠ શ્રીવેલજી દેવજી	૩	૭	૦
કેસારાવ લાહખેરીના સેફ્ટરી રા. નાગેશ્વર ગોવિંદ ...	૦	૧૫	૦

બાહર ખખર.

આ ચોપાનિયા બાપત ડોહને કાંઈ લખ્યું હોય તો તેમણે બહાર ડોહ ભુલેલર. નજીક ફીરંગીના દેવળ પાસે પોર્તુગીઝ ચર્ચ સ્ત્રીઠ, ઘર નંબર ૩૫ માં સંસ્કૃત પાઠશાળામાં આર્યધર્મ પ્રકાશના મેનેજર જોગ લખી જણાવ્યું. નાટપેડ કાગળો લેવામાં આવશે નહીં.

આ ચોપાનીયાની કિસ્મત વર્ષ એકતા અગાડિ ૩૧ ૮ ૦ એક રૂપેઆ આઠ આના રાખીછે. દેશાવરના ગ્રાહકોને ટપાલ ખર્ચ જુદો પડશે. દરારી વધારે નકલો મંગાવનારને ટપાલ ખર્ચ પડશે નહીં તથા એક ચોપાનીયું તેને મફત મોકલવામાં આવશે.

જે ગૃહસ્થો અમને લવાજમની ટીકેટો મોકલે તેમણે પોસ્ટની અડધા આનાવાળી મોકલવી.

જે ગ્રાહકો ઢેકાણું બદલે તેમણે અમને લખી જણાવ્યું.

સૂચના.

આ ચોપાનિયાનો બહાર ગામના સર્વે ગ્રાહકોને નમ્રતા પૂર્વક વિનતી કરવામાં આવે છે કે, જે ગૃહસ્થોનું લવાજમ ગઈ શાલનું હજી સુધી બાકી છે અને આ ને મળ્યું નથી. તેમણે હવે કૃપા કરીને જલદી મોકલવું કેમકે, જે અમને કાગળો લખવાની જરૂર પડે નહીં. જો આ ચોપાનિયું પાંચા પછી અઠવાડીયાની અંદર અમને નહીં મોકલે તો તેઆના ઉપર જે કાગળો લખવામાં આવશે તેનું ખર્ચ તેમને જરૂર પડશે.

અહિર.

आर्य धर्मप्रकाशः

॥ (ARYA DHARMA PRAKASHI) ॥

पुस्तकं ८६.

आध. सेपत १८७८.

अंक ४ प्र.

॥ शिखण्डिणी ॥

॥ अथोत्तमोत्तममिष्टदयानिष्पन्नप्रथमति ॥

॥ प्रमत्तसद्विद्वन्मन्त्रिकल्पद्वयति ॥

॥ सन्निवृत्तानिष्टद्विद्वन्मन्त्रिकल्पद्वयति ॥

॥ सन्निवृत्तानिष्टद्विद्वन्मन्त्रिकल्पद्वयति ॥ १ ॥

अथोत्तमोत्तममिष्टदयानिष्पन्नप्रथमति,

वेद धर्म सत्त्वानी अर्थलाभ अर्थणी.

अथोत्तमोत्तममिष्टदयानिष्पन्नप्रथमति,

अथोत्तमोत्तममिष्टदयानिष्पन्नप्रथमति,

अथोत्तमोत्तममिष्टदयानिष्पन्नप्रथमति,

૧ વિદુરનિતી	૫૦
૨ ઋગ્વેદીકૃત્વંષ.....	૫૫
૩ સ્ત્રિયોના નીતિધર્મ વિષે.....	૬૦
૪ વેદધર્મસમા.....	૬૩
૫ ઋગ્વેદ સંહિતા તથા તેનું બાહ્ય અને તે બંનેનો ગુજરાતીમાં સારાંશ.....	૨૧૭

હરિગીત છંદ.

જો આર્યધર્મપ્રકાશનીર્મિત આરા રાખો માનવો ?
તો “આર્યધર્મપ્રકાશનો” ઉપદેશ સારો માનવો;
આ આર્યદેશ મુધારવાને જો દયા દિલમાં ધરો;
તો આર્ય લોક તણે મુપંથ પડેલ દેખો માધરો. ૧.

સ્વદેશહિતવોધક.

આ નામનો ઘણીક રસીક ચોપડી થોડા દિવસમાં છપાઈ બહાર પડશે, એ ચોપડી દેશી વસ્તુને ચાલું ઉત્તેજન આપનારી તથા દેશીઓનાં મન પિંગળાવી અરો રહેતો બતાવનારી છે. દેશી ચીજો વાપરવા વિગરે બાબતો અંદર દેશી ઓના હિતની દ્રષ્ટિ કરવામાં આવી છે, અને સર્વેને પસંદ પડે માટે માંહિ છંદો તથા લીવણીઓ દાખલ કરી છે. તેથી એ ચોપડી અગ્રીક કરી વાંચના સર્વેને મારી બલામણુ છે.

આ ચોપડી પ્રથમ એટલે માટે માર્ચ ૧૯૭૮ ની અંદર રાખતાર પાસે આના ૪ અંકે પહોંચી લેતાર પાસે આના ૫ લેવામાં આવશે જે માટે જોને એ ચોપડી મંગાવવી હોય તેણે નિચે સહીકરનાર ઉપર લખી મંગાવી લેવી. જોઈએ કાગળ લેવામાં આવશે તહીં.

નગજીવન કાશીરામ,

સરકારી નિયાજના મેહતાબ,

સંસ્થાન સીરોર, તા. પાંડુત્રવાસ, ઇ. રવાકાં.

આર્ય ધર્મ પ્રકાશ.

પુસ્તક ૬૩.

માઘ, સંવત ૧૯૩૪.

અંક ૪ થો.

ધર્મો રક્ષતિ રક્ષિતઃ

॥ શ્લોક ॥

પ્રિયેનાતિમૃશંદ્રપ્યેદપ્રિયેનચસંજોરેત્

નમુહ્યોદર્યકૃછ્રેષુનચધર્મપરિચજેત્ ॥ ૧ ॥

અર્થ—જો પોતાને પ્રિય હોય તેથી અતિ સહુ ન થઈ જવું, જો પોતાને અપ્રિય હોય તેથી અત્યંત એક પણ ન કરવો, ક્રોધ/પણુ જાતના અર્થનો લાભ મળવાને કહણુ પડે તો તેથી મુઝાઈ ન જવું અને ધર્મનો ત્યાગ કરવો નહીં.

જગતમાં જન્મેલા પ્રાણીઓપર વખતે હજારો આકૃતો આવી પડેછે, અને વખતે હજારો સુખના સમુદાય આવી લાગેછે, તેમ ધણી જાતની મતલબ સોધવાને યુગ્મવણુ આવી મળે છે, પરંતુ તેમાં એક પણ ન કરવો, હર્ષ પણ ન કરવો અને યુગ્મવણુ પણ ન લાવવી વખતે માર હોય અને વખતે નરતુ પણ હોય, દેમકે, કાંઈ હંમેશા ઈમને ઈમ રહેતુ નથી. ધણી વખત માણસો સારાં અને મોઠા પરિણામમા હર્ષથી અને એકથી ધર્મનો ધારી રહેતા વિસરી જાય છે, મારે સંભાળવું કે ઈમ યવામાં કાયદાને બદલ નુકસાન છે. વાસ્તે ઈજ રહેતુ છે કે, આર્યધર્મને ધણી જાતનાં વિદ્રો ને ઈમ હોય તો પણ તેને દૂર કરી ઉત્તેજન મળે ઈવા ઉપાયો કર્યા કરવા જેથી અનહદ લાભ મળવાને જરા પણ વિલમ થાય નહીં

આત્મવૌધ.

“ પદ ૨ જું ”

(રાગ ધીરાના પદનો.)

આશાનો હુંગર ડુંચોરે, અજબ ટોચ આમે અડી;
 પેલાતો પડછાયોરે, વીકટ વાટ લાંબી વડી. આશાનો. ટેક. ૧
 મારગમાં મળે જંગલ મોટાં, વાઘ ત્રસુનીવીક;
 પડતો શોષ અને પરસેવો, નીર તળી નહિ નીક,
 વિપત્તિના વંટોળિયેરે, કાશી કાંતો થાય કાઢી. આશા. ૨
 મોમિયા મેળા લીધા મરોસે, દસ ગણા દઈ દામ;
 હાથે મીડી મળતાં હથિઆરો, હોજા અને ધરિ હામ;
 ચાલ્યા હુંગર ચઢવારે, પળ પછડાયા પંડ પડી. આશા. ૩
 યાદી ચેરાવાને ચૂન ચાવોચિયાં, વસંતી વાટ વિશેષ;
 અજાની અમથા અથડાતાં, લાખ મળે નહિ લેષ;
 કાંપર વનીને કુઠાંતારે, ચપલ નર ન શકે ચડી. આશા. ૪
 ઝલટમાં નર કૈક ઉતાવળા, ચૂન થયેલ ચુવાર;
 પારવિનાં ચઢતા પછડાતાં, પડ્યા ન તેમાં પાર,
 પાછલથી પસ્તાયારે, જુતી જ્યારે નવ જડી. આશા. ૫
 મવાનો.

વિદુરનીતિ.

(સાંધણુ યુદ્ધ ૧૬૫ થી.)

एकोधर्मः परश्रेयः क्षमैकाशांतिरुत्तमा

विद्यैकापरमातृमिरहिंसैकासुखावहा ॥ ५२ ॥

અર્થ — એક ધર્મ છે એવું ઉત્કૃષ્ટ કલ્યાણરૂપ છે. એક ક્ષમા છે

એજ મરમ શાંતીરૂપ છે. એક વિદ્યા છે એજ અરી તૃપ્તિરૂપ છે. અને એક અહિંસા એજ સુખને આપનારી છે. ॥ ૫૨ ॥

દ્વાવિમૌમસતેભૂમિઃ સર્વોવિલશ્યાનિવ

રાજાનંચાવિરોદ્ધારંબ્રાહ્મણંચામવાસિનં ॥ ૫૩ ॥

અર્થ—અજગરસર્પ યુક્તમાં સુઈ રહેલા પુરુષોને જેમ ગળી જાય છે તેમજ આ પૃથ્વી વિરોધ નહીં કરનાર રાજા અને પ્રવાસ નહીં કરનાર બ્રાહ્મણ એ બેયને ગળી જાય છે. ॥ ૫૩ ॥

દેકર્મણીનરઃ કુર્વન્નસ્મિલ્લોકેવિરોધતે

અનુવન્નુત્સર્ગકિંચિદસતોનર્ચયંસ્તથા ॥ ૫૪ ॥

અર્થ—કોઇને કહણ વચન કહેવું નહીં, અને કોઇ અરાજ માણસની સેવા કરવી નહીં; એ બે કામ (કહણ વચન નહીં બોલવું અને દુષ્ટની સેવા ન કરવી તે) કરનાર પુરુષ આ દુનિયામાં વખણાય છે. (અથવા શોભે છે.) ॥ ૫૪ ॥

દ્વાવિમૌપુરુષવ્યાધપરપ્રસયકારિણૌ

સ્ત્રિયઃ કામિતકામિન્યોલોકઃ પૂજિતપૂજકઃ ॥ ૫૫ ॥

અર્થ—હે પુરુષમાં એટ ધૃતરાષ્ટ્ર ! કામી પુરુષોને ઈચ્છનારી સ્ત્રીઓ,

૦ મતલબ કે, અરાજ હાસલ રાખનારી સ્ત્રીઓનાં તેજાં અગળ આચરણ, તેના જેવાં અરાજ કામ કરાવવામાં પાછળની બીજી જોનારી સ્ત્રીઓને તેઓનાં કમનસાબને લીધે વિશ્વાસ કરાવનારાં થાય છે. (આમ કરવું જોઈએ કારણ કે બીજાં કરે છે તે સારાને માટે કરતાં હશે એમ તે જાણે છે.) અને કોઇ અજ્ઞાની સોકોથી પૂજાતા માણસને કોઈ સમજી અને સારા માણસ પુત્ર, તો તે વિષે બીજા માણસોને એમ થાય જે આજા મમજી માણસ એના પુત્રવમાં પ્રીતિવાળો થશે માટે તે સારા માર્ગ છે. એવી રીતે જેના પુત્ર કરવામાં આવવી હોય તે બને ગમે તેવા અરાજ માણસ હોય તો પણ તે વીષે વિચારવામાં આવવું નથી. માટે એ સ્ત્રીઓને અને દુષ્ટ માનેવાને, પોતે મમજી છતાં માન આપવું તે વાળની નથી, એમ જાણતાં છતાં માન આપ છે, તે બીજાને વિશ્વાસ ઉપજવનાર થાય છે. અને તેથી તે ઘણા દુઃખોનો આગવનાર છે. આમાં તમે તમારા પુત્રના પુત્રેલા થકૂનીની, તમારા તે યાજો થાય છે, અને તેના

અને જાણ્યાવગર જેનો પુજા થતી હોય એવા માણસને પુજનાર (અથવા માનનાર) દુનિયામાં એ એય ખીજા માણસોને તેવા કામમાં વિશ્વાસ કરાવનારાં થઈ પડે છે.

દ્વાવિમૌકંટકૌતિક્ષ્ણૌશરીરપરિશોષિણૌ

યથાધનઃકામયતેયશ્ચકુપ્યત્ચનીશ્વરઃ ॥ ૫૬ ॥

અર્થ*—જે નિર્ધન હોય અને મોટાં મોટાં ભોગ ભોગવવાના કે કાંઈ ખિજા શેષશલીના વિચારો કરે છે; અને પોતે શક્તીવાન ન છતાં ખીજા ઉપર ક્રોધ કરે છે; એ એય પુરૂષો શરીરને શોષણ કરી નાખનાર તીક્ષ્ણ કાંટા સરખા છે. ॥ ૫૬ ॥

દ્વાવેવનવિરાજેતેવિપરિતેનકર્મર્ણા

ગૃહસ્થશ્ચનિરારંભઃકાર્યવાંશ્ચૈવભિક્ષુકઃ ॥ ૫૭ ॥

અર્થ†—જે ભિખારી હોય તે મોટાં કામ કરે અથવા કાંઈપણ પ્રયત્ન કર્યો કરે; અને ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેનારો જે હોય તે કોઈ કામનો આરંભ ન કરે અને આજસુ થઈ બેઠો રહે; એ એય પુરૂષ એ વિપરીત પણાથી શોભતા નથી. કારણ કે, ગૃહસ્થને કામ કરવાં ઘટે છે. અને ભિક્ષુકને કાંઈ આરંભ કરવો ઘટતો નથી. ॥ ૫૭ ॥

દ્વાવિમૌપુરુષૌરાજન્ સ્વર્ગસ્યોપરિતિષ્ઠતઃ

પ્રમુશ્ચક્ષ્મયાયુકો દરિદ્રશ્ચપ્રદાનવાન્ ॥ ૫૮ ॥

દુર્ગોણો જાણો છો તો પણ પુજા કરાછો (માન આપો છો) માટે તે ઘટતું નથી એમ વિદુરજીએ બતાવી આપેલું છે.

* વિવેકી વિદુરજી ધૃતરાષ્ટ્ર રાજાને એમ બતાવે આપે છે કે, દુર્યોધનમાં પાંડવોને પોષવાની શક્તી નથી તેમ છતાં ક્રોધ ધણો રાખે છે, તે તમારા શરીર શોષણ કરવામાં તીક્ષ્ણ કાંટા રૂપ થઈ પડ્યો છે.

† આ ઠેકાણે એમ બતાવે છે કે, તમે ગૃહસ્થ છો તેમ છતાં તમારો પુત્ર જે કાંઈ આવજું આચરણ કરે છે, તેને વારવાનો તમારો ધર્મ છે; તોપણ તે વિષે ઉદાસી પાળું રાખો છો. એટલે તેમને સાફ નરતું કાંઈ પણ કેહેતા નથી. માટે એ અવળી રીતથી તમારી શોભાને નિચો હાની છે.

અર્થ—હે ધૃતરાષ્ટ્ર રાજા ! જે પુરુષ સઘળી રીતે સમર્થ છતાં ક્ષમા રાખે છે, અને જે પુરુષ દરિદ્રી ઈચ્છે દ્રવ્ય લગરનો છતાં દાન આપતો હોય છે, તે ખેય પુરુષો સ્વર્ગ ઉપર રહે છે.

કેહેવાની મતનબ અંજ કે, પાંડુરાજના પુત્ર ધૃષ્ટિર રાજા સર્વ રીતે સમર્થ છે, તેમ છતાં તમારા કહેલા અપરાધને ક્ષમા કરે છે. ॥ ૫૮ ॥

न्यायागतस्यद्रव्यस्य वेद्व्यौदावतिक्रमौ

अपात्रेप्रतिपत्तिश्च पात्रेवाप्रतिपादनं ॥ ५९ ॥

અર્થ*—ન્યાયની રીતીથી મળવેલા દ્રવ્યની ખે જાતની અવળી ગતિ જાણવી જોઈએ તે એ કે, જે માણસ તે દ્રવ્યને લાયક ન હોય તેમ છતાં તેને અર્પણ કરવું અને જે માણસ તે દ્રવ્યને લાયક હોય તેમ છતાં તેને ન આપવું. ॥ ૫૯ ॥

दाकभासिनिवेष्टणीगलेवधाददाशिलां

धनवतम्पदातार दारिद्र्यात्तपास्विनं ॥ ६० ॥

અર્થ†—જે પુરુષ દરિદ્રી હોય તેમ છતાં તપને નહીં તપતો હોય, અને જે પુરુષ દ્રવ્યવાન હોય તેમ છતાં દાતાર ન હોય, તો એ ખેય જણાને ગજે મજબુત રાક્ષા બાંધીને પાણીમા ફેરી ડુબાવી દેવા જવા છે. ॥ ૬૦ ॥

* અહીંયા એવી રીતે સમજાવેલું જણાય છે કે, હે ધૃતરાષ્ટ્ર તમારો પુત્ર દુર્યોધન સઘળી રાજ્ય સમૃદ્ધિને યોગ્ય નહીં છતાં તમે તેને સ્થાપન કરી દીધો છે, અને ધૃષ્ટિર રાજા તેને લાયક છે તેમ છતાં તેને કાંઈ પણ આપ્યું નથી માટે તે રીતીવિરુદ્ધ સમૃદ્ધિની ગતી થઈ છે, એ તમારે જાણવું જોઈએ.

† વિદુરજીએ એવું જણાવેલું જણાય છે કે, હે ધૃતરાષ્ટ્ર રાજા સઘળી સમૃદ્ધિ દુર્યોધનના હાથમાં છે. તેમ છતાં તેમથી જરા પણ તે આપી શકતો નથી, માટે તે ઉપર લગ્નની સ્થિતિને યોગ્ય ગણવાને યોગ્ય છે. વળી એમ પણ લઈ શકાય છે કે, ધૃતરાષ્ટ્ર રાજાએ મજબુત પુત્રને સોંપ્યું છે અને દુર્યોધનને તેઓ કદી સાચી સલાહ આપે તો તે માને તેમ પણ નથી; તેથી કરીને દરિદ્રી જવા થઈ ગયા છે. આની અવરથાને પહોંચેલા સમયે યોગ્ય તપ કરવું જોઈએ તે નહીં કરતા અટપટમા પડેલા છે, માટે તે પણ તેજ સ્થિતિને યોગ્ય ગણ્યા હોય એમ જણાય છે.

દ્વાવિમૌપુરુષવ્યાઘ્ર સૂર્યમંડલભેદિનૌ

પરિત્રાડયોગયુક્તશ્ચ રણેચાભિમુખોહતઃ ॥ ૬૧ ॥

અર્થ—હે પુરુષમાં શ્રેષ્ઠ રાજા! જે પુરુષ રણસંગ્રામમાં શરવિરેની સામે, સામે પગલે મરે છે તે, અને જે સુધળા યોગને જાણનાર સન્યાસી હોય છે તે, એય પુરુષો સૂર્યના મંડળને ભેદી નીખનારા છે. મતલબ તે સૂર્યના મંડળને ભેદી નાખે તેવા તેજસ્વી હોય છે, અથવા તેની કીર્તિ સૂર્યના મંડળથી પણ વધારે ફેલાય તેટલી થાય છે. ॥ ૬૧ ॥

ત્રયોપાયમનુષ્યાણાં શ્રૂયંતેભરતર્ષભ

કનીયાન્મધ્યમઃશ્રેષ્ઠત્તિવેદવિદોવિદુઃ ॥ ૬૨ ॥

અર્થ—હે ભરત કૃષ્ણમાં શ્રેષ્ઠ રાજા! 'યુદ્ધ કરવું' એ હલકામાં હલકો, ભેદ અને દાન કરવું એ સાધારણ અને સામ એટલે સમજાવીને કહેવું એ ઉત્તમ, એવીરીતે મનુષ્યોને કરવાના ત્રણ જાતના ઉપાયો છે, એમ વેદના જાણનારાઓ કહે છે. ॥ ૬૨ ॥

ત્રિવિધાઃપુરુષારાજત્તમાધ્યમમધ્યમાઃ

નિયોજયેદંથાવત્તાંસ્ત્રિવિધેષ્વેવકર્મસુ ॥ ૬૩ ॥

અર્થ—હે રાજા! ઉત્તમ, મધ્યમ અને અધમ, એવા ત્રણ જાતના પુરુષો છે. માટે ઉત્તમ હોય તેને ઉત્તમ કામમાં, મધ્યમ હોય તેને મધ્યમ કામમાં અને અધમ હોય તેને અધમ કામમાં જોડવા જોઈએ. ॥ ૬૩ ॥

અહીંયાં ઉત્તમ ઉપાય છે તે હાલમાં ઉપયોગમાં લીધો છે, તેથી ધારેલી મતલબ પાર નહીં પડે તો મધ્યમ ઉપાય જે ભેદ અને દાન છે તે ઉપયોગમાં લેવા જોઈશે અને તેથી પણ ધારેલી મતલબ નહીં સરી તો છેલ્લો અથવા ત્રીજો હલકામાં હલકો યુદ્ધનો ઉપાય યોજવો પડશે, એવું ગાંભિર્ય હોય એમ જણાય છે.

* અહીં એવો ભાવ છે કે જો જોવા અધિકાર તેવાં તેને કામો સોંપવાં જોઈએ પણ તમે તો ઉત્તમ જાતના રાજકીય વિચારના કામમાં અધમ જાતના કૃણાદીને રાખેલા છે. મતલબ જે વાજખી થાય તેજ વાજખી દિતરે.

સરસ્વતીકુંડલ.

કાગમીર દેશમાં એક કુટુંબમાં ધણી ગરીબ અવસ્થામાં હોવાથી પોતે
પરદેશ જવા નિકળ્યું તેમાં ચાર માણસો હતા એક ડોસો ખીજી તેની સ્ત્રી
ડોશી ત્રીજો તેમનો છોકરો ચોથી છોકરાની વધુ એ ચાર માણસ પોતાના
ઉદર પોષણને અર્થે પરદેશમાં જવાને નિકળ્યા તેમણે દેશ દેશ ભ્રમણની
ધણી કિર્તિ અવણ કરી કે ભોજરાજને જેવો વીદ્યાનો શાખ છે, એવા કાઠને
પણ નથી અને વિદ્વાનને પોતે ત્રણ સમાન ગણે છે, આણ સાબળ
વાથી તેમનું ધારાનગર તરફ મન ખેંચાયું તેથી પોતે દરમજલ કરતા
કેટલેક દિવસે ધારાનગર આવી પહોંચ્યા રહેર એક ડોસ રહ્યું ત્યાં
તેમને એક વિદ્વાન શ્રાવણ મળ્યો. તેણે પુછ્યું કે ડોસા ક્યા જાઓ છો ?
ત્યારે ડોસાએ કહ્યું કે,

વસતતિલકાવૃત્તમ્.

ગર્વેઠામ્યદશ્રુતિપુરાણસમગ્રજ્ઞાત્ર,

પારગતલેખિતુર્કિલ્ભીજમૂવ,

હરિગીત છંદ.

હું જાઉં વેદ પુરાણ શાસ્ત્ર અમરત કેરા પારને,

પાનેલ ભોજ બુધાગરે કગવા ધરી દિલ પારને,

આનું વચન સાબળી પેલા પુછનાર વિદ્વાન મોલ્યો કે—

વેલક્ષરાણિનિહિવાચયિતુસરાજા,

મહાલલાલિલિતાદધિકૃદદૌય. ॥ ૧ ॥

નયો સ્પષ્ટ વાચી જાણુ તો એ ભોજ અક્ષર એકને,

મુજ બાગ્ય માહી લખ્યા યજ્ઞ અધિકૃ દિધુ વન જો મને. ૧

આણ કહી તે શ્રાવણ આજતો ચયા પણ આ ખીના માબળી પેલા

ડોસો તથા તેનું કુટુંબ તો વીરિમત યજ્ઞ ગણ અને મનમ દર્પ પામ્યું કે,

અહોં આપણો સત્કાર સારી રીતે થશે. એવું ધારી ધારાનગરી પાસે નજવીક એક ઉપવન હતું. તેમાં તે દિવસ મુકામ કર્યો અને ભોજરાજને કાઢાવ્યું કે, તારા ગામમાં અમે સરસ્વતીકુટુમ્બ તારી મરજી હોય તો રહેવા આવીએ. આ વાત સાંભળી ભોજરાજએ મનમાં જાણ્યું કે, નામ તો સરસ્વતીકુટુમ્બ છે, ત્યારે એ કેવાં ચતુર છે; તેમની પરિક્ષા જાઉ. એ-
 વું ધારી પોતાના એક ચાકર સાથે એક દુધનો લોટો સંપૂર્ણ ભરીને તેમની તરફ મોકલ્યો; તેમાં બસેર દુધ ભરેલું હતું; તે ચાકર સરસ્વતીકુટુમ્બનાં સમીપ લઈ આવ્યો અને ડોસાના હાથમાં લોટો આપી ડોસાને કહ્યું કે, આ ભોજરાજએ તમારી પાસે મોકલ્યું છે. ડોસો તથા પેલા ત્રણે રાજની ચતુરાઈ સમજ્યાં; તેથી પોતે પણ તે લોટો હાથમાં લઈ માંહી ચપટી ચપટી ખાંડ ભભરાવી બસેર ખાંડ ભરી લોટો ચાકર સાથે રાજ તરફ પાછો મોકલ્યો. ચાકરે રાજને સઘળી વાત કહી, રાજ મનમાં ઘણો પ્રસન્ન થયો અને જાણ્યું કે, ખરાં ચતુર છે. કારણ, રાજએ એવી સમસ્યા કરી હતી કે, જેમ આ લોટો દુધથી ભરેલો છે. એમાં ખીજું કંઈ સમાવાની જગો નથી. તેમ મારી ધારાનગરી માણસોથી પરીપૂર્ણ ભરેલી હોવાને લીધે તેમાં ખીજું માણસ રહી શકનાર નથી; રાજ સમજ્યો કે, જેમ મેં જાણાવ્યું કે, મારી ધારાનગરી ભરેલી હોવાથી તેમાં કોઈ પણ સમાઈ શકે તેમ નથી પણ તેના ઉત્તરમાં મને સરસ્વતીકુટુમ્બે એમ જાણા-
 વ્યું કે, જો આ ખાંડમાં ગુણુ છે કે ફક્ત હાથના આંગળાંની પ્રેરણાથી મદદ કરતાં, પોતે પોતાની મેળે દુધને હરકત ન કરતાં, લોટામાંજ સમાઈ ગઈ, તે વળી દુધ હતું તેટલી હતી; તો અમારામાં પણ એવા ગુણુ છે કે, અમને પ્રથમ કોઈ આરાજોજ આવનાર મળશે તો અમે અન્ય રીતને હરકત નહીં કરતાં અમારા ગુણુથીજ સમાઈશું. આવું સર્વે સ-
 મજી રાજ ખુશ થયો પણ ખીજી કાંઈ એમની શલાઘ્યતા જાઉ એવા રાજને વિચાર આવવાથી તેમના મુકામ ઉપર ગયો; તો પાસેના તલાવ ઉપર ડોસો તથા તેનો દુધનો સંઘા કરવા બેઠેલા છે એવું બે સ્ત્રીઓએ મુકામ ઉપરથી કહ્યું, તેથી તેમની પાસે રાજ આવ્યો અને છોકરાના સાથે જોઈ રાજએ તળાવમાંથી એક જળની હાથેની ભરી આવ્યમન કર્યું.

છોકરે તે જોઈ એક પથરની કાકરી તળાવમા નાખી તેથી રાજા ધણેજ
ખુશ થઈ પોતાને મેરેને આવ્યો રાજાને આવમન કરવાનો અભિપ્રાય
એવો હતો કે, તમે બ્રાહ્મણ છો, ત્યારે આગળ તમારામા અગરત્ય
રૂપિએ એકજ આવમનથી આખા સમુદ્રનુ પાન કર્યું હતુ, તો તમારાથી
એક આટની તળાવડીનુ પાન થાય એમ હોય તો હુ તમને ખરા રૂપિ
ગણ્ય, તેનુ હાર્દ સમજી છોકરાએ એક પાપાણની કાકરી તળાવમા
નાખી એમ જણાવ્યુ કે, તમે જ્યારે ક્ષત્રી છો ત્યારે તમારામા આગળ
રામચંદ્રજીએ યજુદ્રમા પાપાણની પાગ તારી હતી, તો તમારાથી એક
આટની કાકરીજ તળાવમા તરતી રાખી રાકાય તેમ હોય તો હુ પણ તમને
ખરા ક્ષત્રી ગણ્ય રાજા આ હાર્દ સમજી હસ્યો અને જણ્ય કે જેવો
હુ ક્ષત્રી છુ તેના એ બ્રાહ્મણ છે, એમા નિ સદેહ છે એમ કહી પેર
આવ્યો, પણ એન પડ્યુ તહી અને રાત પડી ગઈ વળતી રાજા કઠીઆગનો
વેષ લેઈ તેમના સુકામ ઉપર લાકડાની બારી લેઈ આની ખોલ્યો બાહ્યે બાહ્યે
હુ લાકડાના ખટરાગમા રહ્યો તેથી ખારાનગરીના દરવાજા બંધ થઈ ગયા
માટે તમારી પાસે લાકડા અપશે એવી ઉમેદથી આવ્યો છુ કઠીઆ
રાનુ આવુ ખોલ્યુ સાબળી પેલા સોકોએ લાકડા વેચાતા રાખી પૈમા
આખા તે લેઈ કઠીઆરે કહે, જો તમે કહો તો હુ પણ દરવાજા બંધ થયા
છે તેથી બાજુપર પડી રહુ પેલા બ્રાહ્મણે કહ્યુ અને બાહ પડી રહેને,
અમાર શુ જવાનુ છે, એવુ સાબળી કઠીઆરે પણ ત્યાજ રાત વાસો
રહ્યો હવે પેલા કૃદ્મના આર જણાએ વિચાર કર્યો કે આપણે આર
જણ્ય એક એક પોર જાગરણના વારા કરે કે જેથી અહીં ઉજડમા
આપણી વરણુએ અને વસ્ત્ર વિગરેનુ સરક્ષણ થાય ડોમાનુ શરીર થણ
વૃક્ષ હતુ, વાગ્તે પેત્રે પગાર ડોસાનો વારા આવ્યો, તેથી ડોસો જાગતો
બેઠો અને પેના નણ જણા જાધી ગયા પેલે કઠીઆરે ડોસાની પરિક્ષા
જોવા માટે એક મ્લોકનુ પૂર્વ ક કહ્યુ તે એવો હતો કે,

પૂર્વાદ્ધ.

અસારેલુસસારે સારમેતજયસ્મૃત ।

નગરવરપિણી છંદ.

અસાર આ ભવાબ્ધિ છેક સર્વથા નકામ છે,
તથાપિ વસ્તુ ત્રેણુ અંહ માંહિ આ સકામ છે;
આ સાંભળી ડોસાએ ઉત્તરાર્ધ કહ્યું તે એવી રીતે કે,
ઉત્તરાર્ધ.

કાશ્યાંવાસઃસતાંસેવા મુરારેઃસ્મરણંતથા ॥ ૧ ॥

સુવાસ કાશિ માંહિ સન્નનોતિ મત્ય સેવના,
મુરારિ મર્ણુ રમર્ણુ શ્રેષ્ઠ, નેષ્ઠ અન્ય એ વિના. ૧

આ પ્રમાણે ડોસાએ પુરું કર્યું તેથી ભોજરાજ બહુ પ્રસન્ન થયો. ન્યારે પહોર રાત્ર ગાઢ ત્યારે ડોસો સુઈ રહ્યો; અને ડોસીનો વારો આવવાથી તે જાગતી બેઠી; ડોસો બાંધી ગયો એટલે વળિ કઠીઆરે પાછું એક પૂર્વાર્ધ કહ્યું.

પૂર્વાર્ધ.

અસારેખલુસંસારે સારમેતદ્વયંસ્મૃતં ।

અસાર આ ભવાબ્ધિ છેક સર્વથા નકામ છે,
તથાપિ વસ્તુ યુગ્મ એ વિષે સદા સકામ છે;
આ સાંભળી ડોસીએ ઉત્તરાર્ધ કહ્યું તે એવી રીતે કે,
ઉત્તરાર્ધ.

કંસારઃશર્કરાયુક્તઃ કંસારિચરણદ્વયં ॥ ૨ ॥

કંસાર યુક્ત શર્કરા સદૈવ સ્વાદવાન છે,
પદારવિંદ કંસારાત્રુનાં સુધા સમાન છે. ૨

આ સાંભળી ઘણાજ પ્રસન્ન થયો. ન્યારે મધ્ય રાત્રી થઈ ત્યારે ડોસી સુઈ રહીને છોકરાનો વારો આવવાથી છોકરો જાગૃત થઈ બોલ્યો ત્યારે વળિ કઠીઆરે ડોસીના બાંધ્યા બાદ એક પૂર્વાર્ધ કહ્યું તે એવી રીતે કે,

પૂર્વાર્ધ.

અસારેખલુસંસારે, સારંસ્વસુરમાંદિરં;

અસાર આ બવાલિષ્ છેક સર્વથા નકામ છે,
તથાપિ સાસરાનું સુખ તે વિષે સકામ છે;
આ સાંભળી છોકરાએ તરતજ ઉતારદ્ધ કરી કહ્યું કે,

ઉત્તરાદ્ધ.

હરઃશેતેહિમગિરૌહરિઃશેતેપયોનિધી ॥ ૩ ॥

ઉમાપતી હિમાદ્રિમાં રહે સ્વશ્વર આંગણે;

રમાપતી સુવે સિરાલિષ્ સુધ સાસરા તણે. ૩

આવું સાંભળી ભોજરાજ ધણેજ પ્રસન્ન થયો, અને મનમાં વાહાલ
આવ્યું. વળી ત્યારે તણ પ્રહર રાત્ર ગાઢને એક પ્રહર બાકી રહી ત્યારે
છોકરા સુષ રહ્યો. અને તેની વહુનો વારા આવવાથી તે જાગૃત થઈ
બેઠી. તે વખતે ફરીને તેને પણ પૂવાર્ધ કહ્યું તે એવું કે,

પૂર્વાદ્ધ.

અસારેલલસંસારેસારંસારંગલોચના;

નગસ્વરૂપિણી.

અસાર આ બવાલિષ્ છેક, સર્વથા નકામ છે;

તથાપિ તેહમાં મૃગાક્ષિ નારિ એ સકામ છે;

એવું રાજનું બોલવું યહુ તે સાંભળી છોકરાની વહુ સમજી ગઈ. પોતે
ધણીજ ચૂર શીરામણી હતી તેથી જાણ્યું કે, એ કહીઆરે નો હાથ નિ-
સે એ ભોજરાજ છે, એવું જાણી ઉત્તરમાં ઉતારદ્ધ પુર કરી તડાળ કહ્યું:-

ઉત્તરાદ્ધ.

યસ્યાઃકુક્ષેસમુત્પન્ના, મોજરાજભવાદ્દશાઃ

સુપુત્ર ભોજરાજ! આપના સમા યથેષ્ટ ને,

જણ્યા અસંખ્ય નેણિએ કુખેથી નારિ શ્રેષ્ઠ તે. ૪

આવું સાંભળી ભોજરાજ ધણેજ લાજ પામી શરમાયો ને દરવાજા
ઉઘડ્યા તેવાજ તરત પોતાના મહેલે જઈ પોતાની સ્વારીથી ધણા ડમાક સાથે
ઉપવનમાં આવી સરસ્વતીકૃદ્ભ્યને મોટી ધામધુમથી પોતાના શેઠેરમાં

પધરાવી સ્હાં ગયો. અને ઘણો સત્કાર કરી એક મહેલ તેમને રહેવા આપી તમામ જોઈતો સામાન તેમાં મોકલાવી દીધો.

હૈહુરે.

વિદ્વતા વિણ વિત્ત નથી, નથી તેમ જન વ્હાલ;

સંપાદન વિદ્યા કરે, હરખે માતીલાલ. ૧

સ્ત્રિયોના નીતિધર્મ વિષે.

(સંધ્યા પૃષ્ઠ ૧૬ થી)

સ્વયંચમંદિતાનિસંપરિમૃષ્ટપરિષ્છદા

મતલબ, ધરના સઘળા પદાર્થો અને ધરના સઘળા ભાગોને સાફ રાખનાર સ્ત્રિએ પોતાનું શરીર પણ ગંદુ રાખવું નહીં.

ધરનું કામકાજ કરવું એ સ્ત્રિનો જ ધર્મ છે. અને તે કામકાજ ખરેખર થવાથી તથા પોતાનું શરીર અને ધરનો સામાન સાફ રાખવાથી પોતાના પતિ પ્રસન્ન રહેછે, માટે તેવી રીતે તે કાર્યોના પ્રસંગથી પણ સ્વામીને પ્રસન્ન રાખે, અને ધારવું કે, જે કાંઈ હું કરું છું, તે મારા હિસ્સાની સેવાને માટે જ છે. એવિરીતે ઉપરના વાક્યમાં અભિપ્રાય બતાવ્યો છે.

કામૈસ્તુચ્ચાવચૈઃ સાધ્વીપ્રશ્રયેણદમેનચ

વાક્યૈઃ સત્યૈઃ પ્રિયૈઃ પ્રેમ્ણાકાલેકાલેભજેત્પતિ ॥

અર્થ—સાધ્વીસ્ત્રિએ નાનાં પ્રકારનાં જાંચી જાતનાં સારાં કામોથી, વિનયથી, ઇંદ્રિયોના નિગ્રહથી, સાચાં અને પ્રિય લાગે એવાં વાક્યોથી, ખરા અંતઃકરણના પ્રેમપડે પોતાના પ્રાણનાથની વખતે વખતે સેવા કરવી. કદી કોઈ એકાદું વાક્ય યાદ રાખીને ચાલે તો સર્વ રીતે ઉત્તમ સ્થિતીને પોણે તેની થયે, ત્યારે સર્વ વાક્યો પ્રમાણે ચાલનારી સતી સ્ત્રિયો ઉત્તમ સ્થિતીને પામે એમાં શી નવાઈ?

આર્યવંશજો! ઘણા પ્રકારના સ્ત્રિયોના ધર્મો છે તે સઘળાઓમાં સુખ્ય ધર્મ પોતાના સ્વામીને પ્રસન્ન રાખી, તેમની સેવા બરદાશ

કરવામાં એક કાણુ પણ ચિત્ત નિવૃત્ત રાખવું નહીં એજ છે. જેમ જેમ કુળવાન શ્રિયોનો અરેા ધર્મ દૃઢ પાયાઉપર આવતો જશે તેમ તેમ સહેજ-સાજ દેરાનું અને દેશી જનોનું ઉત્તમ ઉદયનું મુખ્ય કારણ ઉત્પન્ન થઇ ચુકે. તથા કલ્યાણની પ્રાપ્તિ થઇ ચુકી, એમ સમજવું. પરંતુ ત્યાં સુધી તે ધર્મ મારા અમાનરૂપ અધારામાં ઢાકાયો રહેશે ત્યાં સુધી ખીલાં ગમે તે સારાં કામો થશે, તોપણ તે કુળઉપર કીપણની માફક નિરર્થક છે. એમ સહુએ માદ રાખવું. કોઈ કોઈ વખત શ્રિજાતીમા વધારે શુદ્ધિમાન કોઈ નિકળી આવે છે, તોપણ સ્વાભાવિક રીતે તે જાતી પ્રયોના પ્રમાણથી મારા-મારનું વિચેચન કરવાની શક્તિ દેવયોગથી ઘણકરીને આછી ધરાવે છે, માટે સર્વ આર્ય બાહ્યોએ તેમનો ધર્મ ખતાવી દેવાને તન મનથી ઉત્કંઠિત રહેવું, અને પ્રસંગીપાત લાગ આવે તો ધારેલી ખાખતમાં ચુકવું નહીં. આમ કરવાથી ત્યારે સર્વનાં સમજવામાં આવ્યું કે “પતિ એજ આમારો ખેરો ઈશ્વરજી છે, માટે તેમને ઈશ્વરની માફક પુજ્યા” એટલે પછી જોઈ લ્યો કે, પરિણામે કેવી આપણી ચઢતી યાય છે. અને દેવા મુખો તેના મેગેજ આવવા લાગે છે. વળી પણ નિચે વાંચીને વાંકે યાઓ.

સંતુષ્ટાલોલુપાદક્ષાધર્મતામિયસસવાકુ

ઈશ્વરની ઈચ્છાથી મળ્યું હોય તેમાં હમેશાં સતિ શ્રિયો સંતોષી રહે છે. કોઈ વખત કોઈ પદાર્થ મળ્યો, અથવા કોઈ વખત કોઈ મદાર્થ ન મળ્યો, તેનો તેને હર્ષ કે શોક થતો નથી અને તેથી પોતાના પતિને જરાપણ દુઃખદાયક થતી નથી. ગમે તેટલા ભોગ ભોગવવાના પદાર્થો હોય છે. તેને ઉપયોગમાં લેતા છતાં, તે થકી નિવૃત્ત થઈ તેમાં જરાપણ લાલચ રાખતી નથી. હમેશાં સ્વામીની સેવા કરતી તદનંતર ધરના કામકાજમાં જરા પણ આજસ રાખતી નથી. પોતાનો જ અરેા ધર્મ છે તેને ચથાર્ય જાણે છે. અને સર્વને આનંદ ઉપજાવે એવું સાચુ વાચ્ય હમેશાં બોલે છે.

હવે વિચાર કરો કે, આવા ગુણોથી શોભાવમાન સતીનું નામ કેમ અમ્મર ન રહે? છેવટ સદરહુ સદ્ગુણોથી પણ પોતાના પરમેશ્વરરૂપ પ્રાણનાયનું મન પ્રસન્ન રાખવું એજ તે મારામાં મારું કામ સમજે છે. તેમજ

પવિત્રતા રાખી સાવધાન રહી ખરો સ્નેહથી પોતાના પ્રાણનાથમાં હાથ
બુદ્ધિ કરી, તેમને જરાપણ મનમાં કોઈ અણંગક આવે તેવું કરતી નથી.

આપ સાહેબો વિચાર કરો કે, આ પ્રમાણે ધીરે ધીરે ઉત્તમ સર્વધર્મ
નો સર્વ ટુકાણે પચરી જાય તો તેથી કેટલો ફાયદો થાય? આ ધર્મનું ત્રાડ
સુકાઈ ગયા જેવું દેખાય છે, તેનું કારણ માત્ર આપણું સર્વનું આલસ્ય
અને અવિચાર વગર ખીજું કંઈ જણાતું નથી. માટે સારા કૃપાળી હાથ
રાખી, શ્રિયોના ધર્મને ઉત્તેજન મળે તેવાં પ્રયત્નો જાતે કરવા માંડવાં જોઈએ
આ પ્રસંગમાં કહ્યું છે કે,

• યાપતિહરિભાવેનમજેચ્છીરિવતત્પરા

હર્યાત્મનાહરેલોકેપત્યાશ્રીરિવમોદતે

જે શ્રી પોતાના પ્રાણનાથમાં હાથ બુદ્ધિ રાખી તેનેજ આશિર્વાદ થઈને
લક્ષ્મીજી જેમ હરીનું સેવન કરે છે. તેમ તેનું સેવન કરે તો તે સતી,
વિષ્ણુસાક્ષીમાં પરમેશ્વરરૂપ પોતાના પતિની સાથે જેમ લક્ષ્મીજી સુખ ભોગવે
છે તેમજ તે સુખ ભોગવે છે.

ખરેખરો વિચાર કરીએ તો પોતાના પતિના પુજનવિના અથવા
તેમાં હાથ બુદ્ધિ રાખવી તે વિના ખીજું જે કંઈ કરવું તે ફોગટ વખત
ગુમાવી પોતાના અમુલ્ય લાભમાં હાનિ કરવા જેવું છે. શ્રિજાત ધણુંકરીને
ભાળી હોય છે, તેથી કરીને તેમનામાં પોતાની મજે સારાવિચાર કરવાની
ચમત્કાર કેળવણીવિના આવતી નથી, માટે કેળવણીની સાથે સદરહું બાળતો
શ્રિયોના સમજવામાં આવે અને તે પ્રમાણે વર્તે તેથી પુકિતએ આર્ય વંશ-
જોએ જાગવી જોઈએ. બ્યારે તમોજ તંદ્રા રાખીને જેમ ચાલે છે તેમ
ચાલવા દેશે ત્યારે આપણું અને આપણા દેરાનું બલું કેમ થાય? અને
અનાદીથી આવેલા ધર્મને ઉત્તેજન ન મળવાથી તે પ્રકાશિત પણ ક્યાંથી થશે!
અમારા ધારવા પ્રમાણે સધળું કરવું એ તમારાજ હાથમાં છે. અને તેની
વિસ્મૃતિ નહીં થાય તેને માટે કેટલાંક વાક્યો આપની સેવામાં મુકેલાં છે.
તે વાદ રાખવાને ધણાંજ ઉપયોગી અને કીમતી લાગશે એવી આશા રહે છે.
મામવલ્લભ સ્મૃતિમાં પણ નિચે પ્રમાણે વાક્ય છે કે,

સંયતોપશ્કરાદસાદ્દૃષ્ટાવ્યવપરાદ્મુહી

કુર્યાન્નુશુરયોઃપાદવંદનંભર્તૃતત્પરા ॥

ધરમાંના સંસારોપયોગી પદાર્થ અશબર આરી ગોઠવણથી રાખવા, અગ્રરાધથી હર્ષમાં રહેવું, વગર કામનો ખાતમ કરવો નહીં, સાસુ સસરાને પગે લાગવું અને સર્વ પ્રકારે સ્વામીને આધીન રહેવું

આવિ જાતના સુતીના ઘણી રીતના ધર્મો છે, માટે તે વિષે તેઓનું વલણ થાય તેવી રીતે કરવાને આર્મ સોડિનો પાસે વિનંતી કરીએ છીએ.

આપણા આર્મ સોડિમાં ઉપરના ધર્મ પ્રમાણે ચાલનારી ઘણી ખરી હશે તો તેથી ધારી રાકાય છે કે, ચોડું ધણુ સાફ દેખવામાં આવતું હશે તે તેઓના ધુણના પ્રતાપથીજ. બન્ને કુળને તારનારી તેરી સ્ત્રીઓને આ બાબત જરા પણ અનુપયોગી નથી, અને તેથીજ આરી જાતના ધખાણુ વડે તેમને બીજી સ્ત્રીઓને બોધ કરી સુધારવામાં આ અમારું ધખાણુ આરા છે કે, ઉપયોગી થઈ પડશે.

॥ શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ ॥

સાચો જે રાણુગાર છે શિખળનો તેને ચહો સૌ તમે,
નિત્યે ક્ષેરા વિના કહો સરલ વાંડ્યો જે પતીને ગમે ;
પોતાના પતિમાં મતી નિરા દિને રાજો ખરા પ્રેમથી,
એથી ઉત્તમ અન્ય ધર્મ અખળા માનો નહી કોનથી.

કે. જી.

વેદધર્મસભા.

આ ધર્મસભાને ડા. પરસોત્તમ આધવજીવી મારફત રૂ ૨૦૦ અંકે ખસો રાજ્યથી હરીપ્રસાદ સંતોકરામ દેસાઈની તરફથી મળ્યાછે. તેની પોહોંચ અમો મોટા માનની સાથે આપીએ છીએ અને અમા આ પ્રસંગે મળકુર ડા. પરસોત્તમ આધવજી અમારી સમાની ઉત્તરોત્તર શક્તિ થવા તરફ જે પ્રયત્ન કરતા આવ્યાછે અને કરેછે, તેનેમાટે તેમનો મોટો આભાર

માની, મજકુર સદ્ગૃહસ્થોએ જે કિંમતી ભેટ સભાને કરી છે તે બાબત તેમનો ઉપકાર માની જાણાવવાની રજા લાઇએ છેએ કે, અમારી સભાએ મજકુર ગૃહસ્થોનો ઉપકાર માનવાનો ઠરાવ કરવાની સાથે એવો ઠરાવ કર્યો છે કે, તે ગૃહસ્થોની ભેટની મુદ્દલ રકમ અનામત રાખી, તેનું વ્યાજ મજકુર ઠા. પરસોત્તમ ઓધવજીનો માગકૃત ઉપજવી, દર વર્ષે જે વ્યાજ ઉપજે, તે રકમ મજકુર મુખાની સાથે મજકુર ગૃહસ્થોના નામની યાદ કાયમ રહે તે પ્રકારનાં કામ અથવા પુસ્તક છપાવવામાં વાપરી.

આપણા દેશમાં જેમ સંસારી અને વ્યવહારી બાબતમાં ઐક્યતા નથી રહી તેમજ ધર્મની બાબતનો પણ ઐક્યતા ઉઠી જવાથી, જે ખરાબી થઈ છે તે ખરાબી દૂર કરવાનો અને આપણો ઉદ્યકાળ શોધવાનો એજ રસ્તો છે કે, આપણે જ સનાતન વેદપ્રણીત ધર્મ છે તે દર્શાવવા, અમારી વેદધર્મસભા સ્થપાઈ છે, તથા તેને અંગે સંસ્કૃત પાઠશાળા કરી, આર્ય ધર્મપ્રકાશ નામનું માસીક ચોપાનીયું નિકળે છે તેને સાથે સુમ ગૃહસ્થોએ યથારાજી મદદ આપી, આપણા અમાની આર્યબંધુઓ અમાનરૂપી અંધારામાં ગોયાં આપે છે તેમને અજવાળામાં લાવવા પ્રયત્ન કરવો.

આવાં મહાભારત કામ એકની મહેનતથી થતાં નથી તે અમે સારી પેઠે જાણીએ છેએ તોપણ પ્રયત્ન કરવો એ માટી વાત છે; તેમ સમજી અમે અમારા પ્રયત્નમાં મંડ્યા રહ્યાં છેએ તો તેમાં પ્રયત્ન અવેનાં મુખ્ય શેડીયાઓ અને હાલમાં મજકુર સદ્ગૃહસ્થો અમને મદદ આપવા ઉલટ ભેર અંતઃકરણથી આગળ પડ્યા છે તે જોઈ અમાને અમારી ધારણી ધારણામાં પારપડવાની કૃત્તેમંદગીની નોરાન જાણાવાથી જે ખુશી ઉત્પન્ન થાય છે, તે જોઈ જોલમાં દર્શાવીએ તેટલી આછી છે.

આ પોહોત અંધ કરતાં અમે અમારા આર્યબંધુઓ જેમનામાં આવી મદદ કરવાની શક્તી છે તેમને એકવાર ફરીથી યાદ દેવરાવીએ છેએ કે, આવા ગૃહસ્થોનો દાખલો લેવાથી તેઓ પોતાનું અને પોતાના બંધુઓનું બહુ કરી શકશે તેવું અને તેટલું ખીજ કસાથી કરી શકવાનાં નથી. અને ધન્ય સહુને આવી સુમતી આપો.

(ગુજરાતીમાં.)

મંત્રનો ખાવાર્થ.

જેનાથી સૂઝ મૂઠી મારવાને લીધે શત્રુઓને રોકી-
 એ, તારાથી રક્ષા પામેલા અમો ઘોડાવતે રોકીએ. ॥૨॥

ખાપ્યનો ખાવાર્થ.

જે ધનથી સંપાદન કરેલા યોદ્ધાઓના અત્યંત
 મુષ્ટિ પ્રહારથી શત્રુઓને રોકેલા કરીએ તેવું ધન આપ્ય,
 તારાથી રક્ષા પામેલા અમો અમારા ઘોડાથી શત્રુ
 ઓને રોકેલા કરીએ મતલબ કે પ્યાદલની લડાઈથી
 અને ઘોડાની લડાઈથી શત્રુઓને નાશ કરીએ ॥ ૨ ॥

॥ તૃતીયા મુચમાહ ॥

इन्द्र त्वोत्तास आ वयं वज्रं घृणा ददीमहि ।

जयेम सं युधि स्पृधः ॥ ३ ॥

પદપાઠ:

इन्द्र । त्वाऽऽत्तासः । आ । वयं । वज्रं । घृणा ।

ददीमहि । जयेम । सं । युधि । स्पृधः ॥ ३ ॥

माधव भाष्यं.

हे इंद्र त्वोतासस्त्वया पालिता वयं घना घनं शत्रु
 प्रहरणायात्यंतं दृढं वज्रमायुधमाददीमहि । स्वीकुर्मः ।
 तेन च वज्रेण युधि युद्धे स्पृधः स्पर्द्धमानाञ्छत्रूनं
 जयेम । सस्यक् जयेम ॥ त्वोतासः । उक्तं । वज्रं ।
 वज्रव्रज गतौ । ऋज्रेन्द्राग्रेत्यादिना रन्प्रत्ययांतो नि
 पातः । घना । घनः काठिन्यं । तदस्यास्तीत्यर्शआदि
 त्वादच् । चित्त्वादंतोदात्तः । सुपां सुलगिति डादेशः ।
 ददीमहि । डुदाञ् दाने । प्रार्थनायां लिङ् । क्रियाफल
 स्य कर्तृगामित्वात्स्वरितजितः । पा० १।३।७२। इत्या
 त्मनेपदोत्तमपुरुषबहुवचनं ददीमहि । जुहोत्यादित्वा
 च्छपः श्लुः । श्लावितिद्विर्भावः । लिङः सलोपोऽनंत्यस्य ।
 पा० ७।२।७१। इति सलोपः । श्राभ्यस्तयोरातः । पा०
 ६।४।११२। इत्याकारलोपः । जयेम । शपः पित्त्वादनुदा
 त्तत्वं । तिङश्च लसार्वसातुकस्वराद्धातुस्वर एव शिष्य
 ते । छंदसि परेऽपि । पा० १।४।८१। इति समः परः
 प्रयोगः । युधि । युध संप्रहारे । संपदादित्वाद्धावे क्विप् ।
 साधिकाच इति विभक्तेरुदात्तत्वं । स्पर्धेत इति स्पृधः ।
 स्पर्ध संघर्षे । क्विप्चेति क्विप् । बहुलं छंदसीति
 रेफस्य संप्रसारणमृकारः । अकारलोपश्च ॥ ३ ॥

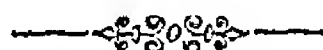
(गुजरातीयां.)

मंत्रनो भावार्थ.

हे इंद्र ! तें पाळिला, मजबूत वज्रने लडिए अने
युद्धमां हरिकोने खूब जीतिए ॥ ३ ॥

आष्यनो भावार्थ.

हे इंद्र ! तारार्थी पळायेली अमो, शत्रुओने मारवा
ने माटे मजबूत वज्रनो स्वीकार करिए (ग्रहण करिए)
अने ते वज्रथी लढाइमां हरीफाइ करनारा शत्रुओने
सारी रीते जीतिए ॥ ३ ॥

॥ चतुर्थीं सूचमाह ॥

व॒यं शू॒रेभि॒रस्तृ॑भि॒रिंद्र॒ त्वया॑ यु॒जा व॒यं ।

सु॒स॒त्त्वामं॑ पृ॒तन्य॑तः ॥ ४ ॥

पदपाठः

व॒यं । शू॒रेभिः॑ । अस्तृ॑भिः । इंद्र॑ । त्वया॑ ।

यु॒जा । व॒यं । सु॒स॒त्त्वामं॑ । पृ॒तन्य॑तः ॥ ४ ॥

माधव भाष्यं.

वयं कर्मानुष्ठातारः शूरेभिः शौर्ययुक्तेरस्तृभिरायुधा

नां प्रक्षेत्रेष्टृभिर्भटैः संयुज्येमहीति शेषः । हे इंद्र तादृश
 भटसहिता वयं युजा सहायभूतेन त्वया पृतन्यतः से
 नामिच्छतः शत्रून्सासद्याम । अतिशयेनाभिभवेम ॥
 शूरेभिः । शुश्रुगतौ । कन्नित्यनुवृत्तौ शुषिचिमीनां दी
 र्घश्च । उ० २।२६। इति कन् । किस्वाद्गुणाभावः ।
 निस्वादाद्युदात्तत्वं । बहुलं छंदसीत्यैसो निषिद्धत्वाद्बहु
 वचने झल्येदित्येत्वं । सहयोगे तृतीयाबलाद्वयमित्यस्म
 त्पदसमभिव्याहाराच्च वयं संयुज्येमहीति गम्यं । विना
 पि सहशब्देन वृद्धो यूना । पा० १।२।६५। इति निपा
 तनादिति त्र्युक्तं । पा० २।३।१९। अस्तृभिः । शस्त्रास्त्र
 प्रक्षेपणशीलैः । तद्धर्मभिस्तत्साधुकारिभिर्वा । असुक्षेप
 णे । तृन्निति ताळीत्यादिषु तृन् । निस्वादाद्युदात्तः । रधा
 दिभ्यश्च । पा० ७।२।४५। इति विकल्पविधानादयं
 पक्ष इडभावः । वस्तुतस्तु रधादावभावात्तृन्तृचौ शांसि
 क्षदादिभ्यः । उ० २।९०। इत्यनेनानिड् तृन् । त्वया
 युज्यसिभ्यां मदिक् । उ० १।१३७। किस्वाद्गुणाभावः ।
 युष्मदः प्रत्ययस्वरेणाकार उदात्तः । तृतीयैकवचनं टा ।
 त्वमावेकवचने । पा० ७।२।९।७ इति मपर्यंतस्य त्वा
 देशः । अतो गुणे । पा० ६।१।९७। इति पररूपत्वं ।
 एकोदेश उदात्तेनोदात्त इत्युदात्तः । युजा । अंचुयुजि

कुंचां च । पा० ३।२।५१। इति क्तिन् । सविकाच
 इति विभक्तेरुदात्तत्वं । सासह्याम । शृशं पुनः पुनः
 सहेमाहि । पृह मर्पणे । धात्वादेः पः सः । धातोरेकाचो
 हलादेः क्रियासंमगिहारे घङ् । पा० ३।१।२२। घङो
 ऽचि च । पा० २।४।७४। इति लुक् । सन्यङोः । पा०
 ६।१।१। इति द्विर्भावः । हलादिशेषः । पा० ७।४।६०।
 दीर्घोऽकितः पा० ७।४।८३। इति दीर्घः । प्रार्थनायां
 लिङ् । चर्करीतं परस्मैपदमहादिवच्च दृष्टव्यं । सि०
 कौ० ति० य० । इति परस्मैपदोत्तमपुरुषबहुवच
 नं मस् । कर्तरि शप् । अदादिवद्भावाल्लुक् । नित्यं
 ङितः । पा० ३।४।९३। इत्यंत्यसकारलोपः । यासुट्
 परस्मैपदेषूदात्तो ङिच्च । पा० ३।४।१०३। इति यासुट् ।
 लिङः सलोपोऽनंतस्य । पा० ७।२।७९। इति सकार
 लोपः । सति शिष्टत्वाद्यासुट् एवोदात्तत्वं शिष्यते ।
 पादादित्वान्न निधातः । पृतन्यतः । युयोद्धुं पृतनामात्म
 न इच्छतः । सुप आत्मनः क्यजिति क्यच् । सनाद्यं
 ता धातवः । पा० ३।१।३२। इति धातृसंज्ञायां सुपो
 धातुप्रातिपदिकयोः । पा० २।४।७१। इति सुपो लुक् ।
 क्यचि चेत्यनुवृत्तौ कव्यध्वरपृतनस्यर्चि लोपः । पा०
 ७।४।३९। इत्याकारलोपः । पृतन्यधातुश्चित्वादंतो

दात्तः । उपरि लटः शत्रादेशः । कर्तरि शप् । पित्वादनु
 दात्तत्वं । शतुश्च लसार्वधातुकस्वरेणोदात्तेन सहेका
 देश उदात्तेनोदात्त इति पृतन्यच्छब्दोऽतोदात्तः । शसः
 सुप्स्वरेणानुदात्तस्यांतोदात्तादित्यनुवृत्तौ शतुरनुमो न
 द्यजादी । पा० ६।१।१७३। इत्युदात्तत्वं ॥ ४ ॥

(गुजरातीभा.)

मंत्रनो भावार्थ.

हे इंद्र ! अमो शूरवीर फेकनाराओथी मळिए तारी
 सहायथी अमो सेनाने इच्छनाराओने खूब पराभव
 करीए ॥ ४ ॥

भाष्यनो भावार्थ.

हे इंद्र ! कर्मने करनारा अमे, हथियारोने राखनार
 शूरवीर योद्धाओथी जोडाइए. हे इंद्र ! तेवा योद्धाओ
 सहित अमो तारी मदतथी सेनाने इच्छनारा शत्रुओने
 खूब पराभव करीए ॥ ४ ॥

पदपाठः

म॒हान् । इ॒न्द्रः । प॒रः । च॒ । नु । म॒हि॒ऽत्वं ।
अ॒स्तु । व॒ज्रि॒णे । द्यौः । न । प्र॒थि॒ना ।
श॒र्वः ॥ ५ ॥

माधव भाष्यं.

अयमिन्द्रो महान् शरीरेण प्रौढः परश्च गुणैरुत्कृष्टोऽपि । नु किंच वज्रिणे वज्रयुक्तायेन्द्राय महित्वं पूर्वोक्तं द्विविधमाधिव्ययं सर्वदास्तु । स्वभावसिद्धस्यापि भक्त्या प्रार्थनमेतत् । किंच । द्यौर्न । द्युलोक इव शवो बलमिन्द्रस्य सेनारूपं प्रथिना प्रथिम्ना पृथुत्वेन युज्यतामिति शेषः । यथा द्युलोकः प्रभूत एवमस्य सेना प्रभूता । नृशब्दो यद्यपि क्षिप्रनामसु नु महिष्वति पठितस्तथाप्यत्र तस्यान्वयाभावान्निपातत्वेनानेकार्यत्वसंज्ञवाच्च समुच्चयार्थोऽत्र गृहीतः । नृशब्दो लोके प्रतिषेधार्थ एव । स्वाध्याये तु प्रतिषेधार्थ उपमानार्थश्चेति द्विविधः । येनपदेनान्वीयते तस्मात्पूर्वं प्रयुज्यमानः प्रतिषेधार्थः । उपरिष्ठात्प्रयुज्यमान उपमार्थः । तथा च यास्क उदाहरति । उभयमन्वध्यायं नेंद्रं देवममंसतेति प्रतिषेधार्थीयः पुरस्तादुपचारस्तस्य यत्प्रतिषेधति ।

दुर्मदासो न सुरायामित्युपमार्थीय उपरिष्ठादुपचारस्त
 स्य येनोपमिमीते । नि० १।४। इति अत्रोपमावाचि
 नो द्युशब्दस्यापि प्रयुक्तत्वादुपमार्थः स्वीकृतः । अष्टा
 विंशतिसंख्याकेषु बलनामस्वोजः पाजः शव इति पठि
 तं ॥ महानिति नकारस्य संहितायां दीर्घादटि समान
 पादे । पा० ८।३।१। इति रुत्वं । आतोऽटि नित्यं ।
 पा० ८।३।३। इति पूर्वस्याकारस्यानुनासिकः । ओ
 भगोअघोअपूर्वस्य योऽशि । पा० ८।३।१७। इतिय
 कारः । तस्य लोपः । पा० ८।३।११। तस्यासिद्धत्वात् ।
 पा० ८।२।१। स्वरसंधिर्न भवति । महेरिन् । उ० २।
 ५७। इत्यौणादिक इन् । महेर्भावो महित्वं । त्वमिति
 त्ययस्वरेणोदात्तः स एव शिष्यते । वज्रिणे । इकारः
 ण्यस्वरेणोदात्तः । द्यौः । द्योशब्दः । प्रातिपदिकस्वरे

નિચે લખેલા સદ્ગૃહસ્થોનાં નાંણાં અમને પહોંચ્યાં છે.

૨. આ ૧.

બાબ જ્ઞાનરામ રિડીંગમ લાહોરની...	૧	૮	•
રાવઝાહેબ રેવાસંકર રામરાકર, મામજતાર રાણેજી	૧	૧૪	•
રા. રા. જ્યેશ્ઠી કાગોરામ મયારામ	૧	૧	૪
મે. રામજીરામ પરમાણંદરાસ...	૫	૧૫	૬
રા રા દેરાવલાલ હરજીવન	૧	૧૪	•
શ્રીવજાહબાબ લાહોરની	૧	૧૪	•

મોરખાન મોતિચંદ વિ. વુજી કાઠિયાવાડ આસીમેન્ટ પેનિટિશન

મોરખાન શિરદેવેદાર ઝાહેબ. ... ૧ ૧૪ •

મોરખાન દુર્ગાચકર જિરાંકર ... ૩ ૧૨ •

રા. ગ. દોલતરામ પ્રજારામ ... ૩ ૩ ૬

અખંડ પ્રેમપ્રતાપ કાઠિયાર ઝાહેબ જિસિંહજી તરુની ... ૩ ૧૨ ૬૬

મોરખાન ઝાહેબ બીમજી મારારજી કાઠિયાવાડ પેનિટિશન ૬૬

ઝાહેબના શિરદેવેદાર ઝાહેબ ... ૬૬

વજીલ ગામજીરામ વજીરાસ... ૬૬

કાઠિયાવાડ જ્ઞાન નંદ ધર્મ સભાની કાર્યવાહી રૂબી ૬૬

ગુણકર્તા

આગીવંદમ લાહોરના મા. કાઠિય

સને ૧૯૭૮ ઈ.સ.વી.

વિષય.	અનુક્રમણિકા.	પૃષ્ઠ.
૧ મનશિક્ષા		૧૧
૨ વેદધર્મની સર્વોત્કૃષ્ટ મહત્તા વિષે		૧૭
૩ પતિનો પત્નીપ્રત્યે ધર્મ		૭૧
૪ આર્યધર્મનો ઉદય માટે શું કરવું જોઈએ.....		૭૫
૫ હિંદુસ્થાનનો જાણવા જોગ હોવાનું		૭૬
૫ ઋગ્વેદ સંહિતા તથા તેનું જાણ્ય અને તે બંનેનો શુદ્ધરા- તીમાં સારાંશ.....		૨૨૫

હરિગીત છંદ.

જો આર્યધર્મપ્રકાશની મન આગ રાખો માનવો ?

તો “આર્યધર્મપ્રકાશનો” ઉપદેશ સારો માનવો :-

આ આર્યદેશ સુધારવાને જો દયા દિલમાં ધરો,

તો આર્ય છેક તરૂં સુધય પડેલ દેખો પાધરો. ૧.

આર્યધર્મપ્રકાશ.

પુસ્તક ૬૬.

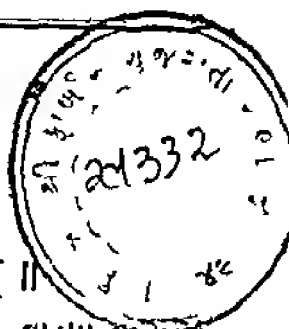
ફાલ્ગુન, સંવત ૧૯૩૪.

અંક ૫ મા.

ધર્મો રક્ષાતિ રક્ષિતઃ

॥ શ્લોક ॥

સસંમૃદુપ્રિયંવાક્યં પરિરોહિતકરંવદેત્
આત્મોત્કર્ષતયાનિદા પરેષાપરિવર્જયેત્ ॥

અર્થ—જો ધીર પુરુષ છે તેણે મત્ય, (સાચુ) સરલ, બાહ્ય લોકો તરફ, અને હિતને કરનાર વાક્ય બોલવું જોઈએ. અને પોતાની ખડાઈ મારવી તથા પારકી નિંદા કરવી એ બેયનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

જગત્કર્તાએ બોલવાને માટે માધનો આપેલાં છે, એ સાધનોનો ઉપયોગ શરૂ થાય તેમ કરવું જોઈએ એ સર્વની ફરજ છે. વિચાર કરો કે, એક બોલમાં ખીજા કોઈનું બેદાનબેદાન ધર્મ જગુ હોય અને એક બોલમાં તેમનો સઘળો લાભ આવતો હોય, એ મેયમાંથી કયું બોલવું તે શરૂ? જો માનવામાં આવે તો તો ઉપરના શ્લોક મુજબ જો હિત કરનાર ખરે વાક્ય હોય તેજ બોલવું જોઈએ. શા માટે કડબુ અને નુકસાનકારક વાક્ય બોલિને ખીજાને આપણે દુઃખ દેવું? હમિશા યાદ રાખવું જોઈએ કે, ઈશ્વર આપણને જ શક્તિ આપેલી છે, તે શરૂ કરવાને આપેલી છે માટે તેમજ કરવું યોગ્ય છે.

કેટલાક લોકો વિનાશગણે જોની ઉપર કફાનજર હોય તેનું કાંતો વાંકુ બોલ્યા કરે, કાંતો તેની પર અપવાદ નાખ્યા કરે, અને કાંતો તેમને નુકસાન થાય તેવો યોજના કર્યા કરે; પણ એમ નથી વિચારતા કે, આમ કરવાથી આપણું કાંઈ વળવાનું નથી, અને ઈશ્વરના ધરતારથી ઉલટું ચલાય છે, એથી પાપનાં ભાગી થવું પડશે. ઈશ્વર જો પોતામાં રક્ષિત મુકેલી હોય તો બનતાં મુખી કોઈની સ્તુતિ (વખાણ) કરવી પણ કદીએ પારકી નિંદામાં પોતાનો અમુલ્ય વખત જોવો નહીં તેમજ પોતાની ખડાઈ મારવા, અથવા

પોતાની મજે પોતાના ગુણ ગાયા કરવા, અપણુ આર્યવંશજોને જરાપણુ શોભે તેવું નથી. જે પોતાનામાં પરાક્રમ હોય તે છાનું રહેતું નથી. કેહેવતછે કે, “છાખડે ઢાંખો સુરજ છાનો રહે નહીં. અને કુલડીમાં નાખી મા બાંધી કીધેલી કસ્તૂરી આજખાયા વગર રહે નહીં.” તેમ જો પોતામાં માલ હોય તો એની મેજે જણાઈ આવેછે. પણ પોતાની મજે પોતાની બહાર મારવાથી ઉલટો ગેર ફાયદો થાયછે, અને લોકો ગાંડાંધેલાંમાં ગણી કાઢેછે. કેટલાક આર્યધર્મને જાણનારાઓ આ બાબત પણ સારી રીતે જાણેછે. તેમને તો આ કૃત યાદ આપેલીછે કે, જે યાદ ઉપરથી પોતાના લોકોને સુધારવાને વધારે પ્રયત્ન કરે. અને આર્યધર્મનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રકાર કરે. જેથી “આર્યધર્મપ્રકાર” ચોપાનિયાંની મહેનત ઈશ્વર કૃપાથી સફળ થાય. તથાસ્તુ.

મનશિક્ષા.

(હરી ભજન વિના દુઃખદરિયા સંસારનો પાર ન આવે.)—૧ રાગ.

મન મૂરખરે મોહ્યુંછે માયાના મેલા મેલને,

મમતાવાલું खेलेછે છોટાને મોટા खेलને.—ટેકા.

મન મારું તારું તું કરતું, તેં સારાને દીઠું નરતું;

તું રાત દિવસ દીસે ફરતું, મન મૂરખ૦ ૧.

સદગુણને તું દુર્ગુણ દેખે, સાચાંને તૂં છોટું લેખે;

પછિ પુણ્ય ને પાપ કરી પેખે, મન મૂરખ૦ ૨.

મિયને તે અમિય તું જાણે, નીતિને દે છૂટે પાણે;

વલ્લિ અમૃતને વિષસમ જાણે, મન મૂરખ૦ ૩.

સજ્જનને તું દુર્જન કહે, સમ હાહ્યાને દૂષણ દેખે;

મન ગમતું તું માની લેખે, મન મૂરખ૦ ૪.

ચારેકોરે ભટકે ભમતું, નિત જેને તેને તું દમતું;

વલ્લિ વાનરની પેઠે રમતું, મન મૂરખ૦ ૫.

મેલીને તું એવી રીતી, કર સદમારગમા શુભ પ્રીતી;
 ઓઢાંચવા નીતિતળી રીતી, મન મૂરખ૦ ૯.
 જો સાચાં રોટાને સમજે, પડશે તો તેની ચૂંચ મજે;
 નરસિંહ સ્વરૂપ સદા ભજજે, મન મૂરખ૦ ૧૦.
 પડવા જાતે દુઃખ દરિયામા, મૂરખ થેને મરવા જામા;
 તું ભેરવજવ હાથે ચામા, મન મૂરખ૦ ૧૧.
 રે શાત સ્વભાવ કરી સારો, થઈ નવ લહે સુખનો વારો;
 એ વિણ નવકો સુખકર આરો, મન મૂરખ૦ ૧૨.
 રે'જે નિત હરીહરને ચરણે, ધરજે કીર્તન તેના શ્રવણે;
 નવરાચ કદી કૂડે વરણે, મન મૂરખ૦ ૧૩.
 ભરમાઈશમા મમકો ખાઢી, નવ ધાઈશ તૂ વહુ જંજાઢી;
 મમતાની બાઢી દે જાઢી, મન મૂરખ૦ ૧૪.

નં. વિ. લી. મેહેતાજી.

વેદધર્મની સર્વોત્કૃષ્ટ મહત્તા વિષે.

(સાંધણ પાને ૩૯ થી)

આ બાબતમા મહાબારત વિષે એવો એક શ્લોક છે કે,

एतएवत्रयोलोका एतएवाश्रमास्त्रयः

एतएवत्रयोवेदा एतएवत्रयोक्षयः

ત્રણે લોક૨૫, ત્રણે આશ્રમ૨૫, ત્રણે વેદ૨૫ અને ત્રણે અભિરૂપ એ-
 ઝોત્ત (માતાપિતા અને ગુરુ) છે.

મનુસ્મૃતિમાં પણ બીજા અધ્યાયની અંતે એવીજ મતલબનો શ્લોક
 છે કે, જેને માતાપિતા અને ગુરુમાં બક્ષિત હોય તેને લોકની પ્રાપ્તિ,
 આશ્રમ સેવા, વેદાધ્યયન કરવું, અને અભિ કર્મ કરવું, એ સઘળું એમાંજ
 છે. માતાપિતા અને ગુરુમાં બક્ષિત રાખતાગમ્યાએ કાંઈ પણ ન કરવું

એવા કાંઈ શાસ્ત્રકારોનો ઉપદેશ નથી. એમનો ઉપદેશ તો ખરી મતલબ ઉપર છે કે, ખીજું બધું કરે પણ જ્યાંસુધી માતાપિતા અને ગુરુના વિષે ખરો ભાવ ન હોય ત્યાંસુધી જે કરવું તે નહીં કર્યા બરોબર છે. આપણા મૂર્ખ આર્યલોકોને કાને હજી પરશુરામની કીર્તિનો મંજરી પોલી જ છે. કે જે, પોતાના પિતાની આત્મા પાળવાથી ત્રણે જગતમાં ખ્યાતિરૂપ સુગંધને ફેલાવી રહી છે. એજ પરશુરામે ગુરુ ભક્તિનો પણ એવોજ મહિમા ખતાવી આપેલો છે, કે જે, ભક્તિથી સર્વભૂતેશ્વર સદાશિવે પણ શુરવીરોમાં શ્રેષ્ઠ પોતાના પુત્ર કાર્તિકસ્વામી કરતાં તેની ઉપર વધારે પ્રેમથી શસ્ત્રાસ્ત્ર વિદ્યાનો ઉપદેશ કરેલો હતો. તેવોજ રીતે માતાપિતાની ભક્તિનો દાખલો ગણપતિ-એ દેખાડી આપ્યો છે કે, તે વિષેની વિગત નિચે વાંચવાથી જણાશે.

એક દિવસ કાર્તિકસ્વામીને અને ગણપતિને પરસ્પર “આ દેહેડું ઉત્તમ અને પેહેલો દેહેડું ઉત્તમ” એવિ રીતનો વાદવાદ ચાલ્યો, પણ તેનું પોત પોતાની મેળે છેવટ ન આવવાથી અંતે સદાશિવ પાસે જઈ “બેમાંથી કોણ ઉત્તમ છે” એવિ જાતનું પ્રશ્ન પુછી ઉભા રહ્યા. ત્યારે ભાળા રાંભુએ એવી આજ્ઞા કરી કે, તમારા બેજણમાંથી જે આખી પૃથ્વીની દુધની ધારા દધ પ્રદક્ષિણા કરી પેહેલો આવે તે ઉત્તમ. ભાળારાંભુ તરફથી આવી આજ્ઞા ચતાં કાર્તિકસ્વામિ તો તરતજ પોતાના મોરના વાહનપર સવારી કરી પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા કરવા ચાલ્યા. પણ ગણપતિ શું કરે! એક તો પોતાનું રાગીર ભારે, અને વળી ઈંદર અરખું નાનું વાહન, એટલે કેમ ઘાટ આવે! પોતે તો અતિ વિચારમાં પડી ગયા. અને પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા કાર્તિકસ્વામીની પ્રયત્ન કેમ થઈ શકે? એ ઘાટ ઘડવામાં શુંયાદ ગયા. પણ સદાશિવની કૃપાથી પાદ આવિ કે, તરતજ માતાપિતાની દૂધની ધારા દધ માત્ર પ્રદક્ષિણા કરી પગે લાગી પોતાની મતલબ પાર પડવાથી રાંત થઈને બેઠા. આવી જાતની તેની મુડતી અને ભડતી જોઈ તેને સદાશિવે ધણું માન આપ્યું. હવે અમોઘ પરાક્રમી કાર્તિકસ્વામી ધણે દિવસે પ્રદક્ષિણા કરી વળતાં વિચાર કરતા આવે છે કે, મારી પેહેલાં એવા કોણ છે કે, તેણે પૃથ્વીને દુધની ધારા

દહ પ્રદક્ષિણા કરી ? ગણપતિને તો હું પાછળ મુકીને ગયો હતો પણ કદી મારી આગળ હોમ તો પણ તેના ઊંદરને મારી માર એક પાંખની અપાઠ-થી પાછળ પાડી નાખે. તેથી એતો કદીએ મારી માર જઈ શકે તેમ નથી. પણ તે બધું ત્યાં ગયા પછી નિશ્ચે થાયે. આહીં સદાશિવ અને પાર્વતીની પાસે ગણપતિ બેઠાછે. ત્યાં કાર્તિકસ્વામીએ “આપની આજ્ઞા પ્રમાણે કામ સિદ્ધ કરી આવ્યો” એમ કહી નમન કર્યું ત્યારે શંભુનાથ બોલ્યા કે તમે એક પ્રદક્ષિણા કરી આવ્યા, પણ ગણપતિ તો તમારી પેટે-લાંથીજ સાત પ્રદક્ષિણા કરીને બેઠાછે. આ વાત સાંભળતા કાર્તિકસ્વામીનાં “ગણપતિ કરતાં હું ઉત્તમ છું” એવા અભિમાનની જગાએ આશ્ચર્ય આવી બેઠું. એ વિષે તેણે ખુબસો માયો તે સધળો તેણે કહી સભળાવ્યો. અને પછીથી બંનેના વાદનો અત આવ્યો આ ખીનાઉપરથી પણ માતાપિતાનો મહિમા જણાઈ આવેછે. વળી મહાભારતમાં એવા એક શ્લોક છે કે—

નચતૈરમ્પનુજ્ઞાતોધર્મમન્યસમાચરેત્

યંચતેમ્પનુજ્ઞાનીયુઃસધર્મશ્ચિત્તિનિશ્ચયઃ

માતા, પિતા અને ગુરુની આજ્ઞામાં જોડાએલા પુરૂષે તેઓની આજ્ઞા વિના ધર્મનું કામ કરવું નહીં. જે તેઓ હુકમ કરી કરવાનું કહે તેજ નિશ્ચે ધર્મ છે.

ત્યાંસુધી આ નિઃશ્વાર સંસારમાં માતાપિતા અને ગુરુની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તે, સધળાં પુણ્યનો સમુદાય સંપાદન કર્યો નથી, ત્યાંસુધી જે કર્યું અને કરવું છે તે સધળું વૃથા કહેવાને કાઠ અડચણ જણાતી નથી. ગમે તો હજારે લાખો પૈસા ઉડાડે પણ માતાપિતા આદિની સેવામાં જરા મન ન રાખ્યું તો તે પાણીમાં ફેંટી દીધા બરોબર ગણાઈ શકેછે. માટે એઓને પ્રસન્ન રાખી સેહેજે મજેલા સેવાના લાભને લેવાને આર્યવશ-જોએ બનતી કોશિશ કરવી, એ એમની ખરી ફરજ છે. મનુસ્મૃતિના ખીજ અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે,

યંમાતાપિતરૌક્લેશંસહેતેસમ્બેનુજ્ઞા

નતસ્પનિકૃતિઃશક્યાકર્તુર્વર્ષશતૈરપિ ॥

માણસ પોતાની માતાના ઉદરમાં આવે ત્યાર પછી માતાપિતાને જે અનુક્રમે દુઃખ ભોગવવાં પડે છે, એ તેઓના ઉપકારનો બદલો સોવર-સનું આયુષ્ય હોય તો પણ વળી રાકતો નથી, માતાપિતા પોતાના બાળકો ઉપર જે જે ઉપકારો કરે, જે જે તેઓ પોતાનાં બાળકોમાટે દુઃખ સહન કરે, તે બધાં માઠાં પુસ્તકો બંધાય તો પણ પાર આવે તેમ નથી. અને તેનો બદલો વળી રાકે એમ પણ નથી. આ ઉપરથી એવું સમજવાનું છે કે જેવો ઉપકાર માતાપિતા કરે છે તેવો બીજા કોઈનાથી થઈ શકતો નથી; માટે તેમનો જેમ અને તેમ બદલો વાળવાને પ્રયત્ન કરવું જોઈએ. ઉલટું ઉપકારને બદલે દુઃખ ઉત્પન્ન થાય એવું ન થવું જોઈએ. આ વિષયમાં મનુસ્મૃતિ વિષે એવો શ્લોક છે કે,

તયોર્નિઃસંપ્રિયંકુર્યોદાચાર્યસ્વચસર્વદા

તેષ્વેત્રિષ્ણતુષ્ણતપઃસર્વસમાપ્યતે ॥

તે માતાપિતા અને આચાર્ય એઓને જે પ્રિય હોય તેજ કરવું જોઈએ. કારણ કે તે ત્રણે પ્રસન્ન થયાં એટલે સઘળાં તપો સંપૂર્ણ થાય છે (બધાં તપ કરવાનું પુણ્ય મળે છે.)

આવી રીતનાં વાઙ્મયો જાણી જાણી આપતા કલ્યાણને કરનારા સેહેલા ઉપાયો, કામ લગાડ્યા વિના ઓઠા ત્રિચારો ઉપર વિના આધારે ભ્રમ્ય કરવું એ સમગ્ર માણસનું લક્ષણ નથી. સદ્ગુણી પુત્રે અને શિષ્યે જેમ અને તેમ માતાપિતા અને ગુરૂની, કલ્યાણના ઉદયનેમાટે મૂર્તિમાન ધ્ય-રની માફક સેવા કરવી જોઈએ. એ સેવા કેવાં ફળને આપનારી છે એ સઘળું આર્યલોકોના જાણવામાં આવી ગયું છે.

આચાર્ય વિષે ધ્યક્ષરાષ્ટ્રિ રાખવી એપણુ પેહેલાં માતા અને પછી પિતા એમની સાથે છેવટ એમના વિષેની પણ પુરતી આપ્યા કરે છે. માટે આચાર્યપણું બતાવી આપનારાં વાઙ્મયો પણ સર્વની સેવામાં મુકવાં જોઈએ. પરંતુ એ વિષેનાં મહામુનિનાં વાઙ્મયો આગળ લખાઈ ગયેલાં છે, માટે દાખલ ન કરતાં એટલીજ યાદ આપવી બસ છે કે, જે આચાર્યપણાને લાયક હોય, જે શિષ્યોને શારે માર્ગે વર્તીવતા હોય, જે કામકોધાદીકને જીતનારા હોય, અને જે નિરપ્ત થઈ શારે માર્ગ ચલાવતા હોય, તેજ માન આપવાને અને પુજા

કરવાને લાયક છે, પણ જે ધનને અને પરત્રીયોને હરણ કરવાને પ્રયત્ન થઈ, પોતામાં બાવ રાખનાર શિષ્યોને નર્કનાં ખારણાં ખુલાં કરી આપતા હોય, અને અધર્મના દરિયામાં ફેંકી દઈ પોતે પણ અભાઈ જઈ પડતા હોય, તે ગમે તો ગુરુપદને કે ગમે તો આચાર્યપદને ધરાવતા હોય તો પણ તે માન આપવાને કે પુજવાને લાયક નથી. એટલુંજ નહીં પણ તેનો સંગ રાખવો એ પણ માણસોને દુઃખ ઉપજાવનારો છે. એ કાંઈ આ વખત અમલ કહીએ છીએ તેમ નથી, આગળથીજ એ વિષે મહાન પુરષો કહેતા આવ્યા છે. જેમકે આજથી ચારસો વરસ પહેલાં 'અખ્યા' નામના પરબ્રુષા સોનીની જાતમાં ઉપજી થયેલા મહાન પુરષે ઘણો અનુભવ મેળવેલો છે. અને પોતે પુસ્તકો પણ રચેલાં છે, તેમાં ગુરુની બાબત વિષે ખરો સિદ્ધાંત લઈ જણાવેલું છે તેમાંનું એક પદ નમુના રાખી આ ઠેકાણે લખીએ છીએ.

गुरु क्रिधा में गोकुलनाथ, घरडा बळदने घाली नाथ;

धन हरे धोखो नव हरे, एवा गुरु कल्याण शुं करे ?

અખ્યાનો અનુભવ ખરેખર માનવા જોગ છે. કારણ જેમણે ધર્મ એ શું છે? એ જાણ્યું નથી અને પોતાનું માન વધારવા અને પેસા મેળવવા ગમે તેવી અનીતિને આચાર્ય ત્યાગે એ કદી પણ કલ્યાણ કરે નહીં, એટલુંજ નહીં પણ તેથી ઉલટા પાપના ખારા દરિયામાં ફેંકી દે, કે જેથી પાછા નિકળવાનો આરોજ આવે નહીં.

(અધૂરું.)

પતિનો પત્નીપ્રત્યે ધર્મ.

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १ ॥

पादगुणेन भर्त्रास्त्रीसंपुज्येत यथाविधि

तादृग्गुणास्तभवत्तिसमुद्रेणेव निव्रगा

(મનુસ્મૃતિમાં કહેલું છે કે,) જેમ સાગરના સંયોગવડે નદી સાગરના જેવીજ થઈ જાય છે. તેમજ સ્વામી જેવા ગુણોથી પોતાની શ્રિને વિધી પ્રમાણે જોડે તેવા ગુણવાળી થાય છે.

અમિની સાક્ષીથી પરણેલી પત્નીને જેવી કેળવણી આપીને સુધારણે તેવિ સુધરશે. મોટે સંસાર સમુદ્રમાં ગ્રહસ્થાયમના વહાણને ચલાવવાનો સંચો તમારા હાથમાં છે. તેના અક્કલની કુંચી આપવાને કદી ચુકવું જોઈએ નહીં. કારણ કે, એ જુલ આવાથી મહાનાગરમાં પોલાં શુક્રાવ વગરનાં વાહાણની જેમ તોફાનમાં ગતી થાયછે. તેમજ ગ્રહસ્થાયમ પણ તેનીજ સ્થિતિમાં આવી જાયછે. અને તેથી તેમાં કેવિ જાતનો પરિતાપ થાયછે તે તેના અનુભવિયો જાણતા હશેજ.

કેટલાક લોકો અમળા જાતી ઉપર સઘળા દોષોનો આરોપ મુકેછે. અને તેજ આવેશમાં તેમને મુખ્ય આપવાને બદલે દુઃખ આપેછે. તેવા દેખાવો દોષી દોષ વખતે નજરે દેખવામાં આવેછે. એએના મનમાં એમ કેમ નહીં આવતું હોય કે સંસારીક રીતીથી જોતાં ધરતું હિત કરનાર અથવા બરદાશ રાખનાર એક પોતાની અર્થાગનાછે, તેને દુઃખ આપીને અથવા તેની સાથે દીલ નહીં મેળવીને શા શા ફાયદા મેળવવાનાછે?

જેની સાથે જીવતાં મુધી સહવાસ થયો તેનુંજ ભ્યારે દીરુ જાદું ન ગમે ત્યારે બીજો કયો પદાર્થ મુખ્યકારક છે? એમ કંઈ નિશ્ચે થાતું નથી. સઘળી જાતનો દુનિયાદારીનો આધાર પોતાની સ્ત્રીઉપરજ છે. તેનો ખરો ચીતાર ભ્યારે દોષી બીઆરો ધનરેચ્છાથી પોતાની સ્ત્રી વગરનો થાય ત્યારે તેના દુઃખથી આપણા હૃદયમાં હિત રહેછે. તે વગર ઉતરી રાકતો નથી, બધા ભાગ કાંઈ એવો નથી તેમ વળી ધનરેચ્છાથી જમાનો ફરવા લાગ્યો છે, સહુએ સંપનો સ્વાદ આપવાને ઈચ્છાવાળાછે, તોપણ સ્વભાવને વરા થકને દોષી દોષ સંપનો પાસો પકડયો ભુલી જઈ કુસંપને વળગી જાયછે, જેથી જીવતાં મુધી તેમને મુખ્ય ખેસવાનો વખત આવતો નથી.

ધણી ખરી સ્ત્રીજાત બુદ્ધિ વગરની ગણાયછે તેને વધારે સમજણ આપવી જોઈએ એમ કેટલાકનો અભિપ્રાય હોયછે. અને પોતે સિદ્ધ બની ગયા સમજતા હશે પણ પુરૂષોને પણ ધણી જાતનું સુધરવું બાકીછે એમ સમજીને ઉપદેશનો બાબતઉપર ખૂબ ધ્યાન આપવું જોઈએ. હું ધારું છું કે આ નિચે લખેલાં પદ્યો સર્વ આર્યજનોના મનને આનંદ કરનારાં અને ધર્મપથનું બતાવનારાં થઈ પડશે.

(રાંકરનંદના મહીનાનો રાગ, “કૃષ્ણ જીવન યારે આવશે,” અથવા
“વનચર વીરા વધામણી”) એ પ્રમાણે.

જીલમ કદી નવ કીજીએ, અબજા ઉપર લગાર;
રેમ હૃદય માંહિ રાખીએ, કારણ નિરખજ નાર. જીલમ.
કેળવણી હઈ કેળવો, હાથે ન યશે હેરાન;
સુખ સધળું હાથમાં છતાં, ચાને માપડો હાણ ? જીલમ.
વાંક દેખો અબજા વિષે, તેનો ભરા નવ દોષ;
એ દોષ તો માતતાતનો, જાણી કરવો ન રોષ. જીલમ.
છે નિત આધાર આપનો, સુખ યાવનો એજ;
કારણ વિણ તરછોડની, એથી શું ખીજું બેજ* ? જીલમ.
ત્યારે તમે આનંદમાં, એવું દેખે તે આંખ,
ત્યારે તમારી અર્ધીગના, લાજ લેખયે લાખ. જીલમ.
દેવ દીધી તમ હાથમાં, સુખે પાળવા કાજ;
તેને દુખી દીલ દેખીને, આવે કેમ નવ લાજ ? જીલમ.
પરણી આવે ઘેર આપને, મેલી માત ને તાત,
આપને માટ ખડું તજે, એ યોડી નહીં વાત † જીલમ.
જોર નહીં એ જાતમાં, નારી નખતી ગણાય;
આપને સુખથી સદા સુખી, એમ જોતાં જણાય. જીલમ.
પ્રથમ હાથ લઈ તેમનો, પ્રીત ખાંધવા માટ,
એજ સમય વિસરી જવા, જાણો ન મન કપાટ † જીલમ.
વેમઠાલા નવ ગાપવો, વિન કારણ લેશ ;
તેમાં તમે દુખ પામશે, તમ તપશે વિશેષ. જીલમ.
મેજની એક ખીજાં તણી, પ્રીતિ પ્રિય જન સાથ;
સંસારનાં સુખ ભોગવો, તો રાજી જગનાથ. જીલમ.
નસિખ જોગે કદી જો મળી, દુખકારક નાર;
તોયે ન ડોલેશ જગ કરે, જણી સધળુ યનાર. જીલમ.
ડોલેશ કરીને કદી એહો, સુખ યાવો જરાય,

પણ તે વિચારી જીવ્યો તમે, શું એ રીતથી થાય ! જીલમ.
 લાખજો જનોની સામને, રાખી અમી જમાન,
 વેદ વચનયકી પરણીયા, યહ બહુ ગુલતાન. જીલમ.
 વિશ્વામઘાત પછી કરો, એવી અજબની રીત;
 શોધી કયા રાસ્ટ્રમાં યકી? ચાલવા વીપરીત. જીલમ.
 મૂઠ ન થાએ માનવી, ખોવા સુખડાંની લાણુ;
 સાંભજો નીતિની રીતને, વેદ વેદ પૂરાણ. જીલમ.
 પાપાણુ પણ ગળી જાય જો, દેએ અખ્યાનાં દુઃખ;
 ન ગળે અરે દીલ આપનાં, એ કેવાં મજબૂત ! જીલમ.
 ડરરે રાખો કોઈ દેવનો, લેશે સરખો રે ન્યાય;
 લાય લાગ્યે કૂપ ખોદવો, તેથી શું ફળ થાય ! જીલમ.
 કોમળ ઝાડને વાળવું, એછે પ્રથમથી કામ ;
 તો તે તમારા મનોરથો, પુરા કરશે તમામ. જીલમ.
 એવિ રીતે બધું સમજજો, કરી મનમાં વિચાર;
 કેળવણી દહ તારને, યજો સુખ કરનાર. જીલમ.
 દોષ પોતાના પિંડના, મન જાણે ન કોય;
 અવગુણ અન્યના પેખના, સહુએ તતપર હોય. જીલમ.
 નવભરમાએ ભલા તમે, શોધો સાચો રે પંથ ;
 કંકાસ લેરા નહીં કરો, યહ નિજ નારીના કંથ. જીલમ.
 સમજણુ દહ સમજવશો, જો તેના તમે નાથ;
 સમજ હૃદય દોષ નીજના, તો તે જોડશે હાથ. જીલમ.
 પ્રાણપતિ સ્વામી માહરા, માફી માગું છું આજ;
 મુજ અપરાધ ક્ષમા કરી, રાજિ રહો શીરતાજ. જીલમ.
 એવાં કોમળ વચનોયકી, તન મનથી હમેશ;
 પૂજશે પ્રેમથી નાથને, સ્થિરા કરશે ન લેરા. જીલમ.
 પણ તે પહેલું કામ આપનું, અહં કરવાનું એક;
 તન મન ધન યકી કેળવો, આવી અદેકો વિવેક. જીલમ.
 રાને હીરો હાથ આનિયો, ખોવા ખાંતથી આપ;

જનમ સુધી જે દાસી થઈ, તેને ઉપજાવો તાપ ? જીલમ
સમજાવુ હોય જરા મને, સમજાવો સાનના એક,
પ્રેમ પરસ્પર બાધવા, કરજો યત્ન અનેક જીનમ
હાથ લાંબોછે તમાહરે, એક ધરિ અભિમાન,
સસારમાહી મુખી થતા, આપો તેમને માન જીનમ
નયની પદે સમજી થઈ, જેર ત કરો જરાય,
નાથ થઈ અવળા થણો, ત્યારે શું તેથી થાય ? જીલમ
આસુ પાડીને બેસી રહે પાલ નહિ કઈ મુખ્ય,
એના બધા દુખ ટાળીને, આપો અનુપમ શ્રુષ્ઠ જીનમ
બધાયા છો તમે એ યજ્ઞી, નવ છુટ્ય છુટાય,
એ મતનમ મન આણીને, કરો દુખ જેમ જાય જીનમ
એકે ખરે ધર્મ આપનો જન્મ લઈ જગમાય,
એથી જગતપતી રીજશે, શકાંતે નવ કાય જીનમ.

કે.

આર્યધર્મના ઉદય માટે શું કરવું જોઈએ ?

આ રીતે કે સત્વાત રહિતામનો લાગતો પાત્ર ૨૦૨૧

હરેક માટુ કામ કરવાને માથે લેવું તેમા એક કરતા વધારે માણ
સોની ધણી જરૂરે, અને તેડુ કામ કરવાને માટે એકજ તહોં પણ વિશેષ
માણસો ભેગા મળ્યા હોય, ત્યારે તેનું નામ આપણામા મડગી, સમા અને
છગ્રેજીમા કપની અથવા સોમાહટી એમ તેને કહેજે. આ મડગી અથવા
સમા એકજ કામને વાસ્તે ઉભી થએલી હોતી નથી, પણ જીલ જીલ
કામોને માટે ઉભી થએલીઓ હોયજે તેમનો ધર્મ કે, ઉદેશ એકજ
હોયજે એમ નહી પણ અનેક પ્રકારના હોયજે. સવળીનુ બધારણ એક
સરખું હોવું નથી પરંતુ તેમનું ધારણ જીગી જીગી વનણ ઉપર હોયછે,
કોઈ મડગી અથવા સમા ધર્મોપદેશને વાસ્તે, કોઈ વેપાર ધધાને માટે,
કોઈ વિદ્યા વૃદ્ધિને માટે અને કોઈ ન્યુસપેપર તથા ગ્રંથ ગુનીને કે, ચોરાનિવા
બરીને દેશનો રીતમાત અને ખમરથી પ્રજાને જાણીતી કરવાને સાર

બંધાએલી હોય છે. આ કહેલી મંડળીઓ ચલાવવાનું કામ બુદ્ધિશાળી, વિદ્વાન, અને ચંચળ પુરુષોનું છે. એવા પુરુષોના એક સંકેત વિના તેનો કારભાર રૂઢી રીતે નભી શકતો નથી. એટલા સાથે એવી મંડળીઓ અથવા સભા જે વખતે સ્થાપન થાય છે. તે વખતે તેમાં તેવા પુરુષોને એકઠા જોડી, તેઓની સંમતી અને એકચપણથી, તે ઉભી કરવામાં આવે છે. અને તેને અમર રાખવાને કાળે તેની વ્યવસ્થા પ્રથમથીજ મનજીવત પાયા ઉપર સ્થવામાં આવે છે. કેમકે જોખમનાં જેટલાં જેટલાં મોટાં મોટાં કામો છે તેનું મૂળ રાપવામાં પેહેલેથીજ સગવડ સારી થવી જોઈએ, તે ન કરી હોય તો આગળ જતાં તેનું દિર્ઘાયુષ્ય ટકી રહેતું નથી; અને ઘટિ જમ છેવટે ભાગી ચુંથાઈ જાય છે.

આવી મંડળીઓ આપણા દેશમાં ઝાઝી નથી પણ વિલાયત અને અમેરિકા વિગેરે સુધરેલા દેશોમાં ઘણી નિકળેલીઓ છે. અને ત્યાં તેઓ પોતાનું કામ મન માનતી રીતે બજાવે છે. જે મંડળીઓનો ઉદ્દેશ વેપાર ધંધાનો છે, તેઓ યાંત્રીક કળા વડે લાખો રૂપિયા ઉત્પન્ન કરે છે. તરેહ તરેહનાં કપડાંઓ અને લોખંડના સામાન બનાવીને પ્રદેશમાં મોકલે છે; અને તેમાંથી પુષ્કળ દ્રવ્ય મેળવે છે. જે મંડળીઓનો ઉદ્દેશ સમુદ્ર એડવાનો છે તેઓ નૌકાસાસ્ત્રમાં પ્રવિણપણું મેળવી દરિયાને રસ્તે સ્ટીમરો અને મનવારોમાં કરોડો રૂપિયાનો માલ ભરી, એક દેશથી ખીજે દેશ એવી જાય છે. જે મંડળીઓનો ઉદ્દેશ જમી શોધન કરવાનો છે તે જૂસ્તર વિદ્યાનું અવલોકન કરીને નિપુણ થએલા, જમીનના રસ કમ્પરખી કાઢી, આ ઢેકાણે વાવેતર કર્યાથી અમુક અનાજ કે, પદાર્થ સારો ઉત્પન્ન થશે એમ સૂચવ પ્રબળને જાણીતી કરી, પાકતી વૃદ્ધિ થવાના જે ફાયદા તે ઉઘાડ કરી આપે છે. આ પ્રમાણે જીદા જીદા ઉદ્દેશવાળી મંડળીઓનું કામ ટુંકામાં બતાવ્યું. એ શિવાય કુદરતી શોધ જેવા કે, ખગોળ વેત્તાઓ ગ્રહોની ગતિ અને તેમનાં સ્થળો તેમજ કેટલાક અસંતકારીક દેખાવા ધત્યાદીનો તપાસ કરવાને મોટા મોટા કાફલાઓ સમુદ્રનું મંથન કરતા દૂરના ખેટોમાં જમ ચઢે છે. કોઈએ એમ નહીં, જાણવું કે, કદત આ જાણવું તેટલાંજ કામ કરવાને મંડળીઓ બંધાએલી હશે; પણ આતો

એક સક્ષેપ માત્ર હકીકત લખીએ; પરંતુ આવી આવી તો હજારો મંડળી-
ઓ હોય છે અને તે મંડળીઓના કામના પ્રકાર અને કાનુનો પણ
જુદાં જુદાં હોય છે.

આપણે જાણીએ છીએ કે, એક માણસ કરતાં વધારે માણ-
સોથી કામ ઝાઝું અને ઝડપથી ચાલે છે; અને ઝાઝું ભારે પડતું નથી તેટલા
માટે ભારે કામમાં ઝાઝા માણસોનું તન ખાગ લેવાની ગરજ હોય છે, અને
ઝાઝાના નશીબે સારી લાલુની આશા વધારે રાખી રાકાવે છે. એકજ મા-
ણસ કંઈ મોટું કામ કરવાનું આવડે અને ભરીખ્ય કાળે તે સાંજે મોઢે
થાય તો તે કામ અધવચથી ટુટી પડે છે, અને ખાખ્યા વીખી થઈ જાય છે.
તેથી નફો અને નુકસાન એ બંનેનો સમષ ભ્યા સાથે જોડાઈ જાય છે, અને
ત્યાં વિશેષનું પ્રખળ અભ્યુપયોગી થઈ પડે છે. દાખલા તરીકે કોઈ ગઢની લાખ
ફોજ ઉપર એક રાજાનું પરચીરા હજાર લશ્કર ટુટી પડે તો તે લાખ ફોજના
આગળ કરા હીસાખનું નથી; તેમ પણ જે પ્રતીસ્પર્ધીના કરતાં અધીક દળ
પાસે હોય તો દુરામન ઠકર ઝીલી રાકતો નથી. અર્થાત એ કે, જે
મહાન કામો છે તેમાં જેમ અને તેમ વધારે જનની મદદ એ અતિ લાભને
અપનારી છે. વાસ્તે આવી મંડળીઓ અથવા સભા ધણા જ નથી મળજીત
હોય તો તે મોટું માન પામે. માટે એવા ભારે કામોને વાસ્તે અવશ્ય
કરીને મંડળીઓ જોઈએ; અને તે આપણા દેશમાં નથી અને છે તો
પુરતી નથી.

જે દેશમાં તેવી મંડળીઓ હોય છે તે દેશની ચઢતી દહાડે દહાડે થતી
આવે છે. અને ઉદ્યોગના રસ્તા ધણા ખુલે છે. દેશ બીખારી થઈ ચીય-
રેહાલ થઈ જતો નથી અને લોકોમાં જીવંત રહે છે. મંડળીઓથી મોટાં
મોટાં રાજ્યો આવે છે. તેથી રાજકુળને માટે પણ મંડળીઓ હોય છે.*

આવો ભ્યાં ધારો હોય છે તે દેશમાં જીલમ થતો નથી અને રૂંધત
બચરહિત હોય છે, એટલું જ નહીં પણ લોકો સર્વ પ્રકારની સુખ સાંતી ભો-
ગવે છે. કલકત્તાના ગવર્નર જનરલની ધારાબાધનારી સભા સુખાઈ અને
મદ્રાસ તથા પબ્લખ અને વાલ્ય ખુણાના પ્રાંતના ગવર્નર સાહેબની ધારા

* વિજાપતમાં પણ રાજ્ય કાર્યભાર ચલાવવાને માટે પાર્લામેંટ (સભા) છે.

બાધનારી જે કૉંસિલ તે પણ એક મંડળીજ હોવાય. ઉપર જેમ વેપારી મંડળીઓ બતાવો તેમ આ મંડળીઓ રાજકાજને વાંસ્તે છે.

હવે કેટલીક મંડળીઓ જેમને સભા પણ બોલેછે તે મંડળીઓ ધર્મોપદેશને અને એ વગરે દેશ સુધારાને સારું, ઝાઝરમાં અમૂક અમૂક વખતે જીદા જીદા વિષયો ઉપર, કોઈ મુકરર જગોએ ભાષણ આપી, લોકોના મન ઉપર અસર કરેછે. આવી મંડળીઓથી દૂરાચારનો અને અનિતીનો અટકાવ થાયછે. વાસ્તે આ ખીના સર્વ કરતાં અગત્યની ખીના હોવાય તેને માટે એવી સભાઓ જરૂર જોઈએ કે, જેથી લોકોમાં નીતિનો અને સદ્ધર્મનો વધારો થાય.

હિંદુસ્થાનમાં ધર્મની બાબતમાં તપાસતાં અનેક પંથો પ્રજામાં ફેલાયા છે અને તેથી એકજ નહીં પણ અનેક ધર્મમાં લોકો વહેંચાઈ ગયાછે. ગમે તો તે ઠીક હોય અઠીક હોય પણ લોકોને ફાળું તેમ ગ્રહણ કરી માંની ખેઠા છે. કોઈ મહાદેવ, કોઈ માતા કે કોઈ મેલડી કોઈ. રામ અને કોઈ કૃષ્ણ એમ જીદા જીદા પંથને પુજનારા છે. આમાં અહં શું અને જોટું શું? એનો નિર્ણય કરવામાં લોકોમાંથી દિવસે દિવસે જ્ઞાનદ્રિયશક્તિનો લોપ થતો જાયછે, અને તેથી કરીને દેશમાં સદ્ધર્મનું સત્તાનારા વળતું આવેછે. ધર્માચાર્યો સ્વાર્થી અને કેવળ દુરાચારમાં ભરમૂક* એટલે લોકોને શોધે લેઈ જનારા જે નિર્વીકાર માર્ગ તેને ચુંથી નાંખી જોળી મોયોછે. વાસ્તે આ ખરા અગત્યના કાર્યઉપર ચાલતા વખતમાં ખરેખર ખૂબ ધ્યાન આપવાનું છે. પણ એ કામ ગ્રાંમંત અને ઉપદેશોક્તિનું તથા ઘણાં જનોની સાહ્યતાવડે કરવાનું છે. આપણા જાતિભાઈઓમાં દુર્ભાગ્યે કરીને અજ્ઞાન વધી ગયું છે, તેનું નિકુંદન યુગમાંથી ખરૂં ખરૂં વપરાય તોજ થાય. પણ તેના ધારણ કરનાર વિર્યવાન (બળવાન) જોઈએ. આર્યવર્તની હોવાથી શ્રેષ્ઠ પ્રજા જેમનામાં ખરાખી જોવામાં આવે અને ધર્મની બાબતમાં કેવળ પરિતાપ ઉપજવા જેવા દેખાવ નજરે પડે, એથી અધિક દુઃખની ખીના ખીણ કોઈજ નથી.

ધર્મ સદ્ધર્મને ધણું આહોછે, સદ્ધર્મ પાળનાર ઉપર પ્રિતી રાખે.

* જીવો વલ્લભિ પંથના કેટલાક મહારાજો.

અને તેનીજ સુકતી કરેછે. માટે આવા કામની જાદિ જાદિ મુખાઓ રથપારી જોઈએ અને સત્પુરૂષોના મુખમાંથી નિકળતાં વેદપ્રણીત ધર્મનાં બાપણો શ્રેષ્ઠ પુરૂષોએ સાંભળવાં જોઈએ. કારણ કે આ સંસારરૂપી મોહ જાળમાંથી સુકત થવાનો એકજ એ ધોરી રસ્તો, અને માણસને ઈશ્વરની પરમ ગતીએ પોચવાનું સાધન એજ છે. એટલુંજ નહીં પણ મનુષ્યનામાં નીતિ અને વિવેક એ જોવાનાં ધર્મે કરીને નિવાસ કરેછે ને લોકો સદ્ધર્મને જાણતા નથી, અને આની સદ્ધર્મની સભાઓમાં જહ સત્પુરૂષોનાં મુખમાંથી વેદપ્રણીત બાપણો થવણુ કમતા નથી તેમની સાથે સદ્ગુણો કદાપિ પણ પ્રિતી કરતા નથી. માટે અહો આર્યજનો ! સ્વજાતી બાધઓના કલ્યાણાર્થે ખરા અંત કરણથી જાણાવીએ છીએ કે, આવી ધર્મોપદેશની સભાઓ સ્થાપન કરે, અને તમારી શ્રદ્ધાને આવા સુમાર્ગમાં ખર્ચી તમારા જાતિબાધઓના વિકારનો નાશ કરે; અને એમ કર્યો ત્યારેજ ને વર્ણસંકર પ્રજાઓ ઉત્પન્ન થવા લાગીએ, અને આપણા ખરા ધર્મનો લય ફેટલેક દરજ્જે યહ ગયેછે તે પાછો પ્રકાશિત થયે એટલુંજ નહીં પણ તમારે ભાક્ષ થશે.

હિંદુસ્થાનમાં દેશી રાજ્યો અંગ્રેજ સરકારને જે સ્વંડળી
આપે છે એ વગેરેનો જાણવાજોગ હેવાલ.

(સાંધણ પૃષ્ઠ ૩૨ થી)

માહિસોર.

હેદ્રાબાદ પછી દક્ષિણ હિંદુસ્થાનમાં માહિસોર, ત્રાવણકોર અને કોચીનનાં રાજ્યો આવેલાં છે. આ રાજ્યો પણ પ્રજામાં જાણીતાં અને જાણી ઉપજવાળાં છે. માહિસોરની ગાનીઉપર ને મહારાજા હાલ રાજ કરેછે; તેમનું નામ “આમરાજેદ્રાવાદીઆધ્યપહાદુર” કરીને છે. આ મહારાજા નાની ઉમ્મરના અને ચંચળ છે. તેમની વય નાહાની હોવાને લીધે તેમના રાજ્યનો કારભાર નામદાર ઇંગ્રેજ સરકાર તરફથી એક શ્રિદીશ અમલદાર

અલાવેછે. આ જીવાન મહારાજને ઈચ્છી કેળવણી આપવામાં આવેછે, અને તેથી આરાછે કે, તેઓ પુરતી કેળવણી પામ્યે તેમના જ્ઞાનમાં ઘણો સારો વધારો થવાથી, આગળ સારા નિવડશે; અને પોતાના રાજ્યને ઈપાયા વિના રહેશે નહીં. આ મહારાજને એકવીસ તોપોનું માન મળેછે.

ત્રાવણકોર.

ત્રાવણકોરનું રાજ્ય દક્ષિણ હિંદુસ્તાનમાં એક પ્રખ્યાત અને નામીયું ગણાય છે. ભાંતા હાલના રાજ્યકર્તા રાજાનું નામ “રામાવર્મા” છે. એઓ સને ૧૮૬૦ ના વર્ષમાં પોતાના મરનાર કાકા “મમતાન્ડા” આ નામના રાજાની ગાદીએ તખ્તતરીત થયેલા છે. અને હુડીયાર છે. આ રાજાનો રાજ્યકારભાર સારી રીતે અને સંતોષકારક ચાલતો સંભળાયછે. આ મહારાજ ભ્યારે ઈલ્લીમાં શહેનશાહી દેદેરાનો એક મોટો સમારંભ થયો ત્યારે તેમને તે વખતે નામદાર રાણી સરકાર તરફથી મોટું માન મળ્યું છે, અને તે એ કે, તેમને પ્રથમ આમણીરા તોપોનું માન મળતુ તેમાં જે તોપોનો વધારો કરીને તે વખતથી એછે તા. ૧ લી જાનેવારી સને ૧૮૭૩ થી એકવીસ તોપોનું માન કરી આપ્યુંછે. એછુંજ નહીં પણ તેમને શહેનશાહી રાજમહાના એક સભાસદ હેરવવામાં આવ્યાછે.

કોચીન.

કોચીનના રાજાની ગાદીઉપર જે રાજા હાલ રાજ્ય કરેછે, તેમનું નામ “રાજરાવી વરમા” છે. જેઓ સને ૧૮૫૩ માં રાજાગાદીઉપર આવેલાછે. આ રાજાના ગાદીએ આવ્યાપછી કોચીનના રાજ્યમાં સારો સુધારો થતો ચાલ્યો છે, અને એથીકરીને એ રાજ્યની તમામ પ્રજાને એવા સારા ચાલતા રાજ્યકાર્યમારથી પુરતો સંતોષ ઉપજવાનું એક સુખ્ય કારણ છે. તથા ખીજા રાજાઓને જેમ ચક્તી ઉતરતી તોપોનું ધિરીરા સરકાર તરફથી માન મળેછે. તેવી રીતે આ મહારાજને મહારાણી સરકાર તરફથી સતર તોપોનું માન આપવામાં આવેછે, અને એ રાજ્યના કામકાજની રૂડી રીતે અવસ્થા નિરંતર રહેવાને સારૂ, તેમજ ઉપરનાં કુટુંબાં મુર્વે રાજ્યે આતે નામદાર ઇંગ્લાંડની સરકાર તરફથી પોલિટીકલ એજન્ટો રાખેલા છે.

मन्त्रशब्दश्चित्त्वादन्तोदात्तः । तृतीयैकवचने भत्वादल्लोपोऽनः । पा० ६।४।१३। इत्यकारलोपः । छांदसो मकारलोपः । अनुदात्तस्य च यत्रोदात्तलोप इति विभक्तेरुदात्तत्वं । शवः । चब्विशयस्यानिसंतस्येत्याद्युदात्तत्वं ॥ ५ ॥

(गुजरातीभा.)

मंत्रनो भावार्थ.

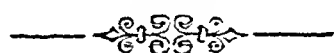
इंद्र मोटो अने उत्कृष्टछे, बलि पण इंद्रने अधिकपणुं होजो. अने द्युलोकनी माफक इंद्रनुं बल मोटुं थजो ॥ ५ ॥

भाष्यनो भावार्थ.

आ इंद्र शरीरर्था मोटो छे, अने गुणोर्था उत्कृष्ट छे. वळीं वज्रवाळा इंद्रनी उपर कहेला बन्ने प्रकारनी सरसाइ सर्वदा होजो. (इंद्रमां ए बहुं स्वभाव सिद्धछे तोपण भक्तिनेलीधे आ प्रार्थनाछे) वळीं द्युलोकनी माफक एटले द्युलोक जेम विस्तारवाळोछे तेम इंद्रनुं सेनारूप वळ विस्तारवाळुं थाओ. "नु" शब्द जो के निरुक्तमां शिघ्रना नामो विषे भणेलोछे, तोपण अहीं तेने अन्वय न होवाने लीधे तेमज

નિપાત હોવાથી અનેકાર્થપણાનો સંજવ હોવાના હેતુ-
થી અહીં તેને “વળી” એવા અર્થમાં લીધો છે ન શબ્દ
લોકજાણામાં નિષેધનેજ વતાવે પણ વેદમાં તો નિષેધ-
ને અને ઉપમાને વતાવે, એવી રીતે કે પ્રકારના અર્થમાં
છે. જે પદની સાથે તેનો અન્વય હોય તે પદથી પેહેલાં
મુકેલો હોય તો નિષેધને વતાવે અને તે પદ પછી
મુકેલો હોય તો ઉપમાને વતાવે. યાસ્કે પોતાના
નિરુક્તમાં એપ્રમાણે લખ્યું છે અને વલનાં અઠ્યાવીશ
નામોમાં “શવ” એ નામ પણ છે ॥ ૫ ॥

॥ इति प्रथमस्य प्रथमे पंचदशो वर्गः ॥

અ. ૧. અ. ૧. વ. ૧૬.

મ. ૧. અ. ૩. સૂ. ૮.

॥ ऐंद्र सानसिमिति सूक्ते षष्ठीमृचमाह ॥

सुसोहे वा य आर्शत नरस्तोकस्य सनिता ।

विप्रासो वा विद्यायवः ॥ ६ ॥

પદપાઠ:

સુઽસોહે । વા । યે । આર્શત । નરઃ । તોકસ્ય ।
સનિતા । વિપ્રાસઃ । વા । વિદ્યાઽયવઃ ॥ ૬ ॥

माधवभाष्यं.

ये नरः पुरुषाः समोहे संग्रामे तोकस्यापत्यस्य सनि
 तौ वा लाम्ने वाशत । व्याप्तवन्तः । इंद्रं स्तुत्येति शेषः ।
 वा । अथवा विप्रासो मेधाविनो धियायवः प्रज्ञाकामाः
 संत आशत् ते सर्वे लज्जन्त इत्यध्याहारः । रण इत्यादि
 पु पट्चत्वारिंशत्संग्रामनामसु समोहे समिथ इति पठि
 तं । पंचदशस्वपत्यनामसु तुक् तोकमिति पठितं ॥
 समोहे । प्रातिपदिकांतोदात्तत्वं । वा । चादयोऽनुदात्ता
 इत्यनुदात्तः । आशत । अशू व्याप्तौ । छांदसश्चेर्लोपः ।
 आडागम उदात्तः । पा० ६।४।७२ । सति शिष्टत्वेन
 स एव शिष्यते । नरः । प्रातिपदिकस्वरः । सनितौ ।
 स्त्रियां क्तिन् । तितुत्रेष्वग्रहादीनामिति वचनात् । पा०
 ७।२।९।१ । निर्गृहीतिर्निपठितिरित्वदिडागमः । विप्रा
 सः । ऋज्रेद्रेत्यादिना विप्रशब्दो रन्प्रत्ययांतो निपाति
 तः । धियायवः । धि धारणे । धीयते धार्यतेऽवबुध्यते
 श्रुतमज्ञातमनयेति धिया प्रज्ञा । तामात्मन इच्छंतीति
 क्यच् । क्यच्छंदसि । पा० ३।२।१७० । इत्युप्रत्ययः ।
 अतो लोपः । प्रत्ययस्वेरणोदात्तः ॥ ६ ॥

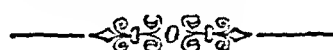
(ગુજરાતીમાં.)

મંત્રનો જાવાર્થ.

જે પુરુષો સંગ્રામમાં અથવા પુત્ર પ્રાપ્ત થાય ત્યારે
 ઇંદ્રની સ્તુતિ કરેછે. અથવા જે બુદ્ધિવાળાઓ બુદ્ધિનો
 ઇચ્છાર્થી ઇંદ્રનો સ્તુતિ કરેછે તે તેને (ઇંદ્રને) પામેછે ॥૬॥

જાણ્યનો જાવાર્થ.

રણ વિગેરે હેતાલિસ સંગ્રામનાં નામોમાં “સમોહ”
 એ નામ ગણેલું છે. તેમ સંતાનનાં પંદર નામોમાં
 “તોક” એ નામ ગણેલું છે ॥ ૬ ॥

॥ સપ્તમીમૃચમાહ ॥

યઃ કુક્ષિઃ સોમપાર્તમઃ સમુદ્ર ઈવ પિન્વતે ।
 ઉર્વીરાપો ન કાકુદઃ ॥ ૭ ॥

પદપાઠઃ

યઃ । કુક્ષિઃ । સોમપાર્તમઃ । સમુદ્રઃ ઈવ । પિન્વતે
 તે । ઉર્વીઃ । આપઃ । ન । કાકુદઃ ॥ ૭ ॥

માધવજાણ્ય.

યઃ કુક્ષિરસ્યેન્દ્રસ્યોદરપ્રદેશઃ સોમપાતમોઽતિશયેન

सोमस्य पाता । स कुक्षिः समुद्र इव पिन्वते । वर्द्धते ।
 सेचनार्थो धातुरौचित्येन वृद्धिं लक्षयति । काकुदो मुख
 संबंधिन्य उर्वीर्वह्न्य आपो न । जलानीव । जिह्वासंबंध
 मास्योदक यथा कदाचिदपि न शुष्यति तथेन्द्रस्य कु
 क्षिः सोमपूरितो न शुष्यतीत्यर्थः । यद्यपि श्लोक इत्या
 दिषु सप्तपंचाशत्सु वाङ्मामसु काकुजिह्वेति पठितं
 तथाप्युदकसंबंधसिध्यर्थमत्र काकुच्छब्देन मुखमुपल
 क्ष्यते । संबंधिवाचिनस्तद्धितस्यात्र छांदसो लोपो द्रष्ट
 व्यः ॥ सोमपातमः । सोमं पिवतीति सोमपाः । आका
 रो धातुस्वरेणोदात्तः । ऊर्ध्वत्तरपदप्रकृतिस्वरेण स एव
 शिष्यते । तमपः पित्त्वादनुदात्तत्वं । समुद्रशब्दः प्राति
 पदिकत्वादंतोदात्तः । इवेन विभक्त्यलोपः पूर्वपदप्रकृ
 तिस्वरत्वं चेति प्रकृतिस्वरः । पिन्वते । पिवि सेचने ।
 इदितो नुम् धातोरिति नुमागमः । शपः पित्त्वेनानुदात्त
 त्वं । तिङश्च लसार्वधातुकस्वरेण धातुस्वर एव शिष्य
 ते । उर्वीः । उरुशब्दोऽंतोदात्तः । वेतो गुणवचनात् ।
 पा० ४।१।४४। इति ङीप् । यणादेशः । उदात्तयणो
 हल्पूर्वात् । पा० ६।१।१७४। इतीकार उदात्तः । ज
 सा सहैकादेश उदात्तेनोदात्त इत्येकादेश उदात्तः ॥
 अभिप्लवपडहगतेषूकथ्येषू तृतीयसवेन ब्राह्मणाच्छंसि

ન એવા દ્યસ્ય સૂનૃતેત્યનુરૂપસ્તૃચઃ એત્થૂષુ બ્રવાણિ તે ।
 આ૦ ૭૮૧ ઇતિ સ્વંડે । અથવા બ્રાહ્મણાચ્છંસિન
 इत्युपक्रम्य एवा द्यसि वीर्युरेवा द्यस्य सूतृता आ०
 ૮૧૩ ઇતિ સૂત્રિતં ॥ ૭ ॥

(ગુજરાતીમાં.)

મંત્રનો ભાવાર્થ.

જે પેટનો પ્રદેશ અત્યંત સોમ પિનારછે, તે સમુદ્રની
 માફક વધેછે. અને મોઢાના ઘણા પાણીની માફક
 સુકાતો નથી ॥ ૭ ॥

ભાષ્યનો ભાવાર્થ.

આ ઇંદ્રનો જે પેટનો આગ અત્યંત સોમ પિનારોછે
 તે સમુદ્રની માફક વધેછે. (સેચનના અર્થવાળો ધાતુ
 યોગ્યતાને લીધે વૃદ્ધિને વ્રતાવેછે) મોઢાનાં ઘણાં જલની
 માફક ઇટલે જીમ્યાં સંવંધ રાખનારું મોઢાનું પાણી
 જેમ કોઈ વસ્તુપણ સુકાતું નથી. તેમ સોમથી
 ગરેલો ઇંદ્રના પેટનો આગ કોઈ વસ્તુપણ સુકાતો નથી.
 જો કે શ્લોક વગેરે વાણીનાં સત્તાવન નામોમાં “કાકુ-
 દ” એવું જિહ્વાનું નામ છે. તોપણ પાણીનો સંવંધ સિદ્ધ
 થવાને વાસ્તે અહિં “કાકુદ ” શબ્દેકરી મોહોડું
 ઉપલક્ષિત થાયછે. (ધારી શકાયછે) ॥ ૭ ॥

॥ तस्मिन्तृचे प्रथमां सूक्तेऽष्टमीमृचमाह ॥

एवा त्वस्य सूनृतां विरप्शी गोमती मही ।

पक्का शाखा न दाशुषे ॥ ८ ॥

पदपाठः

एव । हि । अस्य । सूनृतां । विरप्शी । गोऽमती ।

मही । पक्का । शाखा । न । दाशुषे ॥ ८ ॥

माधव भाष्यं.

अस्येन्द्रस्य सूनृता प्रियसत्वरूपा वाग्दाशुषे हविर्दत्तवते यजमानाय तदर्थमेवाहि । एवं स्वतु । अनंतरपदवक्ष्यमाणगुणोपेता भवतीत्यर्थः । कीदृशी । विरप्शी । विविधरपणोपेतवाक्ययुक्ता बहुविधोपचाखादिनीत्यर्थः । गोमती । बह्नीभिर्गोभिरुपेता गोप्रदत्यर्थः । अत एव मही महती पूज्या । यथोक्तवाचो दृष्टान्तः । पक्का शाख न । यथा बहुभिः पक्कैः फलैरुपेता पनसवृक्षादिशाखा प्रीतिहेतुस्तद्वत् । यद्यपि महन्नामसु ब्राह्मं विरप्शीतिपठितं तथाप्यत्र महीत्यनेन पुनरुक्तिप्रसंगादवयवार्थो गृहीतः ॥ एवा । एवमादीनामेत इत्यंतोदात्तः । संहितायां निपातस्य

चेति दीर्घः । हि । निपात आद्युदात्तः । अस्य । प्रकृतस्यै
 द्वस्य परामर्शादिदमोऽन्वादेश इत्यादिनाशादेशोऽनुदात्त
 इति सर्वानुदात्तः । सूनृता । ऊन परिहाणे । सुत
 रामूनयत्यप्रियमिति सूनृ । सा चासावृत्ता सत्या चेति
 सूनृता प्रियसत्यवाक् । परादिश्छंदसि बहुलमित्यृकार
 उदात्तः । विरप्शी । विविधं विचित्रं रपणं विरप् । रप लप
 व्यक्तायां वाचि । संपदादित्वाद्भावे क्किप् । तदेतदेषा
 मस्तीति विरप्शानि वाक्यानि । तानि यस्यां वाचि सं
 तिसा वाग्विरप्शिनी । अत इनिठनावितीनिः । यस्येति
 चेत्यकारलोपः । ऋन्नेभ्यो ङीप् । पा० ४।१।५। इति
 ङीप् । इकारः प्रत्ययस्वरेणोदात्तः नकारलोपश्छंदसः ।
 सवर्णदीर्घ एकादेश उदात्तेनोदात्त इत्युदात्तः । गावोऽस्यां
 संतीति गोमती । मतुपङ्गीपौ पित्त्वादनुदात्तौ । प्राति
 पदिकस्वर एव शिष्यते । मही । महती । उगितश्च ।
 पा० ४।१।६। इति ङीप् । तस्य पित्त्वादनुदात्तत्वे प्राप्ते
 शतुरनुमो नद्यजादी इत्यत्र बृहन्महतोरुपसंख्यानं ।
 पा० ६।१।१७३।१। इत्युदात्तत्वं । अच्छब्दलोपश्छंद
 सः । पक्का । डुपचष् पाके । निष्ठेति क्तप्रत्ययः । पचो वः ।
 पा० ८।२।५२। इति वत्वं । चोः कुः । पा० ८।२।३०। इति
 कुत्वं । प्रत्ययस्वरेणांतोदात्तः । टापा सह सवर्णदीर्घ

પરચુરણ.

(કાઠિયાવાડના એક મેહેતાજી તરફથી લખાઈ આવેલા સવાલ.

૧. ચંદ્ર એ પૃથ્વીની આસપાસ લગભગ ૨૯૫ દિવસમાં ફરી રહે છે; તેમાં શુદ્ધતા પાંચવાડિયાનો શુદ્ધ આત્મી એમ દિવસો થતા જાય છે, તેમ તેનો કુળામાં વધારો થતો જાય છે. અને તેનો વધતી કુળાનેજ એકમ એટલે ૧ કુળા બીજા ત્રીજા ને ૨ ૩ કુળા એ રીતે ઢેઢેવા રીતજ આવેલો જણાય છે. ત્યારે તેમાં ચોથ ચાર ઘડી, માત્ર નવ ઘડી એમ વધારો ધારા થવાનું કારણ શું!

૨. સૂર્ય એ પૃથ્વીના વિપુલ્લતથી સાડીત્રેનીચ અંશનો ખુણો કરી ફરે છે, અને ચંદ્ર પણ વિપુલ્લતથી આસપાસ ફરે છે, ત્યારે સૂર્ય ત્યારે ઉત્તરાયણમાં હોય છે એટલે વિપુલ્લતથી ઉત્તરમાં હોય છે ત્યારે ચંદ્ર તેના દક્ષિણના દેશોને પ્રકાશ આપે છે, આમ થવાનું કારણ શું!

આનો જવાબ ફાઈ લખી મોકલ્યો તેમનો ઉપકાર માની બેચ જમા-
એ દાખલ કરવામાં આવશે.

એક મેહેતાજી.

બાહર ખખર.

આ ચોપાનિયાં બાપત કોહને કાંઈ લખ્યું હોય તો તેમણે બહાર કોટ ભુવેશ્વર નજીક ફીરંગીના દેવળ પાસે પોર્તુગીઝ ચર્ચ સ્વીટ, ધર નંબર ૩૫૯માં સંસ્કૃત પાઠશાળામાં આર્યધર્મ પ્રકાશના મેનેજર જોગ લખી જણાવ્યું નાટપેડ, કાગળો લેવામાં આવશે નહીં.

આ ચોપાનીયાની કિમ્મત વર્ષ એક તો અગાઉ રૂ ૧ ૮ ૦ એક રૂપેએ આઠ આના રાખી છે. દેશાવરતા ગ્રાહકોને ટપાલ ખર્ચ જુદો પડશે. દશાથી વધારે તકલો મંગાવનારને ટપાલ ખર્ચ પડશે નહીં તથા એક ચોપાનીયું તેને મફત મોકલવામાં આવશે.

જે ગૃહસ્થો અમને લવાજમની ટીકટો મોકલે તેમણે પોસ્ટની અડધા આનાવાળી મોકલવી.

જે ગ્રાહકો ટેકાણું બદલે તેમણે અમને લખી જણાવવું.

સૂચના.

આ ચોપાનિયાના બહાર ગામના સર્વે ગ્રાહકોને નમ્રતાપૂર્વક વિનતી કરવામાં આવે છે કે, જે ગૃહસ્થોનું લવાજમ ગઈ શાલનું હજી સુધી બાકી છે અને અમને મંજૂ નથી. તથા અમારી તરફથી કાગળો લખવામાં આવી ચુકેલા છે તેઓ છૂટા અંક નિકળતા પહેલાં મોકલશે નહીં-તો બે રૂપીઆ મુજબ લવાજમ તથા જરૂર કાગળો તેમને લખવામાં આવશે તે સમગ્ર ખર્ચ તેમને તામે ચઠાવવામાં આવશે.

કેટલક વિદ્વાનો વિષેય બરોઅર તપાસી લખી મોકલતા નથી અને જ્યાં અમારે પછી સુધોરવામાં ઘણી અડચણ પડે છે, માટે મોકલનાર પોતાના વિષયને બરોઅર સંજાગથી લખી મોકલશે તો જ દાખલ કરીશું.

આહિર.

आर्य धर्मप्रकाशः

ARYA DHARMA-PRAKASH

Yarns & Co.

ચૈત્ર, સપ્ત ૧૯૩૪.

२५३ द ३६.

॥ शिखरिणी ॥

॥ अघोषप्राप्तीनविघट्टयतिपुण्यप्रथयति ॥

॥ प्रसूते सद्वाद्दिनवनवकलापलवयति ॥

॥ हरत्यज्ञानाध्यदिशतिपरात्मानदण्डवो ॥

॥ सतांसग कल्पद्रुमद्वनार्कैर्वितनुते ॥ १ ॥

છપાવી પ્રગટ કરનાર,
વેદવર્મસભાની કાર્યાલય મડળી.

સને ૧૯૭૮ ઇસવી

વિષય.

અનુક્રમણિકા.

પૃષ્ઠ

૧ આત્મબોધ	૮૨
૨ વિદુરનીતિ	૮૮
૩ ઉત્તમ રાજવંશિઓને ધનુર્વેદની આવશ્યકતા	૮૮
૪ મૂર્ખ મનને સદુપદેશ	૯૨
૫ બ્રાહ્મણોના ધર્મ વિષે	૯૩
૬ તમે તમારેજ દેશ તપાસો	૯૬
૭ ઋગ્વેદ સંહિતા તથા તેનું બાહ્ય અને તે બંનેનો ગુજરાતીમાં સારાંશ	૨૩૩

હરિગીત છંદ.

જો આર્યધર્મપ્રકાશની મન આરાં રાખો માનવો ?

તો “આર્યધર્મપ્રકાશનો” ઉપદેશ સારો માનવો ;

આ આર્યદેશ સુધારવાને જો દયા દિલમાં ધરો,

તો આર્ય લોક તણો સુપંથ પડેલ દેખો પાધરો. ૧.

પુસ્તકોનો પહોંચ.

“છોટા વેહેનની, પાઠાવળી” ભાગ ૨ જો આ નામની જુના-

ગઢમાં છપાએલી એક ચોપડી મજમુંદાર વિજયરાંકર વી. મણીરાંકર તરફથી અમને ભેટ દાખલ મળીછે. એમાં પ્રભુ સ્તુતિ વિગરે નિતીનાં જુદા જુદા રાગમાં પદો છપાવનારના પીતાં મજમુંદાર રા. રા. મણીરાંકર જયરાંકરે રચેલાં તેનું તારણ કરી સંગ્રહ કરેલાં છે, તે ઠીક અને આશિષક પુરૂષોને ઉપયોગી છે, તે ઉપકાર સાથે કમ્બલ રાખીએ છીએ.

આર્યધર્મપ્રકાશ.

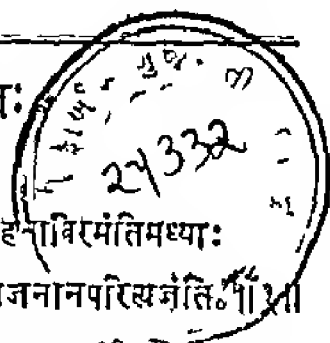
પુસ્તક ૬ કું.

ચૈત્ર, સંવત ૧૯૩૪.

અંક ૬ થો.

ધર્મો રક્ષતિ રક્ષિતઃ

॥ શ્લોક ॥

આરમ્ભતેનલ્લુપ્તમિદમ્ભયેનનીચેઃ પ્રારમ્ભવિદ્મવિદ્મવિરમંતિમધ્યાઃ

વિદ્મૈઃપુનઃપુનરપિપ્રતિહન્યમાના પ્રારમ્ભચોત્તમજનનાનપરિચ્છન્તિમધ્યાઃ

જે હલકા માણસો હોય તે “અમુક કામ કરવાથી તેમાં અમુક જાતની આપત્તિ આવશે” એવી બીકથી કાંઈ પણ સત્કર્મનો આરમ્ભ કરતા નથી, અને જે સાધાગણ માણસો હોય છે, તે દરેક સત્કર્મનો આરમ્ભ તો કરે છે પણ તેમાં કાંઈ પણ જાતનું વિદ્વ. આવવાથી તે પડતું મુકે છે, પરંતુ જે ઉત્તમ માણસો છે, તે વારંવાર વિદ્વ આવે તોપણ તે નહીં ગણકાવતાં આરંભેલું ઉત્તમ કર્મ મેલી નહીં દેતા છેવટ સુધી કર્યા કરે છે.

એવા ઘણા લોકો હોય છે કે, હરકોઈ સારું કામ કરવાનું હોય તેમાં અમુક જાતનું દુઃખ છે, એવું આગળથી વિચારીને કરતા નથી, અને કેટલાક એવા પણ હોય છે કે, કાંઈ પણ નારું કામ કરવા માંડે અને પછીથી તેમાં કાંઈ વિદ્વ આવે તો તેથી કાયર થઈ ગમે તેવા લાભનું કામ હોય તોપણ પડતું મુકે છે. પરંતુ આરમ્ભે કામ ગમે તેટલા વિદ્વો નેડે તોપણ એક વખત નહીં તો બીજી વખત બીજી વખત નહીં તો ત્રીજી વખત એમ કરી તે કામનો છેડો આણે એવા આ દુનિયામાં ઘણુંકરીને જોતાં યોગજ જડી આવે એમ લાગે છે.

આપણો સદ્ધર્મ ગંખવો એ આપણાજ હાથમાં છે, અને ઉત્તમ જનોની પંક્તિમાં લેખાવું તે પણ પોતાનાજ હાથમાં છે, દરેક સારું કામ કરતાં હવેર આપણે આવી પડે છે પણ તેઓને સામ યદ હારી નહીં જ્યાં હાંકી કહાડવાને જોડેત કરી. કદી તેનું જોર આપણા કરતા વધારે થઈ જવાથી આપણો સદ્ધર્મ કે આપણું સત્કર્મ મોડું પડ્યું

તો તેની કંઈ ચિંતા નહીં, એટલામાં હારી ન જવું જોઈએ. ફરીને વળો તે વિદ્યો દૂર થયા પછી આરંભ કરે. તેમાં પણ વિદ્યો આવ્યું તો પાછું હરી નહીં જતાં મંડ્યા રહેવું, એવી રીતે કરી તેના પરિણામે પોત્યવું. વિદ્યો નડવાની ખીકે કોઈ કરવુંજ નહીં ને કરવું તો વિદ્યો પડ્યા પછી ત્રાસ પામી મેત્રી દેવું; તેથી તે ધારેલી મતલબ પાર કેમ પડે? સદ્ધર્મને પ્રકાશિત રાખવામાં, સદ્ધર્મ કરવામાં, યશને વધારવામાં, પ્રાણીઓને પાળવામાં અને એવી ઘણી બાબતોમાં વિચારીએ તો મહેનત અને કષ્ટ પ્રથમથી સેહવું પડે છે, તેથી કંટાળી મુકી દે તો અલભ્ય લાભ લઈ શકાતો નથી, એ આર્યવંશ-જાએ પ્રાચીન ઇતિહાસોમાં સત્પુરૂષોના ચરીત્રોથી જાણ્યું હશેજ. માટે આપણે પણ ઉત્તમ લાભને માટે વિદ્યોથી નહીં ડરતાં સદ્ધર્મને પ્રકાશિત રાખવાને પ્રયત્ન કર્યા કરવું, એમ થવાથી આપણા સદ્ધર્મને કેવો ઉદય થશે, એ વિચારવાનું આર્યજનોએ પોતાના અંતઃકરણમાં રાખવું એ ધરીત છે. છેવટ આશા રાખીએ છીએ કે આરંભેલું સદ્ધર્મને પ્રકાશિત કરવાનું કર્મ હજારો વિદ્યો આવી પડતાં છતાં પડતું નહીં મેત્રી ઉત્તમ જોનાનું ઝાંખું થઈ ગયેલું વિશેષણ તે સદ્ધર્મની સાથેજ પ્રકાશિત કરશે.

આત્મબોધ.

૫૬.

(ભોજ ભગતના આખખા.)—એ રાગ.

મનવા માં કરે માંહે માંહે, તેમાં તલ ભાર છે નહીં તાંહે. મનવા. ૧
માલમત્તા મીલકતને મેડી, ઘટતુ ધર સૂતાંહે;

બાગ બગીચા બગી બંગલા, સાથે ન કંઈ આવનાંહે. મનવા. ૨

સૂખપાલની સરસ સાહેબી, થકી ન ઠીક થનાંહે;

સેજપલંગ તણું સુખ રહેજે, દેહ થશે દમનાંહે. મનવા. ૩

સગાં સહોદર સાથ સકળનું, સરવે સગપણ આંહે:

ઘડપણની છેત્રી ઘટિકામાં, અંતર થાય અકાંહે. મનવા. ૪

રનેહી સંતતી સ્ત્રીનું સુખ તે, અચીત ખનસે આર,
પાપ તણા પૂરણ પગતાપે, ઘટમાં દમરો ધારે. મનવા. ૪
ધણી ધનધોરયકી ધડપણુમા, વરસે વીવત્તિ વારે,
ભવમાં ભમતાં માન ભવાની, સુરખ મનવા મારે. મનવા. ૫

(૨)

જીવડા જોને જાગી જાગી, એજે આધુન્ય જાય અમાગી. જીવડા. ૧
સાર વીના સંસાર મુદુદર, તરવા ખતતા ત્યાગી,
ભગવાં કચી ભગવાનને ભજતાં, ભેખ ધરી ભુર બાગી. જીવડા ૨
માગના મણિકાથી ન મળે, વીર થતા વેરાગી,
રાગી રાત દીવસ લત રાખી, લગતી લેથ ન લાગી. જીવડા. ૨
માથે માત તણાંજો મોઢાં, વાળા ગગડે વાગી;
માત પથારી. મને મહીપતિ, માશી ન દેયે માગી. જીવડા. ૩
માલ વીનાની મમતામા વુ, રંગે બનીયો રાગી,
કથનો કડવા કડવા કથતાં, નિદા ગમતી નાગી. જીવડા. ૪
આગમમાં એના આવરદા, અતરમા અનુરાગી,
બુધર ભજતાં રોજ ભવાની, ભવની ભાવક બાગી જીવડા ૫

(૩)

ચિતમાં જોને ચેતી ચેતી, રણુમા રખડે મગથે રેતી. ચિ. ૧
ખારી બોંય અચીત એડયાથી, પાસ ન બને એતી,
ખિજનો મલો તે તો ખરાખર, દાણુ દોલત નવ દેતી ચિ ૧
ખાતરથી મટી બોંય ખરાખી, લાયક ગુણુ નવ લેતી,
નક્રિ નીરમળ નીર ભરેતી, વેગે નદિ નવ વહેતી. ચિ ૨
દગા ખાડી બહુ કરે ખરાખી, દોટે દમ દીરા દોડી;
જીજ્ઞા મારગ એજે જાતા, છળ કપટો દે છોડી, ચિ ૩
લુમકા લાલચ લોભ તણાને, વીર રહે નહિ વળગી,
આરાં તારી અમર અચાનક, અધર યારો અજગી ચિ. ૪
સખધ આ સસાર તણો તે, માયો માન્યો શાને,
ભુલા આમ ભવાની ભમતા, ગોર્જદના ગુણુ ગાને ચિ ૫

વિદુરનીતિ.

(સાંધણ પાને ૫૪ થી)

ત્રયણવાધનારાજનૂભાર્યાદાસસ્તથાસુતઃ

યત્તેસમધિગચ્છંતિયસ્યતેતસ્યતદ્વનં ॥ ૬૪ ॥

અર્થ— હે રાજા ! એક સ્ત્રી, બીજો ચાકર, અને ત્રીજો પુત્ર એ ત્રણે માણસ નિર્ધન ગણાય છે. માટે જે જે વસ્તુને તે માણસ મળવે છે તે જોતા તાબા નિચે પોતે હોય છે તેના ગણાય છે. ॥ ૬૪ ॥

હરણંચપરસ્વાનાંપરદારાભિમર્શનં

સુહૃદશ્ચપરિત્યાગસ્ત્રયોદોષાઃક્ષયાવહાઃ ॥ ૬૫ ॥

અર્થ— પારકા દ્રવ્યને હરણ કરી લેવું, પારકી સ્ત્રીની લાજને હાનિ પોચાડવી અને નજીકનાં સગાં સંબંધીનો ત્યાગ કરવો એ ત્રણ ભતના દોષો નારાને કરનાર છે. ॥ ૬૫ ॥

ત્રિવિધંનરકસ્યેદંદ્વારંનાશનમાત્મનઃ

કામઃક્રોધસ્તયાલોભસ્તસ્માદેતત્રયંત્વજેત્ ॥ ૬૬ ॥

† વિદુરજી અભિપ્રાય આપે છે કે હે રાજા ! તમારી હયાતીમાં તમારા પુત્ર ઉપરનાં વાડ્ય મુજબ અધમ દેહેવાય, અને તેનું જેટલું દ્રવ્ય છે, તે તમારેજ દેહેવાય, માટે તમે પાંડવોને રાજ્ય આપવાને મુખત્યાર છો.

† અહીં અભિપ્રાય એવો આપે છે કે પાંડુ રાજાનું સઘળું દ્રવ્ય તમે લઈ લીધું દ્રોપદીનાં ચીર ભરી સભામાં તમારા કુષ્ટ પુત્ર દુર્યોધને ખેંચાવ્યાં તેમાં પણ તમારી સંમતી હતી. અને સગામાં સગા પાંડવોને કે જે તમારા દીકરા બરોબરજ ગણાય તેઓને સઘળું લુંટી લઈ વનવાસ આપ્યો માટે એ ત્રણ દોષ તમારામાં ભરેલા છે, અને તેથીજ ક્ષયનો વખત આવી ચુક્યો છે.

અર્થ*—કામ, ક્રોધ અને લોભ એ પોતાને નાશ કરનારાં ત્રણ જાતનાં નરકમા જવાનાં બારણાં છે, માટે તે ત્રણેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ ॥૬૫॥

વરપ્રદાનં રાજ્યચ પુત્રજન્મચ મારત

શત્રોશ્વમોશનં કૃચ્છ્રાગ્રીણિચૈકચતત્સમં ॥ ૬૭ ॥

અર્થ—હે રાજા ! દુઃખમાંથી થતુને છોડી દેવા એ વરદાન રાજ્ય અને પુત્રતા જન્મની ખરોખર છે. ॥ ૬૭ ॥

મક્તચ મનમાનં ચ તવાસ્મીતિ ચ વાદિનં

ત્રીનેતાઞ્છરણં પ્રાપ્તાન્નિષમેપિ ન સંયજેત્ ॥ ૬૮ ॥

અર્થ†—હે રાજા ! જે બક્ષત હોય જે ચાકરી કરતો હોય, અને જે હ તમારો છું એમ કહેતો હોય એ શરણે આવેલા ત્રણે જણને સકટમાં પણ મુકવા ન જોઈએ (ત્યાગ કરવા ન જોઈએ) ॥ ૬૮ ॥

ચત્વારિ રાજાતુ મહાબલેન વર્જ્યાયાહુઃ પંડિતસ્તાં નિવિદ્યાત્

અભ્યપ્રતૈઃ સહમર્ત્તનં કુર્માન્નદોર્ધિસૂતૈરભસેશ્વારજૈશ્ચ ॥ ૬૯ ॥

અર્થ‡—હે રાજા ! રાજાએ ધણા પ્રયત્નથી પણ ચારવાના મેલી

* તાત્પર્ય એવું છે કે સદર્શ દુર્ગુણો તમામમાં છે, માટે હજી પણ જે નરકમાં ન જવું હોય તો તે ત્રણ દોષનો ત્યાગ કરો. એવી રીતનો અભિપ્રાય અહીંયાં આપેલો છે.

† પાંડવોએ તમારું માન ગંજલ છે તમને સુરખી જણી પુત્તલ છે, અને વિનયથી તમારે શરણે પણ આવેલ છે, તેમ છતાં તમારે તેને તજવા ધટતા નથી,

‡ હે રાજા તમે જાણતાં છતાં થોડી બુદ્ધિવાળાઓ સાથે, જોડી સ્તુતિ કરનારા સાથે, હર્ષથી ઉભગર્ભ ગંજેલાની અને દોર્ધસૂત્રીઓ સાથે એકાંતના વિચારો ચાલતા અટકાવતા નથી, તે ઠીક નહીં, કારણ કે, તેમ ન થાય ત્યારેજ બુદ્ધિવાનપણું ગણાઈ શકે એવો અભિપ્રાય અહીં દેખાડ્યો છે, તેમાં ઘણે વખત લગાડનારા સાથે, બહુ હર્ષ પામવાની સાથે અને સ્તુતિઓ કરનારા અથવા લગાઈમા વિરોધો હોય તેના સાથે એકાંત કરવી નહીં.

દેવાં યોગ્ય છે, તે સમજીએ જાણું જાણીએ, તે એવ છે, થોડી ખુશિવાળા સાથે તરત કામ કરવાનું હોય. તેમાં ઘણો વખત કહાડનારાઓ સાથે, હર્ષથી ચપળ થયેલાઓ સાથે, સ્તુતિ કરનારાઓ અથવા રણના વિરોધી અને ઘૂતાદિ રમનારાઓ સાથે, એકાંત કરવી નહીં. ॥ ૬૯ ॥

ચત્વારિતેતાતગૃહેવસંતુ શ્રિયાભિજુષ્ટસ્વગૃહસ્વધર્મે

વૃદ્ધોજ્ઞાતિરવસન્નઃકુલિનઃસત્વાદરિદ્રોભગિનીચાનપત્યા ॥ ૭૦ ॥

અર્થ—હે રાજા ! ગૃહસ્થના ધર્મમાં શોભતા એવા તેના ધરમાં માતિનું વૃદ્ધ માણસ, વૃદ્ધ કુલીન, ગરીબ મિત્ર અને સંતતી વિનાની બેહેન, એ ચારેવાંનાં સદાય રહેા.

આવાં ચાર માણસો જેવું કે, પેહેલું માતિનું વૃદ્ધ માણસ હોય તે કુલીનનો ધર્મ ખતાવે, કુલિન વૃદ્ધ હોય તે છોકરાંઓને આચાર શિખવે, ગરીબ મિત્ર હોય તે ખરે અને હિતકારક યોધ આપે અને બેહેન હોય તે દોલતને સાચવે. એથી ગૃહસ્થના ધર્મને સાચવવા સેહેલ પડે. વિદુરજીએ અભિપ્રાયમાં એવું જણાવ્યું છે કે, ભિન્ન પિતા, દ્રોણાચાર્ય અને હું (વિદુરજી) ઇત્યાદી તારા ધરમાં સઘળા છીએ તોપણ તું તેનો ઉપદેશ ન માનીને અવજો ચાલવા ચાહે છે. ॥ ૭૦ ॥

ચત્વાર્યાહમહારાજસાવસ્કાનિવૃહસ્પતિઃ

પૃચ્છતેત્રિદિશેદ્રાયતાનીમાનિનિગ્રોધમે ॥ ૭૧ ॥

અર્થ—હે મહારાજા ! ઇંદ્રે જે વખત પ્રશ્ન કર્યું તે વખત જે ચાર પદાર્થો વૃહસ્પતિએ તરત ફળને આપનારા વર્ણવેલા છે, તે આ ચાર પદાર્થો મારા કેહેવાથી જાણો. ॥ ૭૧ ॥

દેવતાનાંચસંકલ્પંઅનુભાવંચધીમતાં

વિનયંકૃતવિદ્યાનાંવિનાશંપાપકર્મણાં ॥ ૭૨ ॥

અર્થ—દેવતાઓનો વિચાર, ખુશિવાન પુરુષનો પ્રભાવ, વિદ્વાનોનો વિનય અને પાપના કામનો નાશ. (એ ચાર વાનાં તરત ફળને આપનારાંછે.)

રાજાને સમજાવવાને અહીંયાં એવો અભિપ્રાય છે કે, પાંચે પાંચે

દેવતાઓના અંશરૂપ છે અને તે ધારણા વિચાર પ્રમાણે ઉતરવાને શક્તિ-
વાન છે, માટે એઓના જેવા પુરુષોના અંશ વિચારે, તરત કૃણને આપ-
નારા છે. બુદ્ધિવાન કહીએ તોપણ તેજ અથવા તેમ નહીં તો ગ્રીકૃષ્ણ
જેવા બુદ્ધિવાન પુરુષો તેની પક્ષમાં છે, તેથી જેમ અગસ્ત્ય રૂષીએ
સમુદ્ર પાન કરી પોતાનો પ્રભાવ તરત દેખાડી આપ્યો હતો, તેમ તેવા
મહાન પુરુષોનો પ્રભાવ પણ તરત કૃણ આપનાર છે. વળી તેવા વિદ્વાનો-
નો વિનય પણ તરત કૃણ આપનાર છે, અને નારા પામવાના હેતુરૂપ પાપનાં
કામો જેવા કે તમે હાથે કરી દુર્યોધનને વશ થઈને અત્યંત કુકર્મો કરેલાં
છે, તો તેવાં કર્મો પણ તરત કૃણ આપનારાં થાય છે.

તમે કદી ધારતા હશે કે હું વિવેકપણ રાખું છું, અને સારાં કામો
પણ કરું છું તો તે તદ્દન જીવું છે, અને કદી હશે તોપણ તે દંભથી, માનની
મતલબ ખાતર કરતા હશે. ॥ ૭૨ ॥

चत्वारिकर्माण्यभयंकराणिभयंप्रयच्छंस्वयथाकृतानि

मानाग्निहोत्रमुतमानमौનंमानेनाधीतमुतमानयज्ञः ॥ ७३ ॥

અર્થ—હે રાજા ! આ ચાર કર્મો યદ્યપિ (મરેખા) ન થવાથી ભયને
આપનારા થાય છે જેવાં કે, અગ્નિહોત્ર જો કે અભયને આપનાર છે
તોપણ માનથી ભયંકર થઈ પડે છે. સુયુ રહેવું જો કે અભયને આપ-
નાર છે તોપણ માનમાં મૌન રહેવું એ ભયંકર થઈ પડે છે. જો કે
બાણવું તે અભય આપનાર છે, તોપણ માનથી બાણવું તે ભયંકર થઈ પડે છે.
જો કે યજ્ઞ કરવો તે કલ્યાણને કરનાર છે, તોપણ માનજોડે કરવાથી ભયનો
થઈ પડે છે.

સારાંશ એવો છે કે, જે જે તમે કામો માનથી અથવા માનની માટે
કરશો તે સઘળાં કલ્યાણ કરનારાં છતાં ભયને આપનારા થઈ પડશે. માટે
માન યુક્તિને બરેખર કરવાં જોઈએ.

पंचाक्षयामनुष्येणपरिचर्याःप्रयत्नतः

पितामाताभिरात्माचगुरुश्चभरतर्षभ ॥ ७४ ॥

અર્થ—હે ભરત દુગમાં ઉત્તમ રાજ ! પિતા, માતા, અભિ, આત્મા, અને ગુરુ, એ રૂપ પાંચ અભિઓ મનુષ્યે પુજવાને લાયક છે.

કેહેવાને! અભિપ્રાય એવો છે કે, પુજવા લાયક (પિતા, માતા, ગુરુ, આત્મા અને અભિ) કહ્યા તેમાં યુધિષ્ઠિર તમારા પુત્રને જોઈતા ધાયકે, માટે ગુરુ બરોબર છે, તથાપિ તે તેને પુજવાને બદલે અપમાન આપે છે તે ધટીત નથી.

(અધુરું.)

ઉત્તમ રાજવંશિયોને ધનુર્વેદની આવશ્યકતા.

પ્રજાને પાળનારા મહારાજાઓ ! અને આધુન્યમાન યુવરાજાઓ ! અનાદીથી આકી આવતી ધનુર્વેદની વિદ્યાનો કેવો ધાણુ વળી ગયો છે ? એ આપના અંતઃકરણોમાં વિચારી જુઓ ! માઠી માઠી સુદની કળાઓ અને સૈન્ય ગોઠવવાની રિતીઓ કેવી અલોપ થઈ ગઈ છે ? એનું જરા અનુમાન કરી જુઓ. એ વિષે વિચાર નહીં કરતાં એક ચહેલાના ખુણામાં ખેસીને દેરાને આંખાદ રાખવાનો ઉપાય ઈચ્છ્યો તે ક્યાંથી જડી શકે ! આગળના પરાક્રમી રાજાઓની સાથે હાલના દેશી રાજાઓને મેળવીએ તો, થોડી ઘણી આંખાદી ઢોણુ બાણે ક્યા પુણ્યના અથવા ક્યા સત્તાવાનના પ્રતાપથી રહી છે ? એ કાંઈ કહી શકાતું નથી, પણ હાલના રાજાઓ તો તેમના અગાઉ થઈ ગયેલા પરાક્રમી વડિલો કરતાં છેક ડોલત વગરના, વિચાર વગરના, બુદ્ધિ વગરના, આગસુ, મીઠા અને રાસીરથી નહીં કસાયલા ઘણાએક જોવામાં આવે છે. એ કેવું અને કેટલું ખેદકારક છે ?

નક્કી સમજવું કે, સરખેસરખાની કચેરીઓ કરી રાંડો નચાવવી, તાન ટપા ગવરાવવા, અશીશના કસુંબા કાઢી એક ખીજને પાવા, પીવા અને તેમાં ચક્રચુર બની જઈ, પથારીએ પડી રહી રાજ્યના સંરક્ષન અને વ્યવસ્થા તરફ લક્ષ ન આપતાં, કેવળ કાળ ક્રમણ કરવો એ રાજ્યાસન માગવનારના ધર્મથી ઉલટું અને નિંદા ગરેલું છે. અશીશના નિરામાં

મેંબાન ખનડું અને હેઠાની ડાંડી ઉપરમાં પણ મોંમાંથી ખસેડી ન ગમે
 એ કેવી આશ્ચર્યની વાત!! રંગરાગડાથી રસુજ મેળવી અમુલ્ય અને
 જરૂરના કીમતી દિવસો વ્યર્થ ગુમાવવા એની આદત જે રાજ્યવંશીઓને
 પડી હોય તેની પ્રજા દુઃખી થાય છે. કેમકે ધણીમાં માલ નહીં, તો પ્રજા
 સુખી ક્યાંથી? પોતાની પુત્ર પુત્રી મમાન પ્રજાપર મરખી નજર નહીં
 રાખતાં અને યોગ્ય બાવ નહીં બતાવતાં વિપરિત નજરથી અને વિપરિત
 બાવથી પોતાની કિયાનો અનુભવ કરતા વર્તમાન વખતમાં ફેટલા
 રાજવંશીઓ વંડી ગયા? અને ફેટલા દીનપણને પરવરા થઈ ગયા?
 એનો વિચાર અને ખ્યાલ મનમાં કોણ લાવેછે? તમે તમારો
 શુભધર્મ અને કર્મ કરવાને ઉત્કંઠિત રહો અને પ્રયત્ન કરો. અર્થાત
 તમારી કાળો પડી જતી કીર્તિની પતાકાને સ્વેત કરવાને લાગી જાઓ.
 તમારા સમજવામાં એમ કદી હોય કે, આગળના રાજ્યો ક્યાં કેળવણી
 પામેલા હતા? ક્યાં કમાયેલા હતા? તો એ તમારું સમજવું તદ્દન ઝોટું
 છે, કારણ કે પૂર્વે થઈ ગયેલા તમારા વર્ગીયો તમે ધારતા હોયો તેવા ન
 હોતા, પણ ધણા પ્રતાપવંત, ચાણુ, સદ્ગુણી તેમજ હિમ્મતવાન અને અતજી
 બળ ધરાવનારા હતા. ધનુર્વિદ્યા તો તેમનાજ પાપની હતી. આજ ગુણો
 તેમનામાં ખરપુર ખરેલા હતા, તો પછી પ્રજા નિર્ભય અને સુખી હોય
 તેમાં તવાઈ શી? જુનાં પુસ્તકો અને ઇતિહાસો જેમણે વાંચ્યા હોય તેઓ
 પ્રાચિનકાળના નરેશોની રાજ્યનીતિ અને તેઓના ઉચિતપણા વિષે પૂર્ણ
 રીતે માહિત હોય, પરંતુ જેઓ આ વાતથી અજાણ છે તેઓ જો આ-
 ગળતા પૂર્વજોની કામગીરીના મોટા બેંડાર મહાખરત, રામાયણ આદિ પુસ્તકો
 વિગેરેમાં ધણા વર્ષથી લખાઈ ગયેલા છે તેનું થવણ કોને કરે, તો
 તેમના મનમાં તેનું તાદરસ ચિત્ર પડ્યાવિના રહે નહીં, આવી આવી
 અર્થાત ખીનાઓ દરેક રાજ્યપદ ભોગવનારે જાણવી જોઈએ પણ
 તેને નહીં જાણતાં કુહંદમાં પડી રાજ્યની મિલકત કુના કરવામાં પાછું
 વાળી જોતા નથી, અને પછી હાલ મેંહાલ થઈ જાય છે. સઘની તાકુથી
 જે કમતી થયું એટલે નખના ઉપર મળજો તુડી પડે છે, અને અંતે
 પોતાના રાજ્યનું મરક્કનું થઈ ગયું નથી, તેથી પરાધિનને વશ થઈ સર્પરેવ
 તણ દેવ પડે છે. ચાર હજાર વર્ષ ઉગર પાંડવ અને કૌરવ વચ્ચે ફરેલા

મદ્યનામાં જે એક માત્રું દારૂણ યુદ્ધ થયું હતું તે વિષે વિચારીશું તો દરેક જૂપતિઓ ધનુર્વિદ્યાના જાણનારા હતા.

પાંડવો અને દ્રૌપદો બાળપણમાંથી ધનુર્વિદ્યાનો અભ્યાસ કરતા હતા. અને શિખીને પ્રવિણ થયેલા હતા. અર્જુને એવી તો ધનુર્વિદ્યામાં પ્રખ્યાતિ મેળવી હતી કે, એકદમ મહાદેવને પણ હરાવી દીધા હતા. ભ્યારે બારથમાં ચક્રવ્યુહ^૧ થયું હતું, ત્યારે તેને ભિદી નાંખવાને અર્જુનના પુત્ર અભિમન્યુએ કેવી બહાદુરી દેખાડી હતી? પોતે એકસા એકદમ છ કોઠા ભિદી ગયો, અને માતમા કોઠામાં તેનું દગાથી મૃત્યુ થયું. (તે અસુરાંશ હતા અને કૃષ્ણ ઉપર દ્વેષ રાખતો તેથી તેનો દગો થયો). વિચાર કરા કે વિના કેળવાયેલો હજારે લાખો માણસનું સૈન્ય ભિદી રાકે? દેશના બચાવ કરવા તે કાંઈ સેહેલું કામ નથી. કેમકે તેને માટે જે વિદ્યાની જરૂર રાષ્ટ્રમાં ખતાવી છે તેનું જ્ઞાન જોઈએ. આપણી સત્તાવાન ઇંગ્રેજ સરકાર સર્વ પ્રકારે બળવાન છે, તેથી તમારી તરફની તેમને મદદની જરૂર પડે તેમ જરા પણ નથી, તોપણ તમે કસાયેલા અને ધનુર્વિદ્યામાં કુશળ થયેલા હો તો તમારી ઉપર દેખરેખ રાખતી અને મમતા રાખતી નેક મરકારને દેટલા ઉપયોગી થઈ પડે! અને તમારા ઉપર અસાધારણ કરતા ઉપકારનો બદલો વાળી ચક્રવાને તમે દેટલા બધા ઉપયોગી થઈ પડે! જુઓને, રશિયન લોકોનો કેવો રીવાજ છે? વિસર્વર્ષની ઉમ્મરનો આદમી થયો કે ગમે તો રાંક હોય ને ગમે તો હોદ્દદાર હોય, પણ બડાઈનું કામ શીખે છે, એમ સાંભળીએ છીએ. શું એથી નિચા બાપના કે ઝાંઝી જાતના તેઓ થઈ ગયા? આ વખત તે દેશની પ્રજા કેવિ તેના રાજ્યકર્તાને મદદ કરતી હશે!

પણ તમારે ક્યાં કોઈ જાતનું અભિમાન છે! પરંતુ વિચાર કરા કે પૂર્વજોએ મેળવેલી શુરવિરતાની કીર્તિનો નાશ થાય છે, તેની સાથે તમારા દેશનો અને તમારા લાભોનો પણ સાથેજ નાશ થાય છે.

માયાજી સરકારે તમારી પર કૃપા કરી તમને જાણી કેળવણી આપવ

^૧ કોઈથી અંદર નહીં પેશી રાકાય તથા પેદા પછી નહીં નિકળી રાકાય એવી શત્રુની સૈન્યની ક્વાયતથી ગોઠવણી.

કેવાં કેવાં પ્રયત્નો કર્યા છે, અને કરે છે; શાણી સરકારે લાખખો કરડોડો રૂપેયા ખરચી મોટી મોટી યાગાઓ ઉઘાડી, રાજકુમારોને માટે કોલેજો સ્થાપી અને દેરાને તથા દેશી રાજ્યોને સુધારવાને હજી પણ કરજની દરકાર નહીં રાખતા અનેક પ્રયત્ન કર્યે જાય છે. જેમ અને તેમ આપણા ઉપર ઉપકાર કરનાર આપણી શાણી સરકારને સહાયકારક થાઓ. જ્યારે તે સરકારને પણ તમારી તરફનો સારો સંતોષ થાય; અને તમારું બધું થવાને ખરચેલા પૈસા ભરે લાગે. આપણા નામદાર મુંગધતા ગવરનાર સર રીચર્ડ ટેમ્પલ પણ કેળવણી ખાતામાં અને વિદ્યા વધારવામાં ઘણુંજ ધ્યાન આપે છે. હાલમાં યુરોપમાં પણ એક એવો વર્ગ ઉભો થયો છે કે, હૃદયપારો વાપરવાની કળાઓ (ધનુર્વિદ્ય) શિખવવી તેમાં મોટા મોટા હોદ્દાઓ પણ દાખલ થાય છે, અને તે એટલી હોંશયી કે પોતાની તરફથી ઠરાવેલી શી આપીને પણ રાજી થઈ દાખલ થઈ શીએ છે. જુઓને બુદ્ધિવાન ઇંગ્રેજો કેવા ડાહ્યાપણ બરેલા અને બહાદુર છે કે તમને અને તમારા દેરાને પોતાની બરોખર કરવાને ચાહે છે. એ યોડી ખુશીની વાત છે ?

માટે તમારે તમારા કલ્યાણાર્થે વિદ્યારાજાઓમાં મારો અભ્યાસ કરી તમારા જે જે ધર્મ તેતેથી પ્રવિણ થવું જોઈએ, આમ થવાથી તમને અનહદ લાભ છે. અને આપણી માયાળુ સરકાર તમારો ઉદય જોઈ અતિ હર્ષિત થાયે. ઇંગ્રેજ સરકારની ઇચ્છા પ્રમાણે કળાકૌશલ્યમાં હુરિયાર થાઓ. અને પ્રજાનું તથા દેરાનું સારું ઇચ્છો રાજ્યાચ્છ વિદ્યા તો શું પણ ત્યારે આમડાંના પટ્ટાથી રમવું એપણુ આવડે નહીં, ત્યારે એ કેવું હાશ્ય કરાવે તેવું કહેવાય ? સારું છે કે, યત્તાવાન સરકાર તમારા રક્ષણને માટે અતિ સામર્થ્યવાન છે, નહીં તો તમારી તરફ જોતાં તો કોઈ પણ વિચારવંત પુરૂષને ત્યારે દલગીરી ઉપજાવવા કઠી રહે નહીં. માટે, અહો એટલું હુરરાઓ ! તમે જે અવધડ અને અભણ રહી રાજ્ય પ્રજાના ધર્મ શા છે તે નહીં જાણતાં, જોટિ રસમોમાં પડી જાઓ છો તે ન પડતાં. તમને ગુકરાનકારક દુર્ગુણો વળગેલા હોય તેને દૂર કરો, જેથી તમારા રાજ્યમાં હજારો જીવંત, લુચ્છાઈએ અને દોગાઈએ તેમજ તમારામાં જોટિ અને ખુવાર કરે એવી જે ખુશી યેવા, તેણે પ્રવેશ કરેલા નારા પામે.

મૂર્ત મનને સદુપદેશ.

મુલાણા છંદ.

શાન્ત વૃત્તી કરી તું પ્રવૃત્તી સજી, એક સંભારે શ્રી ધૃષ્ટિદાતા,
 મલીન આ મન તણી એચ્છતા ટાળિને, નીત્ય ગોવિંદ ગા સૂખ સાતા;
 અન્યનો આશ નીરાસ કરશે તને, અર્થ સરશે નહિ માન સાચે,
 મમત મીઠ્યા કરે વ્યર્થ રખડી મરે, કેમકે, તું તરે? કાન કાચે. ૧.
 જગત જંજાળમાં લુપ્ત લંપટ થઈ, શ્રીહરી નામ સ્વપ્ને ન લીધું,
 માઈ માઈ કરી સર્વ જોયું અને, કામ અવળું ખરે ખૂબ કીધું;
 પુન્ય પરમાર્થ હીતાર્થ નવ આમર્યું, સ્વાર્થ સાર્થક ગણ્યું મૃષ્ટિ કેઈ,
 બુદ્ધિના ભ્રમયકી બહુજ બકવા કરી, આદ્યું કર્મ તે તે અનેઈ. ૨.
 કૂર જડ ને અનાડી અતી કૂમતી ધારિ, પડરિપુથકી રનેહ જોડી,
 કેમ રાચે અલ્યા મન વીણે પ્રાણુ ટુજ, ધાણુ વળવા તણી વેળ થોડી;
 કાળ વિકાળ જ્યાં આવશે ટાળશે, ધૈર્ય તાઈ અરે, તેજ ટાણે,
 બક્તી સાધન લહી સત્ય મુક્તી તાણું, રોજ તે ધાર તું બિઠિ બહાણે. ૩.
 એતિ લે સ્તીતથી હેતુ હિત સાંભળી, ચિત્ત વલખાં તને નાહિ તારે,
 અકિત પણું અજિતને આપ્યું શું સ્તીતથી, કેમકે, તે તને ત્યાં ઉગારે?
 ધર્મ કારણ હશે તેજ તારણ થશે, દૂખ વારણ થશે સૂખકારી,
 સત્ય થઈ સારથિ અર્થ એ સારશે, શ્રેષ્ઠ સામર્થ્યથી સાહ્યકારી. ૪.
 રાજિત સંપત અને બુદ્ધિ તું પામતો, કર નકી યોગ્ય ઉપયોગ હાથે,
 દેહ તન મન અને ધન સદા જાણુ તું, આવશે સર્વથા એજ સાચે;
 દેખિ જન દીનને દીલમાં ધર દયા, કર મયા આણિને સાહ્ય સારી,
 રંક નિઃશંક નિરધારિ આધાર વિણુ, તે તણી ખખર લે ખાંત ધારી. ૫.
 ક્ષુધિતને મુદિત કર દાન અનન્યું દઈ, તૃપિતને પયતણું પાન પાઈ,
 વસ્ત્રવિણુ શરિર આતો રહું તરફડે, અંગ બિમંગ ઉછંગ નાહી;
 રોગિ જન રંકને દઈ દવા દુખહરી, સુખકરી મળવી લે બલાઈ,
 પરમ ઉપકાર પ્રીતી ધરી જો કરે, તો રહે જશ જુગો જૂગ માઈ. ૬.

પરમ ઉત્તમાહથી ધર્મસાજા કરે, બાળ નીરાળ વીરાળ સારી,
 વિમળ જળ આશ્રયો બેરા બધાવશે, સત્ય સુખદા થશે એવકારી,
 નીતિ બક્ષિત પ્રજાપ્રીતિ સાધન શુરાં, સત્ય રે' સમર્થુ થૈ અખદાઇ,
 સ્વમ જનની સુખા શીલ સુગુણો પ્રદા, છે સદાસર્વદા બ્રાહ્મ દાઇ ૭.
 એહ આદી અતી ધર્મ સત્કર્મનાં, પરમ કર્મો કરે ધર્મ ધારી,
 દુરિત દુષ્કર્મના ગર્વને પરહરી, દીર્ઘ ઝાંપણ થકી લે વિચારી
 માધુજન શ્રેષ્ઠના સંગમાં નિર્ગમી, વીપવની વાત તું કર નકારી,
 સુગુણ બૂપણ ધરી દુષ્ટ દૂષણ હરી, યા સદા સર્વને અખકારી. ૮.
 કર સુકર્તવ્ય જગ દેહ ધારકપણું, બપ નિવારક બલું પુન્ય પ્રીતે,
 તરિથ તારીશ તો ચીરાયી રહિત રહિ, ધરા જગદીશ હર્ષિત નીત્યે,
 પ્રાયુષિ પરમાત્મપદ પ્રેમ મુહુદ સદા, શાન્ત વૃત્તી થકી જ્ઞાન રાખી,
 કાન ધરિ ધ્યાન કરિ પાન હરિ રસ મુખા, સત્ય સુમાન લે રવાદ આખી ૯.

કા. વિ. ધ., ખંભાળિયાકર.

બ્રાહ્મણોના ધર્મવિષે.

૨૦૦ મેળે ઉદાય તાલ સુર રામને રુપે તો ૧૨.૧૨૫

બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય આ ત્રણ વર્ગમાં ઉત્તમમાં ઉત્તમ બ્રાહ્મણ વર્ગ છે, આ વર્ગનો મૂખ્ય ધર્મ સદ્વિદ્યા શિખરી, શિખાવધી અને સર્વ પ્રજામાં સદ્ધર્મ પ્રવર્તિતવો એ છે. પોતાના બાળકોને ધર્મ નહીં રાખતાં ઉત્તમ વિદ્યા શિખવી વિદ્વાન કરવા તેઓ નીતિથી અને સદાચારથી વર્તે એવી મોજનાઓ કરી. આમ છે, પણ હાલના કાળમાં જમાનો એવો તો બગડતો ચાલ્યો છે કે, આ વર્ગની ધણીખરી પ્રજાનો મોટોભાગ અભણ રહી ભીખ માગવા ભાગ્યો છે, અને એથી દેશમાં દરીદ્રતા એટલી તો જાસમાં ફેલાતી બપ છે કે, આ વર્ગ પ્રજાના મોટા ભાગને એક હાનીકારક ગણાય.

બ્રાહ્મણોનો ધર્મ વિદ્યાહિન રહી ભીખ માગવાનો અને દુરાચારી થવાનો નથી. પણ પરીશ્રમ વેરીને અભ્યાસ કરી વિદ્વાન થવું, અને સારા સારા ગ્રંથોનું અવલોકન કરી પોતાની સદ્વિદ્યાને શોભાવવી. અને ઉત્તમ રીતે

આલીને પોતાનો નિર્વાહ કરવો. તેમજ સંતોષી થવું એ છે. વેદ તેમજ ધર્મ-શાસ્ત્રનાં પુસ્તકો સારી રીતે જાણવાં જોઈએ એટલુંજ નહીં પણ પ્રજાને ઉપયોગની બાબતો શાસ્ત્રમાંથી શોધી કાઢી, તમામ લોકોને તેથી જાણીતા કરવા, અને શુભ રસ્તે ચલાવવા, એ તેમનું મુખ્ય કામ છે. ધર્મગુરુઓએ કોઈપણ પરસ્ત્રી સાથે લંપટ થવું નહીં, અને તેમની ફરજ છે કે, તેમણે પવિત્રપણે વર્તી, ઈશ્વરની ભક્તિ તરફ પોતાના સેવકોનું અંતઃકરણ એવવાને પ્રયત્ન કરવું.

બ્રાહ્મણો પોતાનાં છોકરાંને ભણાવ્યાવિના મૂર્ખ રાખે છે, અને તેથી તે ભીષ્ માગવા શિખે છે, માટે તેમ નહીં કરવું. ન્યારથી જન્મે ત્યારથીજ વિદ્યાભ્યાસને માટે ઘણી કાળજી રાખવી, અને લાયક ઉમરમાં આવે એટલે તેને વિદ્યાભ્યાસ કરાવવાને શરૂ કરવું. તે ભણી કરીને સારા વિદ્વાન થાય. ત્યાંસુધા અભ્યાસ કરાવવો. અધુરો અભ્યાસ કરાવવો નહીં. જન્મ લીધા પછી આઠ વર્ષથી માંડીને વીસ પચીસ વર્ષ વિદ્યાભ્યાસ, અને કળાકૌશલ શિખવાનો અવસર છે; ત્યાર પછીની જે મધ્ય અવસ્થા છે, તે શિખવું અજમવવાનો, દુનિયાનો અનુભવ લેવાનો, અને દ્રવ્ય મેળવવાનો અવસર છે. અને પાકીની અવસ્થા એ શક્તિ મુજબ ઉદ્યોગ કરવાનો, અને પોતાનું કલ્યાણ કરનાર ઈશ્વરનું ભજન તથા મેળવેલા દ્રવ્યથી આરામ લેવાનો છે.

જેવે વખતે જે યોગ્ય હોય તેવે વખતે તેજ પ્રમાણે ચાલવું જોઈએ. તો કોઈપણ જાતની માણસને અડચણ આવતી નથી, તેમાં પણ એટલું વધારે યાદ રાખવાનું છે કે, જ્યાંથી જન્મ લીધો ત્યાંથી સત્કર્મ અને સદ્ધર્મમાં વધારે પ્રવૃત્તિ રહે તેમ ચાલું છે. કારણ કે, એપણ તેમને કરવાની પેઠેલામાં પેઠેલી ફરજ છે. છોકરાંને સુધારવાં એ માખાપનું કામ છે. જે માખાપ પોતાનાં છોકરાંને ભણાવતાં નથી તેને કેવાં ગણવા જોઈએ તે વિષે શાસ્ત્રપણ સાક્ષ પુરૂ છે.

માતાશત્રુ:પિતાવૈરીયેનવાલોનપાઠિત: ॥

નશોભતેસમામધ્યેહંસમધ્યેત્રક્રોધયા ॥ ૧ ॥

અર્થ—જે માખાપ છોકરાને બણાવતા નથી તેનો ખાપ તેનો રાત્રુ છે, અને મા તેની વેરીછે, અને જોતે છોકરો સ્થામાં જાય, તો હંસના ટોળામાં ખંગણા જેમ શોભતો નથી તેમ તે શોભે નહીં. વારતે તેમને અવશ્ય બણાવવા જોઈએ. જે આહ્વાણ પાસે સદ્વિદ્યાસ્વી ખડગ નથી તેને કદી માન મળતુ નથી; અને દોષ વિદ્વાનની સ્થામાં જાય તો તે અપમાન પામેછે. માટે જે આહ્વાણ વિદ્યાએ હીનછે, અને પોતાનો ધર્મ સમજતો નથી, તે શુદ્ધ કરતાં પણ અધમછે. આગળ યદ્ય ગયેલા આહ્વાણેએ મોટી મોટી સ્થાનોમાં રાજ્યના સંવાદ ચલાવી વીરહાક વગાડીછે, અને રાજદરબારમાં તેમણે સારી પ્રતિષ્ઠા મેળવીછે. જોજરાજના વખતમાં આહ્વાણે સારા વિદ્વાન અને પરાક્રમી હતા. માધ કરીને એક પંડિત યદ્ય ગયો, તેની કીર્તિ તે વખતે ધણી સારી હતી; આજે પણ જોજરાજના સંબંધમાં તેનું કેટલેએક કેટલે પુરતદોમાં આપણે તામ સાંભળીએ છીએ. રાજ તેને પોતાની પાસે રાખી વર્ષામન આપતો, અને તેનું પાલન કરતો અચલતા આહ્વાણેએ મોટા મોટા રાજ્યોને પોતાનો વિદ્યાની ખુમીથી પ્રસન્ન કર્યો, અને વંશ પરંપરાની આજીવીકાઓ કઠગી લીધીછે. જેતા વંશજોને કેટલાક દેરીરાજ્યો તરફથી આજે પણ તેનો આશ્રય મળેછે. માટે આહ્વાણેને ધટારત છે કે પોતાના ખાપદારાએ કેવા હતા તેનો તેમણે વિચાર કરવો જોઈએ. અને સમજવું કે વિદ્યા બહોળે વિદ્વાન યદ્ય તથા મૂર્ખ નહીં રહેતાં પોતાના અસ્તવપણાને શોભાવવું. કેમકે સર્વ વર્ણમાં આહ્વાણવર્ણ શ્રેષ્ઠ અને ખીજ વર્ણને પુજવા તથા માનવાને કેટલે છે, માટે નીતિધર્મ અને સદાચારી પણાના જે જે ગુણોછે તે તે તેમણે અવશ્ય કરી તેને ગ્રહણ કરવા. અન્યવર્ગીઓને સુધારનાર અને તેમને સદુપદેશ કરનાર તેમજ તેઓનું કલ્યાણ થવાને ખરું કહીએ તો મારા રરતા સુખાડનાર આહ્વાણેછે. અને વિદ્યાવડે કરીનેજ ઉપાર્જન કરી પોતાના ધરને નિર્વાહ ધણુકરીને કરવાનો હોયછે. કારણકે ખીજ વર્ણની પેઠે તેમને ગણસમાસ અને આજીવિકા વિદ્યા શિવાય નથી. અને ઉદર પોષણનું ખરું અને સારું હથિયાર કોઈજ નથી; હજારો, લાખોકે કરોડો રૂપિયા કદી ખાપદારાના મુકેલા હોય અને સુખની સાહેબીનો કંઈજ પાર ના હોય એટલે ધરમાં રીક્ષિસિદ્ધિની કાંઈ જોટ ના હોય આટલું જતાં જે

બ્રાહ્મણનો દીકરો વિદ્યાહિન હોય તો તેણે તેથી મગ્ન થવું જોઈએ નહીં. હજારો લાખજો કે કરોડો રૂપીઆને જતાં રહેતાં વાર લાગતી નથી. સમજ કે લક્ષ્મીએ તે સ્વપ્ન છે. લાખોપતિ રંક થાય છે, અને રંક લાખો પતિ બને છે. દેવની ગતી ન્યારી અને જાણી શકાય તેવી નથી. વાસ્તે ખરી મિલકત, ખરી ખેતી, અને ખરું હયિયાર, તથા સુખી થવાનું અપ્પડિત સાધન, બ્રાહ્મણના દીકરાઓને એક સદ્વિદ્યા છે. જ્યાં જશે ત્યાં એથીકરીને સુખી થશે, એથીજ માન મળશે. અને એથીજ પોતાના નામને પ્રજામાં દિવાવશે; એટલુંજ નહીં પણ તેની અમર કીર્તિ બધે પસરી જયને પામશે.

તમે તમારોજ દેશ તપાસો.

આપણા આ દેશકે પર ફેટલા ફેટલા દેશના રાજાઓ તેની કીર્તિ સાંભળીને હુમલો કરી ગયા છે? ફેટલા ફેટલા વિદ્વાનો તેનાં વર્ણનો લખી ગયા છે? અને કેવા કેવા તેમાં ગુણવાન પુરૂષો થઈ ગયેલા છે? એ આપણે કોઈનાથી અજાણ્યું નથી. હવે આપણે બધું થવાનું શું કારણ છે એમ વિચારીએ તો મળી આવે છે કે હિંદુસ્તાનમાં માત્ર પૈસો ધણો હતો તેથી તેની ઉપર ખીજ મુલકો મોટી જતા. આવો પ્રસિદ્ધ આપણે આર્યવર્ત કેવી કેવી ચીજોથી ભરેલો છે અને ખીજ મધળા દેશો કરતાં કેવા ચડીયાતો તથા આનંદ આપનાર છે તે આપણે જાણવાનું રહી જાય છે. જે પરમુલકના લોકો હોય છે તે આપણા મુલકની થોડી ધણી ખીજ પણ જાણે છે, પરંતુ આપણે તો તે માંહેલું કશું જાણતા નથી, તેમ તે જાણવાને પ્રયત્ન પણ કરતાં નથી. પણ એમ થવું એપણે એક મોટા અસ્તનું અને દરિદ્રતા ભોગવવાનું કારણ છે, માટે આપણા દેશમાં ભરેલી હકીકતોથી જાણીતું થાવું જોઈએ. આ કામ ચાલુ થવું એ રાજાઓ અને પૈસાદારોના હાથમાં છે. માટે ધટે છે કે તેમણે લાખજો પૈસાનો ખર્ચ કરી પોતે પોતાના દેશનું જ્ઞાન મેળવવું. અને આપણા દેશમાં શું શું થાય છે, તેથી ઉત્કંઠા રાખી અંતે પાર પડવું. આમ થવું કે આર્યવર્તને અને આર્યજનોને કેટલી શોભા અને કેટલો લાભ છે? તે અનુભવે શિષ્ જાણાઈ આવશે.

એકાદેશ ઉદાત્તેનોદાત્ત इत्युदात्तः । શાસ્વા । શાસ્વૃશ્લાસ્વૃ
 વ્યાપ્તૌ । પચાદ્યચ્ । ચિત્ત્વાદંતોદાત્તે પ્રાપ્તે ઘપાદેરાઠ્ઠતિ
 ગણત્વાઘૃપાદિત્વાદાદ્યુદાત્તત્વં । દાશુપે । દાશૃ દાને ।
 દાશ્વાન્સાઘ્વાન્મીઢ્ઠાંશ્વ । પા૦ ૬।૧।૧૨ । ઇતિ નિપાતના
 ક્લસાવિડભાવો દ્વિર્વચનાભાવશ્ચ । ચતુર્થ્યેકવચને યચિ
 મં પા૦ ૧।૪।૧૮ । ઇતિ મસંજ્ઞાયાં વસોઃ સંપ્રસારણં ।
 પા૦ ૬।૪।૧૩ । ઇતિ સંપ્રસારણં । વકારસ્યોકારઃ ।
 પરપૂર્વત્વં । શાસિવસિઘસીનાં ચેતિ પત્વં । પ્રત્યયસ્વરે
 ણોકાર ઉદાત્તઃ ॥ ૮ ॥

(ગુજરાતીમાં.)

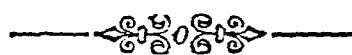
મંત્રનો ભાવાર્થ.

આની પ્રિય અને સત્યવાળી, હવિ દેનારને વાસ્તે
 પાકીશાસ્વાની પેઠે આ પ્રમાણેજ ઇટલે અનેક રચના
 વાઢી ગાયો દેનારી અને પૂજ્ય થાયછે ॥ ૮ ॥

ભાષ્યનો ભાવાર્થ.

આ ઇંદ્રની પ્રિય અને સત્યરૂપ વાળી, હવિ દેનારા
 યજમાનનેવાસ્તે પાકીશાસ્વાની પેઠે ઇટલે જેમ ઘણાં
 પાકાં ફલવાઢી ફળસ વિગેરે જ્ઞાડની શાસ્વા પ્રીતિનું
 કારણ થાયછે । તેવિરીતે અનેક પ્રકારની રચનાવાઢાં

વાક્યોવાળી મતલબકે ઘણા પ્રકારના ઉપચાર બોલ
નારી અને ઘણી ગાઈયો વાળી ઇટલે ગાયો આપનારી
છે તેથીજ તે પૂજવા યોગ્ય થાયછે ॥

॥ નવમી મૃચમાહ ॥

एवा हि ते विभूतय ऊतय इंद्र मावते ।

सद्यश्चित्संति दाशुषे ॥ ९ ॥

પદપાઠ:

एव।हि।ते।विऽभूतयः।ऊतयः।इंद्र।माऽवते।

सद्यः।चित्।संति।दाशुषे॥ ९ ॥

માધવભાષ્ય.

હે इंद्र તે તવ વિભૂતય ऐश्वर्यविशेषा एवा हि । एवं
विधाः खलु । किंविधा इति तदुच्यते । मावते मत्सदृशा
य दाशुषे हविर्दत्तवते यजमानायोतयस्त्वदीयरक्षारूपाः
सद्यश्चित्संति । यदाकर्मानुष्ठितं तदैव भवति ॥ मावते।
मत्सदृशाय।वतुप्प्रकरणे युष्मदस्मद्ध्यां छंदसि सादृश्य
उपसंख्यानं । पा० ५।२।३।९।१। इत्यस्मच्छब्दाद्वतुप्।
मपर्यंतस्य प्रत्ययोत्तरपदयोश्च । पा० ७।२।९।८। इति

मादेशः । अद्शब्देन सहातो गुणे । पा० ६।१।९७। इति
 पररूपत्वं । दृग्दृश्वतुष्वित्यनुवृत्तावा सर्वनाम्नः । पा०
 ६।३।९१। इति दकारस्याकारः । सवर्णदीर्घत्वं । वतुपः
 पित्त्वात्प्रातिपदिकस्वर एव शिष्यते । सद्यः । समाने
 द्यवीत्यर्थे सद्यः परुत्परार्यैषमः । पा० ५।३।२२। इत्यादि
 नानिपातितं । प्रत्ययस्वरेणांतोदात्तत्वं । चित् । चाद
 योऽनुदात्ता इत्यनुदात्तः । संति । अस भुवि । लटः स्थाने
 झि । झोऽंतः । अदिप्रभृतिभ्यः शप । इति शपो लुक् ।
 तिङः प्रत्ययाद्युदात्तत्वं प्रत्यय लोपे प्रत्ययलक्षणं ।
 पा० १।१।६२। इति शवकारमाश्रित्यलसार्वधातुकानु
 दात्तत्वं न भवति । वर्णाश्रयविधौ प्रत्ययलक्षणं नास्ति ।
 पा० १।१।५६। इति निषेधात् । दाशुपे । गतमन्त्रेगतं । १।

(गुजरातीमां.)

मन्त्रनो भावार्थः.

हे इंद्र तारी विभूतियो एविजछे के हुं जेवा हविदे-
 नारानेवास्ते तारी रक्षारूप जलदीज थाय छे ॥ १ ॥

भाष्यनो भावार्थः.

हे इंद्र तारी विभूतिओ एटले ऐश्वर्य विशेषो एवाज

છેકે હું જેવા હવિદેનારા યજમાનનેવાસ્તે જ્યારેકર્મ કર્યું
તે વસ્તેજ તે કરેલી રક્ષારૂપ થાય છે ॥ ૯ ॥

—❧❧❧❧❧—

॥ દશમી મૃચમાહ ॥

एवा ह्यस्य काम्या स्तोम उक्थं च शंस्या
इन्द्राय सोमपीतये ॥ १० ॥

પદપાઠઃ

एव । हि । अस्य । काम्या । स्तोमः । उक्थं ।
च । शंस्या । इन्द्राय । सोमपीतये ॥ १० ॥

માધવ ભાષ્યં.

अस्येन्द्रस्य स्तोमः सामसाध्यं. स्तोत्रमुक्थं च
वर्साध्यं शस्त्रमप्येवाह्येते उक्ते एवंविधे खलु । किंविधे
इति तदुच्यते । काम्या । कामयितव्ये । शंस्या । ऋ
त्विग्भिः शंसनीये । किमर्थं शंसनमिति तदुच्यते । इन्द्राय
सोमपीतये । इन्द्रस्यसोमपानार्थं ॥ एवा ह्यस्य । व्यव
हितमंत्रे गतं । काम्या कर्मेणिङ्तादचो यत् । पा० ३।१।
१७ णेरनिटि । पा० ६।४।५१। इति णिलोपः । तित्स्व
रितमिति स्वरिते प्राप्ते यतोऽनावः । पा० ६।१।२१३।

इत्याद्युदात्तत्वं । सुपो डादेशः । स्तोमः । अर्तिस्तुस्वि
 त्यादिना । उ० १।१३८ । मन्प्रत्ययः । उक्त्यं । वच्
 परिभाषणे । पातृतुदिवचिरिचिसि । चिभ्यस्थक् उ०
 २।७ । इति थक् । किच्वात्सप्रसारणं । परपूर्वत्वगुणा
 भावौ । शंस्या । शंसु स्तुतौ । एयंतादन्वो यत् । य-
 तोऽनौव । इत्याद्युदात्तत्वं । सुपो डादेशः सोमस्य पीतये ।
 सोमस्यपीतिः । कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरे प्रप्ति व्यत्ययेना
 द्युदात्तत्वं । अयवा सोमस्य पीतिर्यस्येन्द्रस्येति सोमपी
 तिरिन्द्रः । बहुव्रीहौ प्रकृत्या पूर्वपदमिति पूर्वपदप्रकृति
 स्वरत्वं ॥ १० ॥

(गुजरातीभा.)

मन्त्रनो भावार्थः.

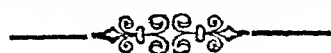
आनां स्तोम अने उक्त्य एवांजछे के कामना
 करवा योग्य, अने इन्द्रसारु सोमपाननेवास्ते कहे
 वा योग्य छे. ॥ १० ॥

भाष्यनो भावार्थः.

आ इन्द्रनां स्तोम एटले सामयी थाय एवां स्तोत्र
 अने उक्त्य एटले क्त्वा । थी थाय एवं शस्त्र ए वेय
 कामना (इच्छा) करवा योग्य अने इन्द्रसारु सोम-

पाननेवास्ते ऋत्विजोऽए केहेवाने योग्यजछे. ॥ १० ॥

॥ इति प्रथमस्य प्रथमे शोडशो वर्गः ॥

अ० १. अ० १. व० १७.

म० १. अ० ३. सू० ९.

इंद्रेहीत्यादिकं दशर्चं सूक्तं सुरूपकृत्नुमित्यादिषु
षष्ठं । ऋष्यादयस्तस्य पूर्ववत् । विशेषस्त्वतिरात्रे द्विती
यपर्यायेऽच्छावाकशस्त्र इंद्रेहीत्यनुरूपस्तृचः । अतिरात्रे
पर्यायाणामिति खंड इदं वसो सुतमंध इंद्रेहिमत्स्यंधसः
आ० ६।४। इति सूत्रितं ।

॥ तस्मिन्सूक्ते प्रथमामृचमाह ॥

इंद्रेहि मत्स्यंधसो विश्वंभिः सोमपर्वंभिः ।
मृहान् अभिष्टिरोर्जसा ॥ १ ॥

पदपाठः

इंद्र । आ । इहि । मत्स । अंधसः । विश्वेभिः ।
सोमपर्वेभिः । मृहान् । अभिष्टिः ।
ओर्जसा ॥ १ ॥

माधवभाष्यं.

हे इंद्र एहि । अस्मिन्कर्मण्यागच्छ । आगत्यच विश्वे

जिः सर्वैः सोमपर्वभिः सोमरसरूपैरंधसोऽधोभिरन्नैमास्ति
 माद्य दृष्टो भव । तत ऊर्ध्वमोजसा बलेन महान्भूत्वा
 भिष्टिः शत्रुणामभिभविता भवेतिशेषः । अष्टाविंशतिसं
 ख्याकेषु बलनामस्वोजः पाज इति पठितं ॥ आ । इहि ।
 आद्रुणः । पा० ६।१।८७। इंद्र इहि । यो ह्युभयोः स्थाने
 लभतेऽसावन्यतरव्यपदेश मित्याङ् माङोरेका देशस्याङ्
 व्यपदेशादोमाङोश्च । पा० ६।१।९५। इति पररूपं ।
 मत्ति । माद्य । मदी हर्षलपनयोः । लोटः सिप् । सर्वे
 विधयश्छंदसि विकल्प्यन्त इति सेर्हिरादेशः । पा० ३।४
 ८७। न भवति । दिवादिभ्यः श्यन्निति श्यन् । बहुलं
 छंदसीति श्यनो लुक् । न लुमतांगस्य । पा० १।१।६३
 इति प्रत्ययलक्षणप्रतिषेधाच्छमामष्टानां दीर्घः श्यनि ।
 पा० ७।३।७४। इत्युपधादीर्घो न भवति । सिपः पि
 त्वाद्धातुस्वर एव । अंधसः अदेर्नुमधश्च । उ० ४।
 २०७। इत्यसुन् । व्यत्ययेन तृतीयाबहुवचनं कर्तव्यं ।
 निच्वादाद्युदात्तः । विश्वेभिः । अशिषुपीत्यादिना । उ०
 १।१५०। क्कन् । निच्वादाद्युदात्तत्वं । ऐसादेशो बहुलं
 छंदसीति न भवति । सोमपर्वभिः । लतारूपं सोमं
 पृणन्ति पूरयन्तीति सोमपर्वणिः सोमरसाः । पृ पालन
 पूरणयोः । अन्येभ्योऽपि दृश्यन्त इति वनिप् । गुणो

रपरंत्वं । वनिपः पित्वाद्वातुस्वर एव उपपदसमासे
 कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरेण पुनः स एव भवति । अग्निष्टिर
 भिगंता । इष गतौ । मंत्रे वृषेत्यादिना । पा० ३।३।९६
 क्तिन्नुदात्तः । स हि भावपरोऽपि भवितारं लक्षयति
 क्तिन्वाल्घुपधगुणाभावः । तितुन्नतथसिसुसरकसेषु ।
 च । पा० ७।२।१ । इती डागमो न भवति । अग्निशब्द
 त्येकार एमन्नादिषु पररूपं वक्तव्यं । पा० ६।१।९४।६
 इति पररूपत्वं । प्रादिसमासे कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं । ओ
 जसा । उब्जेर्बले बलोपश्चेत्यसुन् । नि त्वादाद्युदात्तः ॥ १॥

(गुजरातीमां.)

मन्त्रनो भावार्थ.

हे इंद्र ! आव्य, सोमरसरूप सर्व अन्नोथी खुशथा,
 बळथी मोटो थइने शत्रुओने परावभव करनार था. ॥ १॥

भाष्यनो भावार्थ.

हे इंद्र ! आ कर्ममां आव्य. अने आवीने सर्व
 सोमरस रूपअन्नोथी राजी था. अने तेपछी बलथी
 मोटो थइने शत्रुओने पराभव करनार था. ॥ १ ॥

નિચે લખેલા સદ્ગુહુચોના નાણાં અમને પહોચ્યાં છે.

રૂ. આ. પૈ.

હકર વસનજી પ્રામજી	૧	૮	૦
વાગરા શીડગરૂમ તરફથી	૧	૧૪	૦
મેહેરખાન શાવળહાકર કેશવરાવ રામચંદ્ર મુખા તરફથી	૫	૧૫	૬
શાં રૂવાશંકર હરીકૃષ્ણ દવે	૧	૧૪	૦
ચોરે માડી શિડગરૂમના તરફથી	૧	૧૪	૦
મેહેતા ગીરજાશંકર રામજી	૧	૧૪	૦
રાવ સાહેબ ગીરધરલાલ ઉલટરામ	૧	૧૪	૦
ખાન શ્રીઅનવરખાનજી	૩	૧૨	૦
શાં શાં ઉત્તમરામ નરમેરામ તરફથી	૫	૭	૦
ગજકોટ હાઈસ્કૂલ શીડગરૂમના	૫	૧૫	૬
શાં લલુ નાગજી નેટીવ લાઈબ્રેરીના સેક્રટરી તરફથી	૫	૧૦	૦
બિમડી સામ્રાટ લાઈબ્રેરી તરફથી	૧	૧૪	૦
વકિલ કલ્યાણજી પુજારામ	૧	૧૪	૦
મહારાજ ઠાકોરસાહેબ શ્રીમગવાનસિદ્ધજી પુસ્તકાલય	૧	૧૪	૦
મેહેરખાન હરીલાલભાઈ અમરતરામ દિવાનજી સાહેબ	૧	૧૪	૦
મેહેતા નરમેરામ જીવનારામ	૧	૧૪	૦
વરવાણ દેશી પુસ્તકશાળા તરફથી	૧	૧૪	૦
ચેં રણછોડના લછોટાલાલ...	૫	૧૦	૦
મેહેરખાન જોમતરાય રણછોડાણ	૧	૧૪	૦
તળાજી શિડગરૂમના સેક્રટરી લક્ષ્મીશંકર ભયંકર તરફથી	૧	૧૪	૦

૧ વેદ ધર્મની મૂર્ખોત્કૃષ્ટ મહત્તાવિષે	૬
૨ પ્રાણત્યાગ થયેલા દેહ સંબંધી (કૃપા)	૧૦
૩ હિંદુઓમાં સ્ત્રી કેળવણીનો વંચારો થયા વિષે.....	૧૦
૭ ઋગ્વેદ સંહિતા તથા તેનું ભાષ્ય અને તે બન્નેનો ગુજરાતીમાં સારાંશ	૨૦

હરિગીત છંદ.

જો આર્યધર્મપ્રકાશની મન આશ રાખો માનવો ?

તો "આર્યધર્મપ્રકાશનો" ઉપદેશ સારો માનવો ;

આ આર્યદેશ મુંચાગવાને જો દયા દિલમાં ધરો,

તો આર્ય લોક તણો મુખ્ય પડેલ દેખો પાંધરો. ૧.

આર્યધર્મપ્રકાશ.

પુસ્તક ૬૩.

વૈશાખ, સંવત ૧૯૩૪.

અંક ૭ મો.

ધર્મો રક્ષતિ રક્ષિતઃ

॥ શ્લોક ॥

મૃદુલંકિમતઃપરંસ્તુવેનવનીતાદપિસજ્જનસ્થિતઃ

પદિદંદ્રવતેસ્વતાપતઃપરતાપાત્દ્રવતેસતામનઃ

૩૩ાં માણસોનું અંત કરણ માંખણ કરતાં પણ કેમજ છે. એવી વધારે એનું શુ વર્ણન થઈ શકે? કરણ કે, માંખણને ત્યારે વાસણમાં નાંખી નીચે તાપ કરવાથી ખોતાને તાપ લાગે ત્યારે તે પીગજે છે, પણ સત્પુરુષોનાં અંત કરણો તો કોઈ પ્રણાના તાપને જોઈ ગળી જાય છે (પારકાને દુખે, દુખીયા થાય છે) આવા ગુણીજનો આપણામાં ઘણા થઈ ગયા છે, તેમનાં આચરણો અને તેમની આચાર્યોને અનુસરવામાં મૂર્ખોએ અકચિત રહેવું જોઈએ.

સહોદર (મગી માના જળ્યા) भाई विपे.

उपदेवज्जा छद.

भण्यो नहीं भाव करी कदाए, कुमार्गने पथ सदाय जाये;
करे नहीं काइ उपाय सारो, तथापिए भाई सगो यनारो. १
कदीक निंदा करतो फेर जो, विचार तेना मनमा न लेजो;
करे करे हानि बळी हजारो, तथापिए भाई सगो यनारो. २
दहे कदी दुष्ट कुवेण कैने, फेर सदा दुर्जनरूप धैने;
विपत्तिना वृक्षन वावनारो, तथापिए भाई सगो यनारो. ३

લઢીવઢી જીવ અથાગ વાલે, ઠરે ન ઠારે સમ કોઈ કાલે,
મલે કદી ખીડ પઢાવનારો, તથાપિએ માઈ સગો ધનારો. ૪

ઉપજાતી.

માનો જળ્યો માઈ ન હોય જેને, ગળો સહૂ નિર્બલ લોક તેને,
એ વાતને કોઈ નહીં વિસારો, સગો સદા માઈ खरो તમારો. ૫
સંસારનો સાર खरे खरो તે, સહોદરો સંપ વિષે રહો જે,
તેવું થયે તાપ નિવારનારો, સગો સદા માઈ खरो તમારો. ૬
ધવા દુખી કારણ વીળ હાથે, કરોન કંકાસ કદાય માથે,
હેતે હઠીને મલિ હર્ષમાં રો', સગો સદા માઈ खरो તમારો. ૭
દેહી દુખી માઈનું દીલ દાજે, યતાં રુઢું સિંહ સમાન ગાજે,
દુઃખે સુખે ભાગ પઢાવનારો, સગો સદા માઈ खरो તમારો. ૮
કહ્યું અહીં જે કંઈ નંદરામે, ધરો તમે સજ્જન ચિત્ત ઠામે,
સહોદરે પ્રીત સદા વધારો, સગો સદા માઈ અરે તમારો. ૯

વેદધર્મની સર્વોત્કૃષ્ટ મહત્તા વિષે.

(સાંધણ પૃષ્ઠ ૭૧ થી.)

શાસ્ત્રકારો, ગુરૂ અથવા આચાર્યને પુજવા લખેછે, પણ એટલું
માદ રાખવાનું છે કે, તે ઉપર લખ્યાપ્રમાણે હોય તેવા નહીં પણ
તારનાર અને સદ્ગુણોથી ભરેલા હોય તેમનેજ, અને તે પણ માતાપિતા
પછી માનવાને લાયક લાગેછે. આ વિષયમાં એવા એક મનુસ્મૃતિ
માં શ્લોક છે કે,

उपाध्याया-दशाचार्य-आचार्याणां श्रंतपिता

सहस्रंतुपितृन्मातागौरवेणातिरिच्यते ॥

ઉપાધ્યાયથી આચાર્ય દસઘણા, આચાર્યથી પિતા સોઘણા અ

પિતાથી જન્મ આપનારી જનની હજારધણી, (માન આપવાને, પૂજવાને અને બક્ષિત રાખવાને) ઉત્તમ સેખાપદે.

ઉપરનું વાક્ય બધાના કરતાં માતાનું માન વધારે જણાવી આપે છે તેમજ વિચારી જોવાથી એના એક ઉપકારે ખીજા કોઈથી જરા પણ ન થઈ શકે તેવા જણાઈ આવશે. અને તેથીજ તે સૌ કરતાં પ્રથમ પૂજવાને અથવા ઈશ્વર બુદ્ધિથી માન આપવાને લાયક છે; એમ બેધડક લખી શકાય છે. માતાપિતા અને ગુરુ વિષે મનુસ્મૃતિમાં વળી એવા એક સ્થોક છે કે,

તેષાતૃયાણાંશુશ્રુષાપરમતપઽચ્યતે

નતૈરમ્પનનુજ્ઞાતોધર્મમન્યંતમાચરેત્ ॥

માતાપિતા અને ગુરુ આદિની જે સેવા કરવી તે ઉત્તમમાં ઉત્તમ તપ કરવા બરાબર છે, માટે જે કાંઈ ધર્મનું કામ કરવું હોય તે તે ત્રણેની રજાવિના કરવું ધટીત નથી.

હવે વિચારવું જોઈએ. એની સેવા કેટલે દરજ્જે જાણી ગણાય છે. ગમે તેટલાં તપ કરે તોપણ તેની સેવાની બરાબરી કરી શકતાં નથી, અને શાસ્ત્રનાં વાક્યોથીજ પ્રસિદ્ધ જણાઈ આવે છે કે, એઓની સેવા એ સર્વ સત્કર્મોનું શિખર છે. જુઓને મનુસ્મૃતિમાં માતાપિતા આદિને નહીં માનનારા અને માનનારાને કેવાં કૃણ યાવ છે, તથા તેમના તાબામાં કેવી રીતે રહેવું એ વિષે વાક્યો ખીજા અધ્યાયમાં બતાવેલાં છે. તે કેવાં ઉપયોગી અને સદ્માર્ગે ચલાવનારાં છે તે વાચતાંજ ધ્યાનમાં આવશે.

ત્રિષ્વપ્રમદાન્નૈતેષુત્રીન્લોકાન્નિજયેદ્રુહી

દિષ્યમાનઃસ્વવપુષાદેવવદ્ધિવિમોદતે ॥

ટૂંકસ્યાશ્રમમાં રહેનાર, પુરૂષ માતાપિતા અને ગુરુની સર્વ રીતે સેવા કરવામાં અને માન આપવામાં બાંધેલ ત રહે તો સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળ એ ત્રણે લોકને જીતીને અંતે દેવતાઓની પેઠે પોતાના સારીરથી શોભતો સ્વર્ગમાં સુખને ભોગવે છે.

માતાપિતા આદિનું માન રાખવામાં મહામુની કેવું ઉત્તમ ગામ્ય

આપેછે. તે આપણા સર્વતા ધ્યાનમાં આવ્યું. હવે માત્ર તેને અનુમત્તું તેટલુંજ બાકી છે, તે સદ્ગૃહસ્થાને કાંઈ ભારે પડે તેવું નથી જે સુખ હજારો વર્ષ તપ તપવાથી નથી મળતું, જે સુખ ઘણું ઘણું તીર્થાટન કરવાથી નથી મળતું, જે પુણ્ય હજારો દાન દેવાથી નથી થતું, જે લાભ મોટા મોટાએ પણ નથી મળી શકતો અને જે કીર્તિ કરોડે ઉપાયો કરતાં અને આખી પૃથ્વીનું રાજ્ય ભોગવતાં પણ નથી મળતે સઘળાં જ્યારે ઘેર બેઠાં એક થોડાજ પ્રયાસમાં મળી આવે એવું ખીજું કયું આનંદકારક ગણાય? ધન્ય ભાગ્ય છે, એવા પુરૂષોને કે, જે આવો લાભ લેવાને સુડ્યા નહીં હોય. વળી આર્ય લોકોને વધારે દુઃખ કરાવવાને ખીજો ત્યાર પછીનો શ્લોક નિચે લખેલા છે તે એવાકે,

इमंलोकंमातृभक्त्यापितृभक्त्यातुमध्यमं .

गुरुशुश्रूषयात्वेवंब्रह्मलोकंसमश्नुते ॥ ૨૩૩

માતાની ભક્તિથી આ લોક, (ભૂલોક) પિતાની ભક્તિથી મધ્યમ લોક (સ્વર્ગાદિ મૃત્યુલોક) અને રાજ્યમાં કહેલા છે, એવા ખરા કલ્યાણ કરતા ગુરૂની સેવાથી બ્રહ્મલોકને પામે છે.

એક તો અનેક કામનાઓથી મોટાં મોટાં તપ કરી તાઠ, તડક ભુખ, તરસા વેઠી વેઠી દેહને પાડી નાખે, એવા અસંખ્ય દેહ પડે ત્યાં માંડ માંડ રાજ્યનો અવતાર આવે, તેપણ જો કોઈ ચક્રવર્તિને ઘેર ઘણું પુણ્યથી અવતરે તો અપ્પુટ ભંડારોમાંથી લાખખો રૂપેયા ખરચી મોટા યજ્ઞો કરે, અને છેવટ પાછું રાજ્ય સઘળું છોડી આપે, તેપણ લાભ મળી શકતો નથી તે લાભ એક ગમે તેવો ગરીબ માણસ હોય વિના હરકતે તન મનથીજ મેળવી શકે એથી ખીજું શું સાહે છે? મ આ લોક મધ્યમ લોક અને બ્રહ્મ લોકની પ્રાપ્તિના કારણરૂપ માતાપિતા અ દિનુંજ સેવન કરી તે લાભ લેવામાં પ્રીતિવાન થવું. વળી એવું પણ તે પછીનું વાક્ય છે કે,

सर्वतस्यादृताधर्मायस्यैतेत्रयआदृताः

अनादृतास्तयस्यैतेसर्वास्तस्याफलाः क्रियाः ॥

જે પુરૂષે માતાપિતાઆદિ ત્રણેને માન આપ્યું તેણે સધળા ધર્મોને માન આપ્યું છે, અને જેણે તેઓને માન નથી આપ્યું તેણે સધળા ધર્મો પાળેલા હોય તોપણ તે કુળવિનાશ છે.

વિચાર કરવાથી ખરેખરે રીતે જણાઈ આવશેજ. જેમકે સધળું માન મેળવ્યું હોય, તે માન શ્રદ્ધમાનના માનવિના અમાન ગણાય છે. તેમ સધળા ધર્મોને બે માન આપેલું હોય પણ ત્યાં સુધી આ મુખ્ય ધર્મ ન જાણ્યો ત્યાં સુધી તે કૃથા ગણાય એમાં કાંઈ પણ નવાઈ નેવું નથી, વળી કહ્યું છે કે,

યાવત્તપસ્તેજીવેયુસ્તાવન્નાન્યંસમાચરેત્

તેષ્વેવનિસંશુશ્રૂષાકુર્યાત્પ્રિયહિતેરતઃ ॥

ત્યાં સુધી ત્રણે તીર્થરૂપ જીવતાં હોય ત્યાં સુધી અન્ય ધર્મનું આચરણ તેઓનો પરવાનગીવગર પોતાના સ્વતંત્રપણાથી કરવું નહીં, અને તેઓનું પ્રિય કરવામાં અને હિત કરવામાં તત્પર થયેલાઓ તેની નિરંતર સેવાજ કર્યા કરવી. વળી કહ્યું છે કે,

તેષાંમનુષરોધેનપારશ્વંયસદાચરેત્

તત્તાન્નિવેદયેત્તેધ્યોમનોવચનકર્મભિઃ ॥

માતાપિતા આદિની સેવામાં અડચણ ન આવે તેની રીતે જ ને ધર્મનાં આચરણ કર્યા હોય તે તે સધળા તેઓને મન વાણી કર્મથી નિવેદન કરવાં. વળી એક વાક્ય એવું છે કે,

ત્રિષ્વેતેષ્વિતિકૃત્યંહિપુરુષસ્યમાપ્યતે

વૃષધર્મઃપરઃસાક્ષાદુપધર્મોઽન્વતચ્યતે ॥

એ રીતે શાસ્ત્રોમાં ધર્મપ્રમાણે મતાપિતા આદિની સેવા કરી કે, પુરુષનું શ્રોત સમાર્પ સધળું કર્મ સંપૂર્ણ થઈ ચુક્યું એમ ગણાય અને એજ સર્વ પુરુષાર્થનાં સાધનરૂપ ધર્મછે, તેવિના બાકીના બીજા ધર્મો ઉપધર્મો ગણાય છે.

મહાત્મનીનાં વાક્યો માતાપિતા આદિને વિષે કેવા અભિપ્રાય આપે છે, એ આપ આપજનોએ જાણ્યું, માટે એ વિષેનો આપણા ઉત્તમ ધર્મ આર્યાવર્તમાં ફેલાઈ જઈ પ્રખ્યાતિ પામે તેમ કરવું ધરિત છે.

વખત રાખની ઉપર ઠાકેલું કપડું ખસી જાય છે, કોઈ વખત ખાંધેલા ખધા સરી જઈ ખોટા મેણાં ભાંગે નજર પડે છે, દોષ વખત ઉતાવળના આંચકાથી વળીના મધ્ય ભાગમાંથી કકડા થઈ પડે છે, તે વખત અરજ ભયંકર દેખાય છે, અને કોઈ વખત એવા તો નોસથી રોડે છે કે, જાણે કોઈ ગામ ઉપર ધાતુ પાડવું હોય, આવા વખતમાં ઉદાસીને ખસે કોઈ જાતની ભવાઈના જેવા દેખાવ નજર પડે છે. વિચારવું જોઈએ કે, આ દુનિયામાં સુસાફરી કરીને જતાં માણસને તેના છેવટના માનની ખાતર કેની દશા યાવું છે ! હજારો જાતની દુનિયાં આ પૃથ્વિ ઉપર વસે છે. તેઓની તે વખતની રીતભાત કરતાં આર્યજનોની રીતભાત જમાનાના જોરથી કોઈ કોઈ કોણે જુદી જ ધમ્મ ગઈ હોય એમ જણાય છે. હજી સુધી કેટલીએક રીતો આ જો કે, ખીજાએ કરતાં આપણામાં ઉત્તમ છે, તોપણ આ વિષયની ખાખતમાં ખીજાએ હમણા જેવું થઈ પડ્યાથી નરસ ગણાઈ આવે છે. માટે આ પ્રસંગે યોડાંક વચનો વિધિ ખતાવનાર થઈ પડવાને દાખલ કરીએ છીએ.

તદા શોકે પરિસજ્યકારયે મુઢનં સુતઃ

સમસ્ત વાધવૈર્યુક્તઃ સર્વે પાપાનુત્તયે ॥

મરનારના પ્રાણ ગયા. તે વખતે શોક મેલીને સર્વ સર્ગા કુટુંબોએ વિ-
રાયેલો મરનારનો પુત્ર સર્વ પાપને નાશ કરવાને માટે મરનારની હજીમત કરે.

માતાપિત્રોર્મૃતૌયેન વારિત મુઢનં નદિ

આત્મજઃ સકયં જીયઃ સ્નાતાર્ણવ તારકઃ

અતી મુઢન માવશ્યં નલકક્ષાવિવર્જિતં

તતઃ સવાધવઃ સ્નાત્વા પૈતવસ્ત્રાણિ ધારયેત્ ॥

પીતાનુ અને પીતા પ્રથમથી જ ગુજરી ગયેલા હોય તો માતાનું મુડન નહીં કરનાર પુત્ર, આ સંસારથી તારનાર કેમ કેહેવાય ! માટે નખ અને કાખ વિના અવશ્ય મુડન ન કરવું જોઈએ. અને ત્યાર બાદ પોતાના કુટુંબીઓ સહિત નાહીને ધોપેલાં ધસ્ત પહેરાવાં.

સદ્ગોજલંસમાનીયંયતસ્તંસ્નાપયેત્શાવ્રં
મંડયેચ્ચંદનૈઃસ્તગ્નિર્ગંગામૃત્તિકયાથવા ॥

૫૬થી તરત પાણી લાવી ને તે મુડદાને નવરાવીને અંદન અને પુષ્પોથી સુગંધિત કરવું.

નવીનવસ્ત્રૈસંચ્છાદ્યતદાપિંડંસદક્ષિણં
નામગોત્રંસમુચ્ચાર્યસકલ્પેનાપસવ્યતઃ ॥

ત્યારપછી નવીન વસ્ત્ર તેની ઉપર ઓઢાડીને સંકલ્પથી નામ ગોત્ર ઉચ્ચાર કરીને દક્ષિણા માથે મુકીને એક પિંડ આપવો.

પીંડ આપતી વખતે એમ બોલવું જોઈએ કે “અમુક ગૌતમના અમુક નામનાં રાખને બ્રહ્મ દેવત્ય સ્થાનનો (પિંડ આપુંછું) તે તેને રહે.

મૃત્યુસ્થાનેશ્વોનામતસ્યનામ્નાપ્રદાપયેત્
તેનભૂમિભવેત્તુષ્ટાતદધિષ્ઠાન્નદેવતાઃ

મૃત્યુને સ્થાન કે “રાખ” એવું નામ હેઠેવાયછે માટે તેના નામથીજ પિંડ આપવો. તેથી તેના આધારરૂપ પૃથ્વીના અધીષ્ઠાન દેવતા પ્રસન્ન થાયછે.

દ્વારદેશેભવેત્પાંચસ્તસ્યનામ્નાપ્રદાપયેત્
તેનનૈવોપઘાતાયભૂતકોટીષુદુર્ગતાઃ ॥

પાંચાંગની અંદર “પાંચ” એવા નામથી તેને પીંડ આપવો. તેથી જૂતોની ગણનામાં જે અપવિત્ર ગતીને પામેલ હોયતે વિગ્રહ કરે નહીં.

તતઃપ્રદક્ષિણંકૃત્વાપૂજનીયઃસ્નુષાદિભિઃ
સ્કંધઃપુત્રેણદાતવ્યસ્તદાન્યૈર્વાંધૈઃસહ ॥

ત્યાર પછી દીકરાની વહુઆદીએ તેની પુજા કરવી, અને પછીથી તે રાખને પ્રદક્ષિણા કરીને તેનો જે પુત્ર હોય તેણે ખીજાં ભગવાંલાંમહિત પાંચ આપવું.

ધૃત્વાસ્કંધેસ્વપિતરંયઃસ્મશાનાયગચ્છતિ
સોશ્વમેપફલંપુત્રોલભતેચપદેપદે ॥

પોતાના પીતાના શરીરને આંધે ઉપાડીને જે પુત્ર સ્મરણને જામ છે, તે જેટલાં પગલાં ચાલે તેટલાં પગલાંમાં એકે પગને અથમેષ યમ કરવાના પ્રહરને પામે છે.

નીત્વાસ્તંધેસ્વષ્ટૈકેસદાતાતેનલાલિતઃ
તદૈવતદ્રણાન્મુચ્યેત્મૃતંસ્વપિતરંવહેત્ ॥

પોતાના પીતાજીએ ખભા ઉપર અને કહેડે તેડીને જે પુત્રને લાડ લડાયેલાં હોય તે જ્યારે મરણ પામેલા પોતાના પીતાને ઉપાડે છે, ત્યારે મરનાર પીતાના રણધી મુકાઈ જાય છે.

તતોર્ધ્વમાર્ગેવિશ્રામસંમાર્ગ્યામ્યુક્ષ્યકારણેયત્
સંસ્થાપ્યભૂતસંજ્ઞાયતરમેતેનમદાપયેત્ ॥

ત્યાર પછી* માર્ગે જતાં શામને નીચેની જગ્યાવાળી, એળી સાફ કરીને બીસામી દેવો, અને “જૂત” એવા નામના ઉચ્ચારથી તેને પીડ આપવો.

વિદ્યાચારાક્ષસાધકાર્થેચાન્યેદિદુર્ગંસ્થિતાઃ
તસ્યહોતવ્યદેહસ્યનૈવાયોગ્યત્વકારણાઃ ॥

આ મુજબ પિંડદાન કરવાથી પિયાગો મક્ષસો યક્ષો અને જેટલા બીજા દિશાઓમાં રહેનારા જીવ ગણે છે તે હોમવા લાયક દેહને કાઢ પણ જાતનું નુકસાન કરતા નથી.

તતોનીત્વાસ્મદાનેપુસ્થાપયેદુત્તરામુવં
તત્રદેહસ્પદાહાર્થેસ્થલંસદોધયેદયા ॥

ત્યારપછી તે જગ્યા ઉપરથી કાંધે ઉપાડી સ્મરણમાં લઈ જઈ ઉત્તર તરફ ઓળીકું રાખી નીચું ઉતારણું તદ્દનતર તેને બાળવાને માટે જગ્યા ઓળી કાઢાડી.

* સ્મરણ ધણું દૂર હોય અને ગાંભ નાનું હોય તેથી રસ્તે વસ્તી આડી આવે એમ ન હોય તેવું જુદાં આ વાક્ય લાગુ પડે તેવું છે. મુખઈ જેવા યેહરમા કે જેમાં વસ્તીની ગડદી ઘણી અને સ્મરણ પણ છેટે છતાં વસ્તીની ગડદીની નજીક હોય, ત્યાં આમ કરવું પરત્વે નહીં. મરિ પ્રસંગોપાત આવે તે રાખલ કરવું ધારાને તથા પાંચ પીંડની વ્યવસ્થા બતાવો આપવાને એ રીતે રાખલ કરેલા છે.

સંમાર્જ્યભૂમિસંલિપ્યોલ્લિખ્યોદૃત્યચવેદિકાં

અભ્યુક્ષ્યોપસમાધાયવંહિતત્રવિધાનતઃ ॥

એળેળી જમીનને વાળીને તેની ઉપર લીપીને દર્ભથી ઉર્ધ્વરૂપા કરીને
અનાંમીકા તથા અંગુઠાથી ઉદ્ધાર કરીને પાછી છાંટી તેપર અગ્નિ પધરાવવો.

પુષ્પાક્ષતૈરથાભ્યર્ચ્યદેવંક્રવ્યાદસંજ્ઞકમ્

લોમમ્પસ્વનુવાકેનહોમંકુર્યાદ્યથાવિધિ

પછીથી ક્રવ્યાદ નામના તે અગ્નિને-પુષ્પ અક્ષતથી પુછને તેમાં
“લોમમ્પઃસ્વાહા, ત્વમ્પઃસ્વાહા, માંસેમ્પઃસ્વાહા, ઐ રીતનાં અનુંવાઝોથી
વેદવિધિ પ્રમાણે હોમ કરવો લખે છે.

ત્વંભૂતમૃદ્જગદ્યોનિસ્ત્વંભૂતપરિપાલકઃ

મૃતઃસંસારિકસ્તસ્માદેનંત્વંસ્વર્ગતિનય ॥

(ત્યારપછી) હે ! ક્રવ્યાદ નામના અગ્નિ તું ભૂતમાત્રને ભરણુ પોષણુ
કરનાર જગતને ઉત્પન્ન કરનાર અને પાળનાર-છું, માટે જમીને મરેલા
આ પુષ્પને (અથવા સ્ત્રીને) સારી ગતીએ લઇ જજે એવી રીતે પ્રાર્થના
કરવી.

इतिसंप्रार्थयित्वाभिंचितांतत्रैवकारयेत्

श्रीखंडतुलसीकाष्ठैःपलाशाश्वत्थदारुभिः ॥

ઉપર લખ્યા મુજબ અગ્નિની પ્રાર્થના કરીને આખરે પીપળા મુખડ
તુળસીઆદી કાષ્ઠોથી તેજ જગ્યા ઉપર ચીતા ખડકથી.

चितामारोप्यतंप्रेतंपिडौद्वौतत्रदापयेत्

चितायांशत्रहस्तेचપ્રેતનામ્નાત્તગેશ્વર !

જેમ દિશાઓના દેવતાઓથી બળીદાનો હોમવાને લાયક થાય છે તેમ ઉપર લખેલા) આ પાંચ પંડો વડે મુરહું બાળવાને લાયક થાય છે. તેમ કુર્યાવિના આગળ કહેલા જૂત પિંગાચો તેને જુકસાનકારક થઇ પડે છે.

આવિ જાતની ઉત્તર ક્રિયાની ઘણી જાતની ઉત્તમ રીતીઓ આપણા શાસ્ત્રોમાંથી નિકળી આવે છે. માટે તે ઉપર પણ સર્વેએ ધ્યાન આપવું જોઈએ. આપણાં શાસ્ત્રોનાં વચ્ચેને આપણે ન સંભારીએ અથવા તેને જાણતાં છતાં ધ્યાનમાં ન લઈએ ત્યારે એ એક જાતની મૂર્ખાઈ બરેલી સ્વછંદતા ગણાય, ઘણે અરે ટૂંકાંણે જાતી જાતમાં ઉત્તમ રીતીઓ દેખવામાં આવે છે તેમને પણ આવાં વાડો વધારે ઉત્તેજન આપનારાં થઇ બીજા અણુમનજીને સમજાવવામાં ઉપયોગી પડે.

જો કે આની ખીના લખવાથી કોઈને આ લખાણ ઉપર હાસ્ય થઇ આવશે અથવા કોઈ ઝાહેનો તેનો અવગણના કરશે. પણ તે ઉપર લક્ષ નહીં આપતાં આપણા શાસ્ત્રમાં જે હકીકત જણાવેલી છે તે જાણી જોઈએ અને એજ કારણસર નર્વ સાહેબોની સેવામાં દાખલ કરી છે તે ધ્યાનમાં લેવા યોગ્ય ધારશે. અર્થાત આવી જાતનો અમારો અભિપ્રાય છે એમ સમજીને સદ્ગુણી ઝાજ્જનો લખેલી ખીના ઉપરથી સાર ગ્રહણ કરી સમજશે. આ વખત આ પ્રસંગ લખાવેલો દુરસ્ત નહીં ધારતાં કેટલીક બીજી પણ બાબતો જાણવા જેવી છે તેને પછાત રાખતા મરણ પછી ભોડા શોક કરે છે તે ન કરવા વિષે પ્રમાણના વાડોથી લખવાનો વિચાર છે તે હવે પછીના અંકોમાં ઈશ્વરની ઇચ્છા તો સર્વની સેવામાં યુક્ત થઈ નહીં.

હિંદુઓમાં સ્ત્રીકેળવણીનો વધારો થવા વિષે.

આ સંસારમાં દરેક મનુષ્યને પરમ કૃપાળુ પરમેશ્વરે પોતાની ઉદાર બુદ્ધિથી બોહોગો બાર બક્ષેલો છે, તથાપિ દુનિયામાં માણસોની સ્થિતિમાં, સ્કાલમાં, રીતબાતમાં અને ડાહ્યાણમાં ન્યુનાધિક્ષણ આપણે દેખીએ છીએ, ત્યારે આપણને તે વિષે કંઈક મનમાં ખ્યાલ થાય છે. આ બધું ઈશ્વરી

કૃત્ય છે. અને તે સર્વવ્યાપક પરમેશ્વરની ઘટમાળમાં તેનો સમાવેશ થાય છે. એ તો ખરું છે કે, સર્વ મનુષ્યની સરખી બુદ્ધિ, સર્વ મનુષ્યની સરખી સ્થિતિ, અને સર્વ મનુષ્યનું સરખાપણું, એમ તપાસીએ તો મળતું જોવામાં આવશે નહીં. જો એમજ સઘળું હોય તો પછી ગરીબ અને ગૃહસ્થ, સારો અને નરતો, યાત્રી અને અમાની, ડાહ્યો અને મૂર્ખ, એમ ભિન્ન ભિન્ન વર્ગ કેહેવાય છે, તે કેહેવાય નહીં, તોપણ મનુષ્ય માત્રનો ધર્મ છે કે, જેથી દુતિયામાં સારું ગણાય તેમ થવાને પોતાની તન મહેનતથી ઉદ્દોગ કરવો જોઈએ. સર્વ જને જ્ઞાનપ્રગટ થવું અને વિવેકી કેહેવાયવું એ સૌની ફરજ છે. આથી મનુષ્યની મનુષ્યાઈ પ્રભમાં વખાણ પામે છે, એટલુંજ નહીં પણ તે શોભી નિકળે છે.

સઘળી સૃષ્ટિ ઇશ્વરની બનાવેલી છે, અને તમામ અલૌકિક રચનાઓ તેણેજ રચી છે, તેથી તેની કૃપાવડે માણસ સઘળું કરી શકે છે, અને મેળવી શકે છે. એમ કહીએ તો કશી હરકત નથી; તોપણ તેનો એવો હુકમ નથી કે, તે હાય પગ હલાવ્યાવિનાજ જોને તેને સાચું થાય. જો એમ હોય તો કોઈને કાંઈ પણ પોતાને માટે કરવાની પરવા અથવા શરજ રહેત નહીં. પણ એ નિયંતા પ્રભુએ જ કંઈ છે, તે ઘણાજ વિચારથી અને ગહન ગતિથી કરેલું છે. સૃષ્ટિનું મૂળ બંધારણ સ્ત્રી પુરૂષથી તેણે ઉપજાવેલું છે, એ આખી આલમ જાણે છે, બન્ને જાતનો સંબંધ નિકટ રહેલો છે. આટલું છતાં સ્ત્રીઓ અને પુરૂષ, એ, બન્નેના દરજ્જા અથવા માત્રા ઉપર એક તરફથી ખ્યાલ ફરતાં આજ કાલ સ્ત્રી જાતનો માત્રા મરદના કરતાં પછાત પડી ગયો છે, એમ આપણને જણાય છે. કેટલાક સુધરેલા પુરૂષોને આની ચર્ચા કરતા આપણે ત્યારે સાંભળીએ છીએ, ત્યારે આપણને તે વિષે તરેહવાર જુદી જુદી રાંઝાઓ ઉત્પન્ન થાય છે. આ બાબત ખરો શોધ અને તપાસ લેઈએ છીએ, ત્યારે તો એજ જડી આવે છે કે, એનું કારણ સ્ત્રી જાતને કેળવણી મળ્યાવિનાજ છે. અર્થાત તે જ્ઞાન દિન રહેવાથી તેની અવગણના ઉચીત પુરૂષો કરે છે. આ લોકોના કેહેવાનું તાત્પર્ય એવું છે કે સ્ત્રીઓ જ્ઞાતયાન થાય અને પોતાનો ઘર સંસાર પૂર્ણ રીતે નભાવી શકે, એવી યોજનાઓ સત્વર થવી જોઈએ. અ.

લખત આ તેમજ કહેવું અરૂં અને બાળપણી તો છેજ અને તેથી તેની આપણા ભરતખંડમાં આજ કાલ ખડુ વાતો હોવાને ચઢી રહી છે મજ તો આપણા પ્રખ્યાત ત્રીમંત શેઠીયાઓને હાથે વધાર્યા છે, તે કહે છે જગીતો નિકલ્યાં છે પણ હજુ તે બાલ્યાવસ્થામાં રહેલાં છે, માટે તેને વધારવાને ઉપાય કરવા ઉતાવળ કરવી. કેટલાક ઉછરતી કેળવણીના જીવાનો જોસમાં આવી કહે છે કે, બાઈ જલદી કરો, જલદી કરો. કેટલાક બોલે છે કે ધિરે ધિરેજ સાફ થયે. વાસ્તે ઉતાવળ કરો નહીં. વળી કેટલાક માટિ ડીગરીઓ અને ધણકા મોવાલા તો લાંબાં લાંબાં બા-પણા કે લખાણો કરી જીવ મચાવે છે કે, ગમે તેમ પણ આપણી સ્ત્રીઓને ધરોપખંડની સ્ત્રીઓના જેવી કરો. આમ જોને જોમ કુવિ તેમ બોલે છે. હવે આ બધાનું નિરાકરણ કરવા બેઠીએ તો આવા લોકોના બોલવા ઉપર મજતા થવાને તેમાંનો એક પણ રહેતો આપણે મુકરર કરવો, એ લાંબી નજરથી વિચાર્યા વિના અને તેમ નથી; એટલુંજ નહીં પણ તેમાં કુતોં પામવાને બારે અદેશો અને અત કરણુ મા અવલવ પેદા કરે છે. મૂખ્ય કલ્પના તો એટલીજ કરવાની છે કે, સ્ત્રીકેળવણીનું ગાડ હાલ જે સ્થિતિમાં ઉછરતું આવે છે, તે સ્થિતિમાજ ધિરે ધિરે ઉછરવા દેવું કે, એકદમ પાણી શિંચીને હેતુ પાર પાડવો. સારાંસા આટલોજ છે. તો પણ એકજવાત ઉપર આવી મિલ્લ કરું એ કાંઈ સહેલુ કામ નથી. તેમ છતાં તે વિષે કાંઈ પણ અભિપ્રાય આપ્યા વિનાજ આ યોજાવી 'હકીકતને અરજોજ રહેવા દેઈએ, તો સૌના મનતા ઉમરા શાંતિ કેમ પામે? માટે એક ગાહેર લખનાર તરીકે અમારી કલમ આ વખતે ચલાવરી અમે દુસ્ત ધારી કેટલુંક લખીએ છીએ.

ગુપ્તમાં હાલ નેટિવ કન્યા શાળાઓ ત્રણ છે. અને તેના સંબંધનો-જ આ વિષય છે, બે શાળાઓ તો, બહારકોટમાં આવેલી છે. અને એક શાળા શેઠ ગોકુળદાસ તેજપાળના નામથી કોટને નાકે આવે છે. આ ત્રણે શાળામાં હિંદુ તથા પરચુરણ વર્ણની છોકરીઓ વિદ્યાભ્યાસ કરે છે. અને માત્ર બેળવે છે આ શિવાય પારસી શેઠીયાઓની અને તેની ખીજ સૂસા તો ધણી છે. ખંતુ હિંદુ ઝિંમામાં માત્ર આ ત્રણ શાળા

ઝિંમો છે. હમણાં ગવર્નમેંટ તરફથી હાલ કેટલીક કન્યાશાળાઓ આ ઠાંપુમાં
 ઝિંમોપત્ત થઈ છે. પરંતુ તે આબાદ ચાલી શકે અને સારી સ્થિતિમાં
 આવી શકે નહિ ત્યાં સુધી તે વિષે આપણથી કશું પણ ખોટી રાકાય નહિ.
 વાસ્તે હાલ તો આપણે ફક્ત હિંદુ કન્યાશાળાઓ ને સ્ત્રીકેળવણીનાં મૂળ
 અને જોના વિષે વર્તમાન વખતમાં ચર્ચા ચાલે છે, અને આજ કાલના જે
 વિદ્વાનો!! કહે છે કે, એકદમ સ્ત્રીશિક્ષકો રાજો, રાજો, રાંખોજ. અને હિંદુ
 સ્ત્રીકેળવણીના ઝાડને ધરડી વચે પોચાડો. આ રીતે ખોલી ચીંથરાં ફાડવા
 મંડી પડ્યા છે. તે વિષે બોલવું જોઈએ. જ્યારે આખું બોલનારના
 અવાજ અમારા કાન ઉપર આવે છે ત્યારે અમને તેવાઓના બોલવા
 ઉપર મોટી અજાયબી ઉપજે છે. શું તેમને ખબર નથી કે હિંદુ ઝિંમોમાંથી
 હજી અમાનતાનો ઘણી સુદૃઢ થી ચમ્પેલા વાસો વેગજો થયો નથી?
 શું તેઓ નથી જાણતા કે હિંદુ ઝિંમો પોતાનું કલ્યાણ સમજી રાકવાને
 હજી ઘણાં કેડે છે? શું તેમના સમજવામાં નથી કે હિંદુ ઝિંમો પોતાના હજી
 કાયદા ગેરફાયદાને જાણતા નથી? શું નાત જાતના ભારે બંધનોથી તેઓ
 અડચણોના સંકળમાં સપડાઈ ગયા છે તે તેમને ખબર નથી? મરદ
 શિક્ષકો જેઓ આ કામ કરે છે તેમને પડતાં દુઃખ અને તે કેમ ખમી છે,
 તે સઘળું તેમના ઉપરીયો શું નથી જાણતા? જોકે અમારા વિદ્વાન સુધાર-
 કોને અને ગૃહસ્થોને જાણવી એ છીએ કે તમારી સંપૂર્ણ મરજી અમારી
 આર્ય પ્રજાને શ્રેષ્ઠ પદ્ધતિ પોચાડવાની હોય તો તેમને વિનંતી કરીએ છીએ
 કે, તમે સ્ત્રીકેળવણીના વધારા માટે જે સ્ત્રીશિક્ષકથી થવા ચાહો છો
 તે વાત અલખત સારી છે પણ જ્યારે તેવો વખત આવે ત્યારે તેમ કરવાને
 હરકત નથી પણ હાલનો સમય જોતાં તો અમે એમ ધારીએ છીએ કે
 હજી તેમ કરવાને વાર છે. પણ રખડતાં ઢોઢાં! (કાળા અક્ષરને કુટી માટે તેવાં)
 આખરની ખાતર ભિગાં કરવાં હોય તો ભણે તેની ઢોઢ ના કહેતુ નથી પણ
 એમ કર્યેથી કશી સિદ્ધિ થવાની નથી. કેમકે જેમ મરદ પ્રયાસ લઈ કરી
 રાકશે તેટલું આપણી સ્ત્રીઓ કરી રાકનાર નથી. સ્ત્રીઓ આપણાં અમાન
 અને વેહેમી હિંદુ ઝિંમોને ઘેર ઘેર જઈ મરદની પેટ ખાધ વચનનો ઉદ્દેશ કરવા
 જનાર નથી. થરમનો પડે દૂરકરીને સ્કૂલમાં આવનાર દોષપિણુ સદ્ગૃહસ્થથી

પુત્રલું પાલી સૂલના કામથી તેને સંતોષ પમાડનાર નથી. જલદી અને ઝડપથી પોતાનું કામ કરી રાકનાર નથી. સૂલની છોકરીયો જોઈતી મરદથી દાખમાં રહી શિખશે તેટલી સ્ત્રીયોથી દાખમાં રહી રાકવાની નહીં. છોકરીયો આ મોટા શેહેરમાં લુચ્ચા લઈંગા અને મદ્યપાનાદિકના કેક્ટી ચકચુરમાં આપડતા લોકોના ભયથી નિર્ભય રહી આરા સગ્ગણથી મરદ સાખી શકે, તેમ રહી શકનાર નથી. દ્વાભવેઆદિ હજારો ગાડી ઘોડાના જ આવમાં અને આ ભારે વસ્તિવાળા એટલે જેમાં બહાર દેશાવરના આની રહેલા જુદી જુદી વર્ણના અને જુદી જુદી દાનતવાલા લોકોના સચુહમાં સુરક્ષિત પણે મરદ જે રીતે લાવી શકયે અને ધેર પોચાડી રાકશે તે મુજબ લાવી તથા પોચાડી રાકનાર નથી. આહેર સંભાડે, મેળાવડાની વખતે મરદની માફક હજારો માણસમાં માથુ મારી વગર શરમે ટકર ઝીલી રાકનાર નથી. આ સર્વ પ્રકારની હરકતોથી રાજાની અપ્યવસ્થા થઈ જતાં વાર લાગવાની નહીં,* અને ધુળધાણીજ થઈ જવાનું, એમા અમને કાંઈ પણ શક રહેતો નથી. જે આવા ખાતાં ઘોડે ઘોડે ચાલે છે, અને તેનો પ્રકાર આગળ આરો દેખવાની આરા છે, તેપણ પડી ભાગતાં વાર નહીં લાગે અને પછી માંદા માણસને માંજો કરતા જોઈતી મેહેનત કરવી પડશે, તેટલી કરતાં પણ હવે તેવી હાલતમાં આવી રાકશે નહીં. માટે અમારા ઉજ્જળ પંડિતોને! એટલું જ કેહેવું બસ છે કે, પ્રખ્યાત કવિ દક્ષપતરામની નિચેની કવિતા ઉપર લક્ષ આપી હાલના સમય પ્રમાણે કવિતામાં લખેલી મતલબ પ્રમાણે વર્તિ ચાલશે તો આગળ ઉપર તમારો હેતુ છે તે પાર પડ્યાવિના અંત્યે રહેશે નહીં.

* ઘોડા દિવસ ઉપર એક એવોજ બનાવ આ ટાંપુની એક હિંદુ કન્યા શાળામાં સ્ત્રીશિક્ષક સાખવાથી બન્યો હતો અને તેને રજા આપવાનો ફરજ પડી હતી તેવા બીજો બનાવ અમદાવાદમાં નામદાર શેઠાંણી હરકુંવર બાઈની કન્યાશાળાને માટે બનવાથી તે વિષે કેટલુંક અમદાવાદમાં નિકળતા હિતેચ્છુ વર્તમાન પેપરમાં છપાયેલું વાંચ્યું હતું.

૫૬.

સન્નજન સંભળાવજોરે, ધીરે ધીરે મુધારાનો સાર;

સન્નજન રોહ સહિત સંભળાવજો—ટેક.

છોટી અકલવાળા આગળે, મુખે વદિયેન મોટી વાત;

પાથેર ફેરા પાત્રમાં, કેમ શેર સમાશે સાત? સન્નજન. ૧

લાખો કીડીપર લાડવો, આખો મોલયો તો મરિ જાય;

બૂકો કરી ભભરાવિયે, તો તે ખાસી રીતથી ખાય. સન્નજન. ૨

માંકડાં લઇને માનવી, બેઠો નાવમાં દઇને નૂર;

ભડકાવે તો તે અભાગિયાં, પડે ફૂદી પાણીને પૂર. સન્નજન. ૩

જે સમજે જોવી રીતથી, તેને પણ મુમજાવિયે તેમ;

બેરો તો સમજે જ્ઞાનમાં, ત્યારે કરિયે લવારો કેમ. સન્નજન. ૪

ખાજક આગળ ખોલિયે, ત્યારે બનિયે ખાજક રૂપ;

ભુખાઉતાત્યા બાખિયે, ભલે હોઇયે ભણેલા ભૂપ. સન્નજન. ૫

પલક ટેકે નહિ પેટમાં, કદી ખાય ખીલાડી જો ખીર;

ખાંસુખાં શિદ ખવરાવિયે, તેવિચારોને મારા વીર. સન્નજન. ૬

જંગલ ફેરાં જનાવરો, આપે પાંખવા કરિયે જો આરા;

અમરું આદરિયે કે આપણી, પસં વસે કરી વિચાર. સન્નજન. ૭

ધીરે ધીરે નિત્ય ધારવી, અંતે અકલ શિખવીએ અનેક;

હળિ મળિ હેત વધારિયે, પણ છૂટા ન પડિયે છેક. સન્નજન. ૮

નિશાળિયાને ગમે નહી, આપે શિક્ષક અમરું જો જ્ઞાન;

નાશિને જાય નિશાળિયા, મજે શિક્ષકને કેવું માન? સન્નજન. ૯

છણુ છણુ તેણે છાંટિયે, લઇને નિર્મળ ઠંડુ જો નીર;

મળગી ઉઠે અંતે સાંમટું, વળો સામાનું ખાજે રાંચીર. સન્નજન. ૧૦

સન્નજનને મન શુદ્ધ છે, પણ વિશ્વ વિરૂધ વિચાર;

બહુ જનમાં નહિ ખોલિયે, જોયા ઉપજે ઉપાધિ અપાર. સન્નજન. ૧૧

સંમારીજનને મુધારશો, રૂડી રાખીને અંધી જો રીત;

દલપતરામના દેવતી, તમે પામશો પુરી પ્રીત. સન્નજન. ૧૨

॥ द्वितीया मृचमाह ॥

एमेनं सृजता सुते मृदिमिद्राय मृदिने ।
चक्रि विश्वानि चक्रये ॥ २ ॥

पदपाठः

आ । ई । एनं । सृजत् । सुते । मृदि । इद्राय
मृदिने । चक्रि । विश्वानि चक्रये ॥ २ ॥

माधवभाष्यं.

ईमित्यनर्थकः पादपूरणापप्रयुक्तः । हे अध्वर्यवः
सुतेऽग्निपुते चमसस्थे सोम एनं सोममिद्रायेंद्रार्थं मासृ-
जत् । पुनरभ्युन्नयत् । शुक्रामंथिचमसगणे पुनरभ्युन्न-
यनमापस्तंभेनोक्तं । होत्रकाणां चमसाध्वर्यवः सकृत्स-
कृत्वा शुक्रस्याभ्युनीयोपावर्तध्वमितीति । कीदृशमेनं
मृदि । हर्षहेतुं । चक्रि । साधुकरणशीलं । कीदृशयेंद्राय
मृदिने । हर्षयुक्ताय । विश्वानि सर्वाणि कर्माणि चक्रये
कृतवन्ते सर्वकर्मनिष्पादनशीलायेत्यर्थः ॥ ईमित्यस्य
पादपूरणार्थत्वं यास्क आह । अथ ये प्रवृत्तेऽर्थेऽमिता
ग्रंथेषु वाक्पूरणा आगच्छन्ति पादपूरणार्थं मित्ता
क्षरेष्वनर्थकाः कर्माणिद्विति । नि० १।१। इति ।

अस्यायमर्थः । अन्यैरेव पदैर्विवक्षितेऽर्थे समाप्ते सति
ये शब्दा ईमित्यादयः प्रत्युक्तास्ते शब्दा अमिता
क्षरेषु छंदोराहित्येन परिमिताक्षररहितेषु ब्राह्मणादि
वाक्येषु वाक्यपूरणार्था द्रष्टव्याः । मिताक्षरेषु छंदोयु
क्तेषु ग्रंथेषु पादपूरणार्थाः । ते च कर्मीमित्यादय इति
ईमित्यस्य शब्दस्यानर्थक्यायैतामृचमुदाजहार । एमेनं
सृजतासुते । आसृजतैनं सुत इति ॥ एनं । इदमो द्वि
तीयायां द्वितीयाटौः ज्वेनः । पा० २।४।३४। इत्येनादे
शोऽनुदात्त इत्यनुवृत्तेः सर्वानुदात्तः । सृजता । संहिता
यामन्येषामपि दृश्यते । पा० ६।३।१३७। इति दीर्घः
मंदिं । प्रमोदहेतुं । मदिस्तुतिमोदमदस्वप्रकांतिगतिषु ।
इदितो नुम् धातोरिति नुम् । मंदमानं प्रयुक्त इत्यर्थे हेतु
मति च । पा० १३।१।२६। इति णिच् । एयंतस्याजं
तत्वादच इः । उ० ४।१४०। इतीकारप्रत्ययः । णेरनि
टीति णिलोपः । प्रत्ययस्वरैणांतोदात्तत्वं । मंदिने । मंदेः
पूर्ववत् । चतुर्थ्येकवचनेऽनपुंसकस्यापि । पा० ७।१।
७३। व्यत्ययेन नुमागमाः । चकिं । डुकुञ् करणे ।
आदृगमहनजनः किकिनौ लिट् । च । पा० ३।२।१७१
इति तच्छीलतद्धर्मतत्साधुकारिषु कर्तृषु किन्प्रत्ययः ।
तस्य कित्वाद्गुणाभावः । ग्रणादेशः । लिङ्गद्वावाद्विर्वचनं ।

દ્વિર્વચનેઽચિ । પા૦ ૧।૧।૫૧। ઇતિ યજ્ઞાદેશસ્ય સ્થા
 નિવદ્ધાવાત્કશબ્દો દ્વિરુચ્યતે । અભ્યાસસ્યોરત્ત્વરપરત્વ
 શ્રુત્વહલાદિશેષાઃ । કિનો નિત્વાદાદ્યુદાત્તઃ વિશ્વાનિ ।
 વિશેઃકન્ । નિત્વાદાદ્યુદાત્તઃ । અસ્ય ચક્રસ્ય ઇતિ ક્ર
 દંતેન યોગેઽપિ કર્તૃકર્મણોઃ કૃતિ । પા૦ ૨।૩।૬ ૫ ઇતિ
 યજ્ઞીન ભવતિ । કિકિનો લિટ્ ચેતિ કિકિનોલિટ્કૃદ્ભાવે
 ન ન લોકાવ્યયનિષ્ઠાસ્વલયર્થતૃનાં । પા૦ ૧ ૨।૩।૬ ૩
 ઇતિ નિષેધાત્ ॥ ૨ ॥

(ગુજરાતીમાં.)

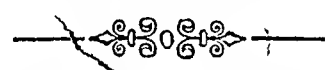
મંત્રનો ખાવાર્થઃ

અગ્નિશવ કરેલાં સોમમાં આનંદ આપનાર અને
 સારું કરનાર આ સોમને હર્ષવાળા અને સર્વ કરનારા
 દ્રુને માટે ફરીવાર ઉચો કરો ॥ ૨ ॥

ભાષ્યનો ખાવાર્થ.

હે અધ્વર્યુઓ ! અગ્નિશવ કરેલા ચમસ પાત્રમાં
 રહેલા સોમમાં આનંદ આપનાર અને સારું કરવાનો
 જેનો સ્વભાવ છે એવા આ સોમને, હર્ષવાળા અને સર્વ
 કર્મ સિદ્ધ કરવાના સ્વભાવવાળા દ્રુને માટે ફરીને
 ઉચો કરો. આ મંત્રમાં “ઈ” એ અવ્યય હંદનો પાદ

પુરો કરવાને વાસ્તે છે; તેનો બિજો કાંઈ અર્થ નથી. યાસ્ક મુનિએ કહ્યું છે કે જે કેહેવાનો અર્થ હોય તે બિજા પદોથીજ પૂરો થઈ ગયેલ છતાં "ઈ" વિગેરે જે શબ્દો મુકેલા હોય, તેઓ બ્રાહ્મણ વિગેરે વાક્યો કે જેઓમાં છંદ ન હોવાથી અક્ષરોનું માપ નથી, તેઓ-માં વાક્ય પૂરણ કરવાને વાસ્તે છે, એમ સમજવું. અને છંદવાળા એટલે જેમાં અક્ષરોનું માપ છે, એવાં ગ્રંથોમાં યાદપુરાણ કરવાને વાસ્તે છે એમ સમજવું ॥ ૨ ॥

॥ તૃતીયામૃચમાહ ॥

મત્સ્વાં સુશિપ્ત મંદિભિઃ સ્તોમેભિર્વિશ્વચર્ષ-
ણે સચૈષુ સર્વનેષ્વા ॥ ૩ ॥

પ્રદપાઠઃ

મત્સ્વં । સુશિપ્ત । મંદિભિઃ । સ્તોમેભિઃ ।
વિશ્વચર્ષણે । સચાં । એષુ ।
સર્વનેષુ । આ ॥ ૩ ॥

માધવભાષ્ય.

હે સુશિપ્ત હેશોભનહનો શોભનનાસિક વા । શિપ્રે હનુ

नासिके वा । नि० ६।२७। इति यास्केनोक्तत्वात् । ता
 दृश हे इंद्र मंदिभिर्हर्षहेतुभिः स्तोमेभिः स्तोत्रैर्मत्स्व ।
 हृष्टो भव । हे विश्वचर्षणे सर्वमनुपयुक्त सर्वैर्यजमानैः
 पूज्येत्यर्थः । तादृशेद्र त्वमेषु यागगतेषु त्रिषु सवनेषु स
 चादेवैरन्येः सहागच्छेति शेषः ॥ मदिस्तुतीत्यस्य लोट्य
 निन्यमागमशासनमिति कृत्वेदितो नुम् धातोरिति नुम्
 न भवति । अनुदात्तेत्त्वाज्ञास्यनुदात्ते ण्विददुपदेशादि
 ति लसार्वधातुकानुदात्तत्वं । धातुस्वरः एव । संहितायां
 द्वयचोऽतस्तिङः । पा० ६।३।१३। इति दीर्घत्वं । सुशि
 प्रेत्यामंत्रितानि धातः । मदिभिः । गतमंत्रे व्याख्यातं ।
 स्तोमेभिः मन्त्रत्ययस्य निच्चादाद्युदात्तत्वं । बहुलछंदसी
 ति भिस ऐसादेशो न भवति । विश्वचर्षणे । निघातः ।
 सचा । उक्तं । एषु । ऊडिदमित्यादिना विभक्तेरुदात्त
 त्वं ॥ ३ ॥

(गुजरातीमां.)

मंत्रनो भावार्थः

हे सारी हृडपचीवाळा अथवा सारी नासिकावाळा!
 हर्ष आपनारां स्तोत्रोयी राजी या. हे सर्व मनुष्य-
 वाळा! आ सवनोमां साये आव्य ॥ ३ ॥

भाष्यनो भावार्थ.

हे सारी हडपचीवाळा अथवा सारी नासिकावाळा इंद्र! हर्ष आपनारां स्तोत्रोत्थी राजीथा. हे सर्व मनुष्य वाळा एटळे हे सर्व यजमानोए पूजवायोग्य! तुं आ यागमां त्रण सवनोमां विजा देवोनी साथे आब्या॥३॥

॥ चतुर्थी मृचमाह ॥

असृग्रमिद्र ते गिरः प्रति त्वामुदहासत ।
अजोषावृषभं पतिं ॥ ४ ॥

पदपाठः

असृग्रं । इंद्र । ते । गिरः । प्रति । त्वां । उत् । अहा
सत् । अजोषाः । वृषभं । पतिं ॥ ४ ॥

माधव भाष्यं.

हे इंद्र गिरस्त्वदीयाः स्तुतीरस्त्यं । सृष्टवानस्मि । ता
श्च गिरः स्वर्गेऽवस्थितं त्वां प्रत्युदहासत । उद्गत्य प्राप्नु
वन् । तादशीर्गिरस्त्वमजोषाः । सेवितवानसि । कीदृशं
त्वां । वृषभं । कामानां वर्षितारं । पतिं । सोमस्य पातारं
यजमानानां पालयितारं वा । पाता पालयिता वा ।

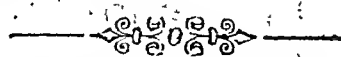
नि० ४।२६। इति यास्केनोक्तत्वात् ॥ असृग्रं । असृजं
 सृज विसर्गे । लटो मिप् । तुदादिभ्यः शः । बहुलं छंद
 सि । पा० ७।१।८। इत्यत्र विकरणस्य रुडागमः । ज
 कारस्य गकारः । लुङ् लृङ् लृङ्क्ष्वडुदात्त इत्यडागम
 उदात्तः । सति शिष्टत्वात्स एव शिष्यते । गिरः । प्राति
 पदिकस्वरः । अहासत । हाङ्गतौ । लुङ् । झस्यादादेशः ।
 च्वेः सिच् । अडागमो निधातश्च । अजोपाः । जुपी प्रि
 तिसेवनयोः । लङः स्यास् । तुदादिभ्यः शः । तस्य छंद
 स्युक्तयथा । पा० ३।४।११७। इत्यार्धधातुकत्वेन ङित्त्वा
 भावाद्बहुपदगुणः । स्यासस्यकारलोपश्छांदसः । स
 वर्णदीर्घः । अडागमः । सति शिष्टत्वादुदात्तः शिष्यते ।
 वृषजं । पृषु वृषु सेचने । अज्जित्यनु वृत्तावृषिवृषिभ्यां
 कित् । उ० ३।१२२। इत्यञ्चप्रत्ययः । कित्त्वादुणाञ्जा
 वः । चित्त्वादंतोदात्तः । पतिं । पारक्षणे । पातेडंतिः ।
 उ० ४।५८। ङित्त्वाङ्लोपः प्रत्ययाद्युदात्तत्वं ॥ ४ ॥

मंत्रनो भावार्थः.

हे इंद्र! मैं तारी स्तुतियो करी ते स्तुतियो का-
 मोने वर्षनार अने सोमने पिनार अथवा यजमानने
 पाळणार एवा तुने उंची नीकळीने प्राप्त थई. ए
 स्तुतियोने तुं सेवतो हवो ॥ ४ ॥

ભાષ્યનો ભાવાર્થ.

હે ઇંદ્ર! તારી સ્તુતિયોને તું સરજતો હવો. તે સ્તુ-
સ્તિઓ કામોને વર્ષનાર અથવા યજમાનને પાલનાર
અને સ્વર્ગમાં રહેલા તુને ડુંચી નીકળીને પ્રાપ્ત થઈ તે
સ્તુતીયોને તું સેવતો હવો.

॥ પંચમી સૂચમાહ ॥

સંચોદય ચિન્નમર્વાગ્રાધં ઇંદ્રવેરણ્યં । અસ-
દિત્વિઙ્મુઙ્મુ ॥ ૫ ॥

પદપાઠઃ

સં । ચોદય । ચિન્નં । અર્વાક । રાધઃ । ઇંદ્ર ।
વેરણ્યં । અસત્ । ઇત્ । તે । વિઙ્મુ ।

પ્રઙ્મુ ॥ ૫ ॥

માધવભાષ્ય.

હે ઇંદ્ર વેરણ્યં શ્રેષ્ઠં રાધો ધનં ચિન્નં મણિયુક્તાદિરૂપે
ણ બહુવિધમર્વાગસ્મદગ્નિમુર્ખં યથા જાવતિ તથા સંચો-
દય । સમ્યક્ પ્રેરય । ઝોગાય યાવત્પર્યાપ્તં તાવાદ્વિઙ્મુશ-
બ્દેનોચ્યતે । તતોઽપ્યાધિકં પ્રઙ્મુશબ્દેન । તાદૃશં ધનં તે

પુસ્તકોની પહોંચ.

લાળામૂર મદમદન (ઓખાહરણ) ૧૧૦૦.

આ ઉપર દર્શાવેલા નામનું નાટક પ્રસિદ્ધ ગ્રંથ કર્તા મ. રા. રણછોડ બાઈ ઉદયરામનું રચેલું, તેની એક પ્રત તેમના તરફથી અમને ભેટ દાખલ મળી છે. આમાં સસાળમાં માતા પિતાનો છોકરાં પ્રત્યે શો ધર્મ છે ? છોકરાનો માતા પિતા પ્રત્યે શો ધર્મ છે ? પોતાના ઉપર ઉપકાર કરનાર તરફ દેવી રીતે વર્તવું ? અને બરે રીતે નહિ ચાલતાં મદાધ ધર્મ સ્વેચ્છા મુજબ વર્તવાયો શું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે, ઈત્યાદિ ઈત્યાદિ, જગતમાં સુખ આપનારી બિનાઓનું આભિરૂપ રસાભાષેડિગ સહિત નાટકરૂપે ઘણું મરું લખાણ કર્યું છે અને તે વખાણવા લાયક છે. એ નાટક આરાધે સો પ્રશ્નનું અને તેની કિમત ખાર આના ગણેલી છે. તે જોશ ઉપકાર સાથે કમ્પલ કરતા કહીએ છીએ કે આપણા આર્યવર્તના અલંકારરૂપ યવેશા વિદ્વાનોને ધન્ય છે ! કે, જેઓ આર્ય દેશને શોભાવનામ, આર્યજનોને નીતિને રસ્તે ચલાવનામ પોતાની તર્ક શક્તિથી યતા વિચિત્ર પ્રકારેને પુસ્તકના આકારમાં દર્શાવી બહાર આણી આનંદને આપે છે અને તેથીજ ઉત્તમ યરાને મેળવનારા બના પોતાનો નિર્ગમન થતો વખત આવી રીતે મૂલ્યવાન કરે છે.

આ નાટક તા. ૧૮ મી એપ્રિલ અને ૧૮૭૮ મંચત ૧૯૩૬ ના ચૈત્ર શુક્ર ૧૨ ગ્રંથાર નાટક કર્તાના હાથ નિચે દેખવાએલી "ગજરાતી નાટક મંડળીએ" પેહલું બજવી દેખાડ્યું છે અને તે ઘણુંજ અગ્રસ પામ્યું છે. માટે આ ટાંપુની સર્વ પ્રજાને મલામણ કુશીએ છીએ કે ઉપરનું નાટક જોવા જવાની મંવએ તક જોવી નહીં જોઈએ.

કે. હ. એડિટર.

અમારા કુગણના અંકમાં ડાપેલા સવાનોના તથાપ દેસેએકેકાણે હી આવેલા અમને મળ્યા છે તે તપાસવા ઉતર મુસતવી મળ્યા છે.

જાહેર ખબર.

આ ચોપાનિયા ખામત ડોહને કાંઈ લખવું હોય તો તેમણે બહાર ડોહ ભુવેશ્વર નજીક કીરંગીના દેવળ પાસે પોર્તુગીઝ ચર્ચ સ્વીઝ, ધર નંબર ૩૫ માં સંસ્કૃત પાઠશાળામાં અર્ચધર્મ પ્રકારના મેનેજર ભોગ લખી જણાવવું. નાટપેડ કાગળો લેવામાં આવશે નહીં.

આ ચોપાનિયાની કિસ્મત વર્ષ અંકના અગાઉ ૩ ૧ ૮ ૦ અંક રૂપે આ આઠ આના રાખી છે. દેશાવરતા ગ્રાહકોને ટપાલ અર્ચ મુદો પડશે. દરારી વધારે નકલો મંગાવનારને ટપાલ અર્ચ પડશે નહીં તથા અંક ચોપાનિયું તેને મફત મોકલવામાં આવશે.

જે ગૃહસ્થો અમને લવાજમની ટીકેટો મોકલે તેમણે પોસ્ટની અડધા આનાવાળી મોકલવી.

જે ગ્રાહકો ડેકાણું બચે તેમણે અમને લખી જણાવવું.

સૂચના.

અમારા સજ્જન ગ્રાહકોને વિનયપૂર્વક વિનંતી કરવાની કે આર્ચધર્મ પ્રકારના લવાજમનાં ગણ શાલનાં ઘણાં ખરાં નાંણાં પતિ ગયાં છે અને જેઓની પાસે પાકી છે તેમને કાગળો લખવામાં આવ્યા છે તેવા ગ્રાહકોને જણાવવામાં આવે છે કે તેમણે મેહેરખાની કરી આ ચોપાનિયાના પૈસાં લેવા હોય તે જલદી ચુકવી દેવા જોઈએ. કેમકે તેઓને પત્રો મળ્યા છતાં પૈસાને માટે ઢોલ થાય એ ધણી દલગીરીની વાત છે. માટે કેટલાક ગ્રાહકો જેમને અમારે બચે ત્રણ ત્રણ પત્રો લખ્યા છતાં અદ્યાપિ સુધી ગણ શાલનાં પાકી નાંણાં લઈ નથી તેમણે અમારી આ સૂચના ઉપર તુરત લક્ષ આપી, દેણું પતાવી દેવા નસી લેવી, તેમજ ચાલતી શાલનાં માટે પણ કૃપા કરવી.

મનિશંકર મહાલાલ

મેનેજર.

आर्य धर्मप्रकाश.

ARYA DHARMA-PRAKASH

पुस्तक ६३.

ज्येष्ठ, सप्तम १८३४.

अंक ८ भा.

॥ शिखरिणी ॥

॥ अधौघप्राचीनविघटयतिपुण्यप्रथयति ॥

॥ प्रसन्नेसद्भुद्धिनवनवरुलापलवयति ॥

॥ दृश्यज्ञानांध्यदिशतिपरमानंदपदवी ॥

॥ सर्वोसग कल्पद्रुमद्वयगाकिंकितनुते ॥ १ ॥

छात्री प्रगट करणा,
वेदधर्मसत्तानी आर्गभा मडणी.

मुंण्डभट्टे

ज्योतिष-रस छापणानामा छाप्पु

सने १८७८ वसरी

૧ જીવને ઉપદેશ	૧૧૪
૨ વિદુર નીતિ	૧૧૪
૩ અંતઃકરણનો કાંટો	૧૧૭
૪ વિદ્વતા	૧૨૧
૫ દેવની ઈચ્છા અને કાળની ગતી.....	૧૨૪
૬ અગ્નિ સંહિતા તથા તેનું બાળ્ય અને તે બનેના ગુજરા- તીમાં સારાંશ.....	૨૪૯

હરિગીત છંદ.

જો આર્યધર્મપ્રકાશની મન આશ રાખો માનવો ?
તો “આર્યધર્મપ્રકાશનો” ઉપદેશ સારો માનવો;
આ આર્યદેશ સુધારવાને જો દયા દિલમાં ધરો,
તો આર્ય લોક તણો સુપંથ પડેલ દેખો પાધરો. ૧.

પુસ્તકોની પહોંચ.

“સ્વદેશહિતવોધક” આ નામની નાના કદની ચોપડી અમદાવાદ હિતેચ્છુ પ્રેસમાં છપાએલી, તેના રચનાર અને છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર, જગજીવન કાશિરામ પંડ્યા, મેહેતાજી સ્વ. શિહોરા. તથા ભાગીલાલ લક્ષ્મી-રામ ત્રિપાઠી, મેહેતાજી સ્વ. છાજીએ. તેની એક પ્રત સોદા. પુવાર. સાંમત સિંગજી પ્રતાપસિંગજી સ્વ. શિહોરા ઇ. રેવાકાંઠા દરબાર તરફથી અમને ભેટ દાખલ મળી છે. આ ચોપડીની મતલબ જુદા જુદા ત્રણ વિષયોમાં સમાવી છે. એમાં દેશની ઉત્તતી થવાને માટે જે બોધ કરવામાં આવ્યો છે; તે સારો અને વખણાવા જોગ છે; માટે આપણા દેશીઓને તે વાંચવાની બ-લામણ કડીએ છીએ. એનાં પાનાં ૪૦ અને કિંમત આના પછે તે ઉપકાર સાચે કપ્પલ કરીએ છીએ.

આર્યધર્મપ્રકાશ.

પુસ્તક ૬૬.

જ્યેષ્ઠ, સંવત ૧૯૩૪.

અંક ૮ મો.

ધર્મો રક્ષતિ રક્ષિતઃ

॥ શ્લોક ॥

અનુષ્ઠ.

સોપધનિકૃતિસ્તેયંપરિવાદોહ્યસૂચિતા ॥

પરોપધાતોહિંસાચપૈશુન્યમનૃતંતયા ॥

એતાનાસેવતેયસ્તુતપસ્તસ્પ્રહીયતે ॥

યસ્ત્વેતાન્નાચરેદિદ્વાસ્તપતસ્પ્રવર્ધતે ॥

મહાભારત કોરવ પાંડવોનું યુદ્ધ થઈ રહ્યા બાદ શોકાયમાન ધૃષ્ટિદર રાજાને બાણશય્યામાં થયત કરેલા મિષ્મપિતામહે મોક્ષધર્મનો ઉપદેશ કરતા કેટલાંક વાક્યો આતિ ઉત્તમ કહ્યાં છે. જેમકે, દળ (દુર્ગુણો છતાં તેમાં સાગ ગુણોનો ભાગ કર્યો) રાક્ષ, ચોરી કરવી, પારકી નિંદા કરવી, અશ્રયા (જેઓમાં સારા ગુણો હોય તેઓમાં દુર્ગુણોનો આશય મુકવો). બીજાઓને દુઃખ દેવું, જીતની હીંમત કરવી, ચાડી ખાવી, બોટુ બાપણ કરવું એ ગીતનું જે માણસ આચરણ કરે છે તો તેમનું તપ (સધર્મ) ભ્રષ્ટ થાય છે, અને જે વિદ્વાન એટલે પોતે સમજી ઉપર વર્ણવેલા દુર્ગુણો ત્યાગ કરે છે. તેનું તપ શુદ્ધિને પામે છે, તે ધર્મથી મહત્તાને પામે છે. આથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે, પ્રાચિન કાળમાં આપણા આર્યજનોમાં દુર્ગુણોને મુકીને સદાચરણથી ચાલણુ તેજ મુખ્ય ધર્મ હતો, પણ હાલના ચાલતા જમાનાના જેવા કે, કુડાપથ, દાદુપંથ, રામ-સનેહી, વધવી, થાકત, રામાનુજ, સહેજનદ, ખીજાપથ, માર્ગી વગેરે જે પયો છે, તે કોઈ પણ નહીં હતા, ને એક સદાચરણથી ઈશાનુ આરાધન કરતા તેજ આર્યજનોનો ધર્મ હતો.

જીવને ઉપદેશ.

(ભોળભડતના આખખાનો રાગ.)

જીવડા તેં જે માન્યું સારું, એતો દીસે અતીશે નઠારું. ટેક.
 હરી હિરો તને ગમેનહિને, કપટકધીરછે પ્યારું,
 છોટા સાચામાં ભેદ નવ જાણે, મન ગમતું તે સારું. જી. ૧
 ભક્તીવડે તું મુક્તી ન માને, વિષયવિષે ઘણું માલે;
 નસિવ જોગે દુઃખ થવા ઘણેહું, હાથે કરી ધૂલ વાલે. જી. ૨
 માયાતણી મદિરાના ભ્રમથી, સન્સંગને દૂર છાંડે;
 અમૃતનો રસ મેલી દર્શને, વિષનો કુંભ મૂલ માંડે. જી. ૩
 નિત નંદરામના નાથની સાથે, હેતે કરી મન બાંધી;
 પ્રેમે કરી મુક્તીને પામો, સારાં સાધન સાધી. જી. ૪

નં. વિ. લી. મૈહેતાજી, જામનગર.

વિદુરનીતિ.

(સાંધણ પાને ૮૮ થી.)

પંચૈવપૂજયન્લોકેયશઃપ્રાપ્નોતિકેવલં

દેવાન્પિતૃન્મનુષ્યાંશ્ચભિક્ષૂનથિપંચમાન્ ॥ ૭૬ ॥

અર્થ—હે રાજા ! દેવ, પિત્રે, મનુષ્યો, ભિક્ષુક અને અતિથિ, એ પાંચેને પૂજનાર પુરુષ પરમ યશને પામે છે.

દેવ એટલે વિષ્ણુ આદી સર્વ દેવતાઓ, પિતૃ એટલે અગ્નિશ્વા ત્તાદિ પિતૃગણ અને ગોત્રને પ્રથતાવનાર રૂધિઓ, મનુષ્યો એટલે પિતા માતા આદિ જે પુણ્યા લાયકજ છે તે, ભિક્ષુક એટલે અનાથ અને નિર્ધન સુલા પાંગળા હોય તેવા, અને અતિથી એટલે ભોજનની વખતે આવેલા ક્ષાધિપણુ અભ્યાગત. એ સુધળા જેની જેવી વીધી તેવી રીતે

પુજવાને અને માનવાને લાયક છે. આ નિયમપ્રમાણે હે રાજા ! પ્રધિષ્ટિત તમારા દુર્યોધનને આર્ય ઐશ્વર્ય મોટા બાઈ થાય છે, તેથી તે પિતા ખરે-ખરે છે, તોપણ તેને પૂજતો નથી, એ અધર્ષિત છે. ॥ ૭૫ ॥

પંચત્વાનુગમિશ્ચંતિયત્રયત્રગમિશ્ચાસિ

મિત્રાપ્યમિત્રામધ્યસ્થાહપજીવ્યોપજીવિનઃ ॥ ૭૬ ॥

અર્થ—હે રાજા ! જ્યાં જ્યાં તમે જશો ત્યાં ત્યાં શત્રુ, મિત્ર, ગુરુ, શત્રુ પણ નહીં, તેમ મિત્ર પણ નહીં તે, અને ચાકુર એ પાંચે પાછળ આવનારા છે. તાત્પર્ય એવું છે કે, જેની સાથે જવા રીતે વર્તશો તે મુશળા આ લોકમાં અને પરલોકમાં તેજ ફળ આપનારા છે. માટે પાંડવો મિત્ર સરખા છે, વાસ્તે તેની સાથે મિત્રાઈ રાખવી જોઈએ.

પાંડવો મિત્રાઈ કરવાને યોગ્ય છે, તેમ છતાં તમે ચક્ષુવિનાના છો, તેથી ખીજના ખેલવાથી છેતરાઈ જઈ પાડવોના ગુણને જાણી ચકતા નથી એજ તેની સાથે સ્નેહ નહીં થવાનું કારણ છે. ॥ ૭૬ ॥

પંચેદ્રિયસ્પર્શમર્ત્યસ્પર્શિદ્રવેદેકમિદ્રિયં

તતોસ્પર્શવૃત્તિમજ્ઞાદતે. પાત્રાદિવોદક ॥ ૭૭ ॥

પાંચ ઇદ્રિયામાં માણસને એક મનમાં કાણુ હોય તો જેમ ચામડાં-નો પખાવમાંથી ઝીણા છીદ્રોવાટે પાણી ઝરી જાય છે, તેમ તે માણસનો જુદા પલ્લ મનના કાણુ વાટે પાત્રવિના ઝરી જાય છે.

હે રાજા ! તમે ચક્ષુરહિત છો, તેમ તમારું મન પણ કાણુ છે તેથી તમારામાં જે જુદા છે. તે ધીર. ધીર નારા પામતી જાય છે. તેથી તમને ખરે ખોટું જાણવાનું મુશ્કેલ નથી. અને આપેલા ઉપદેશો પણ કામ લાગતા નથી. ॥ ૭૭ ॥

વહ્નદોષાઃપુરુષેણેહહાતવ્યામૂતિમિચ્છતા

નિદ્રાતદ્રોમયક્રોધઆલ્સપંદોર્ધસૂત્રતા ॥ ૭૮ ॥

નિદ્રા તંદ્રા (કાંઈક જાણવું અને કાંઈક જાણવું તે) ખીક, ક્રોધ અને દ્રેષ, આળસ, અને ધીર્ધસૂત્રતા (જે તે કામમાં જોડાઈ તે કરતા હૃદયી જાદે વખત રોકવો) એ છ જાતના દોષ આપાદી ઇચ્છનાર પુરુષે ત્યાગ કરવા જોઈએ.

તાત્પર્ય એજ કે હે રાજા! આપ્તાદીને ઈચ્છતા હો તો દુર્યોધનને ભય મુકી દઈ, પાંડવો સાથે જે વેર પાંધ્યું છે તે છોડી દેવું જોઈએ. એ તરત કરવાના કામમાં વિલંબ કરીને આજસ ન રાખ્યું જોઈએ. ॥ ૭૮ ॥

ષઢિમાન્પુરુષોજહ્યાદ્દિન્નાંનાવમિવાર્ણવે

અપ્રવક્તારમાચાર્યમનધીયાનમૃતિજં ॥ ૭૯ ॥

અરક્ષિતારંરાજાનંભાર્યાંચાપ્રિયવાદિનીં

ગ્રામક્રામંચગોષાલંવનક્રામંચનાપિનં ॥ ૮૦ ॥

જેમ સમુદ્રમાં ભાંગેલું વહાણ મુકી દેવું જોઈએ, તેમજ માનનો ઉપદેશ કરી સુદમારગે નહીં ચડાવણાર આચાર્યને, વગર ભણેલા ઋત્વીજને પ્રજાનું નહીં રક્ષણ કરનાર રાજાને, હમેશાં અણુગમતું ખોલનારી નારીને, ગામમાં રહેવાને ઈચ્છનાર ગાયોના ગોવાળને, અને વનમાં જવાને ઈચ્છનાર વાળંદ (હજામ) ને મનુષ્યે ત્યાગ કરવા જોઈએ.

એજ અભિપ્રાય છે કે, તમે રાજા છતાં પાંડવાનું તમારે રક્ષણ કરવું જોઈએ તે નથી કરતા, તેથી તમે સધળાઓએ ત્યાગ કરવા લાયક છો, માટે ખરે ધર્મ તો એજ છે કે રાજાએ સધળાઓનું રક્ષણ કરવું જોઈએ તેમ તમે પણ પાંડવાને યોગ્ય સત્કાર કરી રક્ષણ કરે. ॥ ૭૯—૮૦ ॥

ષઢેવતુગુણાઃપુંસાનહાતવ્યાઃકદાચન

સસંદાનમનાલસ્યમનસુયાક્ષમાધૃતિઃ ॥ ૮૧ ॥

સાચું ખોલવું તે અસરસ્વરૂપ જાણવું તે, કાંઈપણ દાન કરવું, સ્ફુરતી અદેખાઈ નહીં કરવી તે, ક્ષમા અને હીમ્મત એ છ ગુણો પુરૂષે કદીપણ ત્યાગ ન કરવા જોઈએ,

કેહેવાની મતલબ એવી છે કે હે રાજા! તમારી દુર્યોધનને મેલી દેવાની હીમ્મત ચાલતી નથી અને એથીજ પાંડવોઉપર ઇર્ષ્યા રાખો છો. પરંતુ તેમ નહીં કરતાં દુર્યોધનને અને તેના દુષ્ટ વિચારને ત્યાગ કરવામાં હીમ્મત રાખવી જોઈએ. ॥ ૮૧ ॥

અર્થાગમોનિસમરોગિતાચ પ્રિયાચભાર્યાપ્રિયવાદિનીચ

વશ્યશ્વપુત્રોર્થકરીચવિદ્યા શઢ્જીવલોકસ્યસુખાનિરાજન્ ॥ ૮૨ ॥

હે રાજા! દ્રવ્ય મળવું, શરીર નિરોગી, વહાલી, અને વાહાણું મોલનારી સાધ્વી સ્ત્રી, પોતાને વશ રહેનાર પુત્ર, લાભને આપનારી વિદ્યા એ છ વાના આ જીવલોકમાં સુખને આપનારાં છે.

અહીં એવા ભાવ છે કે, હે રાજા! મધજાં સુખનાં સાધન તમારે હશે તો પણ દુઃખોન તમને વશ રહેતો નથી તેથી તમને તે દુઃખને આપનારાં છે. ॥ ૮૨ ॥

વૃણામાત્મનિનિલ્યાનામૈશ્વર્યયોધિગચ્છતિ

નસપાપૈઃકુતોનર્થૈર્ધુવ્યતેવિજિતેન્દ્રિયઃ ॥ ૮૩ ॥

પોતાનાં ચીતમાં રહેલા કાર્મ, ક્રોધ, શોક, મોહ, મદ અને માસર એ છ દોષને પોતાને તાબે રાખે છે (તેને વશ નથી થઈ જતો) અથવા મનમાં નથી લાવતો) તે ઇન્દ્રીયોને જીતનાર ધુરંધર કોઈ દીવસે પાપથી લેવાતો નથી ત્યારે જીવન અનર્થોથી તો રાનો બંધાવ પામે !

આ ઉપર લખેલા છ દોષો તમારા તાબામાં નથી, પણ ઉલટા તેણે તમને તાબામાં કરેલ છે, એટલે તમે તેને વશ થઈ ગયા છો, તેથી સર્વ પાપ અને મધજા અનર્થોથી તમે ઘેરાયેલા છો. મારે પાપથી અને અનર્થથી મુક્ત થવાની ઇચ્છા હોય તો એ છ રાત્રીઓને જીતીને તાબે કરવા જોઈએ. ॥ ૮૩ ॥

અંતઃકરણનો કાંટો.

આ લેખ કેશવભાઈ શિરડે

જગદ્બાંધવ, આર્યબાંધવ ॥

૧૯૨૬

આજકાલ મોલવુ અને સાંભળવું એ એક સાધારણ બાબત થઈ પડી છે, પરંતુ એક અક્ષર પણ મોલવાનાસ્તે વિદ્વાનો દૃઢપો વિચાર કરે છે. તેનો આભેદુષ્ટ નમુનો અમારા સુઘ શ્રાહકોને બતાવવા. મારખીના પ્રખ્યાત શિશ્નકવિ-શંકરલાલ માહેશ્વરનો બનાવેલ, “અંતઃકરણનો કાંટો” અમાગ એક મિત્ર તરફથી મળી આવતાં નિચે તેને પ્રગટ કરીએ છીએ. તે આર્યજનોની વૃત્તિના વખતમાં એકાગ્ર ચિત્તથી ઉપયોગી ધારી તે વિષે મનન કરશે.

અંતઃકરણ એ એક ઈશ્વરનો બનાવેલ અલૌકિક કાંટો છે, જેમાં ખોલનાર માણસના સુખમાંથી પડતા દરેક અક્ષરોનું વજન થાય છે. આ કાંટાની આશ્ચર્યકારક રાજિત એ છે કે, કોઈ વખત તેમાં વધારે અક્ષરો પડે તોપણ ડાખી બાળુ કે જમણી બાળુ બિલકુલ નમતો નથી. અને કોઈ વખત ફક્ત એક એ અક્ષરના વજનથી તરત પોતાની મરણ પ્રમાણે ડાખી બાળુ કે જમણી બાળુમાં નમી જાય છે. હું નથી ધારતો કે, અમુલ્ય ઝવેરાત જોખવાનો કાંટો પણ ચોખ્ખાઈમાં આ કાંટાની બરાબરી ધરાવતો હોય ! આજ કારણથી કોઈ પણ પ્રમાણીક વિદ્વાન વડતા, જે વખત પોતાના પવિત્ર, પૂર્ણ અને ગંભીર માનસીક અવસ્થામાંથી જે અક્ષરોને બહાર કાઢવાની ઇચ્છા કરે છે. તે વખત તે અક્ષરોને પ્રથમ પોતાની ચિત્ત શુદ્ધિ અને અહંકારરૂપી તુલામાં જોખે છે, અને ત્યાર પછી તેને કંકના કાંઠાઉપર ચડાવે છે. ત્યાં તેનું વજન નક્કી થયા પછી પોતાની જીંહાના અગ્રભાગઉપર ઘણીવાર વજન તપાસી જોતાં, જ્યારે નિશ્ચય થાય છે કે, આ અક્ષરો વજનદાર અને કીમતી છે. તે વખત તેને સાંભળનારની પાસે મુકે છે. દરેક અક્ષરોઉપર ઉપર પ્રમાણે બારીક તપાસ કરી ચોડા અક્ષરવાળી પણ કીમતી વાક્યમાળા, જ્યારે ખોલનાર વિદ્વાન સાંભળનારની અંતઃકરણ તુલામાં નાંખે છે, ત્યારે પણ તેનો કાંટો ખોલનારની ધારેલી બાળુપર કોઈ વખતજ નમે છે. પણ ઘણી વખત તો ખોલનારે જે બાળુતરફ કાંટો નમાવવાનું ધાર્યું હોય તેથી વિરુદ્ધ બાળુ તરફ નમે છે. આ કાંટાની કુદરતી ક્રિયાથીજ ખોલનાર જાણે છે કે, “હું સાંભળનારનું હિત કહું છું,” અને સાંભળનાર જાણે કે, “તે મારું અહિત કહે છે,” ખોલનાર ધારે છે કે, “હું તેને સારી સલાહ આપું છું.” અને સાંભળનાર ધારે છે કે, “તે મને હલકી સલાહ આપે છે,” ખોલનાર ધારે છે કે, “મારો ઉપદેશ સાંભળનારને પરીણામે હિતકારક છે.” અને સાંભળનાર જાણે છે કે, “તેનો વિચાર પરીણામે મને અહિતકારક છે.” ઉપર પ્રમાણે અનેક ઢેકાંણે અનુભવ થવાથી આપણા પ્રાચિન વિરજત વિદ્વાનોએ “મૌનંસર્વાર્થસાધન” તાત્પર્ય કે કાંઈજ ખોલવું નહીં. એવા હુકમ કર્યો. આ હુકમ આપણા આદિજ્ઞ સ્વાયંભુમનુને ઉચિત ન લા-

ગવાધી તેણે નિયમ બાંધી આપ્યો કે બોલવું તો અહંજ પણ ને બોલવું તે
 “મત્ય અને પ્રિય બોલવું પણ અસત્ય પ્રિય, કે અપ્રિય મત્ય, એવું ન બો-
 લવું.” આ નિયમથી પણ પરમ દયાળુ વ્યાસજીને સંતોષ ન થયો ત્યારે
 તેણે બીજાં સર્વસ્થાનકે તો બોલવામાં મનુના, હુકમનેજ માન્ય રાખ્યો
 પણ “ને સાંભળનારનો પરામર્થ આપણે ધચ્છતા ન હોઈએ, તેને આપ-
 ણનું બોલવું ગમે અથવા ન ગમે, સાંઈ લાગે કે નાંઈ લાગે, પ્રિય લાંગે
 કે અપ્રિય લાંગે અને તે આપણને પુછે કે ન પુછે, તોપણ તેનું ને હિત
 હોય તે કેહેવું.” એવો નિયમ બાંધ્યા. આ નિયમને આદિ કવિ વાલ્મી-
 કીના વાક્યનો ટેકો મળ્યો. કારણ તે કહે છે કે, “હમિશાં પ્રિય બોલનાર
 ઘણા હોય છે. પણ અપ્રિય પદ્ય બોલનારજ વિરલા છે.” તેમ મહા કવિ
 બારતી પણ “હિતમનોહારિચદુર્લભવચઃ” મતલબ કે હિત અને મન
 ગમતુ વચન દુર્લભ છે, એવું બતાવી વ્યાસજીના મતને મજી ગયા. નેએ
 એક પણ અક્ષર બોલવાને વારતે આવી રીતે ઘણાજ સુક્ષ્મ વિચાર કરનારા
 હશે, નેએએ વક્તવ્યની ખ્યાતિ મેળવી હશે, અને નેએ વાચ્યાવાચ્ય
 એવા વિચારના સાગર યર્ષ ગયા હશે, તેઓનું વિચારપૂર્વક બોલવું પણ
 સાંભળનારના અંતઃકરણના કાંટાને ડાહ્યા વખતજ ચોતાની ધારેલી બાજુ-
 તરફ નમાવી રાકવું હશે. જુએ કે, વ્યાસજી, વિદુર, શ્રીકૃષ્ણ, બીજા,
 વિભિષણ, યુધિષ્ઠિર અને ઉદ્ધવ આદિક મહા વક્તાઓનાં પણ અમુલ્ય
 બાપણો ઘણી વખત નિષ્ફળ થયાં છે. ઘણી વખત તેઓના બોલવાથી
 ઉભરો અમર થયો છે. અને ઘણી વખત તેઓનાં અવિત્ર, પ્રિય અને
 હિતકારક બાપણો સાંભળનારના મનમાં, અપવિત્ર, અપ્રિય અને અહિત-
 કારક લાગ્યાં છે; એ સર્વ સાંભળનારના અંતઃકરણના કાંટાની ચમકારી
 છે. આ બાબતમાં સાંભળનાર નિર્દોષ છે. કારણ કે તેની અંતઃકરણની
 ગુલામાં સદેહ* અને બ્રાંતિરસનાં બિંદુઓ છે. અને તે બંને રચના

* આ દોરી હશે કે સર્પ એવી રાંકા થાય, તેમાંથી એકેનો પણ
 નિશ્ચય ન થયો તે.

† દોરીમાં સર્પ છે એમ નીશ્ચય થયો તે.

એકેકાં બિંદુની પણ ગુરુત્વહરકું એવી રાક્ષિ છે કે, તે બોલનારના હૃદયે
 અક્ષરનાં વળનને એવી લે છે. આ કારણથીજ વક્તા જે વખત ભાષણ
 કરે છે, તેજ વખત સાંભળનારની અંતઃકરણ તુલામાં ગુરુત્વહર, સંદેહ અને
 ભ્રાંતિનાં બિંદુઓનો વધારો થાય છે, અને તેમાં બોલનારના દરેક અક્ષરોનું
 વળન ગણતું જાય છે, તેથી જે વખત ભાષણ કર્તાનું ભાષણ સમાપ્ત
 થાય છે, તે વખત ભાષણ કરનારે સાંભળનારના અંતઃકરણના કાંટાને જે
 બાજુ નમાવેલો ધારેલ હોય, તેથી વિરુદ્ધ બાજુમાંજ તે કાંટો નમેલો જ-
 ણાય. જો કે આ કાંટો અદૃશ્ય છે તોપણ ઇંગીતજ્ઞ (બહારના દેખાવથી
 અંતરનો અભિપ્રાય જાણનાર) વક્તાઓ ઓતાઓનાં મુખ નેત્રની આકૃતિ
 ઉપરથી તરતજ જાણી જાય છે કે, સામાનો કાંટો અમુક બાજુતરફ નમ્યો
 છે. આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં તો કોઈએ કોઈની પાસે કંઈ બોલવું તે
 નિર્ણય છે, એ સિદ્ધ થઈ જાય છે, પણ આ નિશ્ચયથી મુંઝું રહી એમી
 રહેલું, અને પોતાના વિચારોને પોતાના મનમાં દબાવી રાખવા, તે કરતાં
 આપણા નિકળતા અક્ષરોને ગુરુત્વહર સંદેહ ભ્રાંતિનો રસ અડી ન થકે
 એવો પામ દઈ, આપણા અક્ષરો સાંભળનારની અંતઃકરણની તુલામાં
 નાખવા કે જેથી આપણી ધારેલી બાજુતરફ તે તુલા નમી જાય. પણ
 ઉપરનો ગુરુત્વહર રસ સ્પર્શ ન કરે એવો શાનો પામ આપવો? એ શંકા-
 ના સમાધાનમાં મારી બુદ્ધિપ્રમાણે પ્રાર્થના કરેલું કે, સર્વ રાક્ષિમાન, અંત-
 ર્યામી ઈશ્વરની કૃપાદૃષ્ટિના અમૃત રસથી દરેક અક્ષરને ભીજવી માનસિક
 ખજાનામાંથી બહાર કાઢવો જેથી ઉપરનો ગુરુત્વહર રસ તેના વળનને કાંઈ
 પણ નુકસાન કરી શકે નહીં. પરંતુ દરેક બોલનારે યાદ રાખવું જોઈએ
 કે, સર્વ રાક્ષિમાન સર્વજ્ઞ અંતર્યામી ઈશ્વર, પોતાની કૃપાદૃષ્ટિના અમૃતથી
 આપણના તે અક્ષરોનેજ ભીજવશે કે, જે અક્ષરો મનવચન ક્રિયાના ઐક્ય-
 રૂપ યંત્રથી ઘડાઈ બહાર પડ્યા હશે. ઉપરના યંત્રથી નહીં ઘડાએલો અ-
 ડવો અક્ષર કદિ હશે, તોપણ તેને પરમ દયાળુ પરમેશ્વર પોતાની દયાદૃષ્ટિના
 અમૃતનો સ્પર્શ થવા દિધા વગર દૂર ફેંકી દેશે. ઈશ્વરનો નાપામ કરેલો
 અડવો પણ અક્ષર જે વખત તુલામાં પડશે તે વખત પ્રથમના અક્ષરોનું

ગુરુત્વ ગળી જાય, અને તુળા વિરુદ્ધ બાળુમાં નથી જાય. વારતે ઉપરના યંત્રમાં ધડાયેલ અને અંતર્યામી ઈશ્વરની કૃપાદૃષ્ટિથી બીજાયેલ અક્ષરોના મુખમાંથી બહાર કહાડવા. જેથી માંબજનારની અંતઃકરણતુળા અદૃશ્ય અને આશ્ચર્યકારક છે; તોપણ તેનું નમવું આપણી ધારણી બાળુ તરફના ધર્મભય. (અર્ધરૂ.)

વિદ્વત્તા.

કેટલાએક એમ સમજે કે, ઉત્તમ ઇંગ્રેજી બાધાનું જ્ઞાન મેળવ્યું, એટલે વિદ્વાન થયા. કેટલાએક એમ સમજે કે, ફ્રેન્ચ બાધામાં ફતે મેળવી એટલે વિદ્વાન થયા. કેટલાએક એમ સમજે કે, પોર્તુગીઝ બાધામાં પાર પામ્યા એટલે વિદ્વાન થયા. કેટલાક એમ સમજે કે ગ્રીક બાધામાં ગુથાયા એટલે વિદ્વાન થયા. કેટલાક એમ સમજે કે આરબી બાધામાં ઉતર્યા એટલે વિદ્વાન થયા. કેટલાક એમ સમજે કે દક્ષણી બાધામાં દક્ષિણ થયા એટલે વિદ્વાન થયા. કેટલાએક એમ સમજે કે ગુજરાતી બાધામાં ગુચવાયા એટલે વિદ્વાન થયા. કેટલાક એમ સમજે કે સર્વોત્કૃષ્ટ સંસ્કૃત બાધામાં સંપૂર્ણ થયા એટલે વિદ્વાન થયા અને કેટલાએક એમ સમજે કે ઉપરની સઘળી બાધાઓને બણ્યા એટલે ખરા વિદ્વાન થયા. પોતપોતાના મનમાં તેમ મુમજવાને કંઈ અડચણ આવતી નથી ખરી, પરંતુ એ વિદ્વત્તા પોતાના મનમાંજ માનવાની છે, સાચી કે સાકની વાણીથી ફક્ત બાધા માનથી વિદ્વત્તા સિદ્ધ થઈ શકતી નથી. વિદ્વત્તાના હીરાનું તેજ કોઈ અજ્ઞાન પ્રકારનું છે કે તે ગમે તે પ્રકારે ઢાંકી રાખીએ તોપણ તે સૂર્યની માફક ઢંકાય રહેતું નથી. એ હીરાથી હીન રહેલુ માણસ કદી બલે બાધાજ્ઞાન બણતો હોય તો તેથી શું યશ? જોણે વિદ્વત્તાનું સ્વરૂપ ન ઓળખ્યું, તે ગમે તો રાજા હો કે ગમે રંક હો, ગમે તો બહેલો હો કે ગમે તો અબણ હો. પણ તે ખેય બરોબર જ છે. એ વિદ્વત્તાની ઓળખાણમાં ધણા સડો વિના પ્રયાસે ઉત્તમ અધિકારી મેળવી ગયા છે, એ મધજાનું કારણ ગુણે શિવાય કોઈ દેખાઈ શકતું નથી ગુણાઃપુન્નાસ્વાનનચગુણિર્વાલિંગનચવયઃ કહ્યું છે કે ગુણ છે એજ પુત્રવા

નું પાત્ર છે, પણ ગુણવાનની જાત કે અવસ્થા કાંઈ પુણ્ય લાયક નથી. મતલબ કે ગુણના સંયોગથી તેમાં પૂજ્યત્વ પ્રાપ્ત થાય છે, તે શિવાય પૂજ્ય થઈ રહેતું નથી. ઘણાએ જાટાં પાઘડાં ધાલી ફરે છે અને ઘણાએ અમે વિદ્વાન છીએ એમ જાહેરે બોલતા ફરે છે. પણ તેથી તે વિદ્વાન તેના તાબામાં થઈ ગઈ એમ કેમ કહેવાય ? આ ચાલતા ક્ષીકાલના જમાનામાં ડ્યાં કોઈ વાતની બાકી રહી છે ? કોઈ કોઈ પારકા પીંડને પરીતાપ કરવાને કમર કશી રહ્યા હોય છે. કોઈ લાલચથી ગરીબને લલચાવી તેનું સર્વસ્વ હરી લઈ જાય છે. કોઈ સજ્જનો ઉપર મારજારની માફક માંજરી આંખે જોયા કરે છે. કોઈ સંપત્તાં શીતળ ઝાડને ઊંચેડી નાંખવા કુવાડ્યના કુવાડા માર્યા કરે છે. કોઈ ઈશ્વર ઉપર નહીં આસ્તા રાખતાં ભુંડાં કર્મો કરતાં જરીએ ડર રાખતા નથી. કોઈ સહોદર ને પણ સંતાપ આપવામાં સમિલ રહે છે. કોઈ પરસ્પરીહરણમાં તત્પર રહી હજારો પાપના પોટલા બાંધે છે. કોઈ કૂરતાના કટારે નિષ્કપટી માણસોને ભેદી નાંખે છે. કોઈ એક બીજને લડાવી મારવામાં જાટાઈ સમજે છે. કોઈ માતૃપિતાની સેવાતો પછી પણ ઉપકારને બદલે અપકાર કરતાં શરમાતા નથી. કોઈ પોતાની પરણેલી અબ્બા ઉપર જુલમ ગુજરી જોર જણાવે છે. કોઈ કહિ વસ્તુ ગ્રહ અને કહિ અગ્રહ છે તે જાણતા નથી. કોઈ બીજનાં હૃદય બાળવામાં પ્રણયના પારને પોઆ એમ સમજે છે. કોઈ પોતાની મતલબ સાધવાને અનેક કાળાં કર્મો કરવામાં હિમ્મતવાન હોય છે. કોઈ અદેખાઈમાં આંધળા બની આડું કે અવળું તપાસતા નથી. કોઈ કેળવણીના કોથળા હૃદયમાં ભર્યા હોય તેમ ભાર. માથે રાખી, પંડિતાઈમાં તણાતા જાય છે. કોઈ બગધ્યાન ધરી દુનિયાને છેતરવાને પોતાનો જન્મ છે એમ માને છે. આંધું હોય ત્યાં ખીચારી વિદ્વાનને તો કોણુ ઝીંજાય ? અને જ્યારે ઝીંજાય નહીં ત્યારે ખરા રૂપની ખબર પણ ડ્યાંથીજ પડે ? ઘણી ઘણી ભાષાના જાણનારાઓ કદી વિદ્વાનને પોતાના સ્વાધિનમાં લેવાને ઇચ્છે, પણ તે પોતાના સ્વેચ્છાચારથી તાબે થઈ શકતી નથી. વિદ્વાન્ની કોઈ પણ જાતનાં રૂપમાં લોભ પામતી નથી. જ્યારે પોતાના યોગ્ય ગુણવાન પુરૂષ મળે, ત્યારેજ તે તેના કંઠમાં સ્વયંવરની વરમાળાં નાખી તેને વરે છે. આર્ય બાંધવો !

એ વિદ્વાન્ને મેળવવાને કોઈપણ ઇચ્છતા હોય તેમણે પોતાના ગુણોપ સધળા તપાસી, દોષને દૂર કરી મદ્ગુણને પાસે પડવું જોઈએ. મદ્ગુ-
ણની દોરીએ બંધાયેલી વિદ્વાન્ મદ્ગુણની માયેજ પ્રાપ્ત થાય છે, કેન્ સધળાં સુખોને ઉપજવનાર આ અમાર સંસારમાં અપૂર્વ ધરાને ફેલાવી
આપે છે. વિદ્વાન્ને સ્વપંચરમાં વસાયેલો પુરુષ ગમે તેવો ગરીબ નિરપ,
અનાથ અને અસ્પર્ધિવાળો હોય, તો પણ તે તવંગર, સુશામિત,
અનાથ, અને અપાર વિદ્યાવાળાની બરોબર અણાધ રાહે છે. આ બધું
વિદ્વાન્દેવીનું પરાક્રમ સમજવું જોઈએ. અને સર્વ સોકાએ જાણવું
જોઈએ, કે લક્ષ્મી, દેવતાતરુ ઈંડી નગરથી ના જીએતો, દેવતાએ
પોતાનું દુર્બોધ જણે, તેમ વિદ્વાન્ દેવી આપણી માંને અમૃત દે છે ના જી-
એ તો આપણાં દુર્બોધજ.

મદ્ગ્રહણો, જો આ અમાર સંસારમાં સાર કાઢાડવાને ઇચ્છતા હો,
જો સધળી વિદ્યાના તત્વને તપાસવાને આહતા હો! જો ઉત્તમોત્તમ
કીર્તિની પતાકાને અડાવવા ઉદ્દેશિત હો! અને જો ઉત્તમ જનોની પંડિતમાં
ગણવાની મરજી હોય! તો વિદ્વાન્ને મેળવવાને પ્રયત્ન કરવું જોઈએ.
પ્રયત્ન કર્યે શું નથી મળતું? હિંમત કરીને જો તમે તેને મેળવવા આહથો તો
તે કાંઈ આનાકાની કરે એવી નથી. પણ સધળો આધાર તમારા શીર
ઉપર રહો છે. તમે તમારા ખોટા અભિમાનોનો ત્યાગ કરી ચાલવી રહીએને
છોડી એક ચિત્તથી વિદ્વાન્નું અનુકરણ કરો તો તે હાજરા હજીરજ છે. પણ
જ્યાં સુધી નથી સમજવું ત્યાં સુધી તમારાથી તે હજારો ગાંઠને અંતરે છે,
એમ સમજવાને કાંઈ વધો નથી. આ વિકટ જવત્રાગરને ઉતરતાં જો જો
વિદ્વાન્ વિદ્વાન્ વિનાના હોય તેને પડે છે તે મહેનું એકે વિદ્વાન્ વિદ્વાન્
વાળાને નજરે પણ પડ્યું નથી. હવે વિચાર કરો કે એમ છે ત્યારે તે
વિદ્વાન્માં કેટલો ગુણ! અને કેટલી શક્તિ! આવી વિદ્વાન્ને તમે તમારા
તરુ ના એવો અને હાથે કરીને બિજાના સ્વાધિનમાં જવા દો ત્યારે
બિજાને કોને આજમું વિદ્યેયણ આપવું બાકી રહે! આર્પણનો! જો કે
આપ સર્વ વિદ્વાન્માં બરપૂર હશે તો પણ જે સોકો અજાણ હોય તેને
જાણીતા કરવા અને ઉત્તમ મરેતો અડાવવાને આપ સર્વ પ્રયત્ન કરો તેને
મોટે આ અમારી પ્રાર્થના છે.

દૈવની ઇચ્છા અને કાલની ગતી !

જેમ જેમ કાળ જતો જાય છે અને જેમ જેમ પ્રજા નબળી થતી જાય છે, તેમ તેમ દેશનું ખરૂં તત્વ અને ખરી કીર્તિ ધટી, તેનું ખરૂં બંધારણ ટુટતું આવે છે. કોણ જાણે શું છે કે દહાડે દહાડે દુર્ભાગ્યે કરીને એવા એવા તો દેખાવા નજરે આવે છે કે, જેથી કરીને દેશની પ્રજાના નશીબની અટકલ કરવાને આપણને જરૂર પડે છે. જ્યારે કંઈ પણ વિચિત્રતા કે વિપરિત એવું દૃષ્ટીને લાગે અને તેનું ખરૂં કારણ મનમાં સમજાય ત્યારે તેની દુર્દશા વિષે જો દેશાભિમાની પુરૂષો છે, તેમને શું ખેદ નહીં થતો હશે ? થાયજ. પરંતુ સમય એવા પારિક્ષ વલણ ઉપર હોય છે કે, તેવા મહા પુરૂષો મહેનત કરે તો પણ તેમની મહેનત અને પરિશ્રમ દૈવ ઇચ્છાએ કરીને નિરપાય થઈ પડે છે. આમ યવાનું કારણ તો દેશના લોકોની નફરતથી થિવાય ખીજી કંઈ નથી. કેમ કે હરેક હાની અને સંકટ જો આવતાંજ પ્રથમ અટકાવ્યાં હોય તો, ઝાઝી ખરાબીનું પરિણામ આવતું નથી પણ તેમ ન ખનવા કાળજી કરવાને ઉત્સાહી અને સાહસિક જનોનું કામ છે. એની ખોટ હોય તો પછી કંઈજ થતું નથી. હરેક વસ્તુ અથવા ચીજ બગડ્યા પછી તેને સુધારવામાં જોટલી મુશ્કેલીઓ ભાગવવી પડે છે; એટલી મુશ્કેલીઓ જો અવલથી આવેતી રાખી હોય છે, તો ભાગવવી પડતી નથી અને તે બગડતી નથી. દેશની મજબુતી અને પ્રજાની શ્રેષ્ઠતા પણ તેમજ સમજવી. જો દેશની પ્રજામાં ચાંચલ્ય વધારે હોય તો પછી તે પ્રજા સુખી હોય એમાં કાંઈ નવાઈ નહીં. માટે એમ થવાને દેશની પ્રજામાં સદ્ગુણોનો મોટો ભંડાર જોઈએ છીએ; અને એમ હોય ત્યારે જ ઇચ્છિત સુખો તે પ્રાપ્ત કરી શકે. આપણો દેશ આર્ય દેશ છે અને આપણે તેના જ વાસિંજનો છીએ. તેથી આપણને અને આપણા દેશને ઇતિહાસકો પુરૂં તન કાળથી ઉત્તમ લખતા આવ્યા છે. એનું કારણ એજ કે આપણા વડીલો મહાજન હતા; સદ્નીતિ સત્યતા, ધીરજ, બળ, પરાક્રમ અને વિદ્યા એ ગુણોથી ભરેલા હતા. એમનાં વૃત્તાંત શોધીશું તો આજકાલ આપણામાં અને તેમનામાં હજારે ગાંડાનો ફેફાર જોઈને, થોડી ઘીલગીરી

આપણને ઉપજશે. એ પુરેષો વિરાજ્ય પ્રદિના હતા. તેમની કલ્પના શક્તિ અને સમર્થ રાક્ષિત બારે અભયપી પેદા કરે તેવી હતી. તેઓ બલિષ્ઠ થતા. રણક્ષેત્રમાં રંગદોળાતા પણ પાછી પાની કાઢતા નહીં. વિદ્યાનો અખુટ અખનો તેમણેજ હાથ કર્યો હતો. મોટાં મોટાં રાક્ષો અને ગ્રંથો એવાંતો રચ્યા છે કે આજ તેમાંનું કોઈનાથી ક્વચિતજ બની શકે. દાખલા તરીકે તેમની અદ્ભુત રાક્ષિત જુઓ—આકરણ જેવા કઠિણ ગ્રંથ પાણીનોએ બનાવ્યો. મૂળાસુત્ર અહિં મળ્યાં તે ઉપરથી રાક્ષ રચવાની કલ્પના કાઢીને બ્રહ્મપદની વખતે સ્વસ્થ ચીત્તે પોતાના આસન ઉપર પૂર્વાબિ મુખે બેસીને સર્વ વ્યાકરણશાસ્ત્ર સહિતારૂપે બણી ગયો. એકે નકામો કે બુલધી રાખે રહી ગયો એમ થયું નહીં. આ કેવી અગાધ રાક્ષિત !! તેમજ પાણિનીના ગુરુ બાહ્ય પાતંજળીએ પાણિનીના અષ્ટાધ્યાયી વ્યાકરણ ઉપર મહાબાબ્ય કર્યું. એટલુંજ નહીં પણ ચરક આદિવૈદ્યક ગ્રંથો પણ કલ્પના કરીને તેણેજ બનાવ્યા છે. તેમાં રસીરની આરોગ્યતાને માટે અનેક પદાર્થોના વિવિધ રીતે વાસ્તવિક ગુણો મધાર્થ સમજાણ આપીને વર્ણવ્યા છે. એજ પ્રમાણે વેદવ્યાસ અને વાલ્મીકિ જેવા મહાન પુરુષોએ મોટાં મોટાં પુસ્તકો બનાવીને જે ઇતીહાસ આપણને દેખાડ્યો છે તે તો હૃદય વાળી છે. એ ચિવાય માથ કાલીદાસ અને બલભુતી સરખા જગ પ્રસિદ્ધ પદ્ધિતોએ પણ કશું કાશુ રાખ્યું નથી. તેઓનાં પરાક્રમ તો સારી રીતે સોઢામાં બણીતાજ છે અને તેમના નાંમથી તો પ્રજામાં કોઈ બાયથેજ અજાણ્યું હશે. આ વિના ખીજ ધણાઓ થઈ ગયા છે પણ સંધ્યાનાં નામ અને વર્ણન લખીએ તો પાર આવે તેમ નથી. માટે ટુંકામાંજ હકિકત આપીએ છીએ. વિદ્યાની બાબતમાં જેટલું આ મહાત્માઓએ કર્યું છે તેટલું બધું તેમને બારે મુખારકબાદી આપનારં અને સ્તુતી પાત્ર છે. આટલો તો વિદ્યાની બાબતમાં આપણો દેરા ઉત્કૃષ્ટ હતો, તે વાંચનારને આ ઉપરથી સોજેજ જણાઈ આવશે. કોઈ કહેશે કે પેસે ટકે બુખક હશે પરંતુ તેમ પણ ન હોતો, પેસે ટકે અને યેબવે પૂર્ણ હતો. એતો ખાત્રી આપણને ઇતીહાસકો પણ કરી આપે છે. પર્દેસી રાજાઓ આ દેશની બદમો જોઈ સહન કરી શકતા

ન હોતા. તેથી બારે કોણ દેરા ઉપર લઈ આવતા. લોકો તવંગર વધારે તેથી ઘરમાં હિરા, માણેક અને રત્નાદિક ઝવેરાત પુષ્કળ હતાં. વાસણ કુસણ ખાવા પીવાના વૈભવમાં સોના રૂપાનાંજ ઘણું ખર્ચાવાપરતા. અકચરિત ઉમદા અને અમૂલ્ય પોષાકો પેહેરતા. ઘેર વાહન ઘણાં હતાં. તેનાં માંજ સોનેરીજ હતાં. તમામ વૈભવ રાજવંશિઓમાં જોઈએ ત્યાં દીપી રહેતો. કોઈ દુઃખી કે પરાણે પુરુષ કે સ્ત્રી નખળી સ્થિતિમાં હતું નહીં. અર્થાત નાણું પાર વિનાનું દેશમાં બેસું હતું. અને લોકોને કશી વાતની કમી હતી નહીં. જેના છોકરાની માજડીઓ હિરા જડિતની હતી. અને જેના મહેલનાં જરખાં વિચીત્ર પ્રકારે શોભી રહેતાં. આરે મેર રિક્ષિ, સિદ્ધિયા આખો દેશ ખોળાઈ રહ્યો હતો. તે વખતના રાજાના ખજાના પાણુ તર હતા. દેવ દેવસ્થાનોમાં પાણુ પેસો પુષ્કળ ભરેલા હતા. તેની પાણુ આપણને ખાત્રી મળે છે. મહમદ ગીજનવીએ નગરકોટનું દેર લુટ્યું ત્યારે જુઓ કેટલું બધું નાણું તેને મળ્યું હતું ૨૦૦ મણુ તો સોનું ૨૦૦૦ મણુ ૩૫ અને ૨૦ મણુ ઝવેરાત. રોકડ નાણું તો સુમાર વિનાનું મળ્યું હતું. આ રીતે અપાર પૈસો દેવાલયોમાં પાણુ હતો.

હવે કોવતમાં કેવા હતા તે જુઓ—આ ખાખતમાં કોઈએ એમ નહીં ધાર્યું કે એમાંપણુ પૂર્વે આદેશ પછાત હશે. જ્યે મહાભારત અને રામાયણ જેવા ગ્રંથો જોયા હશે એગર તે સાંભળ્યા હશે તેને માહિત હશે જ કે રણક્ષેત્રમાં રજપૂત (ક્ષત્રીવંશ) વંશ કેવી રીતે અને કેટલું બધું અતિબળ દેખાડ્યું છે. કુરુક્ષેત્રની માટિ લદાઈમાં દારણુ પુદ્ગની વખતે કૌરવ અને પાંડવોની પરસ્પર મોમારી યઈ, તેમાં કેવા કચ્ચરધાણુ વળ્યા છે. હજારો કરોડો રથના ચુરેચુરો થયાછે. અને કોઈથી પણ જીતાઈ ન શકે એવા લશ્કરી દૂતોનો સંહાર થવામાં કાંઈજ આકી રહ્યું નથી. આજે પણ એની કથા સાંભળવામાં આવે છે, તો તેમનાં શુરાતન સાંભળીને આપણે બારે વિસ્મય થઈએ છીએ. આપણા બવયા લોકો શુરા રોકડોનો વધ કરી બતાવે છે, તે તો સોના બાણુવામાં હશે. શુરા ધડવિના*

* ધડવિના લટ્યું એમાં અતિશયોક્તિ તો હશે પણ તે ક્ષત્રિ કેવા બળિષ્ઠ હતા તેજ જોવાનું મુખ્ય કારણ છે.

પોતાની સમશેર કેટલું બધું લઈયો છે, તેમજ પાટણના રાજા કરણે
એક સાકોની સાથે લઈતાં કેવી બહાદુરી બતાવી છે. તે જણે રા. રા.
નંદરાંકર કૃત કરણધેસા વાંચ્યો હશે, તેને તેના ચિત્રનું બાન થયું હશે
સિકંદર સરખા બળવાન રાજાને પાછું હાથ પડ્યું. તો બરતખડમાં તે વખ-
તના ક્ષત્રીપુત્રો શુરાતનની બાબતમાં કેવા જ્વરજ્વરત હશે? કહો વાંકે
આજે કાણ તેવા શુરવિર નરો પૃથ્વીમાં પડ્યા છે? જાણશે તો એક
પણ જડશે નહીં. સુસલમાન સાકોના રાજ્ય પછી આ દેશની ખરાબી
યહ તોપણ કેટલાક રજપૂતોએ પોતાનું દેશાભિમાન અને જાત્યાભિમાન
પ્રાણ જતા સુધી પણ સુધું નથી.

આ પ્રમાણે વિદ્યા, ધન, અને શક્તિ એ ત્રણે બાબતમાં દેશ પરિપૂર્ણ
હતો. એમ આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે એમાં કાંઈ શક રહેતો નથી.

આ બધા ઉપર આપણે વિચાર કરીએ છીએ અને તે વખતની
સાથે દેશની સરખામણી કરીએ છીએ; ત્યારે એટલો બધો ફેરફાર
હમણાં લાગે છે કે જે દેશાભિમાની પુરો હશે, તેનું કાળજીતો જોઈને
બળ્યા વિના રહેવું નહીંજ હોય. એ સમયમાં અને હાલના સમ-
યમાં કેટલું વિલક્ષણ જોવામાં આવે છે તે સહેજ જણાયે. જેના
વડિલા એક વેળા મોટા પિદ્ધાન ગણાતા અને જ્યાં સર્વ શાસ્ત્રના વેત્તા
હતા. જોણે પોતાની વિદ્વત્તાએ કરી બારે દિગ્વિજય કરેલા, એટલુંજ
નહીં પણ પૃથ્વીની ચતુર્શીમાં જેનું તેજ એક વખત પ્રકાશ થઈ રહેલું,
જેના વડઉવાએ મોટા ગ્રંથો ગ્રંથવામાં અહરનિશ ગુલાએલા રહેતા,
તેના છાકરા કાળા અક્ષરને કુટી મારે તેવા, ઘેર ઘેર ભીખ માગતા વ-
ર્તમાન વખતમાં નજરે આવે છે. જેના પૂર્વજો પ્રાચિન કાળમાં લાંબી
જીવણીથી નામાં લખતા અને મોટા શાહુકાર ગણાતા. તેની પ્રજા કેવળ
મૂર્ખ, દૂરાચારી અને વર્ણરાંકર જોવામાં આવે છે. માથે દીક્ષિગરાનાં
જેવી ટોપીએ અને તેનાં ખીસાં જોળીયું તો - કલભાતો પાસે જ્યાંથી હોય

* ઉદેપૂરના રાજ્યનો મહારાણો તેથીજ મૂળથી કુલિન ગણાય છે અને
ત્યાના રાજાને સઘળા રજપૂત રાજવંશિયો એટલા મોટેજ માન આવે છે.

પણ તમાકુની બીડીઓ નિકળશે!! જેના બાપદાદાઓ એક વખતે મોટા પૈસાદાર અને નામાંકિત ગણાતા, તેના વંશજો અન્નવિના ટળવળે છે. જેની પાસે લાખો રૂપીઆ શિલકે રહેતા તેની પાસે કુટી બદામ દેખાતી નથી. જેના છોકરાઓ રત્નજડિત હીરાથી ભરેલા જોડા પગે પેહેરતા તેના છોકરાઓ ચાંમડાના જોડાઓ પણ નહીં મળતાં, ઉધોડે પગ ચાલે છે. અરે! એ તો શું પણ મોટા મોટા કેહેવાતા આપણા સ્વદેશી રાજ્યોને પણ પોતાના તાજમાં* રાખવાને આજે દુર્લભ છે.

રજપૂત વર્ગની સ્થિતી પણ ધણી નપાટ છે. તેમનામાંથી રાજિત ઘટી ગઈ છે, અને તેમના વંશજો જેવા હિમ્મતવાન હતા; તેવા આજે કોઈજ નથી. ધારે તો કોઈ મદોન્મત હાથિના દંતુરાળ આલીને ખેંચી કાઢે એવા શુરા હતા. તેની પ્રજા આજે દેડકાં દેખીને પણ ડરે છે. અફીણ ગાળો અને તમાકુ વિગેરે મદ્યપાનાદિકમાં ફસાઈ પરવરા થઈ ગયા છે. જેના મૂળ પુરોએ મોટા જંગ અને રમસ્તાન મચાવેલાં, તેના છોકરાઓ નિર્માલ્ય અને નામદાં જેવા જણાય છે. કોઈ જગોએ યુદ્ધ અથવા રાઠ સાંભળે કે પોતાનું ક્ષત્રિવટ આલ્યું રહેતું નહીં, તેના કુળવાળા આજે એના તો કાયર જોઈએ છીએ કે તેના બોલવામાં મુદ્દલ હોંસ મળે નહીં. જેના ધરડાઓ કોઈ બાઠ કે ચારણના સુખથી શૌર્યના વાતો સાંભળતા તો તરત ચોંકી ઉઠતા. તેના વારસો ગમે તો ઢોલ પીઠવા અને શૌર્યનો વાતો સંભળાવો, તોપણ જરા રવું જીતુ થાયજ શેનું! એવા બની ગયા છે. ગમે તો કોઈ બાંધી મારે, અને ગમે તો તેમનું કોઈ સર્વસ્વ હરણ કરી લે, તથાપી એ કે ચાં કરી શકવા જોઈથી પણ પ્રાપ્તિ રહી નથી. એની મહા દરાને પામ્યા છે! શી દેવની હઝારા અને કાળની ગતી!

જેમ ગ્રાસે કરીને રાહુ ચંદ્રના તેજનું હરણ કરી લે છે, તેમજ આ મહાભારત ફેરફારરૂપી રાહુથી આપણો દેશ નિસ્તેજ થઈ ગયો છે, વાર્તાઓ આર્યજનો! આ કાંઈ આપણને આંછું કલંક નથી. માટે આપણે આપણા દેશને સતેજ કરવાને સાર કાંઈક વિચાર કરવો જોઈએ. મ. મ.

तवैवासदित् । अस्त्येव । तस्मादस्मभ्यं प्रयच्छेत्यर्थः ॥
 मघमित्यादिष्वष्टाविंशतिधननामसु राधो राध इति
 पठितं । चोदय । चुद प्रेरणे । ण्यंताल्लोट् । तिडूतिङ्
 इति निपातः । राधः । राधुवंत्यनेनेति राधो धनं । सर्वधातु
 भ्योऽसुन् । निस्त्वादाद्युदात्तः । वरेण्यं । वृञ् । एण्यः ।
 वृपादित्वादाद्युदात्तः । असत् । अस भुवि । लेट् । तिप् ।
 इतश्च लोप इतीकारलोपः । लेटोऽडाटावित्यडागमः
 । अदिप्रभृतिभ्यः शप इति शपो लुक् । आगमा
 अनुदात्ता इत्यटोऽनुदात्तत्वाद्वातुस्वर एव । विभु । विभ
 वतीति विभु । भुव इत्यनुवृत्तौ विप्रसंभ्यो दुसंज्ञायां ।
 ३।२।१८० । इति दुप्रत्ययः । डित्त्वाहिलोपः । प्रत्ययस्व
 रेणोकार उदात्तः । कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरेण स एव शि
 प्यते । एवं प्रभु ॥ ५ ॥

(गुजरातीया.)

मंत्रनो भावार्थ.

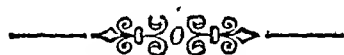
हे इंद्र । श्रेष्ठ अने विचित्रं एवा धनने अमारा स-
 न्मुखे प्रेरणा कर्य. विभु अने प्रभु ऐवुं धन तारेजछे.

भाष्यनो भावार्थ.

हे इंद्र । श्रेष्ठ अने मणि मोति विगेरे रूपे करी

घणा प्रकारना धनने अमारी पासे सारी रिते मुक्कय.
विभु एटले भोगने वास्ते जोईए तेटलुं अने प्रभु ए
टले वधारे धन तारी पासे छेज माटे अमोने आप्य ॥

इति प्रथमस्य प्रथमे सप्तदशोवर्गः

अ० १. अ० १. व० १८. म० १. अ० ३. सू० ९.

॥ इंद्रेहीतिसूक्तेषष्ठीमृचमाह ॥

अ॒स्मान्त्सु तत्र॑ चोद॒येद्रं॑ रा॒ये रभ॑स्वतः ।
तुवि॑द्युम्न॒ यश॑स्वतः ॥ ६ ॥

पदपाठः

अ॒स्मान् । सु । तत्र॑ । चोद॒य॒ । इंद्रं॑ । रा॒ये ।
रभ॑स्वतः । तुवि॑द्युम्न । यश॑स्वतः ॥ ६ ॥

माधवभाष्यं.

हे तुविद्युम्न प्रभूतधेनद्र राये धनसिद्धयर्थमस्माननुष्ठा
तृन्तत्र कर्मणि सु चोदय । सुष्ठु प्रेरय । कीदृशानस्मान्
। रभस्वतः । उद्योगवतः । यशस्वतः । कीर्त्तिमतः ॥ त
त्र । तच्छब्दात्सप्तम्यास्त्रल् । लितीति प्रत्ययात्पूर्वोदात्त
त्वं । इंद्र । आमंत्रिताद्युदात्तत्वं । पादादित्वान्न निघातः

। राये । ऊडिदमित्यादिना । विभक्तेरुदात्तत्वं । रभस्वत ।
 रभ रभस्ये । रभस्यं कार्योपक्रमः । सर्वधातुभ्योऽसुन् ।
 निच्वादाद्युदात्तः । मनुपः पित्त्वादनुदात्तत्वं । स्वादिष्वसर्व
 नामस्याने । पा० १।४।१७। इति न पदत्वं तसौ मत्वर्थः ।
 पा० १।४।१९। इति भसंज्ञया बाधितत्वात् । आ कडा
 रादेका संज्ञा । पा० १।४।१। इति नियमात् । तुविद्युम्न ।
 तुवि बहु द्युम्नं धनं यस्य । षाष्टिकमामंत्रिताद्युदात्तत्वं । य
 शस्वतः । यशोऽस्यास्तीति मनुप् । अस्मायामेधास्त्रजो
 विनिः । पा० ५।२।१२१। इति विनिना न बाध्यते मनु
 पः सर्वत्र समुच्चयात् । यशस्शब्दो न ब्विषयस्यानिसंत
 स्येत्याद्युदात्तः । मनुपः पित्त्वात्स एव शिष्यते ॥६॥

(गुजरातीभा.)

मंत्रनो भावार्थः.

हे घणां धनवाळा इंद्र ! धननी सिद्धिने वास्ते उद्यो
 गवाळा अने कीर्तिवाळा अमोने तेमां प्रेरय ॥ ६ ॥

भाष्यनो भावार्थः.

हे घणां धनवाळा इंद्र । धननी सिद्धिने वास्ते उ
 द्योग करनारा अने कीर्तिवाळा अमो (कर्म करनार)
 ने ते कर्ममां सारी रीते प्रेरय. ॥ ६॥

॥ सप्तमीमृचमाह ॥

सं गोमदिद्रु वाजवदस्मे पृथु श्रवो बृहत् ।
विश्वायुर्धेत्याक्षितं ॥ ७ ॥

पदपाठः

सं । गोऽमत् । इंद्र । वाजऽवत् । अस्मे इति ।
पृथु । श्रवः । बृहत् । विश्वऽआयुः । धेहि ।
अक्षितं ॥ ७ ॥

माधवभाष्यं.

हे इंद्र श्रवो धनमस्मे संधेहि । अस्मभ्यं सम्यक्
प्रयच्छ । कीदृशं श्रवः । गोमत् । बन्हीभिर्गोभिरुपेतं ।
वाजवत् । प्रभूतेनान्नेनोपेतं । पृथु । परिमाणेनाधिकं ।
बृहत् । गुणैरधिकं । विश्वायुः । कृत्स्नायुःकारणं ।
अक्षितं । विनाशरहितं ॥ गोमत् । वाजवत् । उभयत्र
सतुपोऽनुदात्तत्वात्प्रातिपदिकस्वर एव । वाजशब्दो वृषा
दिराद्युदात्तः । अस्मे । अस्मच्छब्दाच्चतुर्थीबहुवचनस्य
सुपां सुलुगित्यादिना शे आदेशः । शित्त्वात्सर्वादेशः ।
प्रातिपदिकस्येत्यंतोदात्तत्वं । शेषे लोपष्टिलोप इति पक्ष
उदात्तनिवृत्तिस्वरेण विभक्तेरुदात्तत्वं । अंत्यलोपपक्षे

ऽतो गुण इति पररूप एकादेश उदात्तेनोदात्त इत्युदात्तत्वं । पृथु । प्रथ प्रख्याने । प्रथिम्नादिभ्रस्जां संप्रसारणसलोपश्च । उ० । १ । २८ । इति कुप्रत्ययः । रफेस्य संप्रसारणमृकारः । परपूर्वत्वं । कोः कित्त्वान्न लघूपधगुणः । श्रूपत इति श्रवो धनं । असुन्प्रत्ययः । नित्त्वादाद्युदात्तः । बृहत् । प्रातिपदिकस्वरः विश्वायुः । विश्वमायुर्यस्मिन्धने । विश्वशब्दः क्त्वाप्रत्ययांतः । तस्य बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वे प्राप्ते परादिश्छंदसि बहुलमिति पूर्वपदांतोदात्तत्वं । एकादेशः । उदात्तेनोदात्त इत्युदात्तः । अक्षितं । क्षि क्षय इत्यस्मादंतर्भावितण्यर्थात्कर्मणि निष्ठा । तेन ण्यर्थत्वान्निष्ठायामण्यदर्थे । पा० ६।४।६० । इति न दीर्घत्वं । अत एव क्षियोदीर्घात् । पा० । ८।२।४६ । इति । न निष्ठानत्वं । अनसमासेऽव्ययपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं ॥ ७ ॥

(गुजरातीमा)

मंत्रनो भावार्थः.

हे इंद्र ! गायोवाळुं, अन्नवाळुं, घणुं, गुणयी अधिक, सधळां आयुष्यनुं कारण, अने विनाश रहित एवुं धन अमोने सारी पेठे आप्य. ॥ ७ ॥

॥ नवमीसृचमाह ॥

वसोरिंद्रं वसुपतिं गीर्भिर्गृणंत । ऋग्मियं ।
होमं गंतारमुतये ॥ १ ॥

पदपाठः

वसोः । इंद्रं । वसुऽपतिं । गीऽभिः । गृणंतः ।
ऋग्मियं । होमं । गंतारं । उतये ॥ १ ॥

माधवभाष्यं.

वसोर्वसुनोऽस्मदीयस्य धनस्योतये रक्षार्थमिंद्रं हो
म । वयमान्हयामः । किंकुर्वतः । गीर्भिः स्तुतिभिर्गृणंतः ।
स्तुवंतः । कीदृशमिंद्रं । वसुपतिं । धनपालकं । ऋग्मि
यं । ऋचां मातारं । गंतारं । यागदेशे गमनशीलं ॥
वसोः । वस निवासे । श्रृष्टस्त्रिहीत्यादिना । उ० १।१०।
उप्रत्ययः । निदित्यनुवृत्तेर्निच्वादाद्युदात्तः । वसुपतिं ।
समासांतोदात्तत्वे प्राप्ते पत्यावैश्वर्ये । पा० ६।२।१८।
इति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं । गीर्भिः । सावेकाच इति विभ
क्तेरुदात्तत्वं । गृणंतः । गृ शब्दे । लटः शतृ । ऋयादिभ्यः
श्चा । शतुः सार्वधातुकमपिदिति ङित्वात् श्राभ्यस्त
योरातः । पा० ६।४।११२। इत्याकारलोपः । शतुर

ગાહેર ખખર.

આ ચોપાનિયા બાપત કોહને કાંઈ લખ્યું હોય તો તેમણે ખહાર કોટ બુલેશ્વર નજીક ફીરંગીના દેવળ પાસે પોર્તુગીઝ ચર્ચ આંટ, ધર નંબર ૩૫ માં સંસ્કૃત પાઠશાળામાં આર્યધર્મ પ્રકાશના મેનેજર જોગ લખી જણાવ્યું નાટપેડ કાગળો લેવામાં આવશે નહીં.

આ ચોપાનિયાની કિમ્મત વર્ષ એકના અગાઉ રૂ ૧ ૮ ૦ એક રૂપેઆ આઠ આના રાખીછે. દેશાવરના ગ્રાહકોને ટપાલ ખર્ચ જુદો પડશે. દરથી વધારે નકલો મંગાવનારને ટપાલ ખર્ચ પડશે નહીં તથા એક ચોપાનિયું તેને મફત મોકલવામાં આવશે.

જે ગૃહસ્થો અમને લવાજમની ટીકિટો મોકલે તેમણે પોસ્ટની અડધા આનાવાળી મોકલવી.

જે ગ્રાહકો ઠેકાણું બદલે તેમણે અમને લખી જણાવ્યું.

સૂચના.

અમારા સજ્જન ગ્રાહકોને વિનયપૂર્વક વિનંતી કરવાની કે આર્યધર્મ પ્રકાશના લવાજમનાં ગૃહ શાલનાં ઘણાં ખર્ચાં નાંણાં પતિ ગયાંછે અને જેઓની પાસે બાકીછે તેમને કાગળો લખવામાં આવ્યાછે તેવા ગ્રાહકોને જણાવવામાં આવેલું કે તેમણે મેહેરખાની કરી આ ચોપાનિયાના પૈસા લેણા હોય તે જલદી ચુકવી દેવા જોઈએ. કેમકે તેઓને પત્રો મળ્યા છતાં પૈસાને માટે ઢાલ થાય એ ધણી દલગીરીની વાતછે. માટે કેટલાક ગ્રાહકો જેમને અમારું ખર્ચે તથા પત્રો લખ્યા છતાં અદ્યાપિ મુંઘી ગૃહ શાલનાં બાકી નાંણાં ભર્યાં નથી તેમણે અમારી આ સૂચના ઉપર તુરંત લક્ષ આપી, દેણું પતાવી દેવા તસ્દી લેવી, તેમજ ચાલતી શાલનાંને માટે પણ કૃપા કરવી.

કુશલલાલ હરીશમ

અમિટર.

आर्य धर्मप्रकाश.

ARYA DHARMA-PRAKASH.

पुस्तक ६४.

आपाठ, सर्वात १८३४.

अंक ६ भा.

॥ शिखरिणी ॥

॥ अघोवप्राचीनविद्ययतिपुण्यप्रथयति ॥

॥ प्रसूतेसद्बुद्धिनयनवकलापलवयति ॥

॥ हस्त्यज्ञानोध्यदिशतिपरमानंदपदवी ॥

॥ सतांसगःकल्पद्रुमदवनकिंरुप्रितनुते ॥ १ ॥

छात्री प्रगट करतार,
वेद्यर्भसत्तानी शर्यत्ता मउणी.

मुंजा मुसहये,

आरीयव्य छाप्यानामा छापु

सने १८७८ ममरी.

૧ પ્રસ્તાવિક દોહરા	૧૨૯
૨ વેદધર્મની સર્વેકૃષ્ટ મહત્તા	૧૩૦
૩ એક ધર્મનો જીવેશો	૧૩૬
૪ સત્સંગથી થતું સદ્ધર્મનું સંરક્ષણ	૧૩૯
૫ ક્ષાગણ માસના સવાલના જવાબ	૧૪૩
૬ ઋગ્વેદ સંહિતા તથા તેનું બાહ્ય અને તે બંનેનો ગુજરાતીમાં સારાંશ	૨૫૭

હરિગીત હંદ.

જો આર્યધર્મપ્રકાશની મન આશ રાખો માનવો ?
 તો “આર્યધર્મપ્રકાશનો” ઉપદેશ સારો માનવો;
 આ આર્યદેશ સુધારવાને જો દયા દિલમાં ધરો,
 તો આર્ય લોક તણો સુપંથ પડેલ દેખો પાંધરો. ૬.

પુસ્તકોની પહોંચ.

“અદ્વૈતકીર્ત્તનમાળા” નામની શ્રેણ પૃથ્વી અને બે આના કિંમતની ચોપડી અમને છપાવનાર ૬૧૦ મથુરાંદાસ નથુભાઈ તરફથી મળી છે તે માન્ય રાખવામાં આવી છે. આ ચોપડીમાં ધણુંકરીને વેદાંત ઉપરજ નવીન પયો રચી દાખલ કરેલા છે.

આર્યધર્મપ્રકાશ.

પુસ્તક ૬૩.

આપાદ, સંવત ૧૯૩૪.

અંક ૯ મો.

ધર્મો રક્ષતિ રક્ષિતઃ

॥ શ્લોક ॥

સત્સંગાદ્વતિહિ સાધુતાઃ સ્વલના સાધૂનાનહિ સ્વલસંગમાત્સલત્વં ।

આમોદંકુસુમમવંમૃદેવધત્તે મૃદંધનહિકુસુમાનિધારયંતિ ॥ ૧ ॥

જેમ પુષ્પોથી પેદા થયેલી સુગંધી માટીને લાગે છે પણ માટીની ગંધ પુષ્પોને લાગતી નથી. તેમજ સત્પુરુષના સંગથી અજ પુરુષને સત્જનપણું આવે છે, પણ અજની સંગથી સત્જન પુરુષોને અજપણું પ્રાપ્ત થતું નથી.

હમિશાં આર્યજનોઽય્મ પુષ્પના સુગંધની માફક રહેવું જોઈએ. પુષ્પો જેમ પોતાની સોરમથી માટીના ગંધને દાખી દઈ, તેમાં પોતાની સોરમ ખેંચીએ છે, તેમ સત્જનોઽય્મ અજ સાકાના દુર્ગુણોને દખાવી દઈ તેને સંયુક્ત કરવા ધટે છે. દાહને થકા થાય કે, તેની સંગતથી ઉલટો સત્જનોને ગેરફાયદો થાય તો તેમ નથી, કારણ કે સત્સંગથી અજ સાકા સારા થઈ જાય છે, પણ અજની સંગતથી સત્જનો નિર્લેપ રહે છે. અને મૂર્ખ શ્લોકના કર્તાનો અભિપ્રાય પણ એવાજ જણાય છે તેથીજ તેમણે “સાધુનાનહિ સ્વલસંગમાત્સલત્વં” એ વાક્ય નાખ્યું લાગે છે. આર્ય સાકાનો ઈજ્ઞ ધર્મ છે કે, સારા ઉપદેશ દઈ, ખીજાઓને સુખારી આર્ય ધર્મને પ્રકાશિત રાખવો.

પ્રસ્તાવિક દોહરા.

અસા આ સંસારમાં, સાર એક નિરધાર,

પ્રેમ પુરસ્કાર નિરાદિને, બળવા વિચાર.

પરનારીને પરહરે, પરખતને પણ તેમ

પોતાસુ મ ખીજ ગણી, પંડિત વર્તે એમ.	૨
શરીર રક્ષણ કરું કરે, પદ્મમાં નયનને જેમ;	
પીડા સધળી દુર કરે, ભણી મિત્ર ની નેમ.	૩
માત તાતને બ્રાત વળિ, અન્ય સગાં એ બાણ;	
આ જગમાં જોતાં જરા, † નાથે મિત્ર સમાન.	૪
માનીને અમાનિમાં, ભેદ ધણેરો હોય;	
ક્રીડીને કુંજર વિષે, જનો જેટલો જાય.	૫
તિમિરડું નાથ કરનાર છે, સૂર્ય જગતમાં જેમ;	
અંધકાર અમાનને, ગુરૂ નસાડે તેમ.	૬
જનનું જીવન જગતમાં, જળવિણ જેવું અર્થ;	
ભણતર પણ ગણતરવિના, ન કરે એકે અર્થ.	૭
ઉદય અસ્ત થાયે સદા, જેમ દિવસને રેત;	
એ સમયે મન અશ્વતી, રાખો હાથે રેત. ¶	૮
દુષ્પ દેખી ડરવું નહીં, સુખમાં નવ અભિમાન;	
એ ગુણમાં ગુંથાય જે, તેજ ખરો વિદ્વાન.	૯
નંદરામના નાથની, સેવ કરો સહુ કોય;	
એજ ઉપાયવિના કદી, સુખ સંપત નવ હોય.	૧૦

વેદધર્મની સર્વોત્કૃષ્ટ મહત્તા વિષે.

(સાંધણ પૃષ્ઠ ૧૦૨ થી.)

હે ભરતકુળમાં ઉત્તમ યુધિષ્ઠિર! તને એ ત્રણે ગુરૂજન પ્રત્યે સારી રીતે વર્તજો, એથી તમારું સાઈ થયે, યરાનો દેલાવો થયે, અને સારાં કૃણને આપનારો ધર્મ પણ મેળવજો. સુષ્પ પુરુષોએ એ ત્રણેને કોઈ દિવસ પણ ક્રિયા કરવાનાં અથવા ભોગો ભોગવવામાં પોતાનું અધિકપણ બતાવવું નહીં, તેના પેહેલાં જમવું નહીં, અને કાંઈપણ દુષ્પણ દેવું નહીં. અહર્નિ-

* હાથ. † પાંપણ. ‡ લગાર. § અંધારું. || રાત. ¶ ત્રગામતી દોરી.

શ તેઓની સેવા કરવી, તેજ ઉત્તમ પુણ્ય કરવું ગણાય છે. માટે હે રાજા ! તેવી રીતે તમે કરશો તો કીર્તિને, પુણ્યને, યશને, અને લોકને પામશો, જે માણસનાં એ ત્રણે તીર્થરૂપ અપમાન પામતાં હોય, તેનો આ લોક કે પ-
રલોકમાં કદીપણ યશ યાતો નથી અને ખીજે કહિ પણ તેનું સાઈ થતું નથી. જે માણસો મનથી કે કર્મથી એ ત્રણે ગુરુજનો દ્રોહ કરે, તેઓને ભૂલુહવાથી પણ અધિક પાપ લાગે છે અને એ દ્રોહ કરનારથી આ દુનિયામાં બિલ્લો કોઈ વધારે પાપ કરનાર નથી એમ ગણાય છે જે પુત્રને નવમાસ સુધી માતાએ ઉદરમાં ધારણ કર્યો, અને જેને પાળી પોષીને મોટો કર્યો તે પુત્ર પોતાના માતાપિતાના દેહથી ઉત્પન્ન થઈને તેમ-
નુંજ ત્યાં જ બરાણ પોષણ નથી કરતો, ત્યારે તેને તેથી ભૂલુહવાનું પાપ લાગે છે. અને એ માતાપિતાઆદિનું બરાણ પોષણ નહીં કરનારથી ખીજો કોઈપણ દુનિયામાં વધારે પાળી નથી હે રાજા ! આ બધું જ સત્પુરુષોને કરવા લાયક છે તે મેં તમને વિસ્તારથી કહ્યું, અને જે મેં સર્વ ધર્મનો તાત્પર્ય લઈ કહી દેખાડ્યું તે, એથી કલ્યાણ કરનાર ખીજો કોઈપણ બાકી રહેલું નથી એમ સમજવું.

આ ઉપરનો ઉપદેશ સર્વના ધ્યાનમાં આવ્યો હશે માટે તે ઉપર પુરતું લક્ષ આપવા આર્થવેદો વધારે આનંદવાન થશે એવી અમને આશા છે.

હવે માતાપિતા પછી તેનીજ રીતે માન આપવાને કાણુ લાયક છે? એ બાલુવાને મહુનાં મન આતુર હશે માટે તેનો પણ ખુલાસો કરવો જો-
ઈએ મહુએ યાદ રાખવું જોઈએ કે, પોતાનાથી આગળ જન્મેલા મહુથી મોટો સગો બઈ તેમણે તેનીજ રીતે માનવાને લાયક છે. ઈશ્વરેઆથી કોઈના પૃથ્ઠ માતાપિતા પંચત્વને* પામ્યાં હોય, ત્યારે મોટો બાઈ શિરચ્છત્ર ગણી રાકાયકે, અને તે વાજપી કેહેવાને પણ કાંઈ હરકત નથી. જુઓને દરારથ રાજા જીવતાં લક્ષમણે પોતાના જ્યેષ્ઠ બાઈ રામચદ્રજીને માટે કેટલું કર્યું હતું? રામચદ્ર જીની, પુત્ર જેમ પિતાની સેવા કરે, સતી સ્ત્રી જેમ પોતાના પ્રાણનાથની સેવા કરે, સુમુક્ષુ શિષ્ય જેમ તારનાર ગુરુની સેવા કરે,

તેમ શરૂ તડકા સહન કરી, ભુખ તરસ વેડીને કોઈથી નહીં થઈ શકે તેવી સેવા કરી હતી. રામચંદ્રજી યાત્રી ગયા હોય તો તેમના પગ ચાંપે તેમને પવન ઉડાડે, તેમને જમાડીને જમ અને તે પોહોડી જાય ત્યારે તેમની રાત્રિવિસ ચોક્કસ કરે. વખતે કોઈ કામ ખતાવે તો તે રામચંદ્રજીના મોંમાંથી અડધું વાક્ય નિકળે ત્યાંતો કુર્ચુજ છે. એમ સમજવું. તેમ રામચંદ્રજી પણ તેમને તેવિજ રીતે રાખતા હતા. જેવું પિતાનું પુત્ર ઉપર હેત હોય, તેવુંજ હેત લક્ષ્મણ ઉપર રાખતા. અને તેને પોતાની સેવા કરતાં કેટલું વેઠવું પડે છે, તે જોઈને ઘણીજ દયા આવી જતી. કોઈ વખત લક્ષ્મણને ઘણા પરીશ્રમ પડે છે, એમ જાણી કાંઈ ઓછી સેવા કરવાની આજ્ઞા કરે તો લક્ષ્મણને પોતાના કોઈ દોષથી આમ બન્યું એમ મનમાં આવતું. એ તે ખરેખરી બાઈઓની પ્રીતિ ગણાય.

શું બાઈબાગને માટે લડી મરવું, એક બિંબને એક ઉપજાવે એવાં અણુઘટનાં બાપણો કરતાં, જેમ બને તેમ એક બિંબને નુકસાન પહોંચાડવું, અને કોઈ રાત્રુ પણ ન કરી શકે તેવો એકખીબને તિરસ્કાર કરવો, એ કોઈરીતે ધર્મનું આચરણ ગણી શકાય? જુઓને ભરતે, રામચંદ્રજી વનવાસ ગયા તે વખતે કેટલું કુર્ચુ હતું? રામચંદ્રજી, એ પોતાના પ્રાણરૂપ છે એમ તે સમજતા હતા. પોતાની માતા કેકેયીએ ઘરારથ રાજપાસે વરદાન માગી, મને રાજ્ય અપાવવા માટે રામચંદ્રજીને વનવાસ અપાઓ, એમ ન્યારે જાણ્યું ત્યારે તેને મૂર્છા આવી ગયા જેટલું માફું લાગ્યું હતું. ખરો ધર્મને ન જાણનારો એવો કોણ હોય કે, રાજ્યનો લાભ થતો હોય તોપણ પોતાના આર્યબાઈને વનવાસ થતાં તે દાવાનળ સરખો જાણે? ભરતે રામચંદ્રજી જે વખત વનવાસ નિકળ્યા તે વખત તેની પાછળ જવાની તેવિજ રીતે તૈયારી કરી. અને તેમની સેવા કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. રામચંદ્રજીએ પોતાને માટે ભરતને ધણું ધાય છે, એમ જાણી તેને રાંત કર્યો. અને પાછળ રાજ્યસંભાળનાર કોઈ નહિં તેથી તેને અયોધ્યામાં રહેવાને આજ્ઞા કરી. આ પ્રમાણે ન્યારે આજ્ઞા થઈ ત્યારે તે તેને માન્ય રાખવી પડી. પણ તેણે અયોધ્યામાં નહીં જતાં બ્રહ્મચર્ય ધારણ કરી. “નંદિ-ગ્રામ” માં રહી, રામચંદ્રજીની પાવડીઓની ચૌદ વર્ષ સુધી પુજા કર્યો.

કરી. તથા ત્યા રહીને સધળા દેશની રક્ષા કર્યા કરી. જનકીપરિણય નાટકમાં લખ્યું છે કે, જે વખત તપસ્વીનો વેદ લઈ રાવણના મગા રાક્ષ-
સોએ બરતનો નાશ કરવાને રામચંદ્રજી આદીના ખોટા ખબર આપ્યા
તે વખત તે મૂર્છિત થઈ ગયા અને શુદ્ધિ આપ્યા પછી પોતાનો દેહ પોતે
વિયોગના દુઃખથી અનુપયોગી જાણી અગ્નિમાં છોડી દેવાને તૈયાર થયા
દે તરત આકાશ માર્ગથી, રાવણ વધ કરી સીતા અને લક્ષ્મણસહિત
પધારતા રામચંદ્રજીએ મોકલેલા હનુમાને તેમને અટકાવી કુરાળ ખમર
કહ્યા. આ વખત એકદમ તેમનું અતઃકરણ હર્ષના ઉભરાથી બરાબ
આણુ અને જે દુઃખ થતું હતું તે માત્ર સ્વપ્ન સરખું થઈ ગયું રામચંદ્રજી
પધારી બરતને સાથે લઈ અયોધ્યા ગયા ત્યારેજ બરતે અયોધ્યામાં
પગ દીધા. અને ત્યારેજ પોતાનો વનવાસ જ્યાં વખત કરેલા વેદ દૂર
કર્યો. અહાહા! કેવા એનો રનેહ અને કેટલું એનું ધર્મનું જાણવાપણું!
પાછળની પ્રજાને સારે માર્ગે ચલાવવા અને સુખી કરવાને મહાન પુરુષો,
કેમ વરતનું એ બતાવી ગયા છે. પણ તે સમજવું એજ મુશ્કેલીની વાત
છે. જુએને રાજના કુવરોપણ કેવા માયાળુ થતા! ખરું છે જ્યારે
રાજ ખરા ધર્મ પ્રમાણે ન ચાલે ત્યારે પ્રજા કેમ ચાલે! કહ્યું છે કે
“યથારાજાતયામ્રજા” રાજ સારું હોય અને ધર્મથી ચાલતો હોય તો
પ્રજા પણ તેમજ કરે. ધન્ય છે એવા આગળના ગુરુવાન પુરુષોને કે
જેઓનાં ચરિત્ર આપણને એક ચેદવાડ્ય તરીકે ગણવાને યાદ આવે છે.
અમારી એજ પ્રાર્થના છે કે, જે આર્યવંશજો આ ધર્મને અનુસરીને
વર્તતા હોય તેમણે બીજાઓ તેવિ રીતે વર્તે તેવિ યોજના કર્યા કરવી.
જુએને પાંડવોની કીર્તિ પણ હજી ક્યાં આપણે ભુલિ ગયા છીએ!
યુધિષ્ઠિર રાજની યાત્રે દુર્યોધન જુગાર રમી સર્વસ્વ લઈ ગયો. એટલુંજ
નહીં પણ પાંચે પાંડવોને દ્રૌપદીસુધાં વનવાસ કરાવ્યો. શું આ વખત કોઈને
કાંઈ નહીં થયું હોય! કે શું એવા નબળા હતા કે બીકણ થઈ બેઠી રહ્યા
હશે! ધૃતરાષ્ટ્રગણ જ્યારે દાંતણ માગતા ત્યારે એક માટું ઝાડ એમી
લઈ આવી ભીમસેન તેના મોં આગળ મુકતા, તેથી ધૃતરાષ્ટ્રને એમ થતું

કે આ મારા પુત્ર દુર્યોધનને રાજ્ય કરવા દેશે નહીં. ત્યારે ભિષ્મ પિતામહ બાણરાય્યામાં સુતા ત્યારે અર્જુને પાતાળમાં બાણ મારી પાતાળગંગા કહાડી ભિષ્મપિતામહને પાણી પાવું હતું. એવી રીતે સઘળા મહા યુગ્મી રા હતા. પણ યુધિષ્ઠિરની જેમ આઘા થાય તેમ વર્તવું તેમાં તેઓ ગમે તો સુખ થાય કે ગમે તો દુઃખ થાય તેની તેઓ દરકાર રાખતા નહીં. ધન્ય છે ! એમની ધીરજને કે દુઃખના વખતમાં ધર્મને અને તેની સાથે સંપત્તિ પાસ તેણે મેલ્યો નહીં. “ઋહુરત્નાવમુંધરા” એટલે ધણાં રત્નો વાગી પૃથિવ ગણાય છે. તોપણ દુઃખની વખતમાં ધર્મને અને સંપત્તિ સાથે એવા કોઇકજ નિકળે અને તેમાં પણ આવા રાજ્યકુમારો તો ભાગ્યેજ નિકળે. કારણ પ્રજાનાં કરતાં રાજાને ખટપટનાં વજારે દારણો હોય છે. આમ છતાં પાંડવો વિષે આપણે કેટલી પ્રશંસા સાંભળી છે ! એ કાંઈ આશ્ચર્ય નહીં પણ તેમ છેક સેહેલી વાત પણ નથી. કારણ તેવું બનવાને ધણીજ મુશ્કેલી પડે છે. યુધિષ્ઠિરરાજા વનવાસ રહ્યા ત્યાંપણ તેનાં ભાઈઓએ તેની સેવા કરી ને રાજ્ય ઉપર બેઠા ત્યાંપણ તેનીજ રીતે તેમનો આઘા પાળી. યોગ્યજ છે કે તેવા પુરૂષોને તેમજ વર્તવું જોઈએ. જેમ ભીમસેન આદિ સઘળા તેમની આઘામાં રહેતા; તેમ યુધિષ્ઠિર પણ તેઓને પોતાના પુત્રો સમાન લેખતા અને તેઓને દુઃખ પોતે દુઃખી થતા. મોટે હમેશાં યાદ રાખવું જોઈએ કે, મોટો ભાઈ એ પિતાની બરાબર માન આપવાને લાયક છે, તેમ નાના ભાઈઓને મોટા ભાઈએ પુત્ર સમાન રાખવા યોગ્ય છે. આમ થવું એજ ખરો ધર્મ ગણાય. મનુ-સ્મૃતિના બીજા અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે,

આચાર્યશ્રપિતાચૈવ માતાભ્રાતાચપૂર્વજઃ

નાર્તેનાંપ્યવમંતવ્યાત્રાંભ્રાણેનવિશેષતઃ

આચાર્ય (ખરો ધર્મ બતાવી સારે માર્ગે ચલાવનાર) પિતા, માતા અને જ્યેષ્ઠભાઈ એ સઘળાં કદી કોઈ પીડાએલું માણુમ હોય, તેણે પણ માનવાને યોગ્ય છે. વિશેષ કરીને આજીણું આ નિયમ પાળવાને ફરજ છે.

વિચારવું કે ત્યારે માંદા માણુસે પણ માન આપવું ત્યારે સાજા માણુસે ધર્મ પ્રમાણે, આચાર્ય, માતા, પિતા અને તેની સાથે જ્યેષ્ઠભા-

તને પણ તેટલું જ માન આપવું, તાને રહેવું તથા પુજન કરવું; તે સ્વતઃ સિદ્ધ જણાઈ આવે છે. વંદો ઐવું પણ લગવું વાગ્ય છે કે,

આચાર્યોન્નિવ્રજ્ઞોમૂર્તિઃપિતામૂર્તિઃપ્રજાપતેઃ

માતાશ્ચિદ્ધિઆમૂર્તિસ્તુમાતાસ્વોમૂર્તિરાત્મનઃ

આચાર્ય પરશ્વત્ર પરમાત્માની મૂર્તિ છે, પિતા (દિગ્વિષ્ણુમૂર્તિ) પ્રજા-પતિની મૂર્તિ છે, માતા (પારણ કરે છે માટે) પૃથ્વીની મૂર્તિ છે, અને બાઈ પણ ક્ષેત્રવતી મૂર્તિ છે, એટલે તે સધળાં દેવતાંરૂપ છે તેથી જ પુજવા લાયક છે.

આ ઉપરથી આર્યભાઈ પણ માતાપિતાના બરોબર પુજવા લાયક છે એમ સિદ્ધ થઈ જાય છે.

મહાન ઋષિઓએ જે જે ધર્મો બાંધેલા છે, તે તે સધળા આશુ-રોદને અનુસરતા અને મનુષ્યોને લાભકારક બાંધ્યા છે. વિચારો કે આર્ય-જાણી મેરા કરી એ જ્ઞાતના ધર્મના પાછળ ખીજી કંઈક સુખ યાચ છે? પાંધરા સંપનો મનુષ્ય થાય છે એનો મનુષ્ય થતાં શા શા લાભો લઈ શકાય છે, તે તો સહેજવારમાં જણી શકાય છે. સંપનો સર્વ ઉપો કે ક્રોધ-નું કારું તિમીર તલ્કાળ નાશી જાય છે. અને આનંદનું પ્રભાવ પસરી જાય છે. એવી રીતે ધર્મને માર્ગે ચાલવાથી તેના અંતરમાં ધણા લાભો રહેતા છે. દેહપણુ પુણ્યવાન પુત્ર પોતાના માતાપિતાની હિંમતશ્રદ્ધિથી મુજબ કરતો હોય તો તેનાં જાતો પણુ તેની જ રીતિ રિવાજ છે. જેવા ધર્મ-માં પૂર્વજો પરાવાયેલા હોય તેનું જોઈતેઓની પ્રજા પણ તેજાજા ધર્મમાં પરાવાઈ જાય છે. આવી પરંપરાથી સદ્ધર્મ વધવાથી કેટલા ફાયદા થાય છે ! અને વિના મહેનતે તે ધર્મ કેવા પસરી જાય છે? એ આપણા પેલાનમાં તરત આવી શકે છે. મટે સર્વ આર્યજનોએ જે મદર્મ છે તેને ઉમેળજન આવી ઉછાતી પ્રજા મુન્નમર્ગમાં પ્રવૃત્ત થાય તેની યોજના કરી ઘડિત છે. આ પ્રમાણે સદ્ધર્મ વધારનારા ધણા મહુણો મહણ કરવાના છે, અને અધર્મને વધારનારા ધણા દુરુણો વ્યાગ કરવાના છે.

एक धर्मनो जुस्सो.

જ્યારથી આ દુનિયાનો આરંભ થયો ત્યારથી જગતના ઇતિહાસ તરફ નજર કરતાં જણાય છે કે, જેવા એક ધર્મનો જુસ્સો છે તેવો જુસ્સો ખાળો કોઈપણ જોવામાં આવતો નથી. મદીરાથી મદોન્મત થઈને માણસનો જુસ્સો પણ એમી આગળ કશી ખિસાતમાં નથી, કોઈ માણસનો ચહાય તેવો કોઈ જુસ્સો હોય તોપણ તે એ જુસ્સા આગળ કંઈ લેખામાં નથી, રણસંગ્રામમાં લડતા શરવિરોનો જુસ્સો પણ એ જુસ્સાથી ચઢતી પંક્તિમાં આવી શકે તેમ નથી, માટે એ જુસ્સાથી માણસો કેવાં કેવાં મહાભારત કામ કરે છે? તેના તારીને થોડા નમુના કાઢ્યા હોય તો તે નિરપયોગી નહીં ગણાય તેવું ધારી તેને આ ઢેકાણે દાખલ કરું છું, અને આશા છે કે તે ઉપર વાંચનાર સજ્જનો પુરતું ધ્યાન આપશે.

એશિયાખંડના તુર્કસ્તાનમાં જેરસલેમ શહેર આવેલું છે કે જ્યાં ઈશુખ્રીસ્તની કબર છે, તેથી ખ્રીસ્તિ લોકો તેની યાત્રા કરવા હમેશાં જતા હતા. એક વખત તેની યાત્રા માટે કોઈ પીટર નામે સાધુ ગયો જેના ઉપર મુસલમાનોએ બહુ જુલમ ગુજાર્યો. ખીજા ખ્રીસ્તિઓ જેમ મુસલમાનોના જુલમ સહન કરતા હતા, તેમ પોતાના ધર્મમાં આગ્રહી પીટરે સહન ન કરતાં નિશ્ચય કર્યો કે, જેરસલેમ શહેર મુસલમાનોના કબજામાંથી છોડાવી, ખ્રીસ્તિઓને તે સોંપાવવું. એવું ધારી એ જ કારણમાટે રોમ શહેરમાં આવ્યો. એ વખત ત્યાંની ગાદી ઉપર માર્ટિન નામે પોપ હતો. તેની આગળ પોતાના ઉપર ચિતેલાં દુઃખની વાત કહી સંભળાવી, જેથી પોપના મનમાં પણ એવાજ વિચાર આવ્યા કે આપણે કાણુ વધારવારને આ અછી તક હાથથી જવા ન દેવી. એવું ધારી તેણે અને પીટર સાથુએ યુરોપખંડના તમામ દેશોના લોકોને, તાલુકદારોને, અને રાજાઓને ઉચ્કેર્યા; જેથી રાજા, તાલુકદારો, અમીર ઉમરાવો, દુકાનદારો, ખેડૂતો અને સાધારણ લોકો પણ એ લઠાઈ કરવાને સામેલ થયા, અને એ બધાંની સંખ્યા દશ લાખની થઈ, જેમાંના ત્રણ લાખ માણસ પીટર અને વાલ્ટર નામના પુરૂષની નિચે રાખવામાં આવ્યાં હતાં. અને

તેઓ હંગેરી દેશને માર્ગે કાન્સ્ટાન્ટિનોપલ ગયા. આ લોકો જે જે સ્થ-
ળમાં ગયા ત્યાં ત્યાં તેમણે જીતમ કરવામાં કાઢપણું કસર રાખી નહીં.
જેથી ત્યાંના લોકોએ પણ તેનાપર કાળો ફેરવતાની વીધા, આમાથી જેઓ
બચ્યા, તેજ માત્ર જેસનમ શહેરમુઝી પોચ્યા; એ પ્રમાણે લશ્કરના
એક ભાગની અવસ્થા ધઈ. ખીજા ભાગમા માત્ર લાખ માણસની મેના
હતી. અને તેનો મુખ્ય સેનાપતિ ક્રાન્સના રાજનો બાઈ હતો. તેની અ-
વસ્થા પણ ઉપર પ્રમાણેજ બની. છેવટ જેસનમ શહેરમુઝી દસનાખ
માણસોમાંથી ફક્ત વીસહજાર ખાદલ અને પદરસો સ્વાર આવી પોહોચ્યા.
એ શહેરનાં માણસોઉપર એ લોકોએ માણસો નહીં સહન કરી રાકે તેવા
અત્યંત જીલમ કર્યો શરણે આવેલા પુરષોને, અનાથ સ્ત્રીઓને, અને
નિરપરાધી બાળકોને પણ તેમણે નિર્દયપણે મારી નાખ્યાં એ કેવા જીલમ ?
અને એનો જીલમ કર્યો છતાં પણ આખર એ જીતેલું શહેર મુસલમાનોના
કબજામાં ગયું. જે હજી મુઝી તેના કબજામા આપણે જોઈએ છીએ. તો
પણ આ ઉપરથી એટલું તો મિદ્ધ થાયછે કે, એક ધર્મનો જીસો કેવા જો-
રાવર, ઝનુની, અને પોતાના ધારેલા કામમાં ચુસ્ત છે તેનો દાખલો આ
કુસેડની લડાઈ આપણને બતાવી આપે છે; જે આ લડાઈમાં એ પ્રજાએ
(ખ્રીસ્તિ પ્રજાએ) પોતાનું જગમીપણું ન વાપર્યું હોત તો તેનાં આપણે
જેટનાં વખાણુ કરીએ તેટલાં થોડા હતાં પણ તેમણે તેમ ન કરતાં જેમ
હિંદુસ્તાનના મુસલમાનોએ હિંદુઓપર જીલમનો વરસાદ વરસાવ્યો,
તેમજ તે વખતના ખ્રીસ્તિઓએ મુસલમાનમાટે કસર રાખી ન હતી.

મુઝરેલા જમાનામાં પણ રશિયાના પાદશાહ ઝારે તુર્કસ્તાનના
પાદશાહને જીત્યો તેમાં પણ મુખ્ય એક ધર્મનો જીસો હોય એવું જ-
ણાય છે. કારણ તુર્કસ્તાનમાં વસતા ખ્રીસ્તિઓ ઉપર ત્યાંના પાદશાહે
બહુ જીલમ કરવા માંડ્યો, જેથી ખ્રીસ્તિ પ્રજાએ પોતાનો પોકાર રશિયાના
પાદશાહને જણાવ્યો તેથી તેના મનમાં દયા આવી અને તેણે તે પ્રજાને
મદદ કરી, ત્યાંના પાદશાહને ટેકાણે લાવવા ફરસ્ત ધાર્યું. યદ્યપિ આ
લડાઈમાં રાજકીય કારણો ધણાં છે કે જે ઇતિહાસથી અને વર્તમાન પત્રોથી
જણાય છે તથાપિ એટલું તો મિદ્ધ થાય છે કે, ઝારે પોતાની પ્રજાને

તથા બીજી યુરોપખંડમાં નિવાસ કરતી પ્રજાને એવું ઝાહિર કર્યું કે, આ હું કક્ત ખ્રીસ્તિ પ્રજાને દુઃખમાંથી મુક્ત કરવાને માટે આવું કરુંછું; તેમજ બીજી બાજુ તરફ તુર્કસ્તાનના એકધર્મિ મુસલમાનો પણ મહમદ પેગંબરના ઝુંડા હેઠલ કેવી બહાદુરીથી લડ્યા એ વાંચનારથી ભાગ્યેજ અજાણ્યું હશે; માટે એ વિષે વધારે વિવેચન ન કરતાં જે દેશમાં જુદા જુદા ધણા ધર્મ ચાલે છે તે દેશ માટે જ બોલ બોલવાને ધારુંછું.

આપણા હિંદુસ્તાન દેશમાં જુદા જુદા ધર્મ હોવાના કારણથી એક તો સુધારો ઝટ દાખલ થઈ શકતો નથી, બીજું જુદા જુદા ધર્મવાળા એક બીજાને હાડવેરી ગણે છે, અને તે પ્રમાણે વર્તે છે, ત્રીજું દેશાટન કરવામાં એ એક વિપત્તિરૂપ થઈ પડે છે, ચોથું સંબંધિ સંબંધિઓને પણ વખતે જુદા ધર્મ હોવાથી રાત્રવટ થઈ જાય છે, પાંચમું જગતકર્તા ઇશ્વરમાટે માંહોમાંહે વાદવિવાદ કરી પરસ્પર લઢી મરે છે, છઠ્ઠું કેટલાક ધર્મમાં અતિશે અતીતિ ચાલે છે કે જેને લખવાને માટે આ કલમને પણ શરમ આવે છે. હવે વિચાર કરો કે જુદા જુદા ધર્મ હોવાથી દેશને અને આપણને શું ફાયદો થવાનો છે? કંઈજ નહીં. બલકે ઘણુંજ નુકસાન થવાનું છે. આ વખત આપણે જે આવી નબળી સ્થિતિ ભોગવી એ છીએ તેનું મુખ્ય કારણ જુદા જુદા ધર્મ છે, એમ હું માનુંછું; અને તે પ્રમાણે જો વિદ્વાનોના ધ્યાનમાં આવતું હોય તો બેહતર છે કે જેમ અને તેમ જલદી આ આર્ષાવર્તમાં અનાદિ કાળથી ચાલ્યો આવતો વેદધર્મ, સર્વેએ પાળવો જોઈએ; અને હાલ જેઓ પોતાના જુદા જુદા વાડા કરીને બેઠા છે, તે બધાએ તેમાં ભળી જવું જોઈએ. કદાપિ જો તેઓ તેમ નહીં કરે અને હાલ જેમ ચાલ્યું જાય છે તેમ ચાલ્યા કરશે તો કોઈ દિવસે પણ તેઓ આ દેશને મહાદુર્દશામાં નાંખશે અને પોતાના જાતભાઈઓના દુશ્મન બની કપાળમાં એવી કાળીઠીલી પ્રાપ્ત કરશે કે જે યુગના યુગ વહી જાય તોપણ તે સાચીથી અથવા બીજી કશી ચીજથી ઘોવાશે નહીં. હાલ તો આપણા ઉપર મહારાણી શાણી સરકાર રાજ્ય કરે છે કે જેના એક છત્ર નીચે તમામ પ્રજા સુખથી અમન અમન કરે છે અને ધર્મને પણ કોઈ જાતની હરકત નથી. પણ કદાપિ કોઈ કાળે કોઈ દેશઉપર કોઈ પણ અડચણ

આવે છે તો તે દેરાના લોકો એક ધર્મમાં હોવાથી દેરાનો ખ્યાલ થઈ રહે છે. જ્યાં સુધી આ આપણો આખો દેશ એક ધર્મમાં નથી આવ્યો ત્યાં સુધી ઉદયની આરા સખવી ફેકી પડે છે. એક ધર્મ વડે જ દેશ સદાકાળ મહાન ઔદ સ્થિતિ ભોગવે છે. જેમ મળજીત પાયા વગર માટિ ઇમારત ધણું વર્ષ નભી શકતી નથી, તેમજ એક ધર્મ થયા વગર ઉદ્યોગ, વેપાર, દેશાભિમાન, કાગડોથલ્ય, સાહસ એ આદિ સાધનોથી દેશને આહાય તે-
ટની સારી સ્થિતિએ લઈ જશે. તોપણ તે ધણું વર્ષ એ હાલતમાં ન કાઢતાં નબળા પાયાની ઇમારતનીપે થોડા દિવસમાં ઓખરી થઈ પડી જશે. એવટ જગન્નિયંતા જગદીશ્વર પાંચે ભારી એટલી પ્રાર્થના છે કે, આ આ-
ર્યાવર્તનો તમામ પ્રજાઉપર મહાકાળ રાણી સરકારનું રાજ્ય રાખજો અને તે પ્રજાને (હિંદુસ્તાનનો પ્રજાને) એટલીજ વિનંતી કરું કે તમે નેકનામદાર સરકાર સાથે ખરી વફાદારીથી વર્તજો, જ્યાં કોઈ દિવસે તમે સ્વપ્નમાં પણ નહીં ધારણા હોય એવો મહાન લાભ તમને પ્રાપ્ત થશે (તિયાસ્તુ.)

નં. વિ. લી.

સત્સંગથી થતું સદ્ધર્મનું સંરક્ષણ.

સારા અથવા રૂડા માણસોના સંગથી જેમ માણસ સદ્ગુણી થાય છે, અને તે પછી મોટા માનને પામે છે, તેમ સદ્ધર્મનું સંરક્ષણ થવાને તથા સ્વધર્મને જાળુવાને સત્પુરુષોના સત્સંગની દરેક માણસને જરૂર છે. તે એ કે સત્પુરુષોના સત્સંગે કરીને માણસમાં વિવેક અને મહાઆરપણું આવે છે. નિતીનો ભંગ થતો નથી અને તેથી નિરતર ધર્મઉપર આશ્રય રહે છે. આપણામાં કેહેવત છે કે, “સોવત તેવી અમર” માટે સારી સોખતથી માણસને સારી અમર, અને નહારી સોખતે નહારી અસર થાય એ નિઃસંશય અને માનવા ભોગ ખીના છે. આરાખ સોખતથી મા-
ણસનામાં આરામ ગુણો પ્રવેશ કરે છે, અને પછી તેને લીધે મનુષ્ય પોતા-
નો ધર્મ શું છે તે નહીં સમજતાં કુહંદના માર્ગે મરી જનંદીત ભરેલા કામો

કરવા શિખે છે, એવા ધણા જનોના સમુદાય વધી પડીને દેશમાં દુર્ગુણોને ફેલાવાનો રસ્તો મળી, સદ્ધર્મને નુકશાન પોચે છે. અનાચાર અને અધર્મનો ફેલાવો થાય છે. પવિત્રતાના અને પુણ્યના માર્ગને હાનિ થઈ તેનાં દ્વાર બંધ કરે છે. સત્યનો લોપ થાય છે અને અસત્યનું આચ્છાદન પ્રજાના મુખપર ઢંકાય છે. લોકો દગા ફટકા કરવા શિખે છે, તેમને સાઈં કર્મ સુઝતું નથી. તેને લીધે જીવો સાક્ષીઓ પુરવી, જીવું બોલવું, જીવો દસ્તાવેજો ઉભા કરવા, નિરપરાધિ જનોને દંડાવવા, પારકા પૈસા હરાણુ કરવા વિગેરે એવી તરેહના અનેક ધિઃકારવા લાયક ધંદા પકડે છે; અને પછી મહાઅધોર કર્મ કરવામાં કશું બાકી રાખતા નથી. હાલનો સમય કલિયુગ છે અને લોકો તેમાં ઘેરાએલા છે. આપણા ધરડાઓ ભવિષ્ય પાંકી ગયા છે કે, “કલિયુગમાં લોકોની દાનત બમડંશે, પ્રજા ક્રિયા બ્રહ્મ થઈ નાસ્તિક થશે, દુરાચાર વધશે ઇત્યાદિ, ઇત્યાદિ, નાજીપણોનો પ્રસાર થતાં જગતમાં ઠેકાણે ઠેકાણે અધર્મ અને અન્યાય પ્રવર્તશે.” આ કદા દુશ્મનની તેમણે પ્રથમથીજ આપણને ધારિત આપેલી છે; અને તેનીજ સત્તા હાલ ચાલે છે, તેથી સર્વ મનુષ્યને તેની જાળમાં નહીં ફસાવાને સમય-સચક રહેવાની ધણી અગત્ય છે, કેમકે તેનું પ્રબળ અધિક છે, અને તેની ગતી એવી ત્વરાવાળી છે કે, મનુષ્યના મનને તેની અસર તત્કાળ થાય છે. સત્યયુગનું લક્ષણ આવું ન હોતું. એ વખતની પ્રજા તો સારા આચરણવાળી, સત્યવાદી અને ધર્મનિષ્ઠ હતી. પણ હાલના કાળમાં જે એવા ભાગ ધણો નહિ ને થોડો દેખીએ છીએ તેનું કારણ કલિયુગના મહાત્મ્ય શિવાય કંઈજ નથી. આ દુષ્ટ કલિયુગે પોતાનું પરાક્રમ ભારે ચલાવા માંડ્યું છે અને પોતાની સર્વ શક્તિ જગતમાં અજબ રીતે વાપરવા માંડી છે. તેથી તેણે પ્રપંચી જાળમાં લોકોને મોહ પમાડીને એક ભારે નાટ્યરંગ મચાવા માંડ્યો છે. ધણાઓ તેના મોહિત છંદોનો ભેદ નહીં જાણતાં વિશ્વાસે માર્યા જાય છે. અને પોતાના કર્મે કરી ઈશ્વરના પ્રતિબંધનમાં આવે છે. આવા પ્રસંગમાં ધર્મનું રક્ષણ થવાને સત્પુરુષોનું પાસું હોય તોજ એનું પરિપૂર્ણ આત્મી રહે નહીં અને કમતી થાય; કારણકે સત્પુરુષોને દેખીને તેને મોટો ત્રાસ પેસે છે. સત્પુરુષોના સદ્ગુણરૂપી પ્રહારથી તેને ભાગી જવું

જામ તેમ આ અસ્થિપિંજરને મુકીને ચાલતો થયો. ગમે તો દોઢ માસ મેહુલમાં રહેનાર અને શલ્યાસન બાગલનાર હો, અથવા ગમે તો એક ઝુંપડીમાં વસી દહાડા નિરગમન કરનાર ગરીબ હો, પણ ગરીબ અને છત્રપતિ સહુનો એવે પ્રસંગે એકજ અવસ્થા છે અને બન્નેનો માર્ગ એકજ છે. અન્ય નથી. એક મજબુત અને કાઠી મંચરે નહીં એવા આસ પામ અવિદ્યા લોભવાળા જરૂઆમાં અને હજારો મનુષ્યની સંખ્યામાં આ જીવ હશે તોપણ જ્યારે તેનો કાગ આવી પોચશે ત્યારે જેમ કોઈ અદૃશ્ય સ્વરૂપે ગ્રાસ કરી જાય તેમ હાલત યદ્વિજશે. ક્યાં ગયો અને કોણુ લેધ ગયુ કે શું થયું તેનો કોઈને મુદત ખમર પડશે નહીં એવી આ સમારની રચનાની સ્થિતિ અને ઇશ્વરનો કૃતિ છે. સારા નરતાં કૃત્યનું ફળ પ્રાપ્તિમાનને મળે છે. વાસ્તે એક બગવતશ્મરણ શિવાય ખીજી તમામ લુપ્તતા મિથ્યા છે. માટે તેનાજ ઉપર મમતા રાખી તમે તેની બંધિત કરો. જ્યો તે તમને ગ્રાહ થાય અને કહેલી ચીત પ્રમાણે થશે ત્યારેજ ઇશ્વરની પ્રીતિ તમારાપર થશે.

॥ વપજાતિવૃત્તમ્ ॥

આ દેહ જે ધારણછે કરેલો, સ્થિરને માસયિ તે મરેલો;
તે નાશ યાતા નહિ વાર લાગે, માવે મજો તો પ્રભુ પીઢ માગે. ૧
મ. મ.

ફાગળ માસના આર્યધર્મપ્રકાશમાં છપાવેલા સવાલના જવાબ.*

“ નંબર ૧ લો.”

૧. ચંદ્ર પોતે સ્વપ્રકાશિત નથી તેથી તથા તેની પ્રકાશિત બાજુ હમિયાં જરૂરની ગણેલ ગહે છે. ચંદ્ર પૃથ્વીની આસપાસ રહ્યા દિવસમાં ફરી રહે છે. તેથી ફરી શુદ્ધ પચવાડીઆમાં દરરોજ જે જે

* જગાનો તંગારાને લીધે બાકીના આવેલા અમાગપર જવાબો એક પછિ એક આવ્યા પ્રમાણે અનુક્રમે નંબર મુકી આવતામાં છાપીયુ.

થી, એવા એકમાર્ગીય વિચાર વડે. ઇશ્વરઉપર એટલી બધી આસ્તા બંધાય છે કે “લાહરુંબક” માં જેવા ગુણ હોય છે, તેવા તેનામાં આવે છે. ઇશ્વર પ્રત્યે તેનો ભાવ સત્સંગ થાય છે. અહોનિશ તેના નામનું રટણ થયા કરે છે. ક્ષણવાર પણ તેનું આરાધન નહીં મુકતાં તેજ કામમાં ગુંથાય છે. આ પ્રકારની મનેચ્છાના યોગે પાપથી મુક્ત થઈ નિર્વિકારપણું પામતાં છેવટે સદાચારનો ખજાનો તાપે કરીને, સદાચરણી થઈ સદ્ધર્મથી દૂર ન જતાં, તેનું સંરક્ષણ સ્નેહપૂર્વક કરે છે. એટલુંજ નહીં પણ એજ પોતાનો ખરો ધર્મ, એજ પોતાની ખરી નીતિ, અને એજ પોતાની ખરી ભક્તિ, એમ માને છે. માટે અહો! આર્યબાંધવો તમારાં કર્તવ્ય કર્મોના દ્વારને ખોળવા અને તેની ખરી ખુખીએ સમગ્ર તેના પારને પામવા આગ્રહી થઈ, સત્સંગ કરવો જોઈએ. અને સત્પુરુષોના મિત્રપ્રવચનોથી વેદપ્રણિત વાક્યો સાંભળવાં, એથીજ રૂઝું માન મળીને તમારું કલ્યાણ થશે. આ ધારણ કરેલો દેહ ક્ષણભંગુર છે. તેનો કંઈજ ભરોસો નથી, અવધી આવશે એટલે તેનો નાશ થતાં વિલંબ થવાનો નથી. અને સંસારના સર્વ વૈભવ તજીને વિજળીના વેગની માફક અહપ વખતમાં આ આત્મા ચાલ્યો જશે. જ્યાં સુધી તેનું નિર્માણ છે ત્યાં સુધીજ તે ટકી રહેશે. નિર્માણ પૂરું થયું કે તમે ચાહાય તેટલાં વલખાં કરશે તોપણ તે ક્ષણવાર લગાડશે નહીં. સગાં સહોદર અને સંચિતથી મળેલાં સમગ્ર સાધનો એ બધાં સ્વપ્રવત છે. અંત્યાવસ્થામાં ઇશ્વર વિના પ્રાણીને કોઈ સાહ્યભૂત નથી. મર્ણાવસર એજ ખેલી છે અને એજ દુઃખમાંથી ઊગારનાર તથા ભવસાગરમાંથી તારનાર ધણી છે. એની કૃપાવડે સઘળું મળેલું છે તેનીજ ઇચ્છાએ કરીનેજ ખોવાનું છે. રાત દહોડો એની ઘટમાળનું ચક્ર પ્રાણીમાત્રને માથે ફર્યા કરે છે. જે ઘટિં જાય છે તે આયુષ્યમાંથી એાછિ થાયછે. કરવાનું ઘણું છે અને વખત અહપ છે એટલામાં હજારો વિદ્યો આવી નડશે. મનની ઉમંગ અને વાંચ્છનાએ જ્યાંને ત્યાંજ રહી જશે. જરાવસ્થાથી જીર્ણ થએલા દેહમાંથી શક્તિ ઘટિ જીવ આકુળ વ્યાકુળ થશે. શરીરના સઘળા દેવતાએ સાંત પડવા લાગશે, અને ગળગળિત થતોસતે પોતાની મૂર્ખાઈનો પશ્ચાતાપ કરતાં માળામાંથી જેમ પક્ષી એકદમ ઉડી

જામ તેમ આ અસ્થિપિન્દરને મુકીને ચાલતો યથે. ગમે તો કોઈ માદા મેહુલમાં રહેનાર અને શાળાસન ભોજનનાર હો, અથવા ગમે તો એક ઝુંપડીમાં વસિ રહીડા નિરગમન કરનાર ગરીબ હો, પણ ગરીબ અને છત્રપતિ સહુની એવિ પ્રસંગે એકજ અવસ્થા છે અને બંનેનો માર્ગ એકજ છે. અન્ન નથી. એક મજબુત અને કાઠી મંચરે નહીં એવા આસ પામ આવેલા સોઢાવાળા જરૂઆમાં અને હજારો મનુષ્યની સંભાળમાં આ જીવ હશે તોપણ જ્યારે તેનો કાગ આવી પોચશે ત્યારે જેમ કોઈ અદૃશ્ય સ્વરૂપે શ્રામ કરી જાય તેમ હાલત યજ્ઞિયશે. ક્યાં ગયો અને કોણ સેધ ગયુ કે શુ થયું તેનો કોઈને મુદ્દલ ખબર પડ્યો નહીં એની આ સમારની રચનાની રિયતિ અને ઇશ્વરની કૃતિ છે. સારા નરતાં કૃત્યનું ફળ પ્રાપ્તિમાત્રને મળે છે. વારંતે એક બગવતસ્મરણ શિવાય બીજી તમામ લુલુપતા મિથ્યા છે. માટે તેનાજ ઉપર મમતા રાખી તમે તેની બક્ષિત કરો. જ્યાં તે તમને સાહ્ય થાય અને કહેલી રીત પ્રમાણે યથે ત્યારેજ ઇશ્વરની પ્રીતિ તમારાપર થશે.

॥ ઉપજાતિવૃત્તમ્ ॥

આ દેહ જે ધારણઝે કરેલો, સધિરેને માસયિ તેં મરેલો;
તે નાશ યાતા નહિ વાર લાગે, ભાવે મજો તો પ્રભુ પીઠ માગે. ૧
મ. મ.

ફાગણ માસના આર્યધર્મપ્રકાશમાં ઉપાણના સવાલના જવાબ.*

“ નંબર ૧ લો.”

૧. ચંદ્ર પોતે સ્વપ્રકાશિત નથી તેથી તથા તેની પ્રકાશિત બાજુ હમિયા સરજની માનિત ગહે છે. ચંદ્ર પૃથ્વીની આસપાસ રહ્યા દિવસમાં ફરી રહે છે. તેથીકરી શુદ્ધ પાંચવાડીઆમાં દરરોજ તે જે

* જંગાનો તંગારાને સીધે બાકીના આવેલા અમાગપર જવાનો એક પછિ એક આવ્યા પ્રમાણે અનુક્રમે નંબર મુકી આવતામાં છાડીયું.

ધડી વધારે વધારે પ્રકાશ આપતો જાય છે અને વદના પખવાડીઆમાં દર રોજ બપોલે ધડી ઝાંછો પ્રકાશ આપતો જાય છે. આમ થાય છે તેને લોકો ચંદ્રની કળા ઝાંછો નામથી બોલે છે.

અમાંસને દહાડે સૂરજ અને પૃથ્વી વચ્ચે ચંદ્ર હોય છે. ઝમ્ઝલે સૂરજનું જે તેજ તેના ઉપર પડે છે તે સધળું સૂરજ સામુજ રહે છે. ઝમ્ઝલે પૃથ્વીપરના રહેવાશીઓને બિલકુલ દેખાતું નથી. ખીજને દિવસે તે સૂરજ અને પૃથ્વીની વચ્ચેથી જરા આધો ખસે છે. ઝમ્ઝલે જે સૂરજનું તેજ તેના અરધા ભાગ ઉપર હમેશાં પડે છે. તેમાંનો થોડોક તાંતણા જેવો પ્રકાશ આપણને જણાય છે. એ પ્રમાણે ખસતાં ખસતાં સાતમ આઠમે પ્રકાશિત ભાગમાંનો અરધો પૃથ્વીપરના રહેવાશીઓને દેખાય છે. અને બારમ તરજે ઝમ્ઝી પણ વધારે આધો ચંદ્ર ખસે છે. ઝમ્ઝલે પ્રકાશિત ભાગમાંનો પોણો ભાગ પૃથ્વીપરના રહેવાશીઓની નજરે આવે છે, અને સૂરજથી આધામાં આધો ઝમ્ઝલે વચમાં પૃથ્વીની ઝમ્ક તરફ સૂરજ અને ઝમ્ક તરફ ચંદ્ર આવી જાય છે. ત્યારે સૂરજનું તેજ જે ચંદ્રના અરધા ભાગપર હમેશાં પડે છે તે સધળું પૃથ્વીપરના રહેવાશીઓની સામે આવે છે. ઝમ્ઝલે તે દહાડાને પુનેમ કહે છે. તે દિવસ સૂરજ અને ચંદ્ર વચ્ચે ઘણામાં ઘણું અંતર હોય છે. જેમ શુદ્ધના પખવાડીયામાં પ્રકાશિતભાગ ચંદ્રના છેટા ખસવાને લીધે દિવસે દિવસે વધતો જતો હતો તેજ પ્રમાણે વદના પખવાડીયામાં ચંદ્ર સૂરજની તરફ જતો જાય છે, ઝમ્ઝલે પ્રકાશિતભાગ સૂરજ તરફ અને કાળો ભાગ પૃથ્વી તરફ આવતો જાય છે, પછી તેથી દિવસે દિવસે તેની કળા ઝાંછી થતી જાય છે.

૨. સૂરજ ઉત્તરાયણના અને દક્ષિણાયણના થાય છે તે કંઈ સૂરજની ગતિને લીધે નહીં પણ પૃથ્વીની ગતિને લીધે થાય છે તેથી પૃથ્વીના ફરવાથી ચંદ્ર અને સૂરજ વચ્ચે હમેશા જે અમુક અંતર હોય છે. તેટલુંજ રહે છે. પણ તેમ થવાથી કંઈ વધારે ઝાંછું થતું નથી. પૃથ્વીનું ઉત્તર પાસુ સૂરજ તરફ જાય ઝમ્ઝલે તેનો ગતિને લીધે સૂરજનું તેજ ચંદ્રપર પડવા કોઈ જાતનો પ્રતિબંધ પડતો નથી. માટે ઉત્તરાયણના સૂરજ હોય તોપણ ચંદ્ર દક્ષિણના લોકોને પ્રકાશ આપે છે. એટલે પર નરોત્તમ, પ્રાં. કા. મહેતાજી.

कारस्य प्रत्ययस्वरेणोदात्तत्वं । ऋग्मियं । ऋचो मि
मीत इत्पृग्मीः । तमृग्मियं । माङ् माने शब्दे च ।
क्विप्चेति क्विप् । घुमास्येत्यादिना । पा० ६।४।६६ । ईत्वं ।
चकारस्य चोः कुः । झलां जशोऽंते पा० ८।२।३१ ।
इति जश्त्वं । गकारः । द्वितीयैकवचनेऽचि श्रुधात्वित्या
दिना । पा० ६।४।७७ । इयडादेशः । एरनेकाच इति
यणादेशः । पा० ६।४।९२ । सर्वे विधयश्छंदसि विक
ल्प्यन्त इति न भवति । रुदुत्तरपदप्रकृतिस्वरेणेकार
उदात्तः । होम । आह्वयामः । ह्वेञ् स्पर्द्धायां शब्दे च ।
लट् । तस्यास्मदो बहुल्वेऽपि व्यत्ययेन मिप् । इकारस्य
व्यत्ययेनाकारः । शपो बहुलं छंदसीति शपो लुक् ।
बहुलं छंदसीति ह्वः संप्रसारणं परपूर्वत्वं गुणः । धा
तोरित्योकार उदात्तः । मिपः पित्स्वरेणानुदात्तत्वं ।
गंतारं । गङ् गृह् गतौ । ताच्छीत्ये तृन् । निच्वादाद्युदात्तः ।
ऊतये । ऊतीत्यादिना क्तिन्नुदात्तो निपातितः ॥ १ ॥

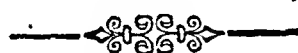
(गुजरातीया.)

मंत्रनो भावार्थः .

वाणीवते स्तुति करता एवा अमो, धननो पाळ-
नार, ऋचाओनो माप करनार अने गमनशील एवा
इंद्रने धननो रक्षाने वास्ते बोलाविए छिए. ॥ १ ॥

भाष्यनो भावार्थ.

वाणीवते स्तुति करता एवा अमो, धनने पाळ-
नार ऋचाओनो माप करनार अने यज्ञनी जंगामां
जवाना स्वभाववाळा इंद्रने धननी रक्षाने वास्ते बोला
विए छिए. ॥ ९ ॥

॥ दशमीमृचमाह ॥

सुतेसुते न्यो॑कसे बृ॒हद्बृ॒हत् ए॒दरिः । इं॒द्राय
शू॒षम॑र्चति ॥ १० ॥

पदपाठः

सु॒तेऽसु॒ते । निऽओ॑कसे । बृ॒हत् । बृ॒ह॒ते । आ ।
इ॒त् । अ॒रिः । इं॒द्राय । शू॒षं । अ॒र्च॒ति ॥ १० ॥

माधवभाष्यं.

आकार इच्छब्दश्च पादपूरणौ । यद्वा व्याप्तिवचन
आकारः । आ ईषदर्थेऽभिव्याभावेत्यभिधानात् । इच्छ
ब्दोऽपिशब्दार्थः । इयर्ति गच्छत्यनुष्ठेयं कर्म प्राप्नोतीत्य
रियजमानः । एदरिः सर्वोऽपि यजमान इंद्राय सुते ।
इन्द्रार्थमभिषुते तत्तत्सोमे शूषं बलमर्चति । स्तौति ।

इंद्रस्य पराक्रमं प्रशंसतीत्यर्थः । कीदृशं शूषं । बृहत् ।
 प्रौढं । कीदृशायेंद्राय । न्योकसे । नियतस्थानाय । बृह
 ते । प्रौढाय ॥ सुते सुते । पुञ् अग्निषवे । क्तप्रत्ययः प्र
 त्ययस्वरेणोदात्तः । नित्यवीप्सयोरिति वीप्सायां द्वि
 गावः । तस्य परमाश्लेडितमिति द्वितीयस्याश्लेडि
 तत्वेनानुदात्तं च । पा० ८।१।३। इत्यनुदात्तत्वं । न्योक
 से । नियतमोको यस्य तस्मै । निशब्दो निपाता आ
 द्युदात्ता इत्युदात्तः । तस्य यणादेश उदात्तस्वरितयोर्यणः
 स्वरितोऽनुदात्तस्य । पा० ८।२।४। इत्योकारः स्वरितः ।
 बृहते । बृहन्महतोरुपसंख्यानं । पा० ६।१।१७३।१।
 इत्यजादिविभक्तेरुदात्तत्वं । अरिः । ऋ गतौ । अच
 इः । उ० ४।१४०। इतीकारप्रत्ययः । गुणो रपरत्वं ।
 प्रत्ययस्वरेणेकार उदात्तः । इद्राय । ऋज्रेद्रेत्यादिना
 रन्प्रत्यय इकार उदात्तः । शूषं । अष्टाविंशतिसंख्याकेषु
 बलनामसु शूषं सह इति पठितं । प्रातिपदिकस्वरः । अ
 र्चति । निघातस्वरः ॥ १० ॥

(गुजरातीभा.)

मंत्रनो भावार्थः.

सर्वपण यजमानो जेतुं स्थान नकी छे एवा अने

પ્રૌઢ ઇંદ્રને વાસ્તે અગ્નિષવ કરેલા સોમમાં પ્રૌઢ વલને
વસ્ત્રાણે છે ॥ ૧૦ ॥

ભાષ્યનો ખાવાર્થ.

સર્વપણ યજમાનો જેનું સ્થાન નક્કી છે એવા અને
પ્રૌઢ ઇંદ્રને વાસ્તે અગ્નિષવ કરેલા સોમમાં પ્રૌઢ વલને
પૃથ્લે ઇંદ્રના પરાક્રમને વસ્ત્રાણે છે.

આ મંત્રમાં આકાર અને ઇચ્છા શબ્દ એ બે પાદ
પૂરણને વાસ્તે છે. અથવા આકાર વ્યાપ્તિને કહે-
નારો છે. ॥ ૧૦ ॥

॥ इति प्रथमस्य प्रथमेऽष्टादशो वर्गः ॥

અ૦ ૧, અ૦ ૧, વ૦ ૧૯, મ૦ ૧, અ૦ ૩, સૂ૦ ૧૦.
ગાયંતીતિ સૂક્તસ્ય મંત્રસંખ્યાં છંદોવિશેષશ્ચૈવમનુ
ક્રમ્યતે । ગાયંતિ દ્વાદશાનુષ્ટુમં ત્વિતિ । તુ હિ હ વા ઇત્યા
દિપરિજ્ઞાપાર્યાં તુશબ્દસ્ય સૂક્તદ્વયે પરિજ્ઞાપિતત્વાદસ્ય
સૂક્તસ્ય વક્ષ્યમાણસ્ય ચાનુષ્ટુમત્વં દૃષ્ટવ્યં । ઋષિદેવતે
પૂર્વવત્ ॥ અગ્નિષ્ણવપદહસ્યોક્ત્યે તૃતીયસવનેઽછાવાક
સ્ય ગાયંતીતિ સ્તોત્રિયસ્તૃત્વઃ । એચ્છુષ્વિતિ સ્વંડે ગાયંતિ
ત્વા ગાયત્રિણ આ ત્વા ગિરો રયીરિવ । આ૦ । ૭૮
इति सूत्रितं ।

॥ अस्मिस्तृचे प्रथमामृचमाह ॥

गायंति त्वा गायत्रिणोऽर्चैत्यर्कमूर्किणः ।
ब्रह्माणस्त्वा शतक्रतु उद्वंशमिव
येमिरे ॥ १ ॥

पदपाठः

गायंति । त्वा । गायत्रिणः । अर्चति । अर्क ।
अर्किणः । ब्रह्माणः । त्वा । शतक्रतो ।
इति शतऽक्रतो । उत् । वंशऽइव ।
येमिरे ॥ १ ॥

माधवभाष्यं.

हे शतक्रतो बहुकर्मन्बहुप्रज्ञ वेन्द्र त्वां गायत्रिण
उद्गातारो गायंति । स्तुवंति । अर्किणोऽर्चनेहेतुमंत्रयुक्ता
होतारोऽर्कमर्चनीयमिन्द्रमर्चति । शस्त्रगतैर्मन्त्रैः प्रशंसन्ति ।
ब्रह्माणो ब्रह्मप्रभृतय इतरे ब्राह्मणास्त्वामुद्येमिरे । उन्नतिं
प्रापयन्ति । तत्र दृष्टान्तः । वंशमिव । यथा वंशाग्रे नृत्यं
तः शिल्पिनः प्रौढं वंशमुन्नतं कुर्वति । यथा वा सन्मार्गं
वर्तिनः स्वकीयं कुलमुन्नतं कुर्वति । तद्वत् । एतामृचं
। यास्क एवं व्याचष्टे । नि० ५।५। गायंति त्वा गायत्रिणः

प्रार्चति तेऽर्कमर्किणो ब्रह्माणस्त्वा शतक्रत उद्येमिरे
 वंशमिव । वंशो वनशयो भवति वननाच्छ्रूयत इति वेति
 । अर्कशब्दं च बहुधा व्याचष्टे । नि० । ५।४। अर्को देवो
 भवति यदेनमर्चत्यर्को मंत्रो भवति यदेनेनार्चत्यर्कमन्त्रं
 भवत्यर्चति भूतान्यर्को वृक्षो भवति स वृत्तः कटुकिम्बे
 ति ॥ गायन्ति । शप्तिङौ पित्त्वाह्यसार्वधातुकत्वाच्चानुदा
 तौ । धातुरुदात्तः । गायत्रिणः । गायत्रं साम येषामुद्रा
 तृणामस्ति ते । अत इनिठनौ । प्रत्ययस्वरेणेकार उदा
 त्तः । अर्चति । अर्च पूजायां । जौवादिकः । शप्तिङावनु
 दात्तौ । धातुस्वर एव । पादादित्वान्न निघातः । अर्कं ।
 अर्चत्येभिरित्यर्का मंत्राः । तैरर्चनीयतया तदात्मक
 इंद्रोऽपि लक्षण्यार्कः । पूंसि संज्ञायां घः प्रायेण । पा०
 ३।३।११८। इति करणे घः । चजोः कु घिण्यतोः ।
 पा० । ७।३।५२। इति चकारस्य कुत्वं । ककारः । प्रत्यय
 स्वरेणांतोदात्तः । अर्का मंत्रा एषां संतीत्यर्किणो हो
 तारः । एकाक्षरात्कृतो जातेः सप्तम्यां च न तौ स्मृतौ ।
 पा० ५।२।११।५।२ इति कृदन्तादिनिठनौ । यद्यपि प्राति
 षिद्धौ तथाप्यत्र व्यत्ययादिनिः । प्रत्ययस्वरेणेकार
 उदात्तः । ब्रह्माणः । प्रातिपदिकस्वरेणांतोदात्तः । शतक्र
 तो । निघातः । संहितायामवादेशो लोपः शाकल्यस्य ।

पा०।८।३।११। इति वकारलोपः । वंशशब्दः प्रातिपदिकस्वरेणांतोदात्तः । इवेन समासे विभक्त्यलोपः पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं चेति सएव शिष्यते । येमिरे । यम उपरमे । तिडूतिड इति निघातः ॥ १ ॥

(गुजरातीमां.)

मंत्रनो भावार्थ.

हे शतक्रतो ! उद्गाताओ तुने गाथ छे, होताओ इंद्रने पूजेछे. ब्रह्माओ वंशनी माफक तुने उत्पत्ति पमाडे छे.

भाष्यनो भावार्थ.

हे शतक्रतो ! एटले घणा कर्मवाळा अथवा घणी बुद्धिवाळा हे इंद्र ! उद्गाताओ तुने गाथछे, (स्तुति करेछे) पूजन कारणरूप मंत्रोथी युक्त एवा होताओ पूजवायोग्य इंद्रने पुजेछे, एटले शस्त्रमां रहेला मंत्रोथी बरवाणेछे, वांसना अग्रभागमां नाचनारा खेलाडिओ जेम मोटा वांसने उंचो करेछे. अथवा सारे मार्गे चालनारा पुरुषो जेम पोताना वंश (कुल)ने उंचो करेछे, तेम ब्रह्मा वगेरे विजा ब्राह्मणो तुने उंचो करेछे. ॥ १ ॥

બાહર ખબર.

આ ચોપાનિયા બાપત ડોકાને કાંઈ લખ્યું હોય તો તેમણે બહાર ડોકા ભુલેશ્વર નજીક ફીરંગીના દેવળ પાસે પોર્તુગીઝ ચર્ચ સ્વીટ, ઘર નંબર ૩૫ માં સંસ્કૃત પાઠશાળામાં આર્યધર્મ પ્રકાશના મેનેજર ભેગ લખી જણાવ્યું નાટપેડ કાગળો લેવામાં આવશે નહીં.

આ ચોપાનિયાની કિમ્મત વર્ષ એકના અગાઉ રૂ ૧ ૮ ૦ એક રૂપેએ આઠ આના રાખી છે. દેશાવરતા ગ્રાહકોને ટપાલ ખર્ચ જુદો પડશે. દરારી વધારે નકલો મંગાવનારને ટપાલ ખર્ચ પડશે નહીં તથા એક ચોપાનિયું તેને મફત મોકલવામાં આવશે.

જે ગૃહસ્થો અમને લવાજમની ઠીકેટો મોકલે તેમણે પોસ્ટની અડધા આનાવાળી મોકલવી.

જે ગ્રાહકો ડોકાણું બદલે તેમણે અમને લખી જણાવ્યું.

સૂચના.

અમારા સત્જન ગ્રાહકોને વિનયપૂર્વક વિનંતી કરવાની કે આર્યધર્મ પ્રકાશના લવાજમનાં ગૃહ શાલનાં ઘણાં ખરાં નાણાં પાતિ ગયાં છે અને જે આની પાસે બાકી છે તેમને કાગળો લખવામાં આવ્યા છે તેવા ગ્રાહકોને જણાવવામાં આવે છે કે તેમણે મેહરબાની કરી આ ચોપાનિયાના પૈસા લેણા હોય તે જલદી ચુકવી દેવા જોઈએ. કેમકે તેઓને પડે મળ્યા છતાં પૈસાને માટે ઢીલ થાય એ ઘણી દલગીરીની વાત છે. માટે કેટલાક ગ્રાહકો જેમને અમારે બંને ત્રણ ત્રણ પડે લખ્યા છતાં અદ્યાપિ મુઠ્ઠી ગૃહ શાલનાં બાકી નાણાં બંધી નેંધી તેમણે અમારી આ સૂચના ઉપર તુરત લક્ષ આપી, દેણું પતાવી દેવા તરફી લેવી, તેમજ ચાલતી શાલનાં માટે પણ કૃપા કરવી.

आर्य धर्मप्रकाश.

ARYA DHARMA-PRAKASH.

पुस्तक ६३.

आवृत्ति, सदन १८३४.

अंक १० भो.

॥ शिखिणी ॥

॥ अघौघप्राचीनप्रिघटयतिपुण्यप्रथयति ॥

॥ प्रमतेसद्बुद्धिगगनप्रकलापलवयति ॥

॥ हरत्यज्ञानाध्यदिशतिपरमानंदपदयो ॥

॥ सतांसगःकल्पद्रुमद्वनोकिचित्तनुते ॥ १ ॥

छपाती प्रकाश कुशाग्र,

वेदधर्मभण्डाली कार्यभार भंडाला.

शुद्धमंडयै

आर्यधर्मप्रकाश आर्यधर्म

मने १८०२ ई.स.मी.

૧ વિદ્વસ નીતિ	૧૪૬
૨ ખરો ધર્મ શાથી નથી ઓળખાતો ?	૧૫૦
૩ અંતઃકરણનો કાંઠો	૧૫૪
૪ કાગળ માસના સવાલના જવાબ	૧૫૬
૫ ઋગ્વેદ સંહિતા તથા તેનું ભાષ્ય અને તે બન્નેના ગુજરા- તીમાં સારાંશ.....	૨૬૫

હરિગીત છંદ.

જો આર્યધર્મપ્રકાશની મન આરા રાખો માનવો ?
તો “આર્યધર્મપ્રકાશનો” ઉપદેશ સારો માનવો ;
આ આર્યદેશ મુધારવાને જો દયા દિલમાં ધરો,
તો આર્ય લોક તણે સુપંથ પડેલ દેખો પાંધરો. ૧.

સૂચના.

અમારા સજ્જન ગ્રાહકોને વિનયપૂર્વક વિનંતી કરવાની કે
આર્યધર્મપ્રકાશના લવાજમનાં ગઠ, શાલનાં ધણાં ખરાં નાંણાં
પતિ ગયાંછે. અને જેઓની પાસે બાકીછે તેમને કાગળો લખવામાં
આવ્યાછે તેવા ગ્રાહકોને જણાવવામાં આવેછે કે તેમણે મેહેરબાની
કરી આ ચોપાનિયાંના પૈસા લેણ હોય તે જલદી ચુકવી દેવા
જોઈએ. કેમકે તેઓને પત્રો મળ્યા છતાં પૈસાને માટે ઢોલ થાય
એ ધણી દલગીરીની વાતછે. માટે કેટલાક ગ્રાહકો જેમને અમા-
એ બબે ત્રણ ત્રણ પત્રો લખ્યા છતાં અણપિ મુંઝી ગઈ શાલનાં
બાકી નાંણાં બર્યાં નથી તેમણે અમારી આ સૂચના ઉપર તુરત
લક્ષ આપી, દેણું પતાવી દેવા તસ્દી લેવી, તેમજ ચાલતી શાલનાં
માટે પણ કૃપા કરવી.

આર્યધર્મપ્રકાશ.

પુસ્તક ૬૩.

શ્રાવણ, સંવત ૧૯૩૪.

અંક ૧૦ મો.

ધર્મો રક્ષતિ રક્ષિતઃ

॥ શ્લોક ॥

યેજાતેવ્યસનેનિરાકુલધિયઃસંપત્સુનામ્યુન્નતાઃ

પ્રાપ્તેનૈવપરાઙ્મુલાઃપ્રણયિનિપ્રાણપયોગૌરપિ

ન્દ્રીમતઃસ્વગુણપ્રકાશનવિધાવન્યસ્તુતૌપંડિતા

સ્તેભૂમંડલમંદનૈકતિલકાઃસતઃકિયંતોજનાઃ ॥

અર્થ—જે દ્વાધ દુઃખ આવી પડે તે વખતે આકુળ બુદ્ધિવાળા નથી થતા, જે સંપત્તિ મળે ત્યારે ઉદ્ધત નથી બની જતા, જે પ્રાણના પ્રયોગે કરીને પણ પોતાનો વાહણો મળે તો તેનાથી અવળા નથી જતા, જે પોતાના સદ્ગુણો પ્રકાશ કરવાની વિધિમાં લાજવાળા છે, જે ખીજનાં વખાણુ કરવામાં શક્તા છે, તે આ પૃથ્વીના મંડળનાં ઘરેણામાં મુખ્ય ઘરેણાં સરખા મળ્લનો ઠેઠાક છે ! ચારાંશકે યોડાજ છે.

સત્ય છે કે આલતા કાળના અમ્લમાં સપ્તમા માણસોને, દુઃખ પડે ત્યારે તેઓની બુદ્ધિ આકુળ થઈ જાય છે, સંપત્તિ મળે ત્યારે ઉદ્ધત બની જાય છે, તેપણ ઘણે ઠેકાણે આપણા સાંભળવામાં અને દેખવામાં પ્રસિદ્ધ છે, ઘણી મહેનતે પોતાનો રનેહી, સખંધી મળે તો તેની આંધે અવળા રહે છે, હમેશાં પોતાનામાં ગુણ હોય કે ન હોય તેપણ પોતાની વિનાશરમણે બડાઈ માર્દા કરે છે અને ખીજ સદ્ગુણ બરેલા હોય અથવા નહોય પણ તેઓના અવશુભગાવામાં તત્પર થઈ પડિત બની બેસે છે. તેઓમાં પૃથ્વી મંડળના ઘરેણામાં ઉત્તમ ઘરેણાંરૂપ મળ્લન પુરવો ઠેઠાક હોય ! મતલબ કે માત્ર યોડાજ હોય

અહીંયાં એમ પણ લઈ સકાય છે કે ઉપરના રસીકમાં વર્ણવેલા પુ-

રૂપો પૃથ્વીના મંડળને શોભા આપનારા ફેટલાએક છે. મતલબ કે નથી એમ ન સમજવું. આવા જે સત્પુરૂષો હોય તેમની સંગતિથી સન્માર્ગ શોધી, ખરા ધર્મને ધોરી રસ્તે ચાલવા આર્યજનોએ પ્રીતિવાન થવું જોઈએ.

૫૬.

આ ભવસાગર ભુંડોરે, તરીયા નર જાય તરી ;
 અજબ વામ જોડોરે, કળ ન પડે ડ્યમે ફરી. આ ભવ.
 અકળ આકર્ષણ કળાથી, સ્થિરતા મોજાં થાય;
 બરતીથી નિર લાગે બરાવા, જોરથી આઠમાં જાય,
 તાણમાં વેગે તણાતી રે, માછલી મૂઠ જાય મરી. આ ભવ. ૧
 અજતારૂપી ભુંડા ખરાબા, વિપત્તિના વા વાય;
 માણસ મન તરંગના મોજાં, અચાનકે અથડાય,
 સઢ સ્કંકાન સમોરાંરે, ફરકતાં તેં જાય ફરી. આ ભવ. ૨
 લાયક નીતિ સાંકળે લાંગરી, નરનુંન ઉત્તમ નાવ;
 અકસ્માત થતો અઠકાવા, સમજણ સાંધી સાવ,
 પણ પાપરૂપિ પવનેરે, નક્કિ ગાબડું જશે નિસેરી. આ ભવ. ૩
 તામસે ધુમ્મર તિમીરમાંથી; કેયે ન લાટે કળાય;
 ભવસાગરમાં ભુલાં ભમતાં, આત્મા તો અંકજાય,
 હાલક લોલક થાતુંરે, બવાની હોડકું જશે ભરી. આ ભવ. ૪

વિદુરનીતિ.

(સાંધણ પૃષ્ઠ ૧૧૭ થી.)

ષડ્મિષ્ટસુજીવંતિસપ્તમોનોપલભ્યતે

ચૌરાઃપ્રમત્તેજીવંતિવ્યાધિતેષુચિકિત્સકાઃ ॥ ૮૪ ॥

પ્રમદાઃકામયાનેષુયજમાનેષુયાજકાઃ

રાજાવિવદમાનેષુનિત્યંમૂર્ખેષુપાંડિતાઃ ॥ ૮૫ ॥

અર્થ—જે ચોરી કરનારા હોય તે ગાફલ રહેનાર પુરૂષોમાં જીવે છે.

જે રાગેથી પાગમ્પેલા હોય તેમાં ચિકિત્સા કરનારા હોય છે. જુવાન સ્ત્રીઓ કામી પુરુષોમાં નમે છે. ભીખારીઓ અથવા ગ્રામ, યજમાનોમાં ગુજરાન ચલાવે છે. રાજા, ઠેકાણાજી કરનારાઓમાં આજીવકા ચલાવે છે. અને પંડિતો હમણાં મુર્ખલોકમાં ગુજરાન ચલાવે છે. એ છ ભતના લોકો છ ભતના લોકોમાં નિભાવ કરી લે છે.

અભિપ્રાય એવો છે, હે રાજા ! તારા પુત્રો ધણા છે પણ તે મૂર્ખાઓ છે તેથી પંડિત એટલે ગ્રહા પાંડવો સધળું રાજ્ય મેળવી લેશે. ॥૮૪-૮૫॥

પઢિમાનિવિનિવ્યંતિમુહૂર્તમનવેક્ષણાત્

માવઃસેવાકૃપિર્માર્પ્યવિદ્યાવૃણસંસારિઃ ॥ ૮૬ ॥

અર્થ—એક જગપણ દેખરેખ રાખતાં સુડ્યા કે ગાયો, કાષ્ઠપણ ભતની સેવા ખરદારા, ખેડ, સ્ત્રી, વિદ્યા, અને શુદ્રની સોખત એ તરત નાચ ધમ્જાય છે.

અભિપ્રાય છે હે રાજા ! તમે પુત્રતા સ્નેહથી ખોંચાણને સદ્વિદ્યા ઉપર કાંઈ પણ ધ્યાન રાખ્યું નહીં તેથી તે માવ નાચ ધમ્જ ગઈ છે. તેનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ એ જે નહિતો તમે મૃત્યુને કેમ છોડી દો ? ॥ ૮૬ ॥

પઢેતેહ્યમન્યંતેનિત્યંપૂર્વોપકારિણં

આચાર્યશિક્ષિતાઃશિષ્યાઃકૃતદારાશ્વમાતરં ॥ ૮૭ ॥

નારીવિગતકામાસ્તુકૃતાર્યાશ્વમયોજકં

નાવંનિસ્તીર્ણકાતારાઆતુરાશ્ચિકિત્સકં ॥ ૮૮ ॥

અર્થ—જે પ્રથમનો ઉપકાર કરનાર હોય છે તેને નીચેના છ ભતનાં માણસો માન આપતા નથી. જેમકે, શિષી રહેલા શિષ્યો, આચાર્યને માન આપતા નથી. પરણેલા હોય તે પુત્રો, પોતાની માતાને માન આપતા નથી. કામની ઈચ્છા નિવૃત્ત થયેલા નરો, નારીને માન આપતા નથી, પોતાનું કામ સિદ્ધ કરેલા લોકો, તે કામમાં જોડનારને સંભાળતા નથી, સમુદ્રાદિક તરી ગયેલા લોકો, વાહાણને માનતા નથી અને રાગીઓ રાગરહિત થયા પછી વેદને માન આપતા નથી.

ટુંકામાં અભિપ્રાય એવોજ કે, હે રાજા ! પણ તમે તો સઘન રાજ્યના લોભથી પોતાને કૃતકૃત્ય માની પાંડવાને નથી માનતા. ॥૮૭-૮૮॥

આરોગ્યમાનૃપ્યમવિપ્રવાસઃ સદ્વિર્મનુષ્યૈઃસહસંપ્રયોગઃ

સ્વપ્રત્યપાવૃત્તિરભીતવાસઃ ષટ્જીવલોકસ્યસુખાનિરાજન્ ॥૮૯॥

અર્થ—હે રાજા ! રાગીર નિરાગી, કરજ કોડીનું નહીં, સુસાક્ષ સુદલ ન દેખવી, સારાં સારાં માણસો સાથે મૃતસંગ થવો, પોતાને અનુકૂળ આજીવકા, કોઈની ખીક વગર રહેવું, એ છવાનાં આ જીવલોકનાં સુખોંછિ ટુંકામાં એજ તાત્પર્ય કે, સારાં માણસોની સાથે મૃતસંગ ભોળાં પણ તમારે તે નથી કરણ કે, સારાની સંગત હોય તો સાંઠે કરવાનું સુખે. ॥ ૮૯ ॥

ઈર્ષુર્ઘૃણીનસંતુષ્ટઃક્રોધનોનિલશંકિતઃ

પરમાયોપજીવીચષ્ઠેતેનિલદુઃખિતા ॥ ૯૦ ॥

અર્થ—ખીલ્યોની ઇર્ષા કરનાર, દયા નહિ રાખનાર, સંતોષ વિના નો, ક્રોધી, નિરંતર રાંકાવાળો અને પારકા ભોગ્યઉપર જીવનાર એ : પુરૂષો હમેશાં દુઃખી થાય છે.

અભિપ્રાય એજ કે, હે રાજા ! તમે પાંડવાઉપર અદેખાઈ રાજ છે, જરા પણ દયા લાવતા નથી કે “એ પણ મારાજ પુત્રો છે” આટલે માટે પાંડુરાજાનું રાજ્ય લઈ પડ્યા છે, તોપણ તેથી સંતોષ નહિં રાખીને પાંડવાને કાંઈ પણ આપી રાકતાં નથી, અને હમેશાં તમારે મન રાંકા કર્યોજ કરેછે, માટે તમે માટા ફૂખીયા છો, જો સુખી થાવું હોય તો ઉપરના વાક્યથી વિરુદ્ધ ચાલવાને પ્રયત્ન કરો. ॥ ૯૦ ॥

સત્સદોષાઃસદારાજાહાતલ્લ્યાવ્યસનોદયાઃ

પ્રાયશોચૈર્વિનશ્યંતિકૃતમૂલાભષીશ્વરાઃ ॥ ૯૧ ॥

સ્ત્રિયોક્તામૃગયાપાનંવાકપારુષ્યંચપંચમં

મહચ્ચદંડપારુષ્યમર્યદૂષણમેવચ ॥ ૯૨ ॥

અર્થ—હે રાજા ! સ્ત્રિયોનો સંગ અથવા તેમાં લીન થઈ જવું, જીગડું મંડવું, નિર્બળ અને નિર્દોષ પ્રાણીઓની હિંસા, કોર વચનથી કોઈને બેદ

ઉપજાવવો, જે તિલ્લુ દંડને લાયક ન હોય તેને તેવો કડોર દંડ દેવો અને અર્થનું દૂષણ; એ સાત દોષો કે જે ૯૯ જામી ગયેલા કદી કોઈ ધર્મિય હોય તેને પણ નારા કરનારા છે, તે દુઃખના ઉદ્યરૂપ દોષો રાજાએ ત્યાગ કરવા જોઈએ.

ટુંકામાં કેહેવાનું કે, હે રાજા ! તમારા પુત્ર દુર્યોધને ખાંડવાને વાણીયા અને દંડથી છેતર્યા છે. માટે એ દોષો ગમે તેવા તમે બળીયા હો તોપણ નારા કરનારા છે એમ સમજો. ॥ ૯૧-૯૨ ॥

અષ્ટૌપૂર્વનિમિત્તાનિનરસ્પાવિનશિષ્યતઃ

બ્રાહ્મણાન્પ્રથમેદેષ્ટિબ્રાહ્મણૈશ્ચવિરુદ્ધયતે ॥ ૯૩ ॥

બ્રાહ્મણસ્વાનિચાદત્તેબ્રાહ્મણશ્ચજિઘાસતિ

રમતેનિંદયાચૈષાપ્રશંસાનાભિનંદતિ ॥ ૯૪ ॥

તૈનાન્સ્મરતિકૃત્યેષુપાચિતશ્ચામ્યસૂપતિ

એતાન્દોષાન્નરઃપ્રાતોબુદ્ધ્યેદ્બુધ્ધ્વાનિસર્જયેત્ ॥ ૯૫ ॥

અર્થ—જેનો નારા યત્નાનો હોય એવા માણસને પ્રથમ આઠ નિમિત્તો યામ છે, તે એ કે, પ્રથમ બ્રાહ્મણોને સાથે દ્વેષ કરે, બ્રાહ્મણો સાથે અવજો ચાલે, બ્રાહ્મણનું સર્વસ્વ લઈ લે, બ્રાહ્મણની હિંસા કરે, બ્રાહ્મણોની નિંદાથી ગમત કરે, તેઓના વખાણ યતાં હોય તેમાં ટેકો ન આપે, તેઓને કોઈ પણ કામમાં સંભારે નહીં, અને કોઈ કોઈ માણે તો તેનો તિરસ્કાર કરી અવજા કરે છે. માટે એ આઠ દોષો ગણો માણસ હોય તેણે જાણીને છોડી દેવા જોઈએ. (જાણીને ન છોડાય ત્યારે તે ન જાણ્યું.)

ટુંકામાં મતલબ કે હે રાજા ! મૈત્રેયના અપમાનથી છેલ્લું આઠમું દૂષણ તમારા પુત્રમાં યથે, માટે તે નારાકારક નિયાતી છે. બુદ્ધિવાને તે સધળું જાણીને દુર્યોધો મેલી મદગુણો દેવા જોઈએ પણ તે સમજવાની બુદ્ધિ દુર્યોધનમાં નથી એટલે તે એવી જાતનું દૂષણ ઉપજાવ્યાવિના નહીં રહે એમ મને લાગે છે, અને તે નારા કરનાર કારણ છે. એમ જણાય છે. ॥ ૯૩-૯૪-૯૫ ॥

અષ્ટાવિમાનિહર્ષસ્યનવનોતાનિભારત

વર્તમાનાનિદૃશ્યંતેતાન્યેવસ્વસુખાન્યપિ ॥ ૯૬ ॥

અર્થ—હે રાજા ! આ આઠ ચાલતાં હર્ષના હેતુ પોતાને સુખને આપનારાં છે, તે એ કે, ॥ ૯૬ ॥

સમાગમશ્ચસંસ્થિભિર્મહાશ્ચૈવધનાગમઃ

પુત્રેણચપરિવંગઃસન્નિપાતશ્ચમૈથુનં ॥ ૯૭ ॥

સમયેચપ્રિયાલાપઃસ્વયૂથ્યેષુસમન્નતિઃ

અભિપ્રેતસ્યલાભશ્ચપૂજાચજનસંસદિ ॥ ૯૮ ॥

અર્થ—પોતાના મિત્રો સાથે સમાગમ કે સાથે રહેવું. ઘણાં ધનનું આવવું, પુત્રની સાથે મળવું, રતિના સમયમાં ઠેકાણાંવિનાનું બોલવું કે પડી જવું, જે વખત ઘટે તેજ વખતે પોતાની પ્રિયાનો આલાપ અને પોતાની મંડળીઓમાં મોટાપ પામવી કે બહાર પડતું થવું, મનગમતાંનો લાભ. અને ભરી સભામાં પૂજા થવી.

આ આઠ પ્રકાર પોતાને આનંદ આપનારા છે, તેમાં છેલ્લો કે જે સભામાં પૂજા થવી તેપણુ દ્રોષદીને સભામાં દુષ્ટ દુઃશાસન લાઈ આવ્યો તે વખત તમે અપૂજ્ય થઈ તે રહીત થયા છો; મતલબ કે તમને પોતાને સુખ થવાને એકે ઉપાય નથી.

વેળે કે દાવતા

અરે રાજા ! સ્વરો ધર્મ શાથી નથી ઓળખાતો ?

—૧૨૧—

આપણા આર્યધર્મના બાંધનારાઓ અને પાછળથી ચલાવનારાઓ મુની લોકો હતા. જેવા સારા ધર્મો તેઓ બાંધતા તેવા પ્રથમ પોતામાં દાખલ કરી પછીથી બીજાઓને તેમ કરવાની ફરજ પાડતા. ધર્મના રસ્તાઉપર સંધળા લોકોનું વળત વધારે સમ્પાદને તેઓને કંઈ એટલી બધી મહેનત પડતી નહીં. કારણ કે પાછળના આર્યલોકો એ બાબતમાં આસ્તાવાજા હતા. અને ધર્મ બાંધનારાઓની ગોઠવણે પણ સેહેલી અને સુગમ પડે તેવી જણાતી હતી. એ ધર્મના બાંધનારાઓ ઋષિલોકો અથવા મુનિલોકો પહાડ, પાણી, ઝરણાં અને ઝોડોના ઝુંડોમાં ઝુપડીઓ બાંધી રહેતા. અને ગુજરાત ચલાવવાને પણ કોઈ કોઈને જ દેશમાં રહેતા હોય તે દેશના અધિપતિ તરફથી મળતું હશે. અને બાકી વનમાંથી જામએ તે

મેળવી શકતા. નિર્જન વનમાં પહોડ પાણી આદિનો આશ્રય લઈ રહેવાનું કારણ એજ હશે કે એવિ જગ્યાઓમાં રહેવાથી મનોવૃત્તિ ધણીજ નિર્મળ અને શાંતસ્વભાવને અનુસરી મગજને ધણુજસાફ કરે છે. તેથી ધર્મનાં પુસ્તકો ધણી મારી ઢબમાં બધાઈ શકે, અને પાઠ્યતા લોકો આ પ્રમાણે વર્તિ શકશે કે નહીં! અથવા એથી કશો છે કે જુકમાન? એ બધું વિચારી જોવાને પણ તેવિ સ્થિતિમાં ઠીક પડે. તેથીજ તેઓ એવિ રજીયામણા જગ્યાઓપર પોતાના વાસ રાખતા. એક ધર્મનાં પુસ્તકો તેવિ રીતે બંધાતા એમ નહીં પણ આશુખને વધારવાનાં અને શરીર સાફ રહે તો સધળા પુરુષોથી થઈ શકે એવાં વૈદકનાં પુસ્તકો અને જ્યોતિષવિદ્યાનાં પણ ધર્મને લગતાં અને અંતરમાં ધર્મીરા રહેલાં પુસ્તકો બાંધતા. હવે તે કેહેવી રચનાવાળાં અને કેટલી મહેનતે કેવી અકલ વાપરીને કરેલાં હશે તે આજ પણ કોઈ અર ધ્યાન રાખી વાંચે તો જણાયા વગર રહે નહીં.

પણ અકસોસ છે કે, જોવા આગળના આર્થો થઈ ગયા તેઓમાનો શતાંશ પણ કોઈનામાં જણાતો નથી. જોને જોમ ગમે અને જોને જોમ ઠીક આવે તેમ પરિત બની જઈ, હજારનો ગાઠીયો મળે કે ગાધી થપાની પેઠે આડું અવજી લોકોને સમજાવી અવજા રસ્તાપર ચડાવી દે અને લોકો પણ સારો કે નરતો એક રસ્તો પકડ્યો કે પછી ગાડીયાં રોળાંની પેઠે પરપરા ચાલ્યા જાય.

ધર્મોપદેશક થવું કે લોકોનું કલ્યાણ કરવું એ કાંઈ જોવા તેવા માણસથી કે જોઓ* અજીતેન્દ્રિય હોય અને જે વખત આવવાનું અને સુવાનું જાણતો હોય એથી થઈ શકે તેમ નથી. એવા દુરાચારીઓથી તો સત્યાનારા વળી જાય છે.

આપણા આગળના આર્યલોકો કેહેરા હતા તે આપણાં પુસ્તકો તો શું! પણ ખીજા લોકોના ઇતિહાસો પણ જણાવે છે કે, “આર્યલોકો કદી જીકું ન જોલતા, એક ખીજાને લડીને ફરીયાદ ન કરવી પડતી. કારણ કે તેનામાં કુસપ ન હતો, પારકો માન કોઈ લેતા નહીં એટલે સર્વે નિર્ભય

હતા. તેમ આજના કેટલાકની પેઠે લમ કરવામાં એક ખીજને પૈસા આપે છે તેમ આપતા નહીં. આજનામાં જેવા દુર્ગોણો છે તેઓ તેનામાં હતા નહીં. અને તેમની સ્ત્રિયો બણેલી તથા ધર્મને બાણનારીયો હતી". ત્યારે સઘળી કોમના હિંદુ લોકો આવા ઉંચી વર્તણુકના હતા ત્યારે ધર્મને ખાંધનારા અને મુનીલોકો તે કહેવા હશે ! અને મુની નામ શાથી પડ્યું હશે ! તે વિશે નિચે વાંચો છે કે,

મનનશીલાઃ શાસ્ત્રકર્તારશ્ચ મુનયો ઋષયોવા ॥

(સદ્ધર્મ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે) આત્માનું અથવા સન્માર્ગનું મનન કરનારા પુરૂષો મુનિયો અથવા ઋષિયો કહેવાય છે.

આપણા ધર્મનાં પુસ્તકો ખાંધનારાઓ આવી રીતે આત્માનું હૃદયમાં મનન રાખતા અને શાસ્ત્રો ખાંધતા માટે મુનિયો કહેવાય છે વળી, ભગવદ્ ગીતામાં લખ્યું છે કે,

દુઃસ્વેષ્ણનુદ્વિમમનાઃ સુસ્વેષુવિગતસ્પૃહઃ

વીતરાગભયક્રોધઃ સ્થિતધીર્મુનિરુચ્યતે ॥

દુઃખમાં જેનું મન ખેદ પામતું નથી. તેમ સુખમાં જેનું મન પ્રાપ્ત હોય તોપણ ઈચ્છા વગરનું રહે છે. ઉપકાર કરનારપર પ્રિતિ, અપકાર કરનારપર ક્રોધ અને મરણાદિક દુઃખોથી ભય જેને ન થતો હોય તે સ્થિર પ્રુદ્ધિવાળો મુની-કહેવાય.

આવી જાતના ગુણોથી તે આર્ય નામને ઉજાળનારા પુરૂષો ઋષિયો કે મુનિયો કહેવાતા. એ મહાન પુરૂષોનો ઇતિહાસ માત્ર રહ્યો છે. પણ કોઈ અરેધર્મ ઝોળખાવી લોકોને સારામાર્ગમાં પ્રવૃત્તાવનાર મળી શકે તેમ નથી.

કદી કોઈ ધર્મનો ઉપદેશ કરનાર હશે પણ તે ધર્મ તે શું છે ? એમ બાણી શકતો નહીં હોય, કદી કોઈ બાણતો હશે તો તેને પોતામાં પ્રથમ દાખલ કરવો એ મુશ્કેલી ભરેલું છે. જે ધર્માચરણ ઉપદેશ કરનારમાં હોય તેજ જોનાર અને સાંભળનારમાં આવે છે તે વિના આવવાં કઠણ પડે છે. પણ ઉપદેશ ધર્મનો કરે અને આચરણ અવળાં હોય તો તેવાં, લોકોને અસર કરી ભય છે. જેમકે માતા પિતા જેવા વિવેક રાખે, જે પ્રમાણે

બેભે, જેવું શિખવે, જેવું ખાય, જેવો વ્યવહાર રાખે, જેવો સ્વભાવ રાખે, તે સમગ્ર તેની પ્રજામાં ધણુકરીને આવે છે. આવું હોય એટલે શુ ધર્મનું ઠેકાણું રહે? ચિત્તેવાચિક્રિયામાત્રસાધૂનામેકરૂપતા મતપણ કે માધુ (૩૩) પુરૂષને મનમાં, વાણીમાં અને ક્રિયામાં એકરૂપણું હોય છે, એટલે જેવું મન તેરીજ વાણી અને જેવી વાણી તેરીજ ક્રિયા હોય છે. તેમ ધર્મોપદેશક મરખા સંતુરૂપોને પણ ચિત્ત વાણી તથા ક્રિયા એ સમગ્રનું એક થતું જોઈએજ અને એમ થતું તે મુન્માર્ગે ચલાવા અને ચાલવા માંડજ. અને એટલા માટેજ “સાધૂના” એ શબ્દ નાખેલો છે નહિ તો મનમાં, વાણીમાં અને ક્રિયામાં એક રૂપવાળા દુરાચારીઓ ઘણાએ દુનિયાને જુકસાન કરનારા મૃતરીને ભારરૂપ થઈ ફરતા હશે.

જેમ જેમ અરે ધર્મોપદેશક થોડા, તેમ તેમ અધર્મનો વધારો થાય એમાં નવાઈ શી? આવા કેટલાક કારણોથી અરે ધર્મ શું છે? તે અનુક્રમે ઉતરતી પ્રજા જાણી શકતી નથી. હમેશાં એવો નિયમ છે કે, જોયે ચઢેલું નિચે ઉતરતો વિલખ થતો નથી, પણ નિચે ઉતરીને, ચઢતા ઘણી મુશ્કેલીથી પણ પાર પડતુ ઇશ્વરમાધિન રહે છે. અરે રસ્તે કે અરે ધર્મે ચાલતાં તેમાંથી આવાં કારણોને લાંબે જીવે યજ જવાય છે, અને તેમ થયા પછી પાછુ અરે રસ્તે આવવુ બની શકતું નથી.

એમાંમાં પુરૂં, વળી ચાલતા જમાનામાં એક ધર્મમાંથી ફાંટાઓ ફૂટેલા છે, તે કેટલાક તો પ્રસિદ્ધપણે લોકોને કુમાર્ગે ચલાવે છે. આ ધર્મના ફાંટાઓ એના કોઈ મૂળ પુરૂષે ખાવેલા હોય છે તે પાછળનાને આજીવકારૂપ યજ પડે એટલુજ એ બાધવાનું કારણ જણાય જ. લોકો ખિચારાં શુ જાણે કે કયો પંથ અરે હશે? જે પંથમા જે ગયો તે પથને તે અરેખાત સાચો જાય છે પછી ગમે તો સારો હોય અને ગમે તો નરતો હોય, પણ તેમા તે આસક્ત રહે છે. કદિ કોઈ જાણે કે આપણે અધર્મને રસ્તે ચાલીએ છીએ તોપણ તે છોડી શકાતું નથી. અને ઝેરનો કોડો ઝેરથી જુદો પડતો નથી તેમ તેપણ તેવા માર્ગથી જુદો પડી શકતો નથી. આવા પ્રજામાં અસલનો ધર્મ ને અસલનાં મદાયણે કોણ જાણી શકે! કેટલોક હાલનો જમાનો પણ

મુધરેલો ગણાય છે એટલે આગળના ધર્મ બાંધનારાંએને વખતે હસી કહોડે, વખતે તેઓ નવરા હતા આપણે ક્યાં નકામા છીએ ? એમ કહે. કેટલાક બુઠ, મોજ અને લાકડીઓની લેહેરમાં લોભાઈ જઈ જેમ ગમે તેમ ચાલવું એજ ધર્મ છે એવું ઠોકી ખેસાડે. પછી તેની પ્રજા ધર્મને કેવો ઝમાળે ? એ પ્રસિદ્ધ જણાઈ રહે છે. આવા કારણથી ધર્મ ઢંકાયેલો રહે છે. હજી કેટલાક લોકોમાં કેટલોક આચાર સારો રહ્યો હોય એમ જણાય છે, તેથી ધર્મનો પણ અંશ જોવામાં આવે છે, પણ તે નાશ ન થતાં વધીને પામે એવું અમે ઇચ્છીએ છીએ.

મુઘળાએ યાદ રાખવાનું છે કે, માણસો યોડી આવરદાવાળાં, છોકરાંઓ રાગી, શરીરો નિર્મળ, દેરાની દુર્દશા, વિદ્વાનો નાશ, કળા કૌશલ્યનો લોપ, સદાચારનું જવું, ઈશ્વરની અપ્રસન્નતા અને કુસંપ એ સર્વે, આર્યલોકોના બાંધેલા ધર્મનાં પુસ્તકો આદિ સર્વે ગ્રંથોના રસ્તા છે તે પ્રમાણે વિચારી નહીં ચાલવાથી બને છે. જો તે અટકાવવાની ઇચ્છા હોય તો આર્યલોકોએ લખેલા હુકમો પ્રમાણે ચાલી અમૂલ્ય લાભ લેવા જોઈએ.

અંતઃકરણનો કાંટો.

(સાંધણ પાને ૧૨૧ થી.)

પ્રિય મિત્રો,—અનૈકિક અંતઃકરણના કાંટાને ધારેલી યોગ્ય બાજુ તરફ નમાવવા વાસ્તે પવિત્ર વસ્તાઓ તરફથી જે કરવું ઊચિત હતું તે બા માણસે ગયા ભાગવિષે હજીરમાં હાજર કરેલું છે. પરંતુ તેટલાથી સંતોષ તો નથી, હમેશા એ કાંટાને યોગ્ય બાજુએ નમાવવો જોઈએ, કારણ મ ન થવાથી સાંભળનાર અને બોલનાર બંનેનું અહિત છે. વાસ્તે જેમ બોલનારે ઘણાજ સંભાળથી અક્ષરો તેમાં (અંતઃકરણરૂપ કાંટામાં) દાખલ વાળેથી તે યોગ્યજ બાજુ તરફ નમે. તેમજ સાંભળનારે પણ પોતાના અંતઃકરણના કાંટાને ઘણાજ સ્વચ્છ અને નિર્દોષ રાખવો જોઈએ. એ જોજ મુખ્ય કરવાનું છે. વસ્તાની અમૂલ્ય વાક્યરજાવળી કાંટામાં તે અનૈકિક કાંટો વિરદ બાજુ નમે, ત્યારે વસ્તાનાજ હકમાં બુક-

સાન થયું એમ સમજવું એ ભુલ ભરેલું છે. પણ વડતાના કરતાં આ બલકે હજાર દરજ્જે શ્રોતાના હકમાંજ નુકસાન થાય છે. વિચારે કે, વિભીષણ વડતા અને રાવણ શ્રોતા; વિભીષણની અમૂલ્ય શિખામણરૂપી ઝવેગતાનું વજન રાવણના અંગકરણના કાંઠામાં યોગ્ય રીતે ન થયું તેથી વિભીષણને નુકસાન થયું કે રાવણને? વ્યાસજી અને શ્રીકૃષ્ણ જેવા વડતા અને દુર્યોધન શ્રોતા, ઉપરના જેવ મહાત્માનો ઉપદેશચિંતામણિ, દુર્યોધનના અંત કરણના કાંઠામાં કાંઈજ વજનદાર ન થયો તેથી વ્યાસજી અને શ્રી કૃષ્ણને નુકસાન થયું કે દુર્યોધનને? ભીષ્મપિતામહનું દિવકારક કિમતી બાપજી કર્ણના મનમાં હલકું લાગ્યું તેથી ભીષ્મપિતામહને નુકસાન થયું કે કર્ણને? વિદુરજીનો વિશ્વહિત પવિત્ર બોધ, ધૃતરાષ્ટ્રના અંત કરણના કાંઠામાં અમૂલ્ય ન લાગ્યો તેથી એ વિદુરજીને નુકસાન થયું કે ધૃતરાષ્ટ્રને? જો કે પવિત્ર વડતાએ શ્રોતાનું નુકસાન કે અહિત થાય એ પોતાનુંજ ગણે છે. હવે આપણે તેમજી અહિત અને નુકસાન ગણીએ તો ગણાય અહં તો પણ વાસ્તવિક રીતે તો તેમ યવાથી શ્રોતાજી અહિત અને નુકસાન છે. વાસ્તે તેણેજ પોતાનો અંત કરણનો કાટો યોગ્ય બાજુતરફ નમાડવા પ્રયત્ન રાખવું જોઈએ. તેમ એ પણ વિચાર કરવાનો છે કે વ્યાસ, વિદુર, શ્રીકૃષ્ણ, ભીષ્મ, વિભીષણ, મુષિશિર, અને ઉદ્ધવજી જેવા વિશ્વહિતેચ્છુ વડતાએના ગમીર માનસીક ખળનામાંથી નિકળેલાં અક્ષરરૂપસો વગર વજનના, વગર પરીક્ષા કરેલાં, મન, વચન, અને કર્મના ઐક્યરૂપ યંત્રમાં વગર ઘડાએલાં, અને પરમેશ્વરની કૃપારૂપ અમૃત રમથી શુ વગર ભીંગણેલાં હશે? કે જેથી પ્રત્યેકના શ્રોતાના અંત કરણ કાંઠામાં તમામ વિરુદ્ધ બાજુ નમી ગયા; કદી કોઈપણ એમ કહી શકનાર નથી કે ઉપના વડતાએનો અર્થોપણ અક્ષર જેવજન કે અણુધડ હોય, ત્યારે સિદ્ધ થાય છે, કે તે સાંમજનારના કાંઠાએમાંજ દોષ ભરેલો હતો. રાવણના અંત કરણના કાંઠાનું છાબડું તો પરસ્ત્રી વિપય વામનાથી કઠાઈને છેક કુટી ગયું હતું, દુર્યોધનના અંત કરણના કાંઠાનું છાબડું નીચ સંગ, નીચ આચાર, અને નીચ વિચારથી નીચેજ નમી ગયું હતું, કર્ણના અંત કરણના કાંઠાનું છાબડું અભિમાનથી મરડાઈ ગયું હતું, ધૃતરાષ્ટ્રના અંત કર-

છુના કાંટાનાં છાબડાંને પુત્ર પ્રેમરૂપી મેલ ચોટી જવાથી વજન કરવાનો કામમાં નિરૂપયોગી થઈ ગયું હતું. સર્વ ક્રોધ જાણી શકશે કે ઉપરના કાંટાઓ ક્રોધપણ પ્રકારે પોતામાં પોડેલી ઝવેરાતનું વજન કરવાને શક્તિવાન ન હતા, ને તેજ કારણથી વ્યાસ, વિદુરજી જેવાનાં વાક્યરત્નોનાં વજનની તેઓએ નિર્બળતા બતાવી હતી એટલુંજ નહીં પણ પોતાના આધારરૂપ સાંભળનાર ધણીઓના ભાગ્યનાં વજનની પણ તેઓએ નબળાઈ બતાવી આપી હતી. વાસ્તે દરેક શ્રેતાઓ ભોલનારનાં વાક્યરત્નનું વજન કરતી વખત પ્રથમ પોતાનો અંતઃકરણનો કાંટો સ્વચ્છ કરવો જોઈએ, પણ એ કાંટો રાખવાનું સ્થાનક એવું છે કે કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મંદ અને મત્સર તેમની નજીક હોવાથી એક બાજુનાં છાબડાંને તેઓ નીચું કરી નાંખે છે. એ કામ, ક્રોધાદિકનો મેલ એ છાબડાંને સ્પર્શ ન કરે તેને વાસ્તે સાધન એજ છે કે, ઈશ્વર કૃપારૂપી અમૃતરસમાં તે કાંટાને ઘોળ સ્વચ્છ કરી રાખવો, જેથી ક્રોધ પ્રકારનો મેલ તેની ખરું વજન કરવાની શક્તિને લઈ શકશે નહીં. હિતોપદેશ દેનાર હિતેચ્છુ લોકોનાં વાક્યરત્નની ખરી કિંમત જાણવા વાસ્તે પ્રતિક્ષણ પોતાનો અંતઃકરણનો કાંટો એવી બારી-કાથી તપાસવો કે તેનું કોઈ છાબડું કોઈ ક્ષયકારક પદાર્થનો સ્પર્શ થવાથી ફાટી જઈને પુટી તો નથી ગયું? ક્રોધ કારણથી તે નિચે તો નથી ખેંચી ગયું? ક્રોધપણ કારણથી તે મરડાઈ તો નથી ગયું? અને તેની વજન કરવાની શક્તિ તો ક્રોધ કારણથી નબળી નથી થઈ? એ તપાસ કર્યાબાદ પોતાનો અંતઃકરણનો કાંટો બ્યારે સ્વચ્છ લાગે ત્યારેજ હિતેચ્છુ પાસે તેમનાં વાક્યરત્નો તેમાં દાખલ કરવા સંમત કરવી. આપણે સર્વ ક્રોધ વખત ભોલનાર અને ક્રોધ વખત સાંભળનાર થઈએ છીએ, વાસ્તે જે વખત આપણે ભોલનાર હોઈએ તે વખત આપણે મુખમાંથી ઉપર કહેલી રીતિ પ્રમાણેજ દરેક અક્ષર એવો વિચાર કરીને સાંભળનારના અંતઃકરણના કાંટામાં નાખવો કે, ક્રોધપણ રીતે તેનું વજન કમી થાયજ નહીં. તેમજ બ્યારે આપણે સાંભળનાર હોઈએ છીએ ત્યારે આપણો અંતઃકરણનો કાંટો આપણે એવો સ્વચ્છ અને નિર્દોષ રાખવો કે ભોલનારના વાક્યનું વજન ખરેખર થાય, અને એક રતિ માત્ર પણ ફેર પડે નહીં. આમ

કરવાથીજ વડતાનો ગ્રમ સફળ થાય છે અને ગ્રોતાનું હિત થાય છે. જુ
ઓ કે બાસજી અને શ્રીકૃષ્ણના વાડપરનો જેઓ દુર્યોધનના અત કરણના
કારામા છેક નિર્માલ્ય લાગ્યા હતા તેજ યુધિષ્ઠિરને અમૃત્ય થઈ પડ્યા,
વિદુરજીનો સદુપદેશ મૃતરાષ્ટ્રને કાઢજ કિમતી ન લાગ્યો હતો તેજ યુધિષ્ઠિરને
એક ચિતામણી જેવા લાગ્યો, બિહમપિતામહની વાડવરતાવળી જે કર્ણને
નિ સાર લાગી હતી તેજ યુધિષ્ઠિરને પાવજીવિત દુદ્યમા રાખવા લાયક
મુખ્ય સર્વસ્વરૂપ થઈ પડી તેમજ વિભીષણનું બાપણુ રાવણના મનમા
નકામુ લાગતુ હતુ તેજ ગમમદ્રજીના મનમા એક કિમતી ઝવેરાત જેવુ
લાગ્યુ, ઉદ્ધવજીના મદ્વિચારો બલદેવજીના મનમા નિર્ભજ લાગ્યા હતા તેજ
શ્રીકૃષ્ણના મનમા અતિપ્રમળ જાણાયા, આમ યાવાનુ મુખ્ય નિદાન શુ છે?
એમ વિચારીએ તો ફક્ત એમજ મર્જના મનમા આવરો કે તેઓના
અત કરણના કાટાએ અતિ સ્વચ્છ અને નિર્દોષ હતા, એવિના પીગુ
ઝાઈજ કહી રાકાવાનુ નથી કદી ઝાઈ એમ રાકા લેશે કે, એ તો
સ્વામાવિકજ છે, જે પોતાના શત્રુને જે અપ્રિય લાગે તે પોતાને પ્રિય લાગે
એમા અત કરણના કાટાની નિર્દોષતાને સ્વચ્છતા ક્યા રહી? પણ પ્રિય
મિત્રો નજમળનો અત કરણનો કાટો જે વખત કલિયુગનો આવેશથી
જુગટા તરફજ નમી ગયો હતો તે વખત તેની પાંચત્ર પતિવ્રતા ગણી દમયતી-
એ પ્રખ્યાત પ્રધાનોએ અને પ્રોતિનાળી પ્રજાએ જે જે બાપણે કીધા
તે તે તેને કાઢજ વજનદાર ન લાગ્યા, પણ જે વખત કલિયુગનો આવેશ
નિકળી ગયો, ત્યારે પોતાના અત કરણના કાટાની ખામીપિષે પોતાને ખેદ
થયો છે કે નહીં? દુર્વાસાના આપથી દુષ્યતનો અત કરણનો કાટો જુદીજ
ખાજુ નમી ગયો હતો તે મુમયે રાકુતલાએ જે જે વચનો કહ્યા તે તે
તેને વિરુદ્ધજ જાણવામા આવ્યા, પણ પોતાની મુદ્રા જોવામા આવ્યા પછી
તેને કેટલા પરતાવો થયો છે? તે કાઢજુ અજણુ નથી એવા અનેક
ધતિહાસો છે કે, જેમા કોઈ કોઈ અદૃશ્ય કરણોને લીધે જે જે વાતો પ્રથમ
અત કરણમા નિ સાર લાગતી હોય તે તે વાતો સદરહુ કાગણો નિકળી જવા
પછી ધણીજ સારવાળી લાગે છે. વાસ્તે માનજનારના અત કરણના
કાટાની સ્વચ્છતા અને નિર્દોષતાજ જરૂર જોઈએ છીએ, તેમજ બોલના-

રના દરેક અક્ષરો પણ મન, વચન અને કર્મના ઐશ્વર્ય ઉત્તમ યંત્રમાં ઘડાયેલા અને પરમેશ્વરની કૃપાદૃષ્ટિરૂપ અમૃતરસમાં ભીજાયેલાજ જોઈએ. તોજ તેનું ખરોખર વજન થાય. ટુંકામાં જે યંત્રમાં અક્ષરો ઘડાયા હોય તેજ યંત્રમાં કાંટો પણ ઘડાયો જોઈએ જે રસનો અક્ષરોને પાસ દેવો જોઈએ તેજ રસનો કાંટાને પણ પાસ દેવો જોઈએ. એમ કાંટો ને અક્ષરો સરખા થયા એટલે વજનમાં ખામી કદી થવાની નહીં એમ નિઃસંશય જાણવું. આ ઉપરથી મધળી શંકાઓ ઉડી જતાં બોલનારના વાક્યનું ખરોખર વજન જાણવા હું ફરીથી પણ સાંભળનારને પ્રાર્થના કરું છું કે, પ્રિય સાંભળનારાઓ ! દરેક દેશમાં, દરેક શહેરમાં અને દરેક ગાંમડાંઓમાં શેરીએ શેરીએ, ગલીએ ગલીએ અને ઘરોઘર એવા ઘણા તમને મળવાના છે, જેઓ તમને પ્રિય લાગે તેવું બોલી તમારાં અંતઃકરણને આનંદ મમ કરશે, પણ હજારોમાં કે લાખોમાં એવા પુરૂષ તમને મળવો દુર્લભ છે, જે તમને પ્રથમ તો અપ્રિય લાગે એવું પણ પરિણામે ઔપધની માફક હિતકારક વાક્ય કેવા હિમ્મત ધરાવે. કદિ તમારાં મારાં બાળ્યે તેવા ફોઈપણ વિરલ પુરૂષ નીકળી આવે તો તેના વાક્યની પરીક્ષા કરવી તે અંતઃકરણના કાંટાની ઓખાઈ ઉપર આધાર રાખે છે, પણ હમ્મેશા અનેક પ્રિય વક્તાઓનાં ખેસુમાર ઓટાં પ્રિય વાક્યોના પડવાથી નરમ પડી ગએલ તે કાંટો ખરાં રોળીનું વજન કરવા વખતે ભૂલ ન ખાય તેને વાસ્તે હવેથી ઓટાં અને પ્રિય લાગે તેવાં વચનો તેમાં જોખવાં બંધ કરો. અને આણુગમતાં પણ હિતરૂપ વાક્યોજ તેમાં જોખો ને તેની ખરી કિમ્મત પારખી તેનો ખરોખર ઉપયોગ કરો. જેથી તમારો આ લોકમાં અને પરલોકમાં આખાદ ઉદય થાય. દુનીઆમાં અપ્રિય પણ હિત કેહેનાર તેમજ અપ્રિય હિત સાંભળનાર વિરલ છે, વાસ્તે તેવા વક્તાઓ અને તેવા ઓતાઓને ઈશ્વર આખાદ રાખો. તથાસ્તુ.

ફાગળ માસના આર્યધર્મપ્રકાશમાં હવાણા સવાલના જવાબ.

“ નંબર ૨ જો.”

૧ ચંદ્ર, આકાશના જે સ્થાન આગળથી પૃથ્વી પ્રદક્ષિણા કરવા નિકળ્યો હોય, તેજ સ્થળે પાછા આવતા, એ રહ્યા દિવસ કરતાં, ઓછા દિવસ લાગે છે, પરંતુ પૃથ્વી ગતિમાન છે, તેથી તેપણ તેટલી મુદતની અંદર પોતાની કક્ષામાં ફેટલુક આગળ ચાલી જાયે, એટલે ચંદ્રને પણ અસલ મિથિતિમાં પૃથ્વી અને સૂર્યની વચ્ચે આવતા ફેટવુંક આગળ આવવું પડયે તેથી કરી ચંદ્રનો કળામાં વધઘટ થાય છે.

૨ ચંદ્રની કક્ષામાં અને ધરીપર ફરવાની ગતિની મુદત ચરખી હોયને તે પોતાનું એકજ પામું આપણા તરફ રાખે છે. એમ જતાં તેની ધરી તેની કક્ષા તરફ ૧° ૩૨' કળા નમેલી રહે છે, તેથી ફેટનીકવાર તેની ઉત્તર તરફનો અને ફેટનીકવાર દક્ષિણ તરફનો ખીજ પાસાનો ભાગ આપણા જોવામાં આવીને ફક્ત ૪૩ ભાગ આપણને બિલકુલ દેખાતો નથી. અને ખીજ પાસાનો ભાગ આપણા જોવામાં આવે છે એજ દક્ષિણમાં દેખાવાનું કારણ છે.

ખંખાળીયાના મેહેતાજી.

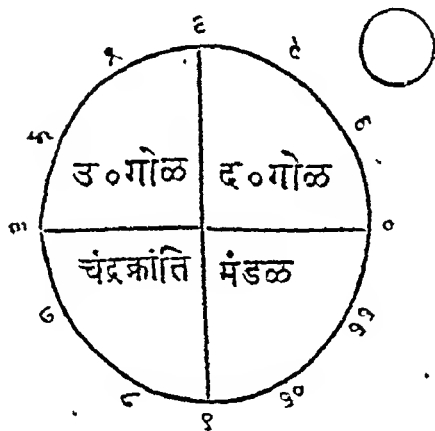
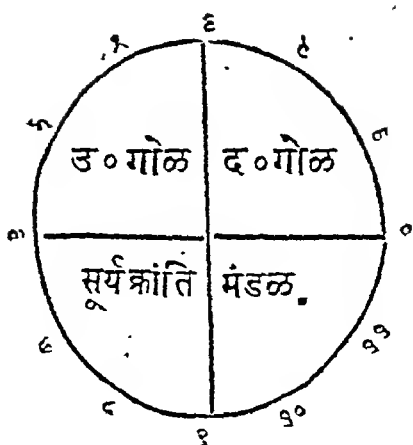
“ નંબર ૩ જો.”

૧ રાજ ચંદ્ર ૧૩ અંશ ચાલે છે એટલે ૧ ને દિવસ ૧ કળા ને ખીજને દિવસ ૨ કળા એ રીતે ખર, પણ એકદમ ૧ કળાનો વધારો થતો નથી, પણ અમાવાસ્યાની નેટલી ઘડી જે દિવસે હોય તેટલી ઘડીએ અમાવાસ્યા ઊતરીને પડવે જોઈ ત્યારે પેહેલી કળા ચાલવા માંડયો એમ જાણવું ને પડવેને દિવસ પડવે ૫ ઘડી અથવા અમુક ઘડી હોય ત્યારે તે ઘડી પુરી થયે ૧ કળા પુરી થઈ ને ખીજ કળા ચાલવા માંડયો એમ જાણવું ને ખીજ નેટની ઘડી હોય તેટલી ઘડીએ ૨ કળા પુરી થઈ એમ મનજનું તેમજ ચોથ ૪ ને સાતમ ૯ ઘડી હોય છે એટલે ચોથને દિવસ ૪ ઘડીએ ૪ કળા પુરી થઈ ને સાતમને દિવસ ૯ ઘડીએ સાત ૭ કળા પુરી થઈ એમ મનજી લે; એ તેનો ઉત્તર.

દૈ. ખુરાલ વિ. વીજપરાંકર.

॥ તરણિકરણસહાદેવપોયપવિષ્ઠો ॥ દિનકરદિશિચંદ્રશ્ચન્દ્રિકાભિશ્ચક્રાસ્તિ ॥

॥ તદિતરદિશિત્રાલાકુન્તલશ્યામલશ્રી ॥ ઘટદ્યનિજમૂર્તિચ્છાયાયૈવાતપસ્થઃ ॥ ૧ ॥
 इति श्रीसिद्धांतशिरोमणौ.

આ મહો પૂર્ણ એટલે મેપાદિ રાશિને પોતાની ક્રાંતિનેવિષે ફરે છે.
 મેપથી કન્યાસાધિ જે લીટુ તે ફોગટ સમજવું.

त्वं च । अरुहत् । रुहेर्लङि तिपि शपि संज्ञापूर्वको
विधिरनित्य इति लघूपधगुणो न भवति । लुङ्लङ्लृङ्
क्ष्वडुदात्तः । सति शिष्टत्वात्स एव शिष्यते । निपातैर्धद्य
दिहेतेति निषेधान्निघातो न भवति । भूरि । अदिशदिभू
शुभिभ्यः क्तिन् । उ० ४।६६। कित्त्वाद्गुणाभावः । नि
त्वादाद्युदात्तः । अस्पष्ट । स्पश वाधनस्पर्शनयोः । स्व
रितजित इत्यात्मनेपदं । लङः प्रथमपुरुषैकवचनं त ।
बहुलं छंदसीति शपो लुक् । ब्रश्वादिपत्वष्टत्वे । पा०
८।२।३६। ८।४।४१। लुङ्लङ्लृङ्क्ष्वडुदात्त इत्य
'ङागम उदात्तः । स एव शिष्यते । अनुपंगेण यच्छब्द
योगान्निघाताभावः । कर्त्तृ । डुकृञ् करणे । अन्ये
भ्योऽपि दृश्यन्ते । पा० ३।२।७५। इति विच् । गुणो रप
रत्वं । विचः सर्वापहारी लोपः । करो भावः कर्त्तृ । अर्थ ।
अर्तेरुपिकुपिगार्तिभ्यस्थन् । उ० २।४। नित्त्वादाद्युदा
त्तः । यूयेन । तिथपृष्ठगूथयूथप्रोथाः । उ० २।१२।
इति थक्प्रत्ययांतो निपातितः । वृष्णिः । निरित्यनु
वृत्तौ सृष्टपिभ्यां कित् । उ० ४।५०। इति निप्रत्ययांतः ।
कित्त्वाद्गुणाभावः । प्रत्ययस्वरेणांतोदात्तः । एजति । एजृ
कंपने । तिङ् । तिङ् इति निघातः ॥ २ ॥

(ગુજરાતીમાં.)

મંત્રનો ખાવાર્થ.

જ્યારે એક શિશ્વરથી વિજા શિશ્વરપર ચઢ્યો
અને ઘણું કામ આરંજ્યું ત્યારે ઇંદ્ર પ્રયોજન જાણે છે.
અને મનોરથ પૂરનાર થઈ, યુવની સાથે કંપે છે. ॥ ૨ ॥

ખાણ્યનો ખાવાર્થ.

જ્યારે સોમવહ્ની અને સામિથ વગેરે લાવવાનેવાસ્તે
યજમાન પર્વતના એક જાગ ઉપરથી વિજા જાગ
ઉપર ચઢ્યો અને સોમયાગરૂપ ઘણું કામ આરંજ્યું.
ત્યારે ઇંદ્ર યજમાનના પ્રયોજનને જાણે છે. અને
જાણ્યાપછી મનોરથ પૂરનાર થઈને યુવ એટલે મરુ-
દ્રણની સાથે કંપે છે. એટલે પોતાના ટેકાળાથી
યજ્ઞ જૂમી પ્રત્યે આવવાને તૈયાર થાય છે. ॥ ૨ ॥

॥ તૃતીયા મુવમાહ ॥

યુક્ત્વા હિ કેશિના હરિ વૃષ્ણા કક્ષ્યપા ।

અર્થા ન ઇંદ્ર સોમપા ગિરામુર્પશ્રુતિ

ચર ॥ ૩ ॥

पदपाठः

युक्ष्व । हि । केशिना । हरी इति । वृषणा ।
कक्ष्यऽप्रा । अथ । नः । इंद्र । सोमऽपाः ।
गिरां । उपऽश्रुति । चर ॥ ३ ॥ .

माधवभाष्यं.

हे सोमपाः सोमपानयुक्तेन्द्र हरी त्वदीयावश्वौ युक्ष्वा
हि । सर्वथा संयोजय । अयानंतरं नोऽस्मदीयानां गिरां
स्तुतीनामुपश्रुतिं समीपे श्रवणमुद्दिश्य चर । तत्प्रदेशं
गच्छ । कीदृशौ हरी । केशिना । स्कंधप्रदेशे लंबमानकेश
युक्तौ । वृषणा । सेचनसमर्थौ युवानौ । कक्ष्यप्रा । अ
श्वस्योदरबंधनरज्जुः कक्ष्यः । तस्य पूरकौ पुष्टांगावित्य
र्थः ॥ युक्ष्व । श्रमो लोपश्छांदसः । सति शिष्टत्वेन प्र
त्ययस्वरः शिष्यते । द्व्यचोऽतस्तिङ् इति संहितायां
दीर्घत्वं । केशिना । प्रशस्ताः केशा अनयोः संतीति म
त्वर्थीय इनिः । प्रत्ययस्वरः । सुपां सुलुगित्यादिना द्वि
वचनस्याकारादेशः । वृषणा । पृषु वृषु मृषु सेचने । कनि
न्युवृषितक्षिराजिधन्विद्युप्रतिदिवः । उ० १।१५५। इति
कनिम् । जिनित्यादिर्नित्यमित्याद्युदात्तः । वां षपूर्वस्य
निगमे । पा० ६।४।३। इत्युपधायाः पक्षे दीर्घाभावः ।

पूर्ववदाकारः । कक्ष्यप्रा । कक्षयोर्भवं कक्ष्यं सूत्रं । त
 त्प्रातः पूरयतः पुष्टत्वादिति कक्ष्यप्रौ । प्रा पूरणे । आ
 तोऽनुपसर्गे कः । पा० ३।२।३। इति कप्रत्ययः । छदुत्त
 रपदप्रकृतिस्वरेणांतोदात्तत्वं । आकारः पूर्ववत् । अथ ।
 निपातस्येति संहितायां दीर्घः । नः । अनुदात्तं सर्वम
 पादादावित्यनुवृत्तौ बहुवचनस्य वस्त्रसाविति नसादेशो
 ऽनुदात्तः । इंद्र सोमपा । उभावामंत्रितस्य चेति सर्वानु
 दात्तौ । गिरां । सावेकाचस्तृतीयादिर्विभक्तिरिति विभ
 क्तिरुदात्ता । उपशब्दो निपातत्वादाद्युदात्तः । श्रुति
 शब्देन प्रादिसमासे छदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वे प्राप्ते तादौ
 च निति कृत्यतौ । पा० ६।२।५५। इति तुवर्जितता
 दिपरत्वाद्भूतेः प्रकृतिस्वरः । चर । निघातः ॥

विशेषविनियोगस्तु यत्र श्रौतो न सूत्रितः । स्मार्तं
 तत्र विजानीयाद्यग्विधानादिसूत्रतः ॥ एहि स्तोमानि
 त्यृगेषा सूत्रेऽविशेषाकारेण विनियुक्ता । साधारणविनि
 योगस्तु ब्रह्मयज्ञादौ सर्वत्रानुसंधेयः ॥ ३ ॥

(गुजरातीमां.)

मंत्रनो भावार्थः.

हे सोमपान करनार इंद्र ! केशवाळीवाळा जुवान

अने तंगने पूरनारा घोडाओने सर्वथा जोड्य. अने
समिपमां अमारी वाणीं सांभळवा फर्य. ॥ ३ ॥

भाष्यनो भावार्थ.

हे सोमपानवाळा इंद्र! लटकती केशवाळावाळा
जुवान अने तंगने पूरनारा एटले पुष्ट अंगवाळा तारा
वे घोडाओने सर्वथा जोड्य. अने ते पछी अमारी
स्तुतिओने समिपमां सांभळवाने फर्य. ॥ ३ ॥

॥ तामेतां सूक्तगतां चतुर्थीमृचमाह ॥

एहि स्तोमाँ अ॒भि स्व॑राभि गृणी॒त्या रु॑व ।

ब्र॒ह्म च॑ नो वसो सचेंद्रं॑ य॒ज्ञं च॑

व॒र्धय॑ ॥ ४ ॥

पंदपाठः

आ । इ॒हि । स्तो॒मा॒न् । अ॒भि । स्व॒र । अ॒भि ।

गृ॒णी॒हि । आ । रु॒व । ब्र॒ह्म । च॒ ।

नः॑ । व॒सो इति॑ । सचा॑ । इं॒द्र । य॒ज्ञ ।

च॒ । व॒र्धय॑ ॥ ४ ॥

माधवभाष्यं.

हे वसो निवासकारणभूतेंद्र । एहि । अस्मिन्कर्म
 प्यागच्छ । आगत्य च स्तोमानुद्गातृप्रयुक्तानि स्तोत्रा-
 ण्यभिस्वर । अभिलक्ष्य प्रशंसारूपं शब्दं कुरु । तथा
 ध्वर्यवमभिलक्ष्य गृणीहि । शब्दं कुरु । तथा होतृप्रयुक्ता-
 नि शस्त्राण्यालक्ष्य रुव । शब्दं कुरु । परितोषेण सर्वानृ-
 त्विजः प्रशंसेत्यर्थः । तत ऊर्ध्वं नोऽस्माकं ब्रह्म चान्नं
 च यज्ञं चानुष्ठीयमानं कर्म च सचा सह वर्धय । सांग-
 त्वसंपादनेन यज्ञं वर्धयित्वा तत्फलमन्नं च प्रवृद्धं कुरु ।
 अंध इत्यादिष्वष्टाविंशत्यन्तनामसु ब्रह्म वर्च इति पठि-
 तं ॥ इहि । इण् गतौ । सेहिः । हेरपित्वेन डित्त्वाद्गुणाभा-
 वः । निघातः । आडा सह गुण एकादेश उदात्तेनोदात्त-
 इत्युदात्तः । स्तोमान् । अर्तिस्तुस्वित्यादिना मन् । नि-
 त्त्वादाद्युदात्तः । उत्तरपदेन संहितायां नकारस्य दीर्घाद-
 टि समानपाद इति रुत्वं । आतोऽटि नित्यमित्याकार-
 स्यानुनासिकः । ओअगोअधोअपूर्वस्य योऽशीति यत्वं ।
 तस्य । लोपः शाकल्यस्येति लोपः । तस्यासिद्धत्वात्स्वरसं-
 धिर्न भवति । अभि । एवमादीनामंत इत्यंतोदात्तः ।
 स्वर । स्तु शब्दोपतापयोः । निघातः । अभि । गतं ।
 गृणीहि । गृ शब्दे । सेह्यपिच्चेति हिः । ऋयादिभ्यः श्वा ।

ई हल्यघोः । ६।४।११३। इतीत्वं । प्वादीनां ऋस्वः ।
 पा० १।७।३।८०। इत्यृकारस्य ऋकारः । ऋवणाच्चेति
 वक्तव्यं । पा० ८।४।१।१। इति णत्वं । तिङ्ङुतिङ् इति नि
 घातः । रुव । रु शब्दे । सेर्ह्यपिच्च । शपि प्राप्ते व्यत्ययेन
 शः । तस्य डित्त्वेन गुणाभावादुवङ्गदेशः । अतो होरिति
 हेर्लुक् । तिङ्ङुतिङ् इति निघातः । ब्रह्म । तृहि राहि रुद्धौ ।
 मनिन्नित्यनुरुत्तौ र्हैरम् नलोपश्च । उ० ४।१४७। इति
 मन्ति । तत्सन्नियोगेन नलोपाः । अमाऽगमश्च । मिद्
 चोऽत्यात्परः । पा० १।१।४७। इत्यृकागत्परः । यणदि
 शः । मनिनो निस्त्वादाद्युदात्तत्वं । वसो । आमन्त्रितनिघा
 तः । यज्ञ । यज याचेत्यादिना । पा० ३।३।१०। नङ् ।
 प्रत्ययस्वरः । वद्धेय । निघातः । अत्र चकारद्वयश्रवणा
 दिपमेव तिङ्ङुविभक्तिः पूर्ववाक्येष्वनुपज्यते । अतोऽनु
 पत्तैव प्रथमा न श्रुतेति श्रुतायाश्चवायोगे प्रथमा ।
 पा० ८।१।५१। इति निघातनिषेधो न भवति ॥

अभिप्लवपडहगतोक्थ्येष्वच्छावाकस्य तृतीयसव
 न उक्थमिन्द्राय शंस्यमित्यनुरूपस्तृचः । एह्युष्विति
 खंड इंद्रं विश्वा अवीर्यन्नुक्थमिन्द्राय शंस्यं । आ०
 ७।८। इति सूत्रितं ॥ ४ ॥

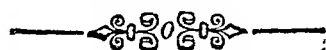
(ગુજરાતીમાં.)

મંત્રનો ભાવાર્થ.

હે નિવાસના કારણભૂત ઇંદ્ર ! આવ્ય. સ્તોમઉપર
ધ્યાન દર્દીને શબ્દ કર્ય શબ્દ કર્ય શબ્દ કર્ય. અમારા
યજ્ઞને અને અન્નને સાથે વધાર્ય. ॥ ૪ ॥

ભાષ્યનો ભાવાર્થ.

હે નિવાસના કારણભૂત ઇંદ્ર ! આ કર્મમાં આ-
વ્ય. આવીને ઉદ્ગાતાઓએ પ્રયુક્ત એવાં સ્તોત્રોપર
ધ્યાન દર્દીને વચ્ચાણ કરવારૂપ શબ્દ કર્ય અધ્વર્યુના
કામઉપર લક્ષ્ય આપીને શબ્દ કર્ય, તેમજ હોતાઓએ
પ્રયુક્ત એવાં શસ્ત્રો ઉપર લક્ષ આપીને શબ્દ કર્ય,
મતલબ કે પ્રસન્ન થઈને સર્વ ઋત્વિજોને વચ્ચાણ્ય,
અને તે પછી અમારા અન્નને અને કરાંતા કર્મને સાથે
વધાર્ય એટલે સાંગપણું સંપાદન કરવાથી યજ્ઞને
વધારીને તેના ફલરૂપ અન્નને વધાર્ય. અંધઃ” ઇત્યા-
દિક અઠ્યાવિશ અન્નનાં નામોમાં બ્રહ્મ અને વર્ચ એ
નામો લખેલાં છે. ॥ ૪ ॥

નિચે લખેલા સદ્ગુહસ્થોનાં નાંણાં અમને પહોંચ્યાં છે.

	રૂ.	આ.	પૈ.
શ્રી ૭ લીલાધર હરીદાસ	૧	૮	૦
શ્રી ૬ પરપોતમ તથા કુવરજી રાવજી	૧	૮	૦
શ્રી ૬ જિરામ નાણુજી	૧	૮	૦
શ્રી ૬ વીરજી જિરામ	૧	૮	૦
શ્રી ૭ લીલાધર હરીદાસ	૧	૮	૦
રા. રા. મનમુખરામ સુરજરામ	૧	૮	૦
મે. સા. ત્રીકુમરાય ગુલાબગાય... ..	૧	૧૪	૦
મે. સા. કાશીનાથ ત્રંબક તૈનંગ ખાચીરદર	૧	૮	૦
શ્રી ૭ સાહેબ કરરાનદાસ નેણુશી	૧	૮	૦
શ્રી ૬ જિરામ રાવજી	૧	૮	૦
ડાહકા લાહબેરી	૧	૧૪	૦
રા. રા. શિવપ્રસાદ દુર્લભજી	૧	૧૫	૦
શ્રી ૬ હરીલાલ મોહનલાલ	૧	૧૪	૦
રા. રા. કલ્યાણજી નારણજી હેડ ક્લાર્ક	૧	૮	૦
મે. સા. જબગાય ધરજરામ ત્યાયાધિરા મોહિય	૧	૧૪	૦
શ્રી ૭ સાહેબ કરરાનદાસ માધવદાસ	૧	૮	૦
શ્રી ૬ ગગાદાસ કીશોરદાસ	૧	૮	૦
શ્રી ૭ સાહેબ કરરાનદાસ વલ્લભદાસ	૧	૮	૦
મે. સા. રામકૃણુ ગોપાલ બાંડારકર પ્રોફેસર	૧	૮	૦
બાહકા કેરાપરાવ લાહબેરીના સે. રા. નાગેશ્વર ગોવિંદજી	૧	૧૪	૦
ગુલતાની કરરાનદાસ ગુજશીદાસ	૧	૮	૦
શ્રી ૬ નારણજી રાવજી	૧	૮	૦
શ્રી ૬ શોભાગચંદ ગુલાબચંદ	૧	૮	૦
શ્રી ૬ ધારશી આધવજી	૧		
શ્રી ૬ ઠાકોરદાસ આત્મારામ વકિલ			
શ્રી ૬ નેશા પ્રરપોતમ			

સૂચના.

વેદધર્મસભા તરફથી જાણાવવામાં આવે છે કે, સદરહુ સભાએ દેશલીએક મુદતથી એક સંસ્કૃત શાળા સ્થાપન કરેલી છે. અને અભ્યાસીઓને તેમાં વ્યાકરણ, કાવ્યના ગ્રંથો, ધર્મશાસ્ત્ર, વૈદ્ય વિદ્યા, તેમજ દ્વિજધર્મનું સંઘ્યા અનુષ્ઠાનાદિક કર્મ અને પોતાના યજમાનોને ક્રિયમાણ વિગેરે કેમ કરાવવું? એ સર્વ શિખવવામાં આવે છે, વાસ્તે જે કોઈ મજકુર શાળામાં અભ્યાસ કરવાની ઈચ્છા રાખતા હોય તેવા સર્વ આત્મણોના છોકરાઓએ આવવું. તેમને અભ્યાસ કરાવામાં આવશે. જેઓ યજમાન વૃત્તિ કરનારા છે; એટલે પોકરણાં, ગીરનારા, સારસ્વત અને ખીજ, તેમને વિશેષકરીને જાણાવીએ છીએ કે પોતાના યજમાનોને ક્રિયમાણ વિગેરે કેમ કરાવવું. તે સર્વ આ શાળામાં શિખવવામાં આવશે માટે તેમણે ખસુસ કરીને પોતાના છોકરાઓને માફલવા જોઈએ. અભ્યાસ મફત કરાવામાં આવે છે. તેમજ કોઈ ગરીબ હશે તો તેને પુસ્તક પણ મફત જાણવાને આપવામાં આવશે સ્કુલમાં જતા વિદ્યાર્થીઓને પણ તેમને ચાલતો સંસ્કૃત બુકો પ્રમાણે શિખવવામાં આવશે. પરંતુ એટલું સર્વેએ યાદ રાખવું કે હિંદુના છોકરા શિવાય ખીજ કોઈને દાખલ કરવામાં આવશે નહીં.

બહાર ગામના કે શહેરના કોઈપણ હિંદુ ઉમેદવારને શિખવું હશે તો શિખવવામાં આવશે.

જાહેર ખબર.

આ ચોપાનિયાં બાપત કોઈને કાંઈ લખવું હોય તો તેમણે બહાર કોટ ભુલેશ્વર નજીક ફીરંગીના દેવળપાસે પોર્તુગીઝ ચર્ચ સ્ત્રીટ, ધર નંબર ૩૫ માં સંસ્કૃતપાઠશાળામાં આર્યધર્મપ્રકાશના મેનેજર જોગ લખી જાણાવવું નાટપેડ કાગળો લેવામાં આવશે નહીં.

आर्य धर्मप्रकाश.

ARYA DHARMA-PRAKASH.

पुस्तक ६४.

भाद्रपद, संवत् १८७४.

अंक ११ भा.

॥ शिखरिणी ॥

॥ अघौघं प्राचीनविघटयति पुण्यप्रथयति ॥

॥ प्रसूते सद्यो द्विनयनवकलापलवयति ॥

॥ हस्त्यज्ञानां व्यदिशति परमानंदपदवी ॥

॥ सतांसंगः कल्पद्रुमद्वयनाकिं किवितनुते ॥ १ ॥

छपाई प्रगट करनार,
वेदधर्मसभानी कार्यभाग मडणी.

मुंजुष्ट महर्षे.

आर्यधर्म छापमानामां छापुं

सने १८७८ ईसवी.

૧ શિયળવિષે	૧૬૨
૨ લોભવિષે	૧૬૩
૩ ધનાદ્યોનો ધર્મ	૧૬૭
૪ ભાવિક ભાટિયા શેવડોની મહારાજો પ્રત્યે મમતા.....	૧૭૧
૫ કાકિયાવાડથી આવેલા સવાલ.....	૧૭૨
૬ ઋગ્વેદ સંહિતા તથા તેનું ભાષ્ય અને તે અનેનો ગુજરા- તીમાં આરાંશ.....	૨૭૩

હરિગીત છંદ.

જો આર્યધર્મપ્રકાશની મન આશ રાજો માનવો ?
તો “આર્યધર્મપ્રકાશનો” ઉપદેશ સારો માનવો;
આ આર્યદેશ સુધારવાને જો દયા દિલમાં ધરો,
તો આર્ય લોક તણો સુપંથ પડેલ દેખો પાધરો. ૧.

પુસ્તકોની પદ્ધતિ.

“મગ્ધની કાવ્ય સુધા” આ નામની નાના કદની એક ચોપડી અમદાવાદ સમશેર બહાદૂર છાપખાનામાં છપાએલી, તેના કર્તા ભવાનીશંકર નરસિંહરામ તરફથી અમને ભેટ મળી છે. એમાં વિવિધ વિષયોઉપર ગરબીઓ, પદો, છંદો, દોહરા વિગેરે ગ્યેલાં છે. કવિતાની ઢબછબ અને તેમાં સમાવેલી મતલબ ઉપર સામઠો વિચાર કરતાં તેના કર્તાએ આ વિષય ઉપર સાદું લક્ષ આપ્યું છે. એનાં પાનાં ૬૩ છે અને કિંમત આના ૯ છે. તે ઉપકાર સાથે કબુલ કરીએ છીએ.

આર્યધર્મપ્રકાશ.

પુસ્તક ૬ કું.

ભાદ્રપદ, સંવત ૧૯૩૪.

અંક ૧૧ મો.

ધર્મો રક્ષતિ રક્ષિતઃ

॥ જલાંન્વોક્તિ ॥ શાર્દૂલવિક્રીડિતં ॥

શૈલ્યંનામગુણસ્તૈવૈવતદનુસાભાવિકીસ્વચ્છતા
કિંત્રૂમઃશુચિતામનસશુચયઃસ્વશેષમસ્યાપરે
કિંચાતઃપરમુચ્યતેસ્તુતિપદયજ્જીવનદોહિનાં
તંચેન્નીચપયેનગચ્છસિપયઃકસ્ત્વાનિરોદુંક્ષમઃ

હે પાણી ! તારા પ્રસિદ્ધ ગુણ શીતગપણું અને સ્વાભાવીક સ્વચ્છ-
પણું છે. તેમ તારા સ્પર્શથી અપવિત્ર પદાર્થ પણ પવિત્ર થઈ જાય છે.
એથી અધિક તાર શુ વર્ણન કરીએ ? વળી તુ સર્વ દેહધારીઓને જીવન
આપનાર છે, માટે એથી વધારે બિશુ સ્તુતિ કરવાનું ઠેકાણું કયું છે ?
અર્થાત કોઈ નથી. એવું તુ છે, તે જતા જ્યારે તું અવળા રસ્તાપર જાય
છે, ત્યારે તું જોવા સમર્થને રોકનાર પણ કોણ છે ? કોઈ નથી.

આ અ.એકિત ઉપરથી એવા બોધ લેવાનો છે કે, જે માણસોમાં
મારા સાગ ગુણ રહેલા છે, અને જે મહુને તેમના તેવા સદ્ગુણથી અ-
ત્યંત ઉપયોગી થઈ પડે તેવા છે, તેમને પણ સ્વતંત્ર થવા દેવા, કે યજ્ઞ, એ
જેટલા તે ઉપયોગી થઈ પડે છે તેવાજ નુકસાન કરતા થઈ પડતા જોવા
થવા દેવા જોવું છે. જેમકે ઉપરના શ્લોકમાં કવિ પાણીવિષે કહે છે,
કે હે પાણી ! તારામાં શિતયતા એ પ્રસિદ્ધ ગુણ રહેલો છે, અને સ્વચ્છતા
એતો સ્વાભાવીકપણે જ છે. વળી તારા સ્પર્શથી ગમે તેવા અપવિત્ર
પદાર્થ હોય તે પવિત્ર થઈ જાય તેમ છે, અને ઉપરાંત પણ તુ પાણી, પ્રાણી-
માત્રને જીવન આપનાર વરદુ છે, તો તાર જે વર્ણન કરીએ તે ઓછું છે,
તથાપિ જ્યારે તું કોઈને આડે માર્ગે જાએ છે, ત્યારે તે પ્રસંગે તુ સરખા

સમર્થને અટકાવવાને પણ કોઈ સમર્થ નથી. કેમકે, પાણી, ઉપર જણાવેલી રીતે આપણા જીવનું જીવન છે, તોપણ જ્યારે તે નદીનાળાંમાં એકઠું થાય છે, અને તેનું પૂર આવી તે અત્યંત ક્રોધનું રૂપ પકડે છે, કે દરિયામાં ભરાઈ મોટો વપારનો લાભ કરે છે, તથાપિ પ્રલયકાળમાં મર્યાદા મુકે છે, ત્યારે પછી તે આપણા તમામનો સંહાર કરે છે, અને તેને ક્રોધથી થોભાવી રખાતું નથી. એજ રીતે જો માણસો જેનાથી આપણું હિત થવાનું છે, અને જેમનામાં ધણજ સ્તુતિપાત્ર ગુણ રહેલા છે તેમને તેમના ઉપકારને માટે તેમનાં અત્યંત વખાણ કરી સ્વતંત્ર કરી દઈએ અથવા થવા દઈએ છીએ તો પછી તેમના કોપકે ક્રોધથી આપણો નાશ કરવામાં તેમને આપણે અટકાવી શકતા નથી. અર્થાત સહુની મર્યાદા ખાંધરી અને મર્યાદામાં રાખવા અથવા મર્યાદાથી વર્તવું એજ વધારે સારું છે.

શિયળવિષે.

રાગ કાફી.

- “પ્રભુ ભવપાર ઉતારે, કીધાં ખરે પાપ અપાર.” — એ રાગ.
વાત એક સહુએ શિયળની, સ્મરણ કરે દિનરાત.	ટેક.
શિયળ ગળે વૃત સર્વ ગણેછે, જગે પાપોની જમાતરે.	વાત. ૧
શિયળવાન નર હોય જગતમાં, તેવિણ સર્વે કળતરે.	વાત. ૨
શાંત શિયળમાં રહિજન સર્વે, ભાવે બળે જગનાયરે.	વાત. ૩
અન્ય સાધન સહુ અજગાં રહેશે, અંતે યશે એજ સાયરે.	વાત. ૪
શિયળ પૂન્યનું પાવ પરમ છે, એથી ટોળે તન તાપરે.	વાત. ૫
સુખ સંપત મળવાનો કિનારો, એ સમજો ખરેખારે.	વાત. ૬
કષ્ટકે ગયા નર અનુપમ સુખ લઈ, પુણ્ય પરમ કરી હાયરે.	વાત. ૭
એ ગુણનો શાણગાર સરસ છે, આજે બધાં નિજ પાપરે.	વાત. ૮
રૂપ રંગ ભભકો બહુ ભારે, એવિણ સધળી આખરે.	વાત. ૯
એ ઉત્તમ પદનું શુભ સાધન, પુરે વેદાદિક શાખરે.	વાત. ૧૦

લોભવિપે.

જુઓને “લોભ” એ આર્યજનોભાથી નિર્મૂળ કરવા નવો એક
ગ્રાંથ દોષ છે. એ લોભથી નહિ ધારેલી દુર્દશામાં સાક્ષી આવી પડી
દુઃખોને ભોગવે છે. તે (લોભ) કેવા કેવા ખીજા દુર્ગુણોને ઉત્પન્ન કરે છે.
તે મહાભારતમાં કહેનાં બિંબપિતામહનાં વાક્યોથી પ્રસિદ્ધ જણાય છે,

एकोलोभोमहाघाहो लोभात्पापं प्रवर्त्तते
लोभात्क्रोधः प्रभवति लोभात्क्रामः प्रवर्त्तते
लोभान्मोहश्च माया च मानस्तंभ परासुता
अक्षपाहो परिभ्राष्टः श्रीनाशो धर्मसंसर्षः
अभिध्या प्रख्यपा चैव सर्वलोभात्प्रवर्त्तते ॥

“લોભ” એ એક ગ્રાંથ ગ્રાહ છે. લોભથી પાપકર્મ ઉત્પન્ન થાય
છે. લોભથી ક્રોધ પ્રગટ થાય છે. લોભથી ક્રામ પેદા થાય છે. અને
લોભથી મોહ, માયા, માનભંગ, પરાધીનપણું, ક્ષમા (શાંતિ) નો નાશ, લાજ-
નો ત્યાગ, લક્ષ્મીનો લોપ, ધર્મનો નાશ, ચિત્તમાં ચીંતા, ચોતરફ અપકોર્ષ,
હત્યાદિ સઘનું એક લોભથી થાય છે. વળી,

कुलविद्यामदश्चैव रूपैश्चर्यमदस्तथा
सर्वभूतेष्वभिद्रोहः सर्वभूतेष्वसत्कृतिः
सर्वभूतेष्वविश्वासः सर्वभूतेष्वनाजं वं
हरणं रवित्ताना परदाराभिमर्शनं

ઉંચા કુળનું અભિમાન, વિદ્યાનો મદ, રૂપનો ગર્વ, મોટાકાનો છક,
સર્વ પ્રાણિઓ ઉપર દ્રોહ, સર્વ પ્રાણિઓ ઉપર અવિશ્વાસ, સર્વ પ્રાણિઓ-
ઉપર ક્રૂરપણું, પારકું દ્રવ્ય હરણ કરી લેવું, અને પરસ્ત્રી ઉપર કુદૃષ્ટી ધરી
એ સઘળા દુર્ગુણો લોભના પ્રતાપથી થાય છે. માટે,

सलोभः सदमोहेन विजेतव्यो जितात्मना
दंभोद्रोहश्च निद्रा च पैशुन्यं मत्सरस्तथा

મવંત્યેતાનિકૌરવ્ય લુબ્ધાનામકૃતાત્મનાં
સુમહાંત્યપિશાસ્ત્રાણિ ધારયંતિવદ્વશ્રુતાઃ
છેતારઃસંશયનાંચ ક્લિશ્યંતિહાલ્પવુદ્ધયઃ

તે લોભને મોહની સાથે ઇન્દ્રિયોને વશ રાખનાર માણસે જીતવો જોઈએ. હિરાબ યુધિષ્ઠિર ! જ્યેનું દુષ્ટ અંતઃકરણ હોય એવા લોભી પોકાને લોભથી દંભ (ખોટે ખોટી ખડાઇ મારવી અને ન હોય તેથી અનહદ સર્વ રીતે સઘળી બાબતમાં ખડાઈ દેખાડવી) દ્રોહ (સ્વાભાવિક રીતે ક્રોધનું ભુકું કરવું અને દુઃખ દેવું) નિદ્રા, ચાડીઆપણું, એ સઘળા દુર્ગુણો સ્વભાવથી ઉત્પન્ન થાય છે. (મતલબ કે મનને વશ રાખનાર સુમ નિર્લોભી પુરૂષોને તે દોષ ઉત્પન્ન થતા નથી.) ભલેને મોટાં મોટાં શાસ્ત્રોને બાણનારા હોય, ધણાં ધણાં શાસ્ત્રોના સાંભળનારા હોય, હજારે પ્રશ્નના પુછનારને તેના પ્રશ્નોનું સમાધાન કરી આપવામાં શક્તિવાન હોય, તોપણ એક જરા પણ તેઓની લોભમાં ખુદિ પડી તો લોભના મહિમાનું ફેવું આશ્ચર્ય છે ! કે, તેઓ ગ્લેરાને પામે છે. મોટે આર્યજનોએ તે લોભમાં લપટાઈ જવું નહીં.

સઘળા અધર્મોને ઉપજાવનાર લોભને આર્યવંશજોમાંથી નિર્મૂળ કરવાને મહાસુનિનાં પ્રમાણિક વાગ્યોથી તેના દોષો દેખાડી આપ્યા. પરંતુ એક સૂક્ષ્મ વિચારવાનું બાકી છે, તે એજ કે તે લોભના બે વિભાગ પાડતાં ઉત્તમ અને અધમ એવાં બે જાતનાં નામ પડે છે, અરેઅરે ઉત્તમ જાતિનો લોભ દુનિયાંના સઘળા લાભોને આપી સુખના શિખર ઉપર ચડાવી અતિ આનંદને આપે છે.

અધમ તે અધમજ છે, નકારી ઇચ્છા ઉત્પન્ન કરનાર દુર્દશામાં નાખનાર અને જગતમાં અપયશની સાથે હાની પોચાડનાર તેજ (અધમ લોભ) છે. અધમ લોભનો અર્થ દુનિયામાં એવો ચાલ્યો છે કે, પૈસાવાન છતાં ગરીબી હાલત ભોગવી દમડીએ, દમડીએ દ્રવ્ય ભેજું કરી, તેનો અભિજ્ઞાને તો શું પણ પોતે પોતાના દેહને માટે ઉપયોગ નહિ લેતાં, વધારે કરવાને ઇચ્છા રાખ્યા કરે, અને તેને કોઈલઈ ન જાય, તેને માટે

પૃથ્વીમાં ડાટી, તે ઉપર ધુળવાળી મુઠ્ઠે અને હમિરા તેની ચોકશીથી તપાસ કર્યા કરે. પેટી પેટારામાં રાખેલુ હોય તો લાંબે નહીં ને રાત બધી જાગ્યું કરે. આણું જે માણસ હોય છે તેને લોભી ગણે છે, પરંતુ આવા લોભનાં લક્ષણો શિવાય બાકી શૂદ્ધ રીતે વિચારતાં ઘણાં મળી આવે છે. અને તેવાં લક્ષણોથીજ લોભનું રૂપ સ્પષ્ટ પામ્યું છે. કોઈ માણસ ઉપર અનહદ શ્રેય રાખવો જોઈએ તેના પ્રમાણમાં જાણતાં છતાં થોડો જણાવવો, કોઈ પાવાનો પદાર્થ ખાજનો દિવસ ચાલે તેટલો હોય તેને જે દિવસે દ્રવ્યવાન છતાં ચલવે, કોઈ પણ હુન્નર, કળા અથવા વિદ્યા પોતામાંથી સ્પષ્ટ થઈ જવાની ખીકથી અથવા તે વળી મારા જેવો થાય! એવી ઇર્ષ્યાથી શીખનારને શીખવે નહીં અને શીખવે તો ખરા બાવલિના ઉચક મને. એવાં એવાં દેટલાંક કાર્યોમાં લોભનો પાસો પણ મળેજ આવે છે. અને તેનું વિવેચન કરીએ તો જણાઈ આવે કે, તે જે છે તે અધમ લોભનો થોડો ધણો ભાગ છેજ. માટે બતાવવાનું એજ કે એ લોભ ખીજ અવશ્ય અજગો રહે તેવી યોજના દિનપર દિન કર્યા કરતી.

આ ક્ષણભંજુર દેહથી અમ્મર નામ રહે તેની યોજના કરવામાં, પારકા પીડોની પીડા હરવામાં, સ્વર્ગનો ધારી માર્ગ પ્રવૃત્તાવવામાં, દીન લોકોપર દયા કરવામાં, સૌજન્ય આદિ સદ્ગુણો સંપાદન કરવામાં, દિનપર દિન ઉદય થવાનાં સાધનોમાં, સંસારના બંધનથી મુક્ત થવામાં, કેવલ્યમદની પ્રાપ્તિના ઉદ્દેશમાં, દાન, દયાન, દયા, આદિમાં અને સઘળી જાતનાં સદાચરણોમાં અતિ ઉલ્કંઠાથી બેસુમાર કાચી કરવી તે પ્રસંગમાં લોભનો અંશ નિમિત્ત રીતે રહેલો છે તે ઉત્તમ જાતિનો લોભ છે. એ લોભ ઉત્તમમાં ઉત્તમ સ્થિતિએ પોઆડનાર અને સઘળા અર્થોને ઉત્પન્ન કરનાર છે. તેથી ઉત્તમ લોભ હમેશાં આર્થલોકમાં રહેવો જોઈએ એનું વિવેચન કરતાં જાણે તેટલી મહેનત કરીએ તોપણ એવા કોઈ પણ યંત્ર નથી કે તેનું પ્રત્યક્ષ રૂપ દૃશ્ય સરખું દેખાઈ શકે. પણ એટલું તો ખાતરીથી કહી શકાય છે કે, કોઈ પણ વિદ્વાન વિચાર કરી જુએ તો ઉપર લખેલી બાબતોમાં જે પ્રતીવાન થઈ કોશિક્ક કરે તે કોશિકાની અંદર ઉત્તમ લોભ બની જાય છે. જે કાંઈ દુનિઆમાં મારું કેહેવાય અને જેથી સુખ થાય

હત્યાદિ બાબતમાં ઇચ્છા રાખવી તે વિષે પણ લોભ રહે છે. એ લોભ કદિપણ અનર્થ કરનારો નથી પણ સારાં ફળનો વધારે લાભ આપનાર છે. કોઈ શિષ્યનાર બિ. એ. ની પરીક્ષામાં પાસ થઈ એથી વધારે ઉંચી પરીક્ષામાં પાસ થવા લોભ રાખે, યાને ઇચ્છાવાન થાય એ કાંઈ નુકસાનકારક ગણાય નહીં. હવે આવી રીતે વિવેચન કરતાં ઉત્તમ લોભનું સ્વરૂપ ઓળખાવું જોઈએ, તોપણ તેને ઓળખતાં તેની આગળ ઇચ્છા અને તૃષ્ણાનું સ્વરૂપ વધારે પડતું જણાય છે, તોપણ પ્રાર્થના કરવાની એટલીજ છે કે તેની સાથે ગુપ્ત રીતે ઉત્તમ લોભ લપટાઈ ગયો છે તે કોઈ કંઈ વખતે પોતાના અનુભવથી જણાઈ આવે છે. મારે એ ઉત્તમ લોભ રહે તેની કાંઈ હરકત નથી, પરંતુ અધમ લોભ કે જેનો નિષેધ રીતે મહાન વડતા વ્યાસજીએ તિરસ્કાર કરેલો છે તેનો આપણ આર્યલોકોએ પણ તિરસ્કાર કરવો જોઈએ. જેથી આર્યધર્મને ઉત્તેજન મળી ખરા રસ્તાપર આવતાં કાંઈ અડચણ સેહેવી પડે નહીં.

જીએને હરિશ્ચંદ્ર જેવા પ્રતાપી રાજાએ પોતાનું મત્ય જરા પણ નહિ જવા દેવાને કહેલો લોભ કયો હતો ! સ્વર્ગ સમાન, ઇંદ્રને ઇચ્છા થાય એવા રાજ્યથી ભ્રષ્ટ થયા એટલુંજ નહીં પણ છેવટ આંડાળને ઘેર વેચાયા ત્યાં સુધી તેમણે અતુલ્ય દુઃખ સહન કર્યું પણ પોતાનો સત્ય ન જવા દેવાનો લોભ તેણે છોડ્યો નહીં. તેમણે એવા ઉત્તમ જાતિનો લોભ રાખ્યો તો તેની સત્યતા માત્રે ઇશ્વરે જોઈ તેનું રાજ્ય તેને વિશ્વામિત્ર પાસેથી પાછું અપાવ્યું. અને તેજ સત્યના પ્રતાપે આજસુધી તેનું કલ્યાણ કરનારે નામ અમ્મર રહ્યું છે. તેમ પુણ્યસ્થોક નજરાજાએ પોતાનું આજસુધી અમ્મર રહેલું યરાનું શરીર હમેશાં રહેવાના લોભથી શું નથી કર્યું ? વળી તેમનાં પતિવ્રતા પત્ની દમયંતિએ પોતાનું સતીપણું રાખવા અને સતિયોમાં ગણાવા શાં શાં દુઃખ નથી વેઠ્યું ? દરેક સારાં કામમાં પછી ગમે તે કુરીએ પણ તેને જાળવી રાખવા કે પોતાનું નામ અમ્મર રાખવા જે પ્રયત્ન થાય છે તેમાં લોભનો ભાગ જે રહેલો છે તે ઉત્તમ લોભ ગણાય છે. એજ લોભ લોભકારી છે તે શિવાય અધમલોભ પાસે જે કોઈ એડે તો તેને લેડા પાપના આંડામાં પડે એમાં કાંઈ સંદેહ નથી.

દોહરા.

અધમ સોબથી જાપજે, રાશીર વિષે સંતાપ;	
ચિંતા ચિત્ત વિષે કરે, ડમી દુઃખનો સાપ.	૨
માન ઘટે જનમાં બધે, વધે પાપમાં પ્રીત;	
તેજ ઘટે તનનું બધું, ન રહે રૂડી રીત.	૨
તુટે મજાન સાથ તે, પ્રીત પરમ જો હોય;	
નવિધાસ જન જગતમાં, કદી કરે લવ કોય.	૩
નહીં પ્રીતિ ઇશ્વર વિષે, નાંતિ તણી નહિ પાત;	
વિનાકારણે અંતરે થાય, પાપ ને સાત	૪
વ્યસન બધાં વળગે પછી, સળગે મનમાં લાલ;	
થાય દુખદ કરથી મદા, વિચરીત સર્વ ઉપાય.	૫
દોષ ન દેએ આપનો, પરનિદામાં ઘર;	
શી થાશે ગતિ માહરી, એમ ન જાણે ગિર.	૬
સર્વ પાપનું મૂળ એ, અધમ સોબ છે એક;	
તજો તમે સહુ મજાનો, રાખી મનમાં ટેક.	૭

ધનાદ્યોનો ધર્મ.

સદ્ગૃહસ્થો ! ઇશ્વરે જ્યારે મહેરબાની કરી જીને જન્મ જોઈએ તેમ સંપત્તિ આવી છે, જ્યારે સમ્રાજાં સહુમાં કરેલા તેજ સુખનાં માધનજીત થાય છે, જ્યારે આ રાશીર કેટલા વખત રહેવાનું છે તે નિશ્ચે નથી, ત્યારે વિના વિચાર્યે તેનો અલગ્ય લાભ રાને જવા દેવો ! પરંતુ જમાનાનો કોણ જાણે કેવો જોસ છે ! કે પિડ પોપત્તિ શિવાય માણસ જાતને ગમે તો નિર્ધન હોય કે ગમે તો ધનવાન હોય પણ ખીચુ કોઈ સહુમાં કરું કે પ્રણયને પગથીએ ચડું એ સુજાતું નથી. વિચારીએ તો આ ઇશ્વરી માયાના પ્રપંચમાં એ કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. તોપણ માણસજાત ઇશ્વરે સમ્રાજાં પ્રાણીઓ કરતાં બુદ્ધિવાન કરી છે તે બુદ્ધિનો ઉપયોગ જ્યારે ન થાય ત્યારે આશ્ચર્યકારક ગણવાને કાંઈ ભક્ત રહેતી નથી. ઇશ્વરે જીને યોગી સ્થિતિ

આવી હોય તેમણે હમેશાં હલકી સ્થિતિનાં અને તેમાં પણ અશક્ત અને પીડા પામતાં માણસો કે પ્રાણીઓ પર નજર કરવી જોઈએ. એવું એક વાક્ય છે કે “આત્મવત્સર્વભૂતેષુ” જેવું પોતાને સુખ અને દુઃખ થાય છે તેવું સમજાને થાવું જોઈએ એમ સદાય જાણવું અથવા પોતાનો જીવન છે એટલે જીવી ઇચ્છા થાય છે તેવી સમજાને થતી હશે એમ જાણવું. આમ જાણવું એટલે એની મતલબ એવી છે કે જે જેટલે દરજ્જે સત્તાવાન હોય તેમણે કોઈનું થવું દુઃખ મટાડવાને જેટલું પોતા માટે પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે તેટલું પ્રયત્ન કરવું જોઈએ તેમ સત્તાપ્રમાણે અનાથ કે ટળવળતાં લોકો અથવા પ્રાણીઓને સુખ આપવાને તન મન અને ધનનું ખર્ચ કરવું જોઈએ. આવી રીતે કરનાર માણસ પંડિત કહેવાય છે. એટલે તે સમજા સારાસારને જાણનાર વિદ્વાન લેખાય છે. જુઓને આગળના આપણાજ આર્ય લોકો જૂત પ્રાણીમાત્ર ઉપર દયા રાખી કેવાં અમ્મર નામ સંપાદન કરી ગયા છે ! કે જે હજી આપણા આર્યવંશજોને શોભા આપનાર થઈ પડે છે. તેમ આપણે પણ એવાં અમ્મર નામ રાખવાને પ્રયત્ન કરવું જોઈએ કે જીવી પાછળના આર્યવંશજોને શોભાવનાર થઈ પડે. કદિકોઈ એવા સ્વર્ગમિ હોય કે ઈશ્વરેચ્છાથી જીવ રક્ષમ ધર્મોદા કાહાડી વાપરતા હોય પણ તેથી કાંઈ બંધાને સુખસાંતિ થાય એમ બને નહીં. માટે સારા સારા ગૃહસ્થોએ મળી મોટું એક ફંડ ઉભુ કરવું જોઈએ કે જેના વ્યાજના પૈસામાંથી ઘણા વર્ષો સુધી અનાથ પ્રાણીઓનું પોપણ થાય. ઘણાં ધર્મનાં કામો દૈવ-યોગથી એવાં થયાં છે એમ કોઈ કહેતો તે ખરું છે તે શિવાય બીજાપણ દુઃખો અનાથ પ્રાણીઓ પર પડે છે. કોઈ શરીર પુષ્ટ બનેલા આદમી બિ-આરાં વિના અને નિર્બળ અને આંધળાં પ્રાણીને મારે કે કોઈ માગવા આવે તો તેના પાત્રમાં ઘુળતી સુડી ભરીને નાંખે, કોઈ અભિયી ડામ આપે કે કોઈ અપરાધી ઠેરવો પોલીસમાં પકડી જાય, પણ મૂર્ખ લોકો એમ નથી વિચારતા કે આપણી આવી સ્થિતિ હોય તો આપણને જેવું લાગે તેવું તેને લાગતું હશે. ઇત્યાદિ સૂક્ષ્મ બાબતોમાં પણ માણસોને અને પ્રાણી-ઓને ઘણું દુઃખ પડે છે તે પોતાના અને પરના કલ્યાણની ખાતર ન થઈ જોઈએ. બલે કોઈએ મોટાં મોટાં ધર્મનાં મકાનો બાંધ્યાં હોય કે જ્યાં

લાજો રૂપેયાના ખર્ચ થઈ ગયાં હોય પણ આવા ગરીબોની દાદ સેવાય એવું કોઈ મકાન બંધાયું લાગતું નથી. લાજો પેસા ખર્ચી ધર્મશાળાઓ કે દવાશાળાઓ બંધાવે તે અનાયને માટે છે. ખરી, પણ તેનો ઉપયોગ અનાયો-થી થેડો સેવાતા સનાથ ધણે લઈ રાકે છે. એપણુ ધર્મનુજ કામ છે તોપણ અનાયને સુખી કરતાં જોડણુ પુણ્ય થાય છે તેટલુ સનાથને સુખી કરતાં થતુ નથી.

માયાનુ મરકારે એવી તો કોરોડો ઉભી કરી છે કે જોનો ધારનાથી કોઈને કોઈથી આગળો અડાડી રાકાતિ નથી. પણ અનાયને દુખ પડે તેને કોરોડમા કોણુ લઈ જાય ? અને કોરોડે ન જાય ત્યારે તેનો માયપણુ ક્યાથી થાય ! ચાલતા જમાનાની દુનિયા પણ એવી છે કે એક કોઈ માણસ ગરીબને મારતો હોય તો ખીજો કોઈ પણ મામાથી ના કહે નહીં અને જોયા કરે. એક વખત કોઈ અમલદારના માણસે એક ડોસો અને એક ડોસો આંખે આધળા હતા તે જરા રસ્તામા બોંદા તેને તેમણે પોતાના શીપાઈપણના નિસથી એકદમ ત્યાથી ધમેડી કાઢ્યા એટલુજ નહીં પણ લોકો દેખતાં પેહેલાં બરાડા પાડતા જાય અને પેહલાં શીપાઈ તેને મુકાઓ મારતો મારતો દૂર લેતો જાય. કોઈ નજીક જોવા આવે તો તેમને ધમકી આપે. આ દેખાવ કોઈએ પણ નજરે જોયો પણ ખીજા જેમ અમલદારની ખીકથી ન મોલ્યા તેમ તે પણ ગુપચુપ તેને મુકાને ચાલ્યો ગયો. આવાં સદ્ગુણ દુખો ધણા છે તે અનાય માણસો અને પ્રાણિઓપર બહુ પડે છે. એનો હલાજ કરવા ધનવાનોએ પ્રયત્ન કરવુ જોઈએ. જોડલા અગણીત પેસાઓ ધરપીતાલોમા અને ધર્મશાળાઓમાં પડે છે. એટલા પેસા કાઈ આ કામમા પડવાના નથી. માત્ર એટલુંજ છે કે કોઈપણ એવુ ચત્કર્મ કરવુ જોઈએ કે જોનો સત્તાથી ગરીબ માણસો કે પ્રાણિઓ ઉપર મદાંધ લોકો જીવનમ યુગરે નહીં જેમણે લાજો કરોડો પેસા ધર્મમાં વાપરેલ હોય તેમને કાઈ આવા કામમા મુશ્કેલી પડવાની નથી. પણ માણસો જેમ પૈસાવાન કે વિદ્યાવાન થાય છે, તેમ તેનો સાથ કેટલીક મોટાઈ આવે છે. એ મોટાઈના કેદમા આવી બાનત ઉપર ધ્યાન ન આપે તો કોઈ દિવસ આવુ કામ બને નહીં. જેમને ઈશ્વરે

સંપત્તિ આપી હોય અને જમને વિદ્યાવાન કર્યા હોય તેમને પ્રાર્થના છે કે હમેશાં તેમના કેદથી ચક્રચુર ન થતાં દૂર રહેવું જોઈએ. જેમ આંખાના આડમાં અમૃત સરખાં ફળો આવે છે, ત્યારે ઉલટો વધારે નમેલો થાય છે, તેમ આર્યલોકોએ પણ સંપત્તિ કે સદ્વિદ્યાની પ્રાપ્તિમાં વધારે નમ્ર થવું ઉત્તમમાં ઉત્તમ છે. અને એમ થયું કે દુખીયાં અનાથોનું દુઃખ ગયુંજ છે.

અમલના મદથી માંતા રહેલાં માણસોએ પણ વિચારવું કે આ ક્ષણભંગુર દેહ કાંઈ હજારો લાખો વર્ષો રહેવાનો નથી ત્યારે વગર કારણે મદમાં ઝાલીત થઈ અવળે રસ્તે ચાલવું કે કોઈને દુઃખ આપવું એ વાજપી નથી. જો કોઈ પણ રીતે આ ભવસાગરના પારને ઉતરવાને ઇચ્છા હોય તો સન્માર્ગમાં પ્રવૃત્ત થવું અને કોઈપણ જાતનો મદ મગજમાં આવવા દેવો નહીં.

આ અમારી ગરીબ અનાથો અને પ્રાણિઓને સુખી કરવાને જેને જોઈતી સત્તા હોય તેને તેટલી અરજ છે. એ જ્ઞાનમાં લઈ જોઈતી તેને માટે આછી કોશીશો છે તે પૂર્ણ કરવી જોઈએ. જેથી તેથી થતાં પુન્યના પ્રતાપે અને દુઃખીયાં પ્રાણિઓની સુખી થતી આતરડીની આશીર્વાડે આ લોકમાં અને પરલોકમાં સારું થાય અને હમેશાં ચડતી આખાદી રહે.

**સુધારાનો સાચો નહિ પળ ફોકટ ફાંકો અને જાવિક
જાટિયા શેવકોની મહારાજો પ્રત્યે મમતા!!**

આ વિષયનું મથાળું જોઈ સહુ કોઈ વિસ્મય તો થશે પણ ત્યારે એ પુરેપુરો વાંચી તેમાં સમાવેલી મતલબ ઉપર મનન કરી, લાંબી નજરે તપાસ કરશે ત્યારે તેમના જ્ઞાનમાં આવશે કે, જે ખીના અને લખી અમારી જગા રોકી છે તે ફોકટ નથી.

અમારા વાંચનારાઓ સારીપેઠે જાણે છે કે પુષ્ટિમાર્ગનો પંથ એ કાંઈ પુરાતન વખતનો નથી, પણ એક આધુનિક છે. આ પંથના ઉદ્દેશ તથા રીતભાત અને હેતુવિષે કાંઈ વધારે વિવેચન કરી જણાવવું પડે તેમ નથી, કેમકે એતો તેના આચાર્યોની વર્તણૂકથી જગપ્રસિદ્ધ થયેલું

છે.* એટલે એથી ઘણાખરાં તો જાણીતાજ હોવા જોઈએ મારે વધારે લખાવી લખવા મળતા હુકામો અગત્ય જોઈતાં જોધ કરવા જણાવાનું કે આવક કાલ આ પથમા જોટલી અનીતિ અને વિષયી વાતને ઉત્તેજન મળે છે, તેનું ને તેટલું ખીજે કોઈજ ટેકાણે મળતું નહીં હોય, આમ છે, તે છતાં પણ કોણ જાણે કેટલાક આપણા હૃદયમુખ્ય અને બાવિક બાટિયા શેવકે તેઓના પ્રસાદીના પડિયાથી એટલા બધા તો લીન થઈ ગયા છે કે શુભાશુભને પોતાની દૃષ્ટિએ કરી દેખી શકતા નથી, આ પ્રેવી બેદકારક અને બિચારવા લાયક વાત છે? જેમ કોઈ વરિકરણ થિજેના જાદુગર છાને આવાકી વડે સામા માણસને ભાતી ઉપજાવી, તેને આતરી લેછે, તેમ આ લોખિ આ પથના આચાર્યોનો મોહજાળમા બહુજ ફસાઈ ગયા છે. તે એટલે સુધી કે તેમના વેપધારી ગુરુઓ દોરે ત્યાં દોરાય, કહે તેમ કરે, અને ચલાવે તેમ ચાલે છે. કેટલાક વૈષ્ણવો આધજા બીંત બની દુરાચારમા હવે દહોડે દહોડે છેક લપટાતા જાય છે અને પોતાનો સ્ત્રીઓને પણ લપટાતા દેઈ પોતાની પ્રતિષ્ઠાને કલક મેસાડે છે. એ શુ તેઓ સમજતા નહિ હોય? સમજતા તો હશેજ. પરંતુ કેટલાક તેમા એના અજાઈ ગયા છે કે એ બાબત તેમને કશી લાગણી અથવા દાઝ થતી નથી. જે લાગણી રાક્ષિતવાળા અને વિચાર શુદ્ધ છે, તેમને તો આવી અનીતિઓ થતી જોઈને ખરેખર આખમા વિર આવે છે પણ જેમ બીજામાર્ગી પથવાળા પોતાની સ્ત્રીની લાજ પાસે રહી લુટાયે છે અને તેને એક જાણે હજાહજા એરેનો ધોળીને ખાલો પીધા જેવા કટનો તપશ્ચર્યા તેથી ઇશ્વરની કૃપા થઈ મોક્ષપદને પામીશુ એમ ધાર છે તેવી રીતે આ મતિહિન બાવિકો યુજિમાર્ગના આચાર્યોથી પ્રભુપદને પામવા જાણે માનતા હોય એમ તેમની અને તેમના આચાર્યોની રેણીકણીથી જણાય છે

એક ધર્મના આચાર્યની રેણીકરણી કેવી હોવી જોઈએ અને તેણે કેવા નિયમોથી ચાલવું એ બાબતપર તો ધર્મશાસ્ત્રમા ઘણું વિસ્તારથી લખેલું

† વાચો મહારાજ સાઈબલ કેસ

* આ પથ શુભરાતના કોઈ કોઈ બાગમા કોળીનાળી વિગરે હવડી વર્ણમા ચાલે છે અને આ પથમા બળિચારને ઘણું ઉત્તેજન મળે છે

છે. પણ લોકો વિચાર કરતા નથી કે “મુખમે રામ વગલમાં છુરી, મગત મયા પળ દાનત વુરી.” આવા ધર્મગુરુઓથી કેટલું કલ્યાણ થશે અથવા થવાનું છે ? તેનો તોલ કોઈજ કરતું નથી. પણ ભાટિયાની અને વાણિયાની હજારો સ્ત્રીયો નિલાજરાવેષે આવા મહારાજોના મંદિરમાં જતી જોવામાં આવે છે જેમ મિષ્ટ રસપાન કરનારી માખીઓ લાલચથી લોભાઈને પોતાને પ્રિય અને ભોગ્ય એવા પદાર્થ ઉપર ટુંટી પડે છે, તેમ આ સ્ત્રીયોનાં ટોળેટોળાં દર્શન માટે દોડદોડ કરતાં મહારાજોના મંદિરમાં જઈ ટુંટી પડે છે. એક ઈશ્વર પ્રત્યે આવો ભાવ રાખી તેના પ્રત્યેજ તેમ કરે તેને કોઈ કશું કહી શકે નહિ પણ બ્યારે એથી જુદુંજ જોવામાં આવે ત્યારે એ વાત કેટલી થરમ ઉપજવનારી છે. તે જણાયાવિના રહે નહિ. વાંચનાર ભાઈઓ ! આ દોડદોડ કાંઈ ઈશ્વર ભક્તિને માટેજ એકલી હોય છે એમ નથી, પણ તેનાં જુદાં જુદાં કારણો હોય છે. તેમાંનું મૂખ્ય કારણ તો એક મહારાજોના દર્શનનુંજ સુમળ્યું, કેટલીક મનોદેવીના તળાવમાં ડુબકી મારી ભીને વસ્ત્રે અને ચરચરતે ભુંડે હાલે ગમે તો શ્રીમંતના ધરનીઓ હો કે ગમે તો ગરીબના ધરનીઓ હો પરંતુ ગીચ વસ્તીમાં થઈ જતાં કાંઈજ આંચકો ખાતીઓ નથી. એટલુંજ નહીં પણ ઘેરથી ઘભરાઈમાં નિકળેલીઓના હોય ! તે માફક પાસે વસ્ત્રમાં જોઈએ તો ફક્ત ગાંઠે પેરેલા એક સહોજ શિવાય બીજું મળેજ નહિ. માટે પાસે બીજું વસ્ત્ર તો હોય નહીં અને નાહવું તો જોઈએ, તેથી આંધુંપાંધું જોતી કેટલીક વખતે વિનાવસ્ત્રે અને કેટલીએક વખત એજ સાલ્લાથીજ કામ ચલાવી મોટી આતુરતાએ ત્વરિતપણે જતીઓ હોય. શ્રાવણ માસ કે અધિક માસ જેવા વખતમાં તો જાણે લાખો ધ્રીડીઓનાં દર ઉભરાયાં ના હોય ! એમ કોઈ પડતું જાય, કોઈ પછડાતું જાય, અને કોઈ ટોકરો ખાતું જાય એ પ્રમાણેનો દેખાવ થઈ રહે છે. બૂલેશ્વરના રસ્તે થઈ જવું એ મુશ્કેલ થઈ પડે ! આટલું તો રસ્તામાંજ પણ મંદિરમાં તો જે દેખાવ જોવામાં આવે છે તે લખવાને કલમ પણ ચાલી શકે તેમ નથી. એટલી બધી ભીડ અને એટલી બધી ગડદી હોય કે તેમાં મરદ અને સ્ત્રીયો એકાકાર થઈ ગયાં હોય, પણ કેટલીક બેશરમી સ્ત્રીયો અને કેટલાક વર્ણસંકરજનો લેશ પણ શરમાતા નથી.

ધિ કાર છે ! આવા વર્ણશુદ્ધિને ને એવી સ્ત્રીયોને ! અરે ! આટલેથીજ મોમા આવી રહી એમ નથી, પણ આ પ્રસંગમા બનિચારી મહારાજોને અર્થે તેમના કેટનાક અથ માણસો^૦ એવાજ કામને માટે રાખેલા હોય છે, તેપણ પોતાના ધણીની આકરી અન્નવવામા જુનતા નથી કેટલીક વિષયાસક્ત તો પોતાની એજે હિડી હાલીને વખત જોનખતે જઈ પોતાનું અર્થ માધન કરે છે આ કેવી નકુટાઈ ! કેવી નિર્લજ્જતા ! અને હો રવા ઉભા કરે તેવી વાત ! જો કોઈ ખરા રજપૂત અચ્ચાની સ્ત્રી આ રીતે વર્તતી હોય અને તેના ધણીને અખર પડી હોય તો અમે નથી ધારતા કે સહન કરી શકે પણ બાટિયા રજપૂત વરાના છે તથાપિ રજપૂતનું દેવત તેમનામા નથી એટલે તેમ આંસે એમા નવાઈ નહીં

આ અનીતિનો વધારો કરનાર અને તેના કામ કરવાને શિખવનાર અને ચડસ લગાડનાર જોહુશુ તો બીજા કોઈજ નહીં પણ તેમના શેવકોજ છે. પણ વધારે એકારક ખીના તો એ છે કે કેટનાક પ્રજામા સુધારાનું જોદૂ ડોળ ધાલનારાએ અમને આ વિષય હાન લખવાને પ્રસંગ આણ્યો છે અને તેથીજ અમને જીસ્સાની સાથે અમારો પોતો ઉછળી આવી લા ગણી થઈ છે અને તેથીજ આ વિષય અમે દાખલ કર્યો છે બાટિયા માંતિના કેટલાક સુધરેલા અને ઉજળા વસ્ત્ર પહેરી સપેત દુધ જેવા દેખાતા, મારિમાટિ અને બારેબારે મબાઓમા જનારા કે બાપણો કરનારા કે બાપણ કરનારને ટેકો આપનારા, લોહિમા સુધરાઈનો ફાકો રાખી બીજાને અગડેના કહેનારા એટલુજ નહીં પણ મોટેથી મહારાજોનો ધિ કાર કરી ડહાપણની વાતો દેખાડનારા એવા અપ્પોના પગતજે બાપુ અમને માનમ વડ્યુ છે તે એ કે આવા કેટનાએકાના ધરની સ્ત્રીયો છોડેછેગે અને કેટલીકો જુબી રીતે મહારાજોના મદીરામા દર્શનને બાને ભય છે. પોતાના છોકરા છૈયાને કાનમા કુક મરાવી કઠીઓ બધાં છે ઘેર પ્રસાદીના પડીઆઓ પહેચેડે દુધની લાટિઓ ભય છે એ વિ

^૦ કેટલીક કુટણીઓ પણ રાખેલી હોય છે તે પણ સમૃત પ્રમાણે મહારાજોને મેળવી આપે છે વહુજના દર્શનને માટે આવનાર એવી સ્ત્રીયોને મેળવી આપવાનું કામ કુટણીઓજ કરે છે,

ગર ઘણો પરિચય આવે છે. આતો શું પણ અમારા જાણવામાં કોઈ રીતે આવેલું કે કોઈ એક ભાટિયા જ્ઞાતિમાં સુધરેલા વર્ગમાં છતાં હવેલી-આમાં ઉત્સવ ઉપર ખાંડ સાકરની કોથળીઓ પહેંચાડે છે. આ વાત અમે ખાટિ ધારિએ છીએ તોપણ જો આ જાણેલી વાત ખાટિ ન હોય અને ખરી હોય તો એથી ખીજું વધારે દલગીરી બરેલું કંઈજ નથી. પોતે એક સુધરેલા વર્ગમાં ગણાતાં આ પ્રકારે વર્તે તો તેવી ચાલ પસંદ કરવા જોગ કોઈજ કહેશે નહીં. પરંતુ નિંદા અથવા ઘણા તિરસ્કારને પાત્ર કહેવાય. કોઈપણ મનુષ્યે પોતાના મનની મલિનતાને ધોઈ અંતઃકરણને સ્વચ્છ નથી કર્યું. તે પરને શુદ્ધતાઈ ખતાવતાં પોતેજ પોતાનું જેમ ઉપહાસ્ય પ્રજામાં કરાવે છે તેમ આપણ એક વેષધારી સુધારક હોય અને પોતે પોતાની વાત ગુણ રાખી બહારથી સુધારા ખતાવવાનો હોય તો અમે તે સુધારકને અથવા તેના જેવા જે સુધારકો હોય તેમને સ્વચ્છતાઈ છીએ કે એથી રીતે કહેવું કંઈ, કરવું કંઈ અને ચાલવું કંઈ એમ કરીને તમારું નામ પ્રજામાં વગોવશે નહિં. જાતે સુધારાના સાથીમાં ખપી ખીજાને બોધ કરે, ખતાવે, કહે, ધિકારે અને પોતે તેથી ઉલટા ચાલી ન કરવાનાં કર્મ કરે. કોઈ પુછે તો ત્રણ તસુનું કોર રાખી વાત કરે ! એ કોઈ રીતે યોગ્ય કહેવાય નહિં. આ વેળાએ અમને એક ગામડાના રહેનાર સંયોગી સાધુની વાત યાદ આવે છે. એક સંયોગી સાધુ પોતાના કુટુંબજાત્રે મંદીર ખાંધી ગુજરાતના કોઈ નાના ગામમાં રહેતો તેને તેનો ગૃહસ્થાશ્રમ જોઈને ઠાકુરજનાં દર્શને આવનાર લોક પુછે કે બાવાજી આ ગાવડી કીસીકી, તો કહે લાલજી મહારાજકી. આ બાઈ કીસીકી, તો કહે આ તો ટેલખીત હે. આ શીરાપુરી કીસીકી ખારતે ખનતી હે, તો કહે લાલજીકું ભોગ ધરને ખારતે. હોય તો બધાંવાનાં પોતાને વારતેજ પણ લાલજીને નામે અમાની લોકોને ઉલટ મુલટ ખતાવી પોતાનો તૃણુ છળરૂપે પૂર્ણ કરે છે. અર્થાત ન કરવાનાં કામ કરવાને પણ ચુકે નહીં. જો કોઈ અન્યે કંઈ હોય તો તેનો ધિકાર ખતાવે. આવા બહારથી ચોખ્ખા અને માંહીથી મેલા એવા કેટલાક શોષ લેતાં અમને જડી આવ્યા છે. આને માટે અમે

પણજ દિલગીર છીએ. એટલુંજ નહીં પણ આ ઉપરથી કહીએ છીએ કે કુમાર્ગને પથે પળનારા તેમજ દુરાચારી મહારાજીની જળમા કુસાએલા તથા પ્રજામા વેપધારી સુધારક બની આલનારા આપણા અમાની અને મૂર્ખ વેપલુણા મુરશીને ખરા ધર્મનો નેજા બાંધે અને પોતાની સ્ત્રીયોને ઉત્તમ કેળવણી આપી નીતિવાન કરે એ અમને તો બહુજ રાકા બરેલુ લાગે છે.

છેલ્લે આવા વિચારશુન્ય બાવિદોના બલને અર્થે અને તેમના કલ્યાણાર્થે અમે સ્વયંક વાંચ્યોથી જણાવીએ છીએ કે આ મહાપિકટ એવો બવમાગર તરવાની તમારી મચ્છા હોય તો આવી પ્રપચી જળમાં ન ફસાતાં ખરું શું છે ? તે ગ્રહણ કરે અને ખોટાને ધિક્કાર કરી તેનો ત્યાગ કરે. કેમકે જ્યાસુધી તમે પવિત્ર ધર્મને જાણ્યો નથી, અને જ્યાં સુધી દુરાચારના પાથમાથી છુટ્યા નથી, ત્યાં સુધી તમારાપ્રત્યે મધરની મમતા અને બાવ તથા તમારે ગ્રેષ થતું એ અત્યત દુર્લભ છે. એમા કાઠજ સંરાય નથી વારંતે દરેક જને પોતાના આત્માનુ સાર્થક કરવાને કાળે ને ને વિરૂદ્ધ કામ છે તેને છોડી દેછને સદાચરણથી આપવું અને પોતાની સ્ત્રીઓ તથા પોતાની પ્રજા સદાચરણી થાય એવા યોગ્ય ઉપાયોની યોજનાઓ કરવી, કે તેમનામાં ઉત્તમ ગુણો આવે અને તેવડે તેઓ સારાસાર સમજી સદ્ધર્મ ઉપર આમ્તા બાધે તથા પોતાને વ્યવહારમા કેવી રીતે વર્તે ચાલવું એ તેઓના લક્ષમાં મારી રીતે આવે. એટલુંજ નહિ પણ પોતાને કર્તવ્યકર્મ શું છે અને શું નથી તેનું જ્ઞાન તરત તેમને થાય અને એમ થયું એટલે પછિ તેઓનામા હ્રદય વિચાર આવતાં સપ્રદાય શુદ્ધ બની ને ને અયોગ્ય અને હલકું છે તેને તાકાગ તજી દેતાં એક ક્ષણ પણ વિલબ કમી નહીં અને એમ જ્યાંયે થયે ત્યારેજ સદ્ધર્મને ઓળખવાનું તેમને જ્ઞાન થયે તથા સધળાં મુતકર્મો ઉપરજ અત કરણ એચાશે, તેના ઉપર પ્રિતિ થશે, આમ્તા બધાશે, પોતાને દૃઢ નિશ્ચય તેજ પ્રત્યે કરશે. અર્થાત સફર્મો શિવાય ખરામ અને અનીતિ બરેલા ને ને કૃષો છે તે તે પર તેમને ધિ કાર ઉપજશે અને તેને તુરંત ગણશે આવી રીતે ચિત્તની શુદ્ધિઓ બદલાઈને મન નિર્મળ થયું અને સત્ય અને સારીવાત ઉપર પ્રકા બધાઈ એટલે જગત્કર્તા મધરની કરણ અને પ્રિતિને પાર રહેશે નહીં.

પરચુરણ.

(કાઠિયાવાડના એક મેહેતાજી તરફથી લખાઈ આવેલા સવાલ.)

૧. વડનું ઝાડ એવડું મોટું છતાં તેનાં ફળ (ટેટા) એવડાં નાનાં અને પતકાળા (કોળા) નું ઝાડ (વેલા) એવડું નાનું છતાં તેનાં ફળ (પતકાળું-કોળું) એવડાં મોટાં છે તેનું કારણ શું હશે ?

૨. એક સુંદર ગોળ માનસરોવર જળથી ભર્યું છે. તેની વચ્ચે-વચ્ચે એક ગોળ લોહનો થાંભલો છે. પાણીના અંદર ગયાવિના કાંઠે ઉભા રહીને તે સ્થંભને દોરડાની ગાંઠ બાંધવી હોય તો શી રીતે બાંધી શકાય ?

૩. જેમ જેમ આપણે ઉત્તરમાં જઈએ તેમ તેમ ભરતી ઝાંછી અથવા ખિલકુલ થતી નથી તેનું કારણ શું હશે ?

૪. પૃથ્વી ગોળ છે તોપણ ધ્રુવપાસેના તેના બંને છેડા ચપટા છે, તેનું કારણ શું હશે ?

૫. જેમ જેમ છોકરું મોટું થાય તેમ તેમ માવતર કહેશે કે માઈ છોકરું મોટું થાય છે; પણ ખરું જોઈએ તો જેમ જેમ મોટું થાય છે તેમ તેમ આવરદા ઝાંછી થાય છે. એમ છતાં લોકોમાં એવી અવળી સમજ કેમ ચાલી હશે ?

૬. રાટલી કે રાટલા કેટલીકવાર ઉપસે છે અને કેટલીકવાર નથી ઉપસતાં તેનું કારણ શું હશે ?

૭. ક્યાં મુખનું ઢાંકણ મળતું નથી ?

૮. (મો.) સિવાય આકાશંત નાન્યત્તર જાતિ એક વચનના દાખલા કયા છે ?

૯. વખતે વખત આકાશમાં જુદા જુદા રંગ દેખાય છે તેનું શું કારણ હશે ?

૧૦. હાલ તા. ૧૨ મી જાન્યુઆરીએ સંક્રાંતિનો તેહેવાર પાળવામાં આવે છે. તો તે તારીખે સૂર્ય મફરનો થાય છે કે શી રીતે ? અગર નથી થતો તો ક્યારે થાય છે, અને લોકોનું માનવું એ પ્રમાણે શા માટે થયું ?

જ. ગો. મે.

* * આતા જવાપ કોઈ લખી મોકલશે તો અમે દાખલ કરીશું. તંબી.

॥ तस्मिंस्तृचे प्रथमां सूक्ते पचमीमृचमाह ॥

उक्थमिन्द्राय शंस्यं वर्धनं पुरुनिष्पिधे । श
क्रो यथा सुतेषु णो रारणात्सख्येषु च ॥५॥

पदपाठः

उक्थं । इन्द्राय । शंस्यं । वर्धनं । पुरुनिःसि
धे । शक्रः । यथा । सुतेषु । नः । रारणत् ।
सख्येषु । च ॥ ५ ॥

माधवभाष्यं.

इन्द्रायेंद्रार्थं वर्धनं वृद्धिसाधनमुक्थं शस्त्रं शंस्यमस्मा
भिः शंसनीयं । कीदृशायेंद्राय । पुरुनिष्पिधे । बहुनां
शत्रूणां । निषेधकारिणे । शक्रः शक्त इन्द्रो नोऽस्मदीयेषु
सुतेषु पुत्रेषु सख्येषु च सखित्वेष्वापि यथा येन प्रका
रेण रारणत् । अतिशयेन शब्दं कुर्यात्तथा शंस्यमि
ति पूर्वत्रान्वयः । अस्मदीयेन शस्त्रेण परितुष्ट इन्द्रोऽस्मा
कं पुत्रानस्मत्सख्यानि च बहुधा प्रशंसत्वित्यर्थः ॥ उ
क्थं । वचेस्यक्त्वत्ययः । उ० २।७। प्रत्ययस्वरः ।
शंस्यं । शंसु स्तुतौ । ण्यंतादचो यत् । णेरनिटीति णि
लोपः । तित्स्वरिते प्राप्ते यतोऽनाव इत्याद्युदात्तत्वं ।

वर्धनं । करणाधिकरणयोश्चेति करणे ल्युट् । लितीति
 प्रत्ययपूर्वस्योदात्तत्वं । पुरुनिष्पिधे । बहूनां शत्रूनां नि
 षेधकाय । पिध गत्यां । धात्वादेः षः सः । अत्र निरि
 त्युपसर्गस्य निशब्दसमानार्थस्य प्राक्प्रयोगः । क्तिप्वे
 ति क्तिप् । क्तिपः सर्वापहारी लोपः । कुगतिप्रादयः ।
 पा० २।२।१८। इति समासः । निसः सकारेणो व्य
 वधानं छांदसत्वादनादृत्योपसर्गात्सुनोतीत्यादिना । पा०
 ८।३।६५। धातुसकारस्य षत्वं । निसः सकारस्य षुना षुः ।
 पा० ८।४।४१। इति षत्वं । पुरुशब्देन कर्मणि सष्ठ्यं
 तेन समासः । पिधो धातुस्वरेणोदात्तत्वं । निष्पिध
 इति प्रादिसमासे कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं । कृद्ग्रहणे
 गतिकारकपूर्वस्यापि ग्रहणात्पुनः कारकसमासेऽपि स
 एव स्वरः । शक्नोतीति शक्ः । स्फायितंचिवंचिशकी
 त्यादिना । उ० २।१३। रक्प्रत्ययः । यथा । प्रकारवच
 ने थल् । लिस्वरेण प्रत्ययात्पूर्वोऽकार उदात्तः । सुतेषु।
 क्तः प्रत्ययस्वरेणोदात्तः । नः । नसो नकारस्य नश्च
 धातुस्थोरुषुभ्यः । पा० ८।४।२७। इति संहितायां ण
 त्वं । ररणत् । रणशब्दार्थः । धातोरेकाचः । पा०
 ३।१।२२। इति यङ् । यङोऽचि चेति लुक् । प्रत्ययलक्ष
 णेन । पा० ६।१।१। द्विरर्भावो हलादिशेषः । दीर्घोऽकि

तः । पा० ७।४।८३। इति दीर्घः । प्रत्ययलक्षणेन
 सन्नाद्यन्ता धातव इति धातुसंज्ञायां लिङर्थे लेङिति
 हेतुहेतुमद्भावलक्षणे । पा० ३।३।१५६। लिङर्थे लेट् ।
 अत्र हीन्द्रकर्तृकं शरणनमुक्थशसनस्य कर्तव्यत्वे हेतुः ।
 लेटस्तिप् । इत्तश्च लोपः परस्मैपदेष्वितीकारलोपः । ले
 टोऽडाटावित्पडागमः । कर्तरिशप् । तस्य चर्करीत परस्मै
 पदमदादिवच्च द्रष्टव्यमित्यदादिवद्भावादिप्रभृतिभ्यः
 शप् इति श्राप्तो लुग्वहुलं छंदसीति निषिध्यते । शपो
 ऽनुदात्तत्वाद्धातोस्तोदात्त एव शिष्यते । शपा लसार्वधा
 तुकस्य व्यवधानात्तत्र परतो विधीयमानमभ्यस्ताना
 मादिरित्याद्युदात्तत्वं न भवति । न च तिङ् तिङ् इति
 निघातः । अत्र यथाशब्दयोगेन यावद्यथाभ्यां । पा०
 ८।१।३६। इति निषेधात् । चवायोगे प्रथमेति वात्र
 निघातो न भविष्यति । अत ह्युत्तरवाक्ये सख्येषु
 चेति चानुक्तविभक्त्यपेक्षयेय प्रथमा तिङ्विभक्तिः ।
 सख्येषु । सख्युः कर्माणि सख्यानि तेषु । कर्मणि चेत्य
 नुवृत्तौ सख्युर्यः । पा० ५।१।१२६। इति सखिशब्दा
 द्यप्रत्ययः । तत्र असंज्ञायां यस्येति च । पा० ६।४।
 १४८। इतीकारलोपः । प्रत्ययस्वरः ॥ १५ ॥

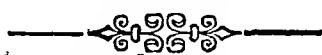
(ગુજરાતીમાં.)

મંત્રનો ભાવાર્થ.

ઘળાઓના નિષેધ કરનારા ઇંદ્રનેવાસ્તે વૃદ્ધિનું સાધન, એવું શસ્ત્ર આપણે કેહેવું કે જે રીતે સમર્થ એવા ઇંદ્ર આપણા પુત્રોમાં અને મિત્રપણામાં અતિશય શબ્દ કરે. ॥ ૫ ॥

ભાષ્યનો ભાવાર્થ.

ઘળા શત્રુઓના નિષેધ કરનારા ઇંદ્રનેવાસ્તે વૃદ્ધિનું સાધન એવું શસ્ત્ર (સ્તોત્ર) આપણે બોલવું કે જે પ્રકારે સમર્થ એવો ઇંદ્ર આપણા પુત્રોમાં અને મિત્રપણામાં અતિશય શબ્દ કરે. મંત્રલબ્ધ કે આપણા શસ્ત્રથી (સ્તોત્રથી) પ્રસન્ન થયેલો ઇંદ્ર આપણા પુત્રોને અને આપણી મિત્રતાને વંચાણો. ॥ ૫ ॥

॥ ષષ્ઠીમૃચમાહ ॥

તમિત્સંસ્થિત્વ ઈમહે તં રાયે તં સુવીર્યે । સ
શક્રઃ ક્ષત નંઃ શક્રદિદ્રો વસુ દયમાનઃ ॥૬॥

પદપાઠઃ

તમ્ । ઇત્ । સ્થિત્વે । ઈમ્હે । તં । રાયે । તં ।

सुवीर्यैः । सः । शक्रः । उत । नः । शक्तः ।

इन्द्रः । वसु । दयमानः ॥ ६ ॥

माधवभाष्यं.

सखित्वे निमित्तभूते सति तमित्तमेवेदमीमहे । प्रा
 शुमः । तथा राये धनार्थं तमीमहे । तथा सुवीर्ये शोभन
 सामर्थ्यनिमित्तं तमीमहे । उत । अपि च शक्रः शक्ति
 मान्त्स इन्द्रो नोऽस्मभ्यं वसुध्वेनं दयमानः प्रयच्छन्
 शक्तः । अस्मदीपरक्षणे शक्तोऽभूत् । सप्तदशपाञ्चा
 कर्मस्वीमहे यामीति पठितं । तदनुसरिणोर्द्वे याचामह इति
 व्याख्येयं ॥ सख्युर्भावः सखित्वं । तस्य भावस्त्वतलौ ।
 पा० । १५।१।१११ । इति त्वः । प्रत्ययस्वरेणोदात्तः । ईम
 हे । ईङ् गतौ । ङित्त्वादात्मनेपदं । दिवादिभ्यः श्यन् ।
 बहुलं छंदसीति श्यनो लुक् । तिङ् इतिङ् । इति निघातः ।
 राये । ऊडिदमिति विभक्त्येवोदात्तत्वं । सुवीर्यैः । शोभनं
 वीर्यं यस्यासौ सुवीर्यः । अघितृवाचिना नेन भावो लक्ष्य
 ते । सुवीर्यत्वं इत्यर्थः । बहुव्रीह्यावित्यनुवृत्तौ वीरवीर्यौ
 च । पा० । ६।२।१२० । इत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वं । शक्नोती
 ति शक्रः । स्फायितं चिर्वचिशोकीत्यादिना रक् । प्रत्यय
 स्वरः । शक्तः । शक् शक्तौ । धातुसंबन्धाधिकारे छंदसि

लुङ् लङ् लिट् । पा० ३।४।६। इति लुङ् । यतः शक्नो
 त्यतस्तर्माह इति धातुसंबन्धः । लुङ्स्तिप् । पुषादिद्यु
 ताद्यदितः परस्मैपदेषु । पा० ३।१।५।५। इति च्लेरङादेशः ।
 बहुलं छंदसीत्यङागमाभावात् । तिङ्ङुतिङ् इति निघातः ।
 वसु । निदिद्यनुद्यत्तौ । वसेरुप्रत्ययः । उ० १।१०। नि
 त्वादाद्युदात्तत्वं । दयमानः । द्यं दानगतिरक्षणहिंसादा
 नेषु । अनुदात्तेत्वादात्मनेपदं । लट् शानंजादेशः । शप्
 पित्वाद्नुदात्तत्वं । शानचश्चित् । इत्यंतोदात्तत्वं बाधि
 त्वादुपदेशाच्छप उत्तरत्वेन परत्वाल्लसार्वधातुकत्वानुदा
 त्तत्वं । धातुस्वर एव शिष्यते ॥ ६॥

मन्त्रनो भावार्थः

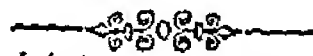
मित्रपणानेवास्ते, धननेवास्ते, तथा सामर्थ्यनेवास्ते
 तेनेजं प्रामीए छिए, अने शक्तीवाळी इंद्रे अमने
 धन आपतो समर्थ थियो ॥ ६॥

भाष्यनो भावार्थः

मित्रपणानेवास्ते, धननेवास्ते, तथा सामर्थ्यनेवास्ते
 तेज इंद्रेने प्रामीए छिए, एटले तेनी प्रार्थना करिये

छिये. अने शक्तिवाळो ते इंद्र अमोने धन आपतो
सतो अमास रक्षणमां समर्थ थयो. ॥ ६ ॥

॥ इति प्रथमस्य प्रथम एकोनविंशो वर्गः ॥

अ० १. अ० १. व० २०. म० १. अ० २. सू० १०.

॥ गायंतीति सूक्ते सप्तमीमृचमाह ॥

सुविवृतं सुनिरजमिन्द्र त्वादातमिद्यशः । ग
वामर्षं व्रजं वृधि कृणुष्व राधो अद्रिवः ॥ ७ ॥

पदपाठः

सुऽविवृतं । सुनिःऽअर्ज । इंद्रं । त्वाऽदातं । इ
त् । यशः । गवां । अर्षं । व्रजं । वृधि । कृ
णुष्व । राधः । अद्रिऽवुः ॥ ७ ॥

माधवभाष्यं.

हे इंद्र यशोऽन्न कर्मफलभूतं सुविवृतं सुष्टु सर्वत्र
प्रसृतं सुनिरजं सुखेन निःशेष प्राप्तुं शक्यं त्वादातमि
त्त्वया शोधितं च संपन्नमिति शेषः । इतः पर क्षीरा
दिरसलाभार्थं गवां व्रजं निवासस्यानमपवृधि । अपवृ

तमुदाटितद्वारं कुरु । हे अद्रिवः पर्वतोपलक्षितवज्र
युक्तेन्द्र राधो धनं कृणुष्व । संपादय ॥ सुविवृतं । वृज्
वरणे । कर्मणि क्तप्रत्ययः । विशब्देन प्रादिसमासः । वि
वृतमित्यत्र छदुत्तरपदप्रकृतिस्वरं बाधित्वा कर्मवाचि
नि क्तांते परतो गतिरनंतरः । पा० ६।२।४९। इति
पूर्वपदकृतिस्वरे प्राप्ते परादिश्छंदसि बहुलं । पा०
६।२।१९९। इत्यृकार उदात्तः । पुनः सुशब्देन समासे
छदुत्तरपदकृतिस्वरेण स एवकार उदात्तः । ननु वृतमि
त्येव छदंतं नतु विवृतमिति प्रत्ययग्रहणे यस्मात्स वि
हितस्तदोदेस्तदंतस्य ग्रहणमिति वचनात् । सुविवृतमि
त्यत्र च समासे वृतमित्येतावन्मात्रं नोत्तरपदं किंतु विवृ
तमिति । तत्कथं छदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वमिति चेत् ।
उच्यते । प्रत्ययग्रहणपरिभाषापवादेन छद्ग्रहणे गतिका
रकपूर्वस्यापि ग्रहणमित्यनेन विवृतमित्यस्यापि छदंत
व्यपदेशोपपत्तेः । ननु विवृतमित्यस्य यथा छदंतव्यप
देशः । एवं क्तांतव्यपदेशोऽप्यस्ति तथैव परिभाषया ।
तथा च कर्मणि क्तांतोत्तरपदे परतो गतिरनंतर इति
सुशब्दस्य प्रकृतिस्वरः प्राप्नोति । न चात्रापि परादिश्छं
दसि बहुलमित्येवं नास्ति विस्तारः । तथा हि । सति
सुविवृतमित्यत्र विवृतमित्येवोत्तरपदमिति तदादिरि

નિચે લખેલા સદ્ગુણધોની નાણાં અમને પહોંચ્યા છે.

				રૂ.	આ.	પૈ.
ગ્રેક જ્ઞાનદાસ પુરુષોત્તમ...	૧	૮	૦
ખાન જ્ઞાનરત સિદ્ધિ રમ	૧	૮	૦
રા સદ્ગુણીયકર પુત્ર	૧	૧૬	૦
દા ગુરુગોવિંદ ધેતા	૧	૮	૦
ગ ગ છાત્રલ ન મમનવાલ...	૧	૮	૦
ગ્રેક કલ્યાણદાસ નરેશ્વરદાસ	૧	૮	૦
દા રામજી ચૌધરી	૧	૧૦	૬
દા. જ્ઞેશ મનુષ્યેશ	૧	૮	૦
શ્રેષ્ઠ સદ્ગુણીય દાકાદાસ	૧	૮	૦
ગ્રેક પુરુષોત્તમ જ્ઞાનદાસ	૧	૮	૦
રા ગ. મજરાકર જોરાકર	૧	૮	૦
પટેલ હરગોવિંદદાસ નરેશ્વરદાસ	૧	૧૪	૦
કનિ ગોવિંદ ગીતાબાઈ	૨	૮	૦
ગ રા દિવસકર જાહજીરામ	૧	૫	૦
ગ્રેક જ્ઞાનજી નેશજી	૧	૮	૦
ગ્રેક અંકુશાઈ નાગજીભાઈ	૧	૮	૦
જ્ઞાનરમણ ગ્રેક મોરાજી ગોકુળદાસ	૩	૦	૦
ગ્રેક મોરાજી પુત્ર	૧	૮	૦
ગ્રેક જ્ઞાનમજી દગુજી ગીતીયો	૧	૮	૦
જ્ઞાનરમણ ગ્રેક નાર્મીભાઈ હરિદાસ	૧	૧૬	૦
દા. દેવેશ્વર અનુભુજી	૧	૧૪	૦
કલ્યાણીયોપદેશી	૫	૪	૬
પલજીપુર લાંબેશી	૧	૧૪	૦

વિશેષ સૂચના.

આ “આર્યધર્મપ્રકાશ” નામના માસીક ચોપાનિયાનું છઠું વર્ષ પુર થવા આવ્યું છે અને સાતમું વર્ષ ૧૯૩૫ ના કાર્તિક માસથી ખસવાનું છે. આ ચોપાનિયાને મુદ્ર સંજ્ઞા તરફથી મારા આગ્રય મળ્યો છે તેથી તેણે પોતાની શક્તિ મુજબ સર્વની સેવા બજાવવામાં ઘટતું પ્રયત્ન કર્યું છે અને હવે પછી પણ મારી રીતે સેવા બજાવવાની ઉત્કૃષ્ટ ધરાવે છે.

અમારા ઘણા ખરા ગ્રાહક સદ્ગૃહસ્થોએ પોતાનું ચાલતી શાલ સુધીનું દેવું પતાવી દીધું છે અને હવે જે મુશોનું બાકી હોય તેઓએ ચાલતી શાલનો ખર્ચો અંક નિકળતા પહેલાં તુરત મૂલ્ય મોકલી, દેવું પતાવી દેવાને કૃપા કરવી. વર્તમાનપત્રો તથા ચોપાનિયાં આદિના પૈસા સુધળે ઠેકાણે અગાઉથી લેવામાં આવે છે, માટે અમારા સંજ્ઞા ગ્રાહકો ચાલતી શાલનાં નાણાં પણ મોકલવાને કૃપા કરશે એવી આશા છે.

સદરહ ચોપાનિયાંના ગ્રાહક થવાને કોઈ આર્યવંશનો ઇચ્છતા હોય તેમણે પોતાનાં નામો અમને અગાઉથી લખી મોકલવાં.

આ ચોપાનિયાંની વર્ષ એકની રૂ. ૧-૮-૦ અગાઉથી કિમ્મત રાખી છે અને દેશાવરના ગ્રાહકોને ટપાલ ખર્ચ સુધાએ મોકલવું પડશે. પણ વર્ષ વિત્યા પછી આપશે તો રૂ. ૩ આવતા વર્ષથી લેવાનું કરાવ્યું છે. પાછળથી ત્રણ રૂપૈયા આપનારને ટપાલ ખર્ચ પડશે નહીં.

જાહેર ખબર.

આ ચોપાનિયાં બાબત કોઈને કંઈ લખ્યું હોય તો તેમણે બહાર કોઈ ભુલેશ્વર નજીક ફીરંગીના દેવળપાસે પોર્તુગીઝ અર્ચ સ્ટીટ, ધર નંબર ૩૫ માં સંસ્કૃતપાઠશાળામાં આર્યધર્મપ્રકાશના મેનેજર જોગ લખી જણાવવું. નાટપેડ કાગળો લેવામાં આવશે નહીં. ઠેકાણું બદલે તેમણે અમને લખી જણાવવું.

आर्य धर्मप्रकाशः

ARYA DHARMA-PRAKASH.

पुस्तक ६६. आश्विन, सवत १८३४. अंक १२ भा.

॥ शिखरिणी ॥

॥ अघोषंप्राचीनविद्ययतिपुण्यप्रथयति ॥

॥ प्रसूतेसद्बुद्धिनवनवकलापस्तवयति ॥

॥ हरत्यज्ञानांध्यदिशतिपरमानंदपदवी ॥

॥ सतांसगःकल्पद्रुमइवनाकिंकिवितनुते ॥ १ ॥

छपारी प्रगट करनार,
वेदधर्मसलानी कार्यलार भउणी.

मुंभाधु मह्ये,
आरीय-एल छापआनामां छाप्पुं.

सने १८७८ धिसी.

વિષય.	અનુક્રમણિકા.	પૃષ્ઠ.
૧ આત્મજ્ઞાન.....		૧૭૮
૨ વિદુરનીતિ		૧૭૯
૩ શોક		૧૮૪
૪ વિયોગવિષે		૧૮૮
૬ ઋગ્વેદ સંહિતા તથા તેનું ભાષ્ય અને તે અનેનો ગુજરા- તી માં સારાંશ.....		૨૮૧

હરિગીત છંદ.

જો આર્યધર્મપ્રકાશની મન આરા રાખો માનવો ?
તો “આર્યધર્મપ્રકાશનો” ઉપદેશ સારો માનવો;
આ આર્યદેશ સુધારવાને જો દયા દિલમાં ધરો,
તો આર્ય લોક તણો સુપંથ પડેલ દેખો પાધરો. ૧.

પુસ્તકોની પહોંચ.

“મવાનીકાવ્યસુધા” આ નામની ચોપડી ભાગ રહે. તેના કર્તા ભવાનીશંકર નરસિંહરામ તરફથી અમને ભેટ દાખલ મળી છે, તે માન્ય રાખીએ છીએ. તેમાં આત્મબોધ આદિ વિવિધ વિષયો સમાવેલા છે. એ ચોપડીની કિંમત આના ૯ રાખેલી છે. અને પૃષ્ઠ ૭૨ છે.

આર્યધર્મપ્રકાશ.

પુસ્તક ૬ કું.

આશિન્ત, સંવત ૧૯૩૪.

અંક ૧૨ મો.

ધર્મો રક્ષતિ રક્ષિતઃ

૩૧૫ ૬૨

સહસાવેદર્ધાતનાક્રિયામવિવેકઃપરમાવદાવદ

વૃણુતેહિવિમૃશ્યકારિણંગુણલુબ્ધાસ્વયમેવસપદઃ ॥

જો વિચારીને સધગી ક્રિયા કરનાર માણુમ છે, તેને તેના ગુણધર્મ સાબામ ગમેલી સંપત્તિઓ નિશ્ચે પોતાની મેળેજ વરે છે. (અર્થાત ઐની મેળે સંપત્તિ મેળે છે) માટે તત્કાળ કોઈ ક્રિયા કરની નહીં, કારણ કે, અવિવેક છે, ઐજ કેવળ સધગી આપત્તિઓનું ઠેકાણુ છે

કોઈપણ જાતના આવેશથી ન્યારે કામ કરવામાં આવે છે, ત્યારે સોડો વિવેકને પાછળ મુકી દે છે, તેથી વખતે હજારે અનર્થો યદ જાય છે પણ જો વિચારીને કરવામાં આવે છે, તો તેથી અનર્થને બદલે અર્થ થાય છે. ઐશ્વર્ય માટે ઉપલો રસીકમાં જણાવેલું છે કે, ઉતાવળથી ક્રિયા કરવામાં આવવી ન જોઈએ કારણ કે તેથી યતો અવિવેક કેવળ આપત્તિઓનું સ્થાનક છે. જો ખરાં ખોટાને જાણીને ક્રિયા કરવામાં આવે છે, તો સપત્તિ ઐની મેળે મેળે છે.

માણુમમાત્રના ચરીરમાં કામ, ક્રોધ, ભ્રામ, મોહ, મદ, મત્સર એ પાપના આકાશ ઉતારનારા છે જાતના દુર્ગુણો રહેલા છે, તેમાં થોડા નબરનો “મોહ” છે, તેનો આવેશ જો વખત માણુમમાં આવે છે, તે વખતે વિચાર્યાવિના સાદસ કામ બની જાય છે, ક્રોધની જરા સહાયતાથી ન્યારે તેવી રીતે બન્યું ત્યારે પછી આવેશ ઉતરે ત્યારે હજારે સતાપ માણુમના મનમાં થાય છે, અને પશ્ચાત તાપથી તેઓનું હૃદય બળ્લા કરે છે. અને હરે પછી શી આપત્તિ આવશે ? એવિ જાતના વિચારમાં તેમને કશું સુજતુ નથી, માટે જો મોહના આવેશને લીધે આવું બને છે, તે મોહને નિર્મૂળ કરીને આર્યશોધોએ વિવેકી બની મારાસાર વિચાર કરી સર્વ

કામ, પછી ગમે તો સાઈ કે ગમે તો નરતું હોય તે કરવાને પ્રવૃત્ત થવું જોઈએ. ગમે તેવું હોય તેમાં વિચાર કરવાનું કારણ એવું કે, સાઈ હોય તો તેમાં વિચાર કરવાથી વધારે લાભ થાય, અને નરતું હોય તો તે વિષે વિચાર કરવાથી તેનો ત્યાગ થઈ શકે, માટે ઉપરના વાક્યપ્રમાણે સર્વ આર્થજનોએ વર્તતાં જવું એ ઉકૂચ છે. --

આત્મજ્ઞાન.

૫૬.

“મથુરાના વાસીરે, વેગે વેલા આવજોરે” (એ રાગ.)

આતમ અભાગીરે, આગળ ને આપનેરે,

પૂજી પીરવીર પેગંખર પ્રેત;

જોયા નહિ જગીરે, પ્રભૂતા પ્રતાપને રે,

અંધ રહ્યા આગસમાં તું અચેતઃ આતમ.

પાપરૂપિ પડ્યો રે, પારધીના પાશમાં રે,

ગંડ તેમાં ગોયાં આતો ગભરાય;

કેવળ કયાયો રે, કુટીલના ક્યાસમાં રે,

નાદાનને તોય નીતિ ન જરાય. આતમ.

આ સંસાર સિંધુ રે, તરતાં ન આવડ્યું રે,

ઝોંકાવીયું ઝાઝા તોફાનમાં ઝળ;

ગફલતમાં ગડ્યું રે, ગેબી પડી ગાબડું રે,

કળ થાતાં કાંઈ ન સૂચ્યો ક્વાજ. આતમ.

મોહ મત્સરશી રે, મોજ માંહિ મૂરખોરે,

ધસડાયાથી ધણો વળી ગયો ધાણ;

ખૂડતાં ન ખોળ્યો રે, ખૂસાણો ખૂરખોરે,

હરામી જો ખની હજારની હાણ. આતમ.

હું પદથી હાલ્યો રે, હલકાની હારમાં રે,

નજરે નિરખ્યા નાયકાના નિત્ય નાચ;

- જાતે જોતરયોરે, જીસરીથી જાતમાં રે,
સ્વપ્નામાં તુ સત્સંગ સમનયો ન સાચ. આતમ. ૫
- હોગઠ કસાયોરે, ફેલાઈના કદમાં રે,
આરોગ્યો તું બ્રહ્મ થઈને અભક્ષ;
છત્રીને ઝૂપાણો રે, છેવટનું છંદમાં રે,
પ્રીત્થાન તે પૂરણ બ્રહ્મ પ્રત્યક્ષ. આતમ. ૬
- વિશેષ વિશણો રે, વનિતાના વાસમાં રે,
જોડામાં તુ ધયો ખચીત ખુવાર,
અતરેન આણ્યારે, અચ્યુત આભાસમાં રે,
ભટક્યો તુ ફોફટ્યો ધરીબાર. આતમ. ૭
- મોતની પધારી રે, પાપરી મહાણુમાં રે,
સોડ તાણી સૂતો આખર સ્મર્યાન,
લીધી તે કમાણી રે, કૃતતણી લાણુમાં રે,
જોયાં ખાતાં અમાની લીધુ ન માન. આતમ ૮
- ખુટલ તે ખાધાં રે, ખરાખીનાં ખાસડાં રે,
પાપતણી પ્રોઠ રચાવીને પાળ;
ગાંઠમાં તે બાંધ્યા રે, ગાળતણા ગાંસડા રે,
ચાલ્યો ચોપે, ચાલીને ચોરની ચાલ. આતમ. ૯
- થક્યાથી ન ચિખ્યો રે, સાધુ ગિખ થમને રે,
આગસમાં કહાડ્યો ન બ્રહ્મ અવાજ,
બમમાં બવાની રે, બૂલા ગયો બ્રહ્મને રે,
લપટ તે લોકની આણી ન લાજ. આતમ ૧૦
- “ભ. ન.”

વિદુરનીતિ.

(સાધણ પૃષ્ઠ ૧૫૦ થી.)

અષ્ટીગુણાઃ પુરુષદોષયતિપ્રજાચક્રૌત્યંચદમ. શ્રુતચ
પરાક્રમઆવહુમાવિતાચદાનંપયાશક્તિશ્વત્તજતાચ ॥ ૯૯ ॥

બુદ્ધિ, સારા કુળમાં ઉત્પત્તિ, ઇંદ્રિયો વરા રાખવી, શાસ્ત્રાદિકનું શ્રવણ, પરાક્રમ કરવું, ચોરું બોલવું, શક્તિ મુજબ દાન આપવું અને ને પોતાની ઉપર ક્રોધ ઉપકાર કરે તે જાણવો. એ આઠ જાતના ગુણો માણસને શોભાવી આપે છે.

સારી બુદ્ધિ હોયતો માણસને સારા સારા વિચારો આવે અને સારું કામ કરવાનું સુત્રે. સારાં કુળમાં જન્મ હોયતો તેને અનુસરીને સદ્વિચાર, સારી વર્તણૂક, અને સારા માણસો સાથે સંગત રહે. ઇંદ્રિયો વરા રહેવાથી શરીરમાં રોગાદિક થાય નહીં અને ચોરી છીનાબીઆદિ દુર્ગુણો ન જીકમાં આવે નહીં. શાસ્ત્રાદિકનું શ્રવણ હોય તો સારાસારની ખબર પડે, મનવિવેકને મળે, મન્માર્ગમાં પ્રીતિ થાય, સદ્ધર્મને ઓળખાય, સદાચારે ચલાય અને મન નિર્મળ રહે. પરાક્રમ એટલે ક્રોધપણ જાતની બહાદુરીનું કામ કરવું તેથી લોકો વખાણ કરે અને પ્રસિદ્ધિ થાય. ચોરું બોલવું એટલે વિચારીને જ્યાં જોઈલું ઘટે તેટલું યોગ્ય અક્ષરમાં બોલવું એથી પ્રમાણિકપણું જણાય છે, અને લોકોમાં પ્રતિભા પડે છે. યથાશક્તિ દાન આપવાથી કીર્તિનો ફેલાવો થાય છે. ગરીબોની આશિષોથી પુણ્ય અને કલ્યાણ થાય છે. ને ઉપકાર કરે તેને જાણવો એટલે જેણે આપણને માથે હાથ રાખ્યો હોય તેને અને ત્યાંસુધી બદલો વાળવો. કદી તેમ ન બને તો તેનો ઉપકાર જીવતાં સુધી માનવો. એથી આખર વધે છે, લોકો માયા વધારે રાખે છે, બવહારમાં વધારો થાય છે, અને નીતિની રીતથી ઈશ્વર પ્રસન્ન રહે છે, એવાં કારણથી એ આઠ ગુણો માણસને શોભાવનારા અવશ્ય છે.* ॥ ૯૯ ॥

नवद्वारमिदं वेदमन्त्रिस्थूणं पंचसाक्षिकं

क्षेत्रज्ञाधिष्ठितं विद्वान्यो वेदसपरः कविः ॥ १०० ॥

નવ દ્વારોવાળું, ત્રણ સ્થંભવાળું, પાંચ સાક્ષીવાળું અને ક્ષેત્રજ્ઞ જેમાં

* ભાવ એવો છે કે, હે રાજા! એ આઠ ગુણો માંહેલા હાલમાં એ છે, તમારા પુત્રમાં તથા માટે શોભા મેળવવી હોય તો પ્રસંગ પ્રમાણે એકેક ગુણ લેવા માંડવા જોઈએ.

રહેલ છે, એવું આ ધર છે, તેને જે વિદ્વાન જાણે છે, તેજ સ્વર્ગી ઉત્તમ પ્રજાને જાણનાર છે.

ઘોર, ભય, અક્ષી, હિંદા, ગ્રાણ, મન, ક્રુદ્ધિ, અહંકાર, અને સ્થૂળ શરીર એ નવ ખારણાક્રાંત, અવિદ્યા કામ કર્મ એ ત્રણ સ્વર્ગવાળું, શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, ગંધ એ પાંચ શક્તિઓવાળું, અને ક્ષેત્ર એ ક્ષેત્ર એ સંધર્મોના જાણનાર ચિદાત્મા પરમાત્મા તેનાથી વ્યાપ્ત (કારણ, સુદર્મ) શરીરરૂપી ધર છે તેને જે જાણે છે, તેજ ઉત્તમ પ્રજાને જાણે છે. ॥૧૦૦॥

દશધર્મનજાનંતિધૃતરાષ્ટ્રનિવોધતાન્

મત્તઃપ્રમત્તઃપ્રમત્તઃપ્રમત્તઃક્રુદ્ધોઽર્જુનઃ ॥ ૧૦૧ ॥

ત્વરમાણશ્ચલુબ્ધશ્ચમીતઃકામીચતેદશ

તસ્માદેતેષુસર્વેષુનમસજ્જેતપંડિતઃ ॥ ૧૦૨ ॥

હે રાજા ! મત્ત, પ્રમત્ત, ઉન્મત્ત, ચાકુસેલ, ક્રોધવાળો, બૂખ લાગેલો, ઉતાવળીઓ, લાલચુ, ખીકણ અને કામી એ દસ જાતના પુરૂષો ધર્મને જાણતા નથી એ તમારે જાણવું અને તેથીજ એવા પુરૂષોમાં પંડિતો આસક્ત રહેતા નથી.

કદી તે ગુણો ન ગ્રહણ થાય તો વિદુરજી કહે છે કે, ક્ષેત્ર એ આત્માનું રૂપ એવાગળો મતલબ કે આત્મચાનથી વૈરાગ્ય થાય એટલે સંધર્મ સમાધાન સહેજે થઈ જાય. એવી જાતનો તર્ક અહીં આવી શકે છે.

ધર્મને ન જાણતો હોય તેમાં આશક્તિ રાખવાથી અથવા તેની સાથે જોડવાથી સાચું માણસ તેવુંજ બની જાય છે તેમ વિદુરજીનું કહેવું એવું છે કે ઉપલા દસ જાતના અવગુણો છે તે માટેના યોગ ધણપણ દુર્બોધન-માં છે માટે તે ધર્મને જાણતો નથી, અને તેથીજ અવર્જી આચરણ કરે છે વાસ્તે એનો સંગ મેલી દેવો જોઈએ નથી દુર્ગુણો ન થવાય અને પંડિતની ગણનામાં આવ્યા. ॥ ૧૦૨ ॥

અર્જુનોદાહરંતોમામિતિહાસંપુરાતનં

પુત્રાર્યમસૌદ્રેણગીતંચેવસુધન્વના ॥ ૧૦૩ ॥

હે રાજા આ ઠેકાણે અસુરના અધિપતિ સુધન્વાએ યુવને માટે જે કહ્યું છે, તે જીવે! ધતિહાસ તમને કહ્યું છે. ॥ ૧૦૩ ॥

યઃકામમન્યૂપ્રજાહાતિરાજાપાત્રેપ્રતિષ્ઠાપયતેધનંચ

વિશેષવિચ્છૂતવાન્લિપ્રકારીતંસર્વલોકઃકુસંતેપ્રમાણં ॥ ૧૦૪ ॥

જે રાજા કામ અને ક્રોધને ત્યાગ કરે છે, દ્રવ્યને યોગ્ય જગાએ નાંખે છે, સારને જાણે છે. શાસ્ત્રાદિકને શ્રવણ કરનાર છે. તાકીદ કામનો કરનાર છે તે રાજાને સર્વ દુનિયાં પ્રમાણ કરે છે.

અંતરનો અભિપ્રાય એવા જણાય છે કે હે રાજા જે સર્વ લોકમાં પ્રમાણીક થવું હાય તો દુર્યોધન કામ ક્રોધને મેલી દ્રવ્ય સંધર્મ પાત્ર (યેવાને યોગ્ય) પાંડવોને આપે. પાંડવોને દુઃખ દેવું ઘટિત નથી એ સારને જાણે. શાસ્ત્રાદિક માંજળે. પાંડવોને સન્માન આપવામાં વાર ન લગાડે. તો તેમ થઈ શકે તેવું છે. ॥ ૧૦૪ ॥

જાનાતિવિશ્વાસયિતુંમનુષ્યાન્વિજ્ઞાતદોષેષુદધાતિદંઢં

જાનાતિમાત્રાંચતયાક્ષમાંચતંતાદૃશંશ્રીર્જિષતેસમગ્રા ॥ ૧૦૫ ॥

જે રાજા મનુષ્યોને વિશ્વાસ ઉપજાવવાનું જાણે છે, અપરાધને એાજખીને દંડ આપે છે. ગુનાહ પ્રમાણે દંડનું પ્રમાણ જાણે છે. ગ્રાહણાદિક અપરાધ કરે તેને ક્ષમા કરવી તેને જાણે છે તે રાજાને સંધર્મી લક્ષ્મી ભાગ્યે છે (સંધર્મી સંપત્તિ તેને રહે છે.).

વિદુરજીનું કેહેવું એવું જણાય છે કે દુર્યોધન મનુષ્યોને વિશ્વાસ ઉપજાવવાનું જાણતો નથી અપરાધીને એાજખી શકતો નથી. (અપરાધ વિના દંડ આપે છે.) છોને કેટલા દંડ જોઈએ તેપણ જાણતો નથી. અને ક્ષમાને તો એાજખતો પણ નથી. તેથી સંધર્મી સંપત્તિ તેને પાસે રહેનાર નથી. માટે જે તે સંપત્તિ રાખવી હાય તો ઉપરના અભિપ્રાય પ્રમાણે તેને આશવું જોઈએ. ॥ ૧૦૫ ॥

સુદુર્વલંનાવજાનાતિકંચિદુક્તોરિપુંસેવતેત્રુદ્ધિપૂર્વ

નવિગ્રહંરોચયતેવલસ્યૈઃકાલેચયેવિક્રમતેસધીરઃ ॥ ૧૦૬ ॥

જે પુરુષ નબળાને આજખે છે, એટલે નબળો જાણી તેને નુકસાન કરતો નથી, પારકાં છીદ્ર જોવામા સાવધાન છે. શત્રુને જે જાણી જોડને સેવે છે. બળીલા સાથે જેને કલ્યાણ ગમતો નથી. અને વખત મળે ત્યારે પરાક્રમ બતાવે છે તે ધીર પુરુષ સમજવો. ॥ ૧૦૬ ॥

પ્રાપ્યાપદનબ્ધયતેકદાચિદુદ્યોગમન્વિચ્છતિચાપ્રમત્તઃ

દુઃખચકાલેસહતેમહાત્માપુરંધરસ્તસ્યજિતાઃસપ્ત્તાઃ ॥ ૧૦૭ ॥

જે આપત્તિ આવે તેને જોઈ એક નથી પામતા, સાવધાન રહી ઉદ્યોગની ઇચ્છા રાખે છે, વખતે પોંડેલુ દુઃખ સહન કરે છે, કાર્યમાર ઉપાડી શકે છે અને જે મોટા મનવાળો છે તેના શત્રુઓ હમેશા જિતાવેલા છે. ॥ ૧૦૭ ॥

અનર્થકંવિપ્રવાસંગૃહેભ્યઃપાપૈઃસંધિપરદારાભિમશૈ

દમંસ્તૈન્યપૈશુનમદ્યપાનંનસેવતૈવશ્વસુહીસદૈવ ॥ ૧૦૮ ॥

ધરમાથી નિકળી અનર્થ કરનારી સુસાફરી કરવી, પારીઓની આથે સુતેલ કરવી, પારકી સ્ત્રીઓપર અરાબ નજર કરવી, દબા, ચોરી, ચાડી, મદિરાપાન, ઇત્યાદિકને જે નથી સેવતો તે હમેશા સુખી ગણાય છે. મતલબ કે જે ધરમાર સુકી સુસાફરી કરતો હોય પાપીઓ સાથે સ્નેહ રાખતો હોય પારકી સ્ત્રીઓપર અરાબ નજર કરતો હોય, ઉપરથી જોઈ ડોળ બતાવતો હોય પોતાના પાપાણુ મરખા વસનોથી બિજાનુ આવળું વાચતો હોય મદિરાપાન કરતો હોય તે હમેશા દુખીઓજ હોય છે. ॥ ૧૦૮ ॥

નસંરમેણારમતેત્રિવર્ગમાકારિતઃશંસતિતત્ત્વમેવ

નમિત્રાર્થેરોચયતેત્રિવાદનાપૂજિતઃક્રુપાતેચાપ્યમૃદઃ ॥ ૧૦૯ ॥

જે કોઈપણ જાતના કોઈથી ધર્મ અર્થ કે કામનો આગમ કરતો નથી, જે ખોલાવખોપી માથુ કહે છે જે મિત્રજની સાથે વાદવાદ કરવા ચાહતો નથી જે પૂજા કરવા યોગ્ય હોય છતાં ન પૂજવાથી કોપ કરતો નથી, જે મૃદ નથી (સધળુ જાણનાર છે.) (અધૂરું.)

શોક.

શોક કરવાથી શું ફાયદો છે, એ તો વિચારવાથીજ જાણાઈ આવે છે. સાધારણ લોકો પણ સમજી શકે છે કે, શોક કરવાથી લોકો આપણી હાસી કરે છે. અશ્રુ પાડવાથી આંખોનું તેજ ઘટે છે, અને વ્યવહારીક કામ કરવાની સ્ફુરતિ રહેતી નથી. તેની સાથે વખતે કાર્યકાર્ય (આ કરવાનું અને આ ન કરવાનું એવી સમજણ) ની પણ વિસ્મૃતિ થઈ જાય છે. મરવા પછવાડે શોક કરવો તે વૃથા છે; ગમે તેટલો શોક કરે, તોપણ મરનારને તેનું જરાપણ માન નથી, એપણ વિચારવાનું છે. કારણ કે ગમે તે નામ ધારણ કરનાર દેહ નાશ થયો એટલે તેને બાળીને રાખ કરી નાંખે છે. અને તે રાખ પણ પાણીમાં મળી જવાથી તેના તમામ રજકણો જીવંત જીવંત થઈ વિખરાઈ જાય છે; એ કોઈનું અભિપ્રાય નથી. વિચારું જોઈએ કે, શોક તે શાને માટે કરવો? શોક તે શું દેહને માટે કરવામાં આવે છે? કે જીવાત્માને માટે? દેહને માટે કરવામાં આવતો હોય તો તે વૃથા છે, કારણ કે તે જન્મ્યો ત્યાંથીજ તેને નાશ થવાનું સિદ્ધ થયું છે, ગમે તો આજ પડે કે પછી, ગમે તો સા વર્ષ પડે, તે વળી હાડ ચામ, મળ મૂત્ર, પર લોહીથી ભરેલો છે, એને માટે તે શું શોક કરવો? જીવાત્માને માટે શોક કરવો, તો તેપણ ઘટતું નથી કારણ તે જીવાત્માનો કદિ નાશ થતો નથી દેહનો નાશ છે, પણ તેમાં રહેનાર ચૈતન્યરૂપ આત્મા અવિનાશી છે.

એ વિષે મોટે વિવિચન કરવા કરતાં આ ડોકાણે કેટલાંક પ્રમાણથી દેખાડી આપવું દુરસ્ત ધારી તેમજ વિચાર રાખ્યો છે, અને તેથી કરીને લોકોને વધારે વિશ્વાસ આવવાનું બની આવશે. શ્રીમદ્ભાગવતના ચતુર્થ સ્કંધમાં પુરંજનનું આખ્યાન કેવળ માનવ્ય છે, તેમાંથી પ્રસંગોપાત પ્રકરણ શ્લોક અને તેની મતલબ એવી રીતે દાખલ કરેલું છે. પુરંજનને મરતી વખત પોતાની સ્ત્રીમાં મતી રહેવાથી વૈદર્ભરાજને ઘેર તેની પુત્રી થઈને જન્મ લીધો અને તે પુત્રીને વૈદર્ભરાજ એ મલયધ્વજરાજને પરણ્યા પછી, ઘણે દિવસે પોતાના પ્રાણનાથ વનમાં જઈ તપ કરવા લાગ્યા

તેની પાછળ જઈ તેણે પતિવ્રતાપણને ધટે તેવી જ સેવા કરવા માડી. પણ
જે વખત સમાધિમાં પોતાના પતિના પગ, સ્પર્શ કરવાથી થંડા થઈ ગયેના
જણાયા. તેના હૃદયથી તેણે તે વખતે ધણેજ શોક કરવા માંડ્યો કે.

હે પ્રાણપતિ મહારાજ ! આપ હો. આ તમારી સમુદ્રે વિદાયેથી
પૃથ્વીને ચોરેથી પરાભવ થાય છે, તેનો રક્ષા કરો. એવી રીતે પતિ
પછવાડે વનમાં ગયેલા પૈર્ભીરૂપ પુરંજનને આશુ પડવા માંડ્યા અને પોતાના
સ્વામીનો અખી સંસ્કાર કરી ધણે શોક કરે છે, તેટલા વખતમાં મનોહર
વાણીથી પોતાના પૂર્વજન્મના બાધબંધ બ્રાહ્મણે નિચે પ્રમાણે બોલ કર્યો,—

બ્રાહ્મણઃ ઉવાચ ॥ કાલંકસ્યાસિકોવાય શ્યાનોપસ્યશોચસિ જાનાસિ
ક્લિસલાયમાં યેનાયોવિચર્ચયદ્ ॥ અપિસ્મરસિચાત્માનમવિજ્ઞાતસર્વસર્વે હિ
ત્વામાપદમન્વિચ્છન્મોમભોગરતોગતઃ ॥ હંસાવહંચત્વંચાર્ય સલાયૌમાનસાય
નૌ અભૂતામંતરાલોકઃ સહસ્રપરિવત્સરાનુ ॥ સત્ત્વવિહાયમાત્રંધો ગતોગ્રામ્ય
મતિર્મહિં વિચરન્વદમદ્રાક્ષીઃ કપાચિન્નિર્મિતસ્ત્રિપા ॥ પંચારામંનવદ્વારમે
કપાલંત્રિકોષ્ટકં ષટ્કુલંપંચવિષળં પંચપ્રકૃતિસ્ત્રીધર્વ ॥ પંચેન્દ્રિયાર્થાઆ
રામાદ્વારઃપ્રાણાનવપ્રભો તેજોબન્નાનિકોષ્ઠાનિ કુલમિન્દ્રિયસપ્રહઃ ॥ વિ
ષ્ણસ્તુ ક્રિયાશક્તિ ભૂતપ્રકૃતિરવ્યયા શક્ત્યધીશઃપુમાસ્ત્વક પ્રવિષ્ટોનાવબુ
ધ્યતે ॥ તસ્મિન્સ્ત્વંરામયાસૃષ્ટો રમમાણોશ્રુતસ્મૃતિઃ તત્સંગાદોદૃશોપ્રાપ્તો
દશાપાવીયસીંપ્રભો ॥ નત્ત્વવિદર્ભદુહિતા નાયવીરઃસુદૃઢત્ત્વ નપતિસ્ત્વંપુરંજ
ન્યારુદ્ધો નવમુલેયયા ॥ માયાએવામયાસૃષ્ટા યત્પુમાસં સ્ત્રિપંસર્તી મન્યસેનો
ભયં યદ્દેહંસૌપશ્યાવયોર્ગતિં ॥ અહંભવાન્નચાન્યસ્ત્વં ત્વમેવાહંવિચલ્લભો ન
નૌપશ્યંતિકવચ્છિદ્રંજાતુમનાગપિ ॥ યયા પુરુષઆત્માનમેકમાદર્શચક્ષુ
ષોઃ દ્વિધાભૂતમવેક્ષેત તથાવાંતરમાવયોઃ ॥ એવંસમાનસોહંસો હંસેનપ્રતિગ્રો
ધિતઃ સ્વસ્થસ્તદ્વચ્ચભિચારેણ નષ્ટામાયપુનઃસ્મૃતિં ॥

મતલબ—તું કાણ છે ? કેની સ્ત્રી છે ? અને જે મરેલાનો શોક કરે
છે તે કાણ છે ? એ તું જાણે છે ? તેની માથે તું આગળ કરતો હતો એ હું

તારા મિત્રહું તેને જાણે છે? હે મિત્ર અવિદ્યાત એવે નામે હું તારા બાઈબંધ હું તેને તું સંભારે છે?

હે મિત્ર! મુને મુકીને તું ગ્રામ્ય સુખમાં મલી જવાથી પૃથ્વી ઉપર ગયો. ત્યાં એક ડોહ સ્ત્રીએ રચેલું સ્થાનક, કે જેમાં રાખ્દ સ્પર્શ રૂપ રસ ગંધ એ પાંચ વિષયોરૂપ બગીચા છે, એ આખ્યો, એ નાક, એ કાન, એક મોહ-હું, અને એ ગુહ્ય સ્થાનરૂપી નવ બારણું છે; એક પ્રાણ રક્ષણ કરનાર છે; પૃથ્વી જળ તેજ એ ત્રણ ભુતોના ત્રણ ડોહા છે; કાન, આમડી આંખ, જીભ, અને નાસીકા, તથા મન એ છ ઘાતોદ્રિયરૂપ છ વેપારીઓ છે; પાંચ કર્મેન્દ્રિયરૂપ પાંચ હાઠડાંઓ છે; પૃથ્વી જળ તેજ વાયુ અને આકાશ એ પાંચ ભૂતો ઉત્પતિનું કારણ છે; અને બુદ્ધિરૂપી સ્ત્રી તેનો અધિપતિ છે. એવી રીતનું તે દીઠું તેમાં તું પેશીને તે સ્ત્રી સાથે ઉપદેશો બધા વિસ્મરણ કરી રમવા લાગ્યો. હે મિત્ર એજ સ્ત્રીના સંગથી તું આ ભુડી દરાને પામ્યો છે. તું વિદર્ભરાંજની દીકરી નથી અને આ મોટી નિંદ્રામાં મુતેલા શુરવીર તારા મગો નથી. તેમજ જે નવ બારણાવાળા શેહેરની અધિપતિ સ્ત્રીએ તુને રૂધો રાખ્યો હતો તે સ્ત્રીનો તું સ્વામી પણ નથી. તું પ્રથમ “હું પુરૂષ છો” એમ અભિમાન રાખતો હતો અને હમણાં “હું સ્ત્રી છો” એમ અભિમાન રાખે છે એ મારી રચેલી માયા છે. એ બેમાંથી એક સાચું નથી; કારણ કે આપણે બેય શુદ્ધ હંસરૂપ છિએ એ આપણી મતીને તું જાણ.

હું એ તુંજ છે અને તું એજ હું છો. આપણ બેયમાં કવિજનો જરા પણ ડોહ દિવસ અંતરાય દેખતા નથી.

પુરૂષ વિદ્યા અવિદ્યાથી અરીસારૂપી આંખોમાં એક આત્માને બે રૂપે યએલા દેખે છે એટલા ભેદ આપણવિષે દેખવામાં આવે છે. મતલબ ડોહ કાળેણ ભેદ છેજ નહીં એવિ રીતે તે માનસ હંસ (જીવાત્મા) હંસ (પરમાત્માએ) બોધ કરેલા સ્વસ્થ થઈ ધ્વિરના વિયોગે વિષયની ધ્વિજા વાળી બુદ્ધીથી નાશ પામેલી સ્મૃતિને પાછી પામ્યો. આ પ્રમાણે પ્રાચીન બર્હિ રાજાને નારદજીએ પુરંજનના આખ્યાનથી પરાક્ષ બોધ જ્ઞાન થાવાને મારે ક્યો છે.

પરંતુ આપણે આ પ્રસંગ ઉપર દુર ન જતાં મલયધ્વજ રાજાની સ્ત્રીરૂપ પુરંજનને તેના પૂર્વજન્મના પ્રિય મીત્રે તેને “શોક વધા છે” એવો ઉપદેશ કરેલો છે. તેમાં જે ઉત્તમમાં ઉત્તમ માન આપેલું છે એ ઉપર હમણાં માણસોની મતી રહે તો પછી શોક કરવાનું કાંઈમિલ કારણ મળે નહીં. વળી શ્રીમદ્ભાગવતના પટસ્કંધના પંદરમાં અધ્યાયમાં, ધણી મહેનતે મળેલા સ્ત્રીવંદેવ રાજાનો પુત્ર તેની બીજી રાણીએએ માત્રી નાંખ્યો તે વખતે તે રાજા શોક કરતો હતો. ત્યાં નારદજી અને અંગીરા એ બે માહાત્મા મુનીએએ તે રાજાને નિચે પ્રમાણે બોધ કર્યો છે જે વાંચનાથી સંપૂર્ણ થી તે જાણીતું થવાશે.

ઋચતુર્થતકોપાતે પતિતંમૃતકોપમં શોકાભિભૂતંરાજાનં બોધયન્તૌસદુ
ક્તિમિઃ ॥ કૌયંસ્વાત્તવરાજેન્દ્ર ભવાન્યમનુશીચતિ ત્વંચાસ્પકતમઃનૃષ્ટૌ
પુરેદાનોમતઃપરં ॥ યથાપ્રયાતિસંચાતિ સ્તોતોવેગેનવાલુકાઃ સંયુજ્યંતે ભવ
્યંતે તથાકાલેન દેહિનઃ ॥ યથાપાનાસુ વૈધાના મયંતિનમયંતિચ । એવં
ભૂતેષુ ભૂતાનિ ચોદિતાનીશમાયયા ॥ વયંચ ત્વંચયેચમે તુલ્યકાલાધરા
ચરા જન્મમૃત્યોર્પથાપથ્યાન્માઙ્ગૈર્વમધૂનાવિમો ॥ મૃતૈર્મૂનાનિભૂતેપઃ સૃજસ્ય
તિહંસ્યજઃ આત્મસૃષ્ટૈસ્તતંત્રૈ રનપેશૌપિવાલવત્ ॥ દેહેનદેહિનોરાજનન્દેશ
દેહોભિજાયતે વીજાદેવમયાવીજં દેહ્યર્થશ્ચશાશ્વતઃ ॥ દેહંદોદિવિમાગોપ
માવિવેકકૃતઃપુરા જાતિવ્યક્તિવિમાગોયં યથાવસ્તુનિ કાલ્પિતઃ ॥

મતમન્ય—સ્ત્રીવંદેવ શોકથી પરામત્ર પામિતો પોતાના પુત્રના મરણ
પાસે પોતે પણ મરણ જેવો યજ્ઞ પડ્યો છે તેને માહામુની નારદજી અને
અંગીરા મુંદર બોલથી બોધ કરવા લાગ્યા છે, હે રાજા ! જેનો તું શોક કરે
છે તે તારું શું થાય ? જે પૂર્વજન્મમાં પીતારૂપ હોય છે તે મરણ પછી ગમે
તેનાં પુત્રપણાને પામી છે અને જન્મમાંતરે સ્ત્રી મિત્ર શત્રુઆદિ અનેક રૂપ
ધારણ કરે છે એ સુદીમાં તું દેટલામો છે તે જાણે છે ! જેમ પાણીના
પ્રવાહના જાળના વેગથી વેકુર ધડીમાં બેઠો લાય છે અને ધડીમાં નોખી
યજ્ઞ જાય છે; તેમ કાજરૂપ પાણીના પ્રવાહના જાળથી દેહ ધારણ કરનાર

રૂપ રેતી કોઈ વખત ભેળી થાય છે. અને કોઈ વખત ગુદી થઈ જાય છે. જેમ અનેક ખીજોમાંથી ખીજા ખીજો ઉત્પન્ન થાય પણ છે, અને વખતે નથી પણ થતાં; તેમ પીતામાતા રૂપ ભુતમાંથી ઈશ્વરની માયાથી ઉરાકાયેલાં પુલાદિક ભુત ઉત્પન્ન થાય છે અને વખતે થતાં નારા પણ થઈ જાય છે. રાજા ! આ વખત હું તું અને આ ચરાચર જગત, જન્મની પેઠેલાં પણ નથી અને મૃત્યુની પાછળ પણ નથી તેમજ આ ચાલતા વર્તમાનકાળમાં પણ નથી એમ જાણુ. અજન્મા પ્રાણીમાવના ઈશ્વર પ્રભુ પંચભુતથી પંચભુતને મૃજે છે, પાળે છે અને સંહાર કરે છે, અને નાહું સ્વાધીન એવાં પોતાનાં સૃજેલાં ભુતોથી બાળક છોકરાંની પેઠે ઉપેક્ષા પણ રાખે છે. જેમ એક ખીજમાંથી ખીજાં ખીજા ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ માતા પીતાના દેહથી પુત્રનો દેહ ઉત્પન્ન થાય છે અને પૃથ્વી આદિની પેઠે હમેશાં દેહમાં રહેનારો આત્મા છે. આ દેહી અને આ દેહ એવા અનાદિ ભેદ અવિદ્યાથી થયેલો છે અને જાતિ બદ્ધિતનો ભેદ જેવી વસ્તુ તેવો કલ્પવામાં આવે છે. વળી હિરણ્યાક્ષના મૃત્યુથી શોક કરતાં પોતાની માતા આદિ સગાવાહાલાંને હિરણ્યકશિપુએ શ્રીમદ્ભાગવતના સપ્તમ સ્કંધના ખીજા અધ્યાયમાં નિચે મુજબ કહેલું છે. (અર્થુરં.)

વિ.
વિયોગવિષે. અં ૧૮૫૬ લીલાદાર

વિયોગ એ મહાભયંકર રાખ્દ છે. મિત્રને મિત્રનો, સ્ત્રીને પુરુષનો, માબાપને પુત્રનો, શરવિરોને જયનો, રાજાએને રાજ્યનો, હોદ્દારોને હોદ્દાનો, અને વનવાસિએને વનનો ભયારે સદાકાળનો વિયોગ થાય છે, ત્યારે તેઓને કાંઈપણ કામ ધંધો સુઝતો નથી, તેના મનમાં હમેશાં ખેચેની રહે છે, અને આ, આખું જગત તેને રમસાન જેવું ભાસે છે; અને ભાસે તેમાં કાંઈ નવાઈ નહીં, કારણ તેને દિલાસો દેનારે, તેનાં સુખ દુઃખમાં ભાગ લેનાર, તેને મારી સલાહ બતાવનાર, અને ટુંકામાં કહીએ તો જે તેનો ખરેખરો જીવનનો ઝરો હતો તે એકાએક અણપ થઈ ગયો; ત્યારે હવે જીવવું તે શા સારે એવો વિચાર કરી તે નકામા થેલા

માણસની પેઠે દુનિયાની કાંઈપણ દરકાર ન રાખતાં આમ તેમ રખડ્યા કરેછે અને માનવી દેહ ધારણ કર્યા છતાં જો પોતાનું કર્તવ્યકર્મ છે તે તમામ બુધી જઈ મોતને મળવાની ઇચ્છા કરે છે.

ઉપર લખ્યાપ્રમાણે પ્રેમની લાગણી ઘણી જોશવર હોવાથી કોઈ કોઈ માણસની તેવી અવસ્થા થાય છે તોપણ જગન્નિર્વૃત્તા ઈશ્વરની તે પ્રમાણે કરવાની મરજી હોય એમ જણાતું નથી કારણ માણસની મનો-વૃત્તિમાં સુખ અને દુઃખ એ બંને છે. એક માણસ જોને સુખ માને છે તેને પીત્તો દુઃખ માનેછે, અને ત્રીજો જોને દુઃખ માનેછે તેને એથો સુખ માને છે; એ પ્રમાણે હોવાથી વિદ્વાન લોકોએ એવા નિશ્ચય કર્યો છે કે સુખ અને દુઃખ એ બંને મનની માન્યતાથી માનો લીધેલાં છે. વળી મન અનિશ્ચયવાળું છે. તે સાચાંને જોડું માને છે, અને જોડાંને ઝાઝું જાણે છે; તે સારાંને નરતું ગણે છે, અને નરતાંને સારું ગણે છે; તે સદ્ગુણને દુર્ગુણ દેખે છે, અને દુર્ગુણને સદ્ગુણ લેખે છે; આ ઉપરથી એમ ન જાણવું કે મન છે તે જોડાંને ને ખરામનેજ જોખે છે. પણ તે કોઈ વખત નહારી બાબત ઉપર દોડે છે ત્યારે તેને સારી માને છે અને તેથી સુખ થશે એમ તે ધારે છે, પણ ત્યારે સુખને બદલે એથી જલદું દુઃખ પડે છે ત્યારજ તેને પોતાની જૂલ માલમ પડે છે. આ ટેકાણે વાસ્તવિક રીતે જોઈએ તો જો બાબતમાં મન કષ્ટીત થાય છે તે બાબત સ્થાય તેવી સારી અને સુખકારક હોય તોપણ તેને નહારી અને દુખકારક માને છે; તોપણ ફરીને તેરીજ સુક કરતાં તેને જરાએ વાર લાગતી નથી. આ વખત અંતઃકરણના નિર્મળ અરીસામાં બુદ્ધિવેડે દીર્ઘદૃષ્ટિથી જોઈને વિચાર કરીએ તો સાફ માલમ પડે કે આ પદાર્થ નિર્દોષ અને આ સંદોષ છે, આ કામ સારું છે અને આ ભુંડું છે, આથી પરિણામે સુખ છે. આથી દુઃખ છે, આનાથી જગતમાં કીર્તિ વધે છે અને આનાથી ઘટે છે, ટુંકામાં અમુક અમુક કાર્યો કરવાથી આ લોક તથા પરલોક સુધરશે અને અમુક અમુક કાર્યો કરવાથી બંને લોક બગડશે, એ આદિ બાબતો એરી તો સાફ માલમ પડે છે કે કોઈ માણસની કોઈ અતુર ચીતારાએ તસવીર ચીતરી હોય અથવા ફેટોગ્રાફ લીધો હોય તેમાં અને તે સાક્ષાત માણસમાં

થોડા ઘણા પણ ફેર હોવા જોઈએ; પણ ઉપરની બાબત વિષે કોઈ કોઈ વિરલ ભાવ્યશાળીએ જોયા પૂર્ણ વિચાર કરવાને શક્તિમાન થયા હશે તેમને જરૂર પાત્રી હોવી જોઈએ કે તેમાં તલ જોડેલો તો શું પણ અભ્યુભાવએ ફેર પડતો નથી.

અહીં આટલી બધી મનની નિંદવા લાયક ટેવ ઉપર ટીકા કરી છે તેથી કદાપિ કોઈએ એમ ન ધારવું કે એથી જુકસાનજાએ અને બિલકુલ ક્ષાયદો નથી. વાસ્તવિક રીતે જોઈએ તો ક્ષાયદો અને જુકસાન સાથે રહેલાં છે. જે જે કામમાં જોડેલો જોડેલો ક્ષાયદો તેટલું તેટલું જુકસાન પણ સમજવું. આ બાબતમાં પણ એમજ છે. જુએ મન જુની વાત વિસારીને નવી ઉપર દોડે છે તેથી કેટલો બધો ક્ષાયદો થાય છે. જ્યારે કોઈ વાહલાં માણસનો આ દુનિઆમાં વિયોગ થાય છે ત્યારે તેને માટે થોડી મુદત સુધી તેના સંબંધીઓને અત્યંત દુઃખ થાય છે પણ તે હળવે હળવે ધસાતાં ધસાતાં એટલે સુધી ધસાઈ જાય છે કે એ વાત બિલકુલ વિસારે પડી જાય છે. પ્રસંગને લઈને કોઈ કોઈ વખત તેને માટે અકસોસ થાય એ સ્વાભાવિક છે; તોપણ તેના મૃત્યુ વખતે જે મનમાં દીલગીરી થઈ હતી તે કેટલે દરજ્જે વધારે હતી તેનો વિચાર ઉપરા ઉપરી પોંડેલાં દુખથી દુખી થઈએલાં માણસોને કમકમાટી સાથે સાંપી આ વિષય આગળ ચલાવું છું.

જે માણસ પોતાનાં સંબંધીનાં મરણથી સદાકાળ શોક સાગરમાં ઝુટેલો રહે છે એટલુંજ નહીં પણ તેથી વિરક્ત થવા કોઈ દિવસ ઈચ્છા પણ રાખતો નથી તે જો કે માણસ છે તો પણ માણસાઈથી દૂર છે, તે જો કે પંડિત હો તોપણ પંડિતાઈથી અજાણો છે, તે કદિ માની હોય તો પણ માનથી વેગજો છે એમ ભાસે છે. કારણ જો હૃદયને એ બાબત ગમતી હોત તો બધા માણસમાં તેવીજ જાતની ઈચ્છા થાત અને બધા માણસમાં તેવીજ જાતની ઈચ્છા હોત તો ટુંકી મુદતમાં આ દુનિઆનો અંત આવતો એ નિશ્ચય છે. ત્યારે તેમ કરવાની જગતકર્તાની મરજી છે એવું અનુમાન પણ ન કરી શકાય ત્યારે જીવે કચીને ખોલાય તો શી રીતે?

એ ઉપરથી શોકપંક્તિમાં* મન યમ્મેલા માણુમનું મન જડ છે અને તે દુનિઆના નિવમની બહાર છે એમ કહેલીએ તો તે ધારવાપ્રમાણે જોડું નહોં કહી શકાય. એટલુંજ નહોં પણ અંતઃકરણને ખરી ખાત્રી, યથાથી તે મનને સર્વ સજ્જનો પણ તેને મજતા આવે એવું અનુમાનમાં આવે છે. આ દુનીઆમાં માણસ, પશુ, પંખી, માછલાં, કીડા વિગેરે જે જે પ્રાણી છે તેનો કોઈ પણ દિવસે નારા યજાનો છે. જે જન્મ્યું તે મરવાનું, જેનું નામ તેનો નારા, ત્યારે તેને માટે જે શોક કરવો તે મોઢ્યા છે. લક્ષમણ-જીએ વિભીષણને કહ્યું છે કે,—

યદ્વત્તોયૌઘપતિતાઃસિકતાયાતિતદ્વશાઃ

સંયુજ્યંતેવિયુજ્યંતેતથાકાલેનદોહનઃ

યયાધાનાસુવૈધાનામત્રૈતિનમત્તિચ

एवंभूतेषुभૂતાનિમેરितानीदમાयया

પ્રાણીના પ્રવાહમાં તણાતી રેતી જેમ ભેગી થાય છે અને વખતે વિખેરાઈ જાય છે તેમ કાળના યોગથી દેહને ધરતારા ભેગા થાય છે અને વિખેરાઈ જાય છે. જે વખત જવની ધાણી થેકવા માંડી હોય તે વખત લાગતા તાપથી ઉડતા દાણા કોઈ કોઈ ભેગા થઈ જાય છે અને કોઈ કોઈ જુદા પડી જાય છે. તેમ ઇશ્વરી માયાએ ઉશ્કેરેલાં જૂત પ્રાણીમાત્ર વખતે ભેળાં થાય છે અને વખતે જુદાં થઈ જાય છે. જેમ વૃક્ષમાં રાત્રીએ બોલાં સઘળાં પક્ષીઓ સત્તાર પડતાં જુની જુદી દિશાએ પોત પોતાની મરજી પ્રમાણે જુદાં જુદાં ઉડી જાય છે, જેમ ધાત્રામાં અમર મેળામાં મંજેશાં માણસો પણ એક જીભથી જુદાં પડી પોત પોતાને પેર જાય છે; તેમજ આ મહાન યાત્રા એટલે દુનિયાં, તેમાં આપણા સાથી જે મનુષ્ય પ્રાણી તેની સાથે આપણે મુખથી મુસાફરી કરીએ છીએ. તથાપી કોઈ કાળે આપણા મંજંધીને આપણે નિરંતરનો વિયોગ થાય છે અથવા તો મંજંધીનો આપણને તેજા વિયોગ થાય છે એ વાત નિર્વિવાદ સિદ્ધ છે, ત્યારે તેને માટે ધણી મુદત મુધો અમથો

અફસોસ કરી નકામી જીંદગી ફેંકી દેવી તે દીવો લઈ કુવામાં પડવા બરાબર છે. જે અમુલ્ય મનુષ્ય દેહ પરમેશ્વરે આપ્યો છે તે કાંઈ ફરીને ફરીને આવવાનો નથી; અને એ દેહેકરીને જેવાં સુકૃત્ય થાય છે તેવાં બીજા કોઈપણ દેહે બની શકતાં નથી. આપણા જાતભાઈ જે માણસ માત્ર તેનું જેવું અને જેટલું બંધુ એ દેહેકરીને બની રહે તેવું અને તેટલું બીજા કયા દેહેકરીને બની રહે તેમ છે? દુનિઆમાં ઘડાઈ ઘડાઈને કેળવા-એલા વિદ્વાનોને માટે નહીં પરંતુ જેઓ અવ્યયની છે અને અનુભવમાં અથડાયા નથી તેને માટે એટલીજ પ્રાર્થના છે કે કોઈને પોતાના પુત્રનો વિયોગ થાય તો તેને માટે દીલગીરીના દરીઆમાં જીડવાને બદલે તેની યાદગીરી રહે તેવું કામ કરવું તે વધારે સારું છે, કોઈને સ્ત્રીનો વિયોગ થાય તો તેનું ધર ભાંગી ગયું તે કેમ થશે! તેના વિચારમાં થેલા ન બનતાં તેનું પછવાડેથી સારું થાય તેવું કામ કરવું. મિત્રને મિત્રનો વિયોગ થાય ત્યારે લમણે હાથ દઈ બેસી, રહેવાને સાટે તેનું નામ કયા કાર્યથી અમ્મર રહેશે! તેવું કાર્ય કરવું; જેથી પોતાની ફરજ અદા થાય એટલુંજ નહીં પણ એમ થવાથી કોઈ વેળા આપણને પણ સંસાર છોડવાનો વખત આવશે તે વખત આપણાં કરેલાં કૃત્યઉપર માણસોને સારો વિચાર બંધાશે અને આપણા સ્નેહી, સંબંધી, મિત્ર, અને બાંધવ આદિ જે લોકો તે વખત હયાત હશે તે જે બેહતર હશે તેજ કરશે. “હૃદય સારાંનો બદલો સારોજ આવે છે તેમ છતાં જે માણસ ભુંડો હોય છે તેના જોવામાં ભુંડો બદલો આવે છે તેનું કારણ એટલુંજ છે કે જેમ કમળાવાળો માણસ સઘળું પીગું દેખે છે તેમ તે જગતમાં સઘળું ભુંડું દેખે છે.”

આ વિષયના અંતમાં એપણું અવશ્ય વિનંતિ કરવાની છે કે “સર્વ માણસોએ હૃદય પાસે પ્રાર્થના કરતી વખત એપણું જરૂર માગવાનું છે કે અમને ઘણી સુદૃઢ સુખી અમારા મિત્ર, સ્નેહી, અને વાહાલાં સંબંધી-ઓનો સમાગમ રખાવજો અને તે સાથે અમે સહુ સંપર્સીને રહી જગતમાં ચારાં કૃત્યવડે અમારાં નામ અમ્મર કરીએ તેવી રીડી પ્રેરણા કરજો”.

તથાસ્તુ.

નં. વિ. લી.

कार एवोदानः स्यात् । विवृतमिति समासे यद्यप्युकारः
 पदादिर्भावति तथापि सुविवृतमिति समासस्य सति
 शिष्टत्वेन वलीयस्त्वात्तत्रत्य एवोत्तरपदादाविकार एवो
 दात्तस्वरेण भावितव्यमिति । उच्यते । गतिरनंतर इत्य
 त्रानुवृत्तेः कग्रहणे कृद्ग्रहणपरिभाषा नार्थायते । तदा
 श्रयणे व्यवहितगतावपि प्रकृतिस्वरे सत्यनंतरग्रहण
 मनर्थकं स्यात् । अनेनैव चाभिप्रायेणानंतरग्रहणस्य
 प्रयोजनमभ्युद्धृतमित्यत्र व्यवहितस्याभिराब्दस्य मा
 भूदिति प्रत्युदाहृतं । तस्मात्सुविवृतमित्युकार एवोदा
 त्त इति स्थितं । सुनिरजं । अनापासेन निरवरोपं
 प्राप्यं । अज गतिक्षेपणयोः । सुनिसौरूपसर्गयोः श्रा
 वप्रयोगः । ईषदुस्सुपु कृच्छ्राकृच्छ्रावेषु खल् । पा०
 ३।३।१२६। न चात्र सुराब्दस्य निसाव्यवधानं शंक
 नीयं । सुराब्दस्य ह्युपपदमात्रं । खलो निमित्तं नानं
 तयं । अत एव सुपरिहरं दुःपरिहरमित्यादयः प्रयोगा
 इति । पूर्ववद्वृत्तिसमासे तितीति प्रत्ययात्पूर्वमुदात्तमि
 ति धात्वकार उदात्तः । निसा समासे कृदुत्तरपदप्रकृ
 तिस्वरेण स एव शिष्यते । पुनः सुराब्देन समासे
 कृद्ग्रहणे गतिकारकपूर्वस्यापि ग्रहणमिति परिभाषया
 कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरेण स एव शिष्यते । न्वादातं ।

त्वया शोधनेन विशदीकृतं । दैप् शोधने । आदेच उप
देशेऽशिति । पा० ६।१।४५। इत्यात्वं । सत्यापि हि पकारे
नानुबंधकृतमनेजंतत्वमित्येजंत एवायं । निष्ठेति कर्मणि
क्तः । दाधा ध्वदाप् । पा० १।१।२०। इत्यत्रादाविति प्र
तिषेधेन घुसंज्ञाया अभावाद्दो ददोः । पा० ७।४।४६।
इति ददादेशो न भवति । ननु दाप् लवन इति प्रतिपदो
क्तस्यैव दापस्तत्रादाविति निषेधः । न पुनर्लाक्षणिकस्य
दैपः । लक्षणप्रतिपदोक्तयोः प्रतिपदोक्तस्यैव ग्रहणं न तु
लाक्षणिकस्येति नियमादिति चेत् । न । गामादाग्रहणे
ध्वविशेष इति प्रतिप्रस्रवात् । युष्मच्छब्दात्तृतीयैकवच
नस्य सुपां सुलुगिति डादेशः । त्वमावेकवचन इति मप
र्यतस्य त्वादेशः । अतो गुण इति पररूपत्वं । असंज्ञायां
टेरित्यद्दशब्दस्य लोप उदातनिवृत्तिस्वरेणाकार उदात्तः ।
कर्तृकरणे कृता बहुलं । पा० २।१।३२। इति तृतीयायाः
समासः । तत्पुरुषे कृति बहुलं । पा० ६।३।१४। इति
तृतीयाया अप्यलुक् । कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरे प्राप्ते तृ
तीया कर्मणि । पा० ६।२।४८। इति पूर्वपदप्रकृतिस्वर
त्वं । यशः । अशू व्याप्तौ । अशोर्युट्च । उ०।४।
१९२। इत्यसुन् । तत्संनियोगेन धातोर्युडागमः । नि
त्वादाद्युदात्तत्वं । गवां । प्रातिपदिकस्वरः । सावेकाच इ

ति विभक्तेरुदात्तत्वं प्राप्तं । न गोश्वन्साववर्णेति निषि
 ध्यते । वधि । वज्र वरणे । शृशृणुपृष्ठवृम्यश्छंदसि ।
 पा० ६।४।१०२। इति हेर्धिरादेशः । बहुलं छंदसीति
 श्रोरपि लुक् । निघातः । कृणुष्व । कृवि । हिंसाकरण
 योश्च । इदितोनुम् । व्यत्ययेनात्मनेपदं । लोटस्थास् ।
 पा० ३।४।७८। थासं से । पा० ३।४।८०। सुवाभ्यां
 वामौ । पा० ३।४।९१। कर्तरि शप्ति प्राप्ते । पा० ३।१।६८।
 धिन्विकृण्व्योरञ्च । पा० ३।१।८०। इत्युप्रत्ययः । तत्सं
 नियोगेन वकारस्य चाकारः । तस्यातो लोपः । पा०
 ६।४।४८। इति लोपः । अचः परस्मिन्पूर्वविधौ । पा०
 १।१।५७। इत्यकारलोपस्य स्यान्निवद्धावाह्वधूपधगुणो
 न भवति । अत्र सति शिष्टस्वरत्रलीयस्त्वमन्यत्र वि
 करणेभ्य इति सति शिष्टमपि । विकरणस्वरं । बाधित्वा
 तिङ् एव प्रत्ययाद्युदात्तत्वं । राधः । असुनंतो नि
 त्वादाद्युदात्तः । अद्रिवः । अद्रिर्वज्रं । तदस्यास्तीति
 मतुप् । छंदसीरः । पा० ८।२।१५। इति वत्वं । सं
 बुद्धाबुगिदचां पा० ७।१।७०। इति नुम् । हलङ्गा
 दिसंयोगांतलोपौ । पा० ६।१।६८। मतुवसो रु संबुद्धौ
 छंदसि । पा० ८।३।१। इति रत्वं । विसर्जनीयः । आमं
 त्रितस्य च निघातः ॥ -७॥

(ગુજરાતીમાં.)

મંત્રનો ખાવાર્થ.

હે ઇંદ્ર ! સારીરીતે સર્વત્ર ફેલાયેલું અને સુખેથી સઘળું મઠી શકે એવું અન્ન, તે શોધી કાઢાયું અને મળ્યું. ગાઈઓના વ્રજને ઉપાડય. હે વજ્રવાળા ધનને સંપાદન કર્ય. ॥ ૭ ॥

ખાણ્યનો ખાવાર્થ.

હે ઇંદ્ર ! સારીપેઠે સર્વ જગોયે ફેલાયલું અને અનાયાસે સઘળું મઠી શકે તેવું અન્ન, તે શોધી કાઢાયું. અને તે મઠી ચુકું છે. હવે દુધ વગેરે રસ મઠવાને વાસ્તે ગાઈઓના વ્રજ છૂટેલે. રહેવાની જગોતું દ્વાર ઉપાડય. અને હે વજ્રવાળા ! ધનને મેઠવી આપ્ય. ॥ ૭ ॥

॥ અષ્ટમીમૃચમાહ ॥

નૃહિત્વા રોદસી ઉઞ્જે ઋઘાયમાણમિન્વંતઃ ।

જેષઃ સ્વર્વંતરિપઃ સં ગા અસ્મશ્યં

ધૂનુહિ ॥ ૮ ॥

पदपाठः

नहि । त्वां । रोदसी इति । उजे इति । ऋ
घायमाणं । इन्वतः । जेषः । स्वः ।

वतीः । अपः । सं । गाः । अ

स्मभ्यं । धूनुहि ॥ ८ ॥

माधवभाष्यः

हे इंद्र ऋघायमाणं शत्रुवधं कुर्वाणं त्वां रोदसी
उजे नद्यावांष्ट्रिव्यावपित्वदेषं महिमानं व्याप्तुं नहीन्व
तः । न समर्थे इत्यर्थः । तादृशस्त्वं स्वर्वतीः स्वर्लोकपु
क्ता अपोऽष्टिरुपा जेषः । जयेः । प्रेरयेत्यर्थः । अपां
स्वर्गसंबंधश्चान्यत्र दिवोऽष्टि व्यावपतीति श्रुतं । किं
च ऋष्टिप्रदानादक्षसंपत्तेरुर्ध्वमस्मभ्यं क्षीरादिरसंप्रदा
गाः संधूनुहि । सम्यक् प्रेरय ॥ नहि । नञो हिशब्देन
सह सुपा । पा० २।१।४। इति समासः । समासत्वादंतो
दात्तत्वं । त्वां । अनुदात्तं । सर्वमित्यनुवृत्तौ त्वामौ द्विती
याया इति त्वादेशः । रोदसी । रुदेरसुन् । नित्वादाद्युदा
त्तः ॥ उगितश्च । पा० ४।१।६। इति ङिप् । उजे । वा
तिप्रदिकस्वरेणांतोदात्तः । स्या सहैकादेश उदात्तः । ऋ

घायमाणं । नृन्हंतीत्यृघा । अन्येभ्योऽपि दृश्यंत इति
 विच् । दृशिग्रहणस्य विध्यंतरोपसंग्रहणार्थत्वान्नकारलो
 पो हकारस्यच घकारः । अनृघा ऋघा भवतीत्यभूतत
 द्वावे लोहितादिडाज्यः क्यष् । पा० ३।१।१३। इति
 क्यष् प्रत्ययो भवति । स ह्याकृतिगणः । लोपश्च हलः ।
 पा० ३।१।१२। इत्यनुवृत्तेर्नकारलोपश्च । वा क्यषः ।
 पा० १।३।९०। इत्यात्मनेपदं । लटः शानच् । शपोऽदुप
 देशात्पराच्छानचो लसार्वधातुकानुदात्तत्वं । शपः पि
 त्त्वादनुदात्तत्वं । क्यषः प्रत्ययस्वरः । एकादेशस्योदात्त
 त्वं । इन्वतः । इवि व्यातौ । इदितो नुम् धातोरिति नुम् ।
 शपः पित्त्वादनुदात्तत्वं । लडादेशस्य तसश्च लसार्वधातु
 कस्वरेण धातुस्वर एव शिष्यते । हि च्वेति निषेधात्तिङ्
 विङ् इति निधातो न भवति । जेपः जेः । प्रार्थनायां लि
 डर्थे । लेट् । तस्य मध्यमपुरुषैकवचनं सिप् । इतश्च
 लोपः परस्मैपदेष्वितीकारलोपः । कर्तरि शप् प्राप्ते तद्
 पवाङ् सिब्वहुलं लेटीति सिप् । अडागमस्यानुदात्त
 त्वाद्धातुस्वर एव शिष्यते । स्वरासामस्तीति स्वर्वत्यः ।
 न्यङ्स्वरौ स्वरितौ । फि० ४।६। इति स्वरशब्दः स्वरि
 तः मतुपूडीपौ पित्त्वादनुदात्तौ । संहितायां स्वरित्तात्सं
 हितायामनुदात्तानां । पा० १।२।३९। इत्येकश्रुतिः ।

સ્વરિત એવં શિષ્યતે । અપઃ । ઋદિદમિત્યાદિના વિઞ્ઞ
 કેરુદાસત્ત્વં । ધૂનુહિ । ધૂઅં કંપને । લોટઃ સેર્યાપિચ્છ ।
 સ્વાદિગ્ધ્રઃ શ્ચુઃ । ઉતંશ્ચ પ્રત્યયાદસંયોગપૂર્વાત્ પા ૦
 ૬ । ૪ । ૧ ૦ ૬ । इति प्राप्तस्य लुक्शब्दादसंत्वादेभावः ॥ ८ ॥

અભિહવપદહસ્યોકથ્યેષુ તૃતીયસવનેઽઞ્ઞાંવાકસ્ય
 પદસ્તોત્રિયાનુરૂપયુગલેષુ દ્વિતીયસ્મિન્યુગલ આશ્રુત્ક
 ર્ણેતિ તૃતીયોઽનુરૂપઃ દ્યુષ્ટિરિતિ સ્વંડે શ્રુધી હવં તિરશ્વા
 આશ્રુત્કર્ણ શ્રુધી હવં । આ ૦ ૭ ૮ । इति सूत्रितं ॥ ८ ॥
 ॥ ८ ॥

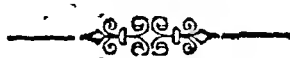
મંત્રનો ભાવાર્થ.

હે ઇંદ્ર શત્રુઓનો વધ કરનારો એવો જે તું તેના
 મહિમાને પોષવાને આકાશ અને પૃથ્વી વચ્ચે પણ સ-
 મર્થ નથી. અને એવો તું સ્વર્ગલોકવાળા જલને પ્રેર્ય
 અને અમોને ગર્હીઓ સારીરીતે દે. ॥ ૮ ॥

ભાષ્યનો ભાવાર્થ.

હે ઇંદ્ર શત્રુઓનો વધ કરનારો એવો જે તું તેના
 મહિમાને પોષવાને આકાશ અને પૃથ્વી વચ્ચે પણ
 સમર્થ નથી. અને તેવો તું સ્વર્ગલોકવાળાં ઇ-
 ધ્વિરૂપ જલને પ્રેર્ય. જલને સ્વર્ગનો સંબંધ વિજી જગા-

ओमां वरसां द पाडे छे. एम श्रुतिमां लख्युं छे. अमोने
गाईओ सारीरीते दे. एटले वृष्टी आपवाथी अन्ननी
संपत्ति करी, ते पछी दुध वगेरे रसने आपनारी
गाईओ सारीरीते दे. ॥ ८ ॥

॥ तस्मिंस्तृचे प्रथमां सूक्ते नवमीमृचमाह ॥

आश्रुत्कर्ण श्रुधी हव नू चिदधिष्व मे गिरः
इन्द्र स्तोममिमं मम कृष्वायुजश्चिदंतरं ॥ ९ ॥

पदपाठः

आश्रुत्कर्ण । श्रुधि । हव । नू । चित् । दधि
ष्व । मे । गिरः । इन्द्र । स्तोम । इमं ।
मम । कृष्व । युजः । चित् ।
अंतरं ॥ ९ ॥

माधवभाष्यं.

हे आश्रुत्कर्ण सर्वतः श्रोतारौ कर्णौ यस्य तादृगि
द्र हवमस्मदीयमाह्वानं नुक्षिप्रं श्रुधि । शृणु । मे मम हो
तुर्गिराश्चित्स्तुतीरापि दधिष्व । चित्ते धारय । किंच । मम

आर्यधर्मप्रकाश.

THE

ARYA DHARMAPRAKASH.

पुस्तक ६३

सं ५८ १८३४.

॥ शिखरिणी ॥

॥ अघौघं प्राचीनं विद्ययति पुण्यप्रथयति ॥

॥ प्रसूते सद्बुद्धिं नवनवकलां पल्लवयति ॥

॥ हरत्यज्ञानां ध्यं दिशति परमानंदपदवीं ॥

॥ सतां संगः कल्पद्रुमद्वयनकिंकिवितनुते ॥ १ ॥

छपांनी प्रगट करुनार,
वेदधर्मसभानी कार्यभार भंडणी.

मुंजधर्मधे,
मोशीयन्त्रल छापाणां नामां छाप्पुं
सन्ने १८७६ ईसवी.

૨૫ પોતાના અજ્ઞાનને જાણનાર વિરલ વિષે આર્યા	૧૭
૨૬ પ્રત્યેક શ્લોક...	૬૫
૨૭ પ્રત્યાવિક દોહરા	૨૨૯
૨૮ પ્રાણત્યાગ થએલા દેહ સંગંધી ક્રિયા	૧૦૨
૨૯ કાગણ માસના અવાલના જવાબ	૧૪૪, ૧૫૯
૩૦ આત્મજ્ઞાના ધર્મવિષે	૯૩
૩૧ બાવિક બાઠિયાઓનો મહારાજો પ્રત્યે મમતા	૧૭૦
૩૨ મનગિક્ષા (૫૯)	૬૬
૩૩ મનને ઉપદેશ (કવિતા)	૯૨
૩૪ લાભવિષે	૧૬૩
૩૫ વિદુરનોતિ	...	૧૮, ૫૦, ૮૪, ૧૧૪, ૧૪૬, ૧૭૯	
૩૬ વિદ્વતા	૧૨૧
૩૭ વિયોગ વિષે	૧૮૮
૩૮ વેદધર્મની સર્વોત્કૃષ્ટ મહત્તાવિષે	...	૪, ૩૪, ૬૭, ૯૮	૧૩૦
૩૯ શિયળ વિષે	૧૬૨
૪૦ શ્લોક	૧૮૬
૪૧ અત્યુદ્ધાવિષે (શ્લોક)	૯૭
૪૨ સોણદર બાહવિષે (કવિતા)	૯૭
૪૩ મત્સંગવિષે (શ્લોક)...	૨૪૯
૪૪ મત્સંગથી થતું મદ્ધધર્મનું સંસ્ક્રાણ	૧૩૯
૪૫ સરસ્વતી કુટુંબ	૫૫
૪૬ સાદમ વિષે શ્લોક	૧૭૭
૪૭ સંતવિષે (શ્લોક)	૧૮૭
૪૮ રવદેશાભિમાન વિષે	૬, ૨૨
૪૯ નિયોના નીતિધર્મ વિષે	૧૩, ૬૦
૫૦ હિંદુઓમાં ૨૧ દેવગણીનો વધારા થવા વિષે	૧૦૭
૫૧ હિંદુસ્તાનનો જાણવા યોગ હેવાલ	૨૬, ૭૯
૫૨ હિંદુસ્તાનની હાલત	૪૭